

A companion volume, giving a critical introduction, a full translation and explanatory notes for each of the plays is under preparation and will be published as early as practicable. I cannot sufficiently express my gratitude to Dr. N. G. Sardesai, the enthusiastic proprietor of the Oriental Book Agency, for his readiness to undertake the publication of the present volume. My student and friend, Mr J. V. Vaidya, B.A., deserves my best thanks for the invaluable help he has rendered in transcribing and copying the manuscript and in reading the proof-sheets, and lastly, my thanks are due to Mr S. R. Sardesai, B.A., LL.B., the Manager of the Samarth Bharat Press, for the very nice printing and get-up of the work.

Prabhakara Niketana,
Deccan Gymkhana,
Poona

^

C R DEVAPPA

The history of Sanskrit drama offers nowhere such fertile ground for romantic speculations as in this group of thirteen anonymous dramas which the late Pandit Ganapati Śāstri of Triyandrum attributed to the great poet Bhāsa on the strength of certain facts which, however, are fast failing him. It was in the nature of things, that in the first sensation of this discovery, so fraught with the most wide-reaching results for the history of the drama, it should have been hailed by a chorus of applause to which both East and West joined their voices. If, however, there was an unreasoned and uncritical haste in propounding and supporting the theory, there was also not lacking the nerve and the animus of a hot controversy in the arguments urged against the theory by those who declared these dramas to be the work of the later play-wrights of Kerala. Thus, if the supporters of the hypothesis could not advance a single argument that may be regarded as conclusive, the evidence on the other side too is mainly negative in character and fails equally to produce conviction. The problem, even after many years of heated controversy, appears to be much more complex than was generally supposed and is as far from a satisfactory solution as ever.

The views expressed on the problem fall into three distinct schools, (i) those that have lent their whole-hearted support to the hypothesis, (ii) those that have opposed the hypothesis (iii) and those that have found a *via media* and have held that the contention of the opposing sides is based upon partial truths, and that in a sense these plays are Bhāsa plays and in a sense they are not. Here is a brief résumé of the principal arguments advanced in support of their thesis by these different schools of opinion upon the subject.

Although the name of Bhāsa is nowhere mentioned in the manuscripts, neither in the body of the texts nor in the

colophons, Mm. Ganapati Śāstri comes to the conclusion that all these dramas are to be ascribed to Bhāsa principally on the following important grounds :—(1) All these dramas begin with the stage direction नान्यन्तेततः प्रविशन्ति etc., whereas in the classical dramas we are accustomed to have the Nāndī first and then the stage direction नान्यन्ते etc. This technical peculiarity of the Bhāsa plays seems to be alluded to in the famous stanza of the Harsacarita

सूत्रधारकृतारम्भनोटैर्बहुभूमिकः ।

मपतार्क्यंशो लेभे भासो देवकुलैरिव ॥

where Bāna tells us that the dramas of Bhāsa begin with the appearance of the Sūtradhāra and are rich in persons and episodes (2) The prologue is called Sthāpanā everywhere in place of Prastāvanā (3) Unlike the classical dramas the title of the work and the name of the author are not mentioned in the Sthāpanās of these plays, which fact argues that the plays belong to pre-classical times when details such as these were possibly left to the preliminaries (4) The Bharatavākya ends everywhere with the prayer "May our mighty King rule the whole earth." (5) The dramas further present a structural similarity, and the opening verses of many of the plays string together the principal characters by what is technically called the Mudrālanākāra (6) One of the plays is mentioned by Rājaśekhara with the name of the author, it, therefore, stands to reason that the rest of the group which show numerous affinities with it as regards style, stage-technique, ideas and vocabulary should be ascribed to the same poet—the poet of the Svapnavāsavadatta (7) Many rhetoricians bring in their works citations from different works of Bhāsa e.g. Vāmana gives us citations from the Sv. Pṛy. and Cār; Bhāmaha seems to criticise his Pṛy. and actually quotes the very words from the Pṛy.; Dandin cites that famous

himself of an ingenious equivoque to find semblance between objects which have obviously nothing common between them. As a matter of fact even the classical plays can very well be described as सूत्रधारकृतारम्भ ' begun by the Sūtradhāra', the position of the first stage direction नान्यन्ने तत etc. before the opening verse is a peculiarity of South Indian manuscripts, and not a characteristic of pre-classical plays

As to the peculiar dramatic technique of these plays it is no wise peculiar to these dramas as in fact it is shared by almost all South Indian plays. And in regard to the deviations from the rules of Bharata, which have been utilised by the supporters of the hypothesis to prove that the plays belong to the pre-classical epoch, it has been proved that such innovations have been introduced in later classical plays also with a view to secure a more arresting stage-effect. As regards the argument which sought to prove the antiquity of the plays on linguistic grounds—on the strength of the Un-Pāṇinian forms and Prākṛta archaism—Prof Winternitz¹ has pointed out in connection with the former, that 'too much importance cannot be attached to this argument, because such deviations occur also in the epic-legendary literature and even in very later texts,' while as regards the latter—the Prākṛt archaisms—it has now been shown that the so called archaisms are used in the Malayalām manuscripts of dramas of even Kālidāsa and Harṣa; so that it will have to be unequivocally admitted that "The Prākṛta of the drama is a factor depending more on the provenance and the age of manuscripts than on the provenance and the age of the dramatist."

About the verses in these plays which are cited or criticised in different treatises on rhetoric, it is important

1. *Ostasiatische Zeitschrift* Ig. ix

to bear in mind that the rhetoricians themselves have nowhere associated these citations with either the name of Bhāsa, or with any one of the plays attributed to him. There is on the other hand a large number of verses which are specially mentioned as Bhāsa's in anthologies of Sanskrit verses, but are not found in the present plays.

From the foregoing summary of arguments on both sides, it will be seen that none of the arguments advanced is absolutely convincing and, therefore, there have been from the very first cautious critics who were sceptical about the authenticity of the plays and held that these plays—at least some of them—bear the evident marks of being abridged versions of probably the original dramas of Bhāsa.

And vitally important considerations were recently revealed in this connection by K. Rama Pisharoti (DSOS. 3 112f 3. 641) who has shown that 'these plays form a part of the repertoire of the Cakyārs'—the traditional actors of Kerala. He, further, adverts to the peculiar practice of the Cakyārs viz., that they never act a drama in full, but only selected scenes now from one drama, and now from another and that for every act they stage, they have their set introduction. It is, therefore, possible that the 'prologues' of the plays are later accretions, while the main scenes preserve to us the original plays abridged or modelled in parts to suit the exigencies of the local theatre; so that it is possible that much of the relative uniformity of style, dramatic method and formal technique may be the result of this local 'editing;' the plays may, therefore, be the product of a class of play-wrights who belonged to one common school and worked under its conventions. Secondly, it is not at all clear that the 1ss. *Svapnavāsavadattam* is the famous *Svapnavāsavadattam* attributed to Bhāsa by Rājasekhara. There

himself of an ingenious equivoque to find semblance between objects which have obviously nothing common between them. As a matter of fact even the classical plays can very well be described as मृदुपारकृताम्भ 'begun by the Sūtradhāra'; the position of the first stage direction नान्यन्ने सन् etc. before the opening verse is a peculiarity of South Indian manuscripts, and not a characteristic of pre-classical plays.

As to the peculiar dramatic technique of these plays it is no-wise peculiar to these dramas as in fact it is shared by almost all South Indian plays. And in regard to the deviations from the rules of Bharata, which have been utilised by the supporters of the hypothesis to prove that the plays belong to the pre-classical epoch, it has been proved that such innovations have been introduced in later classical plays also with a view to secure a more arresting stage-effect. As regards the argument which sought to prove the antiquity of the plays on linguistic grounds—on the strength of the Un-Pāṇinian forms and Prākṛta archaism—Prof. Winternitz¹ has pointed out in connection with the former, that 'too much importance cannot be attached to this argument, because such deviations occur also in the epic-legendary literature and even in very later texts,' while as regards the latter—the Prākṛta archaisms—it has now been shown that the so called archaisms are used in the Malayalām manuscripts of dramas of even Kālidāsa and Harṣa; so that it will have to be unequivocally admitted that "The Prākṛta of the drama is a factor depending more on the provenance and the age of manuscripts than on the provenance and the age of the dramatist."

About the verses in these plays which are cited or criticised in different treatises on rhetoric, it is important

1. *Orientalistische Zeitschrift* 19.

are in the first place two citations from Sv.¹ given in works on rhetoric which are not found in the extant play. Secondly, the Bhāva-prakāśa of Śāradātanaya gives us a passage in which the Sv. is classed as a play of the Prāsānta type, in this passage the author gives us a sort of a synopsis of the play which reveals that the Sv. known to Śāradātanaya had much in common with the Tss Svāpnavāsavadatta but was not identical with it, as one important incident mentioned in the passage is not found in the Tss play². Further in his Nāṭakalakṣaṇaratnakosha, Sāgaranandin gives us an extract from the Sv. which in substance but not in actual words, is found in the Tss. play

Thus it will be clear that the Sv. of this group is merely a version—a stage version—of the original play.

From all the foregoing discussion, it will be clear that in the first place the Sv. is not the genuine work of Bhāsa, and secondly that it is by no means certain that these plays claim to be the production of one writer, they are a heterogeneous group, and, therefore, cannot be regarded as the work of the poet of the Sv. and therefore of Bhāsa

1. मातृपदमस्याट नयनद्वारं स्वरूपतश्चेन ? ।

उदाटय मा प्रविष्टो दृश्यगृहं मे नृपतनूजा ॥ -

Abhinavagupta on Dhvanyaloka ;

पादाश्रयानि पुराणि गोप्य चेद शिलातलम् ।

नूनं वार्त्तादिगर्भाणां मा दृष्ट्वा गङ्गा नृता (गता ?)

Natyadarpara.

2. Vāc Svāpnavāsavadattam intro, viii

स्वभवामवदत्तस्य कथावस्तु ।

‘मगधराजपुत्री पद्मावती वत्सराजस्योदयनस्य महिषी भविष्यति’ इति मिद्रादेशप्रत्ययाद् वत्सराजमन्त्री यौगन्धरायणो ह्मण्वदाद्यमायैः सह संमन्य वासवदत्तां नामाम्य परिणीतपूर्वां महिषीं महासेनदुहितरं लावाणक-
ग्रामदाहे दग्धमात्मानं चैनामन्यवपत्तुकामं तस्मिन्नेवाग्री पतितमर्पादस्य परित्राजकवेष आवन्तिक्वदेषधारिणी वासवदत्तामादाय “इयं मे स्वसा,
प्रोषितभर्तृकामिमामत्रभवत्या कंचिकाळं परिपाह्यमानामिच्छामि” इति संव्राध्दंनं पद्मावत्या हस्ते न्यासीकृत्यापक्रान्तः । अथ वामवदत्ताविरहात्तो
वत्सराजोऽन्यप्रयोजनेन मगधेश्वरस्य पद्मावतीभ्रातृदंशकस्य राजधानीं राजगृहं
प्राप्तः सन् तेन राजाभिजनविज्ञानवयोरूपं दृष्ट्वा स्वयमेव दत्तां पद्मावतीं
महिषीत्वेन प्रतिजग्राह ।

अधाम्येषुः शिरोवेदनया दुःखितां पद्मावतीमाश्वासयितुं समुद्रगृहके गतो
वत्सराजस्तामनागतौ दृष्ट्वा तत्रैव शय्यायां तां प्रतिपालयन् निद्राविधेयोऽभूत् ।
अस्मिन्नन्तर उपस्थिता तत्र वामवदत्ता । सा च पद्मावती स्वपितीति बुद्ध्या
तस्यां शय्यायां वत्सराजस्य पार्श्वे सविष्टा भूती वत्सराजमुत्स्वप्नायमानं
ध्रुवा सहस्रोऽथाप स्वप्रवचनानुरूपं किमप्येनमभिभाष्य शय्याप्रेक्षितं चास्य
हस्तं शयनीय आरोप्य द्रष्टिं निश्चक्राम । वत्सराजोऽपि प्रबुध्य संभ्रमेणानुधाव-
चेनां द्वारपक्षेग ताडितो रूढगतिभूत् । ततः किमर्थं भूतार्थो वा मनोरथो वेति
माज्ञासीत् । एतदनन्तरं दंशकस्य साहाय्येन द्विपद्मारणिसवश्च स्वविषयान्
कामान् प्राप्त उदयनो रणरणकम्विज्ञो वामवदत्ताजनन्या जामातृवात्मव्यात्
प्रहितामात्मनो वामवदत्तायाश्च चित्रफले लिखितां प्रतिकृतिं पद्मावत्या सह
यावत् पश्यति तावत्तयाभिहितम् “आर्यपुत्र ! अस्थाः प्रतिकृत्याः सरशीर्हव
प्रतिवसति, सा हि मम कन्याभावे केनापि ब्राह्मणेन मम भगिनिकेति न्यासो
निक्षिप्तः” इति । ततस्तया महागतां वामवदत्तां प्रायभिज्ञाय यौगन्धरायणस्य
सदैव स्वामिहितनिरतस्य नीतिविज्ञम्भितं बुद्ध्वा परमप्रीतस्ताभ्यां पत्नीभ्यां सह
सुप्रसन्नवभूत् ।

पात्राणि ।

पुरुषाः—

राजा—वत्सराज उदयनः ।

विदूषकः—वत्सलकः, उदयनस्य नमस्सुहृद् ।

योगान्धरायणः—यस्मिन् राजमन्त्री ।

प्रह्लादचारी—स्वाध्यायकेऽधीर्ता ।

काञ्चुकीयः

रैभ्यः—महासैनकाञ्चुकीयः ।

संनगरः } —यस्मात्पत्नीभृत्या ।
भटः }

स्त्रियः—

यामवदत्ता—उद्दवनस्य प्रथममहिषी । इयमायन्तिरा

यस्मात्पत्नी—महाधराजस्य दशरताज्ञां भगिनी ।

तापसी

वेष्टी—यस्मात्पत्न्याः किङ्करी ।

संयुक्तरिका } —यस्मात्पत्न्याश्चेष्टरी ।
पद्मिनिका }

धात्री—यस्मात्पत्न्या उपमाता ।

विजया—यस्मिन् राजगृहे प्रतिहारी ।

धात्री—यामवदत्ताया उपमाता ।

Errata

Page	Act, verse, line	Incorrect	Correct
1.	i. 1	०मरणांवायवदत्ता	०मरणांवायवदत्ता
2.	i. 4	रुद्राण्य	रुद्राण्य
4	i. 7 ²	महमुहस्य	महमुहस्य
9.	i. 12 ²	अत्यउलस्य	अत्यउलस्य
17.	iii. 9	०गतोम्मि	०गतोम्मि
18	iii. 11	स्नायति	स्नाति
39	v. 3 ²	भवेत्	भवे
41.	v. 6 ²	पह्लादिदं	पह्लादिदं
43.	v. 8 ¹		

The following verse should be read after the speech of the Vidūsaka:—

यदि नावदय स्वप्नो धन्यमप्रति-
योधनम् । अथायं विभ्रमो वा स्याद्
विभ्रमो त्वस्तु मे जिम् ॥ ९ ॥

॥ श्रीः ॥

भासनाटकचक्रे

स्वप्नवासवदत्तम्

(नान्द्यन्ते ततः प्रविशति सूत्रधारः ।)

सूत्रधारः—

उदयनवेन्दुसवर्णावासदत्तावलौ वलस्य त्वाम् ।

पद्मावतीर्णपूर्णा वसन्तकम्पौ भुजौ पाताम् ॥ १ ॥

एवमार्यमिश्रान् विज्ञापयामि । अये ! किं नु खलु मयि विज्ञापन-
व्यग्रे शब्द इव श्रूयते । अङ्ग ! पश्यामि ।

(नेपथ्ये ।)

उत्सरह उत्सरह अय्या ! उत्सरह ॥ [उत्सरतोत्सरतार्याः !
उत्सरत ।]

६ सूत्रधारः—भवतु, विज्ञातम् ।

भृत्यैर्मगधराजस्य निग्धैः कन्यानुगामिभिः ।

धृष्टमुत्सार्यते सर्वस्तपोवनगतो जनः ॥ २ ॥

(निष्क्रान्तः ।)

स्थापना ।

(प्रविश्य ।)

मयौ—उत्सरह उत्सरह अय्या ! उत्सरह ॥ [उत्सरतोत्सरतार्याः
उत्सरत ।]

६ (ततः प्रविशति परिव्राजकवेपो योगन्धरायण आवन्तिकावेपधारिणी
वासवदत्ता च ।)

यौगन्धरायणः—(कर्णं दत्त्वा ।) कथमिहाप्युत्सारयते । कुतः,

घोरस्याश्रमसंश्रितस्य वसतस्तुष्टस्य वन्यैः फलैः

मर्नाहस्य जनस्य वल्कलवतस्त्रासः समुत्पाद्यते ।

उत्सिक्तो विनयादपेक्षपुरुषो भाग्यैश्चलैर्विस्मितः

कोऽयं मो निभृतं तपोवनमिदं ग्रामीकरोत्याहया ॥ ३ ॥

वासवदत्ता—अय्य ! को एसो उस्सारेदि ॥ [आर्य ! क एष उस्सारयति ।]

३ यौगन्धरायणः—भवति ! यो धर्मादात्मानमुत्सारयति ।

वासवदत्ता—अय्य ! ण हि एव्वं वत्तुकामा, अहं वि णाम उस्सार इद्वया होमि सि ॥ [आर्य ! न होव वत्तुकामा, अहमपि नामो

६ उत्सारयित्वा भवामीति ।]

यौगन्धरायणः—भवति ! एवमनिर्ज्ञातानि दैवतान्यवधूयन्ते ।

११ वासवदत्ता—अय्य ! तह परिस्समो परिखेदं ण उप्पादेदि, जह

९ अरं परिभवो ॥ [आर्य ! तथा परिधमः परिलेदं नोत्पापयति, यथायं परिभवः ।]

यौगन्धरायणः—भुक्तोऽस्ति एष विषयोऽश्रुभवत्वा । नात्र चिन्ता

१२ कार्या । कुतः,

पूर्वं त्वयाप्यभिमतं गतमेवमासी-

च्छ्लार्थं गमिष्यासि पुनर्विजयेन भर्तुः ।

कालत्रमेण जगतः परिवर्तमाना

धन्वातरपंक्तिरिव गच्छति भाग्यपंक्तिः ॥ ४ ॥

भर्तुः—उत्सरह अय्या ! उत्सरह ॥ [उत्सरत्तथाः उत्सरत ।]

(ततः प्रविशति कान्चुकीयः ।)

३ कान्चुकीयः—मग्गयक ! न खडु न खलूत्सारणा कार्या । पश्य

परिहरतु भवान् नृपापवादं
 न परुषमाश्रमवासिषु प्रयोज्यम् ।
 नगरपरिभवान् विमोक्तुमेते
 वनमभिगम्य मनस्विनो वसन्ति ॥ ५ ॥

उभौ—अय्य ! तद् ॥ [आर्ये ! तथा ।]

(निष्क्रान्ता ।)

३ यौगन्धरायणः—हन्त सविज्ञानमस्य दर्शनम् । वत्से ! अपसर्पा-
 यस्ताघदेनम् ।

वासवदत्ता—अय्य ! तद् ॥ [आर्ये ! तथा ।]

४ यौगन्धरायणः—(उपमृत्य ।) भोः ! किंकृतेयमुत्सारणा ।

काम्बुकीयः—भोस्तपस्विन् !

यौगन्धरायणः—(आगगतम् ।) तपस्विन्निति गुणवान् रत्नव-

५ भालावः । अपरिचयात् न श्लिष्येते मे मनसि ।

काम्बुकीयः—भोः ! श्रूयताम् । एषा रत्न गुरुभिरभिहिततामधेय-
 स्यात्माकं महाराजदर्शकस्य भगिनी पद्मावती नाम । सैषा नो

१२ महाराजमातरं महादेवीमाश्रमस्थामभिगम्यानुज्ञाता तत्रभवत्या
 राजगृहमेव यांस्यति । तद्द्यास्मिन्नाश्रमपदे वासोऽभिप्रेतोऽभ्याः ।

तद् भवन्तः

तीर्थोदकानि समिधः कुसुमानि दर्भान्

स्वीरं वनादुपनयन्तु तपोधनानि ।

धर्मप्रिया नृपमुता न हि धर्मपोडा-

मिच्छेत् तपस्विषु कुलव्रतमेतदभ्याः ॥ ६ ॥

यौगन्धरायणः—(रगतम् ।) एवम् । एषा मा मगधराजपुत्री पद्मा-
 वती नाम, या पुष्पकभद्रादिभिरादेशिरीरादिष्टा स्वामिनी देवी

३ भविष्यतीति । ततः,

प्रद्वेषो बहुमानो वा संकल्पादुपजायते ।

भर्तृदासाभिलाषित्वादस्यां मे महती स्वता ॥ ७ ॥

वासवदत्ता—(स्वगतम् ।) राजदारिद्र्यं सुणिजं भद्राणि आसि-
जेहो वि मे एतत् सम्पज्ज ॥ [राजदारिकेति ध्रुवा भगिनिकासेहो-
३ ऽपि मेऽत्र संपद्यते ।]

(ततः प्रविशति पद्मावती सपरिवारा चेटी च ।)

४ चेटी—एदु एदु भद्रिदारिद्र्या, इदं अस्समपदं, पविसदु ॥ [एवेतु
६ भर्तृदारिका, इदमाभमपदम्, प्रविशतु ।]

(ततः प्रावेशत्युपविष्टा तापसी ।)

तापसी—साअदं राजदारिद्र्या ॥ [स्वागतं राजदारिकायाः ।]

९ वासवदत्ता—(स्वगतम् ।) इअं सा राजदारिद्र्या । अभिज्जणानुसुखं
सुसे रुधं ॥ [इयं सा राजदारिका । अभिज्जनानुसुखं स्वस्वस्या रूपम् ।]

१० पद्मावती—अर्ये ! वन्दामि ॥ [आर्ये ! वन्दे ।]

१२ तापसी—चिरं जीव । पविस जादे ! पविस । तपोवणाणि णाम
अदिहिज्जणस्स सअगेहं ॥ [चिरं जीव । प्रविश जाते ! प्रविश ।
१ तपोवनानि नामातिथिजवत्स स्वगेहम् ।]

१५ पद्मावती—भोदु भोदु । अर्ये ! विसत्थमिह । इमिणा बहुमाणयअ-
णेण अणुमहिदमिह ॥ [भवतु, भवतु । आर्ये ! विधत्तामि । अनेन
बहुमानवचनेनानुगृहीतामि ।]

१८ वासवदत्ता—(स्वगतम् ।) ण हि रुधं एव, धाआ वि सु से महुरा ॥
[न हि रूपमेव, चाणपि स्वस्वस्या मधुरा ।]

तापसी—भदे ! इमं दाव भदमुदस्य भद्राणिअं कोसि राआ ण
२१ धरेदि ॥ [भदे ! इमां तावद् भद्रमुत्तमं भगिनिकं कश्चिद् राजा
॥ परयति ।]

२४ धेनी-अतिथि राआ पञ्जोदो णाम उज्जङ्णीए । सो दारअरस कार-
णादो दूदसम्पादं करेदि ॥ [भामि राजा प्रद्योतने नामोत्तयिन्वाः ।
स दारकस्य कारणाद् दूतसेपानं करोति ।]

२७ वामवदत्ता-(आत्मगतम् ।) भोदु भोदु । एसा अ अत्तणीआ दार्णि
संयुत्ता ॥ [भवतु भवतु । एषा चार्यायेदानीं संवृत्ता ।]

तापसी-अर्हा खु इअं आइदी इमरस बहुमाणस्स । उभआणि
राअउक्काणि महस्तराणि ति मुणीअदि । [अर्हा स्वस्वियमाकृति-
३० रस्य बहुमानस्य । उभे राजकुले महत्तरे इति श्रूयते ।]

पद्मावती-अय्य ! किं दिट्ठो मुणिजणो अत्ताणं अणुमाहीतुं ।
अभिप्पेदप्पदाणेग तवरिसजणो उवणिमन्तीअदु दाव को किं एत्थ
३१ इच्छदि ति ॥ [भार्य ! किं दृष्टो मुनिजन आत्मानमनुग्रहीतुम् ।
अभिप्रेतप्रदानेन तपस्विजन उपनिमन्त्र्यतां तावत् कः किमप्रेरञ्जीति ।]

कान्धुकीयः-यद्भिप्रेतं भवत्या । भो भो आश्रमवासिनस्तपस्विनः,
३२ शृण्वन्तु शृण्वन्तु भवन्तः । इहात्रभवती मगधराजपुत्री अनेन
विम्रम्भेणोत्पादितविम्रम्भा धर्मार्थमर्थेनोपनिमन्त्रयते ।

कस्यार्थः कलशेन को मृगयते वासो यथानिश्चितं

दीप्रां पारितवान् किमिच्छति पुनर्देयं गुरोर्यद् भवेत् ।

आत्मानुग्रहमिच्छतीह नृपजा धर्माभिरामप्रिया

यद् यस्यास्ति मर्मास्ति यदतुतन् कस्याग किं दीयताम् ॥ ८ ॥

वैगन्धरायणः-हन्त दृष्ट उपायः । (प्रकाशम् ।) भोः ! अहमर्थो ।

पद्मावती-दिट्ठिआ सहळं मे तवोवणाभिगमणं ॥ [दिष्टा मफलं

३ मे तरोवनाभिगमनम् ।]

तापसी-मेनुदुतपस्सिजणं इदं अरसमपदं । आअन्तुएग इमिणा

होदस्यं ॥ [मन्नुद्वनरास्विजनमिदनाश्रमपदम् । आगन्तुकेनानेन भवि-

३ तापम् ।]

कान्बुकीयः—भोः ! किं क्रियताम् ।

योगन्धरायणः—इयं मे स्वसा । शोषितभर्तृकामिमामिच्छाम्यत्रम-

९ वत्या कंचिन् कालं परिपालयमानाम् । कुतः,

कार्यं नैवार्थेनापि भोगैर्न वस्त्रै-

र्नाहं कृपायं वृत्तिहेतोः प्रपन्नः ।

धीरा कन्येयं दृष्टधर्मप्रचारा

शक्ता चारित्र्ये रक्षितुं मे भगिन्याः ॥ ९ ॥

वासवदत्ता—(आत्मगतम् ।) हं । इह मं निविश्वविदुफामो अय्य-
योगन्धरायणो । होदु, अविआरिअ कर्म ण करिम्सदि ॥ [इम् ।

३ इह मां निक्षेप्तुकाम आर्ययोगन्धरायणः । भवतु, अविचार्यं कर्म न
करित्यसि ।]

कान्बुकीयः—भवति ! महती स्वस्वस्य व्यपाश्रयणा । कथं प्रति-

६ जानीमः । कुतः,

मुखमर्थो भवेद् दातुं सुखं प्राणाः सुखं तपः ।

सुखमन्यद् भवेन् सर्वं दुःखं न्यासस्य रक्षणम् ॥ १० ॥

पद्मावती—अय्य ! पढमं उग्घोसिअ को किं इच्छदित्ति अजुत्तं
दाणिं विआरिहुं । जं एसो भणादि, तं अणुचिट्ठु अय्यो ॥

३ [आर्ये ! प्रथममुद्योष्य कः किमिच्छतीत्युक्तमिदानीं विचारयितुम् ।
यदेव भजति तदनुनिष्ठवार्यः ।]

कान्बुकीयः—अनुरूपमेतद्भवत्याभिहितम् ।

६ चैरी—चिरं जीवदु भट्टिदारिआ एवं सच्चवादिणी ॥ [चिरं जीव
भर्तृदारिकैवं सत्यवादिनी ।]

तापसी—चिरं जीवदु भदे ! ॥ [चिरं जीवतु भदे ! ।]

९ कान्बुकीयः—भवति ! तथा । (उपगम्य ।) भोः ! अभ्युपगतमत्रभवत्
भगिन्याः परिपालनमत्रभवत्या ।

यौगन्धरायणः—अनुगृहीतोऽस्मि तत्रभवत्या । वत्से ! उपसर्पात्र-

१२ भवतीम् ।

वासवदत्ता—(आत्मगतम् ।) का गई । एसा गच्छामि मन्दभाजा ॥

[का गतिः । एसा गच्छामि मन्दभाजा ।]

१५ पद्मावती—भोदु भोदु । अत्तणीआ दाणिं संवुत्ता ॥ [भवतु भवतु ।

आर्यायेदानीं संवृत्ता ।]

तापसी—जा ईदिसी से आइदी, इयं वि राजदारिकाति तक्केमि ॥

१८ [यदिदृश्यस्या आकृतिः, इयमपि राजदारिकेति तर्कयामि ।]

चेटी—सुदु अय्या भणादि । अहं वि अणुदुदमुहत्ति पेक्खामि ॥

[सुदु आर्या भणति । अहमप्यनुभूतमुखेति पश्यामि ।]

१९ यौगन्धरायणः—(आत्मगतम् ।) हन्त भोः ! अर्धमवसितं भारस्य ।

यथा मन्त्रिभिः सह समर्थितं, तथा परिणमति । ततः प्रतिष्ठिते

म्हामिनि तत्रभवतीमुपनयतो मे इहात्रभवती मगधराजपुत्री

२४ विश्वासस्थानं भविष्यति । कुतः,

पद्मावती नरपतेर्महिषी भवित्री

दृष्टा विपात्तिरथ यैः प्रथमं प्रदिष्टा ।

• तत्प्रत्ययान् कृतमिदं न हि सिद्धवाक्या-

न्युत्क्रम्य गच्छति विधिः सुपरीक्षितानि ॥ ११ ॥

(ततः प्रविशति ब्रह्मचारी ।)

११ ब्रह्मचारी—(ऊर्ध्वमवलोक्य ।) स्थितो मध्याह्नः । दृढमस्मि परिश्रान्तः ।

३ अथ करिमन् प्रदेशे विश्रमयिष्ये । (परिश्रम्य ।) भवतु, दृष्टम् ।

अभितस्तपोवनेन भवितव्यम् । तथाहि—

विम्लब्धं हरिणाश्चरन्त्यचकिता देशागतप्रत्यया

वृक्षाः पुष्पफलैः समृद्धविटपाः सर्वे दयारक्षिताः ।

भूयिष्ठं कपिलानि गोकुलधनान्यश्चेन्नवत्यो दिशो

निःसेदिग्धमिदं तपोवनमयं धूमो हि बह्नाश्रयः ॥ १२ ॥

यावन् प्रविशामि । (प्रविश्य ।) अये आश्रमविरुद्धः त्वत्वेप जनः ।
(अन्यतो विलोक्य ।) अथवा तपस्विजनोऽप्यत्र । निर्दोषमुपमर्षणम् ।

३ अये स्त्रीजनः ।

कान्तुकीयः—स्वैरं स्वैरं प्रविशतु भवान् । सर्वजनसाधारणमाश्रम-
पदं नाम ।

६ वामवदत्ता—हं । हम् ।

पद्मावती—अम्मो परपुरुषदंसणं परिहरदि अय्या । मोदु, सुपरि-
वाळणीओ खु मण्णासो ॥ [अम्मो परपुरुषदर्शनं परिहरत्यार्यो । भवतु,

९ सुपरिपालनीयः खलु मन्त्यासः ।]

कान्तुकीयः—भोः ! पूर्वं प्रविष्टाः स्मः । प्रतिगृह्यतामतिधिसत्कारः ।
ब्रह्मचारी—(आचम्य ।) भवतु, भवतु । निवृत्तपरिश्रमोऽस्मि ।

१२ यौगन्धरायणः—भोः ! धृत आगम्यते, क गन्तव्यं, क्वाधिष्ठानमार्यस्य ।
ब्रह्मचारी—भोः ! श्रूयताम् । राजगृहतोऽस्मि । श्रुतिविशेषणार्थं
वत्सभूमौ लावाणकं नाम ग्रामस्तत्रोपितवानस्मि ।

१५ वामवदत्ता—(आत्मगतम् ।) ॥ लावाणकं नाम । लावाणकसं-
कित्तेणेण पुणो णवीकिदो विअ मे सन्दावो । [हा लावाणकं नाम ।
लावाणकसंकीर्तनेन पुनर्नवीकृत इव मे संतापः ।]

१८ यौगन्धरायणः—अथ परिसमाप्ता विद्या ।

ब्रह्मचारी—न खलु तावन् ।

यौगन्धरायणः—यत्नं वसिता विद्या, विभागमनप्रयोजनम् ।

२१ ब्रह्मचारी—तत्र स्वत्वतिदारुणं व्यसनं संवृत्ताम् ।

यौगन्धरायणः—कथमिव ।

ब्रह्मचारी—तत्रोदयनो नाम राजा प्रतिवसति ।

- २४ यौगन्धरायणः—श्रूयते तत्रभवानुदयनः । किं संः ।
 ब्रह्मचारी—तस्यावन्तिराजपुत्री वासवदत्ता नाम पत्नी दृढमाभिप्रेता
 किल ।
- २७ यौगन्धरायणः—भवितव्यम् । ततस्ततः ।
 ब्रह्मचारी—ततस्तस्मिन् मृगयानिष्क्रान्ते राजनि ग्रामदाहेन सा
 दग्धा ।
- ३० वासवदत्ता—(आत्मगतम् ।) अस्ति अस्ति सु एव । जीवामि
 मन्दभागा ॥ [अलीकमलीकं स्ववेतन् । जीवामि मन्दभागा ।]
 यौगन्धरायणः—ततस्ततः ।
- ३३ ब्रह्मचारी—ततस्तामभ्यवपुष्कामो यौगन्धरायणो नाम सचिवस्त-
 स्मिन्नेवामौ पतितः ।
 यौगन्धरायणः—सत्यं पतित इति । ततस्ततः ।
- ३६ ब्रह्मचारी—ततः प्रतिनिवृत्तो राजा तद्वृत्तान्तं श्रुत्वा तयोर्वियोग-
 जनितसंतापस्तस्मिन्नेवामौ प्राणान् परित्यक्तुकामोऽमात्यैर्महता
 यत्नेन वारितः ।
- ३९ वासवदत्ता—(आत्मगतम् ।) जानामि जानामि अय्यउत्तस्य भइ
 साणुकोसत्तणं ॥ [जानामि जानाम्यायुषस्य मयि साणुकोशावम् ।]
 यौगन्धरायणः—ततस्ततः ।
- ४२ ब्रह्मचारी—ततस्तस्याः शरीरोपभुक्तानि दग्धशेषाण्याभरणानि परि-
 ध्वज्य राजा मोहमुपगतः ।
 सर्वे—हा ।
- ४५ वासवदत्ता—(स्वगतम् ।) सकामो दाणिं अय्यजोअन्धराअणो
 होदु ॥ [सकाम इदानीमार्ययौगन्धरायणो भवतु ।]
 चेटी—भट्टिदारिण ! रोदिदि सु इअं अय्या ॥ [भट्टिदारिके ! रोदिदि
 स्ववियमायां ।]

पद्मावती—माणुकोसाण होदब्धं । [सानुक्रोशया भवितव्यम् ।]

योगन्धरायणः—अथ किमयं किम् । प्रकृत्या सानुक्रोशा मे भगिनी ।

५१ ततस्ततः ।

ब्रह्मचारी—ततः शनैः शनैः प्रतिलब्धसंज्ञः संवृत्तः ।

पद्मावती—दिट्ठिआ धरइ । मोहं गदो त्ति सुणिअ सुणं विअ मे

५४ हिअअं ॥ [दिष्टया धियते । मोहं गत इति ध्रुवा शून्यमिव मे हृदयम् ।]

योगन्धरायणः—ततस्ततः ।

ब्रह्मचारी—ततः स राजा महीतलपरिसर्पणपांसुपाटलशरीरः सह

५७ सोत्थाय 'हा वासवदत्ते ! हा अवन्तिराजपुत्रि ! हा प्रिये ! हा प्रिय

शिष्ये !' इति किमपि किमपि बहु प्रलपितवान् ।] किं बहुना,

नैवेदानीं तादृशाश्चक्रवाका

नैवाप्यन्ये स्त्रीविशेषैर्युक्ताः ।

धन्या सा स्त्री यां तथा वेत्ति भर्ता

भर्तृहोहान् सा हि दग्धाप्यदग्धा ॥ १३ ॥

योगन्धरायणः—अथ भोः ! तं तु पर्यवस्थापयितुं न कश्चिद्यत्न

वानमात्यः ।

३ ब्रह्मचारी—अस्ति रुमप्वाप्तामामात्यो दृढं प्रबलबांस्तत्रभवन्तं पर्य

वस्थापयितुम् । स हि

अनाहारे तुल्यः प्रततरुदितक्षामवदनः

शरीरे मेस्कारे नृपतिसमदुःखं परिवहन् ।

दिवा वा रात्रौ वा परिचरति यत्नेर्नरपतिं

नृपः प्राणान् सदस्त्यजति यदि तस्याप्युपरमः ॥ १४ ॥

वासवदत्ता—(स्वगतम् ।) दिट्ठिआ सुणिक्खित्तो दाणिं अप्यउत्तो ।

[दिष्टया सुनिक्षिप्त इदानीमार्गपुत्रः ।]

३ यौगन्धरायणः—(आत्मगतम् ।) अहो महद्भारमुद्रहति कमण्वान् ।
कुतः,

सविश्रमो ह्ययं भारः प्रसक्तस्तस्य तु श्रमः ।

तस्मिन् सर्वमधीनं हि यत्रार्थीनो नराधिपः ॥१५॥

(प्रकाशम् ।) अथ भोः ! पर्यवस्थापित इदानीं स राजा ।

प्रह्वयारी—तदिदानीं न जाने । ' इह तथा सह हसितम्, इह तथा

४ सह कथितम्, इह तथा सह पर्युपितम्, इह तथा सह कुपितम्,
इह तथा सह शयितम्, ' इत्येवं स विलपन्तं राजानममात्यैर्महता
यत्नेन तस्माद् प्रामाद् गृहीत्यापक्रान्तम् । ततो निष्क्रान्ते राजनि
५ प्रोपिननश्चन्द्रमिय नमोऽरमणीयः मयूतः स प्रामः । ततोऽह-
मपि निर्गतोऽस्मि ।

तापसी—सो मयु गुणयन्तो नाम राजा, जो आअन्तुगण यि इमिण

६ गव्यं पमसीअदि ॥ [स खलु गुणयान् नाम राजा, य भागन्तुकं ना-
प्यनेनैवं प्रशस्यते ।]

षेटी—भट्टिदारिण ! किं शु मयु अवरा इतिआ तस्स हत्थे गमि-

७ स्मदि ॥ [भर्तृदारिके ! किं तु स्वस्वपरा स्त्री तस्य इत्थं गमिष्यति ।]

पद्मावती—(आत्मगतम् ।) मम हिअण्ण गव्य सह मन्तिदं ॥ [मम
हृदयेनैव सह मन्त्रितम् ।]

८ प्रह्वयारी—आपृच्छामि मयन्ती । गच्छामस्तायन् ।

उभौ—गम्यतामर्थासिद्धये ।

प्रह्वयारी—तयारतु । (निश्चान्तः ।)

९ यौगन्धरायणः—साधु, अहमपि तत्रभवत्याभ्यनुज्ञातो गन्तुमिच्छामि ।

१० काञ्चुर्वायः—तत्रभवत्याभ्यनुज्ञातो गन्तुमिच्छति किल ।

पद्मावती—अय्यस्स भड्ढणिआ अय्येणं विना उक्काण्ठिअसिदि ॥

११ [भार्यस्य भगिनिपतेन विनोक्कटिष्यते ।] ५५

यौगन्धरायणः—साधुजनहरस्तगतैषा नोत्कण्ठिष्यति । (काञ्चुकीयम-
यलोक्य ।) गच्छामस्तावन् ।

२४ काञ्चुकीयः—गच्छतु भवान् पुनर्दर्शनाय ।

यौगन्धरायणः—तथास्तु । (निष्क्रान्तः ।)

काञ्चुकीयः—समय इदानीमभ्यन्तरं प्रवेष्टुम् ।

२७ पद्मावती—अय्ये ! वन्दामि ॥ [भायें ! वन्दे ।]

तापसी—जादे ! तव सदिमं भर्तारं कृभेहि ॥ [जाते ! तव सत्तां
भर्तारं लभस्व ।]

३० वासवदत्ता—अय्ये ! वन्दामि दाव अहं ॥ [भायें ! वन्दे तावदहम् ।]

तापसी—तुभं पि अद्वरेण भर्तारं समासादेहि ॥ [स्वमप्यचिरेण भर्तारं
समासादय ।]

३३ वामवदत्ता—अणुमार्हादमिह ॥ [अनुपूर्वतामि ।]

काञ्चुकीयः—तदागम्यताम् । इत इतो भवति ! । संप्रति हि

खगा वासोपेताः सलिलमवगाढो मुनिजनः

प्रदीप्तोऽग्निर्भाति प्रविचरति धूमो मुनिवनम् ।

परिभ्रष्टो दूराद्विरपि च संक्षिप्तकिरणो

रथं व्यावर्त्यासौ प्रविशति शनैरस्तशिवरम् ॥ १६ ॥

(निष्क्रान्ताः सर्वे ।)

इति प्रथमोऽङ्कः ।

अथ द्विर्तायोऽङ्कः ।

(ततः प्रविशति चेटी ।)

चेटी—कुञ्जरिण ! कुञ्जरिण ! कहिं कहिं भट्टिदारिआ पदुमावदी ।

३ किं मणासि 'एसा भट्टिदारिआ माहवीळदामण्डवस्स पस्सदो
कन्दुण्ण कीळदि' ति । जाव भट्टिदारिअं उवसायामि । (परिक्र-

- म्यावलोक्य ।) अम्मो इअं भट्टिदारिआ उक्करिदकण्णचूळिण्ण
 ६ वाआमसञ्जादसेदविन्दुविइत्तिदेण परिस्सन्तरमणीअदंसणेण मुहेण
 कन्दुण्ण कीळन्दी इदो एव्व आअच्छदि । जाव उवसप्पिरसं ॥
 [कुञ्जरिके ! कुञ्जरिके ! कुञ्ज कुञ्ज भर्तृदारिका पद्मावती । किं भणमि ?]
 ९ एषा भर्तृदारिका माधवीलतामण्डपस्य पार्श्वतः कन्दुकेन ब्रूयतीति ।
 यावद् भर्तृदारिकामुपसर्पामि । अम्मो इयं भर्तृदारिका उत्कृतकर्णचू-
 लिकेन म्यायामसंजातस्वेदविन्दुविचित्रितेन परिध्रान्तरमणीयदर्शनेन
 १२ मुखेन कन्दुकेन ब्रूयतीति पद्मावच्छति, यावदुपसर्पामि ।]

(निव्रान्ता ।)

प्रवेशकः ।

- १५ (ततः प्रविशति कन्दुकेन ब्रूयतीति पद्मावती सपरिवारा वासवदत्तया सह ।)
 वासवदत्ता-हळा ! एसो दे कन्दुओ ॥ [हला ! एष ते कन्दुकः ।]
 पद्मावती-अय्ये ! ओदु दार्णि एत्तअ ॥ [भार्ये ! भवन्विदानीमेतावत् ।]
 १८ वासवदत्ता-हळा ! अदिचिरं कन्दुण्ण कीळिअ अहिअसञ्जादराआ
 परकेरआ विअ दे हत्था संवुत्ता ॥ [हला ! अतिचिरं कन्दुकेन
 श्रीङ्गिवाधिक्रमंजातराणी परकीयाविब ते हस्ते संवृत्ता ।]
 २१ ष्टो-कीळदु कीळदु दाव भट्टिदारिआ । णिव्वत्तीअदु दाव अअं
 कण्णाभावरमणीओ कालो ॥ [श्रीङ्गु श्रीङ्गु तावद् भर्तृदारिका ।
 निर्वर्त्यतां तावद्यं कन्धाभावरमणीयः कालः ।]
 २४ पद्मावती-अय्ये ! किं दार्णि मं ओहसिदुं विअ णिञ्झाअसि ॥
 [भार्ये ! किमिदानीं मामपहसितुमिव निष्यायसि ।]
 वासवदत्ता-णहि णहि । हळा ! अधिअं अज्ज सोहदि । अभिदो
 २७ विअ दे अज्ज वरमुहं पेक्करामि ॥ [नहि नहि ! हला ! अधिकमद्य
 शोभते । अभित इव तेऽद्य वरमुत्तं पद्यामि ।]
 पद्मावती-अवेहि । मा दार्णि मं ओहस ॥ [अपेहि । मेदानीं मामपहस ।]

३० वासवदत्ता—एसमिह तुह्योऽया भविस्सम्महासेणवहू! ॥ [पृषासि तूष्णीका भविष्यन्महामेनवधु! ॥]

पद्मावती—को एसो महासेणो णाम ॥ [क एष महासेनो नाम ।]

३१ वासवदत्ता—अत्थि उज्जइणीओ राआ पज्जोदो णाम । तस्स वळ परिमाणणिज्जुत्तं णामधेअं महासेणो त्ति ॥ [अस्युज्जयिर्नायो राजा प्रघोतो नाम । तस्य वलपरिमाणनिवृत्तं नामधेयं महासेन इति ।]

३६ चैटी—भट्टिदारिआ तेण रज्झा सह सम्बंधं णेच्छदि ॥ [भर्तृदारिका तेन राजा सह सम्बंधं नेच्छति ।]

वासवदत्ता—अह केण खु दारिणि अभिळसदि ॥ [अथ केन खल्वि

३९ दानीमभिलपति ।]

चैटी—अत्थि वच्छराओ उदअणो णाम । तस्स गुणाणि भट्टिदा रिआ अभिळसदि ॥ [भलि वप्सराज उदयनो नाम । तस्य गुणा

४२ भर्तृदारिकाभिलपति ।]

वासवदत्ता—(आत्मगतम् ।) अय्यउत्तं भत्तारं अभिळसदि । (प्रका शम् ।) केण कारणेण ॥ [आर्यपुत्रं भर्तारम्भिलपति । केन कारणेन ।]

४५ चैटी—साणुकोसो त्ति ॥ [सानुकोश इति ।]

वासवदत्ता—(आत्मगतम् ।) जाणामि जाणामि । अअं वि जणं एव्वं उम्मादिदो ॥ [जानामि जानामि । अयमपि जन एव

४८ मुम्मादितः ।]

चैटी—भट्टिदारिण! जदि सो राआ विखो भवे ॥ [भर्तृदारिके यदि स राजा विरूपो भवेत् ।]

५१ वासवदत्ता—णहि णहि । दंसणीओ एव्व ॥ [नहि नहि । दर्शनी एव ।]

पद्मावती—अय्ये ! कहं तुवं जाणासि ॥ [आर्ये ! कथं त्वं जानासि ।]

५४ वासवदत्ता—(आत्मगतम् ।) अय्यउत्तंपक्खवादेण अदिक्कन्दो सस्स

दाआरो । किं दाणिं करिस्सं । होदु, दिट्ठं । (प्रकाशम्) हत्ता ।
 एवं उज्जइणीओ जणो मन्तेदि ॥ [आर्यपुत्रपक्षपातेनातिक्रान्तः
 ७ समुदाचारः । किमिदानीं करिष्यामि । भवतु, दष्टम् । हला ! एवमुज-
 यिनीयो जनो मन्त्रयते ।]

पद्मावती—जुज्जइ । ण खु एसो उज्जइणीदुल्लहो । सञ्चजणमणोभि-
 ६० रामं खु सोभग्गं णाम ॥ [युज्यते । न त्वत्त्वेऽपि उज्जयिनीदुर्लभः ।
 सर्वजनमनोभिरामं खलु सौभाग्यं नाम ।]

(ततः प्रविशति धात्री ।)

६१ धात्री—जेदु भट्टिदारिआ । भट्टिदारिए ! दिण्णासि ॥ [जयतु भर्तृ-
 दारिका । भर्तृदारिके ! दत्तासि ।]

वासवदत्ता—अय्ये ! कस्स ॥ [आर्ये ! कस्मै ।]

६६ धात्री—वच्छराजस्स उदअणस्स ॥ [वत्सराजायोदयनाय ।]

वासवदत्ता—अहं खुसळी सो राजा ॥ [अयं कुशली स राजा ।]

धात्री—खुसळी सो आजदो । तस्स भट्टिदारिआ पडिनिष्ठदा अ ॥

६९ [कुशली स आगतः । तस्य भर्तृदारिका प्रतीष्टा च ।]

वासवदत्ता—अच्चाहिदं ॥ [अत्याहितम् ।]

धात्री—किं एत्थ अच्चाहिदं ॥ [किमत्रात्याहितम् ।]

७२ वामपदत्ता—ण हु किञ्चि । तह णाम सन्तपिअ उदासीणो होदि
 ति ॥ [न त्वत्तु किञ्चित् । तथा नाम संतप्योदासीनो भवतीति ।]

धात्री—अय्ये ! आअमपहाणाणि सुळहपय्ययत्थाणाणि महापुरु-

७५ सहिअआणि होन्ति ॥ [आर्ये ! आगमप्रधानानि सुलभपर्यवस्थानानि
 महापुरुषादयानि भवन्ति ।]

वासवदत्ता—अय्ये ! सअ एत्थ तेण वरिदा ॥ [आर्ये ! स्वयमेव

७८ तेन वरिता ।]

धात्री—णहि णहि । अण्णपओअणेण इह आजदस्स अभिज्जावि-

८१ म्हाणवओरुवं पेक्खिअ सअं एव्व महाराएण दिण्णा ॥ [नहि
नहि । अन्वप्रयोजनेनेहागमस्याभिजनविज्ञानवयोरुप ह्यृत्वा म्वयमेव महा-
रातेन दत्ता ।]

वामवदत्ता—(आत्मगतम् ।) एव्वं । अणवरद्धो दाणिं एत्थ अय्य-
८४ उत्तो ॥ [एवम् । अनपराद्ध इदानीमप्रार्थयुतः ।]

(प्रविश्यामः)

८७ केही—तुवरदु तुवरदु दाव अय्या । अज्ज एव्व किल्ल मोमणं
णक्खत्तं । अज्ज एव्व कोदुअमङ्गलं कादरुवं त्ति अन्हाणं भट्ठिणी
भणादि ॥ [त्वरतां त्वरतां तावदार्या । भर्तृव किल शोभनं नक्षत्रम् ।
भर्तृव कौतुकमङ्गलं कर्तव्यमित्यस्माकं भट्टिनी भणति ।]

९० वामवदत्ता—(आत्मगतम् ।) जह जह तुयरदि, सह सह अन्धीव
रेदि मे हिअअं ॥ [यथा यथा त्वरते, तथा तथाधीकरोति मे
हृदयम् ।]

९३ धात्री—एदु एदु भट्ठिदारिआ ॥ [एवेतु भर्तृदारिका ।]

(निष्क्रान्ताः सर्वे ।)

इति द्वितीयोऽङ्कः ।

अथ तृतीयोऽङ्कः ।

(ततः प्रविशति विचिन्तयन्ती वासवदत्ता ।)

वामवदत्ता—विवाहामोदसङ्कुले अन्तेउरचउस्साले परित्तजिअ पइ
३ मावदिं इह आअदग्धि पमदवणं । जाव दाणिं भाअधेअणिअवुत्तं दुअ
विणोदेमि । (परिक्लम्य ।) अहो अरुचाहिदं । अय्यउत्तो वि णाम ॥
केरओ संवुत्तो । जाव उवविसामि । (उपविश्य ।) धम्मो खु चक्ख
६ अवह, जा अण्णोण्णविरहिद्दा ण जीवइ । ॥ सु अहं पाणा
परित्तजामि । अय्यउत्तं पेक्खामि त्ति एदिणा मणोरहेण जीवा

मन्दभाआ ॥ [विवाहामोदसङ्कुले अन्तःपुरचतुःशाले परित्यज्य पद्मा-
 १ वतीमिहागतोस्मि प्रमदवनम्* । यावदिदानीं भागधेयनिवृत्तं दुःखं
 विनोदयामि । अहो अत्याहितम् । आर्यपुत्रोऽपि नाम परकीयः संवृत्तः ।
 यावदुपविशामि । धन्या खलु चक्रवाकवधूः यान्योन्यविरहिता न
 २ जीवति । न स्वस्वहं प्राणान् परित्यजामि । आर्यपुत्रं पश्यामीत्यनेन
 मनोरथेन जीवामि मन्दभागा ।]

(ततः प्रविशति पुष्पाणि गृहीत्वा चेटी ।)

१५ चेटी-कहिं गु खु गदा अय्या आवन्तिआ । (परिक्रम्यावलोक्य ।)
 अम्मो इअं चिन्तासुम्भहिअआ णाहारपटिहदचन्दलेहा विअ
 अमण्डिदभइअं वेसं धारअन्दी पिअङ्गुसिळापट्टए उवविट्ठा । जाव
 ८ उवसप्पामि । (उपसृत्य ।) अय्ये ! आवन्तिए ! को काळो, तुमं
 अप्पेसामि ॥ [७ तु खलु गता आर्यावन्तिका । अम्मो इयं चिन्ता-
 १ शून्यहृदया नीहारप्रतिहतचन्द्रलेखेवामण्डितमङ्गकं वेपं धारयन्ती म्रियद्गु-
 शिलापट्टके उपविष्टा । यावदुपसर्पामि । आर्ये ! आवस्तिके ! कः कालः,
 त्वामन्विष्यामि ।]

वासवदत्ता-किण्णिमित्तं ॥ [किनिमित्तम् ।]

२४ चेटी-अम्हाअं भट्टिणी भणादि ' महाकुळप्पसूदा सिणिद्धा णिउणा'
 त्ति । इमं दाव कोदुंअमाळिअं गुम्हदु अय्या ॥ [अस्माकं भट्टिनी
 भणति महाकुलप्रसूता स्निग्धा निपुणेति । इमां तावत् कौतुकमालिकां
 २७ गुम्फवार्या ।]

वासवदत्ता-अहं कस्स किळ गुम्हदव्वं ॥ [अथ कस्मै किल गुम्फा
 तन्मयम् ।]

३ चेटी-अम्हाअं भट्टिदारिअए ॥ [अस्माकं भट्टिदारिकायै ॥]

स्व...२

वासवदत्ता—(आत्मगतम् ।) एदं पि मए कत्तब्बं आसी । अहो
अकरुणा खु इस्सरा ॥ [एतदपि मया कर्तव्यमासीत् । अहो

३३ अकरुणाः स्वस्वीधराः ।]

खेटी—अय्ये ! मा दाणिं अज्जं चिन्तिअ । एसो जामादुओ मणि
भूमीए प्हाअदि । सिग्घं दाव गुम्हदु अय्या ॥ [आर्ये ! मेदानीम

३६ मयश्चिन्तयित्वा । एष जामाता मणिभूम्यां जायति । शीघ्रं तावद् गुणं
त्वायां ।]

वासवदत्ता—(आत्मगतम् ।) न सककुणोमि अण्णं चिन्तेहुं

३९ (मकाशम् ।) हळा ! किं दिट्ठो जामादुओ ॥ [न शक्नोम्यन्यथि
न्तयितुम् । इहा किं एष्टो जामाता ।]

खेटी—आम दिट्ठो भट्टिदारिआए सिणेहेण अम्हाअं कोदुहलेण अ ।

४२ [आम्, एष्टो भर्तृदारिकायाः स्नेहेनास्माकं वीरहलेन च ।]

वासवदत्ता—कीदिसो जामादुओ ॥ [कीदृशो जामाता ।]

खेटी—अय्ये ! भणामि दाव, ण ईरिसो दिट्ठपुरुयो ॥ [आर्ये !

४५ भणामि तावद्, नेरसो एष्टपूर्वः ।]

वासवदत्ता—हळा ! भणाहि भणादि, किं दंसणीओ ॥ [हळा
भग्न भग्न, किं दर्शनीयः ।]

४८ खेटी—मक्कं भणिहुं सरचावहीणो कामदेवो त्ति ॥ [शक्यं भर्तृ
शरचावहीनः कामदेव इति ।]

वासवदत्ता—होदु एसअं ॥ [भववेतावन् ।]

५१ खेटी—किणिमित्तं वारेमि ॥ [किंनिमित्तं वारयामि ।]

वासवदत्ता—अजुत्तं परपुमसङ्कित्तणं सोदुं ॥ [भयुक्तं परपु
मसङ्कित्तं धातुम् ।]

५४ खेटी—तेगटि गुम्हदु अय्या सिग्घं ॥ [तेन हि गुणवत्त्वायां शीघ्रम् ।

वामवदत्ता-इअं गुम्हामि । आणेहि दाव ॥ [इयं गुम्हामि । आनय तावन् ।]

चेटी-गण्हदु अय्या ॥ [गृह्णात्वायां ।]

वासवदत्ता-(वर्जयित्वा बिलोक्य ।) इमं दाव ओसहं किं नाम् ॥ [इदं तावदीपधं किं नाम ।]

चेटी-अविहवाकरणं नाम् ॥ [अविधवाकरणं नाम ।]

वासवदत्ता-(आत्मगतम् ।) इदं बहुसो गुम्हिदब्धं मम अ पदुमा चदीए अ । (प्रकाशम् ।) इदं दाव ओसहं किं नाम् ॥ [इदं बहुशो गुम्फितप्यं मम च पद्मावल्याम् । इदं तावदीपधं किं नाम ।]

चेटी-सचत्तिमदणं नाम् ॥ [सफलीमर्दनं नाम ।]

वासवदत्ता-इदं ण गुम्हिदब्धं ॥ [इदं न गुम्फितप्यम् ।]

चेटी-कीम ॥ [कस्मात् ।]

वासवदत्ता-उवरदा तरस भय्या, तं णिपओअणं त्ति ॥ [उपरता तस्य भार्या, तस्मिन्प्रयोजनमिति ।]

(प्रविद्यापरा)

चेटी-तुवरदु तुवरदु अय्या । एसो जामादुओ अविहयाहि अब्भ-
न्तरचउत्साळं पवेसीअदि ॥ [त्वरतां त्वरतामायां । पृथु जामाता
अविधवाभिरभ्यन्तरचतुःशालं प्रवेश्यते ।]

वासवदत्ता-अड ! वदामि, गण्ह एदं ॥ [अयि ! वदामि
गृहार्णतन् ।]

चेटी-सोहणं । अय्ये ! गच्छामि दाव अहं ॥ [शोभनम् । आर्ये !
गच्छामि तावदहम् ।]

(उभे निष्क्रान्ते ।)

- ७८ वामवदत्ता-मदा एसा । अहो अन्वाहिदं । अग्यउत्तो वि
परफेरओ संवृत्तो । अवि' दाव सय्याण मम दुक्खं विनोदेमि
जदि गिदं छमामि ॥ [गैरा । अहो अन्वाहितम् । भार्यपुत्रोऽपि
८१ नाम परकीयः संवृत्तः । अथ तावद् शय्यायां मम दुःखं विनोदयामि
यदि निद्रां लभे ।]

(निवाम्ता ।)

इति तृतीयोऽङ्कः ।

अथ चतुर्थोऽङ्कः ।

(ततः प्रविशति विदूषकः ।)

- विदूषकः-(उदयम् ।) भो ! दिट्ठिआ तत्तदोदो वण्डराअस्म अभि
१ त्पेद्विवाहमङ्गळरमणिज्जो काळो विट्ठो । भो ! को णाम त
जाणादि तादिमे वयं अण्ण्यमज्झिआवत्ते पस्सिस्ता उग उममि
हमामो ति । इदाणि पामादेसु वसीअदि, अन्देउरदिगिपआ
२ ण्डाईअदि परिदिमउमुउमाराणि मोदअरजआणि तज्जीअनि
ति अण्णररमवासो उत्तरपुज्यासो माण अणुभयीअदि । त्थो
महन्तो दोसो, मम आहारो सुट्ठु ण परिणमदि । सुप्पण्डज
३ मय्याण गिदं ण छमामि, अह वादसोणिदं अभिदो विअ वत्त
ति पेण्णामि । भो ! सुदं णामअपरिभूदं अकण्ठयत्ते ॥
[भोः] दिट्ठवा तत्रभवतो वण्डराअस्मामिमेतविवाहमङ्गळरमणि
४ काळो वट्ठः । भोः । को नार्मणउज्जाणाणि नारो वयमनर्थगणिमा
प्रणिमाः पुनर्यमवुत्थाम इति । इदानीं प्रामादेवुत्थते, अन्नः पुरी

कामु खायते, प्रकृतिमधुरमुकमाराणि मोदकखाद्यानि खाद्यन्त इत्यनेन-
 रस्मयास उत्तरकुखासो मयानुभूयते । एकः खलु महान् दोषः,
 ममाहारः सुष्ठु न परिणमति, सुप्रच्छदनायां शय्यायां निद्रां न लभे,
 यथा चातशोणितमभित इव वर्तेन इति पश्यामि । भोः ! सुखं माम-
 यपरिभूतमकल्प्यवर्तं च ।]

(गतः प्रविशति चेटी ।)

चेटी-कहिं णु खु गदो अप्यवसन्तओ । (परिक्रम्यावलोक्य ।)
 अम्हो एसो अप्यवसन्तओ । (उपगम्य ।) अप्य वसन्तअ ! को
 काओ तुमं अण्णेसामि ॥ [कुत्र तु खलु गत आर्यवसन्तकः ।
 भहो एष आर्यवसन्तकः । आर्य वसन्तक ! कः कालस्वामन्विष्यामि ।]
 विदूषकः-(दृष्ट्वा ।) किंणिमित्तं भहे ! मं अण्णेससि ॥ [किंनिमित्तं
 भवति ! मामन्विष्यति ।]

चेटी-अम्हाणं भट्टिणी भणादि अयि ण्हादं जामादुओ त्ति ॥
 [अस्माकं भट्टिनी भणति अपि स्नानं जामातेति ।]

विदूषकः-किंणिमित्तं भोदि ! पुच्छदि ॥ [किंनिमित्तं भवति !
 पृच्छति ।]

चेटी-किमण्णं । सुमणावण्णअं आणेमि त्ति ॥ [किमभ्यत् ।
 सुमनोवर्णकमानयामीति ।]

विदूषकः-ण्हादो तत्तभव्वं । सत्तवं आणेदु भोदी वज्जिअ भोअणं ॥
 [स्नातस्तत्रभवान् । सर्वमानयतु मचती वर्जयिष्या भोजनम् ।]

चेटी-किंणिमित्तं वारेसि भोअणं ॥ [किंनिमित्तं वारयसि भोजनम् ।]

विदूषकः-अधण्णस्स मम कोइलाणं अक्खिपरिवट्ठो विअ कुक्खि-
 परिवट्ठो मेवुत्तो ॥ [अधम्यस्य मम कोकिलानामक्षिपरिवर्त इव
 कुक्षिपरिवर्तः संवृत्तः ।]

वासवदत्ता-एनवं होदु ॥ [एनं भवतु ।]

(उमे उपविशतः ।)

प्रेमी-(तथा कृत्वा ।) पेक्खदु पेक्खदु भट्टिदारिआ अट्टमणासिन्हा-
यट्ठहिं विअ सेहात्तिआकुसुमेहिं पुरिअं मे अज्जाळिं ॥ [पश्यतु
पश्यतु भर्तृदारिका अर्धमनःशिलापट्टकैरिव शोफालिकाकुसुमैः पुरितं
मेऽञ्जलिम् ।]

पद्मावती-(एषा ।) अहो विइत्तदा कुसुमाणं । पेक्खदु पेक्खदु अय्या ॥

[अहो विचित्रता कुसुमानाम् । पश्यतु पश्यत्वार्याम् ।]

१ वासवदत्ता-अहो दंसेणीअदा कुसुमाणं ॥ [अहो दर्शनीयता कुसु-
मानाम् ।]

प्रेमी-भट्टिदारिअ ! किं भूयो अवइणुम्सं ॥ [भर्तृदारिके !

२ [भूयोऽवचेत्तामि ।]

पद्मावती-हत्ता ! मा मा भूयो अवइणिअ ॥ [हत्ता मा मा भूयोऽ-
वशिष्य ।]

५ वासवदत्ता-हत्ता ! किंणिमित्तं वारेसि ॥ [हत्ता ! किंनिमित्तं
वारयसि ।]

पद्मावती-अय्यउत्तो इह आअच्छिअ इमं कुसुमसमिद्धिं पेक्खअ

८ सम्माणिदा भवेअं ॥ [आर्यपुत्र इहागतवेमं कुसुमसमृद्धिं दृष्ट्वा
संमानिता भवेयम् ।]

वासवदत्ता-हत्ता ! पिओ दे भत्ता ॥ [हत्ता प्रियस्ते भर्ता ।]

११ पद्मावती-अय्ये ! ण आणामि, अय्यउत्तेण विरहिदा उक्कण्ठिदा
होमि ॥ [भार्ये ! न जानामि, आर्यपुत्रेण विरहितोक्कण्ठिता भवामि ।]

वासवदत्ता-(आत्मगतम् ।) दुक्खरं मु अहं करोमि, इअं वि णाम

८४ एनवं मन्तेदि ॥ [दुष्करं स्वस्वहं करोमि, इयमपि नामैवं मन्त्रयते ।]

१ Printed editions read दस्सणीअदा ।

बेटी-अभिजातं सु भट्टिदारिआण मन्तिदं 'पिओ मे भत्त' ति ॥

[अभिजाते खलु भर्तृदारिकया मन्त्रितं प्रियो मे भर्तेति ।]

८७ पद्मावती-एको म्मे सन्देहो ॥ [एकः खलु मे सन्देहः ।]

वासवदत्ता-किं किं ॥ [किं किम् ।]

पद्मावती-जहं मम अय्यउत्तो, तह एव्व अय्याण वासवदत्ताए-
९० ति ॥ [यथा ममार्यपुत्रस्तथैवार्थाया वासवदत्ताया इति ।]

वासवदत्ता-अदो वि अहिअं ॥ [अतोऽप्यधिकम् ।]

पद्मावती-कहं तुवं जानासि ॥ [कथं त्वं जानामि ।]

९३ वासवदत्ता-(आत्मगतम् ।) हं, अय्यउत्तपक्खवादेण अदिक्खो
समुदाआरो । एव्वं दाव भणिस्सं । (प्रकाशम् ।) जह् अण्णो
सिणेहो, मा सजणं ण परित्तजदि ॥ [हम्, आर्यपुत्रपक्षपातेनाति-

९६ क्रान्तः समुदाचारः । एवं तावद् भणित्यामि । यद्यस्य स्नेहः, सा
स्वजनं न परित्यजति ।]

पद्मावती-होदव्वं ॥ [भवितव्यम् ।]

९९ बेटी-भट्टिदारिण! साहु भट्टारं भणाहि 'अहं पि धीणं सिक्खि-
स्सामि' ति ॥ [भर्तृदारिके! साधु भर्तारं भण, भद्रमपि धीणां
शिक्षिष्य इति ।]

१०२ पद्मावती-उत्तो मए अय्यउत्तो ॥ [उत्तो ममार्यपुत्रः ।]

वासवदत्ता-तदो किं भणिदं ॥ [ततः किं भणितम् ।]

पद्मावती-अभणिअ किञ्चि दिग्घं णिस्ससिअ तुण्हीओ संवुत्तो ॥

१०५ [अभणित्वा किञ्चिद् दीर्घं निःश्वस्य तूष्णीकः संवृत्तः ।]

वासवदत्ता-तदो तुवं किं विअ तक्केसि ॥ [तत्स्त्वं किमिव तर्कयामि ।]

पद्मावती-तक्केमि अय्याए वासवदत्ताए गुणाणि सुमरिअ दक्खि-

१०८ णादाण मम अग्गदो'ण रोदिदि ति ॥ [तर्कयाम्यार्थाया वासव-
दत्ताया गुणान् स्मृत्वा दक्षिणतया ममाग्रतो न रोदितेति ।]

वामवदना—(आत्मगतम् ।) धन्या तु म्हि, यदि एवम् सखं भवे ॥

१११ [धन्या म्वत्स्मि, यद्येवं मत्वं भवेत् ।]

(ततः प्रविशति राजा विदूषकश्च ।)

विदूषकः—ही ही ! पचिअपडिअबन्धुजीवकुमुमविरलयादरमणिज्जं
११४ पमदवणं । इदो दाव भवं ॥ [ही ही प्रचितपतितबन्धुजीवकुमुम-
विरलयोनरमणीयं प्रमदवनम् । इतस्त्ताण्ड भवान् ।]

राजा—अयमय वसन्तक ! अयमयमागच्छामि ।

कामेनोज्जयिनीं गते मयि तदा कामप्यवस्थां गते
दृष्ट्वा स्वैरमवन्तिराजतनयां पञ्चेपवः पातिताः ।
तैरद्यापि सशल्यमेव हृदयं भूयश्च विद्धा वयं
पञ्चेपुर्मदनो यदा कथमयं पष्ठः शरः पातितः ॥ १ ॥

विदूषकः—कहिं णु नु गदा तत्तहोदी पदुमावदी, छदामण्डवं गदा
भवे, उदाहो असणकुमुमसखिदं वग्गपचन्मावगुण्ठिदं विअ पञ्च-
१ इतिज्जअं णाम सिळापट्ठअं गदा भवे, आदु अधिअकडुअगन्ध-
सत्तच्छदयणं पविट्ठा भवे, अहव आळिहिदमिअपकिरसक्कुळं
दारुपावदअं गदा भवे । (ऊर्ध्वमवलोक्य ।) ही ही सरअकाळणि-
६ म्मळे अन्तरिक्षे पसादिअक्कदेववाहुदंसणीअं सारसपन्ति जाव
समाहिदं गच्छन्ति पेस्सरु दाव भवं ॥ [कुत्र नु खलु गता तत्र-
भवती पद्मावती, लतामण्डपं गता भवेद्, उताहो अमनकुमुमसंकि-
९ ण्याप्रचमावगुण्ठितमिव पर्वततिन्त्रकं नाम शिलापट्टकं गता भवेत्,
अथवा अधिककटुकगन्धसमृच्छद्वर्णं प्रविष्टा भवेद्, अथवालिखित-
मृगपक्षिसंकुलं दारुपर्वतकं गता भवेत् । ही ही शरकालनिर्मलेऽ-

१२ न्तरिक्षे प्रसादितबलदेवबाहुदर्शनीयां सारम्पङ्क्तिं यावत् समाहितं
गच्छन्तीं प्रेक्षतां तावद् भवान् ।]

राजा—वयस्व ! पश्याम्येताम्

ऋज्वायतां च विरलां च नवोज्ज्वलां च
सप्तार्षिकंशकुटिलां च निवर्तनेषु ।
निर्मुच्यमानभुजगोदरनिर्मलस्य
सीमामिवाभ्यन्तरलस्य विमज्जमानाम् ॥ २ ॥

चेदी—पेक्खदु पेक्खदु भट्टिदारिआ एवं कोरुणदमाळापण्डररमणीअं
सारसपन्ति जाव समाहिदं गच्छन्ति । अम्मो भट्टा ॥ [प्रेक्षतां

१ प्रेक्षतां भर्तृदारिका एतां कोरुणदमाळापण्डररमणीयां सारम्पङ्क्तिं
यावत् समाहितं गच्छन्तीम् । अहो भर्ता ।]

पद्मावती—हं अव्यउत्तो । अव्ये ! तव कारणादो अव्यउत्तदंसणं

६ परिहरामि । ता इमं दाव माहवीरुदामण्डवं पविसामो ॥ [इमं
आर्यपुत्रः । आर्ये ! तव कारणादर्यपुत्रदर्शनं परिहरामि । तदिमं
तावन्माधवीलतामण्डपं प्रविशामः ।]

९ वामवदत्ता—एत्वं होदु । [एवं भवतु ।]

(तथा कुर्वन्ति ।)

विदूषकः—तत्तहोदी पदुमावदी इह आअन्निअ पितागदा भवे ॥

१२ [सत्प्रभवती पद्मावतीहागव निर्गता भवेत् ।]

राजा—कथं भवान् जानाति ।

विदूषकः—इमाणि अबद्धकुमुमाणि सेफालिआगुच्छआणि पेक्खदु

१५ दाव भवं ॥ [इमानवचितकुमुमान् सेफालिकागुच्छकान् प्रेक्षतां तावद्
भवान् ।]

राजा—अहो विचित्रता कुमुमस्य, वसन्तक ।

- १८ वासवदत्ता—(आत्मगतम् ।) वसन्तअसङ्कित्तणेण अहं पुण जाणामि उज्जङ्गीए वत्तामि त्ति ॥ [वसन्तकसंकीर्तनेनाहं पुनर्जानामि उज्जैन्यां वर्त इति ।]
- २१ राजा—वसन्तक ! अस्मिन्नेवासीनौ शिलातले पद्मावतीं प्रतीक्षिष्यावहे ।
विदूषकः—भो ! तह । (उपविशोत्थाय ।) ही ही सरअकाळतिकव्खो
- २४ दुस्सहो आदवो । ता इमं दाव माहवीमण्डव पविसामो ॥ [भोस्तथा । ही ही शरत्कालतीक्ष्णो दुःसह आतपः । तदिमं तावन्माधवीमण्डपं प्रविशावः ।]
- २७ राजा—घाढम् । गच्छामतः ।
विदूषकः—एव्यं होदु ॥ [एवं भवतु ।
(उभौ परिक्रामतः ।)
- ३० पद्मावती—सध्वं आउळे कत्तुकामो अय्यवसन्तओ । कि दाणि करेम्ह ॥ [सर्वमाकुलं कर्तुकाम आर्यवसन्तकः । किमिदानीं कुर्मः ।]
चेटी—भट्टिदारिए ! एहं महुअरपरिणिळीण ओळंगळदं ओधूय
- ३१ भट्टारं वारइस्सं ॥ [भर्तृदारिके ! एतां मधुकरपरिनिलीनामबलम्बलतामधूय भर्तारं वारयिष्यामि ।]
पद्मावती—गठवं करेहि [एवं कुरु ।]
- ३६ (चेटी तथा करोति ।)
विदूषकः—अविहा अविहा, चिट्ठु चिट्ठु दाव भवं ॥ [अविधा अविधा, तिष्ठतु तिष्ठतु तावद् भवान् ।]
- ३९ राजा—किमर्थम् ।
विदूषकः—दासीणपुत्तेहि महुअरेहि पीडितो म्हि ॥ दास्याः पुत्रैर्मधुकरैः पीडितोऽस्मि ।]

४५ विदूषकः—पसीददु पसीददु भवं । वज्रस्तभावेण साविदो सि, जइ सथे ण भणासि ॥ [प्रसीदतु प्रसीदतु भवान् । वयस्यभावेन शापितोऽमि, यदि सत्यं न भणसि ।]

४८ राजा—का गतिः । श्रूयताम् ।

पद्मावती बहुमता मम यद्यपि रूपशीलमाधुर्यैः ।

वासवदत्ताग्रद्वे न तु तावन्मे मनो हरति ॥ ४ ॥

वासवदत्ता—(आत्मगतम् ।) मोदु, मोदु । दिष्णं वेदणं इमस्स परिखेदस्स । अहो अज्झादवासं पि एत्थ बहुगुणं सम्पज्जइ ॥

३ [भवतु भवतु । दत्तं घेननमस्य परिखेदस्य । अहो अज्ञातवासोऽप्यत्र बहुगुणः संपद्यते ।]

केटी—भट्टिदारिण ! अदक्खिम्भो खु भट्टा ॥ [भर्तृदारिके ! अदा-

६ क्षिप्यः खलु भर्ता ।]

पद्मावती—हृळा ! मा मा एव्वं । सदक्खिम्भो एव्व अप्यउत्तो, जो इदार्णि वि अट्ठ्याण वासवदत्ताए गुणाणि सुमरदि ॥ [हृळा ! ७

९ मा मैवम् । सदाक्षिप्य पदार्थपुत्रः, य इदानीमप्यार्याया वासवदत्तायाः गुणान् स्मरति ।]

वासवदत्ता—भदे ! अभिज्जणस्स सदिसं मन्तिदं ॥ [भद्रे ! अभि-

१२ जनस्य सदृशं मन्त्रितम् ।]

राजा—उक्कं मया । भवानिदानीं कथयतु । का भवतः प्रिया, तदा वासवदत्ता, इदानीं पद्मावती वा ।

१५ पद्मावती—अप्यउत्तो पि वसन्तओ संवुत्तो ॥ [आर्यपुत्रोऽपि वसन्तकः संवृत्तः ।]

विदूषकः—किं मे विप्पळविदेण । उभओ वि तत्तहोदीओ मे बहु-

१८ मदाओ ॥ [किं मे विप्रलपितेन । उभे अपि तत्रमकृत्यौ मे बहुमते ।] ५

राजा—वैधेय ! मामेवं धलाच्छ्रुत्वा किमिदानीं नाभिभाषसे ।

विदूषकः—किं मे पि वळकारेण ॥ [किं मामपि बलात्कारेण ।]

२१ राजा—अथ किं, बलात्कारेण ।

विदूषकः—तेण हि ण सक्कं सोढुं ॥ [तेन हि न शक्यं श्रोतुम् ।]

राजा—प्रसीदतु, प्रसीदतु महाव्राह्मणः । स्वैरं स्वैरमभिधीयताम् ।

२४ विदूषकः—इदानीं सुणादु भवं । तत्तहोदी वासवदत्ता मे बहुमदा । तत्तहोदी पदुमावदी तरुणी दंसणीआ अफोवणा अणहङ्कारा महुरयाआ सदक्खिब्बा । अअं च अवरो महन्तो गुणो, सिणि-

२७ द्वेण भोजणेण ॥ पञ्चुगच्छइ 'कहिं णु सु गदो अप्यवसन्तओ' त्ति ॥ [इदानीं शृणोतु भवान् । तत्रभवती वामवदत्ता मे बहुमता । तत्रभवती पद्मावती तरुणी दर्शनीया अकोपना अनईकारा मधुरवाक्

३० सदाक्षिण्या । अयं चापरो महान् गुणः, स्निग्धेन भोजनेन मां प्रपु-
ङ्गच्छति कुत्र नु सल्लु गत भार्यवसन्तक इति ।]

वासवदत्ता—भोदु भोदु, वसन्तक ! सुमरेहि दानि एदं ॥ [भवतु

३३ भवतु, वसन्तक ! स्मरेदानीमेतत् ।]

राजा—भवतु भवतु, वसन्तक ! सर्वमेतन् कथयिष्ये देव्यै वासव-
दत्तायै ।

३६ विदूषकः—अविहा वासवदत्ता । कहिं वासवदत्ता । चिरा सु
उवरदा वासवदत्ता ॥ [भविष्या वामवदत्ता । कुत्र वासवदत्ता ।
चिरान् सल्लपरता वामवदत्ता ।]

३९ राजा—(सयिपादम् ।) एवम् । उपरता वासवदत्ता ।

अनेन परिहासेन व्याक्षिप्तं मे मनस्त्वया ।

ततो वाणी तथैवेयं पूर्वाभ्यासेन निष्मृता ॥ ५ ॥

१ Printed editions give दस्सणीआ ॥

२ Printed editions read म पञ्चुगच्छइ वासवदत्ता 'कहिं णु etc.'

पद्मावती-रमणीओ खु कहाजोओ गिसंसेण विसंवादिओ ।
[रमणीयः सलु कयायोगो नृशंसेन विसंवादितः ।]

३ वासवदत्ता-(आत्मगतम् ।) भोदु भोदु, विस्सत्थम्हि । अहो पिअं
णाम्, ईदिसं वजणं अपच्चक्खं सुणीअदि ॥ [भवतु भवतु,
विश्रस्तास्मि । अहो प्रियं नाम, ईदृशं वचनमप्रत्यक्षं श्रूयते ।]

६ विदूषकः-धारेदु धारेदु भवं । अणदिकमणीओ हि विही । ईदिसं
दाणिं एदं ॥ [धारयतु धारयतु भवान् । अनतिक्रमणीयो हि विधिः ।
ईदृशमिदानीमेतन् ।]

९ राजा-वयस्य ! न जानाति भवानवस्थाम् । कुतः,
दुःखं त्यक्तुं बद्धमूलोऽनुरागः
स्मृत्या स्मृत्या याति दुःखं नवत्वम् ।
यात्रा त्वेषा यद् विमुच्येह याप्यं
प्राप्तानृण्या याति बुद्धिः प्रसादम् ॥ ६ ॥

विदूषकः-अस्सुपादकिळिणं खु तत्तहोदो मुहं । जाव मुहोदर्जं
आणेमि । (निःक्रान्तः) ॥ [अभ्युपातझिणं खलु तत्रभवतो मुणम् ।

३ यावन्मुलोदकमानयामि ।]

पद्मावती-अय्ये ! वण्णउलपट्टन्तरिदं अत्थउत्तरस मुहं । जाव
णिक्कमम्ह ॥ [भाषे ! याष्पाकुलपटान्तरितमार्यपुत्रस्य मुणम् । याव

६ क्षित्रामामः ।]

वासवदत्ता-एद्वं होदु । अहव चिट्ठ तुवं । उक्कण्ठिदं भत्तारं
उग्गिअ अउत्तं णियामणं । अहं एद्वं गमिस्सं ॥ [एवं भवतु ।

९ अथया तिष्ठ त्वम् । उत्कण्ठितं भर्तारमुज्जिवायुणं निर्गमनम् । अह-
मेव गमिष्यामि ।]

पेटी-मुदु अय्या मयादि । उवसण्णदु दाव भट्टिदारिओ ॥ [मुद्रार्पा

१२ भजति । उपपर्यन्तु नावद् भर्तृदारिका ।]

पद्मावती—किं तु सु पविसामि ॥ [किं तु मलु प्रविशामि ।]

यासवदत्ता—हृष्टा ! पविस । (इत्युक्त्वा निःक्रान्ता) ॥ [हला !

१५ प्रविश ।]

(प्रविश्य ।)

विदूषकः—(नत्तिर्नापत्रेण जलं गृहीत्वा) एसा तत्तहोदी पदुमावदी ॥

१८ [एसा तत्रभवती पद्मावती ।]

पद्मावती—अय्य वसन्तअ ! किं एदं ॥ [आर्यं वसन्तक ! किमेतत् ।]

विदूषकः—एदं इदं । इदं एदं ॥ [एतदिदम् । इदमेतत् ।]

२१ पद्मावती—भणादु भणादु अय्यो भणादु ॥ [भणतु भणवाय्यो भणतु ।]

विदूषकः—भोदि ! वादणीदेण कासकुमुमरेणुणा अक्खिणिपडिदेण

२४ सस्सुपादं म्मु तत्तहोदी मुहं । मा गण्हदु होदी इदं मुहोदअं ॥

भयति ! वातनीतेन कासकुमुमरेणुणाक्षिनिपत्तिनेन साधुपातं तल्लु तत्र-

भवतो मुत्तम् । तद् गृह्णातु भवतीदं मुहोदकम् ।]

२७ पद्मावती—(आत्मगतम् ।) अहो सदक्खिण्यस्स जणस्स परिजणो

वि सदक्खिण्यो एव्व होदि । (उपेत्य ।) जेदु अय्यउत्तो । इदं

मुहोदअं ॥ [अहो सदाक्षिण्यस्य जनस्य परिजणोऽपि सदाक्षिण्य एव

३० भयति । जयवार्यपुत्रः । इदं मुहोदकम् ।]

राजा—अये पद्मावती । (अरवार्यं ।) वसन्तक किमिदम् ।

विदूषकः—(कर्णे ।) एव्वं विअ ॥ [एवमिव ।]

३३ राजा—साधु वसन्तक ! साधु । (आचम्प्य ।) पद्मावति ! आस्यताम् ।

पद्मावती—जे अय्यउत्तो आगवेदि । (उरविशति) ॥ [यदार्थं पुत्र

भातावयति ।]

३६ राजा—पद्मावति !

(१२...३)

शरच्छाङ्गुगौरेण वाताविद्धेन भामिनि ।

काशपुष्पलवेनैदं साश्रुपातं मुखं मम ॥ ७ ॥

(आत्मगतम् ।)

इयं घाला नवोद्वाहा मत्स्यं श्रुत्वा व्यधां प्रजेन् ।

कामं धीरस्वभावेर्यं स्त्रीस्वभावस्तु कातरः ॥ ८ ॥

विदूषकः—उद्दे तत्तद्वाहो मजधराअस्स अवरण्हकाळे भवन्तं
अग्गदो करिअ मुहिउज्जणदंसणं । सक्कारो हि णाम सक्कारेण पडि-
३ ण्हिदो पीदिं उप्पादेदि । ता उट्टेदु दाव भव्वं ॥ [उचितं सप्रभवतो
मजधराजस्यापराङ्मूलात् भवन्तमग्रतः कृत्वा मुह्यजनदर्शनम् । सक्कारो
हि नाम व्यक्कारेण प्रतीष्टः प्रीतिमुत्पादयति । स्तुतिस्तु तावद् भवान् ।]

६ राजा—प्राढम् । प्रथमः कल्पः । (उवाच ।)

गुणानां वा विशालानां सत्काराणां च नित्यशः ।

पतांग. मुलभा लोके विशातास्तु दुर्लभाः ॥ ९ ॥

(निष्क्रान्ताः सर्वे ।)

इति चतुर्थोऽङ्कः ।

अथ पञ्चमोऽङ्कः ।

(ततः प्रविशति पद्मिनिका ।)

पद्मिनिका—महुअरिए ! महुअरिए ! आअच्छ दाव सिग्घं ॥

३ [मधुकरिके ! मधुकरिके ! आगच्छ तावच्छीघ्रम् ।]

(प्रविश्य ।)

मधुकरिका—हल्ला ! इअम्हि । किं करीअदु ॥ [हल्ला ! इयमस्मि ।

६ वि क्रियताम् ।]

पद्मिनिका—हल्ला किं ण जानासि तुवं भट्टिदारिया पदुमावदी
सीसवेदणाए दुक्खाविदेत्ति ॥ [हल्ला किं न जानासि खं भव्वं-

१०. दारिका पद्मावती शीर्षवेदनया दुःखिनेति ।]

मधुकरिका-हृद्धि ॥ [हा थिक् ।]

पद्मिनिका-हृष्टा ! गच्छ सिग्धं, अय्यं आवन्तिअं सदावेहि ।

१२. केयलं भट्टिदारिआण् सीसवेदणं एव्व णिवेदेहि । तदो सअं एव्व

आगामिस्सदि ॥ [हला ! गच्छ शीघ्रम्, आर्यामावन्तिकां शब्दापय ।

केवलं भर्तृदारिकायाः शीर्षवेदनामेव निवेदय । सतः स्वयमेवाग-

१५. मित्यति ।]

मधुकरिका-हृष्टा ! किं सा करिम्सदि ॥ [हला किं सा करिष्यति ।]

पद्मिनिका-मा हु दाणिं महुराहि कदाहि भट्टिदारिआण् सीसवेदणं

१८. विगोदेदि ॥ [सा गच्छिदानीं मधुराभिः कथामिर्भर्तृदारिकायाः

शीर्षं वेदनां विनोदयति ।]

मधुकरिका-जुज्झइ कहिं सजणीयं रइदं भट्टिदारिआण् ॥ [पुग्यते ।

२१. कुत्र शयनीयं तस्मिन् भर्तृदारिकायाः ।]

पद्मिनिका-समुदगिहके किळ सेज्जात्थिण्णा । गच्छ दाणिं तुयं ।

अहं वि भट्टिणो णिवेदणन्थे अय्यवसन्तअं अण्णेसामि ॥ [समुद्र-

२४. गृहके किञ्च शय्यास्तीर्णा । गच्छेदानीं त्वम् । अहमपि भर्तुं निवेदनार्थ-

माप्यवसन्तकमन्विष्यामि ।]

मधुकरिका-गच्छं होदु । (निव्रजता ॥) [एवं भवतु ।]

२७. पद्मिनिका-कहिं दाणिं अय्यवसन्तअं पेस्सगामि ॥ [कुप्रेदानीमार्य-

वसन्तकं पश्यामि ।]

(सतः प्रविशति विदूषकः ।)

२९. विदूषकः-अज्ज सु देवीविओअविहुराहिअअस्स तत्तहोदो वच्छ-

गाअरस्स पदुमावदीपाणिगाहणममीरिअमाणो अच्चन्तमुहावहे

मद्गत्तोमवे मदणमिदाहो आहिअदं वड्ढइ । (पद्मिनिकां पिलोम्य)

३३ अयि पदुमिणिआ । पदुमिणिण ! किं इह वत्तदि ॥ [भयं ननु
देवीवियोगविधुरहृदयस्य तत्रभवतो घम्भराजस्य पद्मावतीपाणिग्रहण-
समीर्यमाणोऽत्यन्तमुन्मादहे मङ्गलोत्सवे मदनाग्निदाहोऽधिकतरं वर्तते ।]

३४ अयि पद्मिनिका ! पद्मिनिके ! किमिह वर्तते ।]

पद्मिनिका—अय्य वसन्तअ ! किं ण जाणासि तुवं भट्टिदारिआ
पदुमावदी सीसवेदणाए दुक्खाविदेसि ॥ [आर्य वसन्तक ! किं

३५ न जानामि एवं भर्तृदासिका पद्मावती शीर्षवेदनया दुःखितेति ।]

विक्रपकः—भोदि ! सच्चं, ण जाणामि ॥ [भवति ! सत्यं, न
जानामि ।]

४२ पद्मिनिका—तेण हि भट्टिणो णिवेदेहि णं । जाय अहं वि सीसा-
णुल्लेवणं तुघारेमि ॥ [तेन हि भर्तुं निवेदयैमाम् । यावद्दहमपि
शीर्षानुलेपनं त्वरयामि ।]

४५ विक्रपकः—कहिं सअणीअं रइदं पदुमावदीण ॥ [कुत्र शयनीयं रक्षितं
पद्मावत्याः ।]

पद्मिनिका—समुद्विग्नके किल्ल सेजात्थिण्णा ॥ [समुद्रगृहके किल

४८ शय्यान्तर्णम् ।]

विक्रपकः—गच्छतु भोदी । जाय अहं वि तत्तहोदो णिवेदइस्सं ॥

[गच्छतु भवती । यावद्दहमपि तत्रभवते निवेदयिष्यामि ।]

(निष्क्रान्ताः ।)

प्रवेशकः ।

(ततः प्रविशति राजा ।)

राजा—

श्लाघ्यामवन्तिनृपतेः सदृशीं तनूजां

कालक्रमेण पुनरागतदारभारः ।

लायाणके हुतवहेन इताङ्गयष्टिं

तां पद्मिनीं हिमहतामिव चिन्तयामि ॥ १ ॥

(प्रविश्य ।)

विदूषकः—तुवरदु तुवरदु दाव भवं ॥ [त्वरतां त्वरतां तावद्
१ भवान् ।]

राजा—किमर्थम् ।

विदूषकः—तत्तदोद्दी पदुमावदी सीसवेदनाए दुक्खाविदा ॥ [तत्र-
६ भवती पद्मावती शीर्षवेदनया दुःखिता ।]

राजा—कैयमाह । ~ ~

विदूषकः—पदुमिणिआए कहिई ॥ [पद्मिनिकया कथितम् ।]
९ राजा—भोः ! कष्टं

रूपश्रिया समुदितां गुणतश्च युक्तां

लब्ध्वा प्रियां मम तु मन्द इवाय शोकः ।

पूर्वाभिघातसरुजोऽप्यनुभूतदुःखः

पद्मावतीमपि तथैव समर्थयामि ॥ २ ॥

अथ कश्मिन् प्रदेशे वर्तते पद्मावती ।

विदूषकः—समुद्रगिहके किळ सेज्जातिथण्णा ॥ [समुद्रगृहके किल
१ शय्यास्तीर्णा ।]

राजा—तेन हि तस्य मार्गमादेशय ।

विदूषकः—एदु एदु भवं ॥ [एवेषु भवान् ।] (उभौ परिक्रामतः ।)

६ विदूषकः—इदं समुद्रगिहकं । पविमदु भवं ॥ [इदं समुद्रगृहम् ।
प्रविशतु भवान् ।]

राजा—पूर्वं प्रविश ।

९ विदूषकः—भो ! तह । (प्रविश्य) अविहा, चिट्टदु चिट्टदु दाव
भवं ॥ [भो ! तथा । अविधा, निष्टु, निष्टु तावद् भवान् ।]

राजा—किमर्थम् ।

१२ विदूषकः—एसो सु दीवणभावसूडदस्वो वसुधातले परिवत्तमाणो
अअं काओदरो ॥ [एष सनु दीपप्रभावसूचितस्वो वसुधातले परि-
वर्तमानोऽयं काकोदरः ।]

१५ राजा—(प्रविश्यावलोक्य सस्मितम् ।) अहो सर्पव्यक्तिर्विधेयम् ।

ऋज्वायतां हि मुखतोरणलोलमालां

धृष्टां क्षितां त्वमवगच्छसि मूर्खं सर्पम् ।

मन्दानिलेन निशि या परिवर्तमाना

किञ्चिन् करोति भुजगस्य विचेष्टितानि ॥ ३ ॥

विदूषकः—(निस्संय) सुदु भवं भणादि । य हु अअं काओदरो ।

(प्रविश्यावलोक्य) तत्तहोदी पदुमावदी इह आअच्छिअ गिभाश

३ भवेन् ॥ [सुदु भवान् भणति । नं खल्वयं काकोदरः । तत्रभवती
पद्मावतीहागत्य निर्गता भवेन् ।]

राजा—अयस्य ! अनागतया भवितव्यम् ।

६ विदूषकः—कई भवं जाणादि ॥ [कथं भवान् जानाति ।]

राजा—किमत्र ज्ञेयम् । पश्य,

शय्या नावनता तथास्रुतसमा न व्याकुलप्रच्छदा

न छिष्टं हि शिरोपधानममलं शीर्षाभिघातीपथैः ।

रोगे दृष्टिविलोभनं जनयितुं शोभा न काचिन् कृता

प्राणी प्राप्य रुजा पुनर्न शयनं शीघ्रं स्वयं मुञ्चति ॥ ४ ॥

विदूषकः—तेण हि इमस्सि सय्याण सुहुत्तअं उवविसिअ तत्तहोदिं
पडिवाळेदु भवं ॥ [तेन कस्यां शय्यायां सुहृत्कमुगविश्य तत्रभवती

३ प्रतिपालयतु भवान्]

राजा-बाढम् । (उपविश्य ।) वयस्य ! निद्रा मां बाधते । कथ्यतां
काचिन् कथा ।

६ विदूषकः-अहं कहइस्सं । होँति करेदु अत्तभवं ॥ [अहं कथ-
यिष्यामि । होँइति करोष्यप्रभवान् ।]

राजा-बाढम् ।

९ विदूषकः-अतिथि जअरी उज्जइणी णाम । तहिं अहिअरमणोआणि
उदअह्माआणि वत्तन्ति किळ ॥ [अस्ति नगर्वुज्जयिणी नाम ।
तत्राधिकरमणीयान्पुद्गकम्भानानि वर्तन्ते किल ।]

१२ राजा-कथमुज्जयिनी नाम ।

विदूषकः-जइ अणभिपेदा गसा कहा, अण्णं कहइस्सं ॥ [यद्यन
भिप्रेतया कथा भव्यां कथयिष्यामि ।]

१५ राजा-वयस्य ! न खलु नाभिप्रेतया कथा । किं तु,

स्मरान्यवन्त्याधिपतेः सुतायाः

प्रस्थानकाले स्वजनं स्मरन्त्याः ।

शाश्वं प्रवृत्तं नयनान्तलम्

ल्लेहान्ममैवोरसि पातयन्त्याः ॥ ५ ॥

अपि च,

बहुशोऽप्युपदेशेषु यया मामीश्रमागया ।

हस्तेन अस्तकोणेन कृत्वाकाशवादिनाम् ॥ ६ ॥

विदूषकः-भोदु, अण्णं कहइस्सं । अतिथि जअरे वस्सुदत्तं णाम ।

तहिं किळ राजा कंफिळ्ळो णाम ॥ [भवतु, अन्वां कथयिष्यामि ।

१ अस्ति नगरं मल्लदत्तं नाम । तत्र किञ्च राजा कामिन्त्यो नाम ।]

राजा-फिमिति किमिति ।

विदूषकः-(पुनस्तदेव वदति ।)

६ राजा—मूर्ख ! राजा ब्रह्मदत्तः, नगरं काम्पित्यमित्यभिधीयताम् ।
विदूषकः—किं राजा ब्रह्मदत्तो, नगरं कं पिच्छं ॥ [किं राजा ब्रह्म-
दत्तः, नगरं काम्पित्यम् ।]

९ राजा—एवमेतन् ।

विदूषकः—तेन हि मुहुत्तञ्च पटिबान्नेदु भवं, जाव अंतुगञ्च करिस्सं ।
राजा ब्रह्मदत्तो, नगरं कं पिच्छं । (इति बहुशस्तदेव पटिवा ।)

१२ इदानीं मुणादु भवं । अयि सुत्तो अत्तमवं । अदिस्सिदळा इअं
वेळा । अत्तणो पावरञ्च गण्हिअ आअमिस्सं । (निष्क्रान्तः ।) ॥
[तेन हि मुहुत्तञ्चं प्रणिपालयतु भवान्, यावद्दोहगतं करिष्यामि ।

१५ राजा ब्रह्मदत्तः, नगरं काम्पित्यम् । इदानीं धृणोतु भवान् । अयि सुत्तोऽ
ब्रभवान् । अनिदीनत्थेयं वेळा । आरमनः प्रावारकं गृहीत्वा-
गमिष्यामि ।]

१८ (ततः प्रविशति वासवदत्ता आवन्तिकावेपेण चेटी च ।)

चेटी—एदु एदु अय्या । दिढं खु भट्टिदारिआ सीसवेदणाए दुक्खा-
विदा ॥ [एकेवार्या । इदं खलु भट्टिदारिका शीपवेदवया दुःखिता ।]

२१ वासवदत्ता—इदि, कहिं सअणीअं रइदं पदुमावदीए ॥ [हा धिक्,
पुत्रं शयनीयं रक्षितं पद्मावध्याः ।]

चेटी—समुदगिहके किळ सेज्जात्थिण्णा ॥ [समुद्रगृहके किल शय्या-

२४ स्तीर्णा ।]

वासवदत्ता—तेन हि अग्गदो याहि ॥ [तेन अग्रतो याहि ।]

(उमे परिक्रामतः ।)

२७ चेटी—इदं समुदगिहकं । पविसदु अय्या । जाव अहं वि सीसा-
णुळेवणं तुवारेमि । (निष्क्रान्ता) ॥ [इदं समुद्रगृहकम् । प्रवि-
शन्वायां । यावद्दहमपि शीर्षानुलेपनं स्वरयामि ।]

- १० वासवदत्ता-अहो अकरुणा खु इस्सरा मे । विरहपय्युमुअस्स
अय्यउत्तस्स विस्समत्थाणमूदा इअं पि णाम पदुमावदी अस्सत्था
जादा । जाव पविसामि । (प्रविद्यावलोक्य ।) अहो परिजणस्स
११ पमादो । अस्सत्थं पदुमावदिं केवलं दीवसहारुअं करिअ परिजदि ।
इअं पदुमावदी ओमुत्ता । जाव उवविसामि । अहव अञ्जासण-
परिमाहेण अप्पो विअ सिणेहो पडिभादि । ता इमरिअ सय्याए
१२ उवविसामि । (उपविश्य ।) किं णु खु एदाए सह उवविसन्तीए
अज्ज पड्डादिदं विअ मे हिअअं । दिट्ठिआ अयिच्छिण्ण-
सुहणिस्सासा । निवुत्तरोआए होदन्वं । अहव एअदेससंविभा-
१३ अदाए सअणीअस्स सूणदि मं आळिङ्गेहि सि । जाव सइम्सं ।
(शयन नाट्यति) ॥ [अहो अकरुणाः स्वकीभरा मे । विरहपयुः सु-
कन्यार्यपुत्रस्य विभ्रमस्यानभूतेषमपि नाम पद्मावन्धवस्वस्था जाता । ✓
४२ यावत् प्रविशामि । अहो परिजनस्य प्रमादः । अन्वस्थां पद्मावतीं
केवलं दीपसहायां कृत्वा परिगच्छति । इयं पद्मावन्धवमुसा । यावदुप-
विशामि । भयवान्वासनगरसिंहेणास्य इव खेहः प्रतिभाति । तदस्यां
४५ शय्यायामुपविशामि । किं नु स्वप्नेतया सहोपविशन्त्या भय प्रह्ला-
दितमिव मे हृदयम् । निवृत्त्याविच्छिन्नसुप्तनिःश्वासा । निवृत्तरोगया
भविष्यम् । अथर्वकदेशसंविभागतया शयनीयस्य सूचयति मामा-
४८ लिङ्गेति । वाचस्पत्ये ।]
राजा- (स्वप्नायते ।) हा वासवदत्ते ।
वासवदत्ता- (सहसोऽधाय ।) हं अय्यउत्तो, ण हु पदुमावदी । किं णु
५१ खु दिट्ठिहि । महन्तो खु अय्यजोअन्धराअणस्स पडिण्णाहारो मम
दंसणेण निष्फळो संवुत्तो ॥ [हन् जार्यपुत्रः, न खलु पद्मावती । कि
नु खलु रथारिम् । महान् स्वत्वार्ययौगन्धरायणस्य प्रतिज्ञाभारो मम
५४ दर्शनेन निष्फलः संवृत्तः ।]

राजा—हा अवन्तिराजपुत्रि !

वासवदत्ता—दिट्ठिआ सिविणाअदि सु अय्यउत्तो ! म एत्थ
५७ कोच्चि जणो । जाव मुहुत्तअं चिट्ठिअ दिट्ठि हिअअं च तोमेमि ॥
[दिट्ठया स्वप्नायते सत्त्वार्यपुत्रः । नात्र कश्चिज्जनः । यावन्मुहूर्तकं
स्थिरा दृष्टिं हृदयं च तोषयामि ।]

६० राजा—हा प्रिये ! हा प्रियशिष्ये ! देहि मे प्रतिवचनम् ।
वासवदत्ता—आळयामि भट्टा ! आळयामि ॥ [भालयामि भर्तः ।
भालयामि ।]

६३ राजा—किं कुपितासि ।
वासवदत्ता—ण हि ण हि, दुक्खिअम्हि ॥ [न हि न हि, दुःखितास्मि ।]
राजा—यद्यकुपिता, किमर्थं नालंकृतासि ।

६६ वासवदत्ता—इदो वरं किं ॥ [इतः परं किम् ।]
राजा—किं विरचिकां स्मरसि ।
वासवदत्ता—(सरोपम् ।) आ अवेहि, इहावि विरचिआ ॥ [आ

६९ अवेहि, इहापि विरचिका ।]
राजा—तेन हि विरचिकार्यं भवतीं प्रसादयामि । (इतीं प्रसारयति ।)
वासवदत्ता—चिरं ठिदम्हि । को वि मं पेक्खे । ता गमिस्सं ।

७२ अहं, सय्यापलम्बिअं अय्यउत्तस्स हत्थं सअणीए आरोविअ
गमिस्सं । (तथा कृत्वा निष्क्रान्ता ।) ॥ [चिरं स्थितास्मि । कोऽपि मां
पश्येत् । तद् गमिष्यामि । अथवा, शय्याप्रलम्बितमार्यपुत्रस्य हस्तं
७५ शयनीय आरोप्य गमिष्यामि ।]

राजा—(सहस्रोत्थाय ।) वासवदत्ते ! तिष्ठ तिष्ठ । हा धिक् ।
निष्क्रामन् संभ्रमेणाहं द्वारपक्षेण ताडितः ।
ततो व्यक्तं न जानामि भूतार्थोऽयं मनोरथः ॥ ७ ॥
(प्रक्षिप्य ।)

विदूषकः—अद्द पडिबुद्धो अत्तभवं ॥ [अयि प्रतिकुलोऽग्रभवान् ।]

राजा—वयस्य ! प्रियमावेदये, धरते खलु वासवदत्ता ।

३ विदूषकः—अविहा वासवदत्ता । कहि वासवदत्ता । चिरा मु उवरदा वासवदत्ता ॥ [भविधा वासवदत्ता । कुत्र वासवदत्ता । चिरात् खलूपरता वासवदत्ता ।]

६ राजा—वयस्य मा मैवं,

शय्यायामवसुमे मां बोधयित्वा सखे गता ।

दग्धेति श्रुयता पूर्वं वञ्चितोऽस्मि रुमण्वता ॥ ८ ॥

विदूषकः—अविहा असम्भावणीअं पेहं । आ ! उदकखानसङ्कित्तणेण तत्तहोदिं चिन्तअन्तेण सा सिखिणे दिट्ठा भवे ॥ [भविधा

३ असम्भावनीयमेतद् । आः ! उदकखानसङ्कीर्तनेन सप्रभवती चिन्तयता सा स्वप्ने दृष्टा भवेत् ।]

विदूषकः—भो ! वयस्स ! एदस्सि जअरे अवन्तिमुन्दरी नाम

६ अविखणी पडिबसदि । सा तुण्ण दिट्ठा भवे ॥ [भोः ! वयस्य ! एतस्मिन् नगरेऽवन्तिमुन्दरी नाम वशिणी प्रतिवसति । सा खया दृष्टा भवेत् ।]

९ राजा—न न,

स्यप्रस्यान्ते विबुद्धेन नेत्रविप्रोपिताञ्जनम् ।

चारित्र्यमपि रक्षन्त्या दृष्टं दीर्घालकं मुखम् ॥ १० ॥

अपि च वयस्य ! पश्य पश्य,

योऽयं संव्रस्तया देव्या तया बाहुनिर्णीहितः ।

स्वप्नेऽप्युत्पन्नसंस्पर्शो रोमहर्षं न मुञ्चति ॥ ११ ॥

विदूषकः—मा द्वाणि भवं अणत्थं चिन्तिअ । एदु एदु भवं । चउ-
म्साले पविसामो ॥ [मेदानीं भवाननर्थं चिन्तयित्वा । एतेन

३ भवान् । अनुःशालं प्रविशायः ।]

(प्रविश्य ।)

कान्चुकीयः—जयत्वार्यपुत्रः । अस्माकं महाराजो दर्शको भवन्त-
६ माह 'एष खलु मयतोऽमात्यो रुमण्वान् महता बलसमुदयेनो-
पयातः स्वत्वारुणिमभिधातयिनुम् । तथा हस्त्यश्चरथपदार्तानि
मामकानि विजयाङ्गानि संनद्वानि । तदुत्तिष्ठतु भवान् । अपि च,

भिन्नास्ते रिपवो भवद्गुणरताः पाराः समाश्वासिताः

षाणीं यापि भवत्प्रयाणसमये तस्या विधानं कृतम् ।

यगन् साध्यमारिप्रमाथजननं तत्तन्मयानुष्ठितं

तीर्णां चापि बलैर्नदी त्रिपथगा वत्साश्च हस्ते तव ॥ १२ ॥ '

राजा—(उत्थाय) > बाढम् । अयमिदानीम्,

उपेत्य नागेन्द्रतुरंगतीर्णे तमारुणिं दारुणकर्मदक्षम् ।

विकीर्णबाणोमतरङ्गभङ्गे महार्णवाभे युधि नाशयामि ॥ १३ ॥

निःक्रान्ताः सर्वे ।

पञ्चमोऽङ्कः ।

अथ षष्ठोऽङ्कः ।

(ततः प्रविशति कान्चुकीयः ।)

कान्चुकीयः—क इह भोः ! काञ्चनत्तोरेणद्वारमशून्यं कुरुते ।

३ (प्रविश्य ।)

प्रतीहारी—अय्य ! अहं विजया । किं करीअदु ॥ [आर्य ! अहं

विजया । किं नियताम् ।]

- ६ कान्चुकीयः—भवति! निवेद्यतां निवेद्यतां वत्सराज्यलाभप्रवृद्धोदयायो-
दयनाय ‘ एष खलु महामेनस्य सकाशाद् रैभ्यसगोत्रः कान्चुकीयः
प्रायः, तत्रभवत्या चाङ्गारवत्या प्रेयितार्या वसुन्धरा नाम
७ वामवदन्ताधात्री च, प्रतीहारमुपगमितावि’ति ।
प्रतीहारी—अय्य ! अदेसकाळो पट्टिहारस्स ॥ [आर्य ! भद्रेशकालः
प्रतीहारस्य ।]
- १२ कान्चुकीयः—कथमदेशकालो नाम ।
प्रतीहारी—मुणादु अय्यो । अज्ज भट्ठिणो मुय्यामुहण्णामाद्गणेण
केण वि वीणा वादिता । तं च मुणिअ भट्ठिणा भणिअं ‘ घोमव-
१५ दीणं सद्दो विअ मुणोअदि’ ति ॥ [भृणोन्वार्यः । अथ भर्तुः मूषां-
मुषशामाद्गणेन केनापि वीणा वादिता । तां च ध्रुवा भर्ता भगिनं
घोरवप्याः शब्द इव ध्रुवत इति ।]
- १८ कान्चुकीयः—तत्तत्ततः ।
प्रतीहारी—तदो तद्धि गच्छिअ पुच्छिदो ‘ कुट्टो इमाणं वीणाण
आगमो’मि । तेण भणिदं ‘ अग्गेहिं णम्मदातीरे कुय्यमुम्मळगा
२१ दिट्ठा । जइ एणोअणं इमाण, उवर्णाअदु भट्ठिणो’ ति । तं च
उवणीदं अङ्गे करिअ मोहं गदो भट्ठा । तदो मोहप्पन्वागणेण
वक्कपय्याउत्तेण मुहेण भट्ठिणा भणिअं ‘ दिट्ठामि घोमवदि ! मा
२४ दु ण दिभमदि’ ति । अय्य ! कुट्टिमो अणयसरो । व्हं णिवेदेमि ॥
[तत्तत्तत्र गच्छा वृष्टः कुतोऽश्वा वीणाया आगम इति । तेन भगिनमस्मा
भिर्नर्मेशतीरे कूर्ममुष्मन्ना दृष्टा । यदि प्रथो जनमनया, उपनीयता भर्तु
२७ इति । तां घोरनीतामहे कृत्वा मोहं गतो भर्ता । गतो मोहप्रत्यागनेन
वाणदवाङ्मुनेन मुनेन भर्ता भगिने दृष्टामि घोरवपि ! मा गच्छ न
दृश्य इति । आर्य ! ईदृशोऽनवसरः । कथं निवेदयामि ।]
- ३० कान्चुकीयः—भवति ! निवेद्यताम् । इदमपि तत्राभ्यमेव ।

प्रतीहारी—अप्य ! इयं निवेदेमि । एसो भट्टा सुध्यामुहण्यासादादो
ओदरइ । ता इह एव निवेदइस्से ॥ [आर्य ! इयं निवेदयामि ।

३३ एष भर्ता सूर्यामुख्यासादादवतरति । तदिहैव निवेदयिष्यामि ।]

कान्तुकीयः—भवति ! तथा ।

(उभौ निष्पन्ता ।)

मिश्रविष्कम्भकः ।

(ततः प्रविशति राजा विदूषश्च ।)

राजा—

श्रुतिमुखनिनदे ! कथं नु देव्याः

स्ननयुगले जघनस्थले च सुभा ।

विहगगणरजोविफर्णिदण्डा

प्रतिभयमध्युप्तिस्वरण्यवासम् ॥ १ ॥

अपि च, अश्रिग्धासि घोषवति ! या सपस्विन्या न स्मरति,

श्रोणीसमुद्गहनपार्श्वनिपीडितानि

खेदस्तनान्तरमुखान्युपगहितानि ।

उद्दिप्य मां च विरहे परिदेवितानि

वाद्यन्तरेषु कथितानि च सस्मितानि ॥ २ ॥

विदूषकः—अळे दार्णि भवं अदिमर्त्तं सन्तापिअ ॥ [अलमिदानी
भवानतिमात्रं भंतप्य]

१ राजा—अयम् ! मा मैवं,

चिरप्रमुगः कामो मे वीणया प्रतिबोधितः ।

तां नु देवीं न पश्यामि यस्या घोषवती प्रिया ॥ ३ ॥

यमन्तक ! शिल्पिजनसकाशाप्रवयोगां घोषवतीं कृत्वा शीघ्रमानय ।

विदूषकः—अं भवं आणवेदि । (वीणां गृहीत्वा निष्क्रान्तः ।) ॥

३ [यद् भवानाज्ञापयति ।]

(प्रविश्य ।)

प्रतीहारी—जेदु भट्टा । एसो खु महासेणस्स सआमादो रत्थसगोत्तो
 ६ कञ्चुईओ देधीए अङ्गारवदीए पेसिदा अय्या वसुन्धरा नाम
 वासवदत्ताधत्ती अ पहिहारं उवट्टिदा ॥ [जयतु भर्ता । एष खलु
 महासेनस्य सकाशाद् रैग्यसगोत्रः काञ्चुकीयो देव्याङ्गारवत्या प्रेषितार्या
 ९ वसुन्धरा नाम वासवदत्ताधायी च प्रतिहारमुपरिधत्तौ ।]

राजा—तेन हि पद्मावती सावदाहूयताम् ।

प्रतीहारी—जं भट्टा आणवेदि । (निःक्रान्ता) ॥ [यद् भर्ताज्ञापयति ।]

१२ राजा—किं नु खलु शीघ्रमिदानीमयं वृत्तान्तो महासेनेन विदितः ।

(ततः प्रविशति पद्मावती प्रतीहारी च ।)

प्रतीहारी—एदु एदु भट्टिदारिआ ॥ [एषेणु भर्तृदारिका ।]

१५ पद्मावती—जेदु अय्यउत्तो ॥ [जयत्वार्यपुत्रः ।]

राजा—पद्मावति ! किं श्रुतं महासेनस्य सकाशाद् रैग्यसगोत्रः
 काञ्चुकीयं प्रापः, तत्रभवत्या चाङ्गारवत्या प्रेषितार्या वसुन्धरा

१८ नाम वासवदत्ताधायी च, प्रतिहारमुपास्थिताविति ।

पद्मावती—अय्यउत्त ! विअ मे व्यादिक्खल्लस्स कुसल्लवुत्तन्तं सोदु ॥

[भार्यपुत्र ! प्रियं मे ज्ञातिकुलस्य कुशलवृत्तान्तं श्रोतुम् ।]

२१ राजा—अनुरूपमेतद् भवत्याभिहितं 'वासवदत्तास्वजनो मे स्वजन'
 इति । पद्मावति ! आस्यताम् । किमिदानीं नास्यते ।

पद्मावती—अय्यउत्त ! किं मए सह उवविट्ठो एदं जणं पेक्खिस्सदि ॥

२४ [भार्यपुत्र ! किं मया सहोपविष्ट एतं जनं द्रश्यति ।]

राजा—कोऽत्र दोषः ।

पद्मावती—अय्यउत्तस्स अबरो परिग्गहो त्ति उदात्तीणं विअ होदि ॥

२७ [भार्यपुत्रस्यापरः परिग्रह इत्युदासीनमिव भवति ।]

राजा—कलत्रदर्शनाहं जनं कलत्रदर्शनान् परिहरतीति बहुदोषमुत्पा-
दयति । तस्मादास्वताम् ।

३० पद्मावती—जं अय्यउत्तो आणवेदि । (उपविश्य ।) अय्यउत्त !
तादो वा अय्या वा किं णु मु भणिस्सदि ति आविग्गा विअ
संवुत्ता ॥ [यदार्यपुत्र^१ अज्ञापयति । आर्यपुत्र ! तातो वाम्बा वा

३३ किं मु खलु भविष्यतीत्याविशेषेण संवृत्ता ।]

राजा—पद्मावति ! एवमेव न ।

किं वक्ष्यतीति हृदयं परिशुद्धितं मे

कन्या मयाप्यपहृता न च रक्षिता सा ।

भाग्यैश्चलैर्महद्व्याय^२ गुणोपघातं

पुत्रः पितुर्जनितरोप इवारिम मीतः ॥ ४ ॥

पद्मावती—णं किं सक्कं रक्खिदुं पत्तकाले ॥ [अनु किं तस्मै रक्षितुं
प्राप्तकाले ।]

३१ प्रतीहारी—एसो कञ्जुईओ धत्ती अ पट्टिहारं उयट्ठिषा ॥ [एष^३
कान्जुकीयो धात्री च प्रतिहारमुपस्थितौ ।]

राजा—शीघ्रं प्रवेश्यताम् ।

३२ प्रतीहारी—जं भट्टा आणवेदि । (निष्क्रान्ता ।) ॥ [यद् भर्ताज्ञापयति ।]

(ततः प्रविशति कान्जुकीयो धात्री प्रतीहारी च ।)

कान्जुकीयः—भोः !

संवन्धिराग्यमिदमेव महान् प्रहर्षः

स्मृत्वा पुनर्नृपमुत्तानिधनं विपादः ।

किं नाम दैव ! भवता न कृतं यदि स्यात्

राज्यपरैरपहृतं कुशलं च देय्याः ॥ ५ ॥

१ Printed editions read 'महद्व्यायगुणोपघात'

२ Printed editions give ए किं सक्कं etc.

प्रतीहारी-एसो भट्टा, सबसण्णदु अय्यो ॥ [एप् भर्ता, उपसर्पित्वायः ।]

कान्चुकीयः-(उपेत्य ।) जयत्वार्यपुत्रः ।

३ धात्री-जेदु भट्टा ॥ [जयतु भर्ता ।]

राजा-(सबहुमानम् ।) आर्य !

पृथिव्यां राजवंश्यानामुदयान्तमयप्रभुः ।

अपि राजा स कुशली मया काङ्क्षितशन्धवः ॥ ६ ॥

कान्चुकीयः-अथ किम् । कुशली महासेनः । इहापि सर्वगतं कुशलं पृच्छति ।

३ राजा-(आसनादुत्थाय ।) किमाज्ञापयति महासेनः ।

कान्चुकीयः-सदृशमेतद् वैदेहीपुत्रस्य । नन्यासनस्थेनैव भवता श्रोतव्यो महासेनस्य संदेशः ।

६ राजा-यदाज्ञापयति महासेनः । (उपविशति ।)

कान्चुकीयः-दिष्ट्या परैरपहृतं राज्यं पुनः प्रत्यानीतमिति कुतः,

कातरा येऽप्यशक्ता वा नोत्साहस्तेषु जायते ।

प्रायेण हि नरेन्द्रश्रीः सोत्साहैरेव भुज्यते ॥ ७ ॥

राजा-आर्य ! सर्वमेतन्महासेनस्य प्रभावः । कुतः,

अहमवजितं पूर्वं तावन् सुतैः सह लालितो

दृढमपहृता कन्या भूयो मया न च रक्षिता ।

निधनमपि च भुत्वा तस्यास्तथैव मयि स्वता

ननु यदुचितान् वत्सान् प्राप्तुं नृपोऽत्र हि कारणम् ॥ ८ ॥

कान्चुकीयः-एष महासेनस्य संदेशः । देव्याः संदेशमिहात्रभवती कथयिष्यति ।

३ राजा-हा अम्ब !

स्वप्न...

षोडशान्तःपुरज्येष्ठा पुण्या नगरदेवता ।

मम प्रवासदुःखार्ता माता कुशलिनी ननु ॥ ९ ॥

धात्री—अरोआ भट्टिणी भट्टारं सव्वगदं कुशलं पुच्छदि ॥ [अरोगा भट्टिनी भट्टारं सर्वगतं कुशलं पृच्छति ।]

३ राजा—सर्वगतं कुशलमिति । अन्व ! ईदृशं कुशलम् ।

धात्री—मा दाणिं भट्टा अदिमत्तं सन्तप्पिदुं ॥ [मेदानीं भर्तातिमात्रं संतप्नुम् ।]

६ काम्बुकीत्यः—धारयत्वार्यपुत्रः । उपरताप्यनुपरता महासेनपुत्री एव-
मनुकम्प्यमानार्यपुत्रेण । अथवा,

कः कं शक्नो रक्षितुं मृत्युकाले रज्जुच्छेदे के घटं धारयन्ति ।

एवं लोकस्तुल्यधर्मो धनानां काले काले छिद्यते रक्षते च ॥ १० ॥

राजा—आर्य ! मा मैवं,

महासेनस्य दुहिता शिष्या देवी च मे प्रिया ।

कथं सा न मया शक्या स्मर्तुं देहान्तरेष्वपि ॥ ११ ॥

धात्री—आह भट्टिणी ' उवरदा वासवदत्ता । मम वा महासेनस्य वा
जादिसा गोवाळअपाळआ, तादिसो एव्व तुमं पुढमं एव्व अभि-

३ प्पेदो जामादुअत्ति । एदण्णिमित्तं उअज्जइणिं आणीदो । अण्णिस-
क्खिअं वीणाव्वदेसेण दिण्णा अत्तणो अब्बदाए अण्णिवुत्तविवाह-

मज्जळो एव्व गदो । अहअ अम्हेहिं तव अ वासवदत्ताए अ पडि-

६ किदिं चित्तफळआए आळिहिअ विवाहो णिवुत्तो । एसा चित्त-
फळआ तव सआसं पेसिदा । एदं पेक्खिअ णिवुदो होहि ॥

[आह भट्टिनी उपरता वासवदत्ता । मम वा महासेनस्य वा यादसौ

९ गोपालकपालकै, तादृश एव एवं प्रथममेवाभिप्रेतां जामातेति ।
एतन्निमित्तमुज्जयिनीमान्तिः । अनस्तिप्राक्षिकं वीणान्यपरदेगेन दत्ता ।

आत्मनश्चालनयानिर्वृत्तविवाहमङ्गल एव गतः । अथ धावाम्भ्यां तर्कं च
 २ वामवदत्तायाश्च प्रतिकृतिं चित्रफलकायामालिख्य विवाहो निर्वृत्तः ।
 एषा चित्रफलका तव सकाशं प्रेषिता । एतां दृष्टुं निर्वृत्तो
 भव ।]

५ राजा-अहो अतिस्निग्धमनुरूपं चाभिहितं तत्रभवत्या ।

वाक्यमेतन् प्रियतरं राज्यलामशतादपि ।

अपराद्वेषपि लोहो यदस्मासु न विस्मृतः ॥ १२ ॥

पद्मावती-अप्यउत्त ! चित्तगदं गुरुअणं पेक्खिअ अभिघादेदुं
 इच्छामि ॥ [आर्यपुत्र ! चित्रगतं गुरुअणं दृष्ट्वाभिवादयितुमिच्छामि ।]

३ घात्री-पेक्खदु पेक्खदु भट्टिदारिआ । (चित्रफलकां दर्शयति) ।
 [पश्यतु पश्यतु भट्टिदारिका ।]

पद्मावती-(दृष्ट्वा अक्षमगतम् ।) इं अदिसदिसी खु इअं अप्याए
 ६ आयन्तिआए । (प्रकाशम् ।) अप्यउत्त ! सदिसी खु इअं
 अप्याए ॥ [इम् अतिसदशी खल्वियमार्याया आधनिकायाः ।
 आर्यपुत्र ! सदशी खल्वियमार्यायाः ।]

९ राजा-न सदशी । सवेति मन्ये । भोः ! कष्टम्,

अस्य स्निग्धस्य वर्णस्य विपत्तिर्दारुणा कथम् ।

इदं च गुरुमाधुर्यं कथं दूषितमग्निना ॥ १३ ॥

पद्मावती-अप्यउत्तस्स पढिकिदिं पेक्खिअ जाणामि इअं अप्याए
 सदिसी ण वेत्ति ॥ [आर्यपुत्रस्व प्रतिकृतिं दृष्ट्वा जानामीयमार्यया
 ३ सदशी न वेत्ति ।]

घात्री-पेक्खदु पेक्खदु भट्टिदारिआ ॥ [पश्यतु पश्यतु भट्टिदारिका ।]
 पद्मावती-(दृष्ट्वा ।) अप्यउत्तस्स पढिकिदिं सदिसदाए जाणामि

६ इअं अप्याए सदिसि ति ॥ [आर्यपुत्रस्व प्रतिकृतिः सदशनया
 जानामीयमार्यया सदशीति ।]

राजा—देवि ! चित्रदर्शनान् प्रभृति ग्रहष्टोद्विगमिव त्वां पश्यामि ।

१ किमिदम् ।

पद्मावती—अय्यउत्त ! इमाए पडिक्किदीए सदिसी इह एव्व पडिक्कि-
सदि ॥ [आर्यपुत्र ! अस्याः प्रतिवृत्त्याः मरुतीहैव प्रतिव्रजति ।]

१२ राजा—किं वासवदत्तायाः ।

पद्मावती—आम ॥ [आम् ।]

राजा—तेन हि शीघ्रमानीयताम् ।

१५ पद्मावती—अय्यउत्त ! मम कण्णामावे केणवि वग्गहणेण मम भइणि-
अस्ति ण्णासो णिक्खित्तो । पोसिदभत्तुआ परपुरुसदंसणं परिहरदि ।
ता अय्य मए सह आअदं पेक्खिअ जाणादु अय्यउत्तो । [आर्य-

१८ पुत्र ! मम कण्वाभावे केनापि ब्राह्मणेन मम भगिनिकेति न्यासो निश्चितः ।
श्रोत्रिणमर्तुका परपुरुषदर्शनं परिहर्तुम् । तद्वार्या मया सहागतां दृष्ट्वा
जानान्बार्पणपुत्रः ।]

राजा—

यदि विप्रस्य भगिनी व्यक्तमन्या भविष्यति ।

परम्परगता लोके दृश्यते रूपनुत्पन्ना ॥ १४ ॥

(प्रविश्य ।)

प्रतीहारी—जेदु भट्टा ! एसो उज्जइणीओ वग्गहणो, भट्टिणीए हत्थे

३ मम भइणीअस्ति ण्णासो णिक्खित्तो, तं पडिग्गहिदुं पडिहारं
उवट्ठिदो ॥ [जयन्तु भर्ता । एष उज्जयिनीयो ब्राह्मणः, भट्टिन्या हस्ते
मम भगिनिकेति न्यासो निश्चितः तं प्रतिग्रहीतुं प्रतिहरमुपस्थितः ।]

६ राजा—पद्मावति ! किं नु स ब्राह्मणः ।

पद्मावती—होदञ्चं ॥ [अवितन्मम् ।]

राजा—शीघ्रं प्रवेशयातामभ्यन्तरसमुदाचारेण स ब्राह्मणः ।

९ प्रतीहारी—जे भट्टा आणवेदि । (निजान्ता ।) ॥ [यद् भर्ताज्ञापयति ।]

राजा-पद्मायति ! त्वमपि तामानय ।

पद्मावती-जं अय्यउत्तो आणवेदि । (निजान्ता) ॥ [यदार्थपुत्र
२ आश्लेषति ।]

(ततः प्रविशति योगन्धरायणः प्रतीहारी च ।)

योगन्धरायणः-भोः ! (आत्मगतम् ।)

प्रच्छाद्य राजमहिषीं नृपतेर्हितार्थं

कामं मया कृतमिदं हितमित्यवेक्ष्य ।

सिद्धेऽपि नाम मम कर्मणि पार्थिवोऽसौ

किं वक्ष्यतीति हृदयं परिशङ्कितं मे ॥ १५ ॥

प्रतीहारी-एसो भट्टा । उपसप्पदु अय्यो ॥ [पथ भर्ता । उपस-
पंथार्यः ।]

३ योगन्धरायणः-(उपसृत्य ।) जयतु भवान्, जयतु ।

राजा-भुतपूर्वं इयं गृधरः । भो माह्वग ! किं भवतः स्वसा पद्मायत्या
हस्ते न्यास इति निश्चिन्ता ।

४ योगन्धरायणः-अथ किम् ।

राजा-तेन हि त्वयंतां त्वयंतामस्य भगिनिना ।

प्रतीहारी-जं भट्टा आणवेदि । (निजान्ता ।) ॥ [यद् भर्ताजापयति ।]

५ (ततः प्रविशति पद्मावती आवन्तिका प्रतीहारी च ।)

पद्मावती-एदु एदु अय्या । पिअं दे शिवेदेमि ॥ [एवेण्यार्था ।
त्रिषं ते निवेदयामि ।]

१२ भावनिष्ठा-किं किं ॥ [किं किम् ।]

पद्मावती-भाद दे आअदो ॥ [भाता ते भागतः ।]

भावनिष्ठा-दिट्ठिआ इदाणि पि मुमरदि ॥ [दिट्ठेदानीमपि

१५ स्मरति ।]

पद्मावती-(उन्मत्त) जेदु अय्यउत्तो । एमो एमो ॥ [अशक्ता-

यंपुत्रः । एष न्यासः ।]

१८ राजा—निर्यातय पद्मावति ! । अथवा साक्षिमन्यासो निर्यातयितव्यः । इहात्रभवान् रैभ्यः, अत्रभवती चाधिकरणं भविष्यतः । पद्मावती—अय्य ! णीअदां दाणिं अय्या ॥ [भार्य ! नीयतामि-

२१ दानीमायां ।]

धायी—(आवन्तिकां निर्घर्ष्य ।) भम्मो ! भट्टिदारिआ वासवदत्ता ॥ [भम्मो ! भट्टिदारिका वासवदत्ता ।]

२४ राजा—कथं महासेनपुत्री । देवि ! प्रविश त्वमभ्यन्तरं पद्मावत्या सह ।

यौगन्धरायणः—न खलु न खलु प्रवेष्टव्यम् । मम भगिनी खल्वेषा ।

२७ राजा—किं भवानाह । महासेनपुत्री खल्वेषा ।

यौगन्धरायणः—भो राजन् !

भारतानां कुले जातो विनीतो ज्ञानवाग्भुविः ।

तन्मार्हसि बलाद्धतुं राजधर्मस्य देशिकः ॥ १६ ॥

राजा—भवतु, पश्यामस्तावद् रूपसादृश्यम् । संक्षिप्यतां यवनिका

यौगन्धरायणः—जयतु स्वामी ।

३ वासवदत्ता—जेदु अय्यउत्तो ॥ [जयन्तार्यपुत्रः ।]

राजा—अये ! असीं यौगन्धरायणः, इयं महासेनपुत्री ।

किं नु सत्यमिदं स्वप्नः सा भूयो दृश्यते मया ।

अनयाप्येवमेवाहं दृष्ट्वा वञ्चितस्तदा ॥ १७ ॥

यौगन्धरायणः—स्वामिन् ! देव्यपनयेन कृतापराधः खल्वहम् ।

तन् क्षन्तुमर्हति स्वामी । (इति पादयोः पतति ।)

३ राजा—(उत्थाप्य ।) यौगन्धरायणो भवान ननु ।

मिथ्योन्मादैश्च युद्धैश्च शास्त्रदृष्टैश्च मन्त्रितैः ।

भवद्यत्नैः खलु वर्यं मञ्जमानाः समुद्धृताः ॥ १८ ॥

यौगन्धरायणः—स्वामिभाग्यानामनुगन्तारो वयम् ।

पद्मावती—अम्महे अय्या सु इअं । अय्ये ! सहीजणंसमुदांआरेण
 ३ अजाणन्तीअ अदिकन्दो समुदाआरो । ता र्हासेण पसादेमि ॥
 [अहो भायां खल्वियम् ! आये । सखीजनसमुदाचारेणाजानन्या-
 तिक्रान्तः समुदाचारः, तच्छीरेण प्रमादयामि ।]

६ वासवदत्ता—(पद्मावतीमुत्थाप्य ।) उट्टेहि उट्टेहि अविहवे ! उट्टेहि ।
 अस्थिसअं णाम र्हरारं अवरद्धइ ॥ [उत्तिष्ठोत्तिष्ठाविधवे ! उत्तिष्ठ ।
 भर्षिस्व नाम शरीरमपराध्यति ।]

९ पद्मावती—अणुगहिदग्धि ॥ [अनुगृहीताभि ।]
 राजा—वयस्य यौगन्धरायण ! देव्यपनये का कृता ते बुद्धिः ।
 यौगन्धरायणः—कौशाम्बीमात्रं परिपालयामीति ।

१२ राजा—अथ पद्मावत्या हस्ते किं न्यासकारणम् ।
 यौगन्धरायणः—पुष्पकभद्रादिभिरादेशिकैरादिष्टा स्वामिनो देवी
 भविष्यतीति ।

१५ राजा—इदमपि रुमण्वता ज्ञातम् ।
 यौगन्धरायणः—स्वामिन् ! सर्वैरेव ज्ञातम् ।
 राजा—अहो शठः खलु रुमण्वान् ।

१८ यौगन्धरायणः—स्वामिन् ! देव्याः कुशलनिवेदनार्थमग्रेय प्रतिनि-
 वर्ततामग्रभवान् रैभ्योऽग्रभवती च ।

राजा—न, ॥ । सर्वं एव वयं यास्यामो देव्या पद्मायन्या सह ।
 २१ यौगन्धरायणः—यदाज्ञापयति स्वामी ।

(भक्तवाक्यम् ।)

इमां सागरपर्यन्तां हिमवद्विन्ध्यकुण्डलाम् ।

महीमेकातपत्राङ्गां राजसिंहः प्रशास्तु नः ॥ १९ ॥

(निष्क्रान्तः सर्वे ।)

पष्ठोऽङ्कः ।

इति स्कन्धास्यदत्तमवासितम् ।

पद्यानां सूचिः ।

अनाहारे तुल्यः	I. 14.	पृथिव्यां राज०	VI. 6.
अनेन परिहा०	IV. 6.	प्रज्ञाद्य राजम०	VI. 15.
अस्य स्निग्धस्य	VI. 13.	प्रद्वेपो बहुमानो	I. 7.
अहमवजितः	VI. 18.	बहुसोऽप्युपदे०	V. 6.
ह्रस्वो सागर०	VI. 19.	भारतानां कुले	VI. 16.
इयं बाला नवी०	IV. 9.	भिन्नास्ते	V. 12.
उदयनवेन्दु०	I. 1.	मृत्युर्मगध०	I. 2.
उपेत्य नागेन्द्रतुङ्ग०	V. 13.	मनुमदकला	IV. 3.
अज्वायतां वि०	IV. 2.	महासेनस्य दुहिता	VI. 11.
अज्वायतां हि	V. 3.	मिथ्योन्मादश्च	VI. 18.
कस्यायः ककुक्षौ	I. 8.	यदि तावदयं	V. 9.
कः कं शक्नो	VI. 10.	यदि विप्रस्य	VI. 14.
कातरा येऽप्यशक्ता	VI. 7.	योऽयं संग्रस्तया	V. 11.
कामेनोऽजिनिनी	IV. 1.	रूपधिया समु०	V. 2.
कार्यं नैवायैः	I. 9.	वाक्यमेतन् प्रियतरं	VI. 12.
किं वक्ष्यतीति हृदयं	VI. 4.	विस्वब्धं	I. 12.
किं नु सायमिवं	VI. 17.	शय्या नावमता	V. 4.
स्वगा वासीपेता.	I. 16.	शय्यायामवसुत	V. 8.
शुणानां वा वि०	IV. 10.	शरच्छशाङ्गोरेण	IV. 8.
चिरप्रसुप्तः कामो	VI. 3.	श्रुतिसुम्निनन्दे	VI. 1.
/तीर्थोदकानि	I. 6.	शोणिसमुद्रह०	VI. 2.
दुःखं त्यक्तुं	IV. 7.	श्लाघ्यामयन्तिनृपतेः	V. 1.
धीरस्याधममं०	I. 3.	षोडशान्तःपुर०	VI. 9.
निष्कामन् संग्र०	V. 7.	मन्वन्धिराजयं	VI. 5.
नैवेदानीं तादृशा	I. 13.	सविध्रमो हयं	I. 15.
पद्मावती नर०	I. 11.	मुलमर्थो भवेद्	I. 10.
पद्मावती यदु०	IV. 5.	स्मराम्यघनरपाधि०	V. 5.
परिहरतु भयान्	I. 5.	स्वप्नस्यान्ते	V. 10.
पूर्वं स्वयाप्यमि०	I. 4.		

प्रतिज्ञायौगन्धरायणस्य कथावस्तु ।

अथ कदाचिन्मृगायाव्यसनी वत्सराजो वेषुवनात्ताम्रवनं प्रयातः सन् प्रद्योतेन तत्रोपन्यस्तं वनगजप्रच्छादितशरीरं कपटहस्तिनं परमार्थगजं मत्वा वीणयैः चक्षोः कृतुं यावद्वारमते स्तावत् महिमा कपटहस्यधिष्ठातृभिः प्रद्योतस्य योषैः स परिवारं बहुमहान्निपातिनाञ्चस्तत्कालं मोहं गतः कर्कशाभिलताभि-
प्राकृत इव शरीरं यन्मृगानि प्रेषयितः । ततो वत्सराजेन प्रथमं कुन्तप्रहार-
जनितमोहः स्यात्कालेनो जायमानं प्रद्योतस्यामात्यः शरीरयन्त्रणादुन्मुपैव स्फन्व-
शयनमारोव्योजयित्वा नीत्वा प्रद्योताय समर्पितवान् । प्रद्योतश्च स्वकन्यां
वामवदत्तां गान्धर्वीमन्तां ज्ञात्वा वत्सराजादृष्ट्वा धोपयन्तां माम वीणातरनं
नरैव दत्वा तमन्तःपुरेऽवरोध । तदा व्याघ्रोऽप्यदृष्टमेव समुपजातभिलाषी
वासवदत्तावत्सराजौ प्रच्छन्नं गान्धर्वेण विधिना निवृत्तविनाहं शुक्लमनुभवन्तौ
स्थितौ । अथ यौगन्धरायणः स्वस्वामिनः परकृतच्छलनं धारमुग्राच्छ्रुत्वा तत्र
च गान्धर्वेऽपि स्वामिनमवशिष्टराजतनयाविवशीकृतदृष्ट्वा ज्ञात्वा विपण्णः
स्वस्वामिनां घोरावस्थां वासवदत्तया सह प्रत्यक्षयनं प्रतिव्रजे । ततः स
उन्मत्तमदरां केपं धृत्वा गूढाकारैः स्वपुरं, गन्तःपुरां मर्वामुज्जयिनीं
स्थापयाम्यभूव । अथ च फाले सर्वांस्वपुरायान् युद्धाय सज्ज्य इत्तममया-
नुरोधेन स्वामिनि वामवदत्ताद्वितीये कर्तुं भद्रवतीमधिष्ठातोऽजयिष्या
निष्क्रान्ते शत्रुभिर्भुज्यमान एव गृहीतो वीणाधरावेषः । गुणानुरागिणा प्रद्योतेन
तु पूर्वाभिप्रेतजामातृलाभप्रीतेन सकृदाय वीणाधरीं प्रेषितः ।

पात्राणि ।

पुरुषाः—

यौगन्धरायणः—उद्यनस्य मन्त्री । उन्मत्तकश्चायमेव ।

धर्मगजः—तद्वेष उद्यनस्य मन्त्री समन्वान् ।

विदूषकः—उद्यनस्य नर्ममुहद् वमन्नावः ।

माद्यगः—कपटहो यौगन्धरायणस्य पुरयः ।

हंसकः—उद्यनमपीपयन्तो कश्चिदुपाध्यायः ।

गात्रसेवकः—यौगन्धरायणस्य पुर्यां वामवदत्तादृष्टे प्रच्छन्नो हस्तिपकः ।

सालकः—यौगन्धरायणस्य पुरः ।

निर्मुण्डकः—यौगन्धरायणगृहे प्रतीहारः ।

महासेनः—अवन्तिराजो वामवदत्ताजनकः प्रसीतो नाम ।

भरतरोहकः—महासेनमन्त्री ।

वादरायणः—महासेनस्य कान्तुकीयः ।

भटः—वासवदत्ताया भृत्यः ।

साधारणौ—भरतरोहकस्य पुरपौ ।

स्त्रियः—

देवी—अङ्गारवती नाम महासेनस्य महिषी ।

विजया—यौगन्धरायणगृहे प्रतीहारी ।

Errata

Page	Act, verse, line	Incorrect	Correct
71.	i. 16	राजानां	राजानं
"	i. 16 ^b	समूहेण	समूहेण
87.	iii 1 ¹³	कण्डिल०	कण्डिल०
91.	iii 5 ¹³	कञ्चभाण	कञ्चुभाण
96.	iv. ⁴	गाग्रसेक	गाग्रसेवक
97.	iv. 1 ¹²	भद्वदीय	भद्वदीय

॥ श्रीः ॥

भासनाटकचक्रे

प्रतिज्ञायौगन्धरायणम्

(नान्यन्ते ततः प्रविशति सूत्रधारः)

सूत्रधारः—पातु धासवदत्तायो महासेनोऽतिवीर्यवान् ।

वत्सराजस्तु नाम्ना सशक्तियौगन्धरायणः ॥ १ ॥

(परिक्रम्य नेपथ्याभिमुखमवलोक्य) आर्ये ! इतस्तावन् ।

(प्रविश्य)

१ नदी—अय्य ! इअम्हि । [आर्य ! इयमस्मि ।]

सूत्रधारः—आर्ये ! गीयतां तावन् किञ्चिद् वस्तु । ततस्तव गीत-
प्रमादिसे रङ्गे वयमपि प्रकरणमारभामहे । आर्ये ! किमिदं

१ चिन्तयते । ननु गीयते ।

नदी—अज्ज मए सिविणे आदिबुद्धस्स अस्सत्थं विअ दिट्ठं । ता
इच्छामि अय्येण बुद्धस्स विज्जाणपिमित्तं कञ्चि पुरुषं पेसिट्ठं^१ ।

१ [अद्य मया स्वप्ने ज्ञातिकुलस्यास्वास्थ्यमिव दृष्टम् । तदिच्छाम्यार्येण
कुशलविज्ञाननिमित्तं कञ्चिन् पुरुषं प्रेषयितुम् ।]

सूत्रधारः—ब्राह्मन् ।

पुरुषं प्रेषयिष्यामि व्यक्तमात्महिते क्षमम् ।

(नेपथ्ये)

सालक ! सज्जस्त्वम् ।

सूत्रधारः—पुरुषं प्रेषयत्येष यथा यौगन्धरायणः ॥ २ ॥

(निष्क्रान्तौ ।)

स्थापना ।

३ (ततः प्रविशति यौगन्धरायणः सालकेन सह ।)

यौगन्धरायणः—सालक ! सज्जस्त्वम् ।

सालकः—अय्य ! अहं । [आर्य ! अयकिम् ।]

६ यौगन्धरायणः—महान् खल्वध्वा गन्तव्यः ।

सालकः—महत्तरेण सिजेहेण अय्य उवचिठ्ठामि । [महत्तरेण स्नेहेनार्यमुपतिष्ठे ।]

९ यौगन्धरायणः—हन्त यास्यति थलवान्, यय सौहार्दम् । कुतः,

स्तिग्धेष्वासज्यं कर्म यद् दुष्करं स्याद्

यो वा विप्राता सः कृतानां गुणानाम् ।

क्रीते सामर्थ्यं यस्य तस्य प्रमेण

देवप्रामाण्याद् भ्रश्यते यर्धते वा ॥ ३ ॥

अथ वेणुवनान् त्रिषु गहनेषु नागवनं चः प्रयाता स्वामी प्रागेव सम्भाषायेतव्यः ।

१ सालकः—अय्य ! छेहो खु मे ओवज्झइ, जहिं आअत्तं कय्यसरीरं ।

[आर्य लेखः खलु मामपवदति, यस्मिन् आर्यस्य कार्यसरीरम् ।]

यौगन्धरायणः—विजये !

६ (प्रविश्य)

विजया—अय्य इअम्हि । [आर्य ! इयमस्मि ।]

यौगन्धरायणः—विजये ! त्वर्यतां लेखः प्रतिसरा च ।

९ विजया—अय्य ! तह । (निस्कान्ता ।) [आर्य ! तथा ।]

यौगन्धरायणः—अथ दृष्टपूर्वस्त्वयैष पन्थाः ।

सालक—णहि, सुदपुखो । [नहि, श्रुतपूर्वः ।]

१२ यौगन्धरायणः—एतदपि मेधाविलक्षणम् । भोः ! वनगजप्रच्छादित-

शरीरं नीलहस्तिनमुपन्यस्य प्रद्योतः स्वामिनं छन्दयितुकाम इति ।

- प्रवृत्तिरूपगता नः । अपीदानीं स्वामिनो युद्धयत्तिक्रमो न स्यात् ।
 ५ अहोतुखलु चत्सराजभीरुत्वं प्रद्योतस्य । व्यक्तीकृतमसामर्थ्यमक्षौ-
 हिण्याः । पुनः,

व्यक्तं बलं बहु च तस्य न चैरुक्तायं
 सङ्घातवीरपुरुषं च न चानुरक्तम् ।
 व्याजं ततः समभिनन्दति युद्धकाले
 सर्वं हि सैन्यमनुरागमृते कलत्रम् ॥ ४ ॥
 (प्रविश्य)

- विजया—छेहो खु अअं । पडिसरा सव्वयजूजणहरयादो तुवारी-
 ३ अदिसि भट्टिमादा आह । [छेखः खल्वयम् । प्रतिसरा सर्ववधू-
 जनहस्तात् स्वयंन इति भर्तृमाता आह ।]
 यौगन्धरायण—विजये ! विज्ञाप्यतां तत्रभवत्यै—सर्ववधूजनहस्त-
 ६ प्रयुक्ता या एका वा प्रतिसरा दीयतामिति ।
 विजया—अय्य ! तह । (निजान्ता ।) [आर्य ! तथा ।]

(प्रविश्य)

- १ निर्मुण्डक—सुहं अय्यस्स । [सुवमार्यस्य]
 यौगन्धरायणः—कथं निर्मुण्डकः ।
 निर्मुण्डकः—अय्य ! एसो भट्टिपादमृळादो ओवट्टिहओ हंसओ
 १२ आअदो । [आर्य ! पृथ, भर्तृपादमूलादौपस्थितिको हंसकः आगतः ।]
 यौगन्धरायणः—कथं हंसक एकः प्राप्त इति । सालक ! विश्रम्य-
 तामिदानीं मुहूर्तम् । त्वरिततरं वा यास्यासे सविश्रमो वा ।
 १५ सालकः—अय्य ! तह । (निजान्तः ।) [आर्य ! तथा ।]
 यौगन्धरायणः—निर्मुण्डक ! प्रवेश्यतां हंसकः ।
 निर्मुण्डकः—अय्य ! तह । (निजान्तः ।) [आर्य ! तथा ।]

- १८ यौगन्धरायणः—स्वामिनाविरहितपूर्वो हंसक एकः प्राप्त इति सावि-
प्रिय मे मनः । कुतः,
यथा नरस्याकुलवान्धवस्य गत्वान्यदेशं गृहमागतस्य ।
तथा हि मे सम्प्रति बुद्धिशङ्का शोष्यामि किन्तु प्रियमाप्रियं वा ॥५॥
(ततः प्रविशति हंसको निर्मुण्डकश्च ।)
निर्मुण्डकः—एदु एदु अय्यो । [एत्वेत्वार्यः ।]
१ हंसकः—कहिं कहिं अय्यो । [कुत्र कुत्रार्यः ।]
निर्मुण्डकः—एसो अय्यो चिट्ठइ, वयसप्पदु णं । (निष्क्रान्तः ।)
पुप आर्यंस्तिष्ठति उपसर्पत्वेनम् ।]
६ हंसकः—(उपसृत्य) सुहं अप्यस्स । [सुलमार्यस्य ।]
यौगन्धरायणः—हंसक ! न खलु गतः स्वामी नागवनम् ।
हंसकः—अय्य ! हिज्जो एव्व गदो भट्टा । [आर्य ! हा एव गतो
९ भर्ता ।]
यौगन्धरायणः—हन्त निष्फलमनुप्रेषणम् । छलिताः स्मः । अथारिते !
प्रत्याशा, अथवा अर्यत्र प्राणा मोक्तव्याः ।
१२ हंसकः—धरदि खु दाय भट्टा । [धरते खलु तावद् भर्ता ।]
यौगन्धरायणः—धरते तावदित्यनृजिता विपत्तिरभिहिता । गृहीतेन
स्वामिना भयितव्यं ननु ।
१५ हंसकः—सुदु अप्येण विग्गदं । गहीदो भट्टा । [सुदु आर्येण
विज्ञातम् । गृहीतो भर्ता ।]
यौगन्धरायणः—कथं गृहीतः स्वामी । हन्त भोः ! महान् खलु भारः
१८ प्रद्योतस्य मार्गैर्नर्स्तार्णैः । अद्यप्रभृति यत्सराजसचिवानां प्रति-
ष्ठितमसामर्थ्यमयदात्र । इदानीमनुत्पन्नकार्यपण्डितो रुमप्यान् क
गतः । इदानीमभारोहणीयं क गतम् । कुतः,

स्निग्धं च सौहृदहृतं च कुलोद्धृतं च
 व्यायामयोग्यपुरुषं च गुणार्जितं च ।
 क्रीतं परैर्गहनदुर्गतया प्रनष्टं

युद्धे समस्तमतिभारतया विपन्नम् ॥ ६ ॥

हंसकः—जइ समगजोद्धवळपरिवारो भवे मट्टा, ण एसो दोसो
 भवे । [यदि समप्रयोधवलपरिवारो भवेद् भर्ता, नैव दोषो भवेत् ।]

३ यौगन्धरायणः—कथमसमप्रयोधवलपरिवारो नाम स्यामी ।

हंसकः—मुणादु अय्यो । [शृणोस्वार्थः ।]

यौगन्धरायणः—अध्यश्नान्तो भवान् । आस्यताम् ।

६ हंसकः—अय्य ! तह । (उपविश्य) मुणादु अय्यो । सायसेसप-
 च्चूमाण रअणीए घाहणसुहाए वेळाए घालुआतिस्थेण णई णम्मदं
 तरिअ वेणुवणे फळत्तं आवासिअ छत्तमत्तपरिच्छदेण गजजुह्विम-

९ हजोगेण घळेण मगमदंअणीए घीहीए णाअवणं पआदो भट्टा ।
 [आर्य ! तथा । शृणोस्वार्थः । मावशेषप्रत्युपायां रजन्यां बाह्यसुखायां
 वेलायां घालुकातीर्थेन नदीं नर्मदां तीर्त्वा वेणुवने कलत्रमावास्य छत्र-

१२ माघपरिच्छदेन गजयूथविमर्दयोगेन घलेन मार्गमदन्या चीभ्या मागवने
 प्रयातो भर्ता ।]

यौगन्धरायणः—ततस्ततः ।

१५ हंसकः—तदो इसुक्खेवमत्तोत्थिदे सुय्ये एत्तिअमत्ताणि विअ जो-
 अणाणि गन्धिअ कोममत्तेण विअ मदअंधीरपञ्चदं अणासादिअ
 तडाअपहुक्खित्तं अद्धणिम्मिदसिञ्जाकम्मं विअ विसमदंमणं दिट्ठं

१८ णो णाअजुहं । [तत इषुक्षेपमात्रोत्थिते मूये गृतावन्मात्राणीव योज-
 नानि गत्वा क्रोशमात्रेणैव मदगन्धीरपर्वतमनासाद्य तटाकपद्मोत्क्षिप्तमर्ध-
 निर्मितशिलाकमेव विषमदर्शनं दृष्टं नो नागयूथम् ।]

२१ यौगन्धरायणः—ततस्ततः ।

हंसकः—तदो निज्ज्ञाअन्तीसु सेणामु समुपण्णसङ्कापिण्डेदे तस्मिं
जूहे इमस्स अणत्थम्म उणादओ कोवि पदादी भट्टारं एव्व एव-

२४ ठिदो । [नतो निघ्यायनीपु सेनासु समुत्पन्नसङ्कापिण्डेने तस्मिन्
यूयेऽस्यानर्थस्वोत्पादकः कश्चित् पदानिः भर्तारमेवोपस्थितः ।]

यौगन्धरायणः—तिष्ठ । इवः क्रोशमात्रे मल्लिकासारप्रच्छादितशरीरां

२७ नखदन्तवर्जमेकनीलो हस्ती मया दृश्यत इत्युक्तवान् ननु ।

हंसकः—कहं परिण्णादं खु एदं अव्यंण । जागसि खु समुपणो
अअं दोसो । [कथं परिणतं स्वस्वेवदायेण । जाग्रति खलु समुप-

३० ओऽयं दोषः ।]

यौगन्धरायणः—हंसक ! जाग्रतोऽपि बलवत्तरः कृतान्तः । ततस्ततः ।

हंसकः—नतो सुवण्णमदपदायेण तं निसंमं पडिपूजिअ भट्टिणा

३३ उतं—अस्थि एसो चक्रवर्ती हत्थी नीलकुवळअतणू णाम हत्थिसि-

क्खाए पठिदो । ता अप्पमत्ता होहं सुम्हे इमस्सि जूहे । गअं तं

अहं बीणादुदीओ आणेमि ति । [नतः सुवर्णगतप्रदानेन तं नृपानं

३६ प्रतिपूज्य भर्तारम्—अस्येव चक्रवर्ती हस्ती नीलकुवलयतनुनां हस्ति

शिष्यायां पठितः । तद् अप्रमत्ता भवत यूयमस्मिन् यूये । गजं तमहं

बीणाद्वितीय आनयामीति ।]

३९ यौगन्धरायणः—अयं कथमुपेक्षितस्तदानीं स्वामी कमण्यता ।

हंसकः—णहि णहि । पसादिअ मद्दा अमरुचेण विण्णाविदो—णहु

दे एळावणादीणं वि दिसागआणं ग्हेणं ण सम्भावणीअं । अविदु

४२ दुरारक्खदाए आसण्णदोसाणि विसअन्तराणि । तहिं गिळ्ळओ

गिरभिजणो पच्चन्नवासी जणो । ता पदादिमत्ताहिद्विदं इमं जूहं

करिअ सव्व एव्व गच्छामो, ण एकाइणा साभिणा गन्तव्वं ति ।

- ४५ [नहि नहि । प्रभात भर्तामात्येन विज्ञातिनः—जगत्ते ते वैरावणादी-
नामपि दिग्गजानां ग्रहणं न सम्भावनीयम् । अपितु दुरारक्षतयास्य-
दौपाणि विषयान्तराणि । तत्र निर्लब्धो निरभिजनः प्रवन्तवामी जनः ।
- ४८ नत् पदानिमाग्राधिष्ठितमिदं यूथे कृत्वा सर्वे एव गच्छामः, नैकाकिना
स्वामिना गन्तव्यमिति ।]
- यौगन्धरायणः—अपि महाजनसमस्तमेवमुक्तः स्वामी रुमण्वता ।
- ५१ तदमप्यवक्तव्यां स्वामिमाकर्मिच्छामि । ततस्ततः ।
हंसकः—तदो अत्तजीवेदणिहिद्वेण सवहेण निवारिअ अमरुण
णीळयळाहआदो हस्तिणो ओदरिअ मुन्दरपाटळं णाम अस्सं
- ५४ आळुहिअ अणद्धागए सुच्ये विसदिमत्तोहि पदादिदि सह
पआदो भट्टा । [तत आत्मजीवितनिर्दिष्टेन शपथेन निवारणमार्य
मीलयत्ताहकाइ इत्तिनोऽवतीर्य मुन्दरपाटळं नामाशमाच्छान्तार्णगते सूर्ये
- ५७ विंशतिमाद्यैः वदानिभिः सह प्रयातो मतां ।]
यौगन्धरायणः—विजयाय । हा थिक्, खेहए पूर्ववृत्तान्तो नावे-
क्षितः । ततस्ततः ।
- ६० हंसकः—तदो दिठ्ठं विअ अट्ठानं गच्छिअ साळलुक्खच्छाआण
सवण्णणट्ठणीळदाए पळ्ळभासिदेहि असरीरविणिक्खित्तोहि विअ
दन्तलुअळेदि सुद्धो धणुसदयत्तेण मिअ दिट्ठो सो दिव्ववारणप-
- ६३ डिच्छन्दो । [ततो द्विगुणमिवाध्वानं गत्वा सालवृक्षच्छायायां
मावर्ष्यनष्टनीलतया श्रोत्रासिताभ्यामशरीरविनिक्षिप्ताभ्यामिव दन्तयु-
गलाभ्यां मृक्षितो घनःशतभात्रेणेव दष्टः स दिव्यवारणप्रतिच्छन्दः ।]
- ६६ यौगन्धरायणः—हंसक ! अस्मत्परिताप इत्युच्यताम् । ततस्ततः ।
हंसकः—तदो अट्ठिणा ओदरिअ अरसादो आजमिअ देवदानं
पणामं करिअ गहीदा वीणा । तदो पिट्ठदो एक्कदिदणिअओ विअ
- ६९ महन्तो कण्ठारवो समुष्ण्णो । [ततो भर्त्रोवनीयांश्चादागम्य देवतानां

प्रणामं कृत्वा गृहीता वीणा । ततः शृष्टन एककृतनिश्चय इव महान्
कण्ठीरवः समुत्पन्नः ।]

७२ यौगन्धरायणः—कण्ठीरव इति । ततस्ततः ।

हंसकः—तदो कण्ठीरवपरिष्काणनिमित्तं परिवृत्ता अ वचं ।
महामत्तोत्तराडहीआदिट्टिदो पच्चुग्गदो सो किदुअहत्थी । [ततः

७५ कण्ठीरवपरिज्ञाननिमित्तं परिवृत्ताश्च वचम् । महामात्रोत्तरायुधीयाधिष्ठितः
प्रत्युद्गतः स कृतकहस्ती ।]

यौगन्धरायणः—ततस्ततः ।

७८ हंसकः—तदो णामगोत्तमगहणेण समस्सासिअ कुल्लवुत्तज्जणे सव्वहा
पज्जोदप्पओओ प्पसो, अनुगच्छह मं, अहं दाणिं परस्स उवण्णासं
विसमारम्भं परक्कमेण समीकरोमि सि भणिअ भट्टा पविट्ठो एव्व तं

८१ परवट्ठं । [ततो नामगोत्रग्रहणेन सभाश्वस्य कुलपुत्रजने सर्वथा प्रद्योत-
प्रयोग एवः, अनुगच्छत माम्, अहमिदानीं विपमारम्भे परस्योपन्यासे
पराक्रमेण समीकरोमीति भणित्वा भर्ता प्रविष्ट एव तत् परबलम् ।]

८४ यौगन्धरायणः—प्रविष्ट इति । अथवा ननु स्थाने,

प्रीलितो यञ्जनां प्राप्य मानी सत्त्वमुपाश्रितः ।

शूरशैकायनस्थश्च किमन्यन् प्रतिपद्यते ॥ ७ ॥

ततस्ततः ।

हंसकः—तदो कीट्ठाअमाणो विअ अत्तच्छन्दाणुवत्तिणा सुन्दर-

१ पाइळेण अस्सेण अन्नामिप्पाआदो वि अदिअं पहरन्तो अदिवहु-
क्काए परवट्ठस्स अदिप्पउज्जमाणवाजामो विसण्णणट्टुसव्वपरि-
जणो मए एक्काइणा, णदि णदि, भट्टिणा एव्व रक्खित्तअमाणो

६ अणुवट्ठदिवसजुद्धपरिस्सन्तो बहुप्पहारणिपडिअतुरओ तम्माअ-
माणमुप्पदाहणाए वेट्ठाए मोहं गदो भट्टा । [ततः श्रीशशिवात्म-
च्छन्दानुवर्तिना सुन्दरपाटव्येनाश्वेनाभिमित्रायादप्यधिकं ग्रहरन् भति-

१ बहुकतया पायलस्यातिप्रयुज्यमानव्याथामो विपण्णमष्टसर्वपरिजनो
मयैकाकिना, नहि नहि, भग्नैव रह्यमाणोऽनुषद्दिवसयुद्धपरिश्रान्तो
यद्गुह्यारमिषितिततुस्मास्माभ्यस्सर्वदास्यायां बेलयां मोहं गतो भर्ता ।]

१२ यौगन्धरायणः—कथं मोहमुपगतः स्वामी । ततस्ततः ।

हंसकः—तदो जहासत्ति सणिहिदगहण्णपाटिदाहि अविण्णाअमाण-
जादीहि कथसाहि ळदाहि पाकिदो विअ सर्परअन्तणादो पहरे-

१५ मिदो भट्टा । [ततो यथाशक्ति सन्निहितगहनोष्पाटिनाभिरविशायमान-
जानिभिः कर्कशाभिर्लताभिः प्राकृत इव शरीरयन्त्रणात् प्रधर्षितो भर्ता ।]
यौगन्धरायणः—कथं प्रधर्षितः स्वामी ।

पीनांसस्य विष्टुष्टुपर्वमहतो नागेन्द्रहस्ताकृते-

ध्वापास्फालिकरस्य दूरभरणाद् वागाधिकारोपिणः ।

विप्राभ्यर्चयितुः श्रेष्ठेषु सुहृदां मारुतुंगालिङ्गनै-

र्यस्तं तस्य भुजद्वयस्य दलयमथानान्तरे बन्धनम् ॥ ८ ॥

अथ कस्यां बेलयां प्रत्यागतमाणः स्वामी ।

हंसकः—अप्य ! अवमिदायत्तेषु पावेसु । [भार्य ! भवतिताबले-

१ वेषु पावेषु ।]

यौगन्धरायणः—दिष्टया शरीरं धर्षितं, न तेजः । ततस्ततः ।

हंसकः—तदो पञ्चाअदप्पाणं दाणि भट्टारं पेक्खिअ अणेण मम भादा

६ हदो अणेण मम पिदा अणेण मम सुतो मम वअस्सो त्ति अज्झहा
भट्टिणो परवामे यण्णअन्ता सज्जदो अभिह्दुदा दे पाया । [ततः

प्रत्यागतमाणमिदानीं भर्तारं प्रेक्षयानेन मम भ्राता हनोऽनेन मम रितानेन

१ मम सुतो मम वयस्व इति अन्यथा भर्तुः पराक्रमं वर्णयन्तः सर्वतोऽभिदु-
हास्ते पायाः ।]

यौगन्धरायणः—ततस्ततः ।

- १२ हंसकः—अण्णं च दाणि अचोरिअं । अज्जोज्जाणुगण्णं तहिं एको
यवसिदो अकय्यं कत्तुं । सो दक्खिणाहिमुहं परिवात्तिअ भट्टारं
समरवाआमसहोहिदाणि पिअवआरं सद्धिपिअ केसाणि पीडिअ
१५ करेण करवाळं पहारवेगं उप्पादइदुकामो आधावन्तो—[अन्यध्वे-
५ दानीमाश्वयंम् । अन्योन्धानुनयेन तत्रैको व्यतिमितोऽकार्यं कर्तुम् । स
६ दक्षिणाभिमुखं परिवर्त्य भर्तारं समरव्याघामर्षक्षोभितान् निर्यप्यारं
१८ संक्षिप्य केशान् पीडयित्वा करेण करवाळं प्रहारवेगमुसादयितुकाम
आधावन्—]

यौगन्धरायणः—हंसक ! वृत्तान्तं तावदध्याय, यावदहमुच्छ्रुसामि ।

- २१ हंसकः—तदो लुहिळपडळपिच्छिळाण भूमीण सो गिसंसओ सण
वेण्ण ओघट्टिदच्चळणो पडिहदारम्भो हदो पडिदो । [ततो रथि-
पटलपिच्छिळायां भूमी स नृशमः स्वेन वेगेन वधद्वितचरणः प्रतिहतारम्भौ
२४ हतः पतितः]

यौगन्धरायणः—पतितः याप एयः । भोः !

परचक्रैरनाक्रान्ता धर्मसङ्करचर्जिता ।

भूमिर्भर्तारमापन्नं रक्षिता परिरक्षति ॥ ९ ॥

हंसक—तदो भट्टिणा पुठमं कुन्तणप्रहारजनिमोहो माळङ्काअणो णाम
पज्जोदस्स अमन्थो 'माखु माखु साहसं' ति भणिअ तं देसं उघट्टिदो ।

- ३ [ततो भर्ता प्रथमं कुन्तप्रहारजनिमोहः शालङ्कायनो नाम प्रद्योत-
स्याभारयो 'माखलु माखलु साहममि' ति भणित्वा तं देशमुपस्थितः ।]
यौगन्धरायणः—ततस्ततः ।

- ४ हंसकः—तदो तक्काळदुण्णहं पणामं करिअ सरिरअन्तगादो तेण
मोइदो भट्टा । [तनस्तस्माल्लहर्षं प्रणामं कृत्वा शरीरवन्धनात् तेन
मोचिनो भर्ता ।]

- ९ र्वागन्धरायणः—विमुक्तः स्वामी । साधु भोः शालङ्कायन ! माधु ।
अवस्था खलु नाम शत्रुमपि मुहूर्त्वे कल्पयति । हंसक ! व्यसनान्
किञ्चिदुच्छसितमिव मे मनः । अथ किं प्रतिपन्नं देन साधुना ।
- १२ हंसकः—तदो तेन अत्येण अणेअं सोषआरं सन्तिवअणं भणिअ
गाढवहुप्पहारदाण असमत्थो चाहणामणत्ति खन्धमअणं आरोविअ
उज्जङ्गि म्भ्य जीदो भट्टा । [तनस्तेनार्येणानेकं सोपचारं शान्तिवचनं
१५ भणित्वा गाढवहुप्रहारनयाममयो चाहनासन इति स्कन्धदायनमारोप्यो-
ज्जयिर्नामेव नीतो भर्ता ।]

र्वागन्धरायणः—नीतः स्वामी । एष सोऽनर्थः,

एतन् तन्न्यङ्गमभ्याकमेप सोऽतिमनोरथः ।

प्रद्योतस्य मनस्वित्वान् स्वामी दुःरोपु वर्तते ॥ १८ ॥

अथ,

कथमगणितपूर्वं द्रक्ष्यते तं नरेन्द्रः

कथमपुनरुपवास्य भोष्यते सिद्धवाक्यः ।

कथमविषयदन्त्यं धारयिष्यत्यमर्षं

प्रणिपतति निरुद्धः सन्तुतो धर्षितो वा ॥ ११ ॥

(प्रविश्य)

प्रतीहारी—अप्य ! एमा पहिसरा । [आर्य ! गुप्तं प्रतिमरा ।]

२ र्वागन्धरायणः—

एतानि तान्यापतितानि काले भाग्यश्रयास्तिष्ठन्मुञ्चतानि ।

तुरङ्गमस्यैव रणे निवृत्ते नीराजनाः कृतुरमङ्गलानि ॥ १२ ॥

प्रतीहारी—अप्य ! इमा पहिमरा । [आर्य ! इयं प्रतिमरा ।]

र्वागन्धरायणः—विजये ! स्थाप्यताम् ।

३ प्रतीहारी—किं सि भट्टिमादरं निवेदेमि । [छिमिति भर्तृमातरं निवे-
दयामि ।]

यौगन्धरायणः—विजये ! एवमेतन् ।

६ प्रतीहारी—किं एदं । [किमेतत् ।]

: यौगन्धरायणः—इदम् ।

प्रतीहारी—भणादु भणादु अय्यो भणादु । [भणतु भणत्वायौ भणतु ।]

७ यौगन्धरायणः—अथवा नैतच्छयं परिहर्तुम् । निवेदयिष्याम्यत्रभवत्यै ।
विजये ! स्थिरीक्रियतामात्मा । (कर्णे) एयमिव ।

प्रतीहारी—हो ।

१२ यौगन्धरायणः—विजया खल्वसि ।

प्रतीहारी—एसा गच्छामि मन्दमाजा । [एषा गच्छामि मन्दमाजा ।]

यौगन्धरायणः—विजये ! न खलु त्वयात्रभवत्यै गृहीतः स्यामीति

१५ सहसा निवेदयितव्यम् । स्नेहदुर्यलं मातृहृदयं रक्ष्यम् ।

प्रतीहारी—कहं दाणि निवेदेमि । [कथमिदानीं निवेदयामि ।]

यौगन्धरायणः—शृणु ।

पूर्य तावद् युद्धसम्बद्धदोषाः प्रस्तोतव्या भावनाः संशयानाम् ।

सन्दिग्धेऽर्थे चिन्त्यमाने विनाशे रुढे शोके कार्यतत्त्वं निवेद्यम् ॥ १३ ॥

प्रतीहारी—घत्तिस्सं । (निप्रपन्ता ।) [ग्रहीष्यामि ।]

यौगन्धरायणः—हंसक ! त्वमिदानीं स्वामिना किं न गतः ।

१ हंसकः—अय्य ! यवसिदो खु अहं अत्ताणं अणुगाहिदुं साळङ्काअ-
णेण णित्तो—गच्छ, इमं वुत्तन्तं कोसम्बीणं निवेदेहि त्ति । [भार्य !
व्यवसितः स्वत्वहमागमानमनुग्रहीतुं सालङ्कायनेन नियुक्तः—गच्छेम

६ वृत्तान्तं कौशाम्यां निवेदयेति ।]

यौगन्धरायणः—किन्तुत्वत्स्विदानीं निराशमनुसारं कर्तुकामः, उताहो
क्षिप्रपुरुषसन्निकर्षं परिहरति ।

९ हंसकः—अहहं । [अयकिम्]

यौगन्धरायणः—स स्वेकं विस्मयादात्मानमाविष्करोति, उत सर्वारम्भ-
सिद्धौ रमणीयं भवति । अथ मामन्तरेण स्वामी न किञ्चिद्वाह ।

१२ हंसकः—अय्य ! अत्थि, पदक्षिणीकरअन्तो भट्टारं अन्तञ्जलाव-
गाद्या दिट्ठिम् बहुक सन्दुक्कामेण विअ भिद् भट्ठिण उत्तो—गच्छ
जोअन्ध—(इत्यर्थेने तिष्ठति ।) [आर्य ! अस्ति, प्रदक्षिणीकुर्वन्

१५ भर्तारमन्तर्जलावगादया दृष्टया बहुकं सन्देष्टुकामेनेवास्मि भर्षोक्तः—
गच्छ यौगन्ध—]

यौगन्धरायणः—स्वैरमभिधीयतां, स्वामिवाक्यमेतन् ।

१८ हंसकः—जोअन्धराअणं पेक्खेहि स्ति । [यौगन्धरायणं प्रेक्षस्वेति ।]

यौगन्धरायणः—मा तावन् । सर्वसचिवमण्डलमतिक्रम्यैको यौगन्ध-
रायणो द्रष्टव्य इत्याह ।

२१ हंसकः—अहह ! [अधकिम्]

यौगन्धरायणः—तेन हि अतर्हप्रतिक्रियमनिर्विष्टभर्तृपिण्डमतुपहृतरा-
जसत्कारं यदि एतु मां द्रष्टव्यं मन्यते स्वामी ।

२४ हंसकः—याह ! [वाहम् ।]

यौगन्धरायणः—पुरयान्तरितं मां द्रक्ष्यति स्वामी,

रिपुत्पन्नाये वा बन्धने वा बने वा

समुपगतविनाशः प्रेय वा तुल्यनिष्ठम् ।

जितमिति कृतबुद्धिं यश्चायित्वा नृपे तं

पुनरधिगतराज्यः पार्श्वतः श्लाघनीयम् ॥ १४ ॥

(नेपथ्ये)

हा हा भट्टा ! [हा हा भर्ता !]

३ यौगन्धरायणः—

एष शोऋप्रतीकारो यथाशक्ति निवेद्यते ।

एतत् स्त्रीभिरसामर्थ्यं मन्त्रिणामनुवर्ष्यते ॥ १५ ॥

(प्रविश्य)

प्रतीहारी—अय्य ! मट्टिमादा । [आर्ष ! भर्तृमाता ।]

३ यौगन्धरायणः—किं किम् ।

प्रतीहारी—आह ।

यौगन्धरायणः—किमिति ।

६ प्रतीहारी—एवंविहस्स सुहिज्जेण परिगहीदस्स वच्छराजस्स अजं
बुत्तन्तो । किं सक्कं कत्तुं अन्तरेण विहारं । ता सम्माणिअ सुहिज्जेण
समत्थिअदु । जो खु दाणि सङ्कटेसु वा ण विसीददि, विसमगदी

९ वा ण पय्यवचिट्ठदि, वञ्चिदो वा ण णिव्वेदं गच्छदि, पडिपादेसु
वा पाणा ण ममुज्जदि, सो सु बुद्धिमन्तो पुच्छिज्ज पढमं एव्व मे
वच्छस्स वअस्सो पच्चा अमच्चो आपेदु मे पुत्तअं पुत्तओ त्ति ।

१२ [पर्यधिपरय सुहज्जेण परिगृहीतस्य वत्सराजस्यैव वृत्तान्तः । किं शक्यं
कर्तुमन्तरेण विधानम् । तत् सम्मान्य सुहज्जेण समर्थ्यताम् । यः खडिब-
दानीं सङ्ग्रेषु वा न विप्रदति, विप्रमगतो वा न पर्यवतिष्ठते, वञ्चितो
१५ वा न निर्वेदं गच्छति, प्रतिघातेषु वा प्राणान् न समुज्जति, स खलु
बुद्धिमान् पृच्छ्यते प्रथममेव मे वत्सस्य वयस्यः वञ्चादमात्य आनयतु मे
पुत्रकं पुत्रक इति ।]

१८ यौगन्धरायणः—अहोतुलान्वत्रभवत्या राजवशाश्रितं धीरधाक्यमभि-
हितम् । अत्रभवत्याः सम्भावनां पूजयामि । विजये ! आपस्तावन् ।
प्रतीहारी—अय्य ! तह । (निऋम्य प्रविश्य) इमा आचो । [आर्ष !

११ तथा । इमा आपः ।]

यौगन्धरायणः—आनय । (आर्चय्य) विजये ! किंमह तत्रभवती ।

प्रतीहारी—आपेदु मे पुत्तअं पुत्तओ त्ति । [आनयतु मे पुत्रकं पुत्रक

२४ इति ।]

यौगन्धरायणः—हंसक ! किमाह स्वामी ।

हंसकः—जोअन्धराअणं पेक्खेहि त्ति । [यौगन्धरायणं प्रेक्षस्वेति ।]

७ यौगन्धरायणः—विजये !

यदि शत्रुबलप्रस्तो राहुणा चन्द्रमा इव ।

मोचयामि न राजानां नास्मि यौगन्धरायणः ॥ १६ ॥

प्रतीहारी—अय्य ! तह । (निव्रान्ता ।) [आर्य ! तथा ।]

(प्रविश्य)

१ निर्मुण्डकः—अय्य ! अच्छरिअं णिञ्जुत्तं । भट्टिणो सन्तिणिमित्तं

उय्यिट्ठिअमोअणं बम्हणजणं पेक्खिअ केण वि किळ उम्मत्तवेसधा-
रिणा बम्हणेण जेअं हसिअ उत्तं—सेरं सेरं अण्हन्तु भवन्तो,

६ अद्भुदअं नु इमस्स राअउळस्स भविस्सदि त्ति । तदो वज्जण-

समआळं एअ्य अदंसणं गढो । [आर्य ! आश्चर्यं निर्वृतम् । भर्तुः

शान्तिनिमित्तमुपरिधत्तभोजने ब्राह्मणजनं प्रेक्ष्य केनापि किलोम्मत्तवैयधा-

९ रिणा ब्राह्मणेनोअं हसिअोळं—स्वैरं स्वैरमभन्तु भवन्तः, अद्भुदयः

एवमेवस्य राजकुलस्य भविष्यतीति । ततो यद्यन्यमकालमेवाददर्शनं गतः ।]

यौगन्धरायणः—अपि सत्यम् ।

१२ (ततः प्रविशति ब्राह्मणः ।)

ब्राह्मणः—इमेऽग्रभवता परिगृहीता आत्मप्रयोजनोत्सृष्टाः परिच्छिद-

विशेषाः । एभिः प्रच्छादितशरीरो भगवान् द्वैपायनः प्राप्तः ।

१५ यौगन्धरायणः—एवं, द्वैपायनः प्राप्तः ।

ब्राह्मणः—वाढम् ।

यौगन्धरायणः—तेन हि पश्यामस्तावन् ।

१८ ब्राह्मणः—पश्यन् भवान् ।

१ यदि शत्रुबलप्रस्तं राहुणा चन्द्रमिव । which should be यदि शत्रु-
बलप्रस्तं तं चन्द्रमिव राहुणा ॥ २ उवहगिअ.

यौगन्धरायणः—कथमन्यद् रूपमिव मे संवृत्तम् । हन्त भोः !
गतोऽस्मि स्वामिसन्निकर्षमेव । इदानीं ममोपदेशार्थमियोत्सृष्टाः ।

उन्मत्तसदृशो वेषो धारितस्तेन साधुना ।

भोचक्षिप्यति राजानं मां च प्रच्छादयिष्यति ॥ १७ ॥

(प्रविश्य)

प्रतीहारी—अप्यं ! भट्टिमादा आह—इच्छामि मे पुत्रं पेषिष्वदुं
१ त्ति । [आर्य ! मर्तमाताह—इच्छामि मे पुत्रं प्रेक्षितुमिति ।]

यौगन्धरायणः—अयमयमागच्छामि । आर्य ! शान्तिगृहे मां
प्रतीक्षस्व ।

६ माङ्गणः—वाढम् । (निःक्रान्तः ।)

यौगन्धरायणः—हंसक ! विश्रम्यतामिदानीम् ।

हंसकः—अय्य ! तह । (निःक्रान्तः ।) [आर्य ! तथा ।]

९ यौगन्धरायणः—विजये ! गच्छामस्तः ।

प्रतीहारी—अय्य ! तह । [आर्य ! तथा ।]

यौगन्धरायणः—भोः !

काष्ठादभिर्जायते मध्यमानाद्

भूमिग्वोषं खेन्यमाना ददाति ।

सोत्साहानां नास्त्यसाध्यं नराणां

मार्गारब्धाः सर्वयन्ताः फलन्ति ॥ १८ ॥

(निःक्रान्ताः ।)

प्रथमोऽङ्कः ।

अथ द्वितीयोऽङ्कः ।

। (ततः प्रविशति कान्चुकीयः ।)

- ३ कान्चुकीयः—आभीरक ! आभीरक ! गच्छ महासेनवचनान्
प्रतीहाररक्षकं ब्रूहि—एष काशिराजोपाध्याय आर्यजैवन्तिरस्य
वैत्येन प्राप्तः । अस्य सामान्यदूतसत्कारं पृष्ठतः कृत्वा मुखमिव
६ निवेद्यताम् । यथा चातिथिसत्कारं जानीयान् तथा प्रयतितव्यम्
इति । भोः ! एवं नामाहन्यहनि गोत्रानुकूलेभ्यो राजकुलेभ्यः कन्या-
प्रदानं प्रति दूतसम्प्रेषणा वर्तते । न खलु महासेनः कश्चिदपि
९ प्रत्याचष्टे, न चाप्यनुगृहीते । किन्नुत्पत्सिदम् । अथवा दैवमत्र
कन्याप्रदानेऽधिकृतम् । युतः,

व्यक्तं न तावन् समुपति तस्य दूतो वधूत्वे विहिता हि यस्य ।
ततो तरेन्द्रेषु शुणान् नरेन्द्रो न वेत्ति जानन्नपि तत्प्रतीप्तः ॥ १ ॥
अये संलीयमानान्तःपुरचरः सनार्थीभवत्ययं देशः । अये अयं
महासेनः, य एषः,

दूर्वाह्वरस्तिमितनीलमणिप्ररोहः

पीताङ्गदैः परिगतैः परिणीवितांसः ।

अम्माद् घनान् कनकतालवर्नैकदेश-

निर्धाविने शरधगादिव कार्तिकेयः ॥ २ ॥

(निःशान्तः ।)

विष्कम्भकः ।

(ततः प्रविशति राजा सपरिवारः ।)

राजा—

मम हयगुरभिर्न मागरेणुं नरेन्द्रा

मवुटतदविलस्रे भृत्यभूता वहन्ति ।

१ अम्मा मागवदूतः. २ पारेणोहितांसः. ३ निर्धारितः.

प्र. श. २

न च मम परितोषो यत्र मां वत्सराजः

प्रगमति गुणशाली कुञ्जरक्षानक्षः ॥ ३ ॥

वादरायण !

(प्रविश्य) काञ्चुकीयः—जयतु महामेनः ।

१ राजा—निवेशितो जयन्तिः ।

काञ्चुकीयः—निवेशितोऽनुसृत्य सत्कृतः ।

राजा—न्याय्यं कृतं राजवंश्यगुणामिलापिना । समागतानां युक्तः

६ पूजया प्रतिग्रहः । अथ सर्वोऽपि कन्याप्रदानं प्रति पृष्ट्वैव परच्छन्देन तिष्ठति । (काञ्चुकीयमन्योक्त्य) वादरायण ! वक्तुकाममिषत्वां लक्ष्ये ।

१ काञ्चुकीयः—न खलु किञ्चिन् । कन्याप्रदानं प्रति समुत्पन्नोऽभिमर्शः ।

राजा—अलमलं परिहृत्य । सर्वसाधारणो ह्येव विधिः । अभिधीयताम् ।

काञ्चुकीयः—महासेन ! एषा मे विवक्षा—एवं नामादन्यद्वनि गोत्रानु-

१२ कुलेभ्यो राजकुलेभ्यः कन्याप्रदानं प्रति दूतसम्प्रेषणा वर्तते । न च महामेनः कश्चिदपि प्रत्याचष्टे, न चाप्यनुगृहीते । किन्तुल-त्विदमिति ।

१५ राजा—वादरायण ! एवमेतन् । अतिलोभाद् वरगुणानामतिस्नेहाच्च वासयदत्तायां न शक्नोमि निश्चयं गन्तुम् ।

✓ कुलं तावच्छ्राव्यं प्रथममभिस्त्रक्षे हि मनसा

ततः सानुक्प्रेषं मृदुरपि गुणो ह्येव बलवान् ।

ततो रूपे कान्तिं न खलु गुणतः स्त्रीजनभयान्

ततो वीर्योदग्रं न हि न परिपात्या युवतयः ॥ ४ ॥

काञ्चुकीयः—महासेनं वर्जयित्वा न हीदानीमेते गुणाः कश्चिदेकस्या दृश्यन्ते ।

२ राजा-अतः खलु चिन्त्यते ।

कन्याया वरसम्पत्तिः पितुः (प्रायः) प्रयत्नतः । ✓

भाग्येषु शेषमायत्तं दृष्टपूर्वं न चान्यथा ॥ ५ ॥

दुहितुः प्रदानकाले दुःखशीला हि मातरः । तस्माद् देवी तावदा-
हयताम् ।

३ काम्बुजीयः-यदाज्ञापयति महासेनः । (निष्क्रान्तः ।)

राजा-भोः ! काशिराजदूतसम्प्रेषणेन वत्सराजग्रहणार्थं गतं
शालङ्कायनं प्रति गता मे युद्धिः । किन्तु स्वस्यद्यापि वृत्तान्तं न

४ प्रेषयति स ब्राह्मणः ।

कामं या तस्य सा लीला तत्रैवानुगतं मनः ।

ये त्वस्य सचिवाः सर्वे यत्नमास्थाय ते भ्रिताः ॥ ६ ॥

(ततः प्रविशति देवी उपरिवारा ।)

देवी-जेदु महासेनो । [जयन्तु महासेनः ।]

५ राजा-आम्यताम् ।

देवी-जे महासेनो आगवेदि । (उपविशति ।) [यम्महानेन
भाषापयति ।]

६ राजा-यामयदत्ता क ।

वेपी-उत्तराग वेदाळिआण मआमे बीणा सिस्सिदु णारदीअं
गआ आर्मा । [उत्तराया धिताळिक्काः सकासो बीणां सिस्सितुं ।]

७ नारदीयो गतामीन् ।]

राजा-यमुत्पन्नोऽग्या गान्धर्वेऽभिलापः ।

देवी-केण वि किञ्च उग्घादेण कच्चणमाले बीणाजोगं करअन्ति

१२ पेस्सिअ सिस्सिदुकामा आर्मा । [केणवि किन्नेद्वानेन काय-
ममाणो बीणापोम्पो कुर्वन्ती प्रेक्ष्य निक्षिप्तकामाभीन् ।]

राजा-मदृशं वान्यस्य ।

१५ देवी—महासेनं वि किं वि विष्णुविदुक्तामा म्हि । [महामेनमपि किमपि विज्ञापयितुमस्मि ।]

राजा—किमिति ।

१८ देवी—आजय्यं इच्छामि चि । [आचार्यमिच्छामीति ।]

राजा—उपस्थितवियाहकालायाः किमिदानीमाचार्येण । पतिरेवैनां शिक्षयिष्यति ।

२१ देवी—हं एतो दाणि मे दारिआण कालो । [हम् एष इदानीं मे दारिकायाः कालः ।]

राजा—भोः ! नित्यं प्रदीयतामिह्यमानुपरुध्य किमिदानीं सन्तप्यसे ।

२४ देवी—अभिप्नेहं मे पदानं । विओओ सं सन्तापेदि । अह कस्स उण दिण्णा । [अभिप्नेहं मे प्रदानम् । वियोगो मां सन्तापयति । मय कस्मै पुनर्दत्ता ।]

२७ राजा—न तावन्निश्चयो गम्यते ।

देवी—इदानीं पि ण दाव । [इदानीमपि न तावत् ।]

राजा—

अदत्तेत्यागता लज्जा दत्तेति व्यथितं मनः ।

धर्महोदान्तरे न्यस्ता दुःखिताः खलु मातङ् ॥ ७ ॥

सर्वथा शत्रुरपरिचरणसमर्थं वयासि वर्तते वासवदत्ता । एष चापरः काशिराजोपाध्याय आर्यजैवन्तिरस्य दौत्येन प्राप्तो विलोभयति मां चारित्रेण । (आत्मगतम्) न किञ्चिदाह । अश्रुपूर्वा व्याकुला कथं निश्चयं गमिष्यति । भवतु, निधेदयाम्यस्य । (प्रकाशम्) श्रूयन्तेऽस्मत्सम्यन्धप्रयोजनायागता राजानः ।

६ देवी—किं दाणि वित्यरेण [जहिं दहअ ण सन्तप्पामो, तहिं दीअहु । [किमिदानीं वित्तरेण । यत्र दत्त्वा न सन्तप्स्यामहे, तत्र दीयताम् ।]

राजा—अहो महान् खलु लोलाभिहितो दुःखविस्तर इदानीं पश्चाद्-

पालम्भतं श्रोतुम् । तस्माद् देवी तावन्निश्चयं गच्छतु । श्रूयताम्,
अस्मत्सम्बद्धो मागधः काशिराजो वाङ्मः सौराष्ट्रो मैथिलः शूरसेनः ।
एते नानार्थैर्लोभयन्ते गुणैर्मां कस्ते वृत्तेषां पात्रतां याति राजा ॥८॥

(प्रविश्य)

काम्बुकीयः—वत्सराजः ।

२ राजा—किं वत्सराजः ।

काम्बुकीयः—प्रसीदतु प्रसीदतु महासेनः । प्रियवचनं निवेदनत्वरया
क्रमविशेषो नावेक्षितः ।

६ राजा—प्रियवचनमिति ।

देवी—(उत्थाय) जेदु महासेनो । [जयतु महासेनः ।]

राजा—(सहर्षम्) प्रियवचनपरिहार्या हि देवी । आस्यताम् ।

९ देवी—जे महासेनो आणवेदि । (उपविशति ।) [यद् महासेन
भाषापयति ।]

राजा—उत्तिष्ठोत्तिष्ठ, स्वैरमभिधीयताम् ।

१२ काम्बुकीयः—(उत्थाय) तत्रभवतामात्येन शालङ्कायनेन गृहीतो
वत्सराजः ।

राजा—(सहर्षम्) किमाह भवान् ।

१५ काम्बुकीयः—तत्रभवतामात्येन शालङ्कायनेन गृहीतो वत्सराजः ।

राजा—उदयनः ।

काम्बुकीयः—अथ किम् ।

१८ राजा—शतानीकस्य पुत्रः ।

काम्बुकीयः—दृढम् ।

राजा—सहस्रानीकस्य नप्ता ।

२१ काम्बुकीयः—स एव ।

राजा—कौशाम्बीजः ।

काम्बुकीयः—मुन्धक्तम् ।

२४ राजा—गान्धर्ववित्तकः ।

काम्बुकीयः—एवं घुवन्ति ।

राजा—वत्सराजो ननु ।

२७ काम्बुकीयः—अथ किं, वत्सराजः ।

राजा—अथ किमुपरतो यौगन्धरायणः ।

काम्बुकीयः—न खलु, कौशाम्ब्यां किल ।

१० राजा—यद्येवं, न गृहीतो वत्सराजः ।

काम्बुकीयः—श्रद्धतां महासेनः ।

राजा—

न श्रद्धाम्युदयनग्रहणं त्वयोक्तं

व्यावर्तनं करतलैरिव मन्दरस्य ।

यस्याह्वेषु रिपयः कथयन्ति शौर्यं

यौगन्धरायणमतानि च न. रथनन्ति ॥ ९ ॥

काम्बुकीयः—प्रसीदतु महासेनः । वृद्धोऽस्मि ब्राह्मणः खल्यहम् । न
महासेनसमीपेऽनृतमभिहितपूर्वम् ।

१ राजा—आ अस्येतन् । अथ कः प्रियदूतः शालक्यायनेन प्रेषितः ।

काम्बुकीयः—न पुरुषः । जवातिशययुक्तेन (खररथेन) वत्सराजमप्रतः
कृत्वा स्वयमेवाभात्यः प्राप्तः ।

६ राजा—एवं प्राप्तः । इन्त भोः ! अद्य विमुक्तसन्नाहा मुखं विश्राम्य-
त्वशौहिणी । अद्यप्रसृतिं प्रच्छन्नकृतदूतसम्प्रेषणा अशङ्किताः
स्थास्यन्ति राजानः । एष समासः—अद्यास्मि महासेनः ।

१ देवी—किं अमन्त्रेण आणीदोः । [किमाम्येनानीतः ।]

राजा—अथ किम् ।

देवी—एदण्णिमित्तं कस्स पि ण दिस्सामो वासवदत्तं । [एतन्निमित्तं

१२ कस्मा अपि न दिस्सामो वासवदत्ताम् ।]

राजा-युद्धायजितशत्रुः खल्वेव मम । बादरायण ! शालङ्कायनः क ।

कान्चुकीयः-आहितो भद्रद्वारे ।

१५ राजा-गच्छ । भरतरोहकं ब्रूहि-कुमारविधिविशिष्टेन सत्कारेण
यत्सराजममृतः कृत्वा प्रवेदयनाममात्य इति ।
कान्चुकीयः-यदाज्ञापयति महासेनः ।

१८ राजा-गहि तावन् ।

कान्चुकीयः-अयमस्मि ।

राजा-यत्सराजदर्शने कश्चिन्नोत्सारयितव्यः ।

शत्रुं पश्यन्तु मे पौराः श्रुतपूर्वं स्वकर्मभिः ।

सिंहमन्तर्गतामयं यज्ञार्थमिव संयतम् ॥ १० ॥

कान्चुकीयः-यदाज्ञापयति महासेनः । (निष्क्रान्तः ।)

२ देवी-यहूनि अभ्युदयाणि इमस्मि राअवळे अणुभूदाणि । ण खु
अहं ईदिसं पीदिजोग्गं महासेणस्स सुमरामि । [बहवोऽभ्युदया अस्मिन्
राजकुलेऽनुभूताः । न त्वत्त्वहमीदृशं प्रीतियोग्यं महासेनस्य स्मरामि ।]

राजा-अहमप्येतादृशं प्रीतिविशेषं न श्रुतपूर्वं स्मरामि, यथा गृहीतो
६ यत्सराज इति ।

देवी-यच्छराओ ण । [यत्सराजो ननु ।]

राजा-अथ किम् ।

९ देवी-यहूनि सम्बन्धप्पओअणागदाणि राअवळणि सुदाणि । गदिणा
ण पेसिदपुरुयो पुरुसो । [यहूनि सम्बन्धप्रयोजनारागतानि राजकुलानि
धृतानि । एतेन न प्रेक्षितपूर्वः पुरुषः ।]

१२ राजा-देवि ! महामेनशब्दमपि न गणयति, किं सम्बन्धमभिलपति ।
देवी-ण गणेदि । किं वाळो अपण्डितो वा । [न गणयति । किं बालः
अपण्डितो वा ।]

१ आरुह्यतो द्वारे.

१५ राजा—याल, न त्वपण्डितः ।

देवी—किण्णुहु ण्णं उस्सेअअदि । [किण्णुवत्त्वेनमुत्सेकयति ।]

✓ १८ राजा—उत्सेकयत्येनं प्रकाशराजर्पिनामधेयो वेदाक्षरसमवायप्रेविष्टो
भारतो वंशः । दर्पयत्येनं दायाद्यागतो गान्धर्वो वेदः । विभ्रमयत्येनं
वयस्सहजे रूपम् । विस्मयत्येनं कथमप्युत्पन्नोऽस्य पौरानुरागः ।
देवी—अभिलसणीया वरगुणा । कस्स वामटाण दोसो भंवुत्तो ।

२१ [अभिलसणीया वरगुणाः । कस्य वामनया दोषः संवृत्तः ।]

राजा—देवि ! किमिदानीमस्थाने विस्मितासि । पश्य,

अग्निः कञ्च इवोत्सृष्टो दहन् कात्स्न्येन मेदिनीम् ।

अस्य मे शासनं दीप्ते विपयान्तेऽवसीदति ॥ ११ ॥

(प्रविश्य)

काम्पुकीयः—जयतु महासेनः । यथाज्ञाप्रयुक्तस्तकारं प्रविष्टः शालङ्का-

१ यतः । स तु विज्ञापयति—इदं भरतकुलोपभुक्तं यत्सराजकुले द्रष्टव्यं
घोषयती नाम वीणागरत्नम् । महासेनः प्रतिप्रादयितव्य इति ।
(वीणा दर्शयति ।)

६ राजा—प्रतिगृहीतं जयमङ्गलम् । (वीणा गृहीत्वा) इयं सा घोषयती
नाम । यैषा,

श्रुतिमुखमधुरा स्वभावरक्ता करजमुखोद्विखितामृष्टतन्त्री ।

ऋषिवचनगतेष्व मन्त्रविद्या गजहृदयानि बलाद् वशीकरोति ॥ १२ ॥

भोः ! समरावजितानां रत्नानामिष्टसम्भोगः प्रीतिमुत्पादयति ।

अर्थशास्त्रगुणग्राही ज्येष्ठो गोपालकः सुतः ।

गान्धर्वद्वेषी व्यायामशाली चाप्यनुपालकः ॥ १३ ॥

कनुखस्त्रियं मुन्यन्ता भवेन् । देवि ! वासवदत्ता वीणामुपक्रान्ता,
ननु ।

३ देवी-आम ।

राजा-तेन हि इयमस्यै प्रदीयताम् ।

देवी-वीणापदाणेण मृजो वि उम्मत्ता विअ चिट्ठदि । [वीणा-

६ प्रदानेन भूयोऽप्युन्मत्तेव तिष्ठति ।]

राजा-क्रीडतु क्रीडतु । नैतन् मुरुभं भ्रष्टरकुले । यादरायण ! क सा । ✓

कान्बुकीयः-अमात्येन सहोपविष्टा ।

७ राजा-अथ वत्सेष्वधिकृतः ।

कान्बुकीयः-आहितविनयत्वात् पादयोग्गे तस्य बहुप्रहारत्वाच्च स्कन्धवाद्येन शयनीयेन मध्यमगृहे प्रवेशितः ।

१२ राजा-हा धिगू, बहुप्रहारः । एष इदानीं निरुपस्कृतस्य तेजसो

दोषः । नृशंसः खल्वग्निन् काल उपेक्षितवान् । यादरायण ! गच्छ ।

भरतरोहकं ब्रूहि-क्रियतामस्य घ्नणप्रतिकर्मैति ।

१५ कान्बुकीयः-यदाज्ञापयति महासेनः ।

राजा-अथवा एहि साधन् ।

कान्बुकीयः-अयमस्मि ।

१८ राजा-अस्य सर्वदर्शनमविमुक्तसत्कारमवगन्तव्यम् । आकारसूचिता

अस्य प्रीतयो विज्ञेयाः । अतिक्रान्तविप्रहाशिताः कथा न कथयित-

व्याः । क्षुतादिप्रयोगेष्वशिषोऽभिधेयाः । कालसंवादिना स्तवेनान्व्यः ।

२१ कान्बुकीयः-यदाज्ञापयति महासेनः । (निष्क्रम्य प्राविश्य) अयत्तु

महामेनः । पश्येव कृतघ्नप्रतिकर्मा वत्सराजः । अकालस्तावदिदानीं

द्वितीयस्य प्रतिकर्मण इति । मध्याह्नमायेहति दिवाकरः ।

२४ राजा-अथ कस्मिन् प्रदेशे धीरमानी ।

कान्बुकीयः-मयूरयाष्टिमुखे ।

राजा-हा धिगू, अनाभयणीयः खल्वयं देशः । आनपप्रानिकृत्याधं

२७ मणिभूमिनायां प्रवेशयेत्याज्ञापय ।

काञ्चुकीयः—यदाज्ञापयति महासेनः । (निष्क्रम्य प्रविश्य) यदाज्ञप्तं
महासेनेन, तत् सर्वमनुष्ठितम् । अमात्यस्तु भरतरोहको महासेनं

३० द्रष्टुमिच्छति ।

राजा—व्यक्तं न रोचते तस्मै वत्सराजसत्क्रिया । अस्यैव नीतेः
परिश्रमः । अहमेवैनमनुनयामि ।

३३ देवी—किं सम्बन्धो निमित्तो । [किं सम्बन्धो निश्चितः ।]

राजा—न तावन्निश्चयो गम्यते ।

देवी—अलं दाणि तुवरिअ । बाळा मे दारिआ । [भलमिदानीं

३६ त्वरित्वा । बाला मे दारिका ।]

राजा—यद्भिर्नृचितं भवत्यै । प्रविशत्यभ्यन्तरम् ।

देवी—जं महासेणो आणवेदि । (निःक्रान्ता सपरिवारा ।) [यन्महा-

३९ सेन आज्ञापयति ।]

राजा—(विचिन्त्य)

पूर्वं तावद् धैर्यमभ्यावलेपादानीतेऽभिन् भवान् तु मध्यस्थता मे ।

युद्धहिष्टं संशयस्थं विपन्नं श्रुत्वा त्वेनं संशयं चिन्तयामि ॥ १४ ॥

(निःक्रान्ता ।)

द्वितीयोऽङ्कः ।

अथ तृतीयोऽङ्कः ।

(ततः प्रविशति द्विष्टकवेपो विदूषकः ।)

३ विदूषकः—(निष्क्रम्य) भो ! देवउळपीठिआण मम मोदअमज्जअ
गिरिअविअ दम्बिणामासआणि गगिअ बन्धिअ पडिणिबुत्तो
दाणि मोदअमज्जअ ण पेस्सामि । (विचिन्त्य) आ एकमोद-

६ अपरितोमिदो ॥ दाव ओळग्गो मे अणुमरदि । उच्चदाण पाआरस्स
आगई पुम्बुराणी । अस्सदमत्तदाण अलोहणीअं पहिआणं । आदु

- अपि नं खाआमि । मोदु ओगात्तस्सं दाव अहं । ही ही बुद्धो
 १ विअ सुअरवत्थी सुद्धवादं एव्व उगिरामि । अहव लोहिदकषा-
 अणीणं केरअं मम केरअं ति करिअ सिवेण पडिहत्थीकिदं भवे ।
 (निष्पद्य) जदि वि एस्सो वम्हआरी बहुकेहि रूयेहि अविणअं
 १२ करेदि । मोदु पेक्खिस्सं दाव अहं । भो ! एदं खु मम मोदअम-
 मज्जअं सिवस्स पादमूले चिहुइ । जाव नं गह्णामि । देहि भट्टा !
 देहि मे मोदअमज्जअं । भट्टा ! तुयं वि मम चोरों सि । अविहा
 १५ आळिहिदं खु मम मोदअमज्जअ संदायविमिरेण मुट्ठु न पेक्खामि ।
 मोदु पमज्जिस्सं दाव अहं । ही ही साहु लं नित्तअर ! भाव !
 साहु । जुत्तल्लहदाए वण्णाणं जह् जह् पमज्जामि, तह् तह् उज्जलदरं
 १८ होइ । मोदु, उदण्ण पमज्जिस्सं । कर्हिणुहु उदअं । इदं सोहणं
 सुद्धतडाअं । अहं विअ सिधो चि दाव एव्वस्मि मोदअमज्जए
 १ गिरासो होहु । [भोः ! ऐवकुल्लयीट्ठिकायां मम मोदकमल्लकं निक्षिप्य
 २१ दक्षिणामापकान् गणयित्वा बद्ध्वा प्रतिनिवृत्त इत्यानी मोदकमल्लकं न
 प्रेक्षे । भा एकमोदकपरितोषिनी न तावदवल्लभो मामनुसरति । उच्चनया
 प्राकारस्यागतिः कुञ्जुराणाम् । अक्षतभक्तपालोभनीये पधिकानाम् ।
 २४ भयवा अप्येनं ग्यादामि । भवतु उद्गरिष्यामि तावदहम् । ही ही वृद्ध
 इव मूकरवनिः सुद्धवातमेवोत्तिरामि । अथवा श्लोहितकार्यायन्याः
 मम्यन्धि मम मम्यन्धीति कृत्वा शिवेन प्रतिहर्ताकृते भवेत् । यद्यप्येव
 २७ प्रह्लाचार्यो बहुर्कं रूपरविनयं करोति । अथतु प्रेक्षित्वे तावदहम् । भोः !
 एष म्लु मम मोदकमल्लकः सिवस्स पादमूले तिष्ठति । यावद् एनं
 गृह्णामि । देहि भर्तः ! देहि मे मोदकमल्लकम् । भर्तः ! स्वमपि मम
 ३० चोरोंऽमि । अविधा आलिखितं खनु मम मोदकमल्लकं सन्तापनिमिरेण
 मुट्ठु न प्रेक्षे । भवतु प्रमार्जिष्यामि तावदहम् । ही ही माधु रे चित्रकर !
 भाव ! माधु । युक्तलेखतया वर्णानां यथा यथा प्रमार्ज्मि, तथा तथो-

३३ उज्ज्वलतरं भवति । भवतु, उदकेन प्रमार्जयामि । कुत्रनुगल्बकम् ।
इदं शोभनं शुद्धतटाकम् । अहमिव शिवोऽपि नावद् एतस्मिन् मोद-
कमहुरे निराशो भवतु ।]

३६ (नेपथ्ये)

मोदआ ! मोदआ ! हहह । [मोदकाः ! मोदकाः ! हहह ।]

विदूषकः—अविद्या एसो उन्मत्तओ मम मोदअमज्जअं गण्णिअ

३९ हसमाणो फेणायमाणमलिणवरिसारण्णोदअं विअ इदो एव्याहावइ ।

चिट्ठ चिट्ठ उन्मत्तअ ! चिट्ठ । इमिणा दण्डअट्ठेण सीसं दे भिन्दामि ।

[अविद्या एष उन्मत्तको मम मोदकमल्लकं गृहीत्वा हसमानः फेणायमान-

४२ मलिनवर्षारर्ष्यादकमिवेत एवाधावति । तिष्ठ तिष्ठोन्मत्तक ! तिष्ठ । अनेन

वण्डकायेन धीर्यं ते भिनत्ति ।]

(ततः प्रविशत्युन्मत्तकः ।)

४५ उन्मत्तकः—मोदआ ! मोदआ ! हहह । [मोदकाः ! मोदकाः ! हहह ।]

विदूषकः—भो उन्मत्तअ ! आणेहि मम मोदअमज्जअं । [भो उन्म-

त्तक ! आनय मम मोदकमल्लकम् ।]

४८ उन्मत्तकः—किं मोदआ ! कहिं मोदआ । कइस मोदआ । किं इमे

मोदआ उज्झन्ति, आहु पिणग्नन्ति, उताहो खज्जन्ति । [किं

मोदकाः । कुय मोदकाः । कस्य मोदकाः । किमिमे मोदका उज्झन्ते,

५१ अथवा पिणग्नन्ते उताहो खाद्यन्ते ।]

विदूषकः—ण खज्जन्ति ण खज्जन्ति ण उज्झन्ति अ । [न खाद्यन्ते न

खाद्यन्ते नोज्झन्ते य ।]

५४ उन्मत्तकः—एमा खु मम रसणा ध्वाइदुकामा लिङ्गाणि करोदि । [एषा

खलु मम रसना खादितुकामा लिङ्गानि करोति ।]

विदूषकः—भो उन्मत्तअ ! आणेहि मम मोदअमज्जअं । मा परकेरण

७ सिणेहं करिअ आवज्जेहि । [भो उन्मत्तक ! आनय मम मोदक-

मल्लकम् । मा परकीये खेहं कृत्वा अववप्यस्व ।]

उन्मत्तकः—के के मे वञ्चन्ति । मोदका खु मे रक्खन्ति ।

१ गेवच्छविसेसमण्डिदा पीदि उववेदुं उवट्ठिआ ।

ळाअगिहे दिण्णमुच्छिआ काळवसेण मुहुत्तदुव्वळा ॥ १ ॥

[के के मां वञ्चन्ति । मोदकाः खलु मां रक्खन्ति ।

नैपथ्यविशेषमण्डिताः प्रीतिमुपदातुमुपरिहताः ।

रात्रगृहे दत्तमूल्या कालवसेन मुहूर्तदुर्बलाः ॥]

विदूषकः—भो उन्मत्तअ । आणेहि मम मोदअमळ्ळअ । इमिणा

पण्ण उवउझाअउळे गन्तव्व । [भो उन्मत्तक ! आनय मम

१ मोदकमळ्ळम् । अनेन प्रत्ययेनोपाध्यायडुलं गन्तव्यम् ।]

उन्मत्तकः—मए पि इमिणा पण्ण जोअणसदं गन्तव्व । [मयाप्य-

नेन प्रत्ययेन योजनशतं गन्तव्यम् ।]

६ विदूषकः—किं णळावणे तुवं । [किमैरावणसखम् ।]

उन्मत्तकः—आम णळावणे अहं । ण हु दाव देयळाजो मे आशणं

आलुहदि । शुदं च मया पादपाशिण्णि इन्दे वञ्चत्ति । धाराणि-

९ अळेहि विज्जुम्मईहि कशाहि ताळिअ वाउअभामेण परिभ्रमन्तेण

भिन्दाअदि मेहयन्धणं । [आम ऐरावणोऽहम् । न खलु तावद्

देवराजो मामासनमारोहति । श्रुते च मया पादपाशैरिन्द्री बद्ध इति ।

१२ धारानिगलैः विपुन्मयीभिः कशाभिस्ताडयित्वा वातोद्भ्रमेण परिभ्रमता

निघते मेघयन्धनम् ।]

विदूषकः—भो उन्मत्तअ ! ण तुवं मम दइस्सिसि, विळविस्सं दाव

१५ अहं । [भो उन्मत्तक ! न खं मम दास्यसि, विलविप्यामि तावदहम् ।]

उन्मत्तकः—विळव विळव विक्कोस चा विळव । [विलप विलप

विक्कोश चा विलप ।]

१८ विदूषकः—अव्यम्मण्ण भो ! अव्यम्मण्ण । [अवग्रहण्यं भोः !

अग्रहण्यम् ।]

उन्मत्तकः—अहं पि विळवित्सं । इन्दे वज्जे भो ! इन्दे वज्जे भो !

२१ [अहमपि विलपिष्यामि । इन्द्रो वदो भोः ! इन्द्रो वदो भोः !]

विदूषकः—अव्यम्मणं भो ! अव्यम्मणं । [अव्यम्मणं भोः ! अव्यम्मणं ।]

२४ (नेत्ये)

मा भाआहि मा भाआहि वम्हणाउस ! मा भाआहि । [मा

विभीहि मा विभीहि माहणोपासक ! मा विभीहि ।]

२७ विदूषकः—(सदर्पम्) आअदे चन्दे समाअदाणि सव्यगमंयत्ताणि ।

अघं वम्हणभावं । इहामत्तण समणण अभअ दीअदि । [भागते

चन्द्रे समागतानि मयंतक्षत्राणि । अयं ब्राह्मणभावः । इहामाश्रयेण

३० भ्रमणकेनाभयं दीयते ।]

(ततः प्रविशति भ्रमणकः ।)

भ्रमणकः—मा भाआहि मा भाआहि वम्हणाउस ! मा भाआहि ।

३३ के के इह, किं कर्यं, विलयन्दि । [मा विभीहि मा विभीहि ब्राह्मणे

पासकं ! मा विभीहि । के के इह, किं कार्यं, विलयन्ति ।]

विदूषकः—अविहा पडिहारकखअटात्तिं खु समणओ अणुहोदि । भो

३६ समणअ ! भअयं ! एसो उम्मत्तओ मम मोदअमत्तअ गह्णिअ

ण देदि । [अविधा प्रतिहारककवृत्तिं सखु भ्रमणकौऽनुभवति । भो

भ्रमणक ! भगवन् ! एष उम्मत्तको मम मोदकमहकं गृहीत्वा

३९ वदाति ।]

भ्रमणकः—मोदअं पेक्खामि दाव । [मोदकं प्रेषे तावत् ।]

उन्मत्तकः—पेक्खदु पेक्खदु शमणअ ! अयं । [प्रेक्षतः प्रेक्षतां भ्रमणक !

४२ भवान् ।]

भ्रमणकः—यु यु । [थ थ ।]

विदूषकः—इद्धि उम्मत्तअस्स हत्ये इहामत्तण समणण थुयूकिद

४५ अधण्णस्स मम मोदआ दिट्ठपुरा एव्व संबुत्ता । [हा धिग् उन्म

धमणः—एतु एतु भव । एदेहि मोदणहि मे सोत्ति धाअइम्ममि ।
[एतु एतु भवान् । एतेमोदंमो स्वस्ति वाचयिष्यमि ।]

७२ विदूषकः—ही ही ममफेरणहि सोत्ति धाणमि । मण वि कोहुम्विअस्स
हत्थादो पटिगह्गहीदाणि । ताणि भवदो वि उवाअणं भविस्मदि ।
सो वि समिद्धो होदु । एमो उम्मत्तओ अग्निगिहं अहिमुहो

७५ गच्छइ । द्विदो मग्गह्णो । पुण्यहणे वि दाव अअ वेसो सुण्णो
भविस्मदि । जाय अहं वि इमाणि इकिरणामामओणि मग्गगेहे
णिम्विअ गच्छामि । एयम्म शाडिआण कय्यं अयरस्स मुत्तजेण ।

७८ [हीही महीधैः स्वस्ति वाचयामि । मयापि कौटुम्बिकस्य हस्तात् प्रति-
ग्रहगृहीतानि । तानि भवतोऽप्युपायनं भविष्यति । सोऽपि समृद्धो
भवतु । एष उम्मत्तकोऽग्निगृहमभिमुखो गच्छति । स्थितो मग्गाह ।]

८१ पूर्वाह्नेऽपि तावदयं देशः दृश्यो भविष्यति । यावत्तहमपीमान् दक्षिणा-
मापवान् मार्गगेहे निक्षिप्य गच्छामि । एकस्य शाट्रिकाया कार्यमपरस्य
मुख्येन ।]

८४ (सर्वे अग्निगृहं प्रविशन्ति ।)

यौगन्धरायणः—वसन्तक ! शून्यमिदमग्निगृहम् ।

विदूषकः—आम भो ! सुखं खु इदं । [आम भोः ! दृश्यं खल्विदम् ।]

८७ यौगन्धरायणः—तेन हि परिष्वजेतां भवन्तौ ।

उभौ—वाढम् । (परिष्वजेते)

यौगन्धरायणः—भवतु भवतु । तुस्यपरिष्वमो भवन्तौ । आस्तां

९० भवान् ! भवानप्यास्ताम् ।

उभौ—वाढम् ।

(सर्वे उपविष्टाः)

९३ यौगन्धरायणः—वसन्तक ! अपि दृष्टस्त्वया स्वामी ।

विदूषकः—आम भो ! दिट्ठो तत्तमव । [आम भोः ! दृष्टस्तत्रभवान् ।]

यौगन्धरायणः—हन्तमोः, अतिक्रान्तयोगक्षेमा रात्रिः । दिवस
इदानीं प्रतिपाल्यते ।

अहः समुत्तीर्य निद्रा प्रतीक्ष्यते शुभे प्रभाते दिवसांऽनुचिन्त्यते ।
अनागतार्थान्यदुभानि पश्यतां गतं गतं कालमवेक्ष्य निर्वृतिः ॥ २ ॥

स्मृत्वान्—सम्यग् भवानाह । तुल्येऽपि कालविशेषे निश्चय बहुदोषा
बन्धनेषु । पुनः,

व्ययर्होरप्यमाध्यानां लोके वा प्रतिरज्यताम् ।

प्रभाते दृष्टदोषाणां धैरिणां रजनीं भयम् ॥ ३ ॥

यौगन्धरायणः—यस्यन्तरं । म्यामिना सह कथितं ननु ।

विदूषकः—आम भो ! चिरं गच्छ च गिह तत्तद्दोषा ओषड्यो । अज
चउहर्मी ह्याजमाणो पडिवाळिदो अ । [आम भोः ! धिमेव
आस्मि तत्रभवतायबद्धः । अद्य चतुर्दशीं जायमानः प्रतिपालितश्च ।]

यौगन्धरायणः—स्नातः स्वामी ।

विदूषकः—गृहाद् अत्तभवं । [स्नातोऽत्रभवान् ।]

यौगन्धरायणः—कृतं देवकार्यम् ।

विदूषकः—आम भो ! पणाममत्तेण पृइदा देवदा । [आम भोः !]

प्रणाममात्रेण पूजिता देवताः ।]

यौगन्धरायणः—गतामपि बहुमतामवस्थां प्राप्तः स्वामी । पुनः,

स्नातस्य यम्य समुपस्थितदेवतस्य

पुण्याहघोषविरमे पटहा नदन्ति ।

तस्यैव कालविभवान् तिथिपूजनेषु

दैवप्रणामचलिता निगताः म्यनन्ति ॥ ४ ॥

स्मृत्वा—भयन इदानीं, प्रयत्न उचितं तिथिमन्कारमानेत्यति

म्यामिनः ।

यौगन्धरायणः—न खलु तां प्रति समुत्पन्नाभिन्नापः म्यामी ।

विदूषकः—भो ! मह्यचारिणो अगन्थंति ईदृशं पश्य । [भोः !

३६ मह्यचारिणोऽनर्था इतीहकमेव]

यौगन्धरायणः—सख्ये ! स्मण्वन ! भिर्ग्रीकियतामात्मा । अनेनैव
येषां जरा गन्तव्या ।

३९ विदूषकः—भो ! अहं च पश्येय उत्तो—भणेहि जौअन्धराअणम्म
जहम्मसिधदा समत्यगा ण रोअदे मे । ममाग्ने गमगे पज्जोदस्स
अवसाणयिसेमो चिन्तीअदि । मा कामप्पवागंति मे अवमण्णेहि ।

४२ अवसाणम्म अयजिदिं अण्णेमामि ति । [भोः ! अहं चित्तोक्तः—
भग तांगन्धरायणाय यथाममर्षिता समर्पणा न रोपते मे । ममाने
गमने प्रयोगस्यावमानविशेषश्चिन्त्यते । मा कामप्रधान इति सामवम-

४५ म्यस्य अवमानस्यापचितिमन्विष्यामिति ।]

यौगन्धरायणः—अहो शत्रुजनापहास्यमभिधानम् । अहो निरपन्नपता

४८ खलु युद्धेः । अहो मुहूर्जनसन्तापकारणम् । अदेशकाले ललितौ

४८ कामयैते म्यामी । भुतः,

मक्ता दर्पयितुं भवहस्तरचिता भूमिः कृतप्रच्छदा

पर्याप्तो निगलम्वनध्वरणयोः कन्दर्पमालेश्चिनुम् ।

कः भुत्वा न भवेद्धि मन्मथपटुः प्रत्यश्चतो बन्धने

रक्षार्थं परिगण्यमानपुरुषं राजेति शब्दापनम् ॥ ६ ॥

विदूषकः—भो ! दंसिद्रो सिणेहो । णिच्चिट्ठं पुरुसआरं । माहु उच्चिअ
णं गच्छामो । [भोः ! दर्शितः खेहः । निर्विष्टः पुरुषकारः । साधूज्जि-

३ खैनं गच्छामः ।]

यौगन्धरायणः—वसन्तको भवान् ननु । वसन्तक ! मा मैषम् ।

परित्यजाम सन्तप्तं दुखेन मदनेन च ।

मुहूर्जनमुपाश्रित्य यः कालं नावब्रुष्यते ॥ ७ ॥

विदूषकः—एषं एषं जरं गमिस्सामो । [एवमेव जरां गमिष्यामः ।]

यौगन्धरायणः—तन्ननु शृण्व्यम् ।

३ विदूषकः—मिच्छाघणीओ भवे, जदि लीओ जाणादि । [स्थापनीयं भवेद्, यदि लोको जानाति ।]

यौगन्धरायणः—न नः कार्यं स्त्रेकेन, स्यामिप्रियार्थोऽयमारम्भः ।

६ विदूषकः—सो वि दाध अ जाणादि । [सांऽवि तावन्न जानाति ।]

यौगन्धरायणः—काले हास्यति ।

विदूषकः—कदमो दाणि सो काळो । [कदम इदानीं स कालः ।]

१ यौगन्धरायणः—यदेयमारम्भसिद्धिः ।

विदूषकः—तदो तादिमो भवं बन्धगादो राआणो अन्तेउरादो राअ-
दारिअ उभे णिय्यावेदु । [तत्तस्मात्तौ भवान् बन्धनाद्वाजानमन्तः-

१२ पुरादाजदारिकामुमे निर्यातयन्तु ।]

रमण्वान्—इह भवता द्रष्टव्यम् ।

यौगन्धरायणः—उभयमिति । घाटम् । इयं द्वितीया प्रतिज्ञा—

मुभद्रामिष गाण्डीवी नाग पञ्चलतामिष ।

यदि तां न हरेद् राजा नास्मि यौगन्धरायण ॥ ८ ॥

अपि च,

यदि तां चैव तं चैव तां चैवायतलोचनाम् ।

नाहरामि नृपं चैव नास्मि यौगन्धरायणः ॥ ९ ॥

(वर्णं दत्त्वा) अये शब्द इव । शायतां शब्दः ।

विदूषकः—भो ! तह । (निकृष्य प्रविश्य) भो ! पण्डित्तदियस-

३ विरसम्भेण अविरलं मञ्जरन्तो जणो दीसड । किं दाणि करह् ।

[भोस्तथा । भोः ! परिवृत्तदिवसविरसम्भेणाविरलं मञ्जरन्तु जनो दृश्यते ।]

किमिदानीं कुर्मः ।]

६ रमण्वान्—तेन हि चतुर्द्वारमग्निगृहं, भिक्षतां नः सद्घातः ।

यौगन्धरायणः—न न । अभिन्नो नः सद्घातः । भिन्नतामरिसदृशातः ।
स्वकार्यमनुष्ठीयताम् ।

९ उभौ—तह । [तथा] (निब्रान्ता ।)

उन्मत्तकः—ही ही चन्दं गिळदि छाह । मुञ्च मुञ्च चन्दं । यदि व
मुञ्चेशि, मुहं दे पाडिअ मुञ्चावइस्सं । एञ्जे एञ्जे दुट्ठअशे परिभट्ठे

१२ आअच्छदि । एसे एसे चउप्पहवीहिआअं । जाव णं आलुहिअ
वळिं भविस्सं । एसे एसे दाळअभट्ठा ! मं ताळेह । माखु माखु
मं ताळेह । किं भणासि—अम्हाणं किं पि णवेहि ति । दस्खा

१५ दस्खह् दाळअभट्ठा ! एसे दाळअभट्ठा ! पुणो वि मं ताळेह इट्ठि-
आहि । माखु माखु ताळेह । सेअ हि अहं पि तुम्हे ताळेमि ।
[ही ही अहं गिरणि राहुः । मुञ्च मुञ्च अहं । यदि व मुञ्चमि, मुञ्चं

१८ से पाटयिस्सा मांअयिप्पामि । एअ एअ दुएअः परिभट्ठ भगण्ठति ।
एअ एअ चतुण्यवीयिकायाम् । याअदेनमारह वळिं भविप्पामि ।
एते एते दारकभट्ठारः ! मां ताडयअ । माखलु माखलु मां ताडयतं]

२१ किं भणअ—अस्माकं किमपि नृष्येति । पश्यत पश्यत दारकभट्ठारः ! ।
एते दारकभट्ठारः ! पुनरपि मां ताडयअ मदिमि । माखलु माखलु
ताडयत । तेन इहमपि युष्मान् ताडयामि ।]

(निब्रान्तः ।)

तृतीयोऽङ्कः ।

अथ चतुर्थोऽङ्कः ।

(ततः प्रविशति मटः ।)

३ मटः—कां काळो अहं भट्टिदारिआण वासवदत्ताण उदण् । कीळिदु-
कामाण भइयदीपरिचारअं गत्तसेवअं ण पेस्खामि । भाव पुप्फदन्ता
गत्तसेवअं ण पेस्खासि । किं भणासि—एसो गत्तसेवओ कण्ठिळसु-
६ ण्ठिगिणीणगेहं पविसिअ मुरं पिअदि ति । गच्छु भावो । (परिगम्य)

[क इदानीमेषोऽत्र राजमार्गे गात्रसेवक ! गात्रसेक ! इति मां
 शब्दापयति । पानागाराब्रिष्कान्तो रष्टोऽस्मि मम शत्रुरेण सुरष्टेन । अमृत-
 मलकेन घृतमरिचलवणरूपिनो मांसखण्डो मुखे प्रक्षिप्तश्च । स्तुपा रज्यति
 पीता यदि । शब्दभूमेऽनु दण्डोद्यता भवति ।]

धन्याः सुराभिर्मत्ता धन्याः सुराभिरनुलिप्ताः ।

धन्याः सुराभिः स्नाता धन्याः सुराभिः संज्ञापिताः ॥ १ ॥

अधन्या आत्मनः पुत्रदाराणां कष्टं पिष्टं शृण्वन्तो ये मृता नराः
 सुममृदाः सुरातटाकं न योजयन्ति । तपो जाने यमलोके वा नरकोऽ-
 स्ति नास्ति च ।]

भटः—(उपसृत्य) भो गात्रसेवक ! को काळो तुमं अण्णोसामि ।
 भट्टिदारिआए वासवदत्ताए उदए कीडिनुकामाए भदयदी ॥
 दिस्सदि । तुमं दाव मत्तो एत्थ आहिण्डसि ।

[भो गात्रसेवक ! कः कालस्त्वामन्विष्यामि । भर्तृदारिकाया वासवदत्ताया
 उदके कीडिनुकामाया भद्रवती न ददयते । त्वं तावन्मत्तोऽग्राहिण्डसे ।]

गात्रसेवकः—जुज्झइ । सा अ णं मत्ता, सो पुरुसो वि मत्तो,
 अहं वि मत्तो, तुमं वि मत्तो, सत्थं मत्तममं होइ ।

[युज्यते । सा च ननु मत्ता, स पुरुषोऽपि मत्तोऽहमपि मत्तः, त्वमपि
 मत्तः, सर्वं मत्तममं भयति ।]

भटः—मत्थं दाव चिट्ठदु । राजउंठे भदपीठिअ णणिक्कमिअ कुदो
 अअं आहिण्डदि ति ।

[सर्वं तावत् तिष्ठतु । राजकुले भद्रपीठिकां ननिष्काम्य कुनोऽयमा-
 हिण्डत इति ।]

गात्रसेवकः—इदो आहिण्डामि, एत्थ पिमामि, म्मेण पिमामि, मा,
 संरम्भेण । किं करीअदु ।

१ भद्रपीठिआ ॥ निडमदि । कुदो अअं पिचांदनि.

[इत आहिण्डे, अत्र पिचामि, पुतेन पिचामि, मा संरम्भेण । किं कियताम् ।]

भटः—हिज्जउ असम्बन्धपण्णावो । मिग्घं भइवदिं पवेसेहि ।
[भवत्सम्बन्धप्रलापः । शीघ्रं भद्रवतीं प्रवेशय ।]

गाग्रसेवकः—पविसदु पविसदु भइवदी । अंघो मए भइवदीए
अह्णुमं आढत्ते । [प्रविशतु प्रविशतु भद्रवती । अहो मया भद्रवत्या
अह्णुशमाहितम् ।]

भटः—सभावयिणीशए भइवदीए अह्णुसेण किं कर्य । गच्छ,
सिग्घं भइवदिं पवेसेहि [स्वभावविनीताया भद्रवत्या अह्णुशेन
किं कार्यम् । गच्छ, शीघ्रं भद्रवतीं प्रवेशय ।]

गाग्रसेवकः—पविसदु पविसदु भइवदी । अंघो मए भइवदीए
खुरप्पमाळा आढत्ता । [प्रविशतु प्रविशतु भद्रवती । अहो मया
भद्रवत्याः धुरप्रमालाहिता ।]

भटः—पुण्णवन्धिआए भइवदीय खुरप्पमाळाए किं कर्य । मिग्घं
भइवदिं पवेसेहि । [पुण्णवन्ध्याया भद्रवत्याः धुरप्रमालया किं कार्यम् ।
शीघ्रं भद्रवतीं प्रवेशय ।]

गाग्रसेवकः—पविसदु पविसदु भइवदी । अंघो मए भइवदीए
घण्टा आढत्ता ! [प्रविशतु प्रविशतु भद्रवती । अहो मया भद्रवत्या
घण्टाहिता ।]

भटः—उदए कीळिदुकामाए भइवदीए घण्टाए किं कर्य । मिग्घं
भइवदिं पवेसेहि । [उदके कीळिदुकामाया भद्रवत्या घण्टया किं
कार्यम् । शीघ्रं भद्रवतीं प्रवेशय ।]

गाग्रसेवकः—पविसदु पविसदु भइवदी । अंघो मए भइवदीए
वमिअ आढत्ते । [प्रविशतु प्रविशतु भद्रवती । अहो मया भद्रवत्याः
कशिका आहिता ।]

- भटः—कमिण्ण किं कट्यं । सिग्यं भइवदि पवेसेदि । [कशिक्या,
 ४५ किं कार्यम् । सीघ्रं भद्रवती प्रवेशय ।]
 गात्रमेवकः—पविसदु पविसदु भइवदी । अंधो । [प्रविशतु प्रविशतु
 भद्रवती । अह्यो ।]
 ४८ भटः—किं अंधो । [किम् अह्यो ।]
 प्राप्नोष्यकः—अंधो मण । [अहो मया ।]
 भटः—किं तुण । [किं स्वया ।]
 ५१ गात्रमेवकः—अंधो भइ । [अहो भद्र ।]
 भटः—किं भइति । [किं भद्रेति ।]
 गात्रमेवकः—अंधो भइवदी । [अहो भद्रवती ।]
 ५४ भटः—किं भइवदी । [किं भद्रवती ।]
 गात्रमेवकः—भइवदी पि आडत्ता । [भद्रवत्यप्याहिता ।]
 भटः—ण तुवं गत्थ अवरइओ । कण्डिलमुण्डिकिणी खु अवरइता, जा
 ५७ राअवाहणं गह्णिअ मुरं देदि । [न स्वमग्रापराद्धः । कण्डिलवर्णाण्डकः
 स्वल्पपराद्धा, या राजवाहनं गृहीत्वा मुरां वदाति ।]
 गात्रमेवकः—अंधो मण सत्तं—मा मूळविद्धि विणासेदि सि ।
 ६० [अहो मयोक्तम्—मा मूलवृद्धिं विनाशयेति ।]
 भटः—ई सहो विअ । [ई शब्द इव ।]
 गात्रमेवकः—अंधो जानामि जानामि, कण्डिलमुण्डिकिणीणं गेहं
 ६३ भिन्दिअ भइवदी पळाअदि । [अहो जानामि जानामि, कण्डिल-
 शौण्डिक्या गेहं भित्त्वा भद्रवती पलायते ।]
 भटः—किं भणासि—(आकाशे) एसो मट्टा वच्छराओ वासवदत्तं
 ६६ गह्णिअ णिग्गदो सि । [किं भणमि—एष मर्ता वल्लभराजो वासव-
 दत्तां गृहीत्वा निर्गत इति ।]
 गात्रमेवकः—(सहर्षम्) अवित्रमस्तु स्वामिनः ।

१ भटः—पित्र पित्र । अज्ज वि तुमं मत्तो आहिण्डेहि । [पित्र पित्र ।
अद्यापि खं मत्त आहिण्डस्व ।]

गात्रमेवकः—आः को मत्तः, कस्य वा मदः, वयं खत्वार्ययौगन्ध-
२ रायणेन स्वेपु स्वेपु स्थानेषु स्थापिताश्चारपुरुषाः । यावदहमपि
मुहूर्जनस्य संज्ञां करोमि । एते ते मुहूर्दो निरोवमुक्ता इव कृष्ण-
सर्पा इतस्ततो निर्धावन्ति । भो भोः मुहूर्दः ! शृण्वन्तु शृण्वन्तु

३५ भवन्तः—

नवं शरावं सलिलैः सुपूर्णं सुसंस्कृतं दर्भकृतोत्तरीयम् ।
तत्तस्य मा भून्नरकं स गच्छेद् यो भर्तृपिण्डस्य कृते न शुध्येन् ॥ २ ॥
फनुखत्वार्ययौगन्धरायणः । (विलोक्य) अये अयमत्रभवान् आर्य-
यौगन्धरायणः । य एषः,

निशितविमलखड्गः संहृतोन्मत्तबेषः
कनकरचितचर्मव्यप्रवामामप्रहस्तः ।
विरचितग्रहूचीरः पाण्डुरात्रद्वपट्टः
सतदिदिव पयोदः किञ्चिदुद्रीर्णचन्द्रः ॥ ३ ॥

अहो महन् प्रवृत्तं युद्धम् ।

हत्वा गजान् सगजिनः सहयांश्च यौधा-
नर्शाहिणीमतिविगाह्य बलान्मुहूर्तम् ।

नागेन्द्रदन्तमुसलाहतभग्नबाहु-
भ्रष्टायुधोऽपि ननिवृत्तपदोऽभिधातः ॥ ४ ॥

५ हा पितृ, महणमुपगतः खत्वार्ययौगन्धरायणः । यावदहमप्यार्य-
यौगन्धरायणस्य प्रत्यन्तरीमविप्यामि । (निवान्तः ।)

१ अहो प्रतिभयमिदं युद्धम् । अहो महत्प्रतिभयं प्रवृत्तमिदं युद्धम्.

- ३ भटः—किंणुसु णं । पाआरत्तोरणवज्जं मज्झं कोसम्भी सु इदं ।
होदु, इमं वुत्तन्तं अमघम्स निवेदेमि । [किन्नुवस्वेतत् । प्राका-
रत्तोरणवज्जं सर्वं कौशाम्भी खन्विदम् । भवत्विमं वृत्तान्तममायाय
६ निवेदयामि ।]

(निम्नान्तः ।)

प्रवेशकः ।

- ९ (ततः प्रविशतः साधारणं ।)

उभौ—उस्मरह् उस्मरह् अय्या । उस्मरह् । [उस्सरणेत्तरतायां ।
उस्मरत् ।]

- १२ प्रथमः—अंधो कण्ठस्स दीअमाणस्स ण उच्चं विरमदि । [अहो
कण्ठस्य दीर्घमाणस्य नोच्चं विरमेति ।] .

द्वितीयः—अंधो भट्टिदारिआण वासवदत्ताण अवगअगविअभमदाण

- १५ विरुवन्तस्स मे वअणं कोष्णि ण सुणादि । अंधो किं भणह—किंणि-
मित्तं उस्सारणा वत्तदि ति । गहीदो अय्यजोअन्धराअणो । किं
भणह—कहं गहीद ति । सुणन्तु अय्या । अय्यजोअन्धराअणेण

- १८ अमिहुदीणण अस्सोहिणीण अगवेणो मुहुत्तअं धारिदो । विजय-
मुन्दरस्स हस्तिणो दन्तन्तचोदिदो असी विवण्णो । असिदोसेण
गहीदो, ण पुरुसदोसेण । [अहो भर्तृदारिकाया वासवदत्ताया अय-

- २१ नयनविभ्रमतया विरुवन्तो मे वचने कञ्चिन्न धृणेति । अहो किं भणय-
किञ्चिन्तमुन्मारणा वर्तत इति । गृहीत आर्ययौगन्धरायणः । किं भणय-
कथं गृहीत इति । धृष्वन्त्वार्थाः । आर्ययौगन्धरायणेनामिद्वितीयेनाक्षौ-

- २४ दिण्या अग्रवेणो मुहुत्तं धारितः । विजयमुन्दरस्य हस्तिनो दन्तान्तचो-
दितोऽमिर्विपन्नः । अमिदोषेण गृहीतो, न पुरुषदोषेण ।]

प्रथमः—अंधो अणमत्ता होदु तुम्हे । पाआरत्तोरणवज्जं मज्झं

- २७ कोसम्भी सु इअं । [अहो अप्रमत्ता भवत यूयम् । प्राकारत्तोरणवज्जं
सर्वं कौशाम्भी खन्विष्यम् ।]

उभौ-ओदरदु ओदरदु अरयो ओदरदु ।

३० [भवनरत्नवन्तरत्नार्योऽवन्तरत्न ।]

(ततः प्रविशति यौगन्धरायणः वदन्वाहुः फलकशयनेनानीयमानः ।)

यौगन्धरायणः-अयमहमवतरामि ।

रिपुगनमपनीय वत्सराजं ग्रहणमुपेत्य रणे स्वशस्त्रदोषान् ।

अयमहमपनीतभर्तृदुःखो जितमिति राजकुले मुखं विशामि ॥ ५ ॥

भोः ! मुखं खलु निकलत्राणां कान्तारप्रवेशः, रमणीयतरः खलु

प्राप्तमनोरथानां विनिषातः, अवश्वात्तापकरः खलु सञ्चितधर्माणां

१ मृग्युः । मया हि,

दैवं भयं परिभयं च समं विहाय

पृथ्वा नयैश्च विनयैश्च शरैश्च कर्म ।

शस्त्रोः श्रियं च मुह्यदामयशश्च हित्या

प्राप्तो जयश्च नृपतिश्च महान्श्च शब्दः ॥ ६ ॥

उभौ-उस्मरह उस्मरह अप्या ! उस्मरह । [उस्मरतोऽम्बरतार्याः !

उत्तरत ।]

यौगन्धरायणः-महर्षनाभिलाषी जनो न कश्चिदुत्सारयितव्यः ।

पश्यन्तु मां नरपतेः पुष्पा. ससत्त्वा

राजानुरागनियमेन विपद्यमानम् ।

ये प्रार्थयन्ति च मनोभिरमात्यशब्दै

तेषां स्थिरीभवतु नश्यतु वाभिलाषः ॥ ७ ॥

उभौ-उस्मरह उस्मरह । किं तुम्हेहि न दिदृशुष्यो अप्यजो-

अन्धराजो ! [उस्मरतोऽम्बरत । किं युष्माभिर्न दृष्टव्यं भार्यया

१ यौगन्धरायणः ।]

यौगन्धरायणः- दृष्टः पूर्वं, न त्वेषम् । मम हि,

उन्मत्तच्छन्नवेपथ्यं रथ्यासु परिधावतः ।

अवगीतमिदं रूपं कर्म सम्प्रति दृश्यते ॥ ८ ॥

(प्रविश्य)

भटः—अय्य ! पिअं दे निवेदेमि । गहीदो किळ वच्छराओ
३ [आर्य ! प्रियं ते निवेदयामि । गृहीतः किञ्च यत्पराजः ।]

वीगन्धरायणः—नैतदस्ति ।

चिरमरिनगरे निरोधमुक्तः स किल यनान्युपलभ्य भद्रवत्या ।

प्रहृणमुपगमिष्यति प्रयातो निमिषितमात्रगतेषु योजनेषु ॥ ९

भट्र ! कथं गृहीत इति श्रुतम् ।

भटः—अणुसारिअ णळागिरिणा गहीदो किळ । [अनुसार्य मल
३ गिरिणा गृहीतः किञ्च ।]

वीगन्धरायणः—अस्ति वाहनसामर्थ्यम् । असमायुक्तस्तु मः ।

गजस्याधोरणायुक्तो जयो भवति शिक्षया ।

विमुक्तं यत्पराजेन क एनं वाहयिष्यति ॥ १० ॥

भटः—अय्य ! अमच्चो आह—आउहागारे चिट्टुदु किळ अय्यो
पुहसगुत्तो अर्ज देसो ति । [आर्य ! अमात्य आह—आयुधानो
३ तिष्ठतु किञ्चार्थः । पुरुषगुप्तोऽयं देश इति ।]

वीगन्धरायणः—अहो हास्यमभिधानम् ।

अग्निं यद्वा यत्पराजाभिधानं यस्मिन् काले सर्वतो रक्षितव्यम् ।

तस्मिन् काले सुप्रभासीदमात्यैर्निति रत्ने भाजने को निरोधः ॥ ११ ॥

(परिक्रम्य)

भटः—इदं आउहागारं । पविसदु अय्यो । [इदमायुधानम् ।
३ प्रविशतार्यः ।]

(प्रविश्य) भटः—अमच्चो आह—अवणीअदु यन्धनं ति ।

[अमात्य आह—अपनीयतां यन्धनमिति ।]

योगन्धरायणः—अह्नीणं मां पुनः । व्यक्तं भरतरोहको मां द्रष्टुमिच्छति । अहमपि तावद् भरतरोहकं द्रष्टुमिच्छामि ।

महामयैः परिलिखमानहृदयं रोषान् प्रमत्ताक्षरैः

प्राग्धेषु नयच्छलेषु तुलितं तुल्याधिकारोद्भितम् ।

सूतैः शास्त्रविनिश्चितैर्विरहितं युद्धयायिकं यश्चितं

द्रष्टुं महामयक्रियाविनिर्दत्तं श्रीलादिबाधोमुखम् ॥ १२ ॥

(ततः प्रविशति भरतरोहकः ।)

भरतरोहकः—कासौ कासौ योगन्धरायणः ।

अयसिननिर्जकार्यं यश्चनैर्दुर्निरीक्षं

कथमिष परिभाषे भनुरर्थे विपन्नम् ॥

धिरमयनतकार्यं चापि निर्मुक्तमन्त्रं

भुजगमिव सरोपे धर्पितं चोन्मिश्रितं च ॥ १३ ॥

भटः—अय्यजोअन्धराअणो अय्य पडियान्नअन्तो आउडागारे चिट्ठु । [आर्ययोगन्धरायण आर्य प्रतिपालयन् भागुधत्तारे तिष्ठति ।]

१ भरतरोहकः—भवतु भवतु ।

मन्त्रित्वे यश्चितो द्वेष सज्वाजं नीलहस्तिना ।

प्रत्यादेष्टुं स तद्वैरं मामिदानीं प्रतीक्षते ॥ १४ ॥

भटः—अय्य ! एसो अमच्चो । [आर्य । पण्येऽमास्वः ।]

भरतरोहकः—(उपगम्य) भो योगन्धरायण ! ।

२ योगन्धरायणः—भोः ! ।

भटः—अहो सरस्स गम्भीरदा । अप्यस्स एकस्सखरेण पुरिदो अर्थ देसो । [अहो स्वरस्व गम्भीरता । आर्यस्यैकाक्षरेण पुरितोऽयं देशः ।]

१ 'नृप'.

२ 'मुपनत'.

६ भरतरोहकः—(उवाच) भो ! यौगन्धरायण इत्यशरीराण्यश्वराणि
ध्रुवन्ते । दिष्ट्या भवान् दृश्यते ।

यौगन्धरायणः—दिष्ट्या भवान् दृश्यत इति । पश्यतु भवान् माम् ।

एवं अधिरदिग्धाङ्गं धैरं नियममास्थितम् ।

गुरोरवजितं हत्वा शान्तं द्रौणिमिव स्थितम् ॥ १५ ॥

भरतरोहकः—अहो छलेनागतगजारम्भस्यात्ममग्भावना ।

यौगन्धरायणः—किं छलेनेति । तन् पुनरिदानीं युक्तम् ।

या मा मद्विरसालवृक्षरचिता नागाश्रिता वज्रना

वद्धः सेवितवान् हि नो नरपतिर्वाक्पधानां क्षितिम् ।

राज्ञो धारणनिग्रहे पविचयाद् घाताश्रिता वज्रना

७ पूर्वं प्रस्तुतमेव यामि भयता नैवापराधो मम ॥ १६ ॥

भरतरोहकः—भो यौगन्धरायण ! यदग्निमाक्षिकं महासेनस्य दुहितरं
शिष्यां प्रतिगृह्य अदनापनयनं कृतं, युक्तं भोस्तत्करप्रवृत्तिः ।

८ यौगन्धरायणः—मा मा भयानेवम् । विवाहः यस्यैव स्वामिनः ।

भारतानां कुले जातो वत्सानामूर्जितः पतिः ।

अकृत्या दारनिर्देशमुपदेशं करिष्यति ॥ १७ ॥

भरतरोहकः—अद्यापि महासेनेन प्रयुक्तसत्कारो वत्सराजः । तदि-
दानीं किं नापेक्षते ।

९ यौगन्धरायणः—मा मा भयानेवम् ।

यदस्य चाज्ञां कुर्वते नलागिरिः स शिक्षितानां वचनेषु तिष्ठति ।
ततो विमुक्तः स्वशरीररक्षणे यदाः प्रदातुं सुहृदां च जीवितम् ॥ १८ ॥

भरतरोहकः—यद्येवं, नलागिरिप्रहणार्थं विमुक्तश्चेद्, न पुनर्वदस्ते
स्यामी ।

- ३ यौगन्धरायणः—नेनि पश्यत्युपकोशमयात् ।
 भरतरोहकः—अपरोक्षराज्यव्यवहारो भवानिति ब्रवीति । समराव-
 जितेषु शत्रुषु किमाह शास्त्रम् ।
 ४ यौगन्धरायणः—वधः ।
 भरतरोहकः—वधाहो वत्सराजश्चेत् किमस्माभिः स सत्कृतः ।
 यौगन्धरायणः—एतदवेक्ष्य खलु यदस्य शरीरं नापहतम् ।
 ५ भरतरोहकः—एतदपि सम्भाव्य मन्यसे स्वामी ।
 यौगन्धरायणः—कः संशयः ।

हस्तप्राप्तो हि यो राजा रक्षितस्तेन साधुना ।

न ह्यनाहृष्टा नागेन्द्रैः वैजयन्ती निरात्यते ॥ १९ ॥

भरतरोहकः—भवतु भवतु । महासेनस्य प्रतिकूलं कृत्वा कौशाम्बी
 प्रति का कृता ते बुद्धिः ।

६ यौगन्धरायणः—अहो हास्यमभिधानम् ।

भवतां चाप्रतो यातः शेषकार्येषु का कथा ।

समूलं वृक्षमुत्पाद्य शाखाश्छेत्तुं कुतः श्रमः ॥ २० ॥

(प्रविश्य)

काम्बुकीयः—(वने) गमयिष्ये ।

७ भरतरोहकः—प्रकाशमुच्यताम् ।

काम्बुकीयः—

कारणैर्बहुभिर्युक्तैः कामं नापहतं त्यया ।

शुणेषु न तु मे द्वेषो भृङ्गारः प्रतिगृह्यताम् ॥ २१ ॥

इति ।

यौगन्धरायणः—हा विस् ।

गृहा न निर्वाणन्ति मया प्रदोषिताम्नयैः तावद्दयानि मन्त्रिणाम् ।

इयं तु पूजा मम दण्डधारिणः कृतापराधस्य हि सत्कृतिर्वधः ॥ २२ ॥

(नेपथ्ये हाहाकारः क्रियते ।)

व्यक्तं बलं	I. 4.	सेनाभिमानसा	III., 4.
व्यवहारेष्व	III. 3.	स्त्रीजनेना	IV. 24.
वीलितो वक्षसां	I. 7.	स्त्रातस्य यस्य	III. 4.
शक्ता दर्पयितुं	III. 5.	निग्धं न सौ	I. 6.
शत्रुं पश्यन्तु	II. 10.	खिग्धेष्वामयं	I. 3.
श्रुतिमुखमधुरा	II. 12.	हत्वा गजान्	IV. 4.
सुभद्रामिष	III. 7.	हस्तप्राप्तं हि	IV. 19.

यात्राणि ।

पुरुषाः—

राजा—कुरुक्षयाः पिता कुन्तिभोजः ।

कौशायनः—

भूतिकः— } कुन्तिभोजस्यामात्यौ ।

भटः—कुन्तिभोजस्य प्रतिहारो जयसेननामा ।

अविमारकः—सौवीरराजभूनुः ।

विदूषकः—अविमारकस्य वयस्यः मनुएनामा ।

सौवीरराजः—अविमारकस्य पिता ।

नारदः—देवर्षिः ।

विद्याधरः—अविमारकस्याङ्गुलीयकप्रदाना ।

स्त्रियः—

देवी—कुन्तिभोजस्य महिषी ।

कुरुक्षी—कुन्तिभोजदुहिता ।

सुहसना—अविमारकस्य जननी काशिराजमहिषी ।

प्रतिहारी—कुन्तिभोजस्य द्वारपालिका ।

चेटी—कुरुक्षयाः किङ्करी शम्भिकास्या ।

धाम्नी—कुरुक्षया उपमाता जयदा नाम ।

मलितिका—

मायाधिका— } कुरुक्षयाः परिजनः ।

विलासिनी—

वसुमित्रा— } देव्याश्वेटी ।

हरिणिकर—

सीदामिनी—विद्याधरस्य प्रियतमा ।

• Errata

Page	Act, verse, line	Incorrect	Correct
106	ii. 47	० धृत्तश्च	० धृत्तश्च
"	ii. 623	अवकासे	अवकाशे
"	"	योग	योगं
"	IV. 21	तथापि	तथापि
163.	V. 30	० धिक्शयावं	० धिक्शभावं
175.	VI. 63	भांया	भावां

श्रीगणेशाय नमः ।

महाकविश्रीभामप्रणीतम् अविमारकम् ।

(नाम्ग्रन्ते ततः प्रविशति सूत्रधारः ।)

सूत्रधार -

वत्क्षिप्तां सात्कम्पं सलिलनिधिजलादेवदंष्ट्राग्रहृदा-

भामान्तामराजिमध्ये निहतवितिसुवामेकपाटावधूताम् ।

सम्भुक्ता प्रीतिपूर्वैः स्थभुजप्रशङ्गतामेकचक्राभिगुप्ता

श्रीमात् तारायणरते प्रदिग्नु वसुधामुखिर्त्तकातपत्राम् ॥ १ ॥

(नेपथ्याभिमुखमवलोक्य) आर्ये ! इतस्तावन् ।

(प्रविश्य)

। नदी-अय्य ! इअमिह । [आर्ये ! इयमस्मि ।]

सूत्रधार.-आर्ये ! तत्र वदनजनितकौतूहलेन स्मितेन निवेदित इषा-

न्तर्गतो भावः । ननु किञ्चिद् वक्तुं शक्नासि ।

। नदी-को गत्य विमृक्षो अय्यो भाव्यव्यो ति । [बोध्य विस्मय
आर्यो भावज्ञ इति ।]

सूत्रधार.-तेन हि स्वैरमभिधीयताम् ।

। नदी-इच्छेमि अय्येण मह वय्याणं गन्तुं । अस्मि मे तदि इत्थि
आवरणीजं निजमकार्यम् । [इच्छाम्यायेण सहोचने गन्तुम् । अस्ति
मे तत्र स्वीकरणीयं निजमकार्यम् ।]

१२

(नेपथ्ये)

भूतिक ! त्वमगुपानं गच्छ दुरङ्गरक्षणार्थम् । मत्भावस्थो
ह्यञ्जनगिरिः ।

१५ सूत्रधारः—आर्ये ! ननु भवत्या श्रुतम्—उद्यानं गता राजपुत्रीति ।
तस्मान् सम्प्रति सर्वतः परिगुमानि भवन्त्युद्यानानि । प्रतिनिवृत्तायां
राजमुतायां स्वरं गमिष्यावः ।

१८ मदी—जं अय्यो आणवेदि । [यदार्यं आज्ञापयति ।]

(निष्क्रान्ता)

स्थापना ।

(ततः प्रविशति राजा सपरिवारः)

राजा—

इष्टा मखा द्विजवराश्च मयि प्रसन्नाः

प्रज्ञापिता भयरसे समदा नरेन्द्राः ।

एवंविधस्य च न मेऽस्ति मनःप्रहर्षः

कन्यापितुर्हि सततं बहु चिन्तनीयम् ॥ २ ॥

केतुमति ! गच्छ देधीमानय ।

प्रतिहारी—जं भट्टा आणवेदि । [यद् भर्ताज्ञापयति ।] (निष्क्रान्ता

(ततः प्रविशति सपरिवारा देवी)

देवी—जेदु महाराजो । [जयतु महाराजः ।]

राजा—देवि ! नित्यप्रसन्नमपि ते मुखमद्यातिप्रसन्नमिव । किङ्कृतो

६ ऽयं प्रहर्षः ।

देवी—णं महाराजेण कहिदं—कुरङ्गीणिमित्तं दूदो आजवुंत्ति । ॥

अदरेण जामादुअं पेक्खामि ति । [ननु महाराजेन कथितं—कुर

९ ङ्गीनिमित्तं दूत आगत इति । तदचिरेण जामातरं प्रेक्ष इति ।]

राजा—तादृशमप्यस्ति । न तु तावन् क्रियते निश्चयः । गृह्यपविश ।

देवी—जं महाराजो आणवेदि । [यद् महाराज आज्ञापयति ।]

२

(उपविशति ।)

राजा—वेदि ! विवाहा नाम बहुधाः परीक्ष्य कर्तव्या भवन्ति । कुतः, ९

जामातृसम्पत्तिमचिन्तयित्वा

पित्रा तु दत्ता स्वमनोभिलाषान् ।

कुलद्वयं हन्ति मदेन नारी

कुलद्वयं क्षुब्धजला नदीव ॥ ३ ॥

अये शब्द इव । बहुभिः कारणैर्मवितन्मम् । अर्थ हि,

बहुत्याद् दूरसेस्थोऽपि समीप इव वर्तते ।

मत्सु हेतुसहस्रेषु वुरङ्गयां शङ्कते मतिः ॥ ४ ॥

वेदी—हं चप्याणं गता मे दुहिता । [इयं उच्यते गता मे दुहिता ।]

राजा—कोऽत्र ।

(प्रविश्य)

भटः—जयतु महाराजः । एष आर्यकौञ्जायनो निवेदयितुमागतः ।

राजा—शीघ्रं प्रवेक्ष्याम् ।

भटः—यदाहापयति महाराजः । (निशान्तः ।)

(ततः प्रविशति कौञ्जायनः ।)

कौञ्जायनः—(अनिवेदम्) भोः ! कष्टप्रमात्यत्वं नाम । कुतः,

प्रसिद्धौ कार्याणां प्रवदति जनः पार्थिववलं

विपत्तौ विस्पष्टं सचियमतिदोषं जनयति ।

अमात्या इत्युक्ताः श्रुतिमुखसुदारं नृपतिभिः

सुस्वप्नं दण्डयन्ते मतिघलविदग्धाः कुपुण्याः ॥ ५ ॥

जयसेन ! कस्मिन् प्रदेशे वर्तते स्वामी । किं प्रवीषि—उपस्था-

नगृह इति । अतस्त्वशङ्कनीयेयं भूमिः । (परित्रम्य सप्तप्रमम्)

प्रसीदतु प्रसीदतु स्वामी ।

राजा—अस्माकं सम्भ्रमेण । स्वैरमुपविश्य काव्यतां वृत्तान्तः ।

कौञ्जायनः—शृणोतु स्वामी । ननु स्वामिनाहमुक्तः—स्वामिदारिकाया

६ सह गच्छोद्यानम् इति ।

राजा—एवमुक्तम् । पुनः किम् ।

कौञ्जायनः—ततो गच्छोद्यानं यथामुखमार्गद्वयं निवर्तमानायां राज-

१ मुतायां दासीदासहसितकथितश्रवणवृंहितमदम्बयन्मदजलाद्रुद्धा-
नाननो निहतशतितसारिधिरुपः क्षितिरजोवगुण्डिताभ्यक्तभीम-
मूर्तिर्मूर्तिमानिव पवनो दृष्टादृष्टलघुप्रचारः स्वाभिसचियानां वक्तव्यं

१२ जनयितुकाम इयैकपुरुषविशेषं प्रकाशयितुमिच्छन्निव मदान्धस्तं
देशमभ्युपगतो हस्ती ।

राजा—तिष्ठतु विस्तरः । ननु कुशलिनी सुरङ्गी ।

१५ कौञ्जायनः—कथमकुशलिनी भवति विद्यमानेषु स्वामिभाग्येषु ।

राजा—दिष्ट्या । यथेष्टमिदानीं ब्रूहि ।

कौञ्जायनः—ततः प्रवृत्तेषु प्राकृतजनेषु हाहाकारमात्रप्रतीकारामु-

१८ स्त्रीषु समाश्रितनिहतेषु सुपुरुषेषु उद्यानगतानां सर्वोपकरणानां परी-
क्षणाय मुहूर्तम्याश्रमे मयि च नीतिगुणे सहसैव स्वाभिदारिकाया
यानमेव प्राप्तः स हस्ती ।

२१ ऐवी—हं इदं यं किण्णुमु भविम्मदि । [इह इतः परं किण्णुमु
भविष्यति ।]

राजा—अथ केन मनाधीरुता सुरङ्गी ।

२४ कौञ्जायनः—अथ कश्चिद् दर्शनी—(इत्यधोके तिष्ठति)

राजा—यथेष्टमिदानीं ब्रूहि । निष्परिहारा व्यापदः ।

✓ कौञ्जायनः—अथ कश्चिद् दर्शनीयोऽप्यविस्मयस्तत्क्षणोऽप्यनहङ्कारः

२७ शूरोऽपि दासिष्वयान् सुतुमारोऽपि मलयान् स्वाभिदारिकायां
हमितनाभिभूयमानायां तत्कालदुर्लभमभयं प्रदाय निचिंशद्भुः समा-
सादितयांस्ते द्विपरम् ।

राजा-अनुगः स कारुण्यस्य । ततस्ततः ।

कौञ्जायनः-ततश्चेन सललितसगभसकृतललाडनप्रगुः सहसैव
स्वामिदारिकां विहाय तमेव हन्तुकामः प्रतिनिवृत्तः स व्यालः ।
देवी-पुसळो होदु । [कुशलं भवतु ।]

राजा-ततस्ततः ।

कौञ्जायनः-अथ मदनन्तरमभ्यागतेन भूतिरेन मया च पुनर्यानमा-
रोप्य दूतमाभीय कन्यान्तःपुरमेव प्रवेशिता स्वामिदारिका ।

राजा-अहो महानये प्रमादः । अथ भूतिकः किमर्थं नाभ्यागतः ।

कौञ्जायनः-उक्तोऽहं भूतिरेन-गत्वैवं वृत्तान्तं स्वामिने कथय । अहं
तस्य पुरुषस्य प्रवृत्तिमन्ययं च ज्ञात्वा शांतिमागमिष्यामीति ।

राजा-तेन हि सर्वं परीक्ष्यागमिष्यति भूतिकः । कौञ्जायन ! कतर
दुलभमुद्भूतः परव्यसनसहायः ।

कौञ्जायनः-स्वामिन् ! इह विमेषादकन्यात्मानमन्यजोऽहमिति ।

देवी-महाराज ! अबुलीगो कहं पड्यं माणुकोमो भवे । [महाराज !

भरुलीनः कथमेवं मानवोर्गो भवेत् ।]

राजा-किन्तुयल्लु भवेदेत् ।

(ततः प्रविशति भूतिकः ।)

भूतिकः-(उविग्मवम्) अहो प्रगुत्तरत्नता वृथिख्याः । अस्य
तारन् पुरुषस्य निव्यांजेन विप्रमेण मन्दीभूता इव मनम्विनां वि-

क्रमयुद्धयः । पकस्तु मे मंशयः, किमर्थमात्मानमन्ययं पान्छादयति ।

अथवा कः शक्तः सूर्यं हस्मेनान्छादयितुम् । इह हि,

एषा भवन्ति भुवि सत्पुरुषाः कथाभिन्ना

सर्वे कायैर्गुणजनैश्च निषण्णमानाः ।

भूयः परव्यसनमेव विमोक्षकामा

विमृश्य दूर्यनिदमे विवृता भवन्ति ॥ ६ ॥

जयसेन ! कश्मिन् प्रदेशे वर्तते स्वामी । किं ब्रवीषि-उपस्थानगृह
इति । अतस्त्वशङ्कनीयेयं भूमिः । यावन् प्रविशामि । (प्रविश्य)

३ अये अयं महाराजो देव्या सहास्ते । (उपगम्य) जयतु महाराजः ।
राजा-देवि ! त्वमभ्यन्तरं प्रविश्यान्धासय कुरङ्गीम् । अहमप्यनुपद-
मागमिष्यामि ।

४ देवी-जे महाराजो आणवेदि । [यन्महाराज आज्ञापयति ।]
(निष्क्रान्ता)

राजा-को पृष्ठान्तस्तस्य परार्थमनवेक्षितशरीरस्य ।

९ भूतिकः-शृणोतु स्वामी । स मुहूर्तमनादरमत्वरितं सललितं
प्रियवयस्येनेय तेन हस्तिना प्रक्रीडयं निवर्तनानुवर्तनगतिविशेषैर्वि-
मोह्य लज्जित इय तेन कर्मणा महाजनप्रशंसामसहमान. समवनत-

१२ शिरस्कः स्वैरं म्यमेवावासं गतः ।

राजा-भोः ! प्रीतोऽस्मि । अयं हि मे द्वितीयो लाभः ।

१ भूतिकः-अथ तदनन्तरमुपलभ्य हस्तिनीभिस्तं गजवरं सहमा-

१५ होमां गजशालां प्रवेश्याहं तस्य पुरुषस्य प्रवृत्तिमन्वये च ज्ञातु-
मन्यापदेशेन गतवानस्मि ।

राजा-अथ किं कृतो निश्चयः । श्रुतमस्माभिरन्त्यज इति ।

१८ भूतिकः-शान्तं शान्तं पापम् । नायं तादृशः । केनापि कारणे-
नात्मानमन्वयं चाच्छादयति ।

राजा-अथ किं भवता परीक्षितम् ।

२१ भूतिकः-किमत्र परीक्षितव्यम् ।

देवैर्देवं रूपं ब्रह्मजं तस्य वाक्यं

आत्रं तेजः सौदुमार्यं बलं च ।

यद्येवं स्यात् सत्यमन्यान्त्यजत्वं

व्यर्थोऽस्माकं शास्त्रमार्गेषु स्नेहः ॥ ७ ॥

राजा—किमस्त्येस्य कलत्रम् ।

भूतिकः—सर्वमस्ति । कलत्रं स्वयमनिविष्टः ।

राजा—यद्यपि स्त्रीदर्शने परिहृतं, किमर्थं तस्य पिता न परीक्षितः ।

भूतिकः—दृष्टस्तत्रभयान् सत्पुत्रसम्पन्नः । स हि,

व्यायामस्थिरविपुलोद्दितायतांसो

व्याघातप्रचितकिणोल्घणप्रकोष्ठः ।

प्रच्छन्नोऽप्यनुरुतिलक्ष्यराजभावो

मेघान्तर्गतरेखिवन् प्रमानुमेयः ॥ ८ ॥

राजा—अलमेतावता प्रसङ्गेन । पुनरप्येषा परीक्षा क्रियताम् ।

भूतिकः—यदाज्ञापयति स्वामी ।

। राजा—अधेदानीं काशिराजदूतं प्रति किं कर्तव्यम् ।

भूतिकः—स्वामिन् ! दूतशतान्यागतान्यागमिष्यन्ति च ।

न तत्र कर्तव्यमिहास्ति लोके

कन्यापितृत्वं बहुवन्दनीयम् ।

सर्वे नरेन्द्रा हि नरेन्द्रकन्यां

महाः पताकामिव तर्कयन्ति ॥ ९ ॥

राजा—कोऽभिप्रायः ।

भूतिकः—सर्वत्र दाक्षिण्यं न कर्तव्यम् । गुणव्याहुत्ये तदात्वमायति

१ चावेक्ष्य त्वरतां दीर्घसूत्रतां च परित्यज्य देशकालाधिरोधेन साध-
यितव्यं कार्यमित्यर्थः ।

राजा—युक्तमभिहितं भूतिकेन । कौञ्जायन ! किमर्थं तूष्णीं भूतः ।

६ कौञ्जायनः—स्वामिन् ! बहुष्वपि क्षत्रियेषु पूर्वसम्बन्धविशेषी सौवीर-

राजकाशिराजौ स्वामिनो भार्गवीपतित्वे तुल्यौ अस्मत्सम्बन्ध-
योग्याविति स्वामिना चिन्तितौ । तत्र पूर्वमेव सौवीरराजेन पुत्रस्व

१ कारणाद् दूतः प्रेषितः । स चास्माभिरतिशया कृत्यैः पदेशमुक्त्वा
सुपूजितो विसर्जितः । इदानीं तु काशिराजेन पुत्रस्य कारणाद्
दूतः प्रेषितः । तत्र बलाबलचिन्तायां स्वामी प्रमाणम् ।

१२ राजा-सम्यगुक्तं कौश्लायनेन । भूतिक ! सर्वराजमण्डलमपोद्य
द्वयोः स्थापितयोः कं प्रति विशेषः ।

भूतिकः-न भृत्यदूषणीया राजानः, स्वामिनो हि स्वाम्यममात्यानाम् ।

१५ राजा-अलमुपचारेण । मूढि को निश्चयः ।

भूतिकः-इदानीं तु न प्रत्याख्यातव्यम् । स्वामिन् ! सौवीरराज-
काशिराजौ स्वामिनो भगिनीपतित्वे तुल्यौ । अथ देव्या भ्रातेति

१८ सौवीरेन्द्रो गुणाधिकः ।

राजा-न खलु भवानस्मत्सङ्कल्पातमिवादकः ।

भूतिकः-उभयथानुगृहीतोऽस्मि ।

२१ राजा-भोः ! किन्तुखलु सौवीरेन्द्रेण पुनर्न दूतसम्पातः क्रियते ।

भूतिकः-तथास्ति मे कश्चिन् सन्देहः । सुष्ठु परीक्ष्य वक्ष्यामीति
नोक्तवानस्मि ।

२४ राजा-तनु पुत्रलः तत्रभवान् ।

भूतिकः-वदन्ति चारपुरुषाः—

न दृश्यते तत्रभवान् सपुत्रः

कार्याण्यमात्याः किल वर्तयन्ति ।

न विद्यते कारणमत्र किञ्चि-

न्न लभ्यते राजकुलप्रवेशः ॥ १० ॥

राजा-भोः ! किन्तुखलु भवेदेतन् ।

कामाहतः कुमतिभिः सधिवर्णहीनो

रोगातुरः स्वजनरागमवेश्वरे वा ।

शत्रो द्विजैर्त्रेतमुपेत्य करोति शान्तिं
को वा भवेन्नरपतेर्गृहरोधहेतुः ॥ ११ ॥

शीघ्रं परीक्ष्यतामेव वृत्तान्तः ।

भूतिकः—यदाज्ञापयति स्वामी ।

राजा—कौञ्जायन ! किमिदानीं काशिराजदूतं प्रति कर्तव्यम् ।

कौञ्जायनः—एवं गते काशिराजदूतः पूजयितव्यः । बहुमुखा

विवाहा यद्येष्टे साध्यन्ते ।

राजा—अहो कार्यमेवापेक्षते बुद्धिमात्यानां, न लोहम् ।

(नेपथ्ये)

जयतु स्वामी, जयतु महाराजः । दश नक्षत्रिका पूर्णाः ।

भूतिकः—स्वामिन् ! दोषमभ्यन्तरे चिन्तयिष्याम । अतिक्रामति
कानवेला । श्यामिदारिका चाप्रासयितव्या । महान्देवी च चिरं
प्रसीक्षते । महाजनोऽप्यभिमन्तुपत्रवे स्वामिन् द्रष्टुमिच्छति ।

राजा—अहो महद्गारो राज्यं नाम । युतः,

धर्मः प्रागेव विन्ध्यः सचिवमतिगतिः प्रेक्षितव्या स्वपुत्रया

प्रगृह्या रामोर्षा मृदुपरुषगुणौ कालयोगेन कार्यौ ।

मेरुं शीतानुवृत्तं परचरनवर्त्मण्डलं प्रेक्षितव्यं

रक्ष्यो यत्नादिहात्मा रणशिरमि पुनः सोऽपि नावेक्षितव्यः ॥ १२ ॥

(निःक्रान्ताः सर्वे ।)

प्रथमोऽङ्कः ।

प्रतिच्छन्दं धात्रा श्रुवतिवपुषां किञ्चु राचितं

गता वा स्त्रीरूपं कथमपि च ताराधिपहविः ।

विहाय श्रीः कृष्णं जलशयनमुर्मं कृतमया

भृतान्यम्नीरूपं श्रितिपतिगृहे वा निवसति ॥ ३ ॥

कथमहं पुनरारब्धश्चिन्तयितुम् । किमिदानीं करिष्ये । मन्त्र
तावदस्मदिच्छया न प्रवर्तते । इह हि,

प्रतिषिद्धं प्रयत्नेन क्षणमात्रं न धीश्रुते ।

चिराभ्यस्तपथं याति शान्तिं दुर्गुणितं यथा ॥ ४ ॥

अथवा न शक्यं मनो जेतुम् । चिन्तयिष्याम्येताम् । अहो
सर्वेषां स्त्रीगुणानामेकत्र समवायः । (चिन्ताभिभूत उपविशति)

३ (ततः प्रविशति धात्री नलिनिका च ।)

धात्री—(सवितर्कम्) अहो सङ्कटदा कथ्यम् । जइ एवं करीअदि,
राअउळं दूसिअं होइ । जदि ण करीअदि, अवस्तं सा विवजइ ।

६ मए अणेणहि उवाणहि विआखिदं च । ममं यि सा अज्ज रि
पच्छादेदि । अहव किं ताए पच्छादिदं । मां तदप्पहुदि सुमणा-

वण्णअं जेच्छदि, आहारं णाभिळसदि, ण रमदि गोठीजणेण,

९ दिग्घं णिस्समदि, असम्बट्टे कहेदि, कहिदं णं जाणादि, गूढं
इसदि, विविच्चे रोदिदि, रोअं अवदिसदि, तणुआ होदि,

पण्डुभावं । गच्छदि । एकं पि तहिं अच्छरिअं । एवंविधेदि

१२ अवत्थाविसेसेदि अत्तणो छज्जाए भएण सुत्तमाणे । धात्रभावेण
अ एकरसा वि किञ्चि ण मन्तेदि । [अहो सङ्कटदा कार्यस्य ।

यद्येवं क्रियते, राजकुलं दुषितं भवति । यदि न क्रियते, अथवा मा
विपरये । मयानेकरपार्यैर्विचारितं च । ममापि माथापि प्रच्छादयति ।
अथवा किं तथा प्रच्छादितम् । मा तदाप्रभृति सुमन्तावर्गकं, नेच्छति ।

धारी-हृत्ता ! केण सु भणिदं । [हत्ता ! केन सलु भणितम् ।]

नलिनिका-एत्थ को वि ण दिस्सदि । [अत्र कोऽपि न दृश्यते ।]

३ धारी-पहिट्ठरोमकूपं मे सरीरं । असंसर्षं दब्बेण भणिदं । अहं पुण जाणामि ण एसो केवल्लो माणुसत्ति । [प्रहृष्टरोमकूपं मे शरीरम् । असंसर्षं देवेन भणितम् । अहं पुनर्जानामि नैव केवल्लो मानुष इति ।]

६ नलिनिका-गदो तस्स कुल्लसन्देहो । अम्हाणं वअणं करोदि ण करोदि त्ति चिन्तेमि । (विचिन्त्य) धण्णो सु सो जणो इमं एवं उम्मादेदि । किं बहुणा, मअं कामदेवो वि भट्टिदारिआणं रुवं

९ पेक्खिअ किल्लिम्सिदि । तेण सो वि किल्लिस्सिदि त्ति त्थेमि । [गतस्तस्य कुल्लसन्देहः । अस्माकं वचनं करोति न करोतीति चिन्तयामि ।

धम्म. मल्लु ■ जन इममेवमुम्मादयति । किं बहुना, स्वयं काम-

१२ देवोऽपि भर्तृशरिकाया रूपं प्रेक्ष्य क्षिप्यते । तेन सोऽपि क्षिप्यत इति तर्कयामि ।]

धारी-हृत्ता ! एसो तस्स आवासो, अं तदा हत्थिसम्भमदिअमे

१५ कोवुहल्लेण आअदम्ह । [हत्ता ! एष तस्यायामः, यं तदा इति-सम्भमदिवसे कौतुहलेनागते स्वः ।]

नलिनिका-हृत्ता ! अहो दस्सणीअं किदोवहारं च दुवारमुहं ।

१८ हृत्ता ! गहि पविसामो । [हत्ता ! बहो दर्शनीयं कृनोपहारं च द्वार-मुत्थम् । हत्ता ! गृहि प्रविष्टावः ।]

धारी-हृत्ता ! कहिं भट्टिदारओ । किं भणासि-चउरसाळे वत्तिदि

२१ त्ति । (परिक्रम्यावलोक्य) अअं अम्हाणं भट्टिदारओ एको एव वि चिन्तअन्तो चिट्ठ । [हत्ता ! कुत्र भर्तृदारकः । ■ भणयि-

चतुःशाले वर्तत इति । अयमस्माकं भर्तृदारक एक एष किमपि

२४ चिन्तयन्तिष्ठति ।]

१ ' कोवि ण '.

नलिनिका—हृत्ता ! णं पविसामो । [हन्ता ! ननु प्रविशावः ।]

धात्री—गवं करेम्ह । (प्रविश) मुहं अय्यम्म । [एवं कुर्यः ।]

२७ सुखमार्यस्य ।]

अविमारकः—अहो तस्या रूपसम्पत् ।

धात्री—(साकुलम्) किण्णुहु भवे । मुहं अय्यस्स । [किण्णुसत्तु

३० मवेत् । सुखमार्यस्य ।]

अविमारकः—

उरः स्तनतटालसं जघनभारखिन्ना तनुः

धात्री—अम्मो विप्पल्लवदि । [अम्मो विप्रलपति ।]

अविमारकः—

मुखं नयनबद्धं प्रकृन्तिताम्रविम्बाधरम् ।

धात्री—धण्णो खु सो जणो ॥ एवं उम्मादेदि । [धन्यः खलु स
जन इममेवमुम्मादयति ।]

अविमारकः—

भयेऽपि यदि तादृशं नयनपात्रपेयं वपुः

धात्री—मुत्तिधदं कर्यं । [मुत्तिधदं कार्यम् ।]

अविमारकः—

कथन्नु सुरतान्तरप्रचुरविभ्रमं तद् भवेत् ॥ ६ ॥

धात्री—सा गव इमे उम्मादेदि । [सैवेममुम्मादयति ।]

नलिनिका—मुट्ठु भणिदं—गम्भो वि किळिम्मिदि त्ति । [मुट्ठु भणिम-

३ एणोऽपि झिडयत इति ।]

धात्री—मुट्ठु विज्जाटं तुम् । मुहं अय्यम्म । [मुट्ठु विज्ञातं स्वया ।

सुखमार्यस्य ।]

६ अविमारकः—(विलोक्य सत्रीदम्) स्वागतं भवतीभ्याम् ।

उभे—अवि मुहं । [अवि मुत्तम् ।]

अविमारकः—भविष्यति यां दर्शनेन ।

१ धात्री—अय्य ! किं चिन्तीअदि । [आर्य ! किं चिन्त्यते ।]

अविमारकः—भवति ! शास्त्रं चिन्त्यते ।

१२ धात्री—किं णाम एदं रमणीअं मत्वं विविक्खे चिन्तीअदि । [किं नामैतद् रमणीये शास्त्रं विविक्खे चिन्त्यते ।]

अविमारकः—भवति ! योगशास्त्रं चिन्त्यते ।

१३ धात्री—(सस्मितम्) पडिग्गहिदं मज्झिम्भअणं जोअसत्थं तव्व होदु । [प्रतिगृहीते मज्झिम्भवनम् । योगशास्त्रमेव भवतु ।]

अविमारकः—(आश्चर्यम्) कोनुखण्डु यास्यार्थं । अन्यदप्यभिलपयशादन्यथा सङ्कल्पयामि । (प्रकाशम्) किमभिप्रेतं भवत्याः ।

१४ धात्री—जोअं इच्छन्तीओ आअदम्ह । अणुमदो अय्येण जोओ सि णं णिट्ठिदं कय्यं अम्हाअं राअउल्ले विविक्खे अवभासे । तहिं पि को पि अणो अहिअदरं जोअं चिन्तंअन्तो अच्छदि । तेण मइ

१५ तहिं एव अय्येण मुट्ठु जोअविहाणं चिन्तीअदु सि । [योगमिच्छन्त्यावागते स्थः । अनुमत आर्येण योग इति नमु निश्चितं कार्यं मत्माकं राजकुलं विविक्रमं भवकाम्पे । तत्रापि कोऽपि उन्मोऽधिकतरं योगं

१६ चिन्तयन्नस्मि । तेन सह तर्गिवायेण मुट्ठु योगविधानं चिन्तयन्नामिनि ।]

अविमारकः—कथमद्यापि नायदोषाणि मे भाग्यानि । (आश्चर्यानुपायः) भवति ! पुनर्दत्ता इय मे प्राणाः । कुतः,

तस्या भयाकुलिनदृष्टिविषं मनोदो

सौम्यप्रकारमतितीक्ष्णमवेक्ष्य वक्त्रम् ।

उन्मादमभ्युपगतोऽस्मि चिरं भवत्यो-

यौम्यामृतेन पुनरयं कृतः समंजः ॥ ७ ॥

धारी-दिट्ठिआ अय्येण परिपाळिदो अअं जणो । अळमदिप्प-
 सङ्गेण । अज्ज एव पविसिदब्बं कण्णाडरं । अमच्चो अय्यभूदिओ
 ३ कण्णाडररक्खओ कासिराअदूदेण सह अम्हाअं महाराण्ण पूइदो
 पत्थिदो अ । [दिट्ठयार्येण परिपालितोऽयं जनः । अलमतिप्रसङ्गेन ।
 भ्रष्टैव प्रवेष्टव्यं कन्यापुरम् । अमात्य आर्यभूतिकः कन्यापुररक्षकः
 ६ काशिराजकूतेन सहास्माकं महाराजेन पुजितः प्रस्थितश्च ।]
 भविमारकः-पाढम् । प्रथमः कल्पः । भवति ! कन्तावदीपधमुप-
 लभ्य मन्दभावरयातुरः ।

९ धारी-पयेसमत्तं एव दुक्कहं । सक्कं अट्ठमन्तरे चिरं वसितुं ।
 [प्रवेशमाश्रमेण दुर्लभम् । शवषमभ्यन्तरे चिरं वस्तुम् ।]
 भविमारकः-प्रयिष्ट एवाहं चिन्तयितव्यः । क्रियतामनर्गलविशाला

१२ प्रासादमाला ।

धारी-एव करेम्ह । सव्वं अट्ठमन्तरकरणीअं संपादेम्ह । अप्प-
 मत्तो एव पयिसदु अय्यो । [एवं कुर्वः । सर्वमभ्यन्तरकरणीयं
 १५ संपादयावः । अग्रमत्त एव प्रविशस्वायः ।]

भविमारकः-भवति ! सकृदभिधीयतां राजकुलस्य विधानम् ।

धारी-एव विअ । [एवमिह ।]

१८ भविमारकः-हन्त भोः !

श्रुत्या तु राज्ञो गृहसंविधानं

प्रविष्टमात्मानमवैति गुद्विः ।

त पौरुषं वै परदूषणीयं

चेद् विसंवादमुपैति दैवम् ॥ ८ ॥

(विचिन्त्य) भवति ! कोऽस्माकमस्मिन् कार्ये प्रत्ययः ।

३ उभे-अअं पच्चओ । जेदु अट्ठिदारओ । [अयं प्रत्ययः । जयतु
 ३ भर्तृदासकः ।]

अविमारकः—इन्त गम्यतां सम्प्रति । प्रतीक्ष्यतामर्धरात्रम् ।

उभे—जे भट्टिदारओ आणवेदि (निव्रान्ते) [यद् भट्टिदारक
६ भाज्ञापयति ।]

(ततः प्रविशति विदूषकः ।)

- विदूषकः—अहो नगरम्म सोहा संपदि । अर्थ आसादितो
१ भयं मुख्यो दीसइ दहिपिण्डपण्डरेसु पामादेसु अगापणा-
छिन्देसु पसारिअगुलमहुसङ्गदो विअ । गणिआजणो
णाअरिअजणो अ अण्णोण्णविसेसमण्डिता अत्ताणं वंसइदु-
१२ कामा तेसु तेसु पासादेसु सविभ्रमं मञ्जरस्ति । अहं तु तादि-
साणि पेक्खिअ उम्मादिअमाणस तत्तहोदो रत्तिमहाओ होमि ति
नगराओ णिगादो गिह । सो ति दाव अम्हाअं अधण्णदाण केण वि
१५ अगत्यसञ्चिन्तणेण अण्णादिसां विअ मंभुत्तो । एवं तत्तहोदां
आयामगिहे । अज्ज नगरापणाछिन्दे सुणामि तत्तहोदो गिहादो
णिगादा राअदारिआण धत्ती मंही अस्ति । किंणुत्तु एत्थ कय्यं ।
१८ अहं हत्थिहत्थचञ्चळाणि पुरुसभग्गाणि होन्ति । अहं गच्छदु
अण्णयो अम्हाअं । अवत्थासदिमं राअउल्ले पयिमामि । (प्रविश्य)
ही ही एसो अत्तभवं कामुअजणयण्णण अणुळित्तो विअ पण्डु-
१९ भायेण इदो एव आअच्छदि । अहं सत्थं अळङ्कारो होदि
सुत्थ्याणं । (उपेत्य) जेटु भयं । [अहो नगरम्भ गोभा सम्प्रति ।
अस्तमासादितो भगवान् सूर्यो दृश्यते दधिपिण्डपाण्डरेषु प्रामादेव-
२४ प्रापणाछिन्देषु प्रसारितगुलमधुसङ्गद इव] गणिकाजनां नागरिकजन-
आन्योन्यविशेषमण्डितावात्मानं दर्शयितुकामौ तेषु तेषु प्रासादेषु सविभ्रमं
संचरतः । अहं तु तादृशानि प्रेक्ष्योन्माद्यनस्तत्रभवतो रात्रिमहाणो
२७ भवामीति नगराधिपतोऽस्मि । सोऽपि नावदस्माकमधन्यतया केनाप्य-
नर्थसंक्षिन्तनेनान्यादृश इव संवृत्तः । एतत् तत्रभवत् . आवांसगृहम् ।

५४ अविमारकः—किं बहुना । तत्रभवती ब्रवीति अद्यैव प्रवेष्टव्यं कन्या-
पुरमिति ।

विदूषकः—(विहस्य) केण सु उवाण्ण अच्चन्तरं पविसिअ जंवि

५७ गगहणं पत्तुकामोऽसि । अमच्चा णाम विसमसीळा कुन्तिभोज-
अस्स । [केन सल्लसायेनाम्यन्तरं प्रविश्य जीवप्रहणं प्राप्नुकामोऽसि ।
अमास्या नाम विपमसीलाः कुन्तिभोजस्य ।]

६० अविमारकः—कथं भवतापि शङ्कनीयम् । पश्य,

भग्नो मयैकेन पराः ससैन्या

अद्यापि गन्धेन न संश्रयन्ते ।

किं मानुषैः सोऽप्यसुरेश्वरो मे

हतो भुजाम्यामविरूपधारी ॥ ९ ॥

विदूषकः—जाणामि जाणामि भवदो अमाणुसाणि कर्माणि ।
सव्वहा सङ्गणीओ रस्सिच्छण्णो परगिहप्पवैसो । [जानामि

१ जानामि भवतोऽमानुषाणि कर्माणि । सर्वथा शङ्कनीयो रात्रिच्छन्न-
परगृहप्रवेशः ।]

अविमारकः—एष समासः । सर्वथा प्रवेष्टव्यं कुन्तिभोजस्य कन्या-

६ पुरम् । तदनुमन्तुमर्हति महाब्राह्मणः ।

विदूषकः—कहं मे उज्झिअ गच्छसि । अहं भवन्तं सव्वकालं ण
मुञ्चामि । अकोमन्तो वि एक्को इच्छिदव्वो । [कथं मामुज्झित्वा

९ गच्छसि । अहं भवन्तं सर्वकालं न मुञ्चामि । आश्लेषक-
गृह्यः ।]

अविमारकः—न जानाति भवान् शास्त्रमार्गम् ।

एकः परगृहं गच्छेद् द्वितीयेन तु मन्त्रयेन् ।

बहुभिः समरं कुर्यादित्ययं शास्त्रनिर्णयः ॥ १० ॥

तस्मादेकेनैव मया प्रवेष्टव्यं कुन्तिभोजस्य कन्यापुरम् । न. ते वयं
शङ्कनीयाः । पश्यतु भवान् ,

मितगुणमिह कुन्तिभोजसैन्यं

नृपभवने विभवं सुखं प्रवेष्टुम् ।

यद्यपि च भुजायुधप्रधानाः

किमिह मखे ! भवतापि शङ्कनीयाः ॥ ११ ॥

विदूषकः—जह् पयं किञ्चो मित्राओ, संपदि णअरं पयिसामो । तहिं
मम अरिथ मित्तो । तस्स आयासे कालं पढिवाळ्ळम्ह । [पथेव
३ कृतो निश्चयः, संप्रति जगत् प्रविज्ञावः । तत्र समास्ति मित्रम् । तस्या-
धामे कालं प्रतिपालयामः ।]

भविष्यारकः—सम्यग् भवानाह । साम्प्रतमभ्यन्तरं प्रविश्य कृता-
६ द्विको महाराजेनाभ्यनुज्ञातो वासगृहे शयनसंविधानं प्रविश्याज्ञातो
नगरं प्रविश्य भवतो मित्रगृहे कालं प्रतिपालयामि ।

(प्रविश्य)

१ कैटी—जेतु भट्टिदारओ । आयुत्तं ह्माणोदअं । [जवनु भर्तृदारकः ।
आयुत्तं खानोदकम् ।]

भविष्यारकः—अयमयमागच्छामि । गच्छामस्तु ।

१२ कैटी—अं भट्टिदारओ आणवेदि । (निष्क्रान्ता) [यद् भर्तृदारक
भाषापयति ।]

भविष्यारकः—वयस्य । अस्तमितो भगवान् दिवाकरः । सम्प्रति हि—

पूर्वा तु काष्ठा विमिश्रानुलिप्ता

मन्थारुणा भाति च पश्चिमाश्या ।

द्विधा विभक्तान्तरमन्तरिक्षं

शस्वर्धनारीश्वररूपशोभाम् ॥ १२ ॥

विदूषकः—सुदु भवं भणादि । अदिकन्दो दिअमो । आरुढो
पथोमो । [सुदु भवान् भजनि । भतिक्रान्तो दिवसः । आरुढः
३ प्रदोषः ।]

अविमारकः—अहो विचित्रमवमाचना जगतः । कुतः ।

व्यासृष्टसूर्यतिलको वितनोद्भुमालो

नष्टातपो सृष्टमनोहरशीतवातः ।

मंलीनकामुरुजनः प्रविकीर्णशूरो

येषान्तरं रचयतीव मनुष्यलोकः ॥ १३ ॥

(निःक्रान्ता)

द्वितीयोऽङ्कः ।

अथ तृतीयोऽङ्कः ।

(ततः प्रविशति कुरङ्गी श्वेत्या च)

१

१ कुरङ्गी—हला ! किं नेण भणिअं । [हला ! किं तेन भणितम् ।]

श्वेती—भट्टिदारिए ! केण । [भट्टिदारिके ! केन ।]

कुरङ्गी—(स्वगतम्) हं भिन्दामि खु मन्दभाआ । (प्रकाशम्)

६ कण्णोउरचेहेण । [हं भित्ति यत्तु मन्दभागा । कन्धापुरचेहेण ।]

मागधिका—दिट्ठो मए कण्णोउरचेहो । भणिदं च । ण किञ्चि आह ।

[इष्टो मया कन्धापुरचेहः । भणितं ॥ न किञ्चिदाह ।]

९ कुरङ्गी—हन्त भट्टिणीए निवेदेमि—कण्णोउरचेहो मम सुअपञ्जरं

ण करेदि त्ति [हन्त भट्टिन्यै निवेदयामि—कन्धापुरचेहो मम शुक्ल

पञ्जरं न करोमीति ।]

१२ मागधिका—णं निट्ठिदो सुअपञ्जरो ; भट्टिदारिए । [ननु निश्चिः

शुक्लपञ्जरो भट्टिदारिकायाः ।]

कुम्भी-वाचाडे ! किं अण्णो वि अत्थि । [वाचाडे ! किमण्णोऽ-
प्यस्ति ।]

मागधिका-भोदब्बं । [मवित्तप्यम् ।]

कुम्भी-हत्ता ! का वेत्ता । [हत्ता ! का वेत्ता ।]

मागधिका-ओगाहो पओसो । [अवगादः प्रदोषः ।]

कुम्भी-तेण हि पासादं आलुहामां । [तेन हि ग्रामादमारोहामः ।]

मागधिका-विज्जामिणि ! अमादो जाहि । विरण्हि मअणामणाणि ।

[विज्जामिनि ! भग्नतो याहि । विरचय जयनामनानि ।]

विज्जामिनी-मुत्ता मु तुयं । को कालो विरड्ढाणि मअणामणाणि ।

[मुत्ता मलु स्वम् । कः कालो विरचिनानि जयनामनानि ।]

मागधिका-हत्ता ! जाणामि ढं अळसत्तणं । दिवमरड्ढाणि

भणामि रड्ढाणि त्ति । [हत्ता ! जानामि नेऽलमरवम् । दिवम-

रचिनानि भणामि रचिनानीति ।]

विज्जामिनी-हत्ता ! मा गण्वं भणाहि । भट्टिदारिअं अन्तरेण

अण्णादिमाणि होन्ति । [हत्ता ! ईदं भण । भर्तृदारिकामन्त्रेणाभ्या-

रुतानि भवन्ति ।]

मागधिका-हत्ता ! गदुअ जाणामि । [हत्ता ! गत्वा जानामि ।]

(सर्वाः परिक्रामन्ति ।)

मागधिका-गसो पामांदो । [एष ग्रामादः ।]

कुम्भी-अमादो जाहि । (भारोहणं नाटयति ।) [भग्नतो याहि ।]

मागधिका-माहु विज्जामिणि ! साहु । अत्तणो णाममदिमं किदं ।

गद्वरिम सिद्धादळे रड्ढं सअणं । [माधु विज्जामिनि ! माधु ।

भग्नतो माममरवणं वृत्तम् । एतस्मिन् ग्रामान्तरे रचिं शपनम् ।]

विज्जामिनी-अवभन्तरमण्डवे मु रड्ढं सअणं । मागधिण ! पेक्क

पेक्क मे अळमत्तणं । [सम्यन्तरमण्डवे मलु रचिं शपनम् । मागधिके !

२ परव परव मेऽलमरवम् ।]

विदूषकः—सुदु भव मणादि । अदिकन्दो दिअसो । आरुढो पओसो । [सुपु भवान् भणति । अतिक्रान्तो दिवसः । आरुढः प्रदोषः ।]

अविमारकः—अहो विचित्रस्वभावता अगतः । कुतः ।

व्यामृष्टसूर्यतिलको विततोडुमालो

नष्टातपो मृदुमनोहरशीतवातः ।

संलीनकामुरुजनः प्रविहीर्णशूरो

वेपान्तरं रक्षयतीव मनुष्यलोकः ॥ १३ ॥

(निःक्रान्ता)

द्वितीयोऽङ्कः ।

अथ तृतीयोऽङ्कः ।

(ततः प्रविशति कुरङ्गी चेत्या च)

१ कुरङ्गी—दृष्टा ! किं तेण भणिअं । [हला ! किं तेन भणितम् ।]

चेटी—भट्टिदारिण ! केण । [भनूदारिके ! केन ।]

कुरङ्गी—(स्वगतम्) हं भिन्दामि सु मन्दभाजा । (प्रकाशम्)

६ कण्णेउरचेडोण । [हं भिनघि खलु मन्दभाजा । कन्यापुरचेट्टेन ।]

मागधिका—दिट्ठो मण कण्णेउरचेडो । भणिअं च । ण किञ्चि आहा ।

[रटो मया कन्यापुरचेट्टः । भणितं च । न किञ्चिदाह ।]

९ कुरङ्गी—हन्त भट्टिणीण गिवेदेमि—कण्णेउरचेडो मम सुअपअणं

ण करेदि त्ति [हन्त भट्टियै निवेदयामि —कन्यापुरचेडो मम शुक्क

पअरं न कोणीति ।]

२ मागधिका—णं गिट्ठिदो सुअपअणो भट्टिदारिण । [ननु निष्ठितः

शुक्कपअरो भनूदारिकायाः ।]

कुङ्कुमी-वाचाहे ! किं अण्णो वि अत्थि । [वाचाहे ! किमन्योऽ-
प्यस्ति ।]

मागधिका-भोदब्धं । [भवितव्यम् ।]

कुङ्कुमी-हळा ! का वेळा । [हला ! का वेळा ।]

मागधिका-ओगाहो पओसो । [भवगाढः प्रदोषः ।]

कुङ्कुमी-तेण हि पामादं आळुहामो । [तेन हि ग्रामाद्मारोहामः ।]

मागधिका-विळामिणि ! अग्गदो जाहि । विरण्हि सअणासणाणि ।

१ [विळामिनि ! अग्रतो याहि । विरचय शयनासनानि ।]

विळामिनी-मुत्ता मु तुयं । को काळो विरइदाणि सअणासणाणि ।

[मुत्ता मृतु त्वम् । कः कालो विरचितानि शयनासनानि ।]

मागधिका-हळा ! जाणामि दे अळसत्तणं । दिवसरइदाणि

भणामि रइदाणि सि । [हला ! जानामि तेऽलमवम् । दिवस-

रचितानि भणामि रचितानीनि ।]

विळामिनी-हळा ! मा गइयं भणाहि । भट्टिदारिअं अन्तरेण

अण्णादिसाणि होन्ति । [हला ! ईदं भण । भट्टिदारिकामन्तरेणान्धा-

रसानि भवन्ति ।]

मागधिका-हळा ! गटुअ जाणामि । [हला ! गटुअ जानामि ।]

(सर्वाः परिक्रामन्ति ।)

मागधिका-असो पासंओ । [एष ग्रामाद्दोः ।]

१ कुङ्कुमी-अग्गदो जाहि । (आरोहणं नाटयति ।) [अग्रतो याहि ।]

मागधिका-माहु विळामिणि ! साहु । अत्तणो णामसदिमं रिदं ।

एदंमि सित्ठादळे रइदं सअणं । [माधु विळामिनि ! माधु ।

आमनो नामसदृशं कृतम् । एतन्मिन् शिष्यातये रचितं शयनम् ।]

विळामिनी-अच्चन्तरमण्डपे मु रइदं सअणं । मागधिण ! पेक्ख

पेक्ख मे अळमत्तणं । [अच्चन्तरमण्डपे मृतु रचितं शयनम् । मागधिके !

एतत् एतत् मेऽलमवम् ।]

मागधिका-अदिपण्डितां नु मंयुता । एवं पण्डितचेडयुतं भनां
कभेहि । [अतिपण्डिता यस्तु मंयुता । एवं पण्डितचेडयुतं भनां
४५ लभस्य ।]

कुरङ्गी-हळा ! उमस्मि मिळादळे मुहुत्तअं उयविमामि । [हला !
भस्मिन् शिष्यावने मुहूर्तकमुणविमामि ।]

४८ मागधिका-सं भट्टिदारिआण रडदं । होदु । [यद् भर्तृदारिअं
रचितम् । भवतु ।]

(गुणां उपविशन्ति)

५१ मागधिका-भट्टिदारिअ ! कहेमि वरगणं । [भर्तृदारिकं ! व
यामि ध्यायमानम् ।]

कुरङ्गी-हळा ! जाणामि दे अमम्बद्वपळावं । [हला ! जाना
५५ मेऽमेवद्वपळावम् ।]

मागधिका-भट्टिदारिअ ! अभिणवा सु कदा । [भर्तृदारिके
अभिणवा यस्तु कथा ।]

५७ कुरङ्गी-याचेमि, मा पिउयन्धिअ, मुहुत्तअं मआमि । [याचे,
निर्वाण, मुहूर्तकं शये ।]

विलासिनी-सुहं सरदु भट्टिदारिआ । मे कहंदि । [सुते, ते
६० भर्तृदारिका । मम कथय ।]

कुरङ्गी-(आत्मगतम्) किणुसु भवे । [किणुसु भवेत् ।]

६१ मागधिका-हळा ! मुणाहि भट्टिदारिअं अन्तरेण । [हला ! ॥
६३ भर्तृदारिकामन्तरेण ।]

कुरङ्गी-हं विदिदं रहस्सं । परिअट्टमिहि । [हं विदितं रहस्यम्
परिभ्रष्टास्मि ।]

६५ विलासिनी-हळा ! कहिं तुण सुदं । [हला ! कुत्र त्वया श्रुतम् ।]

६६ मागधिका-भट्टिणीपरिचारिआण वसुमिआण कहिदं । [भट्टिनी-
परिचारिक्या वसुमित्रया कथितम् ।] ;

११ विलासिनी-सअं णाम भट्टिणीए कहिदं होदि । [स्वयं नाम भट्टिन्या कथितं भवति ।]

मागधिका-अस्थि कामिराअपुत्तो जअवम्मा णाम । तस्म दिण्णा
१२ भट्टिदारिआ । तस्स अ दूदो आअदो महाराण्ण प्हूदो । पडि-
गाहिदं च वणिणआरं । [अस्ति काशिराजपुत्रो जयवर्मा नाम ।
तस्मै दत्ता भर्तृदारिका । तस्य च दूत आगतो महाराजेन पूजितः । प्रति-
१३ गृहीतं च वर्णिकारम् ।]

कुरङ्गी-(आत्मगतम्) एदं अळिअं । अहं असणो पभयामि ।
[पुनर्दलीकम् । अहमात्मनः प्रभवामि ।]

१४ मागधिका-तहिं किळ भट्टिणीए भणिदं-वाळां खु मे दुदिआ,
ण सखुणोमि एळं पि दिअसं अपेक्खन्ती जीविदं । जदि मे
महाराओ पसण्णो, एत्थ एठव जामादुओ आणीद्व्यो ति ।
१५ [तत्र किञ्च भट्टिन्या भणितं-वाला खलु मे दुदिता, न शत्रोभ्येरुमपि
दिपममपश्यन्तो जीवितुम् । यदि मे महाराजः प्रसन्नः, भर्तृव जामाता-
नेतव्य इति ।]

१६ विलासिनी-सदो तदो । [ततस्ततः ।]

मागधिका-सदो तं पि किळ अणुमदं महाराण । अज्ज णक्खनं
सोभणं ति तेण अ दूदेण अमणो अय्यभूदिओ पत्थिदो । [तत-
१७ स्तदपि किञ्चानुमतं महाराजेन । अथ नक्षत्रं शोभनमिति तेन च दूतेना-
माय्य भार्यभूतिकः प्रस्थितः ।]

कुरङ्गी-(स्वगतम्) हन्त काळन्तरिदं कर्यं । [इन्न कालान्तरितं
१८ कार्यम् ।]

विलासिनी-पिअं भट्टिदारिआए ख्वजोव्वणं मफळं संवुसं ति ।
[त्रिवं भर्तृदारिकाया रूपयौवनं सफलं संवृणमिति ।]

२० मागधिका—अदिपण्डितां मु संवृत्ता । एवं पण्डितचेडवृत्तं भर्तारं
 लभेहि । [अतिपण्डिता ग्लु संवृत्ता । एवं पण्डितचेडवृत्तं भर्तारं
 ४५ लभस्व ।]

कुरङ्गी—हळा ! इमस्मि मित्रादळे मुहुत्तअं उवविसामि । [हळा !
 अस्मिन् शिलातले मुहुत्तकमुपविशामि ।]

४८ मागधिका—जे भट्टिदारिआण रुड्वं । होदु । [यद् भर्तृदारिकायै
 ५० रुषितम् । भवतु ।]

(मया उपविशन्ति)

५१ मागधिका—भट्टिदारिण ! कहेमि वक्खाणं । [भर्तृदारिके ! कथ-
 यामि व्याख्यानम् ।]

कुरङ्गी—हळा ! जाणामि दे असम्बद्धपक्कावं । [हळा ! जानामि
 ५५ तेऽसम्बद्धप्रलयम् ।]

मागधिका—भट्टिदारिण ! अभिगया मु कहा । [भर्तृदारिके !
 अभिनवा ग्लु कथा ।]

५७ कुरङ्गी—याचेमि, मा णिश्चन्धिअ, मुहुत्तअं मआमि । [याचे, णि-
 निबन्ध, मुहुत्तकं शये ।]

विलासिनी—मुहं सइदु भट्टिदारिआ । ॥ कहेहि । [सुखं शेतां
 ६० भर्तृदारिका । मम कथय ।]

कुरङ्गी—(आत्मगतम्) किणुसु भवे । [किनुग्लु भवेत् ।]

॥ मागधिका—हळा ! मुणाहि भट्टिदारिअं अन्तरेण । [हळा ! भृश
 ६३ भर्तृदारिकामन्तरेण ।]

कुरङ्गी—हं विदिदं रहस्सं । परिन्मट्टुग्धि । [हं विदितं रहस्यम् ।
 ६५ परिभ्रष्टास्मि ।]

६६ विलासिनी—हळा ! कहिं तुण मुदं । [हळा ! कुत्र स्वया श्रुतम् ।]
 १० मागधिका—भट्टिणीपरिचारेआण यमुमिआण कहिदं । [भट्टिनी-
 परिचारिकया यमुमित्रया कथितम् ।]

१ विलासिनी—सञ्जं णाम भट्टिणीए कहिदं होदि । [स्वयं नाम भट्टिन्या कथितं भवति ।]

मागधिका—अत्थि कासिराअपुत्तो जअवम्मा णाम । तस्स दिण्णा
२ भट्टिदारिआ । तस्स अ दूदो आअदो महाराण्ण पूइदो । पडि-
गाहिदं च वणिणआरं । [अस्ति काशिराजपुत्रो जयवर्मा नाम ।
तस्मै दत्ता भर्तृदारिका । तस्य च दूत आगती महाराजेन पूजितः । प्रति-
५ गृहीतं च वर्णिकारम् ।]

कुरङ्गी—(आत्मगतम्) एदं अळिअं । अहं अत्तणो पमयामि ।
[पुनर्दलीकम् । अहमात्मनः प्रमयामि ।]

७ मागधिका—तहिं किळ भट्टिणीए भणिदं—याळां खु मे दुहिआ,
ण सक्कुणोमि एणं पि दिअमं अपेक्खन्ती जीविदं । जदि मे
महाराओ पसण्णो, एत्थ एत्थ जामादुओ आणीद्वो त्ति ।
[तत्र किल भट्टिन्या भणितं—बाला खलु मे दुहिता, न शत्रोभ्येकमपि
दिवसमपश्यन्ती जीवितुम् । यदि मे महाराजः प्रसन्नः, अत्रैव जामाता-
नेतव्य इति ।]

८ विलासिनी—तदो तदो । [ततस्ततः ।]

मागधिका—तदो तं पि किळ अणुमदं महाराण्ण । अज्ज णक्खत्तं
सोमणं सि तेण अ दूदेण अमघो अव्यभूदिओ पत्थिदो । [तत-

९ स्तदपि किलानुमत्तं महाराजेन । अद्य नक्षत्रं शोभनमिति तेन च दूतेना-
माय भार्यभूतिकः प्रस्थितः ।]

कुरङ्गी—(स्वगतम्) इन्त्त काळन्तरिदं कर्यं । [इन्त कालान्तरितं

१० कार्यम् ।]

विलासिनी—पिअं भट्टिदारिआए ख्वजोव्वणं सफळं संवुत्तं त्ति ।
[प्रियं भर्तृदारिकाया रूपयौवनं सफले संवृत्तमिति ।]

नलिनिका-णं मग्मावणीओ एसो । णं मो एव मो । [ननु

सेभावनीय एव । ननु स एव सः ।]

१२० कुरङ्गी-णळिणिण ! मंवाहेहि मं । [नलिनिके ! मंवाहय माम् ।]

नलिनिका-जे भट्टिदारिआ आणवेदि । [यद् भर्तृदारिकाज्ञापयति ।]

विलासिनी-णळिणिण ! विवाहो कदा भविमिदि । [नलिनिके !

१२१ विवाहः कदा भविष्यति ।]

(नेपथ्यं)

अद्य ।

१२२ नलिनिका-चिरं जीव ।

(नेपथ्यं)

राजपुरुषाः ! अमात्यः प्रस्थित इति कश्चिदमात्यभृत्यः कन्यापु-

१२३ ररक्षणार्थं नाभ्यागतः । तद् यथेष्टं भयतु । तावदहं ओ गच्छो
निवेदयिष्यामि ।

विलासिनी-हळा णळिणिण ! किं भणिदं । [इत्थं नलिनिके ! किं

१२४ भणिमम् ।]

नलिनिका-जदा मां भट्टिदारओ पविमदि, तदा होदि विवाहो ।

[यदा ॥ भर्तृदारकः प्रविशति, तदा भयति विवाहः ।]

१२५ विलासिनी-अविग्धेण पविमदु । [भविग्धेण प्रविशतु ।]

नलिनिका-एवं होदु । [एवं भवतु]

मागधिका-हळा ! एहि चउम्माळे उपविमामो । [इत्था ! एहि

१२६ चतुःशाले उपविशामः ।]

विलासिनी-एवं होदु । गदप्पाओ पओमो । आरूडा जोहा ।

[एवं भवतु । गतप्रायः प्रक्षोपः । आरूडा उपोष्या ।]

१२७ नलिनिका-हळा ! मम वि जायए अण्योदि । [इत्था ! ममाप्यास्त-

रमाभूणु ।]

मागधिका-अथि अवआसो । सेवेहि मट्टिदारिअं, जाव जिदं
१४४ लभदि । [अस्यवकाशः । सेवस्व भर्तृदारिकं, यावज्जिदं लभते]

नलिनिका-एवं होटु । [एवं भवतु ।]

(उभे निजान्ते ।)

१४७ (ततः प्रविशति स्वहस्तयोग्येण रज्जुदस्तोऽविमारकः)

अविमारकः-(सविमर्शम्) भोः ! कष्टं तारुण्यं नाम । कुतः,

रागं विजृम्भयति संभयते प्रमादं

दोषान् न चिन्तयति साहसमभ्युपैति ।

स्वच्छन्दतो व्रजति नेच्छति नीतिमार्गं

बुद्धिं शुभां मुचिदुषामवशीकरोति ॥ १

-कथमात्मार्षीनेष्वर्धेषु मन्दीभवामि । इह हि,

नगरपरिचितोऽहं रक्षिणो ज्ञातमारा-

स्तिमिरगहनभीमं चरते चार्धरात्रम् ।

असिरपि मुसहायो निश्चितश्चान्तरात्मा

किमिह बहुविचारैः को मया दुष्करोऽर्थः ॥ २ ॥

-अहो अर्धरात्रस्य प्रतिभयता । मरुप्रति हि,

गर्भस्था इव मोहमभ्युपगताः सर्वाः प्रजा निद्रया

प्रासादाः सुरसुप्रतीरवजना ध्यानं प्रविष्टा इव ।

प्रपस्ता इव सञ्चितेन तमसा स्पर्शानुमेया नगा

अन्तर्धानमिवोपयाति सकलं प्रच्छन्नरूपे जगत् ॥ ३ ॥

अथैव रात्रु वर्तते कालरात्रिः ।

तिमिरमिव वहन्ति मार्गनयः

पुटिननिभाः प्रतिभान्ति दूर्यमानाः ।

तमसि दश दिशो निमग्नरूपाः

पूषतरणीय इवायमन्धकारः ॥ ४ ॥

(परिक्रम्य कर्णं दत्त्वा) अये गान्धर्वध्वनिखि श्रूयते । कोनुग्रन्थये
 सर्वकालमुग्धी पुरुषः कान्तया महः गान्धर्वमनुभवति । व्यक्तं
 ३ स्वये वीणां वादयति । कुतः,

उभं हर्म्यं सन्निरुद्धाश्च जाला-

स्तन्त्रीनादः श्रूयते सानुनादम् ।

वाद्यस्थाने व्यक्तमेवं प्रयोक्तुं

किं मामर्घ्यं स्त्रीकृताभाङ्गुलीनाम् ॥ ५ ॥

गीतं तु पुनः स्त्रियाः । इह हि,

तानस्तु मन्दो विददप्रवृत्तो

जातश्च नाशो मुग्धनामिकेन ।

स्थूलोऽपि हेतुः कर्तालनादः

सञ्जायते सङ्कलयम्यनेन ॥ ६ ॥

(परिक्रम्यान्लोक्य) हहह अयमारः कः कुद्धां कान्तां प्रसादयति ।

महान् गत्यभ्यापराधः, येनेयमस्यां वेदायामपि न प्रसीदति ।

३ अपवा प्रमत्ता रस्त्वियं व्यपदेशमिच्छति । कुतः,

वाष्पोपरुद्धजहादृजिष्ठकण्ठं

कार्हं तवेयमरुलं प्रगयाद् वदन्ती ।

सङ्गायतः शिष्यशः समुपागतपि

स्त्रीभायतः प्रवदति प्रतिकूलमेष ॥ ७ ॥

कोनुग्रन्थये पत्नी भैरवस्वरः । आ उल्लूकः रन्ध्रयम् । कथं हमित-

मनेन । उल्लूकायराशयगर्भतिपा कान्तया परिष्वक्तः 'रन्ध्रयं तपस्वी ।

३ महो वयसः । किं परव्यापारपीडनम् । माधयामस्तान् ।

(परिक्रम्य) । कोनुग्रन्थयममिमन् नगराजालिन्दे मगद्वित-

मनिदिग्रथं च सम्भाषते । अस्मत्प्रज्ज्वरी रस्त्वये तरावी ।

सम्पीडयने परिजनेन जनैर्वदेति

संविम्वद् भवति मृषणनिम्बनेन ।

मङ्गं वदत्यसुखदं मदनाभिभूतः

मङ्गेतमिच्छति च नेच्छति चाभिगन्तुम् ॥ ८ ॥

(परिक्रम्य) अये ज्योत्स्ना । नैषा ज्योत्स्ना, उभयपङ्क्तिगतानां प्रासा-
दानां गवाक्षान्तरगता वीपप्रभैषा । इह खलु प्रयत्नादात्मा रक्षि-
३ तव्यः । अये अयं तु तत्करः । एव हि,

दृढपरिकरबन्धदृष्टचित्तः

परगृहवादनिविष्टदृष्टिचेष्टः ।

व्रतगतिरपि दीपिकावलोक्य

भवति च पादनिपातनादभीरुः ॥ ९ ॥

हन्त परिहरिष्याम्येनम् । (एकान्ते स्थितः) गतो नृशंसः । वय-
मपि तावन् प्रतिष्ठामहे । (परिक्रम्य) अये रक्षिणः स्वस्थेते । किञ्च-
३ स्वस्तिदानीं करिष्ये । भवतु दृष्टम् । इमां शृङ्गाटकस्थां विदस्य
प्रविशामि । (चित्तवृत्ति स्थित्वा)

आरक्षिणां ॥ विमुखं मितविक्रमाणां

मामभ्युपेत्य हसतीव ममैव त्यङ्गः ।

नैते ॥ रक्षिपुरुषा मम भारभूता

मत्कार्यसाधनपरोऽहमिह प्रविष्टः ॥ १० ॥

गता रक्षिणः । के रक्षन्ति रक्षितात्मानम् ।

अवदुपुरुषपक्षमेत्य शौर्यं

निशि विचरन्ति मरागलोभमोहाः ।

इह तु पुरुषकारसारसाक्षी

बहुविषयश्च सुखश्च रात्रिचारः ॥ ११ ॥

एतद् राजकुलम् । अहो स्थिरत्वमुच्छिन्नतत्वं प्राकारम्य । इह रज्जु
 प्रयुज्यते पुरुषाणां कक्ष्याग्रन्थः । अथवा प्रविष्ट एवाहं चिन्तायितव्यः,
 ३ यदि स्थिराः कपिशोर्षकाः । इह स्थित्वा रज्जुं प्रक्षिपामि । नमः
 प्रजापतये । नमः सर्वसिद्धेभ्यः । प्रसीदन्तु वलिजम्बरमहाकालाः ।
 विजृम्भतां रात्रिः । वर्धतां निद्रा । अनुमन्यतां पद्मा । लयं गताः
 ६ सर्वविघ्ना भवन्तु । हताः परिपन्थिका भवन्तु । अयतु भगवती
 कार्यायनी । (रज्जुं क्षिप्त्वा) हन्त वद्धः कर्कटवदग्न्या कपिशोर्षकः ।
 अहो भवितव्यस्य प्रभावः । एकेनैव क्षेपेण सुसंभक्तां रज्जुं कार्य-
 ० सिद्धिमिव पश्यामि । अहो बलवान् हि भगवान् प्रजापतिः । कुतः,

यत्ने कृते यदि न सिध्यति कोऽत्र शेषः

को वा न सिध्यति ममेति करोति कार्यम् ।

यत्नैः शुभैः पुरुषता भवतीह नृणां

दैव-विधानमनुगच्छति कार्यसिद्धिः ॥ १० ॥

भवतु रज्जुमवलम्ब्यारोहामि । (आगच्छ दृष्ट्वा) अहो राजकुलस्य श्रीः ।

विपुलमपि नितोपमं विभागा-

त्रिविडमिवाभ्युदितं क्रमोच्छ्रयेण ।

नृपभवनमिदं सहस्र्यमालं

जिगमिषतीव नभो वसुन्धरायाः ॥ १३ ॥

इह तु न स्यात्तव्यम् । अट्टालप्रतोलीन्द्रपद्मेभ्यः सर्वविघ्ना भवन्ति ।

भवतु अनयैव रज्जावतारिष्यामि । (अवतीर्य) कनुल्यस्त्रिदानीं

३ रज्जुं प्रच्छादयामि । (विचिन्त्य) भवतु दृष्टम् । अस्यां हस्ति-

शालायां पाशं छित्त्वा क्षिपामि । (प्रक्षिपति । परिक्रम्य)

अये तन्त्रीनादो युवतिकलगीतध्वनियुतः

अन्यतो याम्यामि ।

अये मन्धामोदो गजवरमद्गोदोधितपटुः ।

मुहूर्तं स्थित्वा याम्यामि ।

प्रभैषा दीपानामिह नु वितता रक्षिपुरुषाः

का गतिः ।

चिराद् रात्रौ शान्तं मह कमलपण्डैर्नृपगृहम् ॥ १४ ॥

याम्यामि । एष तयोक्तो मार्गः । इयं मन्वाकिनी । असी

दारुपर्वतकः । इयमुपस्थानसभा । अये अयं कन्यापुरप्रसादः । एष

१ तु काष्ठकर्मघट्टतया ममामन्नजालन्वाद्य मुखमारोदुम् । अथवा
दुरारोहश्चेत्,

कान्तासमीपमुपगम्य मनोभिलाषा—

दृष्ट्यांधरोक्ष्णभस्मेर्भ का विशङ्का ।

संसृज्जालगतकण्टकमीतचेता—

स्तृणार्दितः क इह पुष्करिणीं जहाति ॥ १५ ॥

भवत्वारोहामि । (आरुह्य) इदं तयोक्तं जालयन्त्रम् । (विशात्य

प्रविश्यायलोक्य च) माधु कुन्तिभोज ! साधु । उप्रहसित इय

१ भवनेनानेन स्वर्गः । तथाहि,

हंसाः स्वपन्ति भणिरत्नाशिलातलेषु

वैदूर्यमौक्तिककृताः सिकताप्रतानाः ।

स्तम्भाः प्रवालविहिताः किमिह प्रलपै—

र्मन्दीभवन्ति मणिदीपहताः प्रदीपाः ॥ १६ ॥

अलं रौद्रवेणे । (चोत्प्रेषणनीय कश्चायन्ध विमुञ्चति)

नलिनिका—कोणस्तु वृत्तन्तो भट्टिदारअस्स । भट्टिदारिआ वि

१ अक्खत्थादुज्ज्झहं णिहं लभदि अज्ज उ मम पिओ आअञ्छदि त्ति मुदमत्तेय एव । [कोणुस्सु वृत्तन्तो भर्तृदारकस्य । भर्तृदारिकाप्य-
वस्थादुर्लभां निद्रां लभन अद्य तु मम प्रिय आगच्छतीति श्रुतमात्रेणैव ।]

२ भविमारकः—(भ्रुत्वा सहस्रोपश्रुत्य) भवति ! अयं मे पृथान्तः ।

नलिनिका—(धिलोक्य महर्षम्) साअन्द भट्टिदारअस्स । [स्वार्थं
भर्तृदारकस्य ।]

भविमारकः—(दृष्ट्वा सानन्दम्) इयमियं सा । यत्र मम,

दृष्टिर्न कृप्यति परिष्वजतीव साङ्गं

बुद्धिस्त्वेवं प्रजति बोधयतीव मुषाम् ।

रागोऽभिचोदयति सादयतीव चाङ्गं

हर्षम् प्रमीदति विमुह्यति चान्तरात्मा ॥ १७ ॥

नलिनिका—(आत्मगतम्) एसां खु भअर्थं कामदेयो ओषो
विअ उभअपसखं, पीडेइ । (प्रकाशम्) भट्टिदारअ ! अञ्जङ्करीअदु
सअणअल्लं । [एष खलु भगवान् कामदेव ओष इवोभयपक्षे पीड-
यति । भर्तृदारक ! अलक्रियतो शयनतलम् ।]

भविमारकः—वाढम् । (उपविशति)

३ नलिनिका—भट्टिदारअ ! किं ओषोधेमि भट्टिदारिअं । [भर्तृदारक ।
किमवबोधयामि भर्तृदारिकाम् ।]

भविमारकः—भट्टे ! अलमलं बालचापलेन । पश्य,

अहं द्विनेत्रो न सहस्रनेत्रो

मतिश्च मृदा सुचिगभिलाषान् ।

कामार्णवस्याद्य तु दृष्ट्वा

चेद्विदयतां मे मुखमक्षिगुणम् ॥ १८ ॥

नलिनिका-जाणामि जाणामि भट्टिदारिअं अन्तरेण भट्टिदारअस्स
परिस्समे । [जानामि जानामि भर्तृदारिकामन्तरेण भर्तृदारकस्य
३ परिभ्रमम् ।]

अविमारकः-अद्य सफलो मे परिभ्रमः ।

कुरङ्गी-(बुद्ध्या) हळा ! किं णिरणुकोसेण भणिअं । [हला !
४ किं निरनुकोसेन भणितम् ।]

नलिनिका-भट्टिदारिअ ! भणिदं खु मण पुढमं । [भर्तृदारिके !
भणितं खलु मया प्रथमम्]

५ अविमारकः-प्राप्तं खलु मया जीवितम्य फलं, येनेयमीदृशं मोहं
गत्ता ।

कुरङ्गी-(आत्मगतम्) हं परिवभट्टमिह । (प्रकाशम्) हळा !
१२ किं मण भणिदं । [हं परिभ्रष्टास्मि । हला ! किं मया भणितम् ।]

नलिनिका-भट्टिदारिअ ! किञ्चि ण मन्तिअं । [भर्तृदारिके !
किञ्चित् मन्त्रितम् ।]

१५ अविमारकः-अयमम्या मोहविस्तरेण द्वितीयो मे मोहः ।

१ कुरङ्गी-णळिणिअ ! चिरं खु उयविट्ठा । का वेळा । [नलिनिके !
चिरं खलुविष्टा । का वेला ।]

१८ नलिनिका-संबुत्तं अट्ठरत्तं । [संवृत्तोऽधराग्रः]

कुरङ्गी-तेण हि परिस्सन्तासि । णहि परिस्सजेहि मे । [तेन हि
परिधान्तासि । णहि परिष्वजस्य माम् ।]

१९ नलिनिका-(अपवार्य) अहं संवाहेमि । भट्टिदारअ ! परिस्सजेहि ।
भट्टिदारिअं । [अहं संवाहयामि । भर्तृदारक ! परिष्वजस्य
भर्तृदारिकाम् ।]

- २४ भविमारकः—(महर्षम्) आहम् । एवमेव त्वमपि प्रियशतानि शृणु ।
 २५ कुरङ्गी—अन्ते अदिसिणेहेण । एहि दाव । [अन्त्यतित्नेहेन ।
 एहि तावत् ।]
 २६ नलिनिका—भट्टिदारिण ! इअम्हि । [भर्तृदारिके ! इयमस्मि ।]
 कुरङ्गी—(वटादाकृत्याविमास्वमालिङ्गति) हं को नार्णि मं संवा-
 हेदि । [इ क इदानीं मां संवाहयति ।]
 २७ नलिनिका—(कर्णे) एव विअ । [एवमिव ।]
 कुरङ्गी—(ममभ्रमम्) हा हीणं चारितं । भट्टिम्हि । [हा हीनं
 चारित्रम् । भीतास्मि ।]
 २८ भविमारकः—

न त्वं प्रिये ! मम नवामि मनोभियोगान्

किं कम्पमे पवनवेगहता लतेव ।

भट्टे ! भयं त्यज कुरुष्व मयि प्रसातं

किं वा प्रलप्य बहुधा शरणागतोऽस्मि ॥ १९ ॥

(कुरङ्गी मलज्ज नलिनिकां विलोकयति)

नलिनिका—भट्टिदारअ ! उट्टेहि उट्टेहि । भट्टिदारिआ भणादि ।
 उट्टेहि किल । [भर्तृदारक ! उत्तिष्ठोत्तिष्ठ । भर्तृदारिका भणति !]

३ उत्तिष्ठ किल ।]

भविमारकः—आहम् । (उत्तिष्ठति)

(प्रविश्य)

४ पार्श्वी—जेदु भट्टिदारखो । [जयन्तु भर्तृदारकः ।]

भविमारकः—कथं भवती ।

पार्श्वी—णत्तिणिण ! अन्धन्तरमण्डये सु रङ्गं मखणं । भट्टिदारिअं

५ भट्टिदारअं न नहि एव पवेसेहि । [नलिनिके ! अन्धन्तरमण्डये
 मनु रक्खिं ज्ञेयम् । भर्तृदारिकां भर्तृदारकं च तत्रैव प्रवेशय ।]

नलिनिका—जाणामि जाणामि भट्टिदारिअं अन्तरेण भट्टिदारअस्म
परिस्समे । [जाणामि जाणामि भर्तृदारिकामन्तरेण भर्तृदारकस्य
३ परिभ्रमम् ।]

अविमारकः—अद्य सफलो मे परिभ्रमः ।

कुरङ्गी—(बुद्ध्या) हळा ! किं गिरणुकोसेण भणिअं । [हळा !
६ किं निरनुयांसेन भणितम् ।]

नलिनिका—भट्टिदारिण ! भणिदं खु मां पुढमं । [भर्तृदारिके !
भणितं खलु मया प्रथमम् ।]

९ अविमारकः—प्राप्तं खलु मया जीवितम्य फले, येनेयमीदृशे मोहं
गता ।

कुरङ्गी—(आत्मगतम्) हं परिवभट्टिहि । (प्रकाशम्) हळा !

१२ किं मां भणिदं । [हं परिभ्रष्टास्मि । हळा ! किं मया भणितम् ।]

नलिनिका—भट्टिदारिण ! किञ्चि ण मन्तिदं । [भर्तृदारिके !
किञ्चित् मग्निप्रतम् ।]

१५ अविमारकः—अयमस्या मोहविस्तरेण द्वितीयो मे मोहः ।

१८ कुरङ्गी—णल्लिणिण ! चिरं खु उवविट्ठा । का वेळा । [नलिनिके !
चिरं खलुपविट्ठा । का वेळा ।]

१८ नलिनिका—संयुत्तं अट्ठरत्तं । [संयुत्तोंऽर्धताग्रः]

कुरङ्गी—तेण हि परिस्सन्तासि । एहि परिस्सजेहि मे । [तेन हि
परिग्रान्तास्मि । एहि परिष्वजस्व माम् ।]

२१ नलिनिका—(अपवार्य) अहं संवाहेमि । भट्टिदारअ ! परिस्सजेहि ।
भट्टिदारिअं । [अहं संवाहयामि । भर्तृदारक ! परिष्वजस्व
भर्तृदारिकाम् ।]

२४ भविमारकः—(सहयम्) बाढम् । एवमेव त्वमपि प्रियशतानि गृणु ।

कुरङ्गी—अलं अदिमिणेहेण । गहि दावु । [अलमतिस्नेहेन ।
गहि भावम् ।]

२५ नलिनिका—भट्टिदारिण ! इअम्हि । [भर्तृदारिके ! इयमस्मि ।]

कुरङ्गी—(यत्नादाकृष्याविमारकमालिङ्गति) हं को दारिणं मं संवा-
हेदि । [हं क इदानीं मां संवाहयति ।]

२६ नलिनिका—(कणं) एव विअ । [एवमिष ।]

कुरङ्गी—(मसम्प्रमम्) हा हीणं चारित्तं । भीदम्हि । [हा हीनं
चारित्र्यम् । भीतास्मि ।]

२७ भविमारकः—

न त्वं प्रिये ! मम नयामि मनोभियोगात्

किं कम्पसे पवनवेगाहता लतेव ।

भट्टे ! भयं त्यज कुरुष्व मयि प्रसादं

किं वा प्रलप्य यदुभा शरणागतोऽस्मि ॥ १५ ॥

(कुरङ्गी मसम्प्रमं नलिनिकां विलोकयति)

नलिनिका—भट्टिदारिण ! उट्टेहि उट्टेहि । भट्टिदारिणा भणादि ।

उट्टेहि किञ्च । [भर्तृदारक ! उत्तिष्ठोत्तिष्ठ । भर्तृदारिका भणति !

३ उत्तिष्ठ किञ्च ।]

भविमारकः—यादम् । (उत्तिष्ठति)

(प्रविश्य)

४ धात्री—जेदु भट्टिदारिणो । [जयतु भर्तृदारकः ।]

भविमारकः—कथं भवती ।

धात्री—गच्छिणिण ! अन्धन्तरमण्डवे मु रुद्धं मज्झं । भट्टिदारिणं

५ भट्टिदारिणं च नहि एव पयेसेहि । [नलिनिके ! अन्धन्तरमण्डवे

मज्झं रुद्धं मज्झं । भर्तृदारिकां भर्तृदारकं च तत्रैव प्रवेक्ष्य ।]

११. नलिनिका-तह ! [तथा ।]

१२. (निष्क्रान्ता घात्री)

नलिनिका-भट्टिदारअ ! अचमन्तरमण्डवे खु खड्दं मअणं । तहिं एव पविसहु भट्टिदारिआए सह । [भट्टिदारक !, अचमन्तरमण्डपे खलु

१५. रचितं शयनम् । तत्रैव प्रविशतु भट्टिदारिकया सह ।]

अविमारकः-त्वमप्येवं प्रविशतानि शृणु । (दृष्टेन तस्या हस्त गृहीत्येतिष्ठति ।)

१८ नलिनिका-गदु गदु भट्टिदारओ । [एवेनु भट्टिदारकः ।]

अविमारकः-अयमयमागच्छामि ।

१९. (उमी परिक्रामतः)

२१ अविमारकः-(सदयम्) अनृणोऽस्मि यौवनस्य । कुतः,

नेत्रे वाष्पपरिभूते करधृतौ श्यावस्त्वामनौ स्तनौ

श्रोणी चाधिकमारिका न विशदौ पादौ हिंयां स्यन्दिनौ ।

एतन् मत्सपदप्रमाणमिह भोः ! सम्पाद्यते योजना

यद्येषा क्षणश भवेद् युगशतं धन्यो मदन्य कुतः ॥ २० ॥

(निष्क्रान्ताः सर्वे)

तृतीयोऽङ्कः ।

अथ चतुर्थोऽङ्कः ।

(ततः प्रविशति चाट्टेरिकाहस्ता मागधिका)

३ मागधिका-अहो परिजनस्स प्रमादो । आसुप्योदअं पि ण किदा पासारअणा । ण सुणीअदि गोटीजनकोलाहलो । किंणुखु भवे ।

४ आ, रत्तिजागरदाण पभादप्पसुत्ता भवे । जाव भट्टिदारिअं ओओ-

६ धेमि । (परिक्रामति) [अहो परिजनस्य प्रमादः । आसूयोंदयसपि न कृता प्रासादरचना । न श्रूयते गोटीजनकोलाहलः । किन्तुखलु

- भवेत् । अ१, रात्रिजागरतया प्रभातप्रभुषा भवेत् । यावद् भर्तृदारिका-
१ मवयोधयामि ।]

(ततः प्रविशति विलासिनी वीजनेन)

विलासिनी-मागधिण ! चिट्ट चिट्ट । [मागधिकं ! तिष्ठ तिष्ठ ।]

- २ मागधिका-हृत्ता ! मा वारेहि । भट्टिदारिआए सुमनावण्णअं मए
आणीअदि । [हृत्ता ! मा वारय । भर्तृदारिकाय सुमनावण्णं
मया वीयते ।]

- ५ विलासिनी-किं भट्टिदारिआए सुमनावण्णण वा अलङ्कारेण वा ।
[किं भर्तृदारिकायाः सुमनावण्णेन पालङ्कारेण वा ।] १४०-५

मागधिका-अविणीदे ! मा अमङ्गलं भणाहि । सददाल्लङ्किदा भट्टि-

- ८ दारिआ होदु । [अविनीते ! मा नमङ्गलं भण । मत्तताल्लङ्किता
भर्तृदारिका भवतु ।]

- ३ विलासिनी-ण सु । आइदी एव भट्टिदारिआए अलङ्कारो ति
१ भणामि । [न श्रुत्वा । आहूतिरेव भर्तृदारिकानां अलङ्कार इति भणामि ।]

मागधिका-उन्मात्तिण ! णणु पुण्णं वि वासीअदि । [उन्मात्तिके !
ननु पुण्यमपि घातयेत् ।]

- ४ विलासिनी-सदिमं एदं । सभावरमणीआणि मण्डिदाणि अदिर-
मणीआणि होन्ति । [मत्तमेतत् । स्वभावरमणीयानि मण्डिता-
न्यतिरमणीयानि भवन्ति ।]

- ७ मागधिका-हृत्ता ! मुजोजिदो सु भट्टिदारिआए रुवाणुरुयो भत्ता ।
[हृत्ता ! मुयोजितः शत्रु भर्तृदारिकाया रूपानुरूपो भर्ता ।]

विलासिनी-अलं पस्यवादेण । भट्टिदारिअस्म ममीवे भट्टिदारिआ

- १० पदुमिणिआ विअ दिस्सदि । [अलं पश्यतेन । भर्तृदारिकस्य ममीवे
भर्तृदारिका परिर्नाव दृश्यते ।]

मागधिका-मुदु भणादि । अहं वि चिन्तेमि-ससरीरो भअव

मागधिका-हला ! किं पुच्छसि । णं मण्डणवेत्ता भट्टिदारिआण ।

— [हला ! किं पृच्छसि । ननु मण्डनवेत्ता भर्तृदारिकायाः ।]

६० नलिनिका-अदिक्कन्दो उच्छवो । (रोदिति) [अतिशयान्त उरसवः ।]

उभे-सिविणं विअ किं एदं । भणाहि भमाणा भवामो । [स्वप्न
इव किमेतन् । भण ममाना भवामः ।]

६१ नलिनिका-सञ्जहा गओ भट्टिदारओ । [सर्वथा गतो भर्तृदारकः ।]
उभे-हं ।

नलिनिका-अहं पि भट्टिदारिआण दुक्खं पेक्खिदुं अमहन्ती इह

६२ आजदग्धि । [अहमपि भर्तृदारिकाया दुःखं प्रेक्षितुमसहमानेहा-
गतास्मि ।]

मागधिका-णं सक्कं खु भट्टिदारिआण अवत्थादंसणं । तह वि

६३ भट्टिदारिअं जस्सासइस्सामो । [न शक्यं खलु भर्तृदारिकाया
भवस्थादर्शनम् । तथापि भर्तृदारिकामाशानविष्यामः ।]

उभे-एवं करेह । [एवं कुर्मः ।]

६४ (सर्वा निष्क्रान्ताः)

प्रवेशकः ।

(ततः प्रविशत्यविमारकः)

अविमारकः-(मञ्चोक्तम्)

कन्यापुरान् कथमपीह विनिर्गतं मे

भाग्यावशेषमवलम्ब्य शरीरमाश्रम् ।

अद्यापि तन्मम मनो न तु मामुपैति

नावेश्रुते मयि तथा प्रिययावद्भम् ॥ १ ॥

कानुग्यलु भवेदवस्था कुरद्गयाः ।

ईता भवेन् प्रेथ्यजनप्रवादम्रीता च राक्ष ददसप्रिच्छा ।

पाप्याविला मामनवेशमाणा मोहं प्रजेद् रात्रिषु किं करिष्ये ॥ २ ॥

हन्त दृष्टः प्रतीकारः । तस्मापि तावदस्मदपेक्षया नापेक्षित आत्मा ।
तस्मादहमपि तावन् तदर्थे प्राणान् परित्यजामि । (परिक्रम्य)—
३ कतिपयदिवसप्रोषितोऽहमस्मि । अद्य तु मानसं शरीरं च दुःख-
मसह्यमिव मे प्रतिमाति । इह हि,

निर्योजं परिचयवर्धमानरागां
रूपाढयामभिनववीचनां मनोज्ञाम् ।

त्यक्त्वा तां क्षणमपि वञ्चितोऽस्मि जीवन्
कष्टोऽन्यः क इह भवेन् कृतप्रभावः ॥ ३ ॥

सम्प्रति हि मदनेनान्तर्दह्यमानस्य शरीरभक्तितुमारब्धो भगवान्
सूर्यः सहस्ररश्मिः । (सर्वतो विलोक्य) अहो प्रतिभयता निदा-
३ यस्य । सम्प्रति हि,

अस्थुष्णा ज्वरितेव भास्करकरैरापीतसारा मही
यक्ष्मार्ता इव पादपाः प्रमुपित्तच्छाया दयान्याभयान् ।
विक्रोशन्त्यवशादिवोच्छ्रितगुहाभ्यासाननाः पर्वना
लोकोऽयं रथिपाकनष्टहृदयः संयाति मूर्धामिव ॥ ४ ॥

किमिदानीं करिष्ये । न चास्म्यहं गन्तुं समर्थः । कुतः,

लिम्पन्ति रूश्रपवनाः सिक्तामिच्छुणैः
संस्वेदयन्ति च नगाः पशून् पलाशैः ।
दौर्दैवीकृतानुः संवर्तन्ति भास्या-
नादित्पारुचलितः फलतीव लोकाः ॥ ५ ॥

हा प्रिये! हा सुन्दरि! देहि मे प्रतिवचनम् । (मूर्धो नाटयति ।

इति श्लोकः । अर्धमवशेषः) उक्तं खलु भगवान् सूर्यः सहस्र-

३ रश्मिः । अथवा,

किमत्र चित्रं वितताः पथेऽदा

रुन्धन्ति सूर्यं ननु वातनीताः ।

अन्तःस्थिते मे यदि वारयन्ति

कामं भवेद् विस्मयनीयमेतन् ॥ ६ ॥

किमनेन जीवन्मरणेन । विसर्जयिष्याम्यात्मानम् । (उत्थाय परि-

क्रामति) किञ्चुखलु करिष्ये । भवतु दृष्टम् । अस्मिन्नारण्यतटाके

३ विसर्जयिष्याम्यात्मानम् । धिगधर्मः खलु ॥ मरणमार्गः । अस्मि-

मानमोहान्महापथो विस्मृतः । अन्यथा प्रयतिष्ये । (विलोक्य)

भवतु दृष्टम् । अये अदूरे दृश्यते द्याग्निः । तस्मिन् प्राणानाहुतिं

६ करिष्यामि । (उपगम्य प्रणम्य च) भगवन् ! अग्ने !

इष्टं चेदेकचित्तानां यथाग्निः माघयिष्यति ।

परत्रापि च मे कान्ता सा भवेदेककीर्तनी ॥ ७ ॥

७ (अग्निं प्रविश्य स्रक्तुर्लम्) किमिदं वर्तते ।

दाधाः स्फुलिङ्गानि नैर्निपतन्ति वृक्षा

ज्यालाश्च मे मलयचन्दनपङ्कजीताः ।

अग्निर्दयां हि ब्रुते मदनातुरेऽति

पुत्रं पितेव च परिष्यजति प्रहृष्टः ॥ ८ ॥

✓

भोः ! किमत्र परं विस्मयनीयम् । अग्निः खलु मां न दहति ।

अथवा एतदप्यस्ति कारणम् । अन्यथा प्रयतिष्ये (परिक्रम्य) एष

३ खलु महान् पर्वतः,

असितजलद्वन्द्वैर्मिश्रसन्दिग्धधृष्टो

गगनचरकुलानां विभ्रमस्थानभृतः ।

सुकविमतिविचित्रो मित्रसंयोगहृद्यो

नरपतिरिव नीचो दृश्यते निष्फलाढ्यः ॥ ९ ॥

७. भवतु तावदग्निमष्टैले प्राणान् परित्यजामि । मरुत्प्रपातो हि सर्वार्थसाधकः । यावदारोहामि । (आहूतावलोक्ष्य) गतन् पार्नायं गोत्रन्धं स्नात्योपस्पृश्य मन्त्रं जपामि । (तथा कृत्वा जपति)
(ततः प्रविशति विद्याधरः सह प्रियया)

विद्याधरः—

प्राक्सन्ध्या कुरुपूत्तरेषु गमिता म्रातः पुनर्मामसे
भूयो मन्दरकन्दरान्तरतटेष्वाभोदितं यौवनम् ।
क्रीडार्थं हिमवद्गुहासु चरिता दृष्टिञ्च संलोभिता
याम्याषो मलयस्य चन्दननगान्मध्याह्निद्रामुत्थान् ॥ १० ॥
(आकाशयानं निरूप्य) मौदामनि ! पश्य पश्य भगवन्त्या वमुन्धराया
दूरस्थां दर्शनीयामाकृतिम् । इह हि,

शैलेन्द्राः कलभोपमा जलधयः क्रीडातटाकोपमा
वृक्षाः शैवलमग्निभाः भित्तितलं प्रच्छन्ननिम्नमलम् ।
मीमन्ता इव निम्नगाः सुविपुलाः सौधाग्र विन्दूपमा
दृष्टं धकमिवाभिभाति सकले संश्लिप्त रूपं जगन् ॥ ११ ॥

भद्रे ! अवहिता भय । शीतचन्दननिलयं मलयं प्रयास्यावः ।
मौदामनी—अप्य ! तद् । [आर्य ! तथा ।]

३ (उभावाकाशयानं निरूपयतः)

मौदामनी—अप्य ! न पारेमि अविम्वन्ता इन्तु । [आर्य ! न
पारयाम्यविम्वन्ता गन्तुम् ।]

६ विद्याधरः—तेन हि कर्मिणाञ्चिन् पर्येते मुहुर्तं विश्रम्य गमिष्यावः ।
मौदामनी—अप्य ! पिथे मे । [आर्य ! पिथे मे ।]

(उभावयतरतः)

९ विद्याधरः—मौदामनि ! पश्य पश्य ।

जलदगहनमुञ्जतीव वेगा-

दभिपततीव मही ममुद्रमुद्रा ।

जलदसमयतोयदा इवामी

भृशमभिमान्ति नगा विजृम्भमाणाः ॥ १२ ॥

भयति ! अयं पर्वतः समर्थ इवाम्माकं मुहूर्तमातिथ्यं कर्तुम् ।
तस्माद् विश्रान्ता गमिष्यावः ।

१ सौदामनी-अय्य ! एवं करेह । [आर्य ! त्वं कुर्वः ।]

विद्याधरः-सौदामनि ! पुष्पितानां नगानां पट्टभागग्रहणमस्माकं
धर्मः । तस्मादनृणान् वृश्नान् करिष्यावः ।

६ सौदामनी-अय्य ! तह । [आर्य ! तथा ।]

(पुष्पावचय नाटयतः)

विद्याधरः-(अविमारक विलोक्य) अये कोनुखल्वयम् । आ ज्ञातम् ।

१९ विद्याधरः खलु मन्त्रधृष्टः । कुतः, रूपमीदृशं हि नान्येषाम् ।
दिष्टया यदयं दृष्टः । भवत्वहमपि विश्रुतं गृह्णामि ।

अविमारकः-भवतु कृतं देवकार्यम् । प्रपतामि । (पार्श्वतो विलोक्य,

१२ विद्याधर दृष्ट्वा) भोः ! कोनुखल्वयम् । अथवा, स्वप्नोऽयं भवेत् ।

न ह्यहं सुप्तः । आ अन्तकाले मनुष्याः किमपि पश्यन्ति । तदेतन्
इयान् । तदपि समूहानां खलु । अहं तु सर्वं जानामि । भवतु

१५ गृह्णाम्येतम् । भोः ! कतरकुलान्वयो भवनालङ्क्रियते ।

विद्याधरः-धूयताम्- ' अहं मेघनादो नाम विद्याधरः । इयं
तावदस्मत्पुत्रुश्चिनी सौदामनी नाम । अद्य भगवन्तमगम्यमाग-

१८ धयितुं मलयपर्वते विद्यार्धरस्तस्यः प्राग्व्यः । तत्र वयमपि
मद्वेतिनाः । इह मुहूर्तं विश्रम्य गमिष्याव इत्यवतीर्णाः । एषोऽस्माकं
वृत्तान्तः । अथ किमर्थमिदानीं नवान् श्रितितलं देवलोकं करोति ।

- २१ अविमारकः—(आत्मगतम्) किञ्चुखलु वक्तव्यम् । वर्तमाने ममान्त-
कालेऽनृतं न वक्तव्यम् । (प्रकाशम्) भोः ! सौवीरराजपुत्रोऽ-
विमारको नाम्नास्मि ।
- २४ विद्याधरः—(आत्मगतम्) एतदनृतम् । नेयमावृतिर्मानुषी । (प्रका-
शम्) अथ किमर्थमेकाकी भवानिहागतः ।
अविमारकः—(आत्मगतम्) किन्तु खलु वक्ष्यामि । (अशोभुरास्तिष्ठति)
- २७ विद्याधरः—(आत्मगतम्) भवत्यहमेव क्षास्यामि । (विद्यामाधर्तयति)
भोः ! कष्टम् । अयं खलु भगवतोऽग्नेः पुत्र आत्मानं न जानाति,
धुन्तिभोजदुहितरं पुरङ्गीमभिलषमाणो रममाणश्च तत्र विदिते
३० सति निर्गतः, पुनः प्रवेशोपायमलभमानः प्राणपरित्यागाभिलाषी
महाप्रपातं कर्तुमिहासुदः । सापि च तत्र जीवन्मरणमनुभवति ।
अहमस्यास्मिन् कार्ये सहायो भविष्यामि । (प्रकाशम्) भो
- ३३ अविमारक ! अच्छलं मित्रत्वं नाम । न शक्तोपि मया विदितमग्रे
प्रच्छादयितुम् ।
अविमारकः—उच्यताम् ।
- ३६ विद्याधरः—अद्यप्रभृत्यावयोः सख्यमस्तु । सकला च भवतोऽस्मा-
भिरवस्था विदिता । प्राणपरित्यागार्थमिहासुदो भवान् ननु ।
अविमारकः—वयस्य ! एवमेतन् ।
- ३९ विद्याधरः—भोः ! प्रीतोऽस्म्यनेन विश्वम्भेण । यदि तत्राज्ञातमेव
प्रवेष्टुं स्यादुपायः, किं करिष्यन्ति भवान् ।
अविमारकः—(सहर्षम्) किमन्यन् । अनुप्रवेक्ष्यामि । तदर्थो हि
- ४२ व्याक्षेपः ।
विद्याधरः—त्वेन हि सखे ! दृश्यतामङ्गुलीयम् । (इत्यङ्गुलीयकं
दर्शयति)
- ४५ अविमारकः—वयस्य ! किमनेन प्रयोजनम् ।

विद्याधरः—एतद्गुलीयकं दक्षिणाङ्गुल्या धारयन्नदृश्यो भवति,
यामेन प्रकृतिरथः ।

४८ भविमारकः—वयस्य ! एतदप्यस्ति ।

विद्याधरः—अयं ते प्रत्ययं करिष्यामि । वयस्य ! किं मां पश्यसि ।

भविमारकः—अयम् ।

५१ विद्याधरः—अवहितो भव ।

भविमारकः—अवहितोऽस्मि ।

विद्याधरः—(दक्षिणाङ्गुल्यां प्रक्षिप्य) वयस्य ! किं मां पश्यसि ।

५४ भविमारकः—वयस्य ! छायापि न दृश्यते, किं पुनः शरीरम् । एते
रज्जु लोके सुखिनो नाम ।

ये मञ्चरन्ति गगने घनितासहायाः

क्रीडन्ति पर्वततटेषु कृतोपदेशाः ।

सर्वं विदन्त्यपि च मन्त्रकृतैः प्रभावि-

रन्तर्हिताश्च विदृताश्च सुखं भ्रमन्ति ॥ १३ ॥

भवतु, प्रविष्ट एवास्म्यनेन ।

विद्याधरः—(यामाङ्गुल्या प्रक्षिप्य) तेन हि गृह्यतामङ्गुलीयकम् ।

३ भविमारकः—(प्रतिगृह्य) अनुगृहीतोऽस्मि ।

विद्याधरः—न न, अहमेवानुगृहीतः । कुतः,

न तथा रत्नमासाद्य मुञ्जनः परितुष्यति ।

यथा तन् तट्टताकादक्षे पात्रे दत्त्वा प्रह्वयति ॥ १४ ॥

भविमारकः—एकम्बु मे संशयः । मम शरीरे पराश्रितुमिति वस्तु-
ममदृशमिव ।

५६ विद्याधरः—तेन हि प्रक्षिप्य दक्षिणाङ्गुल्याम् ।

भविमारकः—वाटम् । (तथा करोति)

विद्याधरः—वयस्य ! गृह्यतामसिः ।

६ अविमारकः—यादम् । (खड्गं गृहीत्वा सविस्मयम्) अहो खड्गस्य प्रभावः ।

प्रच्युन्नरूपस्त्वजनिः कथञ्चिन्

खड्गाकृतः स्यात्तु तद्विल्लापः ।

निर्भर्त्सेयन् सूर्यकृतां प्रदीप्तिं

वने दवाग्निः सहस्राभ्युपैति ॥ १५ ॥

विद्याधरः—अहो वीर्यमग्निपुत्रस्य । अयं खड्गस्य प्रभावं विद्याधरेष्यपि कतिचिन् महन्ते । अग्निः खलु भगवानिमं रक्षति ।

१ अविमारकः—(खड्गे दृष्ट्वा) अहो भगवतीनां विद्यानां प्रभावः ।

दिश्यं स्वभावं ममुपागतोऽस्मि

म एव नामास्मि गुणैर्विशिष्टः ।

इदं यदा निर्गुणमत्युन्दै-

र्न ज्ञायते चास्ति च मे शरीरम् ॥ १६ ॥

वयस्य ! कृतमभ्युत्थार्यम् । गृह्यतामसिः ।

विद्याधरः—यदिष्टं भवतः । वयस्य ! अन्तर्हितश्चान्तर्हितस्त्वष्ट्रश्च

१ तत्त्वष्ट्रश्चान्तर्हिता भवन्तीति निश्चयः ।

अविमारकः—सखे ! प्रीतोऽस्मि । अयमभ्युदयादभ्युदयः । सखे !

अस्मदपेक्षया विलम्बितमिति तर्कयामि । मा भूदिदानीं

६ वेलातिक्रमः ।

विद्याधरः—प्रविष्टोऽस्मि, यद्याष्टो भवान् ।

अविमारकः—किं वदता भाषितेन ।

विद्यावजानां तु भवद्विधानां

कोऽस्मद्विधाः स्यान् प्रविकर्तुकामः

क्रीतोऽभ्यहं जीवितसम्प्रदानान्

प्रज्ञाधि मां किं करवाणि भृत्यः ॥ १७ ॥

विद्याधरः—जानाम्यहं भवतोऽच्छलां बुद्धिम् । यदि च भवान्-
स्मद्वचनमनुवर्तते,

सख्यै मम प्रतिनिवेद्य मामिमां च

त्वं मामनुस्मर सखे ! गहिरीक्ष्यतां मे ।

क्रीडारसैः प्रतिघिलोभय राजपुत्रां

कार्यान्तरं पु पुनरप्यहमस्मि पार्श्वे ॥ १८ ॥

अहो पुष्पसारो हि नाम नेच्छति विसर्जयितुं मे मनः । वयम्य ।
गच्छामस्तावन् ।

३ अविमारकः—गच्छतु भवान् पुनर्दर्शनाय ।

विद्याधरः—वाढम् ।

(उत्थितो विद्याधरः सह प्रियया)

६ अविमारकः—(ऊर्ध्वमवलोक्य) एष हि सत्रभवान् मेघनादो गगना-
र्णधमवगाढः । य एषः,

घातोद्भूताप्रकेशः सलिलधरदरीमृष्टदृष्टाङ्गरागः

सम्यग्ब्रह्मासिक्क्ष्यः प्रिययुवतिकरमृष्टमद्गदमध्यः ।

घातोद्भूतोत्तरीयो मुकुटमणिगणैस्ताम्रकाः सम्प्रमृद्गन्

श्रीमान् विद्याधरोऽसावुपरिगतिजंघः स्वीयमाणः प्रयाति ॥ १९ ॥

इयमपि विद्याधरेण प्रियमनुवर्तते । रैषा,

जवशिशिलविमुक्तपार्श्वकेशी

स्तनतटवल्गनास्त्रिमन्त्रमध्या ।

वियति दयितदत्तपूर्वकाया

तद्विदिव तोयधरेषु हृष्टनष्टा ॥ २० ॥

गतस्तत्रभवान् मेघनादः । अहमप्ययैव नगराभिमुखो भविष्यामि ।
यावद्वतरामि । (अवतीर्य) परिधान्त इवारिमि । भवतु, एत-

२ स्मिन् शिलातले मुहूर्तं विग्रम्य गमिष्यामि । (उपविशति ।)

(ततः प्रविशति विदूषकः ।)

विदूषकः—अहो तत्तहोदो सुगहीदणामहेअस्स सोवीरराअस्स
६ अधण्णदा, जाए चिरं अपुत्तो मविअ अत्तणो णिअमविसे-
सेण देअपसादेण अ माणुसल्लोअदुज्जल्लं सुपुत्तं लभिअ पुणो
वि तादिसो एव संवुत्तो । सव्वहा मम अ समत्तजीविददाए

९ बन्धुजनस्स अधण्णदाए परिभट्ठो कुमारो । (परिक्रम्य) अज्ज
खु तत्तहोदीए भणितं—खेमेण गदो कुमारो सि । अहं को एत्थ
जाणादि अदिसुअमारो राअअमारो एआई बम्महेण अभिताळि-

१२ अमाणो परिभट्ठो पुसल्लो होदि सि । अहं वि कुमारं या कुमा-
रस्स शरीरं वा पेक्खिरसामि दाव सव्वल्लोअं परिभमिअ ।
जदि ण पेक्खामि, तत्तहोदो परत्त सहाओ होमि । परिस्सन्तो

१५ खु अहं । भोदु, एदरिस्स पादपच्छाआअं मुहुत्तअं विस्समिअ
गमिस्सं । (स्वपिति) [अहो तत्रभवतः सुगहीतनामधेयस्य
सौवीराजस्याधन्यता, यथा धिरमपुत्रो भूस्वात्मनो नियमविशेषेण

१८ दैवप्रसादेन च मानुसल्लेखदुर्लभं सुपुत्रं लब्ध्वा पुनरपि तादृश एव
संवृत्तः । सर्वथा मम च समासजीविततया बन्धुजनस्थाधन्यतया
परिभटः कुमारः । अथ खलु तत्रभवत्या भणितं—खेमेण गतः कुमार

२१ इति । अथवा कोऽत्र जानानि अतिसुकुमारो राजकुमार एकाकी मन्म-
थेनाभिताप्यमानः परिभटः कुशलो भवतीति । अहमपि कुमारं वा
कुमारस्य शरीरं वा प्रेक्षित्ये तावन् सर्वलोकं परिभ्रम्य । यदि न प्रेक्षे,

२४ तत्रभवतः परत्र सहायो भवामि । परिधान्तः गच्छाम् । भवतु,
एतस्यां पादपच्छायायां मुहूर्तं विग्रम्य गमिष्यामि ।]

अविमारकः—कानुखलु सन्तुष्टस्यावस्था । सुष्ठु भवेद् यदि मे
 १७ निर्गमनं तेन श्रुतं, न श्रुतं चेद् विपत्स्यते स ज्ञाक्षणः । अथवा
 किं मम सर्वारम्भैस्तेन विना । स हि,

गोष्ठीषु हास्यः समरेषु यौधः

शोके गुरुः साहसिकः परेषु ।

महोरमको मे हृदि किं प्रलपे-

र्द्धिधा विभक्तं खलु मे शरीरम् ॥ २१ ॥

(सर्वतो विलोक्य) अये कानुखलु ऋष्यायामध्वगः प्रसुप्तः ।

(उपेत्य) अभ्युदयो मे हृदयस्य यदृच्छयागतः । त्वरते मे मनः

१ परिध्वक्तुमेनम् ।

विदूषकः—(बुद्ध्या) चिरं खलु सुप्तमिह । जाव गच्छामि । को

विस्तमो नाम विभ्रमदृमणोरहाणं । (परिक्रम्याविमारकं विलोक्य)

६ कहं तत्तभवं अविमारको । [चिरं खलु सुप्तोऽस्मि । यावद्

गच्छामि । को विभ्रमो नाम विभ्रमदृमणोरधानाम् । कथं तत्रभवान्

अविमारकः ।]

९ अविमारकः—अये वयस्यः सन्तुष्टः ।

(उर्मां परिष्वजेते)

विदूषकः—(उच्चैर्विहस्य) भो वयस्य ! कहेहि कहेहि एत्तिअं

१२ काळं किं तुए किदं । [भो वयस्य ! कथय कथयतावन्तं कालं

किं त्वया कृतम् ।]

अविमारकः—वयस्य ! एतन् कृतम् । (अङ्गुलीयकं दक्षिणाङ्गुल्या

३५ प्रक्षिप्य तिरस्कृतः ।)

विदूषकः—हा हा कहिं कहिं तत्तभवं । कहं ण दिस्सदि । आ

तस्सिं गदाए चिन्ताए तं विअ पेक्खामि । अहव फुट्ठीकरिस्सं ।

- १८ भो वयस ! सावेण साविदो ऽसि, उदि अत्ताणं छादेसि । [हा हा क क तत्रभवान् । कथं न दृश्यते । आ तस्मिन् गतया चिन्तया तमिव पश्यामि । अथवा स्फुटीकरिष्यामि । भो वयस्य ! शपेन
२१ शापितोऽसि, यद्यात्मानं छादयसि ।]

अविमारकः—वयस्य ! अयमस्मि ।

विदूषकः—कहिं कहिं सि । [क क्वाप्ति ।]

- २४ अविमारकः—(वामाङ्गुल्यामङ्गुलीयकं प्रक्षिप्य) वयस्य ! अयमस्मि ।

विदूषकः—पुढमं रुद्धो अविमारओ, इदानीं माआविमारओ संयुत्तो । एवं माआवित्तअ ! किस्म तुवं कण्णाउरे पच्छण्णरूपो

- २७ ण चरसि । [शुभ्रं शब्दोऽविमारकः, इदानीं शब्दाविमारकः संयुतः । एवं मायावित्तक ! कस्मात्त्वं कस्यापुरे पच्छन्नरूपो न चरामि ।]

अविमारकः—वयस्य ! इदानीं त्वत्स्वेतवुपलब्धम् ।

- ३० विदूषकः—अच्छरीअं अच्छरीअं । कुदो दाणि एदस्स आगमो । [आश्चर्यमाश्चर्यम् । कुत इदानीमेतस्यागमः ।]

अविमारकः—सर्वमन्तःपुरे कथयिष्यामि ।

- ३३ विदूषकः—सग्गदि युभुक्खिदो ऽसि । [यप्रति युभुक्षितोऽसि ।]

अविमारकः—वैधेय ! शीघ्रमागच्छ प्रक्षेपभूमिप्रवेशाय । नैवार्य हस्नो मोचयितव्यः ।

- ३६ विदूषकः—अच्छरीअं अच्छरीअं । अहं पि दाय अदिस्सो । मम मरीरं अत्थि वा णत्थि वा । उच्छिट्ठं करिस्मं । धु धु । [आश्चर्य-
माश्चर्यम् । अहमपि तावदृश्यः । मम शरीरमस्ति वा न्नास्ति वा ।

- ३९ उच्छिट्ठं करिष्यामि । धु धु ।]

अविमारकः—मूर्ख ! अलमलं विलंबितेन । त्वरते मे मनः कान्ता दर्शनाय । (आकर्षति)

- ४२ विदूषकः—ण मे सद्धा । [न मे श्रद्धा ।]

अविमारकः—हन्त मोजनवेलां प्रतिपालयामि ।

विदूषकः—कञ्चि कालं विस्समिअ गमिस्सामो । [कञ्चित् कालं

विध्रम्य गमिष्यावः ।]

अविमारकः—किं न स्मरति मां कुरङ्गी ।

विदूषकः—किण्णुसु जीयदि णग्गन्धस्समणिआ । [विजुल्लु जीवति

४८ नम्रान्धभ्रमणिक ।]

अविमारकः—ययम्य ! याचे भयन्तं, शीघ्रमागम्यताम् ।

विदूषकः—किम्म तुयं किदसमावुत्तो वडुओ विअ तुवरसि ।

५१ [कस्मात् एवं हृतममावतो वडुक इव स्वरसे ।]

अविमारकः—मूर्ख ! इतस्तायन् ।

विदूषकः—मा कइडेहि, अअं अणुधावामि । [मा कर्पं, अयम

५४ अनुधावामि ।]

अविमारकः—(परिक्रम्य) एतन्नगरम् ।

विदूषकः—पेक्कवामि ढाव णअरम्म मोहं । [पश्यामि तावन्नगरम्

५७ शोभाम् ।]

अविमारकः—इदं राजकुलम् ।

एतन्नरेन्द्रभयनं निशि जातशङ्को

यन् साहसं समुपलभ्य तथा प्रविष्टः ।

भूयस्तदेव दिवसे सुसहायमायो

वृन्दं सतामिव पटुः प्रविशाम्यशङ्कः ॥ २० ॥

(परिक्रम्य) इदानीं प्रासादे स्थातयाभ्यन्तरस्थया कुरङ्गया भवित-
व्यम् ।

३ विदूषकः—जहिं वा तहिं वा पविसामो । अदिकमदि भिक्खवेळा ।

[यत्र वा तत्र वा प्रविश्तावः । अतिक्रामति भिक्षावेला ।]

भविमारकः—एहि तावदभ्यन्तरमेव भविशाव । (प्रविश्य) इह हि,

पुरे गृहे वापि पुरा सुगोपितै-
र्मनस्विभिर्दुर्लभचिन्तयागतैः ।

पुनः वृत्तार्थैर्मुदितान्तरात्मभिः
सुरे प्रवेष्टुं सविशेषकर्मभिः ॥ २३ ॥

(निष्क्रान्ता)

चतुर्थोऽङ्कः ।

अथ पञ्चमोऽङ्कः ।

(सतः भविशति कुरङ्गी नलिनिका च)

- १ नलिनिका—भट्टिदारिए ! अळे सन्दावेण । कण्णाडरप्पासादे
आळुहिअ दिट्टिविज्जोभणे करिस्सामो । [भर्तृदारिके । भलं
सन्तापेन । कन्यापुरासादमाख्य दहिविलोभनं करिष्याथः ।]
- ६ कुरङ्गी—हळा ! किं तुए मम हिअअं परिस्सादं । एत्थ हि
अजाणन्तेण परिजणेण मम परितोसणिमिस्सं बड्ढसरळ-
सज्जजुणकदम्बर्णायणिउळप्पहुदीणि मेहकाळवळ्ळहाणि परम-
- ९ सुरङ्गीणि आणीअमाणाणि मं उम्मादअन्ति । अह अ इमे मोरा
अम्हाअं राअठळमाणसे अदिपीठमहभावं करन्ति । अम्हेहि
सददळाळिदा वि अदेसकाळअदाए अत्तणो अहि-
- १२ कञ्जभावं दंसेदि । सुअसारिआ वि वक्कणं एअ कहेदुं आरद्धा ।
मम णिव्वेदमावं अजाणन्ती मूदिअसारिआ वि सव्वज्जोअवुत्तन्नं
कहइस्सामि त्ति आअदा । मम रोआवत्थं पुच्छिदुं आअदो
- १५ परिजणो मं णिव्वन्धिअ णिव्वेदेदि । ता इच्छामि मुहुत्तवं पासादे
अच्छिदुं । [हळा ! किं त्वया मम हृदयं परिज्ञातम् । अत्र

अज्ञानता परिजनेन मम परितोषनिमित्तं बहुन्धसरलसर्जार्जुनकदम्बनीप-

१८ निचुलप्रपृतीनि मेघकालवल्लमानि परममुरभीष्वाभीयमानानि भामुन्मा-
दयन्ति । अथ चेमे मयूतधस्माकं राजकुलमानसे अतिपीठमर्दभावं
कुर्वन्ति । अस्माभिः सततलालिता अप्यदेशकालकृतयाग्नौऽधिकश्मिावं

२१ दर्शयन्ति । शुक्सारिकापि व्याख्यानमेव कथयितुमारब्धा । मम
निर्वेदभावमज्ञानन्ती भुक्तिसारिकापि सर्वलोकेष्वुत्तान्तं कथयिष्यामी-
त्यागता । मम रोगावस्थां प्रष्टुमगतः परिजनो मां निर्वध्व निवेक्ष्यति ।

२४ नदिच्छामि मुहूर्तकं प्रासादे भासितुम् ।]
मलिनिका-जं भट्टिदारिआए रुइद ! होदु । [यद् भर्तृदारिकायै
रुचितम् । अथगु ।]

२७ (उभे आगोहतः ।)
कुरङ्गी-हृळा ! एत्थ धि महन्तो अणत्थो उट्ठिदो विभुजुप्पदीवं
धारिअ कालमेहो । [इत्थ ! अत्रापि महाननयं उत्थितः विद्युत्प्रदी-
२० र्धं धृत्वा कालमेघः ।]

मलिनिका-भट्टिदारिण ! अळं उक्खण्ठिदेण । पेक्ख पेक्ख गवस-
ळिळधरुइसुय्यं पविरळजळणिवादस्सधीअं गअणअळं ।
२३ [भर्तृदारिके ! अलमुत्कण्ठितेव । पश्य पश्य नवसलिलधारुइसूर्यं
प्रविरलजलनिपातदर्शनीयं गगनतलम् ।]

कुरङ्गी-पेक्खामि अ रमणीअं आआसं । [पश्यामि ॥ रमणीय-
२६ माकाशम् ।]

(ततः प्रविशत्यविमारको विदूषकश्च)

अविमारकः-वयस्य ! दृष्टा सा कुरङ्गी । यैषा,

रोगादकालागुरुचन्दनार्द्रा

विमुक्तभूषा गतहावमाया ।

विभानि निर्व्याजमनोहराङ्गी

वेदश्रुतिर्हेतुविवर्जितेव ॥ १ ॥

विदूषकः—भो ! तुद्रो मिह । तुवं मु मव्यच्छोऽहं मुर्यो त्ति
अत्ताणं आअरमि । जिद्रो दाणि तत्तहोदीण सहायरमणीण
१ रुयेण । चिन्तेमि भवदो विओण्णा इअं तणुआ जादा । एयं पि
एमा पाअमन्देहेहा विअ दिट्ठि सोसेदि । [भोः ! मुष्टोऽस्मि ! एवं
मल्लु मवेलोकेऽहं मुरूप इत्थास्मानमाचरमि । जित इदानीं तत्रभवन्वाः
६ स्वभाववरमणीयेन रुयेण । चिन्तयामि भवतो विद्यामेयेयं तनुका जाता ।
एवमप्येषा बालचन्द्रकेवेष इति मोपयति ।]

अविमारकः—मरे ! अतिपण्डित इय, किमेतन् ।

१ विदूषकः—भो ! णियवरिचण्णं मं परिहससि । अपुब्बो जगो मम
मुद्धि अजागन्तो अहिअदरं पमंसेदि । अहं पि तं जाणिअ एदस्सि
णअरे केण वि विस्सम्भे ण करोमि । [भोः ! निरवपरिचयेन मां
१२ परिहससि । अपूर्वो जनां मम बुद्धिमज्जनचर्चिजनं प्रशंसति । अहमपि
तद् ज्ञात्वेतस्मिन्नगरे केनापि विस्वम्भे न करोमि ।]

अविमारकः—अलमौघासीन्येन । बहुजनपरिहारतया न लब्धः क्षणः
१५ कान्तां प्रशोभयितुम् । तदिदानीं प्रासादगतमपि तथैव तां बोध-
यिष्यायः ।

विदूषकः—सुदु भवे भगादि । पासादं आलुहामो । [सुदु भवान्
१८ भजति । प्रासादमारोहायः ।]

अविमारकः—मरे ! प्रयत्नादारोढव्यं यथा नथा न प्रवर्तते प्रासाद-
शब्दः ।

२१ विदूषकः—भो ! ण मकं एदं । को सकदि उच्छिद्धं णकरन्तो
मुज्झिदुं । अहं एत्थ चिट्ठामि । तुवं एव आलुह । [भो ! न

- १५ वर्षितुमारब्धः । अहमिच्छाम्यभिनवेनाकाशतोयेन स्नातुम् । तत् स्वर-
योपस्नानम् ।]
- नलिनिका—जं भट्टिदारिआ आणवेदि । [यद् भर्तृदारिकाशापयति ।]
- १८ अविमारकः—किमुल्लस्यनया व्यवसितम् ।
कुरङ्गी—हळा ! एहि दाव ! [हळा ! एहि तावत् ।]
नलिनिका—भट्टिदारिए ! इअम्हि । [भर्तृदारिके ! इयमस्मि ।]
- २१ कुरङ्गी—हळा णं ! सीदळं दे सरीरं । [हळा ! गनु शीतलं ते
शरीरम् ।]
नलिनिका—भट्टिदारिए ! ण आणामि । [भर्तृदारिके ! न जानामि ।]
- २४ कुरङ्गी—हळा ! एहि परिस्सजेहि मं । [हळा ! एहि परिस्सजस्व
माम्]
नलिनिका—भट्टिदारिए ! तह । (परिस्सजते) [भर्तृदारिके ! तथा ।]
- २७ कुरङ्गी—हळा ! अदिसीदळं मनोहरं च दे सरीरं । [हळा ! अति-
शीतलं मनोहरं च ते शरीरम् ।]
नलिनिका—अणुमाहीदम्हि । [अनुगृहीतास्मि ।]
- ३० कुरङ्गी—हळा ! सम्पदि णस्सदि विअ मे सरीरदाहो । (स्वगतम्)
हन्त किदो सहिष्णवो । समत्तो अ अज्ज एदाए सरीरसंसर्गो ।
(प्रकाशम्) गच्छ दाणि तुवं । [हळा ! सम्प्रति नश्यतीव मे
३३ शरीरदाहः । हन्त कृतः स्खीग्रणयः । समासआघेतस्याः शरीर-
संसर्गः । गच्छेदानीं त्वम् ।]
नलिनिका—जं भट्टिदारिआ आणवेदि । (निनान्ता) [यद्
३६ भर्तृदारिकाशापयति ।]
हरिणिका—भट्टिदारिए ! भट्टिणीए किं णिवेदेमि । [भर्तृदारिके !
भट्टिन्यै किं निवेदयामि ।]

३९ कुरङ्गी-अञ्ज विअदरोआ सोत्था ह्येदि त्ति । [अद्य विगतरोगा
स्वस्था भवतीति ।]

हरिणिका-कहं तुम् विज्झादं त्ति पुच्छिदा किं विण्णवेमि । [कथं
४२ त्वया विज्ञानमिति पृष्टा किं विज्ञापयामि ।]

कुरङ्गी-सुट्ठु तुम् विज्झादं । एदेण ओसघवित्सेसेण त्ति भगेहि ।
[सुट्ठु त्वया विज्ञानम् । एतेनौषधविशेषेणेति भण ।]

४५ हरिणिका-अं भट्ठिदारिआ आणवेदि । (निरान्ता) [यद् भणं-
दारिकाज्ञापयति ।]

अविमारकः-किञ्चुलस्यनया व्यवसितम् ।

उष्णं शंसिति तन्वद्गी सर्वतः प्रेश्यते मुहुः ।

नेत्राभ्यां बाष्पपूर्णाभ्यां किञ्चु कर्तुं व्यवस्थिता ॥ ३ ॥

कुरङ्गी-होदु, उत्तरीअयामेण अत्ताणं उव्वन्धिअ वायादइस्सं ।
(उत्थाय तथा पुष्यंती मण्डनितं ध्रुत्वा) हं परित्ताआहि परित्ता-
६ आहि मे । [भवतु, उत्तरीयवाससात्मानमुद्वप्य ध्यापादयिष्यामि ।
हं परिप्रायस्य परिप्रायस्य माम् ।]

अविमारकः-सत्ते ! न शक्यमतः परमुपेक्षितम् । (अङ्गुलीयकं यामा-
६ द्दुष्यां प्रक्षिप्य) कान्ते ! न भेतज्यं न भेतज्यम् । (इति कुरङ्गीमुत्था-
पयति)

कुरङ्गी-(सहस्रं) किण्णुमु मरुधं एदं । मृदा विअ जादा ।
७ [किञ्चुलम् गत्यमेवम् । मृदेयं जाता ।]

अविमारकः-कान्ते ! व्यपनीयतां शङ्का । (परिष्वजते)

कुरङ्गी-अच्छरीअं । एकस्मरणेण णस्मदि विअ मे सरिरदाहो ।
१२ [भावार्थम् । एकक्षणेन नश्यतीव मे शरीरदाहः]

अविमारकः-अयं तन्वयस्याः परिष्वङ्गः,

अविमारकः—नलिनिकाया इव श्वरः । वयस्य ! विघाट्यतां द्वारम् ।

विदूषकः—जे भवं आपणैवेदि । (विघाट्य) ण्डु ण्डु भोदी ।

१ [यद् भवानाज्ञापयति । पृत्वेतु भवती ।]

नलिनिका—ह को दाणिं णसो पुरिसो । [हं क इदानीमेव पुरयः ।]

विदूषकः—सुट्ट विम्भाट्ठं तुण । अहो राजउज्जस्म विसेसो । को

१२ अण्णो जणो मं पेण्णिवअ पुरिमों नि भणादि । इत्थिआ न्नु अहं ।

[सुट्ट विज्ञानं स्वया । भटो राजकुलस्य विज्ञेयः । कोऽस्यो जनो मां
प्रेक्ष्य पुरय इति भणति । स्त्री लब्धवहम् ।]

१५ अविमारकः—नलिनिके ! प्रविशेदानीम् ।

नलिनिका—कहं भट्टिदारअो । भट्टिदारअ ! वन्दामि । भट्टिदारअ !

को णसो पुरिसो । [कथं भर्तृदारकः । भर्तृदारक ! वन्दे । भर्तृदार-

१८ क ! क एव पुरयः ।]

विदूषकः—अहं पुक्करीणी नाम चेही । [भटं पुक्करीणी नाम चेही ।]

अविमारकः—योऽस्माभिः सदा कथ्यते मन्तुष्ट इति, सोऽयं

२१ ब्राह्मणः ।

नलिनिका—आ दिट्ठपुण्यो णअरापणात्तिन्दे अअं बम्हणो । [भा

रहपूयो मगरापणात्तिन्देऽयं ब्राह्मणः ।]

२४ विदूषकः—आम भोदि । जण्णोपवीदेण बम्हणो, चीचरेण रत्तपहो ।

जदि यथं अयणमि, ममणओ होमि । भोदि ! किं एत्तं । [भाम

भवति ! यज्ञोपवीतेन ब्राह्मणः, चीचरेण रत्तपटः । यदि यज्ञमपनयामि

२७ भमणओ भवामि । भवति ! किमेतत् ।]

नलिनिका—भट्टिदारिआण उवण्हाणी । [भर्तृदारिकाया उपमानम् ।]

विदूषकः—हिं एदिणा बुभुसिस्ताण रोदन्तीण अत्तहोदीण उवण्हाणेण

३० वयं । गच्छ मिच्छ भोजनं आणेहि । अहं अग्न्यामणीओ

होमि । [किमेतेन शुभ्रक्षिताया रुदन्या अत्रभवत्या उपस्थानेन
कार्यम् । मच्छ शर्वं भोजनमानय । अहमप्रासनीयो भवामि ।]

३३ नलिनिका—दुव्यम्हण ! एदं पि भोजणं चिन्तेसि । सव्वं दाव
चिट्ठदु । कहं दिअसे अणेअपुरुससम्पादे आअमग्गे भट्ठिदारओ
पविट्ठो । [दुब्राह्मण ! एतदपि भोजनं चिन्तयसि । सर्वं तावत्

३६ तिष्ठतु । कथं दिवसेऽनेकपुरुषसम्पत्तिं राजमार्गे भर्तृदारकः प्रविष्टः ।]
अविमारकः—सर्वं भवत्यै सन्तुष्टः कथयिष्यति ।

नलिनिका—विसज्जिदम्हि इमिणा बहुमाणवअणेण । होदु, इमं
३९ गहिअ चउरसाळं पविसिअ गोठीजणेण सह दुत्तन्तं सुगामि ।
एहि वम्हण ! (इत्याकर्षति ।) [विमर्जितास्म्यनेन बहुमाणवचनेन ।
भवतु, इमं गृहीत्वा चतुःशालं प्रविश्य गोष्ठीजनेन सह घृणात्सं

४२ शृणोमि । एहि ब्राह्मण !]

विदूषकः—अव्यम्हणं अव्यम्हणो । [अवहण्यमवहण्यम् ।]
कुरही—हस्सो तु अअं वम्हणो । [हास्यः स्ववयं ब्राह्मणः ।]

४५ अविमारकः—वयस्य । हास्यः खलु मयान् ।

विदूषकः—को एत्थ मम अम्सद्वेअं भणादि । अहं ण हस्सो,
सत्तहोदी एव हस्सा । जा अत्तणो अयत्थं जाणिअ किं पि कर्तुं

४८ वयसिअ मेहमहं सुणिअ सव्वं विमुमरिअ पडिदा । [कोऽत्र
ममाश्रयेयं भणति । अहं न हास्यः, तत्रभवत्येव हास्यः । वामनोऽ
घस्यां ज्ञाया किमपि कर्तुं प्यत्रस्य मेघशब्दं श्रुत्वा सर्वं विभ्रमय
५१ पतिता ।]

कुरही—हं एदं पि इमेहि तिट्ठं । [इम् एतदप्याभ्यो रष्टम् ।]
नलिनिका—याचेमि अहं । इदो एहि वम्हण ! । [याचेऽहम्]

५४ इत एहि ब्राह्मण !]

विदूषकः—जइ भोजणं देसि, तदो गच्छामि अहं । इट्ठं आअन्तुअ-
स्स भोजणदाणं । [यदि भोजनं ददासि, ततो गच्छाम्यहम् । इष्ट-
५७ भागान्तुकस्य भोजनदानम् ।]

नलिनिका—एहि मे सञ्चामरणं देमि । [एहि मे सर्वाभरणं ददामि ।]

विदूषकः—णहि घिद्वअणेण पित्तं णस्सदि । मम हस्तगद्दं करेहि ।

६० [नहि घृतवचनेन पित्तं भक्षयति । मम हस्तगतं कुरु ।]

नलिनिका—एवं होदु । (आभरणान्यत्रमुच्य ददाति) [एवं भवतु ।]

विदूषकः—सुणादु होदी । [शृणोतु भवती ।]

६१ नलिनिका—मूढ ! घग्गण ! चउस्साम्मे उवविसिअ गोटीजणेण सह
सुणामि । [मूढ ! माग्गण ! क्षुण्ण उपविश्य गोटीजनेन सह
शृणोमि ।]

६२ विदूषकः—तत्तहोदीं पुग्गिअ आअच्छामि । [तत्रभवतीं पृष्ट्वागच्छामि ।]

नलिनिका—को तुवं, मम सञ्चामरणं गहिअ यच्छहो जादो ।

६३ एहि दाय । (विदूषक हस्ते गृह्णाति ।) [कस्त्वं, मम सर्वाभरणं गृही-

६४ त्वा वह्मभो जातः । एहि तावत् ।]

विदूषकः—भोदि ! मा मा एवं । अदिमुडमारो खु अहं । [भवति !

मा मैवम् । अतिमुकुमारः स्वयम् ।]

७१ नलिनिका—जाणामि जाणामि दे मुडमारत्तणं । जइ सुडमारो, सिग्घं

एहि । [जानामि जानामि ते मुकुमारत्वम् । यदि मुकुमारः, क्षीप्रमेहि ।]

विदूषकः—भोदि ! अअं आअच्छामि । [भवति ! भयमागच्छामि ।]

७५ (निःक्रान्ताः ।)

अविमारकः—प्रिये ! पइय पइय परमदर्शनीयान् प्रावृट्कालवद्भान्

कालमेघान् । इमे हि,

जलदसमयपोषणादम्बरानेरुपक्रियाजम्भका, वसभृद्गृष्टयो
भगवत्तनिकास्तीत्यन्नगीवामवत्सीकभूता नभोमार्गस्त्वहुराः । ८

संदनशरनिशानगैलाः प्ररष्टाङ्गनांसन्धिपाला गिरिस्तापनाम्भोघटाः
उदधिसलिलभैक्षहारा रवीन्द्रगैला देवयन्त्रप्रपा भान्ति नीलाम्बुदाः ॥ ६ ॥

कुरङ्गी—अय्यउत्त ! दस्सणीआ दाणिं संवुत्ता । [आर्यपुत्र ! दर्शनी-
या इदानीं संवृताः ।]

३ अविमारकः—अहो विपुलता विरलता धाराणाम् । तथाहि,
त्रयोमार्णयोर्मिसदृशा निनदन्ति मेघा
मेघप्ररोहसदृशाः प्रपतन्ति धाराः ।
रक्षोङ्गनाभ्रकुटिवन् तडितः स्फुरन्ति
प्राप्तोऽप्रयौवनघनस्तनमर्दकालः ॥ ७ ॥

कुरङ्गी—अय्यउत्त ! आरद्धो सम्पदि वरिसिद्धं देवो । [आर्यपुत्र !
आरद्धः सम्प्रति वर्धितुं देवः ।]

३ अविमारकः—प्रिये ! एहि अभ्यन्तरमेव प्रविशावः ।

कुरङ्गी—(सहस्रम्) जं अय्यउत्तो आणयेदि । [यद् आर्यपुत्र
आज्ञापयति ।]

(निष्क्रान्ती ।)

पञ्चमोऽङ्कः ।

अथ षष्ठोऽङ्कः ।

(नतः प्रविशति भार्ता ।)

भार्ता—अहो अणयत्था किदन्तस्स, जं राअदारिआ पढमं महारा-

३ ण्ण मोवीरराण्ण सँ विहुमेण उदिसिअ वरिदा । अज्ज अवि-

दिअसम्भयेण माणुसल्लोअदुल्लभाकिदिगुणविसेसेण केण वि

संओओ जादो । अहअ दाणि कामिराअपुत्तो जअवम्मा णामे

६ मट्टिणीण मुदम्मणाण सह अमन्चेण भूदिण्ण आणीदो सम्पदि

- राअउळं पविट्टो । सअं किळ कासिराओ जण्णवावारेण ण
आअदो । किंणुमु एदं भविस्सदि । [अहो अनवस्था कृतान्तस्य,
९ यद् राजदारिका प्रथमं महाराजेन सौवीरराजेन तं विष्णुमेवमुद्दिश्य
वृत्ता । भद्याविदितमम्भवेन मानुषलोकदुर्लभाकृतिगुणविशेषेण केनापि
संयोगो जातः । अथ चेदानीं काशिराजपुत्रो जयवर्मा नाम भट्टिन्या
१२ मुदत्तनया महामात्येन भूतिकेनाभीतः संप्रति राजकुलं प्रविष्टः । स्वयं
किंल काशिराजो वक्ष्य्यापारेण नागतः । किन्तु स्वत्वेनद् भविष्यति ।]
(ततः प्रविशति यमुमित्रा ।)

- १५ यमुमित्रा—अहो विसमसीळा संवच्छरिआ णाम अत्तणो णक्खत्त-
यिसेसं एव्व चिन्तअन्ति, कम्मगोरथं ण जाणन्ति । अज्ज पविट्टो
कुमारो, अज्ज एव्व विवाहो णिउत्तो । (परिक्रम्य) किंणुमु जअ-
१८ दा इअं किं वि चिन्तअन्ती अप्पमणा विअ उम्मुआ वीसड ।
जअदे ! भट्टिणी भणादि—आअच्छेहि त्ति । [अहो विषमशीलाः
सांसारिका नामात्मनां नक्षत्रविशेषमेव चिन्तयन्ति, कर्मगौरवं न
२१ जानन्ति । अथ प्रविष्टः कुमारोऽर्धव विवाहो नियुक्तः । किन्तुयत्तु जय-
देवं किमपि चिन्तयन्वप्रसवेवांगमुका दृश्यते । जवद् ! भट्टिनी भणति
—भातच्छेति ।]

- २४ धात्री—हृत्ता ! जाणासि किं णिमित्ते त्ति । [हला ! जानासि किं
निमित्तमिति ।]

- यमुमित्रा—किं अण्णे, एदस्मिं कएये कत्तअव्वं चिन्तेदुं । [किम-

- २७ स्यात्, तस्मिन् कार्ये कर्मेव्यं चिन्तयितुम् ।]

- धात्री—मम्पदि भट्टिणीए को अभिष्ठाओ । [संप्रति भट्टिन्याः
कोऽभिप्रायः ।]

- २८ यमुमित्रा—अत्तणो वंसजादम्म विहुमेणम्म अव्वथं अजाभिअ
णेण्णदि जअवम्मणो दारिअं दादुं । किन्तु महाराओ सौवीररा-

अदत्तं अजाणन्तो अज्ज किञ्च अहिअसन्दावो जादो । [भाग्येनो
 ३३ वंशजातस्य विष्णुसेनस्यावस्थामज्ञात्वा चेच्छति जयवर्मणे दारिकं
 दातुम् । किन्तु महाराजः सौवीरराजपुत्रमजानन्नयं किलाधिकसन्तापो
 जातः ।]

३६ (प्रविश्य)

नलिनिका—अज्ज किदसङ्केदा विअ अम्हाअं सब्बसङ्कहा ।
 (परिक्रम्यायलोचय) किण्णुहु एसा मम मादा वसुमिन्नाए सह
 ४१ किं वि चिन्तेदि । इमं उपसप्पिअ अमुहवुत्तन्तं मुणामि ।
 [भयं कृतसंकेतानीवास्माकं सर्वसंकटानि । किन्तुमन्वेदा मम माता
 वसुमित्रया सह किमपि चिन्तयति । इममुपसर्प्यामुग्रवृत्तान्तं वृणोमि ।]
 ४२ वसुमित्रा—तच्छा णळ्ळिणिए ! एहि दाव । तुमं कञ्चुइमहयासेण
 राअठ्ठवुत्तन्तं जाणासि । [इत्ता नलिनिके ! एहि तावन् । तं
 कञ्चुकिमहयासेन राजकुलवृत्तान्तं जानामि ।]

४५ नलिनिका—अभिणवो वुत्तन्तो । णं वं णिवेदिठं आअदग्धिं ।
 [अभिनयो वृत्तान्तः । ननु तं निवेदयितुमागतास्मि ।]
 वसुमित्रा—भणाहि जादे ! । [भणं जाते ! ।]

४८ नलिनिका—पेसिदो मु सोयीरराअस्स अमचेदि दूदो—अम्हाअं
 सामी तुम्हाणं णअरे ममुत्तदारकळत्तो पण्णो पडियसदि त्ति
 अम्हाअं गूढपुरुमेहि वुत्तन्तो जाणिअदु मामिणेसि । [प्रेरितः
 ५१ मन्त्रं सौवीरराजस्यामर्त्यवृत्तः—अस्माकं स्वामी युष्माकं नगरे सपुत्र-
 दारकलत्रः प्रच्छन्नः प्रतिवर्ततात्यस्माकं गूढपुरवृत्तान्तो ज्ञायतां
 स्वामिनेति ।]

५४ उभे—कहं पण्णवेसो वत्तदित्ति । तदो तदो । [कथं प्रच्छ-
 वेयो वत्तन् इति । ततस्मात्तः ।]

नलिनिका—तदो पदं सर्वं मुण्डितं तस्मिन् लेहस्स अवसाणं
 ७ पेक्खिअ अय्यभूदिण्ण सह गओ किञ्च महाराओ तं अण्णेसिदुं ।
 [तत एतत् सर्वं श्रुत्वा तस्य लेखस्वावसानं प्रेक्षयाम्भूतिकेन सह
 गतः किल महाराजस्तमन्वेपितुम् ।]

१० धात्री—किण्णुखु भवे । [किन्नुखलु भवेत् ।]

वसुमित्रा—गच्छिणि ! तुवं दाव अद्भन्तरं पविस । [नलि-
 निके ! एवं तावद्भन्तरं प्रविश ।]

११ नलिनिका—अं अय्या भणादि । (निष्क्रान्ता) [चक्षुर्यां भणति ।]

वसुमित्रा—एहि दाव । जअं भट्ठिणीं पेक्खामो । [एहि तावत् ।
 भौर्वी भट्ठिनीं पश्याथः ।]

१२ धात्री—एथं करेह । [एवं कुर्वः ।]

(निष्क्रान्ते ।)

प्रवेशकः ।

१५ (ततः प्रविशति कुन्तिभोजः सौवीरराजभूतिकाम्याम्)

कुन्तिभोजः—ययस्य !

किं भेक्षसे मम मुखं चिरकालदृष्टो

गाढं परिष्वज सखे ! स्मर बालभावम् ।

प्रीत्या भयन्तमनिमेषमवेक्षितुं मे

लेहान्नवीर्यत इवाद्य वयस्यमायः ॥ १ ॥

सौवीरराजः—यदिष्टं भवतः ।

(उभौ परिष्वजेते)

१ कुन्तिभोजः—

चिन्ताकुलत्वं प्रजतीव युद्धि-

र्वीर्यं च बाष्पाहतगद्गदं च ।

नेत्रे सवाप्ते मुखमप्रसन्नं

किं हर्षकाले क्रियते विकारः ॥ २ ॥

सौवीरराजः—न खल्वहमप्रहृष्टो भवत्सङ्गमेन । किन्तु बलवान् पुत्र-
स्तेहो नाम ।

यो मे पुत्रगतः शोको हृदयस्थो विजृम्भते ।

सोऽद्य लब्ध्वा सहायं त्वां बाष्परूपेण निर्गतः ॥ ३ ॥

कुन्तिभोजः—कथं पुत्रगतः शोक इति ।

भूतिकः—विदितमस्तु स्वामिना । न दृश्यते किञ्चाभिन् संवत्सरे
कुमारः ।

सौवीरराजः—बलवान् पुत्रस्तेहो नाम । पश्यतु भवान्

अनुपमबलवीर्यरूपवन्तं

सुतमविमारकमद्य चिन्तयामि ।

तव चरणरजोच्चिताप्रवेशो

यदि स भवेद्विह को न मद्विशिष्टः ॥ ४ ॥

भूतिकः—(आत्मगतम्) महान् खन्धय सन्तापो वर्धत एव हि
कुमात्मन्तरेण । विलोपयाम्येनम् । (प्रकाशम्) कथं स्वामिनोऽभ्या-
गता व्यापन् ।

कुन्तिभोजः—अहमप्यनेन व्याश्रेपेण विभृजवानेन प्रष्टुम् ।

सौवीरराजः—श्रूयताम् । अथवा भूतिकस्तु विजानाति । अप्यस्मन्-
ख्यान्तोनुमिच्छति ।

कुन्तिभोजः—वयमवहिताः स्मः ।

सौवीरराजः—अपि क्षायने चण्डभार्गवो नामात्यन्तगोपी प्रक्षयिः ।

कुन्तिभोजः—श्रूयते तत्रभवान्मपोनिधिः ।

सौवीरराजः—सोऽस्मद्विषयमभ्यागतः । कान्तारे तस्य शिष्यो
व्याघ्रेणाभिभूय मारितः ।

२ कुन्तिभोजः—ततस्ततः ।

सौवीरराजः—ततोऽहमपि तस्मिन् काले-भृगयावशाद् यद्विद्वयैव तं
देशमभ्युपगतः ।

१५ कुन्तिभोजः—ततस्ततः ।

सौवीरराजः—अथ मां दृष्ट्वा विजृम्भमाणरोषभ्रुकुटीपुटविषमीकृत-
वदनः प्रलम्बजटाभारः शिष्ये स न्यस्तकरः क्रुद्धो दहन्निव क्रोधा
१८ मिता मदचनमभ्रोतुकामः संरम्भस्वलितयचनो मां बहुधा
क्षेप्तुमारब्धः ।

कुन्तिभोजः—ततस्ततः ।

२१ सौवीरराजः—ततोऽहमपि भयितव्यमयार्थस्व प्रात्रत्येनाधृतिः 'धृत्तान्तं
न प्रयापि, निष्कारणं क्षिपसि ' इति संक्रुद्धयानमि ।

न भापसे धृत्तमुपेपि रोषं

निष्कारणं प्रक्षिपामि प्रकामम् ।

अभाजनं त्वं तपसां प्रकोपाद्

प्रत्यपिरूपेण भवाद्गुपाकः ॥ ५ ॥

कुन्तिभोजः—असिदृशमुक्तं भवता ।

सौवीरराजः—ततस्तन्मूर्खैवान्यधारावमिच्छो भगवान् हुताशन इव

३ प्रज्वलितनेत्रो बहुदाः शिरः कम्पयन् ' कथं कथम् ' इत्युक्त्वा मां
शप्तुमारब्धवान् ।

यस्माद् ब्रह्मर्षिर्मुग्योऽहं शपाक इति भाषितः ।

तस्मान् अपुत्रदारस्त्वं शपाकन्यमवाप्स्यसि ॥ ६ ॥

इति ।

कुन्तिभोजः—अहो अल्पमूलत्वं महतां चानर्थस्य ।

भूतिकः—सभाग्यं सौवीरराजकुलम् । कुतः,

ब्रह्मर्षिणा प्ररुष्टेन श्वपाकत्वं तदा कृतम् ।

यस्मान् तेनैव रूपेण न सर्वं भग्ममान् कृतम् ॥ ७ ॥

कुन्तिभोजः—युक्तमभिहितं भवता । ततस्ततः ।

सौवीरराजः—ततस्तच्छापप्रक्षुब्धमनसा मया सुचिरमनुनीयमानः

शनैः शनैः प्रकृतिस्थो मूत्रानुग्रहं कृतवान्—

यावन् प्रच्छन्नरूपेण तावन् संवत्सरं व्रजे ।

ततः संवत्सरे पूर्णे मुक्तशापो भविष्यसि ॥ ८ ॥

इति । एवमुक्त्वा प्रमग्नचित्तेन गृहि भोः काश्यप ! इत्याहूयत,
स तमनुगतो व्याघ्रेण मारितो बटुः । चरितं च मया संवत्सरं

१ श्वपाकव्रतम् । अद्यास्मि द्वापान्मुक्तः ।

कुन्तिभोजः—अहो व्यापदः प्रवृत्तिर्निवृत्तिश्च । दिष्ट्या भर्तुः
वर्धते ।

६ भूतिकः—जयतु स्वामी ।

कुन्तिभोजः—ननु विष्णुसेनमाता सपरिवारमन्तःपुरं प्रविष्टा ।

भूतिकः—तत्रभवती प्रविश्याभ्यन्तरे चिरकालप्रसुप्तं प्रणयमुद्धो-

९ धयति ।

कुन्तिभोजः—अधेदानीं विष्णुसेनः कथमविमारको जातः ।

भूतिकः—ऽष्टाणोतु स्वामी—अस्ति धूमकेतुर्नामासुरः । सर्व-

१२ लोकभारणाय परिभ्रमन् स कदाचिन् सौवीरराष्ट्रमुत्सादयितुं
प्रवृत्तः ।

कुन्तिभोजः—अपूर्वा खलु कथा । ततस्ततः ।

५ भूतिकः—ततः स्वदेशे सर्वप्रजानामार्तिं दृष्ट्वा तस्य राक्षसस्य च प्रतिक्रियामनवेक्षमाणः स्वामी देशमुपगतः ।

कुन्तिभोजः—ततस्ततः ।

८ भूतिकः—ततस्तन् सर्वं बुद्ध्वा कुमारो विष्णुसेनः क्षितिरेणु-
परुषगात्रः प्रलम्बमानकाकपक्षः शिशुभिस्तुत्यवयोभिः प्रक्रीड-
मानो वैद्ययोगान् प्रमत्तेषु रक्षिपुरुषेषु सहसैव तं देशमभ्युपगतो

२१ यत्रासौ राक्षसः ।

कुन्तिभोजः—अहो आश्चर्यमाश्चर्यम् । ततस्ततः ।

भूतिकः—ततः स राक्षसः ग्रीत्या सुसम्पन्नमिवाहारं कुमारमभि-

२४ समीक्ष्य स्वकर्म कर्तुमारब्धः ।

कुन्तिभोजः—अहो नृशंसता राक्षसस्य । ततस्ततः ।

भूतिकः—अथ कुमारेण किञ्चित् प्रहस्य,

प्रपतद्दशनिना यथा गिरीन्द्रो

दपदहनेन यथा घनप्रदेशः ।

युधि ललितमनायुधेन तेन

क्षितिपमुत्तेन तदा हतः स नीचः ॥ ९ ॥

कुन्तिभोजः—प्रथममेव हस्तिसम्भ्रमे मयोक्तं—देवादुत्पादितोऽयं
केवलो मानुषो न भवतीति ।

गौरीराजः—भवान् महत्सन्नेत्रश्चरैः कथं चिन्तयत्यचिमारुहं
प्रति ।

भूतिकः—रयामिन् !

गम्यान्तु देवाः सुपरीक्षिता मे

न दृश्यते कापि चरैः कुमारः ।

परीक्षितुं तं मनमोऽस्ति शक्ति-

नूनं हि मायामनुगच्छतीति ॥ १० ॥

(ततः प्रविशति नारदः)

नारदः—

वैदेः पितामहमहं परितोषयामि

गीतैः करोमि हरिसुद्वतरोमहर्षम् ।

उत्पादयान्यहरहर्विविधैरुपायै-

स्तन्त्रीषु च श्वरगणान् कलहांत्र लोके ॥ ११ ॥

भोः! कुन्तिभोजस्य पित्रा दुर्योधनेन वयं सुचिरमाराधिताः ।

तस्मिन् मानुषस्वभावमुपगते कुन्तिभोजश्चात्मासु भूत्यत्वमाच-

रति । अद्य कुन्तिभोजस्य सौवीरराजस्य च महान् विमारकादर्श-

नेन कार्यसङ्कटो वर्तते । तदिदानीमहमविमारकप्रदर्शनेन तयो-

र्व्याक्षेपं समाक्षिपामीत्यवतीर्णोऽस्मि भूम्याम् । (रति कुन्तिभोजसौ-

वीरराजयोः पुरतः स्थितः ।)

कुन्तिभोजः—अये भगवान् देवर्षिर्नारदः । भगवन्! अभिवादन्ये ।

नारदः—श्वसि भवते ।

कुन्तिभोजः—अनुगृहीतोऽस्मि ।

सौवीरराजः—भगवन्! अभिवादन्ये ।

नारदः—शान्तिरस्तु ते ।

सौवीरराजः—अनुगृहीतोऽस्मि ।

कुन्तिभोजः—(कर्णे) भूतिक! एवं क्रियताम् ।

भूतिकः—यदाहापयति स्वामी । (निःकम्प्य प्रविश्य) इदमर्थं

पाद्यं च ।

कुन्तिभोजः—भगवन्! क्रियतामनुग्रहः ।

नारदः—एवमस्तु ।

१८ कुन्तिभोजः—(अम्यर्घ्यं) भगवन् ! अस्मद्गृहं परिपूतं भवद्व-
तरणेन ।

सौर्वीरराजः—इदानीं मुक्तशापोऽस्मि देवर्षिदर्शनेन ।

२१ नारदः—नाहं माम्प्रतं युष्मद्दर्शनार्थमेवागतोऽत्र । अविमारकादर्श-
नेन मम्भूतं दुःखं भवतोद्घातावतीर्णोऽस्मि । - - -

उर्मी—यद्येवं, विमुक्तमन्तापौ स्यः ।

२४ नारदः—भूतिक ! सुदर्शनामानय ।

भूतिकः—यदाज्ञापयति भगवान् । (निःक्रम्य सुदर्शनया सार्धं प्रविष्टः)

सुदर्शना—अद्यभाअहो देवरिसी । [अम्यागतो देवर्षिः] ।

२७ भूतिकः—एवम् ।

सुदर्शना—सणाहो दाणि मे पुत्तअस्म विवाहो संवुत्तो । (उपगम्य)

मअयं वन्दामि । [सनाथ इदानीं मे पुत्रकस्य विवाहः संवृत्तः ।

३० भगवन् ! वन्दे ।]

नारदः—

एवमेव महाभागे ! नित्यं प्रीतिमयाभुद्धि ।

कुन्तिभोजश्च भूपालो नित्यं म्यान् प्रीतिरीडितः ॥ १२ ॥

सुदर्शना—अगुगाहीदग्धि । [अनुगृहीताभिः ।]

नारदः—इदानीं गृह्यतां भवन्तीं प्रष्टव्यम् ।

३ उर्मी—अनुगृहीतां स्वः ।

कुन्तिभोजः—भगवन् ! किं जीयति सौर्वीरराजपुत्र ।

नारदः—यादृम् ।

६ सौर्वीरराजः—केन कारणेन न दृश्यते ।

नारदः—विवाहव्याधेपान् ।

सौर्वीरराजः—कथं निर्विष्टः कुमारः ।

९ कुन्तिभोजः—अथ कस्मिन् प्रदेशे ।

नारदः—नगरे वैरन्त्ये ।

कुन्तिभोजः—वैरन्त्यं नाम नगरमप्यस्तीति । भवतु कस्य जामातृत्व-

१२ मुपगतः ।

नारदः—कुन्तिभोजस्य ।

कुन्तिभोजः—कः सः ।

१५ नारदः—

पिता कुरङ्गया मृपालो वैरन्त्यनगरेभरः ।

दुर्योधनस्य तनयः कुन्तिभोजो भवान् ननु ॥ १३ ॥

कुन्तिभोजः—किं बहुभिः प्रभैः । मत्मुतायां कुरङ्गयां निर्विष्ट इत्युच्यते भगवता ।

३ नारदः—एवमेतन् ।

कुन्तिभोजः—लज्जित इयस्मि । केन दत्ता, कथं वा, कथं चायं प्रविष्टः कन्यापुरम् ।

६ नारदः—

दत्ता सा विधिना पूर्वं दृष्टा सा गजसम्भ्रमे ।

पूर्वं पौरुषमाश्रित्य प्रविष्टो मायया पुनः ॥ १४ ॥

कुन्तिभोजः—भवत्वेवं तावन्निष्प्रतियचनमृषिषधनम् । भगवन् !

इदानीं किं प्राप्तकालं कुमारस्य कुरङ्गयाश्च । विवाहः पूर्वमारब्धव्यः ।

१ नारदः—निष्ठितो विवाहो ननु गान्धर्वः स्वसमय एव इदानीम् ।

कुन्तिभोजः—अभिसाक्षिकमिच्छामि ।

नारदः—नित्यमभिसाक्ष्येव । तथापि स्वजनपरितोषगार्थमभ्यन्तर-

६ समयमात्रमुपाध्यायेन कारयित्वा शीघ्रमानीयतामिह कुमारः सह भार्यया ।

कुन्तिभोजः—भगवन् ! एष गच्छामि ।

- ९ नारदः— तिष्ठतु भवान् । भूतिक ! गच्छ त्वम् ।
 भूतिकः—यदाज्ञापयति भगवान् । (निष्क्रान्तः ।)
 कुन्तिभोजः—भगवन् ! विज्ञाप्यमस्ति ।
- १२ नारदः—इतस्तावन् । स्वैरमभिधीयताम् ।
 कुन्तिभोजः—भगवन् ! सुदर्शनायाः पुत्राय जयवर्मणे कुरङ्गं दास्या-
 मीति मयानीता सा पूर्वं सनाथा । किं कर्तव्यमिदानीम्, अभि-
- १५ धीयताम् ।
 नारदः—एवं करोमि । मुहूर्तमेकान्ते तिष्ठ ।
 कुन्तिभोजः—तथास्तु । (तथा करोति ।)
- १८ नारदः—सुदर्शने ! इतस्तावन् ।
 सुदर्शना—भयं ! इअग्निह । [भगवन् । हयमस्मि ।]
 नारदः—ननु श्रुतमस्मद्वचनम् ।
- १ सुदर्शना—सुदं सोधीरराउत्तस्स गुणसङ्कीर्तणं । [श्रुतं सौवीर-
 । राजपुत्रस्य गुणसङ्कीर्तनम् ।]
 नारदः—मा भयम् । भवत्या विस्मृतोऽग्निदेयादुत्पन्नोऽमजस्ते पुत्रः ।
- ४ सुदर्शना—हं, एदं पि भयं जाणादि । [हम्, एतदपि भगवान्
 जानाति ।]
 नारदः—ममैवाज्ञां कुरुष्व तावन् ।
- ७ सुदर्शना—एवं करोमि । भयं भणादु । [एवं करोमि । भगवान्,
 भणतु]
 नारदः—तवायं पुत्रोऽग्नेस्तपत्रः । त्वद्भगिन्याः सुचेतनायाः
- १० प्रमथममकाल एव तत्सुतः स्वर्गं गतः । तवायं पुत्रस्त्य-
 ऋगिन्यै त्वया दत्तः । सौवीरराजश्रामावत्यन्तसन्तुष्टः प्रीतिस-
 दशीः प्रियाः शृन्या विष्णुसेन इति संज्ञामस्मरोन् । अमानुष-
- ११ स्वरूपरत्नार्थपराक्रमेणःनेन वर्धमानेन यस्मादविरूपधारी मा-

- रितोऽमुरः, तस्मादविमारक इति विष्णुसेनं लोको ब्रवीति ।
 ततः सोऽपि ब्रह्मशापपरिभ्रष्टो हस्तिसम्भ्रमदिषसे कुरङ्गी दृष्टो
 ३६ ममुत्पन्नाभिलापः परोण पौरुषेण सङ्गम्य कुरङ्गया दर्शनश-
 क्लितैः कन्यापुररक्षिभिः परीक्ष्यमाणोऽग्निना भगवता प्रच्छादितो
 निर्गतः । तेन निर्वेदेनाग्निं प्रविष्टः पित्रा भगवताग्निना प्रीत्या
 ३९ परिष्वस्यमानो न दहत्यग्निरिति मरुत्प्रपातार्थं कश्चिन् पर्वतमारुढः ।
 मुदर्शना—अहो अमाहिदं । [अहो अयाहितम् ।]
 नारदः—तत्र केनापि विद्याधरेण तद्रूपदर्शनमात्रप्रदृष्टेन प्रीत्यान्त-
 ४२ धानकार्यमात्रमङ्गुलीयकं दत्तं, यद् वक्षिणाङ्गुल्या धारयन्नदृश्यो
 भवति, वामेन प्रकृतिस्थश्च ।
 मुदर्शना—अच्छरीरं अच्छरीरं । [आश्चर्यमाश्चर्यम् ।]
 ४५ नारदः—ततस्तद् वक्षिणाङ्गुल्या धारयन् सन्नुष्टर्नामधेयेन ब्राह्मणेन
 सह कुन्तिभोजस्य कन्यापुरं स्वगृहवन् प्रविश्य कुरङ्गया यथेष्टम्
 भिस्ममाणः सुखमास्ते । एष वृत्तान्तः । किमिदानीं कर्तव्यम् ।
 ४८ मुदर्शना—अणन्तरं अय्याय वस्त्रिदाय चळदी विअ मे हिअअं,
 कोदूहलेण तुस्सदि । भअर्थ ! एमु दिअसेमु कुरङ्गी जअयम्मणो
 भय्यात्ति पुच्छदि । अज्जप्पहुटि तस्स वन्दणीआ संवुत्ता । [अन-
 ५१ स्तरमार्यया वस्त्रिनया चळतीव मे हृदये, कोदूहलेन तुयति । भगवन्
 एषु दिवसेषु कुरङ्गी जयवर्मणो भार्येति पृच्छयते । अद्यप्रभृति तस्य
 वन्दनीय मंवृत्ता ।]
 ५४ नारदः—अभिजनयुक्तमेवाभिहितं भवत्या । कथमिदानीं ज्येष्ठपत्नीं
 कर्त्तव्यसे दीयते । मुदर्शने ! अभिधीयतां काशिराजाय जयवर्मणः
 कुरङ्गी वयसाधिकेति । नन्वस्ति कुरङ्गयाः कर्त्तव्यसी मुमिक्षा
 ५७ नाम । सा जयवर्मणो भार्या भविष्यति ।

मुदरांना—पडिगाहिदं इसिवअणं । [प्रतिगृहीतमृषिवचनम् ।]

नारदः—गच्छ कुन्तिभोजमनुवर्तस्व ।

६० मुदरांना—जं भअवं आणवेदि । [यद् भगवानाज्ञापयति ।]

(ततः प्रविशति वस्त्रेणेनाविमारकः कुरङ्गी भूतिकथ)

अविमारकः—भोः ! लज्जित इवास्म्यनेन वृत्तान्तेन ।

दृष्ट्वा तदानीं गजसम्भ्रमे मां

मद्विभ्रमं ये परिकीर्तयन्ति ।

ते किञ्च वृत्तान्तमिमं विदित्वा

चारित्र्यदोषं मयि पातयन्ति ॥ १५ ॥

(परिक्रम्य दृष्ट्वा) अये अयं खलु भगवान् नारदः । य एषः,

शापे प्रसादेषु च सत्तयुद्धि-

र्वेदेषु गीतेषु च रक्तकण्ठः ।

रिनाधेषु वैराग्युपपाद्य यत्ना-

मष्टानि कार्याणि क्षमीकरोति ॥ १६ ॥

कुन्तिभोजः—इत इतः कुमारः । अभिवादयस्वात्मकुलदैवतं देवर्षिम् ।

अविमारकः—भगवन् ! अभियादये ।

नारदः—स्वस्ति भवते सपत्नीकाय ।

अविमारकः—अनुगृहीतोऽस्मि । मातुल ! अभिवादये ।

कुन्तिभोजः—एषोहि वत्स !

क्षमया जय विप्रेन्द्रान् दयया जय संश्रितान् ।

तत्त्वबुद्धया जयात्मानं तेजसा जय पार्थिवान् ॥ १७ ॥

अविमारकः—अनुगृहीतोऽस्मि ।

कुन्तिभोजः—वत्स ! इत इतः पितरमभिवादयस्व ।

१ अविमारकः—भोस्तात ! अभिवादये ।

सौवीरराजः—गच्छेहि वत्स !

विरचितवरचेपदर्शनीयो

गुरुजनवन्दनमिश्रशुभवक्त्रः ।

घममिव भय हर्षवाष्पनेत्र-

स्त्वमिह भवत्तन्त्र्यं समीक्षमाणः ॥ १८ ॥

पुत्र ! अभिवादयस्व मातुलम् ।

अविमारकः—मातुल ! अभिवादये ।

३ कुन्तिभोजः—गच्छेहि वत्स !

यस्यैः शुभैर्हरिसमो भव नित्ययुक्तैः

सत्यैर्दृढैर्दशरथप्रतिमो भव त्वम् ।

निर्वापितैः पितृसमो भव सम्प्रदानैः

स्वेनात्मना सुसदृशेन पराक्रमेण ॥ १९ ॥

सौवीरराजः—पुत्र ! सुदर्शनामभिवादयस्व ।

कुन्तिभोजः—अयुक्तमिव मुचेतनामनभिवाद्य सुदर्शनामभिवादयि-

३ नारदः—अस्ति कारणम् । अभिवाद्यतां सुदर्शना ।

उभौ—एवं क्रियताम् ।

अविमारकः—भवसि ! अभिवादये ।

६ सुदर्शना—पुत्र ! चिरं जीव एदाए सह । (परिष्पृश्य) चिरे

दिट्ठो सि । अज्ज मां अणुभूदो पुत्तसम्पत्तिरसो । [पुत्र

चिरं जीवेतया सह । चिरेण द्दोऽसि । अथ भयानुभूतः पु

९ संपत्तिरसः ।] (रोदिति)

कुन्तिभोजः—

इमां तु वाष्पाद्रुक्नुहलाक्षीं

सम्प्रसवदुग्धपयोदयुष्माम् ।

अवेक्षितां मातरमप्रकाश्य

धात्रीत्वमेवैति सुचेतना मे ॥ २० ॥

नारदः—अलमतिशेहेन । प्रविशतु कन्यापुरं सुचेतना सुचेतना
सुदर्शना सुदर्शना च समार्येण पुत्रेण ।

३ कुन्तिभोजः—यदाज्ञापयति भगवान् ।

सुदर्शना—अं भअयं आणवेदि । [यद् भगवानाज्ञापयति ।]

नारदः—अचिरेण सौवीरराजो विसृज्यतां स्वदेशगमनाय ।

६ जयवर्मणे सुमित्रा प्रदीयतां काशिराज्ञे । त्वमपि सन्निहितो भव ।

कुन्तिभोजः—अनुगृहीतोऽस्मि ।

नारदः—कुन्तिभोज ! किमन्यन् ते प्रियमुपहरामि ।

९ कुन्तिभोजः—भगवान् यदि मे प्रसन्नः, किमतः परमहमिच्छामि ।

गोप्राङ्गणानां हितमस्तु नित्यं

सर्वप्रजानां सुखमस्तु लोके ।

नारदः—सौवीरराज ! किं ते भूयः प्रियमुपहरामि ।

सौवीरराजः—यदि मे भगवान् प्रसन्नः, किमतः परमहमिच्छामि ।

इमामुदीर्णार्णवनील्यस्त्रां

नरेश्वरो नः पृथिवीं प्रशस्तु ॥ २१ ॥

(भरतवाक्यम्)

भवन्त्वरजसो गावः परचक्रं प्रशाम्यतु ।

इमामपि मर्हो वृत्त्रां राजर्षिहः प्रशस्तु नः ॥ २२ ॥

(निष्क्रान्ताः सर्वे)

षष्ठोऽङ्कः ।

श्लोकानुक्रमणी ।

भययुष्मा उर्वरि	IV. 4	गोष्ठीषु हास्यः	IV. 21
अद्यापि हस्ति	II. 1	चिन्ताकुलत्वं	VI. 2
अनुपमबल	VI. 4	छन्ना भवन्ति	I. 6
अवदुपुरुष	III. 11	जलदगहन	IV. 12
अये सम्प्रीनादौ	III. 14	जलदसमय	V. 6
असितजलद	IV. 9	जबशिथिल	IV. 20
अहं द्विनेत्रो	III. 18	जामानुसंपत्ति	I. 3
आरक्षिणां तु	III. 10	तस्या भयाकु	II. 7
हमा तु बाष्पा	VI. 20	तानस्तु मन्त्रा	III. 6
हृष्टं चेदं कश्चि	IV. 7	तिमिरमिव	III. 4
हृष्टा मत्वा द्वि	I. 2	दग्धा. रुकुलि	IV. 8
उच्चं हर्म्यं स	III. 5	दत्ता सा वि	VI. 1
उरिक्षतां सानु	I. 1	दिश्य स्वभावं	IV. 1
उरः स्तनतटा	II. 6	दृढपरिकरव	III. 9
उष्ण आसिति	V. 3	दृष्टिर्न नृप्यति	III. 17
एकः परगृहं	II. 10	दृष्टिन्मदा प्रभु	II. 2
एनक्षरेन्द्रम	IV. 22	दृष्ट्वा तदानीं	VI. 15
एवमेव महा	VI. 12	दैवं रूपं ब्रह्म	I. 7
कन्यापुरात् क	IV. 1	धर्मः प्रागेव	I. 12
कान्तासमीप	III. 15	नगरपरिधि	III. 2
कामाहतः कु	I. 11	न तत्र कर्तव्य	I. 9
किं प्रेक्षसे मम	VI. 1	न तथा रत्नमा	IV. 14
किमत्र चित्रं	IV. 6	न ते न बुद्धिमं	V. 5
क्षमया जय	VI. 17	न त्वं प्रिये मम	III. 19
गम्यास्तु देशाः	VI. 10	न दृश्यते तत्र	I. 10
गर्भस्था इव	III. 3	न भाष्ये वृत्त	VI. 1
गोदाहणानी	VI. 21	निव्याजं परि	IV. 3

नेत्रे धाव्यपरि	III. 20	यो मे पुत्रगत-	VI. 3
पिता कुरङ्गया	VI. 13	रागं विजृम्भ	III. 1
पुरं गृहे घाति	IV. 23	रोगादकालागुरु	V. 1
पूर्वां तु काष्टा	II. 12	लिम्पन्ति रूक्ष	IV. 5
प्रच्छन्नरूप	IV. 15	वातोद्भूताप्रकेतः	IV. 19
प्रतिच्छन्दं धात्रा	II. 3	विद्याविशानां तु	IV. 17
प्रतिशिष्टं प्रयत्नेन	II. 4	विपुलमपि मि	III. 13
प्रपतद्गतिना	VI. 9	विरचितवरयेष	VI. 18
प्रमिद्धा कार्या	I. 5	धेदै पितामहम्	VI. 11
प्रारम्भ्या कु	IV. 10	व्यामृष्टमूर्यतिलकौ	II. 13
धदुरवाद् दूर	I. 4	व्यायामस्थिरवि	I. 18
घाण्योपपन्न	III. 7	व्योमाणं वोर्मि	V. 7
महादिना प्र	VI. 7	ज्ञापे प्रमादेषु	VI. 16
भग्नं मयैकेन	II. 9	दौलेन्द्रा कल	IV. 11
भयम्बरजमां	VI. 22	श्रुया तु राज्ञो	II. 8
मिनगुणमिदं	II. 11	मर्त्यं मम प्रति	I. 16
यज्ञं शुभं	VI. 19	मततपरिचितो	V. 4
यज्ञे कृते य	III. 12	मग्नीत्यने परि	III. 8
येदि य विभय	II. 5	मध्ये करे ममु	V. 2
यस्माद् महा	VI. 6	हंसाः स्वपन्ति	III. 16
याचन् प्रच्छन्न	VI. 8	हीता भवेन् प्रे	IV. 2
ये गच्छन्ति	IV. 13		

चारदत्तस्य कथावन्तु ।

चारदत्तो नाम कश्चिन् मार्गवाद्गुप्तो विप्र उदारभाषोऽर्थिषु गणितविभक्त्य-
सर्वम्ब उभयिभ्यां श्रेष्ठिचारे नियमति स्म । तस्मिन् दृढमनुराजा वसन्त-
सेना नाम गणिका । अथ कदाचिद्वाज्रवोण्यां गच्छन्ती सा विट्द्वितीयेन राज्ञ-
इषालेन शकारेणानुभव्यमाना संभ्रान्ता प्रहोषान्धकारपूरितगम्भीरायां रथ्यायां
देवाचारदत्तस्य भवनं प्राप्ता तस्माद् गृह्णाद् द्वीपं गृहीत्वा निष्क्रामन्ती चार-
दत्तघेटी रत्निको दृष्ट्वा पटाम्नेन द्वीपं निर्घोष्याभ्यन्तरं प्रविष्टा । अथ विटेन
प्रोत्साहितो राजद्वयलो वसन्तसेनावुद्यता रत्निको यावद् यथाशक्तिपितुमारभते
स्म तावद्याहदत्तवयस्यो मैत्रेयो द्वीपं गृहीत्वा तत्र पातः । य च तेन
प्रधर्षिता घेटी दृष्ट्वा भृशमेनं निर्भयं चामास । अथ शकारो भयनगता वसन्त-
सेना रथ्या धो निर्घातयित्वा इति चारदत्तं संदिश्य निष्क्रान्तः । वसन्तसेना
तु परिचारिकाभ्रातृया चारदत्तनाभ्यन्तरप्रवेशनायापित सुमनोवासिर्न प्राधारकं
गृहीत्वा विधर्षितप्रवृत्ता संवृता । अनुपदमेव विदूषकरत्निकाप्रवेशाचारदत्तः
सुप्रमादं ज्ञातवान् । वसन्तसेनाप्यभयमेनं यवाचे । तस्य हस्ते च स्वीयान्
सुवर्णालङ्कारान् निक्षिप्यायंमैत्रेयेणानुगता स्वभवनं प्रतिनिवृत्ते ।

ततोऽप्येवमुवाचदत्तमंवाहको लूणोपग्रीवी शूतकरभयाद् वसन्तसेनाभयनं
प्रविष्टः चारुणागतस्तयाभयदानेन विश्रमितश्चारुदत्तगुणान् प्रशंसयामास ।
अनन्तर तस्याश्रेष्ठः कर्णपूर आत्मनः परिस्पन्दं वर्णयितुमारब्धः । अनेन हि
मोचितः कौण्डि वराकः प्रवाजको हस्तिहस्तसंमर्दान् । ततोऽस्य पराक्रमेण
तुष्टश्चारुदत्त पुनर्मात्मनः प्रावारकं दत्तवान् । ततोऽस्य गुणानुरागित्वमौदार्यं च
चिन्तयन्ती वसन्तसेना दृढमुकण्ठिताभूत् ।

अथ कदाचिद्दुग्धमन्तसेनायेत्रा भद्रनिकायाः कामुकः सञ्जलको नाम ताम-
भुजित्या कर्तुं प्रवृत्तस्तस्या निष्कषार्थं गत्री चारुदत्तगृहे सन्धि कृत्वा वसन्त-
सेनया निक्षिप्तं सुवर्णभाण्डमपजहार । तच्च गृहीत्वा वसन्तसेनागृहं प्राप्ता
मननिकायं साहसं स्वोयं निवेदयामास । भित्तन्तरितया वसन्तसेनयापि ध्रुतं
दिदृश्यम् । अयान्तरे चारदत्तमकाशात्प्राप्तो विदूषकः “ सुवर्णभाण्डं तद् दृष्टं
हारित ” इत्यपदिश्य तन्मुल्यत्वेन चारदत्तपत्न्या ममर्षितां रत्नावलीं तस्यै

श्रीगणेशाय नमः ।

भासनाटकचक्रे

चारुदत्तम्

(नान्यन्ते ततः प्रविशति सूत्रधारः ।)

सूत्रधारः—किण्णुसु अज्ज पक्खूस्स गण्व गेहादो णिक्खन्तस्स
१ बुभुक्खाए पुक्खरपत्तपट्ठिदजळविन्दू विअ चच्चळाअन्ति विअ
मे अक्खीणि । (परिक्रम्य) जाव गेहं गच्छिअ जाणामि किण्णुहु
संविधा विहिदा ण वेत्ति । (परिक्रम्य) एदं अम्हाणं गेहं । जाव
पविसामि । (प्रविश्यावलोक्य) जह् लोहीपरिवट्टणकाळसारा भूमी,
णेउब्भामणसुगन्धो विअ गन्धो, सुणिमित्तं विअ परिब्भमन्तो
वडियस्सअजणो, किण्णुसु संविधा विहिदा । आतु बुभुक्खाए
ओदणमअं विअ जीयळोअं पेक्खामि । जाव अय्यं सहायेमि ।
अय्ये ! इदो दाव । [किण्णुखल्वद्य प्रत्युप एव गेहान्निष्क्रान्तस्य
बुभुक्षया पुक्खरपत्रपतितजलविन्दू इव चच्चलायेते इव मेऽक्षिणी ।
यावद् गेहं गत्वा जानामि किण्णुसु संविधा विहिता ऽ वेत्ति ।
एतदस्माकं गेहम् । यावत् प्रविशामि । यथा लोहीपरिवर्तनकालसारा
भूमिः, स्नेहोद्गावनसुगन्ध इव गन्धः, सुनिमित्तमिव परिभ्रमन् परि-
वस्यकजनः, किण्णुसु संविधा विहिता । अथवा बुभुक्षयौदनमयमिदं
जीवलोकं पश्यामि । यावदायां शब्दापश्यामि । आर्ये ! इतस्तावत् ।]
नदी—अय्य ! इअम्हि । अय्य ! दिट्ठिआ खु सि आअदो । [आर्य !
इयमस्मि । आर्य ! दिष्टया सत्त्वस्यागतः ।]
सूत्रधारः—अय्ये ! किं अत्थि अम्हाणं गेहे को वि पादरासो ।
[आर्ये ! किमस्यस्माकं गेहे कोऽपि प्रातराशः ।]

२१ नदी-अस्थि । [अस्ति ।]

सूत्रधारः-धिरं जीव । एवं सोभणाणि भोजणाणि दत्तिआ होहि ।
[धिरं जीव । एवं शोभनानि भोजनानि दात्री भव ।]

२४ नदी-अर्य ! तुवं एव पट्टिवाळन्तीं चिट्ठामि । [आर्य ! त्वामेव
प्रतीपालयन्तीं तिष्ठामि ।]

सूत्रधारः-अर्ये ! किं अस्थि अट्ठमस्थिदं । [आर्ये ! किमस्यम्य-
२७ धितम् ।]

नदी-अस्थि । [अस्ति ।]

सूत्रधारः-एवं देवा तुमं अस्सासअन्तु । अर्ये ! किं किं । [एवं
३० देवासवामाआसयन्तु । आर्ये ! किं किम् ।]

नदी-धिवं शुळं दहिं तण्डुळा अ अस्थि । [धृतं शुडो दधि तण्डु-
लाआसित ।]

३३ सूत्रधारः-एदं सध्वं अग्गहारं गोहे अस्थि । [एतत् सर्वमस्माकं
गोहेऽस्ति ।]

नदी-गहि गहि । अन्तळावणे । [गहि गहि । अन्तरापणे ।]

३६ सूत्रधारः-(सरोपम्) आः अणप्ये ! एवं दे आसा छिन्दी-
अट्टु । अमायं च गमिस्ससि । अहं चण्डणवाट्ठण्डुओ विअ
वरण्डी पध्वदादो दूरं आरोविअ पाहिदो म्हि । [आः अनाये !

३९ एवं ते आसा छिन्नानाम् । अमायं च गमिष्यसि । अहं चण्डप्रवात-
लण्डित इव वरणः पर्वताद् दूरमारोप्य पातितोऽस्मि ।]

नदी-मा भाआहि मा भाआहि । मुहुत्तअं पट्टिवाळेदु अर्यो ।

४२ सत्वं सज्जं भविस्सदि । लद्धं णाम एदं । अज्ज मम उयवासस्स
अर्यो सहायो होदु । [मा विभीहि मा विभीहि । मुहूर्तकं प्रति-
पालयत्वार्यः । सर्वं सज्जं भविष्यति । लब्धं नामैतत् । अथ ममोप-

४५ वरसस्वार्यः सहायो भवतु ।]

सूत्रधारः—विष्णामहेओ अय्याए उववासो । [किष्णामधेय भार्याया उपवासः ।]

४८ नदी—अभिरुववदी णाम । [अभिरुपपतिर्नाम ।]

सूत्रधारः—किं अण्णजादीण । [किमन्यजात्याम् ।]

नदी—आम । [आम ।]

५१ सूत्रधारः—सव्वं दाव चिट्ठहु । को णु दाणि अय्याए उववासस्स उवदेसिओ । [सर्वं तावत् तिष्ठतु । कान्बिदानीमार्याया उपवास-स्योपवेशिकः ।]

५४ नदी—इमिणा वडिवस्सण्ण चुण्णगोट्टेण । [अनेन वरिवस्यकेन चूर्ण-गोष्ठेन ।]

सूत्रधारः—साहु चुण्णगोट्ट । साहु । [साधु चूर्णगोष्ठ ! साधु ।]

५७ नदी—जह् अय्यस्य अणुग्गहो, सदो इच्छेअ अम्हारिसज्जजोग्गं कच्चि यम्हणं निमन्तेहु । [यद्यार्यस्यानुग्रहः, तत इच्छेयमस्मादसज्जन-योग्यं कश्चिद् ब्राह्मणं निमन्त्रयितुम् ।]

६० सूत्रधारः—धम्मिट्ठो खु णिओओ । तेण पादरासो वि मे भवि-स्सदि । जह् पडव, पविसदु अय्या । अहं वि अम्हारिसज्जजोग्गं कच्चि यम्हणं अण्णेसामि । [धर्मिष्ठः खलु निषोगः । तेन प्रातरा-

६३ शोऽपि मे भविष्यति । यद्येव प्रविशत्वार्या । अहमप्यस्मादसज्जनयोग्यं कश्चिद् ब्राह्मणमन्वेपे ।]

नदी—अं अर्यां आणवेदि । (निःक्रान्ता ।) [यद्यार्यं आज्ञापयति ।]

६६ सूत्रधारः—कहिण्णुखु दरिद्वम्हणं ळभेअ । (विशेष्य) एसो अय्य-चारुदत्तस्स वअस्सो अय्यमेत्तेओ णाम वम्हणो इदो एव आअ-च्छदि । जाव उवणिवन्तेमि । (परिश्रम्य) अय्य ! निमन्तिदो सि ।

६९ आमन्तणस्स मा दरिद्वं ति मं अवमण्णेहि । सम्पण्णं अह्णिदव्वं भविस्सदि । यिदं गुळं दाहिं तण्डुला अंसव्वं अत्थि । अविअ

दक्खिणामासआणि भविस्सन्ति । [कुत्रनुल्लु दरिद्रमाहणं कृभेय ।

- ७२ एष आर्यचारुदत्तस्य वयस्य आर्यमैत्रेयो नाम माहण इत एवा-
गच्छति । यावदुपनिमन्त्रयामि । आर्य ! निमन्त्रितोऽसि । अमन्त्रणस्य
मा दरिद्र इति मामवमन्यस्व । सम्पन्नमशितम्यं भविष्यति । धृतं
७५ गुडो दधि तण्डुलाश्च सर्वमस्ति । अपिच दक्षिणामाशका भविष्यन्ति ।]

(नेपथ्ये)

- अण्णं अण्णं णिमन्तेदु दाव भवं । अरित्तओ दाव अहं । [अन्य-
७८ मन्यं निमन्त्रयन् तावद् भवान् । अरित्तकस्तावदहम् ।]

सूत्रधारः—

धिदगुळदहिमुसमिद्धं धूविअसूवोवदंससम्भिण्णं ।

सत्कारदत्तमिद्धं भुञ्जीअदु भत्तमय्येण ॥ १ ॥

[धृतगुडदधिसुमधुबं धूपितम्पोपदंशसम्भिन्नम् ।

सत्कारदत्तमिद्धं भुज्यतां भक्तमार्येण ॥ १ ॥]

(निष्क्रान्तः ।)

स्थापना ।

(ततः प्रविशति विदूषकः ।)

- १ विदूषकः—अण्णं अण्णं णिमन्तेदु दाव भवं । अरित्तओ दाव अहं !
णं भणामि अहं अरित्तओ सि । किं भणासि—सम्पणो अमण
अह्णिद्वन् भविस्सदि सि । अहं पुण जाणामि । अहिअमहुरम्म
अम्वस्स अजोग्गदाण् अण्णं ण मक्खीअदि सि । किं दाणि मे
उज्जाळिअ उज्जाळिअ भणासि । भणामि वायुदो सि । किं
भणासि—दक्खिणामासआणि भविस्सदिसि । एमो वाआ पन्चा-
९ चविरसदो हिअण्ण अणुवन्धीअमाणो गच्छीअदि । अहो अन्चा-

- हिदं । अहं वि णाम परस्स आमन्तआणि त्ति तवेमि । जो अहं
 तत्तहोदो चारुदत्तस्स गेहे अहोरत्तपय्यत्तसिद्धेहि णाणाविधेहि
 १२ हिद्दुविद्धेहि ओम्मारणमुग्गन्धेहि भूक्खेवमत्तपहिच्छिद्धेहि अन्त-
 रन्तरपाणीएहि असणप्पआरेहि चित्तअरो विअ बहुमञ्जएहि
 परियुदो आअण्ठमत्तं अहाणिअ चच्चरवुसहो विअ मोदअत्त-
 १५ ज्ञाएहि रोमन्थाअमाणो दिवसं खेवेमि, सो एव्व दाणि अहं
 तत्तहोदो चारुदत्तस्स दरिद्दाए समं पारावदेहि साहारणवुत्ति
 उयजीवन्तो अण्णाहि चरिअ चरिअ तस्स आवासं एव्व
 १८ गच्छामि । अण्णं च अच्छरिअं । मम उदरं अयत्थाविसेसं
 जाणादि । अप्पेण्णावि तुम्सदि । बहुअं वि ओदणभरं भरिम्सदि
 दीअमाणं । ण आएदि अदीअमाणं, ण पच्चआचिक्खदि । ण खु
 २१ अहं परिसेण ण सन्तुहो । ता सट्ठीकिददेवकय्यस्स तत्तहोदो
 चारुदत्तस्स कारणादो गहीदो सुमणो अन्तलिक्खवासो अ ।
 जाव से परस्सपरिवत्ती होमि । (परिक्रम्यावलोक्य) एसो तत्तभयं
 २४ चारुदत्तो पभादचन्दो विअ मकरुणाप्पिअदंसणो जहाविभवेण
 गिह्देवदाणि अन्चअन्तो इहो एव्व आअच्छदि । जाव णं
 उयमप्पामि । (नित्रान्तः ।) [अन्यमन्यं निर्मग्नपनु तावद् भवान् ।
 २७ भरिक्कस्तावद्दहम् । मनु भणाम्यहमरिक्क इति । किं भणसि—
 मन्पद्धमशानमशितव्यं भविष्यतीति । अहं पुनर्जानामि । अधिकमधुरस्य
 भाग्रस्य भयोम्यनया अस्मि न भक्ष्यते इति । किमिदानीं मामुलाल्यो-
 ३० हात्य भणमि । भणामि व्यापृत इति । किं भणमि—दक्षिणामायका
 भविष्यतीति । एष याथा प्रत्यान्यातो हृदयेनानुबध्यमानो गम्यते । अहो
 भयाहितम् । अहमपि नाम परस्यामन्त्रणानीति तर्कयामि । योऽहं तत्र-
 ३१ भयतश्चारुदत्तस्य गेहेऽहोरात्रपर्याप्तसिद्धेर्नानाविधैर्हिद्दुविद्धैरद्वारणमुग-
 न्धिभिः भूक्षेपमात्रप्रतीष्टैरन्तरान्तरपाणीयैरशनप्रकारैश्चिक्क इव बहु-

- महकैः परिवृत आकण्ठमाग्रमाशित्वा चत्वरवृषभ इव भोदकखाद्यै रोमन्या-
 ३६ यमानो दिवसे क्षिपामि, स ण्वेदानीमहं तत्रभवतश्चारुदत्तस्य दग्धितया
 समं पारावतैः साधारणवृत्तिमुपजीवन् अन्यत्र चरित्वा श्रित्वा तस्या-
 वासमेव गच्छामि । अन्यथाश्रयम् । ममोदरमवस्थाविशेषं जानाति ।
 ३९ भल्येनापि, तुष्यति । बहुकमभ्योदनभरे भरिष्यति दीयमानम् । न
 याचते अदीयमानं, न प्रत्याकष्टे । न खल्वहमीदृशेन न सन्नुष्टः ।
 तत् पष्टांकृतदेवकार्यस्य तत्रभवतश्चारुदत्तस्य कारणाद् गृहीतानि सुम-
 ४२ ननोऽन्तरीयघासश्च । यावदस्य पार्श्वपरिवर्ती भवामि । एष तत्रनर्षा-
 श्चारुदत्तः प्रभातचन्द्र इव सकलप्रियदर्शनो यथाविभवेन गृहदैवता-
 न्यत्वेन इत एवागच्छति । यावदेनमुपमर्षामि ।]
 ४५ (ततः प्रविशति बलिमुपहरन्नायको विदूषकश्चेरिकाहस्ता बेटी च ।)
 नायकः—(दीर्घं निःश्वस्य) भो ! दारिद्र्यं खलु नाम मनस्विनः पुरु-
 पश्य सोच्छ्वासं मरणम् ! कुतः,

यासां बलिर्भवति मदगृहदेहलीनां
 हंसैश्च सारमगणैश्च विभक्तपुण्यः ।

५ तान्वेव पूर्वबलिरुदयवाङ्मुखासु

बीजाञ्जलिः पतति कीटमुत्पावलीढः ॥ २ ॥

- विदूषकः—अलं दाणि भवं अदिमत्तं सन्तप्पिदुं । पुरुसजोव्यगाणि
 विअ गिहजोव्यणाणि मु दसाविसेसं अणुहोन्ति । आसमुद्दआण-
 १ विपणविभवस्स बहुलपक्खचन्द्रस्य जोहणापरिक्खओ विअ
 भवदो एव्व रमणीओ अअं दरिहमावो । [अलमिदानीं भवान-
 तिमात्रं सन्तमुम् । पुरुषयौवनानीव गृहयौवनानि खलु दशाविशेष-
 ६ मनुचभवन्ति । आसमुद्गदाजविपणविभवस्य बहुलपक्षचन्द्रस्य ज्योत्स्ना-
 परिक्षय इव भवत एव रमणीयोऽयं दग्धिभावः ।]

नायकः—न खल्वहं नष्टां श्रियमानुशोचामि । गुणरसज्ञस्य तु पुरु-
१ परस्य व्यसनं दारुणतरं मां प्रति भाति । कुतः,

सुखं हि दुःखान्वनुभूय शोभते
यथान्धकारादिव दीपदर्शनम् ।

मुखात्तु यो याति दृष्टां दरिद्रतां
स्थितः शरीरेण मृतः ॥ जीवति ॥ ३ ॥

विदूषकः—भो वयस्स ! समुद्रपट्टणसारभूदो तादिमो अत्थसञ्चओ
कहिं गंओ । [भो वयस्य ! समुद्रपट्टणसारभूतस्तादिसोऽप्यसञ्चयः
१ क गतः ।]

नायकः—(निःश्वस्य) वयस्य ! यत्र गतानि मे भागधेयानि ।
पश्य,

क्षीणा ममार्याः प्रणयिक्रियासु
विमानिते नैव परं स्मरामि ।
एतत्तु मे प्रत्ययदत्तमूल्यं
सत्त्वं मत्ते ! न क्षयमभ्युपैति ॥ ४ ॥

(चिन्तां नाटयति ।)

विदूषकः—किं मयं अत्यविभवं चिन्तेदि । [किं भवानर्थविभवं
१ चिन्तयति ।]

नायकः—

सत्यं न मे धनविनाशगता विचिन्ता
भाग्यक्रमेण हि धनानि पुनर्भवन्ति ।
एतत्तु मां ददति नष्टधनधियो मे
यन् सौहृदानि सुजने शिथिलीभवन्ति ॥ ५ ॥

अपिच,

दारिद्र्यान् पुरुषस्य बान्धवजनो वाङ्मये न सन्तिष्ठते

सत्त्वं हास्यमुपैति शीलशशिनः कान्तिः परिम्लायते ।

निर्वैरा विमुसीभवन्ति सुहृदः स्फीता भवन्त्यापदः

पापं कर्म च यत् परैरपि कृतं तत्तस्य सम्भाव्यते ॥ ६ ॥

विदूषकः—एदे दाणि दासीएवुत्ता अत्यवावाण गोपदारआ विअ
मसअभीदा गिहादो गिभाच्छन्ति । घणविणासदुःखरस ठण

३ चिन्तिअमाणस्स वसन्ते बुद्धस्स सरत्थम्यस्स विअ अब्बुर-
इकुरा उव्वमन्ति । ता अलं भवदो सन्दावेण । [एत इदानीं दास्याः—
पुत्रा अर्थग्यापारा गोपदारका इव मनाकमिता गृहाद् निर्गच्छन्ति ।

६ धनविनाशदुःखस्य पुनश्चिन्त्यमानस्य वसन्ते बुद्धस्य बारस्तम्बरये-
वाङ्कुराङ्कुरा उद्भवन्ति । तदलं भवतः मन्तापेन ।]

नायकः—वयस्य ! किमर्थं सन्तापं करिष्ये । किञ्चाहं परिद्वे,

१ यस्य मम,

विभवानुवशा भार्या समदुःखमुखो भवान् ।

मत्त्वं च न परिभ्रष्टं यद् दरिद्रेषु दुर्लभम् ॥ ७ ॥

(ततः प्रविशति गणिका सम्भ्रान्ता विटेन शकारेण चानुगम्यमाना ।)

१ शकारः—चिट्ठ चिट्ठ वशञ्चशेणिण ! चिट्ठ

किं याशि धावशि पधावशि पक्खळन्ती

शाहु ण्णशीद ण मळीअशि चिट्ठ दाव ।

कामेण शम्पदि हि जब्बइ मे शळीळं

अङ्गाळमब्बापडिदे विअ चम्मखण्ठे ॥ ८ ॥

३ [तिष्ठ तिष्ठ वसन्तसेने तिष्ठ,

किं यासि धावसि प्रधावसि प्रस्तलन्ती
 माधु प्रसीद न भार्यसे तिष्ठ तावत् ।
 कामेन सम्प्रति हि दह्यते मे शरीर-
 मङ्गारमध्यपतितमिव चर्मसण्डम् ॥ ८ ॥]

विटः—यसन्तसेने !

किं त्वं भयेन परिवर्तितसौष्ठुमार्या
 नृसोपदेशविशदौ चरणौ क्षिपन्ती ।
 वद्विप्रचञ्चलकटाक्षनिविष्टदृष्टि-
 र्वर्याग्रानुसारचकिता हरिणीव यासि ॥ ९ ॥

शकारः—भाये ! एषा गच्छद्द दशशोणिआ,
 दुषेहि अन्हेहि अणुबन्धअन्ती जहा शिगाळी बिअ हुक्कुळेहि ।
 शणूपुळा मेहळणादहाशा दावेट्टणं मे हळअं हळन्ती ॥ १० ॥
 [भाय ! एषा गच्छति वसन्तसेना,

द्राग्यामावाग्यामनुबध्यमाना यथा शृगालीव हुक्कुराग्याम् ।
 सन्पुटा मेघलानादहामा सवेष्टनं मे हृदयं हरन्ती ॥ १० ॥]

विटः—यसन्तसेने !

किं त्वं पदान् पदशतानि निवेशयन्ती
 मार्गाय यासि पतगेन्द्रभयाभिभूता ।
 वेगादहं प्रचलितः पवनोपमेयः
 किं त्वां प्रदीतुमयथा न हि मेऽस्ति शक्तिः ॥ ११ ॥

गणिका—(सम्मतादबल्येभ्यः) पञ्जळवअ ! पञ्जळवअ ! पराहुदिए !
 पराहुदिए ! महुअरअ ! महुअरअ ! सारिए ! सारिए ! हदि,
 १ णठो मे परिजणो । एत्थ सअ एव अप्पा रस्मिदन्वो । [पहरक !

पल्लवक ! परभृतिके ! परभृतिके ! मधुकरक ! मधुकरक ! शारिके !
शारिके ! । हा धिक्, नष्टो मे परिजनः । अत्र स्वयमेवात्मा रक्षितव्यः ।

६ शकारः—विच्छव विच्छव जाए ! विच्छव पच्छव वा, परहुदिअं वा,
महुअरं वा, शाळिअं वा, शब्बं वशअमाशं वा । के के तुमं
परित्तअसि ।

किं वाशुजेवे शवपट्टणेशे

कुन्तीशुदे वा जणमेजए वा ।

अहं तुमं गहणिअ केशहस्ते

दुःशाशळे शीदमिवाहुळामि ॥ १२ ॥

[विलप विलप ज्ञाते ! विलप पल्लव वा, परभृतिकां वा, मधुकं
वा, शारिकां वा, सर्वं वसन्तमासं वा । कः कस्त्वां परित्रास्यते ।

किं वासुदेवः शवपत्तनेशः कुन्तीसुतो वा जन्ममेजयो वा ।

अहं त्वां गृहीत्वा केशहस्ते दुःशासनः सीतामिवाहरामि ॥ १२ ॥]

विटः—यसन्तसेने ! सर्वत्र भयानभिसहृदयं मां कुरु । पश्य,

परिचिततिमिरा मे शीलदोषेण रात्रि-

र्बहुलतिमिरकालार्तीर्णपूर्वा विघट्टाः ।

युयतिजनसमक्षं काममेतन्न वाच्यं

११ विपणिषु हतशेषा रक्षिणः साक्षिणो मे ॥ १३ ॥

गणिका—हं इदानीं संसृष्टा संवृता, जो अप्यगुणाणि सञ्ज एव
मन्तेदि । कहं एदे अकर्यं न करिस्सन्दि । [अहम् इदानीं संश-

३ यिता संवृता, य आत्मगुणान् स्वयमेव मन्त्रयते । कथमेतेऽकार्यं न
करिष्यान्ति ।]

विटः—भवति ! क्रियतामस्माकमनुनयप्रग्रहः । पश्य,

जनयति खलु रोषं प्रश्रयो भिद्यमानः
 किमिव च रुषितानां दुष्करं मद्विधानाम् ।
 अनुनयति समर्थः खड्गदीर्घः करोऽयं
 युवतिवधघृणाया मां शरीरं च रक्ष ॥ १४ ॥

गणिका—अणुणओ वि खु से भाएदि । [अनुनयोऽपि खल्वस्य
 भाषयति ।]

३ शकारः—वशश्चशेणिण ! शुट्टु भावे भणाशि । बहुमणिअदि खु
 दाव पळिअजणदुळ्ळहे अणुणए । पेक्ख वासु !

अशि क्खु तिनये शिदिगीवमेअए
 गिवेमि शीशं सय माळए हवा ।
 अळं तु अम्हाळिशकाणि लोशिशअ
 महे खु जो होइ ण णाम जीवइ ॥ १५ ॥

[वयन्तमेने ! सुट्टु भावो भणति । बहुमान्यते खलु तावद् बलवज्ज-
 नदुर्लभोऽनुनयः । पश्य वासु !

भूमिः खलु तीक्ष्णः शिखिग्रीवामेषकः क्षिपामि शीर्षं नव मारयेऽधवा ।
 भलं त्वस्मादशकान् रोषयित्वा मृतः खलु यो भवति न नाम जीवति ॥ १५ ॥

गणिका—अय्य ! कुळउत्तजणस्म सीळपरितोसोवजीविणी गणिआ
 खु अहं । [भाव्यं ! कुलपुत्रजनस्य शीलपरितोषोपजीविनी गणिका

३ शब्दहम् ।]

विटः—अतः खलु प्रार्थ्यसे ।

गणिका—अय्य ! इमादो जणादो किं इच्छीअदि सरीरं वा आदु
 अळद्वारो वा । [भाव्यं ! अस्मान्जनात् किमिष्यते शरीरं वापवा-

ल्लारो वा ।]

विटः—न पुष्पमोक्षणमर्हति सता । कृतमलद्वारेण ।

तथाहि—

आलोकविशाला मे सहसा तिमिरप्रवेशसञ्चला ।

उन्मीलितापि दृष्टिर्निमीलितेवान्धकारेण ॥ २१ ॥

गणिका—अम्महे भित्तिपरिणामसूइदं पक्खदुष्पाळं । असम्भो-
अमल्लिणदाए इह अहिस्सं अन्धआरो । ता इह एव्व चिट्ठिरस्सं ।

१ (स्थिता) । [भवो भित्तिपरिणामसूचिन् पक्षद्वारम् । असम्भोगमलि-
नतवेहाधिकमन्धकारः । तद् इहैव स्थास्यामि ।]

नायकः—मैत्रेय ! गच्छ, चतुष्पथे वलिमुपहर मातृभ्यः ।

६ विदूषकः—ण मे सद्धा, अण्णो गच्छदु । [न मे धद्धा, अन्यो
गच्छतु ।]

नायकः—किमर्थम् ।

९ विदूषकः—मम सुद्धी, आदंसमण्डल्लगआ विअ छाआ वामेसु
दक्खिणगा दक्खिणेषु वामा होइ । [मम सुद्धिरादंसमण्डलगतेर्-
'छाया वामेषु दक्षिणा दक्षिणेषु वामा भवति ।]

१२ नायकः—मूर्ख ! यथाविभवेनान्यताम् । भस्त्या तुप्यन्ति दैवतानि ।
तद् गम्यताम् ।

विदूषकः—एआइ अहं कइ गमिस्सं । [एकात्कवहं कथं गमिष्यामि ।]

१५ नायकः—रदनिके ! अनुगच्छात्रमवन्तम् ।

रदनिका—अं भट्टा आणवेदी । [यद् भर्ताज्ञापयति ।]

विदूषकः—भोदि ! दीवं अहं णइस्से । [मवति ! दीपमहं गेयामि]

१८ नायकः—यथा भवान् मन्यते, तथास्तु ।

विदूषकः—(दीपं गृहीत्वा) भो रदणिण ! अयावुद पक्खदुष्पाळं ।
[भो रदनिके ! अपावृणु पक्षद्वारम् ।]

२१ रदनिका—ताह । (नाट्येन द्वारमपावृणोति) [तथा ।]

(गणिका वलान्तेन दीप निर्वापयति ।)

विदूषकः—अविहा अविहा । [अविहाविहा ।]

नायकः—ययस्य ! किमेतन् ।

विदूषकः—अवावुदपस्सदुवारपिण्डीकिदप्पविट्ठेण राअमगासद्धिण्णेण
पादेण सहसा णिग्गच्छन्तस्स मम हस्ते णिवावुदो दीवो । [अपा-

३ वृत्तपक्षद्वारपिण्डीकृतप्रविष्टेन राजमार्गमङ्कीर्णेन घातेन सहसा निर्गच्छतो
मम हस्ते निर्वापितो दीपः ।]

नायकः—मूर्ख ! धिक् त्वाम् ।

० विदूषकः—अत्थं खु मे अयरद्धं । रदणिण ! गच्छ, चउप्पहे मं पडि-
वात्तेहि । जाव अहं पि अत्थन्तरचउरसाळादो दीवं गह्णिअ
आअच्छामि । (निष्क्रान्तः ।) [अत्थं खलु मेऽपराधम् । रदनिके !

१ गच्छ, चतुष्पथे मां प्रतिपालय । यावदहमप्यभ्यन्तरचतुरशालाद् दीवं
गृहीत्वागच्छामि ।]

२ चेरी—अप्य ! तद् । (परिक्रामति ।) [आर्य ! तथा ।]

३ गणिका—दिट्ठिआ मम प्पवेसणिमित्तं अवावुदं पस्सदुवाळं ।
अळं चारित्तभण्णं । जाव पयिसामि । (अभ्यन्तर प्रविश्य तिष्ठति ।)
[दिट्ठिआ मम प्रवेशनिमित्तमपावृत्तं पक्षद्वारम् । अलं चारित्रभयेन ।

४ चावत् प्रविशामि ।]

विदः—(विलोक्य) भवनाग्निर्गत्य काचिदियमागच्छति ।
भयम्, अनया वराकं वञ्चयामि । (प्रक्रान्तम्) सुरभिस्तानभूषानु-

५ विद्व इय गन्धः ।

शकारः—आम भावे ! शुणामि गन्धं शवणेहिं । अन्यआळपूत्ति-
देहिं णाशापुडेहिं शुट्टु ण पेस्सामि । [आम भाव ! शृणोमि गन्धं

६ धवणाभ्याम् । अन्यकारपूरिताभ्यां नामापुटाभ्यां मुहु न पदयामि ।]

विदः—तिष्ठ तिष्ठ । क यास्यसि । (चेटीं पृच्छति)

(चेटी सभयं मूर्त्ता पतिता ।)

४८ शकारः—गह्वण भावे ! गह्वण । [गृहाण भाव ! गृहाण ।]

विटः—

एषा हि वयसो दर्पान् कुलपुत्रावमानिनी ।

केशेषु कुसुमन्यासैः सेवितन्येषु धर्षिता ॥ २२ ॥

शकारः—भावे ! किं गृहीता । [भाव ! किं गृहीता ।]

विटः—अथ किम् । एषा गन्धानुसारेण गृहीता ।

२ शकारः—दासीएपुत्तीए शीशं दाव छिन्दिअ पचा माळइइश ।

[दास्याः पुत्र्याः शीषं तावच्छिन्वा पञ्चान्मारयिष्यामि ।]

विटः—गृह्यतां तावन् ।

६ शकारः—(चेटी गृहीत्वा)

एषा हि वायु शिखशि गृहीता केशेषु घातेषु शिखोल्लेखेषु ।

पूजाहि कन्दाहि लवाहि वासं महेश्वरं शङ्कलमिश्रकं वा ॥ २३ ॥

[एषा हि वायुः शिखशि गृहीता केशेषु घातेषु शिखोल्लेखेषु ।

पूजं वन्द लव वासं महेश्वरं शङ्करमीश्वरं वा ॥ २३ ॥]

(चेटी यलादाकर्षति ।)

चेटी—किं अप्यमिस्मेहि वयमिदं । [किमाद्यमिधर्मव्यमितम् ।]

१ शकारः—भावे ! जानामि शब्दयोगेण न होइ यदाश्वशेजिआ ॥

[भाव ! जानामि स्वरयोगेण न भवति वयन्तमेना ।]

विटः—न मोक्तव्या । वयन्तसेनैवैषा ।

एषा रङ्गप्रवेशेन कलानां चैव शिञ्जया ।

स्वरान्तरेण दक्षा हि व्याहर्तुं तत्र मुच्यताम् ॥ २४ ॥

(प्रविश्य)

विदूषकः—(दीपं गृहीत्वा) राअमयामझिण्णेण मीअमुठमारणे

१ वादेण पदे पदे विअगोहिअमायजणिअतरङ्गसेज्जपुण्णभाअणं दीपं

कहं वि रक्खिअ गह्णिअ आअदो मिह । [राजमार्गसङ्कीर्णेन शीत-
सुकुमारेण वातेन पदे पदे विक्षोभ्यमाणजनिततरङ्गलैर्पूर्णभाजनं दीपं

६ कथमपि रक्षित्वा गृहीत्वागतोऽस्मि ।]

चेटी—(शकारं पादेन सात्कृत्वा दृष्ट्वा) अप्य ! मेत्तेअ ! अयं
परिमयो आहु अवळेयो । [आर्य ! मैत्रेय ! अयं परिभवोऽपवा-
१ वल्लवः ।]

विदूषकः—मा दाव मा दाव । (सलङ्गं विट शकारं च दृष्ट्वा शङ्कित-
स्तिष्ठति ।) [मा तावद् मा तावत् ।]

१२ विटः—अये आर्यचारुदत्तस्य वयस्यो मैत्रेयः खल्वयम् । नैयमपि
वसन्तसेना । महाप्राज्ञाण ! अन्यशङ्कया खल्विदमस्माभिरनुष्ठितं,
न दर्पात् । पश्यतु भवान्,

अफामा हियतेऽस्माभिः काचिन् स्वाधीनयौवना ।

सा भ्रष्टा शङ्कया तस्याः प्राप्तेयं शीलवञ्चना ॥ २५ ॥

शकारः—अविहा दळिइशत्थाहपुत्तइश चालुदत्तवडुअइश चेही
गु इअं, ण होइ वशच्चदेणिआ । शाहु, चशच्चदेणिअ ! शाहु ।

३ अन्धआळं कळिअ अन्तळा वडिचदे भावे, अहके दाव वडिचदे
फूडफावहणीळए । शीयहा दुक्खडे कळे । [अविहा दरिद्रसार्धपाह-
दुष्टस्य चारुदत्तवदुकस्य चेटी गतिविर्यं, न भवति वसन्तसेना । साधु

६ वसन्तसेने ! साधु । अन्धकारं कृत्वान्तरा वडिगां भावः । अहं तावद्
वडितः कूटकपटशीलया । सर्वया दुष्करं कृतम् ।]

विदूषकः—मा दाव । ण जुत्तमिदं । [मा तावत् । न युक्तमिदम् ।]

१ विटः—भो महाप्राज्ञाण ! अयमनुनयसर्वस्वमञ्जलिः ।

विदूषकः—मोडु मोडु । अणवरद्धो मवं । अणुणीदो अहं एव
एत्थ अवरद्धो । [भवतु भवतु । अनपराधो भवान् । अनुनीतोऽहमे-

१२ वाशापराधः ।]

शकारः—भावे ! दिदं सु भाआशि तं दळिइशत्थवाहपुत्तं
 चालुदत्तवडुअं । [भाव ! इदं खलु विभेषि तं दरिदसार्थवाहपुत्रं—
 १५ चारुदत्तवडुकम् ।]

विटः—सत्यं भीतोऽस्मि ।

शकारः—किइश भावे । किइश । [कस्माद् भाव ! कस्मात् ।]

१८ विटः—तस्य गुणेभ्यः । पश्यतु भवान्,

स मद्धिधानां प्रणयैः कुशीकृतो

स तस्य कश्चिद् विमर्षरमण्डितः ।

निवाघसंशुष्क इव हृदो महान्

मृणां तु मृण्णामपनीय शुष्यति ॥ २६ ॥

महामाछण ! अयमर्थः सार्थवाहपुत्रस्य न कथयितव्यः ।

(निष्क्रान्तो विटः ।)

शकारः—माळिश ! वडुअ ! माळिश ! मणेहि तं दळिइशत्थवाह-

३ पुत्तं चालुदत्तवडुअं मम वअणेण-आअशाळे शण्ठाणे वयट्ठेण

शीशेण अणुवन्ध भणादि-णाडअइत्थिआ वशच्चशेणिआ नाम

गणिकादारिआ सुवण्णवण्णा दुयेहि अम्मेहि वळ्ळकारेण पीअमाणा

६ महन्तेण सुवण्णाळङ्कारेण तव गेहं प्रविट्ठा । सा सुवे णिव्याअइ-

दव्वा । मा दाव तव अ मम अ दालुणो खोहो होदि ति । वडुअ !

माळिश ! इदं च भणाहि-मा दाशीणपुत्त ! धारावदगळप्पविट्ठं

९ विअ मूळकन्दं शीशकवाळं मडमडाइइरी । मा खु कयाडशम्पुडप्प-

विट्ठं विअ पक्कवित्थं शीशं दे चुण्णचुण्णं मडमडाइइरी ति ।

[मारिप ! वडुक ! मारिप ! भण तं दरिदसार्थवाहपुत्रं चारुदत्तवडुकं

२ मम वचनेन-राजस्वालः संस्थानकः मपट्ठेन शीर्षेणानुवन्ध भणति-

नाटकस्त्री धमन्तसेना नाम गणिकादारिका सुवर्णवर्णा द्वाभ्यामावाभ्यां

बलात्कारेण नीयमाना महता सुवर्णालङ्कारेण तव गेहं प्रविट्ठा । मा

५ शो नियांतयितव्या । मा तावत् त्वं च मम च दास्याः क्षोभो भवतीति । यदुक्तं ! मारिष ! इदं च भण-मा दास्याःपुत्र ! पारा-
यतगलप्रविष्टमिव मूलकन्दं शीर्षकपाले मडमडायिष्यामि । मा खलु
८ कवाटसम्पुटप्रविष्टमिव पक्कपिस्थं शीर्षं ते चूर्णचूर्णं मडमडायिष्यामि
इति ।]

विदूषकः-भो ! तह । (शकारं दांपनोद्वेजयति ।) [भोः ! तथा ।]

२१ शकारः-(सर्वतो विलोक्य) कहिं भावे । गदे भावे । अविहा
भावे । । [क भावः । गतो भावः । अविहा भाव ! ।]

(निप्रान्तः शकारः ।)

२४ विदूषकः-किदं देवकय्यं सि तत्तहोदो निवेदइम्मामो । भोदि !
अवणीअदु दे हिअअमण्णू । अअं वुत्तन्तो अदभन्तरं ण पेमि-
दव्वो । [कृतं देवकार्यमिति तत्रभवतो निवेदयिष्यायः । भवति ।]

२७ भवनीयतां ते हृदयमन्युः । अयं वृत्तान्तोऽभ्यन्तरं न प्रेषयितव्यः ।]

२८ शैली-अय्य ! रदणिआ सु अहं । [भावं ! रदनिका गच्छहम् ।]

विदूषकः-एहि गच्छामो । [एहि गच्छाय ।]

३० (उर्भा परिदामतः ।)

नायकः-भट्टे ! कृतं देवकार्यम् ।

गणिका-(आत्मगतम्) परिजजसि मं महावेदि । भोदु, रक्षि-

३३ दग्धि । [परिजन इति मां शब्दापयति । भवतु, रक्षितास्मि ।]

नायकः-माहताभिलाषी प्रदोषः । तद् गृह्यतां प्रायारकम् ।

गणिका-(प्रावारकं गृहीत्वा गह्वरम्) अनुदासीने जोदगे मे पट-

३६ वासगन्धो सुगन्धि । [अनुदासीनं वीचनमस्य पटवागन्धः सूचयति ।]

नायकः-रदनिके ! प्रवेदयतामभ्यन्तरचतुःशानम् ।

३८ गणिका-(आत्मगतम्) अभाङ्गी अहं अच्यन्तरापवेसस्म ।

३९ [अभागिन्यहमभ्यन्तरपवेशस्य ।]

नायकः—किमिदानीं न प्रविशसि ।

गणिका—इदानीं अहं किं भणिमि । [इदानीमहं किं भणिष्यामि ।]

४२ नायकः—रदनिके ! किं विलम्बसे ।

(रदनिकाविदूषकावुपसृत्य)

चन्दी—भट्टिदारअ ! इअ म्हि । [भर्तृदारक ! इयमस्मि ।]

४५ नायकः—इयमिदानीं का,

अविज्ञातप्रयुक्तेन धर्पिता मम याससा ।

मयूता शरदध्रेण चन्द्रलेखेव शोभते ॥ २७ ॥

गणिका—(आत्मगतम्) दीपाळोअसूइदस्वो सो एव्व दाणि एसो, जस्स किदे अहं णिस्सासमत्तळक्खिदं सरीरं उव्वहामि ।

३ [दीपालोकसूचित्ररूपः स एवेदानीमेतः, यस्य कृतेऽहं निःश्वसमाग्र-
रक्षितं शरीरमुद्बहामि ।]

विदूषकः—ओ चारुदत्त ! राअसाळो सण्ठाणो सबट्टेण सीसेण

६ अणुवन्दिअ विण्णवेदि—णाइअइत्थिआ वसन्तसेणिआ णाम गणि-
आदारिआ अम्हेहि कळकारेण णीअमाणा महन्तेण सुवण्णाळङ्कारेण
तुम्हाणं गेहं पयिट्ठा । सा मुवे णिय्याअइदव्वत्ति । [भोः चारुदत्त !

९ राजस्यालः संस्थानः सपट्टेन शीपेणानुबन्धं विशापयति—नाटकश्री
वसन्तमेना नाम गणिकादारिकास्माभिर्वलात्कारेण मीयमाना महता
सुवर्णालङ्कारेण सुप्पाकं गेहं प्रविष्टा । सा श्वे नियांतयितव्येति ।]

१२ गणिका—हं कळकारेण णीअमाणत्ति णे भणादि । भोट्टु, अअ पत्त-
काळो । (प्रकाशम्) अय्य ! सरणागदम्हि । [हं चलात्कारेण मीय-
मानेति ननु भणति । भवतु, अयं प्राप्तकालः । आर्य ! शरणागतासि ।]

१५ नायकः—न भेतव्यं न भेतव्यम् । किं वसन्तसेनैषा ।

विदूषकः—अविद्वा वसन्तसेणा । (अपवार्यं) भो चारुदत्त !
वसन्तसेणा सु इअं, आ गवदा कामदेवानुआणप्पहुदि णअण-

८ मत्तसंस्तुदा सणिहिदमणोभवेण हिअएण चन्वहीअदि । ता पेक्खदु इआं । [भविहा वसन्तसेना । भोः चारदत्त ! वसन्त-सेना खदियं, या भवता कामदेवानुयानप्रभृति नयनमात्रसंस्तुता
१ सन्निहितमनोभवेन हृदयेनोदुसते । तत् पश्यत्विमाम् ।]
नायकः—ययस्य ! पश्याम्येनां,

यत्र मे पतितः कामः क्षीणे विभयमञ्जये ।

रोपः कुपुरुषस्येव स्वाङ्गेष्वेवावसीदति ॥ २८ ॥

गणिका—अदिण्णभूमिण्वेसपधरिसणेण अवरद्धा अहं अय्यं सीसेण पसादेमि । [भदत्तभूमिप्रवेशप्रार्थनेनापरादाहमार्थं क्षीणेण प्रसादयामि ।]

१ नायकः—यद्येवमहमपि तयादयिज्जात प्रयुक्तेन प्रेथ्यसमुदाचारेण सापराधो भवतीं प्रसादयामि ।

विदूषकः—भो ! विवहन्ता इव सअहिअं दुब्बिणीद्वळीयहा

१ अण्णोणं सद्धिल्लेसन्ति । अहं दाणि कं पसादेमि । भोदु, दाणि

१ रदणिअं पसादेमि । रदणिअ ! पसीददु पसीददु होदी । [भोः ! विवहन्तायिव शकटिकां दुर्विनीतबलीवर्शवन्त्योर्ग्यं ह्येवयतः । भद-

१ मिदानीं कं प्रसादयामि । भवतु, इदानीं रदनिकां प्रसादयामि ।

१ रदनिके ! प्रसीदतु प्रसीदतु भवती ।]

नायकः—भयति ! परधानस्मि । किमनुतिप्रति ह्येहः ।

१२ गणिका—(आत्मगतम्) महुरं खु इच्छिद्व्यं । अदक्खित्तं खु पठम-

दसणे जइच्छागदाण इह वसिदुं । ता एवं करिस्सं । (प्रकाशम्)

जइ मे अय्यो पसण्णो, अअं मे अज्झारो इह एय्य चिट्ठदु ।

१५ अज्झारणिमित्तं पावा मे अणुसरन्ति । अहं पि अय्येण रक्खिहा

गेहं गन्तुमिच्छामि । [मधुरं स्वस्वेष्टम् । अदक्षिणं यत्तु प्रथम-

दर्शने यदष्टागतयेह धन्तुम् । तदेवं करिष्यामि । यदि मे भायं:

१८ प्रमत्तः, अयं मेऽज्झार इहैव तिष्ठतु । अज्झारनिमित्तं पावा मामनु-

सरन्ति । अहमप्यार्येण रक्षिता गेहं गन्तुमिच्छामि ।]

नायकः—अन्वर्थमुपदिशति । मैत्रेय ! गृह्यताम् ।

२१ विदूषकः—ण मे सद्धा । [न मे श्रद्धा ।]

नायकः—मूर्ख ! गृह्यताम् ।

विदूषकः—जे भवं आणवेदि । आणेदु भोदी । [यद् भवानाशा-

२४ पयति । आनयन् भवती ।]

(गणिका विमुच्यालङ्कार प्रयच्छति ।)

विदूषकः—(गृहीत्वा) रदणिण ! गहण एहं सुवण्णालङ्कारं लुबं ।

२७ सट्ठीए सत्तमीए अ धोरेहि । अहं अट्ठीमीए अणद्धाए धारइस्सं ।

[रदनिके ! गृहीतं सुवर्णालङ्कारं स्वम् । पट्ठीयां सप्तम्यां च धारय ।

अहमष्टम्यामनष्टम्याये धारयिष्यामि ।]

३० सेटी—(विहस्य) सत्थं यक्कप्पाणअन्तस्स भट्ठिपुत्तस्स तद्वाणि

अवसरो होदि । आणेदु अय्यो । (गृहीत्वा । निष्क्रान्ता)

[शास्त्रं प्याचक्ष्णस्य भर्तृपुत्रस्य तदानीमयसरो भवति । आनयत्वाचः ।]

३३ नायकः—फोऽत्र भो ! दीपिका तायन् ।

विदूषकः—भो ! दीपिका गणिका विअ गिस्सिणेहा संयुत्ता ।

[भो ! दीपिका गणिकेव निःसेहा संयुत्ता ।]

३६ नायकः—कृतं दीपिकया । (विलोक्य) उदितो भगवान् सर्वजन-

सामान्यप्रदीपश्चन्द्रः । अतः खलु,

वदयति हि शशाङ्कः छिन्नपर्जुरपाण्डु-

र्युयतिजनसहायो राजमार्गप्रदीपः ।

तिमिरनिचयमध्ये रश्मयो यस्य गौरा

हृतजल इव पट्टे क्षीरधाराः पतन्ति ॥ २९ ॥

भवति ! राजमार्गे निष्क्रमणः क्रियताम् । सरे ! अनुगच्छात्र-

भवतीम् ।

३९ विदूषकः—जे भवं आणवेदि । एदु एदु भोदी । [यद् भवानाशा-

पयति । एदुवेनु भवती ।] (निष्क्रान्ताः सर्वे ।)

प्रथमोऽङ्कः ।

अथ द्वितीयोऽङ्कः ।

(ततः प्रविशति गणिका चेटी च ।)

३ गणिका-तदो तदो । [ततस्ततः ।]

चेटी-अम्महे ण किञ्चि मण मणिदं । किं तदो तदो सि । [अम्महे न विञ्चियया मणितम् । किं ततस्तत इति ।]

६ गणिका-हज्जे ! किं मण मन्तिदं । [हज्जे ! किं मया मन्तिदम् ।]

चेटी-अज्जुए ! सिणेहो पुच्छदि, ण पुरोभाइदा । किं चिन्तीअदि । [अज्जुके ! छेहः पृच्छति, न पुरोभागिता । किं चिन्त्यते ।]

९ गणिका-हज्जे ! तुमं दाव किं सि तकेसि । [हज्जे ! एवं तावत् किमिति तर्कयामि ।]

चेटी-अप्पओअणदाए गणिआमावस्स अज्जुआ कं पि कामेदि सि

१२ तपेसि । [अप्रयोजनतया गणिकामाषस्याज्जुका कमपि कामयत इति तर्कयामि ।]

गणिका-सुदु तुए किटे । अयञ्चिदा वे दिट्ठी । ईदिसयणाय्येव ।

१५ [सुदु एवम् इत्यम् । अयञ्चिदा ते दृष्टिः । ईदिसयणीयम् ।]

चेटी-अणलंकिदं पि अज्जुअं मण्डिदं विअ पेस्सामि । कामो हि भअव अणवगीदो उमुषो तरुणजणस्स । [अनलङ्घ्यतामप्यज्जुकां

१८ मण्डितामिव पश्यामि । कामो हि भगवाननवगीत उत्सवस्तस्मात्तरु-
ण्यम् ।]

गणिका-हदामे ! उवण्डिदंवे का दे रदी । [हदामे ! उवण्डितम्वे

२१ का ते रतिः ।]

चेटी-अज्जुए ! इच्छामि पुच्छिदुं बहुमाणो विअ रमणीओ कोच्चि राअपुमारो । [अज्जुके ! इच्छामि प्रष्टुं बहुमान इव रमणीयः कश्चिद्

२४ राजपुमारः ।]

गणिका-रमिटुं इच्छामि, न सेवितुं । [स्नुमिच्छामि, न सेवितुम् ।]

केटी-किण्णुसु विज्जाविसेसरमणीओ कोचि मग्गणदारओ ।

२७ [किन्तुल्लु विद्याविशेषरमणीयः कश्चिद् ब्राह्मणदारकः ।]

गणिका-अत्थि अदिवहुमदो विस्समो । पूअणीओ सु सो जणो ।

[अस्यतिबहुमतो विस्सम्मः । पूजनीयः सलु स जनः ।]

३० केटी-किण्णुहु वणिजदारओ कोचि आगन्तुओ । [किन्तुल्लु

वणिजदारकः कश्चिदागन्तुकः ।]

गणिका-उम्मत्तिण ! आसाच्छेदं उक्कण्ठन्ता का सहेदि । [उम्म-

३३ त्तिके ! आशाच्छेदमुक्कण्ठमाना का सहते ।]

केटी-किं न सकं सोदुं । को अग्गणं मणोरुहावत्तो । [किं न

शक्यं श्रोतुम् । कोऽस्माकं मनोरथावुत्तः ।]

३६ गणिका-किं तुव कामदेवाणुयाने न आअदा सि । [किं त्वं काम-

देवानुयाने नापतामि ।]

केटी-णं आअदम्मिह । [नग्वागतास्मि ।]

३९ गणिका-केण उदासीणं भन्तेसि । [केनोदासीनं मन्दयसे ।]

केटी-भणानु भणानु अज्जुआ भणानु । [भणतु भणतवज्जुका

भणतु ।]

४२ गणिका-हजे ! सुणाहि दाव । अत्थि सत्यवाहपुत्तो चारुदत्तो

णाम । [हजे ! शृणु तावत् । अस्ति सत्यवाहपुत्रश्चारुदत्तो नाम ।]

केटी-जेण सरणागदा सुयं रक्खिदा । [येन शरणागतता त्वं रक्षिता ।]

४५ गणिका-सो पव्व । [स पृथ्व ।]

केटी-हदि, दरिदो सु सो । [हा थिक्, दधिः सन्तुः सः ।]

गणिका-अदो सु फामीअदि । अदिदरिदपुरससत्ता गणिआ

४८ अयअणीआ होइ । [अतः मलु काम्यने । अतिदरिदपुरससत्ता

गणिका अवचनीया भवति ।]

चेटी-अञ्जुए ! उद्धूतपुष्पं सहकारं मधुकराओ उवासन्ति ।

५१ [अञ्जुके ! उद्धूतपुष्पं सहकारं मधुकरा उपासते ।]

गणिका-हजे ! एवं, उवासन्ति । दे मधुकरा सि पुच्छीअन्ति ।

[हजे ! एवम्, उपासते । ते मधुकरा इति पृच्छन्ते ।]

५४ चेटी-किं, विह्वमन्ददाए वेसयासप्पसङ्गकादरो दुक्खं सि जइ ण आअच्छे । [किं, विम्वमन्दतया वेशवासप्रसङ्गकादरो दुःखमिति यदि नागच्छेत् ।]

५७ गणिका-णं अहं तं कामेमि । [गन्वहं तं कामये ।]

चेटी-जइ एत्तओ बहुमाणो, किं णाभिसरीअदि । [यद्येतावान् बहुमानः, किं नाभिलषते ।]

६० गणिका-णहु ण गच्छामि । किन्तु सहसा अभिसरिदो पच्छुअआर-
दुच्छभदाए पुणो मे दुच्छभो भये ति विच्छम्भेमि । [न एतु न गच्छामि । किन्तु सहसाभिसृतः प्रत्युपकारदुर्लभतया पुनर्मे दुर्लभो

६१ भवेदिति विच्छम्भे ।]

चेटी-हं, किं एतण्णिमित्तं तहिं एव्व सो अळङ्काए ठाविदो । [हं, किन्नेतन्निमित्तं तत्रैव भोऽलङ्कारः स्थापितः ।]

६६ गणिका-ईदिसं एव्व । [ईदमिव ।]

(ततः प्रविशत्यपटाक्षेपेण सबाहकः ।)

सबाहकः-अय्ये ! सरणागदो भिइ । [आर्ये ! सरणागतोऽस्मि ।]

६९ गणिका-अळं अय्यस्स सम्भमेण । [भलमार्यस्व सम्भ्रमेण ।]

चेटी-हं, को दाणि एसो । [हं, क इदानीमेव ।]

गणिका-उम्मात्तिए ! किं सरणागदो पुच्छीअदि । [उन्मत्तिके !

७२ किं शरणागतः पृच्छयते ।]

चेटी-अवि णाम साहसिओ भवे । [अपि नाम साहमिको भवेत् ।]

गणिका-उम्मात्तिए ! गुणवन्तो रक्खिदब्बो होदि । [उन्मत्तिके !

७५ गुणवान् रक्षितव्यो भवति ।]

- संवाहकः—अय्ये ! णं भण्ण उवआंरो विस्सरिदो, णं परिभवेण ।
 पेअउदु अय्या, भीदाहवा पधरिसिदाहवा आवण्णाहवा मुळमचा-
 ७८ रिच्चवअणाहवा अचराहेदुं समत्था होन्ति । [आर्ये ! ननु भयेनोपचारो
 विस्मृतः, न परिभवेन । पश्यवायां, भीता अथवा प्रघर्षिता अथवा
 भारज्ञा अथवा सुलभचारिवचना वा अपराधयितुं समर्था भवन्ति ।]
 ८१ गणिका—भोदु भोदु । विस्मस्थो भोदु अय्यो । गणिआ खु अहं ।
 [भयतु भयतु । विश्वस्तो भवत्कार्यः । गणिका वर्यहम् ।]
 संवाहकः—अभिजणेण, ण सीळेण । [अभिजनेन, न शीलेन ।]
 ८४ गणिका—हस्से ! एयं यिअ । [हजे ! एवमिव ।]
 चेटी—अज्जुआ अय्यं पुच्छदि, कुदो अय्यस्स भअं ति । [भज्जु-
 कार्यं पृच्छति, कुत आर्यस्य भयमिति ।]
 ८७ संवाहकः—अय्ये ! धणिआदो । [आर्ये ! धनिकात् ।]
 गणिका—अह एयं, आसणं देदु अय्यस्स । [यद्येवम्, आसनं,
 श्रूयतामार्यस्य ।]
 ९० चेटी—तह । (आसनं ददाति ।) [तथा ।]
 गणिका—उवविसदु अय्यो । [उपविष्टत्वार्यः ।]
 संवाहकः—(स्थगतम्) पूआविसेसेण जाणामि कय्यं ति । (उप-
 ९३ विशति ।) [पूजाविशेषेण जानामि कार्यमिति ।]
 गणिका—हस्से ! एवं यिअ । [हजे ! एवमिव ।]
 चेटी—अज्जुए ! तह । अय्य ! राजमगो विस्सत्थसम्पादं अय्यं कादुं
 ९६ इच्छदि अज्जुआ । कस्स किं कत्तव्वं । [भज्जुके ! तथा । आर्य !
 राजमानं विश्वस्तसम्पातमार्यं कर्तुमिच्छत्यज्जुका । कस्य किं कर्तव्यम् ।]
 संवाहकः—सुणादु अय्या । [शृणुवायां ।]
 ९९ गणिका—अवदिदमिह । [अवहितास्मि ।]
 संवाहकः—यादळिपुत्तं मे जम्मभूमी । पकिदीए वणिजओ, अहं ।

तदो भाअधेअपरिवुत्तदाए दमाए संवाहअवुत्ति उवजीवामि ।
 ०२ [पाटलिपुत्रे ॥ जन्मभूमिः । प्रकृत्या वणिगहम् । ततो भागधेयपरिवृत्त-
 तया दशया संवाहकवृत्तिमुपजीवामि ।]

गणिका-संवाहओ अय्यो । सुउमारा कळा सिक्खिदा अय्येण ।
 ०५ [संवाहक भायं । सुउमारा कळा शिक्षितार्येण ।]

संवाहकः-कळेत्ति सिक्खिदा । आजीविअं दाणि संवुत्तम् ।
 [कळेत्ति शिक्षिता । आजीवितमिदानीं संवृत्तम् ।]

१०८ गणिका-णिण्वेदमूअअं विअ वअणं अय्यम्स । तदो तदो ।
 [निर्वेदमूचकमिव घचनमार्यस्य । ततस्ततः ।]

संवाहकः-अज्जुए ! सो दाणि अहं आअन्तुआणं मुणिअ पुरस-
 ११ विमेषकोदुहळेण आअदो मिह इमं वज्जअणि । [अज्जुके ! म
 इदानीमहमागन्नुकानां श्रुत्वा पुरयविशेषरीतुहळेतागतोऽस्मीमामुज्जय-
 नीम् ।]

४ गणिका-तदो तदो [ततस्ततः ।]
 संवाहकः-तदो इह आअदमत्त एव्य कोमि मत्थवाहपुत्तो ममासा-
 दिदो । [तत इहागतमात्र एव कश्चिन् सार्धवाहपुत्रः समासादितः ।]

१७ गणिका-केरिसो । [कीरताः ।]
 संवाहकः-आइदिमन्तो अविअमन्तो अणुच्छित्तो कळिदो कळिद-
 दाए अविअओ चउरो महुरो दसरो मदस्सिअओ अभिमदो
 २० आइदो तुदो होदि । एय्य ॥ विअयेदि । अप्पे वि सुमरदि,
 यहुअं वि अयइदं विमुमरदि । अज्जुए ! किं बहुणा, तम्म
 पुत्तवुत्तम्म गुणाय चउआअं पि सुदिग्घेण वि गिग्घदिअहेण
 २१ यणिण्डुं ॥ मक्कं । किं बहुणा, दस्सिअदाए परफेरअं विअ
 अत्तणो मरारं धोवेदि । [आहनिमान् अविअमन् अनुगम्यो कळितो
 सन्निगयाधिरमयपुत्तो मपुगे वसः मराशिष्योऽभिमत आचिन्मुदो

१२६ भवति । दत्त्वा न विकल्पते । अल्पमपि स्मरति, बहुकमप्यपकृतं
विस्मरति । अञ्जुके ! किं बहुना, तस्य कुलपुत्रस्य गुणानां चतुर्भागे-
मपि सुदीर्घेणापि ग्रीष्मदिवसेन वर्णयितुं न शक्यम् । किं बहुना,
१२७ दक्षिणतया पश्चीयमिवात्मनः शरीरं धारयति ।]

गणिका—(अपवार्यं) हस्ते ! कोणुखु सो अय्यचारुदत्तस्स गुणानं
अणुकरंदि । [हजे ! कोनुखलु स आर्यचारुदत्तस्य गुणाना-

१२८ मनुकरोति ।]

वैरी—मम वि कोदूहळं सोढुं । कोणुहु उज्जअणिं अत्तणो गुणेहि
मण्हेदि । [ममापि कौतूहलं शोढुम् । कोनुखलु उज्जयनीमात्मनो गुणै-

१२९ मण्डयति ।]

गणिका—तदो तदो । [ततस्ततः ।]

संवाहकः—तदो तस्स गुणविकिणिदसरीरो विस्सरिदकळत्तो उव-

१३० जीविओ संवुत्तो । [ततस्तस्य गुणविक्रीतशरीरो विस्मृतकलत्र
उपजीवी संवृत्ताः ।]

गणिका—किं सो दरिहो । [किं स इरिदः ।]

१३१ संवाहकः—कहं अणचिक्खिअदे अय्या जाणादि । [कथमनात्पान
भार्या जानाति ।]

गणिका—एअरिस्स दुळ्ळहो गुणविमवो त्ति । तदो तदो । [एक-

१३२ स्मिन् दुर्लभो गुणविमव इति । ततस्ततः ।]

वैरी—को णाम सो अय्यो । [को नाम त्व आर्यः ।]

संवाहकः—अय्यचारुदत्तो णाम । [आर्यचारुदत्तो नाम ।]

१३३ गणिका—जुज्जइ । तदो तदो । [युज्यते । ततस्ततः ।]

संवाहकः—तदो सो विमवमन्ददाण अस्साहीणपरिजणो विसत्ति-
अकुहुम्यभरणो चारित्तमत्तावसेसो सत्थवाह्मुळे पट्ठिवमदि ।

१३४ अहं पि तेण अय्येण अत्तणुज्जादो—अण्णं उवाचिदुत्तु त्ति । कहं

अणं परिसं मणुस्सरणं लभेअन्ति, कहं च तस्स कोमळळ-
 ञ्छिदमहुरसरीरपरिसकिदत्थं मे हत्थं साहारणसरीरसम्महेण सो-
 ५१ अणीअं करिस्सं ति जादणिज्जेदो दद्धसरीररक्खणत्थं जूदोवजीवी
 संवुत्तो । [ततः ॥ विभवमन्दतयास्वाधीनपरिजनो विमर्मितकुटुम्ब-
 भरणभारिग्रमभ्रावशेषः सार्यवाहकुले प्रतिवसति । अहमपि तेनार्येणा-
 १५६ म्यनुज्ञातोऽभ्यमुपतिष्ठतामिति । कथमन्यमीदृशं मनुष्यरत्नं लभेयेति,
 कथं च तस्य कोमलललितमधुरशरीरस्पर्शकृतार्थं मे हस्तं साधारणगरी-
 रममर्देन शोचनीयं करिष्यामीति जातनिर्वेदो दग्धशरीररक्षणार्थं धृतो-
 १५९ पजीवी संवृणः ।]

(गणिका सङ्घर्षवाप्यं चेटीमवलोकयति ।)

चेटी-तदो तदो । [ततस्ततः ।]

११२ संवाहकः-तदां बहूनि दिनाणि मां पराङ्गदेण पुरुसेण कदाइ अहं
 ५५ पि दहसु सुवण्णेसु पराङ्गदो म्हि । [ततो बहूनि दिनानि मया
 पराजितेन पुरुषेण कदाचिदहमपि दशसु सुवर्णेषु पराजितोऽस्मि ।]
 १६५ गणिका-तदो तदो । [ततस्ततः ।]

संवाहकः-तदो अज्ज वेममग्गे जइच्छोवणदो समासादिदो म्हि ।
 तम्म भण्ण इह पविट्ठो । एवं अय्या जाणादु । [ततोऽथ
 १६८ वेशमाणं दृष्ट्वापनतः समासादितोऽस्मि । तस्य भयेनेह प्रविष्टः ।
 पुत्रमार्या जानादु ।]

गणिका-(आत्मगतम्) अहो अथाहिदं । एवं खु मण्णे वासपाद-
 १७१ पविणामेण पक्खिणो आहिण्डन्ति ति । (प्रकाशम्) एवं गदे
 अत्तकेरओ अय्यो । हळा ! एहि तं जणं विसज्जेहि । [अहो
 भयाहितम् । एवं खलु मन्ये वासपादपविनाशेन पक्षिण आहिण्डन्ति
 १७४ इति । एवं गत आत्मीय आर्यः । हळा ! एहि तं जनं विसर्जय ।]

चेटी-तह । (निजान्ता ।) [तथा ।]

गणिका—णं मु अय्येण अत्यणिमित्ता चिन्ता कादव्या । अय्यचारः
१७७ दत्तो एय देदि ति अय्यो जाणादु । [न बल्लवार्येणार्धनिमित्ता चिन्ता

कर्तव्या । आर्यचारदत्त एव ददातीत्यायों जानातु ।]

(प्रविश्य) चैत्री—अज्जुए ! विमज्झिदो सो जगो, परितुट्ठो गदो
१८० अ । [अज्जुके ! विसर्जितः स जनः, परितुष्टो गतश्च ।]

संवाहकः—अणुमाहिदो मिह । [अनुगृह्णातोऽस्मि ।]

गणिका—गच्छदु अय्यो मुहिज्जणदंसणेण पीदि णिव्यत्तेदु ।
१८३ [गच्छवार्यः सुहृज्जनदर्शनेन प्रीतिं निर्वर्तयितुम् ।]

संवाहकः—अज्ज एय कदाइ णिव्येदेण पय्यजेअं । जइ इअं परिअणे
सङ्कन्ता फळा भवे, तदो अय्याए अणुमाहिदो भवेअं । [अर्धैव

१८६ कदाचिन्नियेदेन प्रयजेयम् । यदीयं परिगने सङ्कान्ता कला भवेत्,
तत आर्ययानुगृहीतो भवेयम् ।]

गणिका—जरस किदे इअं फळा सिक्खिदा, सो एय्य अय्येण
१८९ उयचिट्ठिदव्यां भविस्सदि । [यस्य कृते इयं कला शिक्षिता, स
एवार्थेणीपस्थातव्यो भविष्यति ।]

संवाहकः—(स्वगतम्) णित्ठणं सु पञ्चाचक्खिदो मिह । को हि णाम
१९२ अप्पणा किदं पच्छुअआरेण विणासेदि । (प्रकाशम्) अय्ये !

गच्छामि दाव अहं । [निपुणं खलु प्रत्यात्पातोऽस्मि । को हि
नामात्मना कृतं प्रयुपकारेण विनाशयति । आर्ये ! गच्छामि तावदहम् ।]

१९५ गणिका—गच्छदु अय्यो पुणो दंसणाअ । [गच्छवार्यः पुनर्दर्श-
नाय ।]

संवाहकः—अय्ये ! तह । (निशान्तः ।) [आर्ये ! तथा ।]

१९८ गणिका—हं, सद्दो विअ । [हं शब्द इव ।]

(प्रविश्य)

चैत्रः—विच्छित्तिण ! विच्छित्तिण ! कहिं कहिं अज्जुआ । [विच्छि-
२०१ त्तिके ! विच्छित्तिके ! कुत्र कुत्राज्जुका ।]

गणिका—हजे ! किं एदं । [हजे ! किमेतत् ।]

चेटः—हं, विष्पळद्धो म्हि, वादाअणणिक्खामिदपुञ्चकाआण ओण-
२०४ मिअपओहराए कण्णउरस्स परिष्पळ्दो अज्जुआण जेण ण दिट्ठो ।

[हं, विप्रलब्धोऽस्मि, वातायननिष्कामितपूर्वकाययावनमितपयोधरया
कण्णूरस्य परिस्पन्दोऽज्जुकया येन न दृष्टः ।]

२०७ गणिका—ऋजुजणस्स मुळहो विम्हओ । किं दे उरसेअस्स कारणम् ।

[लघुजनस्य मुलभो विस्मयः । किं ते उत्सेकस्य कारणम् ।]

चेटः—मुणादु अज्जुआ—एसो उग्गवेगेण ओगाहणणिज्यत्तिदेण
२१० पस्सुदमदगन्धं राअमग्गं करन्तेण मङ्गळहत्थिणा भइकघोदएण
अणेअपुममसइयुळेसु राअमग्गेसु उत्तरिअपडविराअदाए अहि-
अळक्खणीओ कोन्चि एव्यइदो समासादिदो । [शृणोत्वज्जुका—

२१३ एष उग्रवेगेनावगाहननिवर्तिनेन प्रसृतमदगन्धं राजमार्गं कुर्वता मङ्ग-
लहस्तिना भद्रकपोतकेनामेकपुरपमङ्गलेसु राजमार्गेतूत्तरीयपटविरागत-

याधिकलक्षणीयः कश्चिन् प्रयजितः समामादितः ।]

२१६ गणिका—हं, तदो तदो । [हं, ततस्ततः ।]

चेटः—ततो मए हत्थिहत्थामिहताडिअमाणो दन्तन्तरपरियत्तमाणो
हत्थिहत्थपट्टिदचरणो तदो हा हा विपाटिदो हा हा हदो त्तिजणयादे

२१९ संयुत्ते तदो दिण्णकरप्पहारेण परिवत्तिदं हत्थि करिअ मोइदो सो
परिव्वाजो । [ततो मया हस्तिहस्तामर्दताद्वयमानो दन्तान्तरपरिवर्त-
मानो हस्तिहस्तपतितचरणः ततो हा हा विपाटितो हा ॥ हत इति

२२२ जनयादे संयुत्ते ततो दत्तकरप्रहारेण परिवर्तितं हस्तिनं कृत्वा मोचितः
स परिवाट् ।]

गणिका—पिअ मे । तदो तदो । [प्रिय मे । ततस्ततः ।]

२२५ चेटः—तदो सव्वो जणो भणादि—अहो चेहम्स कम्म त्ति । ण
उण कोचि किं पि इच्छइ दाउं । तदो अज्जुए ! केण वि कुळबुत्तेण

उद्दाणि आभरणद्वाराणि विच्छेदय अङ्गुष्ठेणाणिअ वि उण
 २२८ अज्जदं पेविस्सअ दब्बं उवाळमिअ दिग्घं णिस्ससिअ एतओ मे-
 विमवो त्ति करिअ परिजणहत्थे अअ पावरओ पेसिदो । [ततः
 सर्वो जवो मणति—अहो चेष्टस्य कर्मेति । न पुनः कश्चित् किमपीच्छति
 २३१ दामुम् । नतोऽज्जुके ! केनापि कुलपुत्रेणोचितान्याभरणस्थानानि
 विलोभयानुष्टेनानीयापि पुनरलम्बं प्रेक्ष्य दैवमुपालम्ब्य दीर्घं निःश्वस्यै-
 तावान् मे विमव इति कृत्वा परिजनहस्तेऽयं प्रावारकः प्रेषितः ।]

२३४ गणिका—कोणुखु अय्यचारुदत्तस्म गुणार्ण अणुकरेदि । [कौतुक्त्वा-
 यंचारुदत्तस्य गुणाननुकरोति ।]

बेटी—अज्जुए ! मम वि कौटूहलं अयि । कोणुखु एमो ।
 २३७ [अज्जुके ! ममापि कौतूहलमस्ति । कौतुक्त्वेपः ।]

गणिका—केण वि साहुणा पुरुसेण होदब्बं । [केनापि साधुना
 पुत्रेण भवितव्यम् ।]

२४० बेटी—साहु पुच्छीअदु दाव । [साधु पृच्छ्यतां तावन् ।]

गणिका—हस्ते ! एकपुरुसपत्न्यवादिदा सन्त्यगुणार्णं हन्ति । [हने !
 एकपुरुषपक्षपातिना सर्वगुणान् हन्ति ।]

२४३ बेटी—भद ! से णाम तुवं जाणासि । [भद्र ! अस्य नाम एवं
 जानामि ।]

बेटा—ण ह्नु जाणामि । [न खलु जानामि ।]

२४६ गणिका—अदिअहु तुए छिदं । [अतिलघु एवमा कृतम् ।]

बेटी—अइ एव, अह तुए कोत्ति मन्तिदं । [यथेवम्, इह एवमा
 कर्तुमि मन्त्रितम् ।]

२४९ बेटा—अह एत्तअं तु जाणामि—भदओ अविम्वओ त्ति । [अह-
 मेतावन् तु जानामि—अदकोऽविस्मय इति ।]

नायकः—ययस्य ! भावशावलेन बहुशः खल्वद्य मधुरं गीतम् । न
१ च भवान् रमते ।

विदूषकः—अदो एव्य एदं अहं ण रमामि । मधुरं पि बहु खादिअं
अजिण्णं होइ । [भत एवैतामहं न रमे । मधुरमपि बहु खादितम्
१२ जीर्णं भवति ।]

नायकः—सर्वथा सुख्यक्तं गीतम् । कुतः,

रक्तं च तारमधुरं च समं स्फुटं च

भायार्पितं च न च साभिनयप्रयोगम् ।

किं वा प्रशस्य विविधैर्बहु तत्तदुक्त्वा

भिरनन्तरं यदि भवेद् युवतीति विद्याम् ॥ २ ॥

विदूषकः—कामं पसंसेदु भवं । मम खु दाव गाअन्तो मणुस्सो
इत्थिआ पि पठन्ती उभअं आदरं ण देदि । गाअन्तो दाव
१ मणुस्सो रत्तमुमंणायेद्विदो विअ पुरोहिदो दिदं ण सोहइ । इत्थिआ-
वि पठन्ती छिण्णणासिआ विअ धेणुआ अदिविरुया होइ । [धर्म
प्रशंसतु भवान् । मम खलु तावद् गायन् मनुष्यः ख्यपि पठन्धु-
६ भयमादरं न वदति । गायंस्तावन्मनुष्यो रक्तमुमनोवेष्टित इव
पुरोहिती इदं न शोभते । ख्यपि पठन्ती छिन्ननामिकेव धेनुरतिविरुपा
भवति ।]

९ नायकः—सखे ! उपाह्वोऽर्धरात्रः । स्थिरतिमिरा राजमार्गाः ।
निरसम्पातपुरुषत्वान् प्रसुप्तेवोज्जयनी प्रतिभाति । कुतः,

असौ हि दत्त्वा तिमिरावकाशमस्तं गतो ह्यष्टमपक्षचन्द्रः ।

तोयावगाढस्य वनद्विपस्य विपाणकोटीव निमज्जमाना ॥ ३ ॥

विदूषकः—सुदु भवं भणादि । अन्तद्विअमाणचन्द्रकदावआसो
ओदरदी विअ पासादादो अन्धआरो । [सुदु भवान् भणति ।

३ अन्तर्धानचन्द्ररुधावकाशोऽवतस्तीव प्रामादादन्धकारः ।]

३ (प्रविश्याभरणसमुद्रहस्ता)

चेटी-अय्यमेत्तेअ ! उट्टेहि उट्टेहि । [आर्यमैत्रेय ! उत्तिष्ठोत्तिष्ठ ।]

विदूषकः-भोदि ! किं एदं । [भवति ! किमेतत् ।]

४ चेटी-इअं सुवण्णभण्डं सट्ठीए सत्तमीए परिवेढामि । अट्ठमी तु अज्ज । [इदं सुवर्णभाण्डं पट्टयां ससम्भयां परिवर्तयामि । अट्ठमी लब्धव्य ।]

५ नायकः-एदं तद्द वसन्तसेनायाः स्यकम् ।

चेटी-आम । भणादु भणादु भट्ठिदारओ, गह्णदु ति । [आम । भणतु भणतु भण्टदारकः गृह्णातिविति ।]

१२ नायकः-मैत्रेय ! गृह्यताम् ।

विदूषकः-किं निमित्तं अयं अञ्जकुरो अत्थन्तरचवरसाळं ण प्पवेसीअदि । [किञ्चिन्मित्रमयमलङ्कारोऽभ्यन्तरचतुःशालं न प्रवेदयते ।]

१५ नायकः-मूर्ख ! बाह्यजनधारितमलङ्कारं गृहजनो न द्रक्ष्यति ।

विदूषकः-का गई । आणेहि गह्णामि चोरेहिं गह्णिअमाणि । [का गतिः । आनय गृह्णामि चोरैर्गृह्यमाणम् ।]

१८ (चेटी दत्त्वा निष्क्रान्ता ।)

विदूषकः-भो ! किंनिमित्तं सो पावरओ तस्स गणिआपरिआर-
अस्स दिण्णो । [भोः ! किञ्चिन्मित्रं स प्रावारकस्तस्मै गणिकापरिचा-

२१ रकाय दत्तः ।]

नायकः-सानुओदत्तिया ।

विदूषकः-इह वि साणुओमदा । [इहापि मानुओदत्ता ।]

२४ नायकः-वयस्व ! मा मैवम् ।

विदूषकः-अहं भरिदगइभो विअ भूमीए पळोढामि । [अहं भरि-
तगदंभ इव भूम्यां प्रलुठामि ।]

२७ नायकः—निद्रा मां बाधते । तूर्णो भव ।

विदूषकः—सअदु सर्व सुहृष्योहाज । जाव अई वि सुविस्स ।

[शेतां भवान् मुष्मप्रयोधाय । यावदहमपि स्वप्स्यामि ।]

३० (द्वापि स्वपितः ।)

(सतः प्रविशति सज्जलकः ।)

सज्जलकः—एष भोः !

पूत्वा शरीरपरिणादसुखप्रवेष्टं

शिक्षाप्रलेन च बलेन च कर्ममार्गम् ।

गच्छामि भूमिपरिस्पर्शघृष्टपाशो

निर्मुन्यमान इव जीणेतनुर्भुजङ्गः ॥ ५ ॥

भोः ! वृक्षपाटिकापक्षद्वारे सन्धिं छिन्या प्रविष्टोऽस्मि । यावदि-

दानीं चतुःशालमुपसर्पामि । (सनिर्वेद विचिन्त्य) भोः

कर्म नीचमिदं घदन्तु विबुधाः सुप्तेषु यद्वर्तते

विश्वस्तेषु हि वज्रनापरिभयः शौर्यं न कारकशयता ।

स्याधीना वचनीयतापि तु वरं यद्वो न सेवाञ्जलि-

मार्गश्चैव नोन्तसाम्प्रिकवधे पूर्वं कृतो द्रौणिना ॥ ६ ॥

(विचिन्त्य)

दुग्धोऽर्थवान् साधुजनावमानी वणिक् स्ववृत्तावतिर्यक्शस्त्र ।

परतम्य गेहं यदि नाम लप्स्ये भवामि दुःखोपहतो न चिन्तं॥७॥

यदातदा भवतु । किं वा न कारयति मन्मथः । यावद्वारभेचर्म । भोः !

देशः कोनु जलावसेकशिथिलच्छेदादशब्दो भवेद्

भित्तीनां फनु दक्षिणान्तरमुपः सन्धिः करालो भवेत् ।

धारक्षाननया चलेष्टकृष्टं हर्म्यं क जोर्णं भवेत्

कुत्र मीजनदर्शनं च न भवेत् स्वन्धश्च यन्नो भवेत् ॥ ८ ॥

(परिक्रम्य) इयं वाम्तुविभागक्रिया । सोपस्तेहतयो गृह्यदिष्ट
 इवायं भवनविन्यासः । इह तावन् प्रवेशावकाशं करिष्ये । भोः !
 ३ कीदृश इदानीं सन्धिच्छेदः कर्तव्यः स्यात् ।

सिंहाक्रान्तं पूर्णचन्द्रं सपाश्यं चन्द्रार्धं वा व्याघ्रवस्त्रं त्रिकोणम् ।
 सन्धिच्छेदः पीठिका वा गजास्यमस्मत्पक्ष्या विस्मितास्ते कथं स्युः ॥ ९ ॥

भवतु, सिंहाक्रान्तमेव च्छेदयिष्ये ।

विदूषकः—भो ! जागति स्तु भवं, जहि । [भो ! जागति स्तु
 ३ भवान्, जहि ।]

नायकः—किमर्थम् ।

विदूषकः—अहं गुं दाव कत्तव्वकरत्थीकिदसद्धेदो विअ सक्किअस-
 ६ मणओ णिहं ण छभामि । वामं गुं मे अक्खिअ फन्देदि । चोगे
 सन्धि छिन्दही विअ पेक्खामि । जइ ईदिसी अवत्था अत्थाणं,
 आदीए वरिहो एव्व होमि । [अहं त्वत्तावन् कर्तव्यकरणीकृतसङ्केत-
 ९ इव शाक्यभ्रमणको निद्रां न लभे । वामं त्वत्तावन् मेऽक्षि स्पन्दते ।
 चोर ! सन्धि छिन्तनीव पश्यामि । यदीदृश्यवस्थार्थानां, जातया ददित्ति
 एव भवामि ।]

१२ नायकः—मूर्ख ! धिक् त्वाम् । दादित्तिमभिलपसि ।

मञ्जलकः—अथ केनेदानीं सन्धिच्छेदमार्गः सूचयितव्यः स्यात् ।
 नन्यिदं दिवा ब्रह्मसूत्रं रात्रौ कर्मसूत्रं भविष्यति ।

अद्यास्य भित्तिषु मया निशि पाटितासु

च्छेदान् समासु सवृद्धर्पितकाकलीषु ।

कार्त्य विपादविमुखः प्रतिवेशवर्गो

दोषांश्च मे वदतु कर्मसु कौशलं च ॥ १० ॥

नमः तरपटाय । नमो रात्रिगोचरेभ्यो देवेभ्यः । (सथा करोति ।)

हन्त अवसितं कर्म । प्रविशामस्तावन् । (प्रविश्य) अये ! ज्वलति दीपः । अपसरामि तावन् । धिक्, सञ्जलकः स्वत्वहम् ।

मार्जारः पृथ्वने वृकोऽपसरणे श्येनो गृहालोरुने

निद्रा सुप्तमनुष्यवीर्यतुलने संसर्पणे पन्नगः ।

माया वर्णशरीरभेदकरणे वाग् देशभाषान्तरे

दीपो रात्रिषु सङ्कटे च तिमिरं वायुः स्थले नौर्जले ॥ ११ ॥

(सर्वतो विलोक्य) आगन्तुकत्वाद्दिदितसमृद्धिविस्तरः केवलं भयन-
प्रत्ययादिह प्रविष्टोऽस्मि । न चेदानीं कश्चिन् परिच्छदविशेषं
पश्यामि । किन्तुखलु दरिद्र एवायम् । उताहो अयं संयमन-
निरर्थकं द्रष्टव्यं धारयति । अथवा, अभिजातोऽयं भवनविन्यासः ।
उपभुक्तप्रनष्टविभवेनानेन भवितव्यम् ।

तथा विभयमन्दोऽपि जन्मभूमिष्यपेक्षया ।

गृहं विक्रयकालेऽपि नीलक्रेहेन रक्षति ॥ १२ ॥

भवतु पश्यामस्तावन् । अथवा, न खलु मे तुल्यावन्धः कुलपुत्रः
पीडयितव्यः । गच्छामि तावन् ।

१ विक्रयकः—भो ! गृह्ण एवं सुवर्णभाण्डम् । [भो गृहाणतन् सुवर्ण-
भाण्डम् ।]

सञ्जलकः—कथं सुवर्णभाण्डमित्याह । किं मां दृष्ट्वाभिभाषते ।

१ आहोस्वित् सञ्जलाघवान् स्यायते । भवतु पश्यामस्तावन् ।

(दृष्ट्वा) भूतार्थं सुप्त एवायम् । तथाहि,

निःश्वासोऽस्य न शङ्कितो न विषमन्तुल्यान्तरं जायते

गात्रं सन्धिषु दीर्घतामुपगतं शय्याप्रमाणाधिकम् ।

दृष्टिर्गाढनिर्मालिता न चपलं पद्मान्तरं जायते

दीपं चैव न गर्भयेदभिमुखः स्यादृक्षमुग्रो यदि ॥ १३ ॥

कनुखलु तन् । अये जर्जरप्रावरणैकदेशे दीपप्रभाव्यस्तीकृतस्पर्-
 टय्यते । सुपरिगृहीतमनेन । अयमत्र प्राप्तकालः । इमे मया गृहीताः
 ३ शलभाः । दीपनिर्वापणार्थमेकं मुञ्चामि । (भ्रमरकरण्डकादेकं मुञ्चति ।)
 अये एष दीपं निर्वाप्य पतति ।

विनूपकः—अविहा णिव्धाविदो दीवो दाणिं । मुसिदो म्हि । भो
 ६ चारुदत्त ! गृह्ण एदं सुवर्णालङ्कारं । अहं ह्यु भीदीए णप्पहप्पवुत्तो
 विअ घणिजो णिहं ण लभामि । मम बम्हत्तणेण साविदो सि,
 जइ ण गृह्णसि । [अविहा निर्वापितो दीप इदानीम् । मुपितोऽस्मि ।
 ९ भोभारदत्त ! गृहाणेमं सुवर्णालङ्कारम् । अहं खलु भीर्योत्पथप्रवृत्त
 इव घणिग् निद्रां न लभे । मम ब्रह्मत्वेन शापितोऽसि, यदि न
 गृह्णासि ।]

१२ सज्जलकः—किमत्र शपथपरिग्रहेण । एष प्रतिगृह्णामि । (गृह्णाति ।)
 विनूपकः—(दत्त्वा) अहं विक्रिणिद्रमण्डओ विअ घणिजओ सुहं
 सइस्सं । [अहं विक्रीतमाण्डक इव घणिक् सुखं क्षयिष्ये ।] १

१५ सज्जलकः—सुखं स्वपिहि महाश्रावण ! । (विचिन्त्य) भोः ! प्राज्ञ-
 नेन विश्वासाद् दीयमानं मया हर्तव्यमासीत् ।

धिगस्तु खलु दारिद्र्यमनिर्वेदं च यौघनम् ।

यदिहं दारुणं कर्म निन्दामि च करोमि च ॥ १४ ॥

(नेत्रस्ये पटहशब्दः श्रियते ।)

सज्जलकः—(कर्णं दत्त्वा) अये प्रभातसमयः संवृत्तः । अपसरामि

३ तावन् ।

(निःशान्तः सज्जलकः ।)

(प्रविश्य)

६ वेदी—(सापन्नम्) अय्यमेत्तेअ ! अम्हाणं खखलवादिआपस्य-
 दुवाळे मन्धि छिन्दिअ चोरो पविट्ठो । [भार्यमेतरेव ! अस्माकं

वृक्षवाटिकापक्षद्वारे सन्धिं छिवा चोरः प्रविष्टः ।]

१ विदूषकः—(सहसोत्थाय) किं भण्णादि होर्दी । [किं भणति भवती ।]
(चेटी रुक्खवाडिअत्ति पठति ।)

विदूषकः—चोरं छिन्दिअ सन्धी पविट्ठो । [चोरं छिवा सन्धिः प्रविष्टः ।]

१२ केटी—ह्दास ! सन्धिं छिन्दिअ चोरो पविट्ठो । [हताश ! सन्धिं छिवा चोरः प्रविष्टः ।]

विदूषकः—आअच्छ णं दंसेहि । [आगच्छ ननु दर्शय ।]

१५ केटी—(परिक्लम्य) एदं । [एणम् ।]

विदूषकः—अविहा दासीएवुत्तेण कुक्कुरेण पवेसो किदो । भोदि !
आअच्छ, चारुदत्तस्स पिअं णियेदेमि ।

१८ (उभाधुपगम्य)

भो चारुदत्त ! पिअं दे णियेदेमि ।

[अविहा दास्याःपुत्रेण कुक्कुरेण प्रवेशः कृतः । भवति ! आगच्छ

१९, चारुदत्तस्य प्रियं निवेदयामि । भोआरुत्त ! प्रियं ते निवेदयामि ।]

नायकः—(बुढा) किं मे प्रियम् । ननु वसन्तसेना प्राप्ता ।

विदूषकः—ण तु वसन्तसेणा, वसन्तसेणो पत्तो । [न खलु वसन्त-

२४ सेना, वसन्तसेनः प्रातः ।]

नायकः—रदनिके ! किमेतन् ।

केटी—भट्टिदारअ ! अम्हाणं रुक्खवाडिआपक्खदुयारे सन्धिं

२७ छिन्दिअ चोरो पविट्ठो । [भट्टिदारक ! अस्माकं वृक्षवाटिकापक्षद्वारे सन्धिं छिवा चोरः प्रविष्टः ।]

नायकः—किं चोरः प्रविष्टः ।

३० विदूषकः—भो वयस्स ! सव्वहा तुवं भण्णासि, मुक्खो मेत्तेओ
अपण्डितो मेत्तेओ ति । णं मण मोभणं तित्ठं तं सुवण्णमण्डअं
तव हत्थं सम्पअन्तेण । [भो वयस्य ! सर्वथा त्वं भगमि, मूर्खो

३३ मैत्रेयोऽपण्डितो मैत्रेव हति । ननु मया शोभने कृतं तत् सुवर्णभाण्डं
तव हस्ते समर्पयता ।]

नायकः—किं भवता दत्तम् ।

३६ विदूषकः—अहह । [अथकिम् ।]

नायकः—करयां वेलायाम् ।

विदूषकः—अद्धरसे । [अर्धरात्रे ।]

३९ नायकः—किमर्धरात्रे । वाढं दत्तम् ।

विदूषकः—भो चारुदत्त ! जं वेळं पडियुद्धो आसि, तसिं वेळाजें
खु दिणें । [भोआरुदत्त ! पर्यां वेलायां प्रतियुद्ध आसी, तस्यां

४२ वेलायां खुलु दत्तम् ।]

नायकः—हन्त कृतं सुवर्णभाण्डकम् ।

विदूषकः—दाणिं मे इत्ये पडिच्छिदु अत्तमखं । [इदानीं मम हस्ते

४५ अर्पयित्वा प्रसक्तवान् ।]

नायकः—(आत्मगतम्)

कः शङ्काम्यति भूतार्थं सर्वो मां तुल्यिष्यति ।

शङ्कनीया हि दोषेषु निष्प्रभावा दरिद्रता ॥ १५ ॥

(प्रविश्य)

ब्राह्मणी—रदणिग ! रदणिग ! आजन्तु । णदि सुगादि । कयाडमई ।

१ दाय करिणसं । (तथा करोति ।) [रदनिके ! रदनिके ! आणण ।

महिं नृणोति । कयाटमइं तावन् करिष्यामि ।]

पेदी—हं, कयाडमइो विअ । भट्टिदारिआ मे महापेदि । (परिश्रमं)

६ भट्टिदारिग ! इअमिह । [हं, कयाटमइ इअ । भट्टिदारिग मां

शङ्कायति । भट्टिदारिके ! इयमस्मि ।]

ब्राह्मणी—अ परिश्रमइं ण यायादिदो अय्यउत्तो अय्यमेत्तेओ धां

९ [न परिश्रमो न व्यापादिल आर्यपुत्र आर्यमैत्रेयो धा ।]

पेटी-बुसळी भट्टिदारजो अव्यमेत्तेजो अ । ओ तस्स जगस्स
अळङ्कारो चोरेण गहीदो । [कुसळी मन्दारक आर्यमैवेवध ।

१२ यत्नस्य जनस्यालङ्कारचोरेण गृहीतः ।]

माखणी-किं भण्णासि चोरेण गहीदत्ति । [किं भण्णसि चोरेण गृहीत
इति ।]

१५ पेटी-अहं । [अयंकिं ।]

माखणी-किंणुसु तस्स जगस्स दाइव्यं भविस्सदि । अहं एहं
इहं । (कणो रङ्गा) इदि ताळीपत्तं खु एहं । सो दाणि परि-

१८ अथौ मे विक्रम्वेदि । किं दाणि करिस्सं । (विचिन्त्य) भोदु,
दिदुं । मम प्प्यादिपुळ्ळादो छळा सदमहस्समुळ्ळा मुत्तायळी ।
तं पि अप्पउत्तो सोढीरदाण पडिच्छदि । भोदु, एवं दाप

२१ करिस्सं । (निष्क्रान्ता ।) [किंणुसु तस्मै जवाप दानव्यं भवि-
ष्यति । अथैतद् दास्यामि । हा धिक् तालीपत्रं त्वन्वैतत् । ॥ इदानीं
परिचयो मां विहस्ययति । किमिदानीं करिष्यामि । मयत्तु, दृष्टम् ।

२४ मम क्षातिदुल्लद् एव्वा दानमहस्समुळ्ळा मुक्खबली । तान्नापाण्णुत्ता
शौरीरतया प्रसीच्छति । मयत्तु, एवं तावत् करिष्यामि ।]

विदूषकः-दमस्म अन्धआण्णादिदस्म अयराहस्स दिदे भवन्तं

२७ मीमेण पमादेमि । दाणिं मे हत्थे पडिच्छदु अत्तमधं । [अन्धान्ध-
कारोपादितश्चापराधस्य कृते भवन्तं क्षीणेण प्रमादयामि । इदानीं
मे हस्ते प्रचक्षत्रप्रभवान् ।]

१० माधवः-किं भवतिदानीं मां पापणे ।

भवान्तावदधिगामी शीघ्रतो मम निन्यत्रः ।

दि पुनः स कनार्जवी यज्ञनापण्डिनो जनः ॥ १६ ॥

विदूषकः-गणो माण मन्दभागोण कुम्भीलस्म हत्थे दिण्णं ।

(विचिन्त्यपिउठि ।) [मन्थं मण मन्दभागेण कुम्भीलस्य हस्ते धनम् ।]

३

(प्रविश्य)

ब्राह्मणी—रदणिए ! अय्यमेत्तेअं सदावेहि । [रदनिके ! आर्यमैत्रेयं शब्दापय ।]

६ चेटी—अय्यमेत्तेअ ! भट्टिदारिआ तुमं सदावेदि । [आर्यमैत्रेय ! भट्टिदारिका त्वां शब्दापयति ।]

विदूषकः—भोदि ! किं मं । [भवति ! किं माम् ।]

९ चेटी—आम । [आम ।]

विदूषकः—एस आअच्छामि । (उपसर्पति ।) [एष आगच्छामि ।]

ब्राह्मणी—अय्यमेत्तेअ ! इमं पडिगाहं पडिगाहण । [आर्यमैत्रेय !

१२ इमं प्रतिग्रहं प्रतिगृहाण ।]

विदूषकः—अवस्थाविरुद्धो सु अअं पदाणविभवो । कुदो एवस्स आगमो । [अवस्थाविरुद्धः स्वस्वार्थं प्रदानविभवः । कुत एतस्या-

१५ गमः ।]

ब्राह्मणी—णं सट्ठि उववसामि । सत्त्वसारविभवेण यम्हणेण सोत्तिं वाअइद्व्वं ति एसो इमस्स आगमो । [ननु पट्टीमुपपद्यामि ।]

१८ सत्त्वसारविभवेन ब्राह्मणेन स्वस्ति वाचयितव्यमित्येयोऽस्यागमः ।]

विदूषकः—अट्टमी सु अज्ज । [अष्टमी स्मरवच ।]

ब्राह्मणी—प्रमादादो अदिकमो किदो । अज्ज पूआ गिज्जत्ती-

२१ अदि । [प्रमादाद् अतिक्रमः कृतः । अथ पूजा निर्वर्त्यते ।]

विदूषकः—अण्णुख्खदाण पदाणस्स अणुक्कोसो विअ पडिभादि । (अनास्तिकम्) रदणिए ! किं करिस्सं । [अनुरूपतया

२४ प्रदानस्यानुकोश इव प्रतिभाति । रदनिके ! किं करिष्यामि ।]

चेटी—(अपस्वार्थं) किणुमु तस्स जगस्स दाद्व्वं भविस्सदि ति एदण्णिमित्तं भट्टिदारओ सन्तण्णदि ति भट्टिदारिआ तव हत्थे;

२७ दइअ अय्यवत्तं अणिरिणं करिस्सामि ति एवं करेदि । ता गह्ण

एदं । [किन्नुगलु तस्मै जनाय दातव्यं भविष्यतीत्येवमिति भर्तृदारकः
संतप्यत इति भर्तृदारिका तव हस्ते दाधार्यपुत्रमनृणं करिष्यामीत्येवं
१० करोति । तद् गृह्णेतन् ।]

ब्राह्मणी—उदयसम्भवदाण मुत्तावळीए तव अ दुःखहृदाए उवआरो
विस्मरिदो । गृह्ण एदं । (ददाति ।) [उदकसम्भवतया मुक्ता-
१३ वत्यास्तव च दुर्लभतयोपचारो विस्मृतः । गृह्णेतन् ।]

विदूषकः—(गृहीत्या) सर्वं दाव चिट्ठु । रोदिदी विअ होदीए
दिदी । [सर्वं तावत् तिष्ठन् । रोदितीष भवत्या इतिः ।]

१६ ब्राह्मणी—देववळधूमेण रोदाविदा । [देवकुलधूमेन रोदिता ।]
विदूषकः—साविदासि तत्तहोदा चारुदत्तेण, जइ अळिअं भणासि ।
[क्षापितामि तत्रभवता चारुदत्तेन, यद्यलीकं भणासि ।]

१९ ब्राह्मणी—हृदि । (निःश्रान्ता ।) [हा थिक् ।]
विदूषकः—एसा वाआए दुक्खं रक्खिअ अस्सूहि सुइअ गआ ।
२० (उपगम्य) भो ! इदं । [एषा वाचा दुःखं रक्षित्वाभुभिः सूचयित्वा
४२ गता । भोः ! इदम् ।]

नायकः—किमेतन् ।
विदूषकः—सरिसकुळदारसङ्गहस्स फळं । [सदृशकुलदारसंग्रहस्य
४५ फलम् ।]

नायकः—किं ब्राह्मणी मामनुकम्पते ।
विदूषकः—एवं विअ । [एवमिव ।]
४८ नायकः—धिगात्मानम् । अथ हतोऽस्मि ।

मयि द्रव्यश्रयक्षीणे स्त्रीद्रव्येगानुकम्पितः ।

अर्थतः पुरुषो नारी या नारी सार्थतः पुमान् ॥ १७ ॥

विदूषकः—तत्तहोदी हिअएण तुमं याचेदि । अहं सीसेण याचेमि ।
गृह्ण एदं । [तत्रभवती हृदयेन त्वां याचते । अहं शीरेण याचे ।
३ गृह्णेतन् ।]

नायकः—तथा । (गृहीत्वा) वयस्य ! इमां मुक्तावलीं गृहीत्वा वसन्त-
सेनायाः सकाशं गच्छ ।

अर्थेषु काममुपलभ्य मनोरथो मे

स्त्रीणां धनेष्वनुचितं प्रणयं करोति ।

माने च कार्यकरणे च विलम्बमानो

धिग् भोः ! कुलं च पुरुषस्य दरिद्रतां च ॥ १८ ॥

विदूषकः—अहो अप्समुच्छस्स सुयण्णभण्णअस्स किदे सदसहस्स-
मुच्छा मुक्तावली जीआदइदव्या । [अहो भल्लमूल्यस्य मुक्ता-

१ भाण्डकस्य कृते वातसहस्रमूल्या मुक्तावली निर्यातयितव्या ।]

नायकः—वयस्य ! मा मैवम् ।

ये समालक्ष्य विश्वस्सं न्यासोऽस्मासु कृतस्तथा ।

तस्यैवमहतो मूल्यं प्रत्ययस्य प्रदीयताम् ॥ १९ ॥

(निगान्ताः सर्वे ।)

वर्तीयोऽङ्कः ।

अथ चतुर्थोऽङ्कः ।

(सतः प्रविशति सौत्वष्टा वसन्तसेना, चित्रफलकामादाय

वर्तिकाकरन्दहस्ता चेटी च ।)

१ गणिका—हञ्जे ! पेक्कयसि सरिमो वस्स जणस्स । [हञ्जे ! पश्यामि
महशक्तस्य जनस्य ।]

चेटी—अञ्जुम् ! तस्सि हत्थिविमहकोळाहळे बहुमाणपर्यत्थाण

६ दिट्ठीए दूरदो दिट्ठो सो भट्ठिदारजो इंदिमो गळ्य । [अञ्जुके !
तस्मिन् इत्थिविमहकोळाहळे बहुमाणपर्यत्तया दृष्ट्या दूरतो दृष्टः मे
भट्टेदारक इत्या ण्व ।]

१ गणिका—तुमं दाव दम्बो वेसवासजणो त्ति जणवादं पूरअन्ती अळिअं भणसि । [त्वं तावद् दम्बो वेशवासजन इति जनवादं पूरयन्त्यलीकं भणसि ।]

१२ धेटी—किं एदं वेसवासजणो सब्बो दम्बिणो होइ त्ति । पेक्खदु अज्जुआ चम्पआरामे पिचुमन्दा जाअन्ति । अदिसरिस्स त्ति मम हिअअं अहिरमदि । परमत्थदो एव्व पसंसीअदि, णं कामदेवो ।

१५ [किमेतद् वेशवासजनः सर्वो दम्बिणो भवतीति । पश्यद्वग्जुका चम्पकारामे पिचुमन्दा जायन्ते । अतिसरस्व इति मम हृदयमभिरमते । परमार्थत एव प्रकाशयते, ननु कामदेवः ।]

१८ गणिका—हज्जे ! सहीजणेण अघहमणीअत्तणं अत्तणो परिहरामि । [हजे ! सखीजनेनापहमनीयत्वमाधनः परिहरामि ।]

धेटी—एदं जुज्जइ । सहीजणसपत्तिओ गणिआजणो णाम । [एतद् पुम्पते । सखीजनसपत्नीको गणिकाजणो नाम ।]

(ततः प्रविशत्यागारणहस्तापय धेटी ।)

धेटी—मुहं अज्जुआए । [मुलमग्जुकायाः ।]

२४ गणिका—हज्जे ! साअदं दे । [हजे ! स्वागतं ते ।]

धेटी—अज्जुए ! अत्ता आणवेदि—इदं दुवारं पविट्ठं पोक्खरं उवावत्तिदं पहवणं । ता सुवरमाणमण्डणा गहीदावउण्ठणा आअ-

३ ञ्छदु त्ति । इह अळङ्कारं अळङ्कुरेदु अज्जुआ । [अग्जुके ! अम्बाजापयति—इदं द्वारं प्रविष्टं पौष्करमुपार्वावर्तनं प्रवहणम् । तम् स्वरमाणमण्डना गृहीतावगुण्ठनामञ्छविनि । इहालङ्कारमलङ्करो-
० रवग्जुका ।]

गणिका—किं अप्पचारदत्तो मण्डरिस्सदि । [किमर्थं चारदत्तो मण्डयिष्यति ।]

३३ बेटी—णहि, जेण अञ्जुआरो पेसिदो सो राजसाळो सण्ठाणो।

[नदि, येनाल्लहारः प्रेषितः स राजस्यालः संस्थानः ।]

गणिका—अवेहि अविर्णादे ! ! [अवेष्टाविनीते ।]

३६ बेटी—पसीददु पसीददु अञ्जुआ । मन्देसं सु अहं मन्तेमि ।

(पादयोः पतति ।) [पसीदतु पसीदतु गुरुका । मन्देसं मन्तेमि मन्तेमि ।]

गणिका—उट्टेहि उट्टेहि । पुमन्देसं असुआमि, ण तुवं । [उल्लिखे-

३९ लिख । पुमन्देसमसुआमि, न त्वावं ।]

बेटी—किं अहं असे भजामि । [किमहमम्भा भजामि ।]

गणिका—भणेहि असे—जदा अट्ट्यचारुदत्तो अभिसारहृदयो

४२ तदा मण्डेमि ति । [भजाम्भा—यदायं चारुदत्तो अभिसारविगम-
स्तदा मण्डयामीति ।]

बेटी—तद् । (निजान्ता ।) [गथा ।]

४५ (ततः प्रविशति सगमलकः ।)

सगमलकः—

कृत्वा निशायां यचनीयदोषं निद्रां च हित्वा निमिरं भयं च ।

॥ एष मूर्खोदयान्दृषीयः शनैर्दिवाचन्द्र इयारिभ भीतः ॥ १ ॥

दिष्टया कर्मांते प्रभानम् । यावदिदानीं धमन्नमेनायाः परिचारि-

काया मदनिकाया निकयार्थे मयेदं कृतम् । (परिश्रम) इह

१ घान्तमेनाया गृहम् । यावन् प्रविशामि । (प्रविश्य) शिन्नु-

रान्यभ्यन्तरस्था मदनिद्रा । अथवा, पूर्वोद्धे गगिरान्तामभ्यन्तरे

मास्तिभ्यम् । अतन्मन्त्रेण तया भविष्यम् । यावत्तच्छापयामि ।

१ मदनिद्रे ! मदनिद्रे ! ।

बेटी—(आश्चर्यं) सगजज्जामा विअ मरो । यावुदा अञ्जुआ । ता-

उदगमिअमं । (उदगम्य) इअमिह । [गजज्जामेव एवम् । ध्यातव्य-

१ गृहम् । तदुपगमिष्यामि । इवमस्ति ।]

सज्जलकः—इतस्तावन् ।

चेटी—किं तुवं सङ्घिदवण्णो विअ । [किं त्वं शङ्कितवर्ण इव ।]

सज्जलकः—न खलु, किञ्चिन् कययितुकामः ।

गणिका—हृस्ते ! इमं चित्तफल्लअं सअणीए ढ्वावेहि । (विलोक्य)
काहिं गआ हदासा । अहय अदूरगआए होदव्वं । जाव णं
पेक्खिस्सं । (परिक्रम्यावलोक्य) अम्मो इअं सा अदिसिणिद्धाए
दिट्ठीए केणवि मणुस्सेण पिअन्ती विअ सह मन्तअन्ती चिट्ठइ ।
तकेमि एसो जोकोयि कएण मे याचेदि । [हजे । इदं चित्रफलकं
शयनीये स्थापय । कुत्र गता इताशा । अथवा अदूरगतया भविष्य
प्यम् । वाचदेनां प्रेक्षिष्ये । अम्मो इयं सातिस्निग्धया दृष्ट्या केनापि
मनुष्येण पिअन्तीव सह मन्त्रयमाणा तिष्ठति । तर्कयाम्येव यःकोऽपि
क्रयेण मां याचते ।]

सज्जलकः—श्रूयतां रहस्यम् ।

गणिका—अजुत्तं पररहस्सं सोढु, अहं गमिस्सं । [अयुक्तं पररहस्यं
श्रोतुम्, अहं गमिष्यामि ।]

सज्जलकः—अपि वमन्तसेना (इत्यर्थे)

गणिका—अहं अहिइदा एदाअं कहाअं । होदु, सुणिस्सं दाव
भविस्सदि । (पुनः प्रतिनिवृत्य स्थिता ।) [अहमभिहृतैतस्यां कथा-
याम् । भवतु, श्रोष्यामि तावद् भविष्यति ।]

सज्जलकः—किं दास्यति त्वां निष्कयेण ।

गणिका—सो एव्व एसो । होदु, सुणिस्सं । [स एवैव । भवतु,
श्रोष्यामि ।]

चेटी—सज्जलअ ! ममप्पदानं पुढमं एव अज्जुआए उत्तं । [सज्ज-
लक ! मम प्रदानं प्रथममेवाज्जुक्तयोक्तम् ।]

सज्जलकः—तेन हीममस्यै प्रयच्छ, एवं वक्तव्या च—

विपादसस्तसर्वाङ्गी सम्भ्रमोत्फुल्लोचना ।

मृगीव शरविद्वाङ्गी कम्पसे चानुकम्पसे ॥ ३ ॥

चेटी—सधं भणाहि । सत्यबाहकुले साहसं करन्तेण तुए कोट्ठिच
कुळवुत्तो सत्थेण अत्थि परिकखदो वावादिदो वा । [सत्यं भण ।
३ सार्थबाहकुले साहसं कुर्वता स्वया कश्चित् कुलपुत्रः शस्त्रेणास्ति परिक्षतो
व्यापादितो वा ।]

गणिका—सुट्ठु, मए वि पुच्छिदब्बं एदाए पुच्छिदं । [सुट्ठु, मयापि

६ प्रष्टव्यमेतया श्रेष्ठम् ।]

मञ्जलकः—मदनिके ! एतावन् किं न पर्याप्तं, द्वितीयमप्यकार्यं
करिष्यामि । न खल्वत्र शस्त्रेण कश्चिन् परिक्षतो व्यापादितो वा ।

९ चेटी—सज्जळअ ! सत्थं । [मञ्जलक ! सत्यम्]

सज्जलकः—सत्यम् ।

७ चेटी—साहु सज्जळअ ! पिअं मे । [साधु मञ्जलक ! प्रियं मे ।]

१२ मञ्जलकः—किं किं प्रियमित्याह । ईदृशी मदनिके !

त्यत्स्नेहघट्टादयो हि करोम्यकार्यं
सन्तुष्टपूर्वपुरुषेऽपि कुले प्रसूतः ।

रक्षामि मन्मथगृहीतमिदं शरीरं

मित्रं च मां व्यपदिशस्यपरं च यासि ॥ ४ ॥

चेटी—सज्जळअ ! सुणाहि । अज्जुआए अअं अळङ्कारो । (कर्णे)

एवं विअ । [मञ्जलक ! शृणु, । अज्जुआया भयमलङ्कारः ।

३ एवमिव ।]

सज्जलकः—एवम् ।

अज्ञानाद् या मया पूर्वं क्षात्वा पत्रैर्वियोजिता ।

छायायौ प्रीत्यसन्तप्रस्तामेव पुनराश्रितः ॥ ५ ॥

गणिका-सन्तप्यदि न्ति तस्मैमि एदेण अकप्यं किदं ति । [संत-
प्यत इति तर्कयामि एतेनाकार्यं कृतमिति ।]

१ सज्जलकः-मदनिके ! एवं गते किं कर्तव्यम् ।

चेटी-तर्हि एव णिप्यादेहि, णहि मण्डइस्सदि अज्जुआ । [तत्रैव
निर्यातय, नहि मण्डपिप्यत्वज्जुका ।]

६ सज्जलकः-अथेदानीं सोऽमर्पणमां चोर इति रक्षिपुरुषमार्पयित्यति
चेदत्र किं करिष्यामि ।

चेटी-मा भाआहि भाआहि । कुळवुत्तो खु सो गुणाणं परितुप्पसि ।

९ [मा विभीहि विभीहि । कुलपुत्रः खलु स गुणानां परितुप्पसि ।]

गणिका-साहु भदे ! अवसग्वासि, अळङ्किदा विअ एदेण वअ-
णेण । [साहु भद्रे ! अवसग्न्यामि, अलङ्कृतेवैतेन वचनेन ।]

१२ सज्जलकः-सर्वथा न शक्याम्यहं तत्र गन्तुम् ।

चेटी-अअं अअणो उअअो । [अयमन्य उपायः ।]

गणिका-एदे गुणा येसवासम्स । [एते गुणा वेशवानस्य ।]

१५ सज्जलकः-कोऽन्य उपायः ।

चेटी-णं तव रूपग्वा अज्जुआ अवि सत्थवाहपुत्तो अ । [ननु
तव रूपशज्जुकापि सार्थवाहपुत्रश्च ।]

१८ सज्जलकः-न खलु ।

चेटी-तेण हि इमं दाव अळङ्कारं तस्स सत्थवाहपुत्तस्स वअणादो
अज्जुआए णिप्यादेहि । एवं च विदे तुवं रक्खिदो, सो अय्यो

२१ अ अणिञ्चिणो भविस्सदि । अहं च पीडिता ण भविस्सं । आदु
अज्जुअं च पुणो वञ्चिअ पुणो एव दासभावो भवे । [तेन हीमं

तावदलङ्कारं तस्य सार्थवाहपुत्रस्य वचनादज्जुकायै निर्यातय । एवं च

२४ कृते स्वं रक्षितः, स आर्यश्रान्तिर्विण्णो भविष्यति । अहं च पीडिता न
भविष्यामि । अथवा अज्जुकां च पुनर्वञ्चयित्वा पुनरेव दासभावो भवेत् ।]

सज्जलकः—मदनिके ! प्रीतोऽस्मि ।

गणिका—भोदु अचमन्तरं पविसिअ उवविसामि । (तथा करोति ।)

[भयवध्यन्तरे प्रविश्योपविशामि ।]

चेटी—सज्जलअ ! आअच्छ, कामदेवउळे मं पडिवाळेहि । अहं .

ओसरं जाणिअ अज्जुआण निवेदेमि । [सज्जलक ! आगच्छ, कामदेवकुले मां प्रतिपालय । महमयमरे ज्ञात्वाञ्जुकार्यं निवेदयामि ।]

सज्जलकः—वाढम् । (निव्रान्तः ।)

(ततः प्रविशत्यपग चेटी ।)

चेटी—सुहं अज्जुआण । एमो सत्यवाहपुत्तम्म मआसादो कोत्थि

यम्हणो आअदो अज्जुअं पेक्खिहुं । [सुखमञ्जुकायाः । एष

मार्थवाहपुत्रस्य सकाशात् कश्चिद् ब्राह्मण भागतोऽञ्जुकां द्रष्टुम् ।]

गणिका—(सादरम्) गच्छ, सिग्घं पवेसेहि णं । [गच्छ, शीघ्रं प्रवेशयेतम् ।]

चेटी—तह । (उपमृत्वा) एदु एदु अय्यो । [तथा । एतरेवार्यः ।]

(प्रविश्य)

विदूषकः—(सर्वतो विलोक्य) अहो गणिआयाइस्स सस्सिरीअदा ।

णाणापट्टणसमागदेहि आअमिएहि पुत्थआ याईअन्ति । मंजोअ-

अन्ति अ आहारप्पआराणि । धीणा वादीअन्ति । सुयण्णआरा

अज्जुआरप्पआराणि आदरेण जोअअन्ति । [अहो गणिकायादम्य

मधीकता । नानापट्टणममागतीरागमिकैः पुस्तकानि वाच्यन्ते ।

मंयांज्यन्ते चाहारप्रकाराः । धीणा वाच्यन्ते । सुवर्णकारा भण्डहारप्रका-

रानादरेण योजयन्ति ।]

चेटी—एमा अज्जुआ । उवमप्पदु अय्यो । [एवाञ्जुका । उरमपं-

रवार्यः ।]

विदूषकः—(उरगम्य) सोत्थि होदीण । [भवन्ति भवन्त्ये ।]

५१ गणिका—साअर्द्धं अप्यस्स । हज्जे ! आसर्णं अप्यास्स पादोदकं च । [स्वागतमार्यस्य । हज्जे ! आसनमार्यस्य पादोदकं च ।]

विदूषकः—(आत्मगतम्) सत्त्वं आणेदु वत्तिअ भोजणं । [सर्प-

५४ मानयतु वज्रंयित्वा भोजनम् ।]

केटी—जं अज्जुआ आणवेदि । (आसनं ददाति पादोदकं च ।)

उपविसदु अय्यो । [अङ्गुलीकृत्यपयति । उपविशतवार्यः ।]

५७ विदूषकः—(उपविश्य) पटिच्छदु आसर्णं भोदी । अहं किञ्चि भणिदुं आअदो । [प्रतीच्छवामनं भयती । अहं किञ्चिद् भणिषु मागतः ।]

६० गणिका—(उपविश्य) अवहिदमिह । [अवहितास्मि ।]

विदूषकः—केत्तिअमत्ते खु तस्म अञ्जुआरस्स मुञ्जळप्पमाणे । [क्लिप्पमात्रं खलु तस्यालङ्कारस्य सूक्ष्मप्रमाणम् ।]

६३ गणिका—किणिमित्तं खु अय्यो पुच्छदि । [किणिमित्तं खल्वार्यः पृच्छति ।]

विदूषकः—सुगादु भोदी । तत्तहोत्तो चारुदत्तस्स गुणपन्चा-

६६ अणणिमित्तं खु तुए अञ्जुआरो सहिं णिकिरत्तो । सो तेण जूरे हारिदो । [दृष्टान्तं भयती । तत्रभवत्तत्तत्तस्य गुणप्राप्तादयमिति खलु तस्यालङ्कारस्य सूक्ष्मप्रमाणम् ।]

६९ गणिका—जूदे । जुज्जइ । तदो तदो । [श्ले । युग्यते । ततस्ततः ।]

विदूषकः—तदो तस्म अञ्जुआरस्स मुञ्जळभूदे इमं मुत्तायत्ति पटिच्छदु भोदी । [ततस्तस्यालङ्कारस्य सूक्ष्मप्रमाणम् ।]

७२ भयती ।]

गणिका—(आत्मगतम्) धिक् खु गणिकाभाय । जुद्धन्ति मे तुज्ज-
अदि । अइ ण पटिच्छे, मो एव्व दोमो भविममि । (प्रकाशम्)

५ आणेदु अय्यो । [धिक् सलु गणिकाभाक्कम् । लुब्धेति मां तुल्यति ।
यदि न प्रतीच्छामि, स एव दोषो भविष्यति । भानयत्वार्यः ।]

विदूषकः—इदं गहणदु मोदी । [इदं गृह्णातु भवती ।]

७८ गणिका—(गृहीत्वा) पडिच्छिदं तए सि अय्यो निवेदेदु । [प्रतीष्टं
तयेत्यायो निवेदयतु ।]

विदूषकः—(आत्मगतम्) कोवि उवआरो वि ण एहाए भणिदो ।

८१ (प्रकाशम् ।) एवं होदु । (दम्बा निष्क्रान्तः ।) [कंठ्युपचारोऽपि
नैतवा भणितः । एवं भवतु ।]

गणिका—साहु चारुदत्त ! साहु । भाजधेअपरिवुत्तदाए दसाए

८४ भागायमाणं रक्खिदं । [साहु चारुदत्त ! साहु । भागधेअपरिवुत्त-
तायां दसायां मनायमाणं रक्षितम् ।]

(प्रविश्य)

मदनिका—अज्जुण ! सत्यवाहपुत्तम्स सआसादो कोन्चि मगुरसो
आजदो इच्छइ अज्जुअं पेक्खिदं । [अज्जुके ! सार्धवाहपुत्रस्य
सकाशात् कश्चिद् मनुष्य आगत इच्छयज्जुकां द्रष्टुम् ।]

गणिका—किं दिट्ठपुहो ण्यदंसणो वा । [किं दृष्टपूर्वं नवदर्शनं वा ।]
मदनिका—अज्जुण ! णहि, तरसकेओ सि मे पडिभादि । [अज्जुके !
नहि, तदीय इति मे प्रतिभाति ।]

९ गणिका—रच्छ, पयेसेदि ण । [गच्छ, प्रवेशयेनम् ।]

मदनिका—तह । (निष्क्रान्ता ।) [तथा ।]

गणिका—अहो रमणिज्जदा अज्ज दिवसम्म । [भक्षो रमणीयताय

६ दिवसम् ।]

(ततः प्रविशति मदनिका सञ्जलयेन सह ।)

सञ्जलकः—कर्णं रत्नवात्मशङ्का नाम,

६ कश्चिन्चाकितगतिर्निरीक्षते मां सम्भ्रान्तो द्रुतमुपसर्पति गीहो वा ।
सद्यस्तांगुलपति टोपतो मनो मे र्वदोषेर्भवति हि शङ्कितो मनुष्यः ॥६॥

श्लोकानुक्रमणिका ।

अकामा द्वियते	I.	25	तथा विमच	III.	12
अजानाद् या	IV.	5	तद्व्यव्रन	I.	17
अथास्य भित्तिषु	III.	10	स्वरच्छेदयद्	IV.	4
अभिनयति	I.	16	दारिद्र्यात् पुरु	I.	6
अयं सध शरीर	IV.	2	दुचेहि अग्नेहि	I.	10
अर्थेषु कामं	III.	18	देशः को नु जल्य	III.	8
अविज्ञातप्रयुक्तेन	I.	27	धिगम्बु स्वतु	III.	14
आशिक्षु तीक्ष्णे	I.	15	नरः प्रयुपका	IV.	7
अग्नां हि दग्वा	III.	3	निःश्वामोऽम्य	III.	13
आलोकविशाला	I.	21	परिचिततिमिरा	I.	13
इषे हि निद्रा	III.	4	भवान्तायद्	III.	16
उत्कण्ठितस्य	III.	1	मयि द्रव्यक्ष	III.	17
उदयति हि शशा	I.	29	माज्जर. पूवने	III.	11
रुशा हि वायू	I.	23	य ममालक्ष्य	III.	19
पृषा रक्षप्रवेशेन	I.	24	यः कश्चिदकि	IV.	4
पृषा हि वयसो	I.	22	यत्र मे पतित.	I.	25
यः श्रद्धास्पति	III.	15	यासां बलिभं	I.	2
काम मीचामिद्	III.	6	रक्तं च तार	III.	2
कामं प्रदीप	I.	18	लिम्पतीव समो	I.	19
किं त्वं पदात्	I.	11	लुब्धोऽर्धवान्	III.	7
किं त्वं भयेन	I.	9	विभवानुवशा	I.	7
किं याशि धाव	I.	8	विषादस्यस्म	IV.	3
किं वाशजेष्वे	I.	12	सत्य न मे	I.	5
कृत्वा निशार्थो	IV.	1	म मङ्गिधानां	I.	26
कृत्वा शरीर	III.	5	निहाप्रान्तं	III.	9
क्षीणा ममायां	I.	4	सुखं हि दुःखा	I.	3
धिदगुलदहि	I.	1	सुलभतरण	I.	20
जनयति स्वतु	I.	14			

प्रतिमायाः कथावस्तु ।

५

अथ कथावस्तु प्रायः सर्वे रामायणाद् गृहीतम् । तत्र प्रथमं श्रीरामस्या-
भिषेके प्रवृत्ते सति राज्ञः कर्णे मन्थरया किमप्यभिहितम् । ततश्च विच्छिन्नोऽ-
भिषेकः । रामश्च कैकेयीवचनाद् राज्ञा निर्वासितः । ततः पुत्रशोकाद् राजा
दशरथो विपन्नः । अथ मातुलगृहनिवासात् प्रतिनिवृत्तो भरतः प्रतिमा-
गृहे पितामहादिप्रतिमाभिः सह स्थापितो दशरथस्य प्रतिमां दृष्ट्वा चिद्वि-
दित्वावसिः कैकेयीं निर्भययाचक्रे । स्वयं च सुमन्त्रसहितो रामं द्रष्टुमरण्ये
गत्वा तस्मान् तदादुके गृहीत्वाभिषेकं तयोरेवावर्जयितुमभ्यनुज्ञासाधाय
नगरं प्रत्यागतम् । तत्र शारण्यवासमनुभवति रामे मायाभिधुना रावणेन
सीतापहता । तामभ्यवपुंमारागो जटायुर्हतो रावणेन । सुमन्त्रनिवेदि-
त्वासीतापहारी भरतो रामसाहाय्यार्थं लङ्कां गन्तुं विनिश्चिद्य । ततो घनर-
महादो लङ्केष्वरं निहत्य सीतामादाय रामः पुनरप्याश्रमं प्राप्त इति उदन्त-
मुपगम्य मातृभिः सह सप्रकृतिको भरतमग्नैव रामं प्रत्युव्रतः । तदनन्तरं
भरतात् प्रतिगृहीतराज्यो रामो राज्येऽभिषिषिषे ।

पात्राणि ।

पुरुषाः—

राजा—दशरथः कोसलाधिपः ।

रामः

मन्थरः

भरतः

शत्रुघ्नः

सुमन्त्रः—दशरथस्य सारथिः ।

रावणः—लङ्काधिपः परिष्ठाजकनेपः ।

काञ्चुर्कः

मृतः

देवकुलिकः—प्रतिमागृहरक्षकः ।

भटः

सुधाकार
बृद्धतपसा
तापस
मन्दिनः

स्त्रिय —

सामा—रामस्य वनी ।

कौमर्या
सुमित्रा
केकेयी } —राममातर ।

भवदातिका—वनी सीताया ।

विजया—प्रतीहारी ।

मन्त्रिनिका—कटी ।

नारद्वी

५ १
२

Errata

Page	Act verse, line	Incorrect	Correct
275	III 4	काऽभिधासति	कांऽभिधासति ।

भासनाटकचक्रे प्रतिमा ।

(नान्यन्ते ततः प्रविशति सूत्रधारः ।)

सूत्रधारः ।

सीताभवः पातु सुमन्त्रतुष्टः

सुग्रीवरामः सहलक्ष्मणश्च ।

यो रावणार्यप्रतिमश्च देव्या

विभीषणात्मा भरतोऽनुसर्गम् ॥ १ ॥

(नेपथ्याभिमुखमवधोक्त्य ।)

आर्ये, इतस्तावन् ।

(प्रविश्य ।)

नदी-अय्य इअम्हि । [आर्यं, इयमस्मि ।]

सूत्रधारः-आर्ये, इदमेवेदानीं शरत्कालमधिकृत्य गीयतां तावन् ।

नदी-अय्य, तह । (गायति ।) [आर्यं, तथा ।]

सूत्रधारः-अस्मिन् हि काले

चरति पुलिनेषु इंसी काशांशुकवासिनी सुसंहृष्टा ।

(नेपथ्ये)

अय्य, अय्य । [आर्यं, आर्यं ।]

(आकर्ष्यं)

सूत्रधारः-भवतु विज्ञातम्

मुदिता नरेन्द्रभवने त्वरिता प्रतिहाररक्षिणी ॥ २ ॥

(निष्क्रान्ता ।)

भ्यापना ।

३

(प्रविश्य ।)

प्रतिहारी—अय्य को इह कञ्चुईआणं, संणिहिदो । [आर्य क इह कञ्चुकीयानां संनिहितः ।]

४

(प्रविश्य ।)

काम्बुकीयः—भवति, अयमस्मि । किं क्रियताम् ।

प्रतिहारी—अय्य ! महाराओ देवासुरसंज्ञामेसु अप्पट्टिहदमहारहो

९ दसरहो आणयेदि—सिग्घं, भट्टिदारअस्स रामस्स रत्ताप्पहावस-
ज्जोअकारआ अहिसेअसम्भारा आणीअन्तु ति । [आवे,
महाराओ देवासुरसंज्ञामेसुप्रतिहतमहारथो दसरथ आशापयति ।
१२ शीघ्रं भर्तुंदारकस्य रामस्य राज्यमभावसंयोगकारका अभिप्रेक्षसंभा-
आनीयन्तामिति ।]

काम्बुकीयः—भवति, यच्चदाक्षसं महाराजेन, तन् सर्वमुपस्थापितम् ।

१५ पश्य ।

छत्रं सव्यजनं सनन्दिपटहं भद्रासनं कल्पितं

न्यस्ता हेममयाः सदर्भकुसुमास्तीर्थाम्बुपूर्णा घटाः ।

युक्तः पुष्परथश्च मन्त्रिसहिताः पौराः समभ्यागताः

सर्वेस्पास्य दि मज्जलं स भगवाञ् वेद्यां वसिष्ठः स्थितः ॥ ३ ॥

प्रतिहारी—जइ एअं, सोहणे किदं । [यथेवं, शोभनं कृतम् ।]

काम्बुकीयः—हन्त भोः

इदानीं भूमिपालेन कृतकृत्याः कृताः प्रजाः ।

रामाभिधानं मेदिन्यां शशाङ्कमभिपिञ्चता ॥ ४ ॥

प्रतिहारी—तुवरदु तुवरदु दाणि अय्यो । [स्वरतां स्वरतामिदानी-
मायं ।]

३ काम्बुकीयः—भवति ! इदं त्वर्यते ।

(निष्क्रान्तः ।)

प्रतिहारी—(परिक्रम्यावलोक्य) अय्य ! संभवअ ! संभवअ ! गच्छ
तुयं पि महाराजवअणेण अय्यपुरोहिदं जहोपअरेण तुवारेहि ।

६ (अन्यतो गत्वा ।) सारसिए ! मारसिए ! सङ्गीदसालं गच्छिअ
नाट्टईआणं यिण्णवेहि—कालसंवादिणा णाट्टएण सज्जा होइ ति ।
जाव अहं यि सज्जं किदं ति महाराजस्स णिवेदेमि । (निष्क्रान्ता ।)
९ [आर्य ! संभवक ! संभवक ! गच्छ, स्वमपि महाराजवचनेनार्य-
पुरोहितं यधोपचारेण स्वरय । मारसिके ! सारसिके ! मङ्गीतशालं
गत्वा नाटकीयानां विज्ञापय—कालसंवादिना नाटकेन सज्जा भवतेति ।

१२ यावद्दहमपि सर्वं कृतमिति महाराजाय निवेदयामि ।]

(ततः प्रविशाययदातिका वल्कल गृहीत्वा ।)

अवदातिका—अहो अरुचाहिदं । परिहासेण वि इमं वक्कळं उवण-
१५ अन्तीए मम एत्तिअं भअं आसी, किं पुण लोभेण परधणं
हरन्तरस्स । हसिदुं विअ इच्छामि । ण सु एआइणीए हसिदज्जं ।
[अहो भयमाहितम् । परिहानेनापीमं वल्कलमुपनयन्त्या ममैतावद्
१८ भयमासीन्, किं पुनर्लोभेन परधमं हरतः । हसितुमिवेच्छामि ।
॥ एवमेकाकिञ्चा हमितव्यम् ।]

(ततः प्रविशति सीता सपरिवारा)

२१ सीता—हस्ते, ओदादिआ परिसङ्खिदवण्णा विअ दिरस्सइ । किंणु
विअ एदं । [हज्जे, अवदातिका परिशङ्खितवर्णेव दृश्यते । किन्तु-
सन्निवर्तितम् ।]

२४ चेट्टी—भट्टिणि ! सुळहावराहो परिअणो णाम । अवरज्जा भवि-
स्सदि । [भट्टिणि ! सुळभापराधः परिजनो नाम । अपराधा
भविष्यति ।]

२७ सीता—णहि णहि । हसिदुं विअ इच्छदि । [नहि नहि, हसितु-
मिवेच्छति ।]

अवदातिका—(उपमृत्वा ।) जेदु भट्टिणी ! भट्टिणि ण खु अहं
३० अवरज्झा । [जयतु भट्टिणी ! भट्टिणि न खम्बहमपरादा ।]

सीता—का तुमे पुच्छदि । ओदादिए ! किं एदं वामहस्तपरिगहिदं ।
[का एवां पृच्छति । अवदातिकं ! किमेतद् वामहस्तपरिगृहीतम् ।]

३३ अवदातिका—भट्टिणि ! इदं वक्कळं । [भट्टिणि ! इदं वक्कळम् ।]
सीता—वक्कळं किस्स आणीदं । [वक्कळं कस्मादानीतम् ।]

अवदातिका—सुणादु भट्टिणी । णेयच्छपाळिणी अग्यरेवा णिण्डु-
३६ त्तरङ्गप्पओअणं असोजरुक्खस्स एकां किस्सळअं जन्हेहि जाइदा
आसि । ण अ ताए दिण्णं । तदो अरिहदि अवरारो ति इदं
गहिदं । [शृणोतु भट्टिणी । नेपथ्यपालिन्यायेरेवा निवृत्तरङ्गप्रयोजनम्-

३९ शोकवृक्षस्यैकं किस्सलवमस्माभियांवेतासीन् । न च तदा दत्तम् ।
ततोऽर्हत्पराध इतीदं गृहीतम् ।]

सीता—पावअं किदं । गच्छ, णिय्यादेहि । [पापकं कृतम् । गच्छ,
४२ निर्यातय ।]

अवदानिका—भट्टिणि ! परिहासणिमित्तं खु मए एदं आणीदं ।
[भट्टिणि ! परिहासनिमित्तं खलुं मयैतदानीतम् ।]

४५ सीता—उम्मसिए ! एवं दोसो घट्ठइ । गच्छ णिय्यादेहि, णिय्या-
देहि । [उन्मत्तिकं ! एवं दोषो वर्धते । गच्छ, निर्यातय, निर्यातय ।]

अवदातिका—अं भट्टिणी आणवेदि । (प्रस्थातुमिच्छति ।) [यद्
४८ भट्टिन्याज्ञापयति ।]

सीता—हत्था ! एहि दाव । [हत्था ! एहि तावत् ।]
अवदातिका—भट्टिणि ! इअग्गिह । [भट्टिणि ! इयंमसिम् ।]

५१ सीता-हृष्टा ! किङ्गुह मम वि दाव सोहृदि । [हृष्टा ! किन्तु खलु ममापि तावच् शोभते ।]

भवदातिका-भट्टिणि ! सन्वसोहृणीअं सुरुवं णाम् । अलङ्करोदु

५४ भट्टिणी [भट्टिनि ! सर्वशोभनीयं मुरुवं नाम । अलङ्करोतु भट्टिनी ।]

सीता-आणेहि दाव । (एहीत्वालंकृत्य ।) हृष्टा ! पेक्ख, किं दाणि सोहृदि । [आनय तावत् । हृष्टा ! पश्य, किमिदानीं शोभते ।]

५७ भवदातिका-तव सु सोहृदि णाम् । सोवणिअं विअ वक्कलं संवुत्तं । [तव खलु शोभते नाम । सौवर्णिकमिव वक्कलं संवृत्तम् ।]

सीता-हृष्टे ! तुवं किञ्चि ण भणासि । [हजे ! एवं किञ्चित् भणसि ।]

६० चेटी-णरिथ वाआण पओअणं । इमे पहरिसिदा तणूह्हा मन्तेन्ति । (पुलकं दर्शयति ।) [नास्ति वाचा प्रयोजनम् । इमानि ग्रहयित्तानि तनूहहाणि मन्त्रयन्ते ।]

६३ सीता-हृष्टे ! आदंसअं दाव आणेहि । [हजे ! आदर्श ताव-
पालय ।]

चेटी-अं भट्टिणी आणवेदि । (निष्क्रम्य प्रयित्य ।) भट्टिणि ! अर्थं

६६ आदंसओ । [यद् भट्टिन्वाज्ञापयति । भट्टिनि ! भयमादर्शः ।]

सीता-(चेटीमुख विलोक्य ।) चिट्ठु दाव आदंसओ ! तुवं किं वि वत्तुकामा विअ । [तिष्ठतु तावदादर्शः । एवं किमपि वक्तुकामेष ।]

६९ चेटी-भट्टिणि, एवं मय सुदं । अय्यवाळाई कञ्चुई भणादि-
अहिसेओ अहिसेओ ति । [भट्टिनि ! एवं मया श्रुतम् । भावै-
बालाकिः कञ्चुकी भणति-अभियेकोऽभियेक इति ।]

७२ (प्रविश्यापरा)

७४ चेटी-भट्टिणि ! पिअक्खाणिअं पिअक्खाणिअं । [भट्टिनि,
प्रियास्त्रयानिकं प्रियास्त्रयानिकम् ।]

७६ सीता-किं किं पडिन्निअ मन्तेसि । [किं किं प्रतीप्य मन्त्रयसे ।]

चेटी-भट्टिदारओ किळ अहिसिञ्चीअदि । [भर्तृदारकः किलानि
पिच्यते ।]

७८ सीता-अवि तादो घुसळी । [अपि तातः कुशली ।]

चेटी-महाराएण एव्व अहिसिञ्चीअदि । [महाराजेनैवाभिपिच्यते ।]

सीता-अइ एव्वं, दुदीअं मे पिअं मुदं । विसाळदरं उण्णं

८१ फरेहि । [यथेवं, द्वितीयं मे प्रियं भुतम् । विशालतरमुत्सर्गं कुरु ।]

चेटी-भट्टिणि ! तह । (तथा वचोति ।) [भट्टिनि ! तथा ।]

(सीता आमरणान्ययमुष्य ददाति ।)

८४ चेटी-भट्टिणि ! पटहसहो विअ । [भट्टिनि ! पटहशब्द इव ।]

सीता-सो एव्व । [स एव ।]

चेटी-एव्वपदे ओघट्टीअ तुहणीओ पटहसहो संवुत्तो । [एकप

८७ अयपट्ट तुणीकः पटहशब्दः संगृह्यतः ।]

सीता-कोणुमु उण्णदो अहिसेअस्स । अहय पट्टुत्तन्ताणि

राजउल्लाणि नाम । [कोनुष्कदशतोऽभिप्रेक्ष्य । अधया पट्टुत्तान्तानि

९० राजकुलानि नाम ।]

चेटी-भट्टिणि, एवं मण मुदं-भट्टिदारअं अहिसिञ्चिअ महा-

राओ वणे गमिम्मदि सि । [भट्टिनि ! एवं मया भुतं-भर्तृदारक-

९१ मभिपिच्य महाराजो वनं गमिष्यतीति ।]

सीता-अइ एव्वं, ण सो अहिमेओदओ, मुदोदअं नाम ।

[यथेवं, न मदभिप्रेक्षोदकं, सुखोदकं नाम ।]

९६ (ततः प्रयाति रामः ।)

रामः-इत्त मोः !

आरभ्य पटहे स्थिते गुरुजने भद्राग्ने लक्षिते

अन्धोधारणम्यमानवदनप्रध्योनिनाये धटे ।

राज्ञाहूय विसर्जिते मयि जनो धैर्येण मे विस्मितः.

✓ स्यः पुत्रः कुरुते पितुर्यदि वचः कस्तत्र भो ! विरमयः ॥५॥

विश्रम्यतामिदानीं पुत्रेति स्वयं राज्ञा विसर्जितस्यापनीतभारो-
न्मुसितमिव मे मनः । दिष्ट्वा स एवास्मि रामः महाराज एव
महाराजः । यावदिदानीं मैथिलीं पश्यामि ।

भवदातिका—भट्टिणि ! भट्टिदारओ मु आअच्छइ । णायणीदं
घक्कं । [भट्टिनि ! भट्टिदारकः अवागच्छति । नापनीतं वल्कलम् ।]

रामः—मैथिलि ! किमास्यते ।

सीता—हं अय्यउत्तो । जेदु अय्यउत्तो । [इ आर्यपुत्रः । जयरवाचं-
पुत्रः ।]

रामः—मैथिलि ! आस्यताम् । (उपविशति ।)

सीता—जं अय्यउत्तो आणवेदि । (उपविशति ।) [यद् आर्यपुत्र
भाषापयति ।]

भवदातिका—भट्टिणि ! सो एव्व भट्टिदारअस्स वेसो । अळिअं विअ
एदं भवे । [भट्टिनि ! एव भट्टिदारकस्य वेषः । अलीकमिधैतद् भवेत् ।]

सीता—तादिसो जणो अळिअं ण मन्तेदि । अहव बहुबुत्तन्ताणि
राअवळाणि णाम । [तादिसो जनोऽलीकं न मन्त्रयते । अथवा बहु-
वृत्तान्तानि राजकुलानि नाम ।]

रामः—मैथिलि ! किमिदं कथ्यते ।

सीता—णत्तु किञ्चि । इअं दारिआ मणादि—अहिमेओ अहिमेओ
त्ति । [न खलु किञ्चि । इयं दारिका भणानि—भनिपेकोऽभिपेक
इति ।]

रामः—अत्रगच्छामि ते कौतूहलम् । अस्त्यभिपेकः । श्रूयताम् ।
अद्यास्मि महाराजेनोपाध्यायामात्यप्रवृत्तिजनसमक्षमेकप्रकारसंक्षिप्तं

कोमलराज्यं कृत्वा वात्याभ्यस्तमङ्कमारोप्य मातृगौत्रं क्षिग्धमाभाष्य ।

२४ पुत्र ! राम ! प्रतिगृह्यतां राज्यमित्युक्तः ।

सीता—तदानीं अय्यवत्तेण किं भणितम् । [तदानीमायं पुत्रेण वि
भणितम् ।]

२७ रामः—नैथिलि ! त्वं तावन् किं तर्कयसि ।

सीता—तकेमि अय्यवत्तेण अभणितं किञ्चि दिग्धं गिरस्सिअ
महाराजस्स पादमूलेसु पड्डिअं सि । [तर्कयाम्पार्यपुत्रेणाभणित्वा

३० किञ्चिद् दीर्घं निःशस्य महाराजस्य पादमूलयोः पतितमिति ।]

✓ रामः—मुमु तर्कितम् । अल्पं तुल्यशीलानि द्वन्द्वानि सृजन्ते । तत्र
द्वि पादयोरस्मि पतितः ।

मम बाष्पेण पतता वस्योपरि ममाप्यधः ।

पितुर्मे हृदितां पादां ममापि हृदितं शिरः ॥ ६ ॥

सीता—तदो तदो । [ततस्ततः ।]

रामः—ततोऽप्रतिगृह्यमाणेष्वनुनयेषु आसन्नजरादोषैः स्वैः प्राणैरस्मि

३ शापितः ।

सीता—तदो तदो । [ततस्ततः ।]

रामः—ततस्तदानीं,

शत्रुघ्नलक्ष्मणगृहीतघटेऽभिवेके

छत्रे स्वयं नृपतिना रुदता गृहीते ।

सम्भ्रान्तया किमपि मन्थरया च कर्णे

राज्ञः शनैरभिहितं च न चास्मि राजा ॥ ७ ॥

सीता—पिअं मे । महाराओ एव्व महाराओ, अय्यवत्तो एव्व ;

अय्यवत्तो । [श्रियं मे । महाराज एव महाराजः, आर्यपुत्र

३. एवार्यपुत्रः ।]

रामः—मैथिलि, किमर्थं विमुक्तालङ्काराणि ।

सीता—ण तु दाव, आवज्झामि । [न तावद्, आवज्झामि ।]

राम—न खलु । प्रत्यप्रावतारितैर्भूषणैर्भवितव्यम् । तथाहि—

कर्णौ त्वरापहृतभूषणमुग्रपाशौ

संलंसिताभरणगौरतलौ च हस्तौ ।

एतानि चाभरणभारतानि गात्रे

स्थानानि नैव समतामुपयान्ति तावन् ॥ ८ ॥

सीता—पारेदि अय्यउत्तो अल्लिअं पि सच्चं विअ मन्तेहुं ।

[पारवत्यार्यपुत्रोऽलीकमपि सत्यमिव मन्त्रयितुम् ।]

राम—तेन हि अलङ्क्रियताम् । अहमादर्शं धारयिष्ये । (तथा कृत्वा निर्वर्ण्य ।) तिष्ठ ।

आदर्शं वल्कलानीव किमेते सूर्यरश्मयः ।

हसितेन परिष्कारं क्रीडेयं नियमस्पृहा ॥ ९ ॥ ✓

अवदातिके, किमेतन् ।

भवदातिका—भट्टा ! किण्णुहु सोहदि ण सोहदित्ति कोदूहलेण आवज्झा । [भर्तः ! किन्नुखलु शोभते न शोभत इति कीदृहलेणावधानि ।]

रामः—मैथिलि ! किमिदम् । इक्ष्वाकूणां वृद्धालङ्कारस्त्वया धार्यते । अस्त्यस्माकं प्रीतिः । आनय ।

सीता—माखु माखु अय्यउत्तो अमङ्गलं भणादु । [मा खलु मा खल्यार्यपुत्रोऽमङ्गलं भणतु ।]

रामः—मैथिलि, किमर्थं वारयसि ।

सीता—उज्झिदाहिसेअस्स अय्यउत्तस्स अमङ्गलं विअ मे पडिहादि । [उज्झिताभिषेकस्वार्यपुत्रस्यामङ्गलमिव मे प्रातिभाति ।]

रामः—

॥ मा स्वयं मन्युमुत्पाद्य परिहासे विशेषणः ।
शरीरार्धेन मे पूर्वमावद्धा हि यदा त्वया ॥ १० ॥
(नेपथ्ये)

हा हा महाराजः ।

१ सीता—अव्यउत्त ! किं एदं । [आर्षपुत्र, स्मितम् ।]

रामः—(आकर्ष्य ।)

तारीणां पुरुषाणां च निर्मर्यादो यदा ध्वनिः ।

मुव्यक्तं प्रभवामीति मूले देवेन ताडितम् ॥ ११ ॥

तूर्णं शायतां शब्दः ।

(प्रविश्य)

१ कान्बुकीयः—परिग्रायतां परिग्रायतां कुमारः ।

रामः—आर्य ! कः परिग्रातव्यः ।

कान्बुकीयः—महाराजः ।

६ रामः—महाराज इति । आर्य ! ननु यत्तव्यम्, एकशरीरसंक्षिप्तां
पृथिवी रक्षितव्येति । अथ युत उत्पन्नोऽयं दोषः ।

कान्बुकीयः—स्वजनान् ।

९ रामः—स्वजनादिति । हन्त नास्ति प्रतीकारः ।

शरीरेऽरिः प्रहरति हृदये म्वजनस्तथा ।

कस्य स्वजनशब्दो मे लज्जामुत्पादयिष्यति ॥ १२ ॥

कान्बुकीयः—तत्रभवत्याः कैकेय्याः ।

रामः—किमम्बायाः । तेन हि उदकेण गुणेनात्र भवितव्यम् ।

३ कान्बुकीयः—कथमिव ।

रामः—श्रूयतां,

यस्याः शक्रसमो भर्ता मया पुत्रवती च या ।

फले कस्मिन् स्पृहा तस्या येनाकार्यं करिष्यति ॥ १३ ॥

कान्चुकीयः—कुमार ! अलमुपहृतासु स्त्रीनुद्धिषु स्वमार्जवमुपनिक्षे-
प्तुम् । तस्या एव खलु वचनाद् भवदभिषेको निवृत्तः ।

१ रामः—आर्य, गुणाः स्वस्वत्र ।

कान्चुकीयः—कथमिव ।

रामः—श्रूयतां,

वनगमननिवृत्तिः पार्थिवस्थैव ताय-

न्मम पितृपरवत्ता बालभावः स एव ।

नवनृपतिविमर्शे नास्ति शङ्का प्रजाना-

मथ च न परिभोगैर्वञ्चिता भ्रातरो मे ॥ १४ ॥ ✓

कान्चुकीयः—अथ च तयानाहूतोपसृतया भरतोऽभिपिच्यतां राज्य
इत्युक्तम् । अत्राप्यलोभः ।

१ रामः—आर्य ! भवान् स्वत्यस्मत्पक्षपातादेव नार्थमवेक्षते । कुतः,

हुत्के विपणितं राज्यं पुत्रार्थे यदि याच्यते ।

तस्या लोभोऽत्र नास्माकं भ्रातृराज्यापहारिणाम् ॥ १५ ॥

कान्चुकीयः—अथ-

रामः—अतः परं न मातुः परिवादं श्रोतुमिच्छामि । महाराजस्य ✓

३ वृत्तान्तस्तावदभिधीयताम् ।

कान्चुकीयः—ततस्तदानीं,

शोकादवचनाद् राज्ञा हस्तेनैव विसर्जितः ।

किमप्यभिमर्तं मन्ये मोहं च नृपतिर्गतः ॥ १६ ॥

१ रामः—कथं मोहमुपगमः ।

(नेपथ्ये)

३ कथं कथं मोहमुपगत इति ।

यदि न सहसे राज्ञो मोहं धनुः स्पृश मा दयाम्

रामः—(आकर्ष्य पुरतो विलोक्य ।)

अक्षोभ्यः क्षोभितः केन लक्ष्मणो धैर्यसागरः ।

येन हृष्टेन पश्यामि शतार्कीर्णमिवाग्रतः ॥ १७ ॥

(ततः प्रविशति धनुर्बाणपाणिर्लक्ष्मणः ।)

लक्ष्मणः—(स्तब्धम् ।) कथं कथं मोहमुपगत इति ।

यदि न सहसे राज्ञो मोहं धनुः स्पृश मा दयाम्

स्वजननिभृतः सख्योऽप्येवं मृदुः परिभूयते ।

अथ न रुचितं मुञ्च त्वं मामहं कृतनिश्चयो

युवतिराहितं लोकं कर्तुं यतश्छलिता वयम् ॥ १८ ॥

सीता—अप्युक्त ! रोदिदव्ये काले सोमितिणा धनू गहीदं

अपुव्यो खु से आआसो । [आर्यपुत्र ! रोदितव्ये काले धौमित्रिण

१ धनुर्गृहीतम् । अपूर्वः खल्वस्यायासः ।]

रामः—सुमित्रामातः ! किमिदम् ।

लक्ष्मणः—कथं कथं किमिदं नाम ।

ममप्राप्ते हते राज्ये भुवि शोन्यासने नृपे ।

इदानीमपि सन्देहः किं क्षमा निर्मनस्विता ॥ १९ ॥

रामः—सुमित्रामातः ! अस्मद्राज्यभ्रंशो भवत उद्योगं जनयति ।

आः, अपण्डितः खलु भवान् ।

भरतो वा भवेद् राजा वयं वा ननु तन् समम् ।

यदि तेऽस्ति धनुःश्लाघा स राजा परिपात्यताम् ॥ २० ॥

लक्ष्मणः—न शक्नोमि रोपं धारयितुम् । भवतु भवतु । गच्छामस्ता-
वन् (प्रस्थितः ।)

३ रामः—

त्रैलोक्यं दग्धुकामेव ललाटपुटसंस्थिता ।

ध्रुवदिलक्ष्मणस्यैषा नियतीव व्यवस्थिता ॥ २१ ॥

सुमित्रामातः ! इतस्तावन् ।

लक्ष्मणः—आर्य ! अयमस्मि ।

१ रामः—भवतः शौर्यमुत्पादयता मयैवमभिहितम् । उच्यतामिदानीम् । ५

ताते धनुर्नमयि सत्यमवेश्ममाणे

मुञ्चानि मात्ररि शरं स्वधनं हरन्त्याम् ।

दोषेषु द्वाह्यमनुजं भरतं हनानि

किं रोपणाय रुचिरं त्रिषु पातकेषु ॥ २२ ॥

लक्ष्मणः—(सवापम् ।) हा धिक् ! अस्मानविज्ञापोपालभसे ।

यत्कृते महति हेशे राग्ये मे न मनोरथः ।

वर्षाणि किल वस्तव्यं घतुर्दश वने त्वया ॥ २३ ॥ ✓

रामः—अत्र मोहमुपगतस्तत्रभवान् । हन्त निवेदितमप्रभुत्वम् ।

मैथिलि !

मङ्गलार्थेऽनया दत्तान् वल्कलांस्तावदानय ।

करोम्ययैर्नृपैर्धर्मं नैवाप्तं नोपपादितम् ॥ २४ ॥

सीता—गृह्णतु अध्यउत्तो । [गृह्णात्वार्यपुत्रः ।]

रामः—मैथिलि ! किं व्यवसितम् ।

१ सीता—जं सहधम्मआरिणीं वसु अहं । [ननु सहधमेचारिणीं
खल्वहम् ।]

रामः—मयेकाकिना किल गन्तव्यम् ।

६ सीता—अदोणुसु अणुगच्छामि । [अंतोनुसंस्वनुगच्छामि ।]

रामः—वने खलु वस्तव्यम् ।

सीता—तं सु मे पासादो । [तत् खलु मे प्रासादः ।]

१ रामः—अशुभशुरशुश्रूपापि च ते निर्वर्तयितव्या ।

सीता—अं उदिसिअ देवदानं पणामो करीअदि । [एनामुदिसि
देवदानां पणामः क्रियते ।]

१२ रामः—लक्ष्मण ! धार्यतामियम् ।

लक्ष्मणः—आर्ये नोत्सहे-रघुघनीये काले वारयितुमत्रभवतीम् । कुतः,

अनुचरति शशाङ्कं राहुदोयेऽपि तारा

पतति च वनरुक्षे यावि भूमिं लता च ।

त्यजति न च करेणुः पङ्कलग्नं गजेन्द्रं

प्रजतु चरतु धर्मं भर्तृनाथा हि नार्यः ॥ २५ ॥

(प्रविश्य)

चेटी—जेदु भट्टिणी । नेवच्छपाळिणी अय्यरेवा पणमिअ विण्ण-

३ पेदि ओदादियाणं सङ्गीदसाळादो आच्छिन्दिअ वक्कडा
जाणीदा । इमा अवरा अणणुद्दा वक्कडा । णिव्वत्तीअदु दाव
किळ पओअणं त्ति । [जयतु भट्टिनी । नेपथ्यपासिन्ध्याधरेवां प्रणम्य

६ विज्ञापयति—अयदातिकया सङ्गीतशालाया भारिण्य वक्कला
भानीताः । इमेऽपरा अननुभूता वक्कलाः । निर्वर्त्यतां तापन् किळ
प्रयोजनमिति ।]

१ रामः—भट्टे ! आनय, संतुष्टि । वयमर्थिनः ।

चेटी—गहदु भट्टा । (तथा कृत्वा निजान्ता ।) [गृह्णातु भर्ता ।]

(रामो गृहीत्वा परिषने ।)

२ लक्ष्मणः—प्रसीदत्यार्यः ।

निर्योगाद् भूषणान्मात्मान् सर्वेभ्योऽर्घ्यं प्रदाय मे ।

चीरमेकाकिना बद्धं चीरे खल्वसि मत्सरी ॥ २६ ॥

रामः—मैथिलि ! वार्यतामयम् ।

सीता—सोमित्ते ! शिवत्तीअदु किळ । [सौमित्रे ! निश्चयतां किल ।]

३ लक्ष्मणः—आर्ये !

गुरोर्मे पादशुश्रूषां त्वमेका कर्तुमिच्छसि ।

तवैव दक्षिणः पादो मम सञ्च्यो भविष्यति ॥ २७ ॥

सीता—दीअदु खु अय्यउत्तो । सन्तप्पदि सोमित्ती । [दयतां खल्वार्यपुत्रः । संतप्यते सौमित्रिः ।]

३ रामः—सौमित्रे ! श्रूयताम् । षल्कलानि नाम,

तपःसङ्ग्रामकवचं नियमद्विरदाद्भुशः ।

खलीनमिन्द्रियाधानां गृह्यतां धर्मसारथिः ॥ २८ ॥

लक्ष्मणः—अनुगृहीतोऽस्मि । (गृहीत्वा परिधत्ते ।)

रामः—श्रुतवृत्तान्तिः पौरैः संनिरुद्धो राजमार्गः । उत्सार्यतामुत्सार्यतां नायन् ।

लक्ष्मणः—आर्य ! अहमप्रतो याभ्यामि । उत्सार्यतामुत्सार्यताम् ।

रामः—मैथिलि ! अपनीयतामवगुण्ठनम् ।

६ सीता—जं अय्यउत्तो आणवेदि । (अपनयति) [यदार्यपुत्र आशापयति ।]

रामः—भो भोः पौराः ! शृण्वन्तु शृण्वन्तु भवन्तः ।

म्येवं हि पश्यन्तु कलत्रमेतद् वाष्पाकुलाक्षैर्वदनैर्भवन्तः ।

निर्दोषदृश्या हि भवन्ति नार्यो यक्षे विवाहे व्यसने वने च ॥ २९ ॥

(प्रविश्य)

कान्बुकीषः—कुमार ! न खलु न खलु गन्तव्यम् । एष हि महाराजः,

श्रुत्वा ते वनाग्रनं वधूसहायं

सौभ्रात्रज्यवसितलक्ष्मणानुयात्रम् ।

उत्थाय श्रितितलरेणुरूपिताङ्गः

कान्तारद्विरद इवोपयाति जीर्णः ॥ ३० ॥

लक्ष्मणः—आर्य !

धीरमाश्रोतृतीयाणां किं दृश्यं वनवासिनाम् ।

तानः—

गुप्तेष्वस्मासु राजा न शिरःस्थानानि पश्यन्तु ॥ ३१ ॥

(इति निष्क्रान्ताः सर्वे ।)

प्रथमोऽङ्कः ।

अथ द्वितीयोऽङ्कः ।

(ततः प्रविशति काम्बुकीयः ।)

१ काम्बुकीयः—भो भोः प्रतिहारव्यापृताः ! स्वेपु स्वेपु स्थानेष्वप्रमत्ता
भयन्तु भवन्तः ।

(प्रविश्य)

२ प्रतिहारी—अय्य ! किं एदं । [आर्य ! क्षिमेत् ।]

काम्बुकीयः—एष हि महाराजः सत्यवचनरक्षणपदे राममरणं
गच्छन्तमुपावर्तयितुमशक्तः पुत्रविरहशोकाग्निना दग्धहृदय उन्मत्त

३ इव बहु प्रलपन् समुद्रगृहके शयानः,

मेरुश्रलग्नश्च युगाक्ष्यमग्निकर्षे

शोषं प्रजग्नश्च महोदधिरप्रमेयः ।

सूर्यः पतन्निव च मण्डलमात्रलक्ष्यः

शोकादुमृशं शिथिलदेहमतिर्नरेन्द्रः ॥ १ ॥

प्रतिहारी—हा हा एवंगओ महाराओ । [हा हा एवंगओ महाराजः ।]

काञ्चुकीयः—भवति ! गच्छ ।

३ प्रतिहारी—अय्य ! तह । (निजान्ता ।) [आर्य ! तथा ।]

काञ्चुकीयः—(सर्वतो विलोक्य ।) अहो तु खलु रामनिर्गमनदिना-
दारभ्य शून्यैवेयमयोध्या संलक्ष्यते । कुतः,

नागेन्द्रा यवसाभिलाषविमुखाः सास्रेश्मणा वाजिनो

हेपाशून्यमुखाः सपृद्धयनितायालाञ्च पौरा जनाः ।

त्यक्ताहारकथाः सुदीनवदनाः क्रन्दन्त उच्चैर्दिशा

रामो याति यया सदारसहजस्तामेव पश्यन्त्यमी ॥ २ ॥

यावद्दहमपि महाराजस्य समीपवर्ती भविष्यामि । (परिभ्रम्यावलोक्य)

अये ! अयं महाराजो महादेव्या मुमित्रया च सुदुःसहमपि पुत्र-

१ विरहसमुद्भवं शोकं निगृह्यात्मानमेव संस्थापयन्तीभ्यामन्वास्यमान-

स्तिष्ठति । कष्टा रत्नवस्त्रा वर्तने । ण्य ण्य महाराजः,

पतत्युत्थाय चोत्थाय हा हेत्युर्बलपन् मुहुः ।

दिशं पश्यति तामेव यया यातो रघूद्बहः ॥ ३ ॥

(निजान्तः ।)

मिथविष्यम्भकः ।

(ततः प्रविशति ययानिर्दिष्टो राजा देव्या च ।)

राजा—

हा धन्म ! राम ! जगतां नयनाभिराम !

हा धन्म ! लक्ष्मण ! मुन्यश्रमवर्षगात्र !

हा साधि ! मैथिलि ! पतिस्थितचित्तवृत्ते !

हा हा गताः किल धनं धनं मे तनूजाः ॥ ४ ॥

चित्रमिदं भोः ! यद् भ्रातृस्नेहान् पितरि विमुक्तस्नेहमपि तावद्
क्ष्मणं द्रष्टुमिच्छामि । यधु वैदेहि ।

१ . रामेणापि परित्यक्तो लक्ष्मणेन च गर्हितः ।

अयशोभाजनं लोके परित्यक्तस्त्ययाप्यहम् ॥ ५ ॥

पुत्र राम ! यत्न लक्ष्मण ! यधु वैदेहि । प्रयच्छत मे प्रतियचनं
पुत्रकाः ! शून्यमिदं भोः । न मे कश्चिन् प्रतियचनं प्रयच्छति ।

१ कौसल्यामातः कासि ।

सत्यसन्ध ! जितक्रोध ! विमत्सर ! जगत्प्रिय ! ।

गुरुशुश्रूषणे युक्त ! प्रतिपाक्यं प्रयच्छ मे ॥ ६ ॥

हा कासौ सर्वजनहृदयनयनाभिरामो रामः, कासौ मयि गुर्वनु-
श्रुतिः । कासौ श्लोकार्तेष्वनुकम्पा । कासौ शृणवद्गणितराज्यैश्वर्यः ।

१ पुत्र ! राम ! कृष्टं पितरं मां परित्यज्य किमसम्बन्धेन धर्मेण ते
कृत्यम् । हा धिक् । कष्टं भोः !

सूर्य इव गतो रामः सूर्यं दिवस इव लक्ष्मणोऽनुगतः ।

सूर्यदिवसायसाने छायेव न दृश्यते सीता ॥ ७ ॥

(ऊर्ध्वमवलोक्य ।) भोः कृतान्तहृत्क !

अनपत्या वयं रामः पुत्रोऽन्यस्य महीपतेः ।

वने व्याघ्री च कैकेयी त्वया किं न कृतं त्रयम् ॥ ८ ॥

कौसल्या—(स्रग्दितम्) अलं दाणि महाराजो अदिमत्तं सन्तपिज ।
परवर्त्त अत्तार्ण कार्दु । णं सा ते अ कुमारो महाराजस्स सम-

१ आवसाणे पेक्खिदव्या भविस्सन्ति । [अलमिदानीं महाराजोऽ-
तिमात्रं सन्तप्य परवर्त्तमानं कर्तुम् । ननु सा त्वी च कुमारौ महा-
राजस्य समवाचमाने प्रेषितव्या भविष्यन्ति ।]

६ राजा—का त्वं भोः ! ।

कौसल्या-असिणिद्धपुत्तप्पसविणी खु अहं । [अस्मिन्धपुत्रप्रसविनी खल्वहम् ।]

१ राजा-किं किं सर्वजनहृदयनयनाभिरामस्य रामस्य जननी त्वमसि कौसल्या ।

कौसल्या-महाराज ! सा एव मन्दभाङ्गी खु अहं । [महाराज !

१२ सैव मन्दभागिनी खल्वहम् ।]

राजा-कौसल्ये सारयती खल्वसि । त्वया हि खलु रामो गर्भे धृतः ।

अहं हि दुःखमत्यन्तमसह्यं ज्वलनोपमम् ।

नैव सोढुं न संहर्तुं शक्नोमि मुषितेन्द्रियः ॥ ९ ॥

(सुमित्रां विलोक्य ।) इयमपरा का ।

कौसल्या-महाराज ! वच्छब्दस्वर्ण- (इत्यर्थे) [महाराज !

३ वत्सलक्ष्मण- ।]

राजा- (सहस्रोत्थाय-) कासौ कासौ लक्ष्मणः । न दृश्यते । भोः कष्टम् ।

५ (देख्यौ संभ्रममुत्थाय राजानमवलम्ब्येते ।)

कौसल्या-महाराज ! वच्छब्दस्वर्णस्त जगणी सुमितसि धत्तु मए सयवन्दं । [महाराज ! वत्सलक्ष्मणस्य जननी सुमित्रेति वक्तुं

१ मयोपकान्तम् ।]

राजा-अयि सुमित्रे !

तवैव पुत्रः सत्पुत्रो येन नक्तुर्दिवं वने ।

रामो रघुकुलश्रेष्ठशाययेवानुगम्यते ॥ १० ॥

(प्रविश्य)

कान्पुकीवः-जयतु महाराजः । एष खलु तत्रभवान् सुमन्त्रः

३ प्राप्तः ।

राजा—(सहसोत्थाय सहर्षम् ।) अपि रामेण ।

कान्बुकीयः—न खलु, रथेन ।

६ राजा—कथं कथं रथेन केवलेन । (इति मूर्च्छितः पतति ।)

देव्यौ—महाराज ! समस्ससिहि समस्ससिहि । (गात्राणि परामृशतः ।) [महाराज ! समाश्वसिहि समाश्वसिहि ।]

९ कान्बुकीयः—भोः ! कष्टम् । ईदृग्विधाः पुरुषविशेषा ईदृशीमापदं प्राप्तुवन्तीति विधिरनतिक्रमणीयः । महाराज ! समाश्वसिहि समाश्वसिहि ।

१२ राजा—(किञ्चिन् समाश्वस्य ।) बालार्के ! सुमन्त्र एक एव तनु प्राप्तः ।

कान्बुकीयः—महाराज ! अथ किम् ।

१५ राजा—कष्टं भोः !

शून्यः प्राप्तो यदि रथो भग्नो मम सनोरथः ।

नूनं दशरथे नेतुं कालेन प्रेषितो रथः ॥ ११ ॥

तेन हि शीघ्रं प्रवेदयताम् ।

कान्बुकीयः—यदाज्ञापयति महाराजः । (निष्क्रान्तः ।)

३ राजा—

धन्याः खलु बने वातास्तटाकपरिवर्तिनः ।

विचरन्तं बने रामं ये स्पृशन्ति यथामुखम् ॥ १२ ॥

(ततः प्रविशति सुमन्त्रः ।) ...

सुमन्त्रः—(सर्वतो विलोक्य सशोकम् ।)

एते मृत्याः स्वानि कर्माणि हित्वा स्नेहाद् रामे जातवाष्पाङ्गुलाक्षाः चिन्तादीनाः शोकसंदग्धदेहा विक्रोशन्तं पार्थिवं गर्हयन्ति ॥ १३ ॥ (उपेत्य ।) जयतु महाराजः ।

राजा-भ्रातः ! सुमन्त्र !

• क मे ज्येष्ठो रामः—

नहि नहि युक्तमभिहितं मया ।

क ते ज्येष्ठो रामः प्रियसुत ! सुतः सा क दुहिता

विदेहानां भर्तुर्निरतिशयमक्तिर्गुरुजने ।

क या सौमित्रिमां हतपितृक्रमासन्नमरणं

किमप्याहुः किं ते सकलजनशोकार्णवकरम् ॥ १४ ॥

सुमन्त्रः—महाराज ! मा मैवममङ्गलवचनानि भाषिष्ठाः । अचिरा-
देव तान् द्रक्ष्यामि ।

१ राजा—सत्यमयुक्तमभिहितं मया । नायं तपस्विनामुचितः प्रभः ।
तन् कथ्यताम् । अपि तपस्विनां तपो वर्धते । अप्यरण्यानि
स्थाघीनानि विचरन्ती वदेही न परिस्त्रियते ।

२ सुमित्रा—सुमन्त्र ! बहुयक्कळाळङ्कितसरीरा वाला वि अयाळंचरिता
भत्तुणो सहधम्मआरिणीं अम्हे महाराजं च किञ्चि गाळवदि ।
[सुमन्त्र ! बहुयक्कळाळङ्कितसरीरा वालाअप्यवालाचारिया भत्तुः सहधम्म-

३ आरिणीं अस्मान् महाराजं च किञ्चिवाळयति ।]

सुमन्त्रः—अयं एव महाराजम् ।

राजा—न न । श्रोत्रुत्सायनेर्मम हृदयातुरौषधैस्तेषां नामधेयैरेव

४ श्रावय ।

सुमन्त्रः—यदाप्ययति महाराजः । आयुष्मान् रामः ।

राजा—राम इति । अयं रामः । तन्नामश्रवणान् स्पृष्ट इव मे

५ प्रतिभाति । ततस्ततः ।

सुमन्त्रः—आयुष्मान् लक्ष्मणः ।

राजा—अयं लक्ष्मणः । ततस्ततः ।

६ सुमन्त्रः—आयुष्माती सीता अन्नकराजपुत्री ।

३ : (काञ्चुकीयो ययनिकास्तरणं करोति ।)

सर्वे—हा हा महाराजो । [हा हा महाराजः ।]

(निष्क्रान्ताः सर्वे ।)

द्वितीयोऽङ्कः ।

अथ तृतीयोऽङ्कः ।

(ततः प्रविशति सुधाकारः ।)

४ सुधाकारः—(सम्मार्जनादीनि कृत्वा ।) भोदु, दाणि किर्द एत्थ कयं
अय्यसम्भयअस्स आणत्तं । जाव मुहुत्तं मुविस्सं । (दृष्ट्वापि ।)

[भयतु, इदानीं कृतमग्नं कार्यंमार्ज्यंसंभवकस्याशुभम् । पाषाणमुद्धृत्य

५ स्वप्स्यामि ।]

(प्रविश्य)

६ भटः—(चेटमुपगम्य ताडयित्वा ।) अहूणे दासीणपुत्त ! किं दाणिं

७ कम्मं ण करोसि । (ताडयति ।) अहो दास्याःपुत्र ! किमिदानीं क
न करोषि ।]

सुधाकारः—(बुद्ध्वा ।) ताळेहि मे ताळेहि मं । [ताड्य मां ताड्य

८ माम् ।]

भटः—ताडिदे तुवं किं करिस्ससि । [ताडिते त्वं किं करिष्यसि ।]

सुधाकारः—अहण्णास्स ममं कत्तवीअस्स विअ बाहुंसहस्सं णत्थि ।

९ [अधन्यस्य मम कत्तवीयंस्वेव बाहुमहत्वं नास्ति ।]

भटः—बाहुसहस्सेण किं कय्यं । [बाहुसहस्रेण किं कार्यम् ।]

सुधाकारः—तुवं हणिस्सं । [त्वां हनिष्यामि ।]

१० भटः—एहि दासीणपुत्त ! मुदे मुच्चिस्सं । (पुनरपि ताडयति ।)

[एहि दास्याःपुत्र ! मृते मोक्ष्यामि ।]

सुधाकारः—(रुदित्वा ।) सकं दाणि भट्टा ! मे अवराहं जाणिदुम् ।

२१ [शक्यमिदानीं भनः ! मेऽपराधं ज्ञातुम् ।]

भटः—प्रति किञ्च अवराहो णत्थि । णं मए सन्दिट्ठो भट्टिदारअस्स
रामस्स रज्जविभट्टकिंसन्दावेण समं गइस्स भट्टिणो दसरहस्स

२४ पडिमागेहं देट्ठुं अज्ज कोसज्ज्जापुरोएहि सज्जेहि अन्तेउरोहि इह
आजन्तज्जं ति । एत्थ दाणि तुए किं किदं । [नास्ति किलापराधो

२७ नास्ति । ननु मया सन्दिट्ठो भर्तृदारकस्य रामस्य राज्यविभ्रष्टकृतस-
न्तापेन स्वर्गं गतस्य भर्तृदशरथस्य प्रतिमागेहं द्रष्टुमद्य कौमल्यापुरीतैः

सर्वैरन्तःपुरैरिहागन्तव्यमिति । अग्नेदानीं त्वया किं कृतम् ।]
सुधाकाः—प्रेमयदुभट्टा । अवणीइकघोइसन्दाणअं दाव गम्भणिहं ।

३० सोहवण्णअदत्तचन्दणपञ्चाङ्गुळा भित्तीओ । ओसत्तमज्ज-
दामसोहीणि दुवाराणि । पइण्णा वालुआ । एत्थ दाणि मए किं

३३ सौधवर्णकदत्तचन्दनपञ्चाङ्गुळा भित्तयः । अवसक्तमाल्यदामशोभीनि
द्वाराणि । प्रकीर्णां वालुकाः । अग्नेदानीं मया किं न कृतम् ।]

भटः—अइ एव, विस्सत्थो गच्छ । जाव अहं वि सज्जं किदं ति
३६ अगच्चस्स णिवेदेमि । [यद्येवं, विश्वस्तो गच्छ । यावदहमपि सर्वं

कृतमिदमाख्याय निवेदयामि ।]
(निष्क्रान्ताः ।)

प्रवेशकः ।

(ततः प्रविशति भरतो रथेन सूतश्च ।)
भारतः—(सावेगम् ।) सूत ! चिरं मातुलपरिचयान्वितातृत्ता-

४२ न्तोऽस्मि । द्युतं मया रट्टमकृत्यशरीरो महाराज इति । तदुन्यताम्-
पितुर्मे को व्याधिः

सूतः— ; ; हृदयपरितापः खलु महान्
२५

भरतः— किमाहुस्तं वैद्याः :

सूतः— न खलु मिपजस्तत्र निपुणाः ।

भरतः— किमाहारं भुङ्क्ते क्षयनमपि

सूतः— भूमौ निरक्षणः

भरतः— किमाशा स्याद्

सूतः— दैवं

भरतः— स्फुरति हृदयं बाहय रथम् ॥ १ ॥

सूतः—यदाज्ञापयत्यायुष्मान् । (रथ बाहयति ।)

भरतः—(रथवेगे निरूप्य) अहो नु खलु रथवेगः । एते ते

द्रुमा धावन्तीव द्रुतरथगतिक्षीणविषया

नदीधोदृष्टताम्बुर्निपतति मही नेमिविवरे ।

अरघ्यनिर्गष्टा स्थितमिव जवाचक्रयलयं

रजश्चाग्नेधूतं पतति पुरतो नानुपतति ॥ २ ॥

सूतः—आयुष्मन् ! सोपस्नेहतया वृक्षरणामभितः खल्वयोध्यया
मथितव्यम् ।

१ भरतः—अहो नु खलु स्वजनदर्शनोत्सुकस्य त्वरता मे मनसः ।
सम्प्रति हि,

पतितमिव शिरः पितुः पादयोः

स्निह्यतेवास्मि राक्ष्सा समुत्थापितः

त्वरितमुपगता इव भ्रातरः

हेन्दयन्तीव मामश्रुभिर्मातरः ।

सदृश इति महानिति व्यायंत्येति

मृत्यैरिवाहं स्तुतः सेवया

परिहसितमिवात्मनस्तत्र पश्यामि

येषं च भाषां च सौमित्रिणा ॥ ३ ॥

सूतः—(आत्मगतम्) भोः ! कष्टम्, यदयमविज्ञाय महाराजविनाश-
मुदर्के निष्फलामाशां परिवदन्नयोध्यां प्रवेक्ष्यति कुमारः । जान-
द्विरप्यस्माभिर्न निवेद्यते । कुतः,

पितुः प्राणपरित्यागं मातुरैष्वर्यलुब्धताम् ।

ज्येष्ठभ्रातुः प्रयासं च त्रीन् दोषान् काऽभिधास्यति ॥ ४ ॥

(प्रविश्य)

भटः—जयतु कुमारः ।

१ भटः—भद्र ! किं दृष्टुमो मामभिगतः ।

भटः—अभिगतः खलु धर्तते कुमारः । तपाध्यायास्तु भवन्तमाहुः ।

भटः—किमिति किमिति ।

१ भटः—एकनाडिकायशेषः कृत्तिकाविषयः । तस्मान् प्रतिपन्नायामेव
रोहिण्यामयोध्यां प्रवेक्ष्यति कुमारः ।

भटः—यादमेवम् । न मया गुरुवचनमतिक्रान्तपूर्वम् । गच्छ त्वम् ।

१ भटः—यदाज्ञापयति कुमारः । (निःक्रान्तः ।)

भटः—अथ कस्मिन् प्रदेशे विश्रमिष्ये । भवतु, दृष्टम् । एतस्मिन्
पृश्नान्तराधिष्ठिते देवकुले मुहूर्तं विश्रमिष्ये । तदुभयं भविष्यति

२ दैवतपूजा विश्रमश्च । अथच उपोपविश्य प्रवेष्टव्यानि नगराणीति
सत्समुदाचारः । तस्मान् स्थाप्यतां रथः ।

सूतः—यदाज्ञापयत्यायुष्मान् । (रथं स्थापयति ।)

१ भटः—(रथादवतीर्य) सूत ! एकान्ते विश्रमयाश्नान् ।

सूतः—यदाज्ञापयत्यायुष्मान् । (निःक्रान्तः ।)

भटः—(किञ्चिद् गत्वावलोक्य) साधुमुक्तपुष्पलाजाधिष्ठिता बलयः,

१८ दत्तचन्दनपञ्चाङ्गुला भित्तयः, अवसत्तमात्यदामशोभीनि द्वाराणि,
प्रकीर्णा बालुकाः । किन्तुखलु पार्वणोऽयं विशेषः, अथवा
आदिस्मारितस्यम् । कस्यनुखलु दैवतस्य स्थानं भविष्यति ।

२१. नेह किञ्चित् प्रहरणं ध्वजो वा वहिश्चिह्नं दृश्यते । भवतु, प्रविश्य
 ज्ञास्ये । (प्रविश्याकलोक्य) । अहो क्रियामाधुर्यं पापणानाम् । अहो
 भावगतिराकृतीनाम् । दैवतोद्दिष्टानामपि मानुषविश्वासतासां
 २४ प्रतिमानाम् । किन्तुस्वल्पं चतुर्देवतोऽयं स्तोमः । अथवा यानि
 तानि भवन्तु । अस्ति तावन्मे मनसि प्रहर्षः ।

कामं दैवतमित्येव युक्तं नमयितुं शिरः ।

वार्पलस्तु प्रणामः स्यादमन्त्रार्चितदैवतः ॥ ५ ॥

(प्रविश्य)

- देवकुलिकः—भोः ! नैत्यकावसाने प्राणिधर्ममनुतिष्ठति मयि कोऽ-
 ३ रस्त्वयमासां प्रतिमानामल्पान्तराकृतिरिव प्रतिमागृहं प्रविष्टः ।
 भवतु, प्रविश्य ज्ञास्ये । (प्रविशति ।)
 भरतः—नमोस्तु ।

- ६ देवकुलिकः—नस्वल्पं नस्वल्पं प्रणामः कार्यः !
 भरतः—मा तावद् भोः !

यत्कल्यं किञ्चिदक्षामु विशिष्टः प्रतिपास्यते ।

किञ्चुतः प्रतिपेधोऽयं नियमप्रभविष्णुता ॥ ६ ॥

- ७ देवकुलिकः—न रस्त्वेतैः कारणैः प्रतिपेधयामि भवन्तम् । किन्तु
 दैवतशङ्कया प्राक्षजजनस्य प्रणामं परिहरामि । क्षत्रिया ह्यत्रभवन्तः ।
 ८ भरतः—एवम् । क्षत्रिया ह्यत्रभवन्तः । अथ के नामात्रभवन्तः ।
 देवकुलिकः—इक्ष्वाकवः ।

भरतः—(सदर्पम्) इक्ष्वाकव इति । एते तेऽयोध्यामर्तारः ।

एते ते दैवतानाममुरपुरषधे गच्छन्त्यभिमरी-

मेते ते शक्रलोके सपुरजनपदा यान्ति श्वमुष्टैः ।

एते ते प्राप्नुवन्तः स्वभुजपलजिनां शृङ्गनां धनुमती-

मेते ते मृत्युना ये चिरमनवसिताश्छन्दं गृण्यता ॥ ७ ॥

भोः ! यदृच्छया खलु मया महत् फलमासादितम् । अभिधीयतां कस्तावदत्रभवान् ।

देवकुलिकः—अयं खलु तावन् सन्निहितसर्वरत्नस्य—विश्वजितो यज्ञस्य प्रवर्तयिता प्रज्वलितधर्मप्रदीपो दिलीपः ।

भरतः—नमोस्तु धर्मपरायणाय । अभिधीयतां कस्तावदत्रभवान् ।

देवकुलिकः—अयं खलु तावन् संवेशनोत्थापनयोरनेकब्राह्मणजन-सहस्रप्रयुक्तपुण्याद्दशधरघो रघुः ।

भरतः—अहो घलवान् मृत्युरेतामपि रक्षामतिक्रान्तः । नमोस्तु

ब्राह्मणजनावेदितराज्यफलाय । अभिधीयतां कस्तावदत्रभवान् ।

देवकुलिकः—अयं खलु तावन् प्रियावियोगनिर्वेदपरित्यक्तराज्यभारो नित्यायभूयन्मानप्रशान्तरजा अजः ।

भरतः—नमोऽस्तु श्रापनीयपञ्चात्तापाय । (दशरथस्य प्रतिमामय-लोकयन् पर्याकुलो भूत्वा ।) भोः ! बहुमानव्याक्षिप्तं मनसा

मुञ्च्यक्तं नावधारितम् । अभिधीयतां कस्तावदत्रभवान् ।

देवकुलिकः—अयं दिलीपः ।

भरतः—पितृपितामहो महाराजस्य । ततस्ततः ।

देवकुलिकः—अग्रभवान् रघुः ।

भरतः—पितामहो महाराजस्य । ततस्ततः ।

देवकुलिकः—अग्रभवानजः ।

भरतः—पिता तातस्य । किमिति किमिति ।

देवकुलिकः—अयं दिलीपः, अयं रघुः, अयमजः ।

भरतः—भवन्तं किञ्चिन् पृच्छामि । घरमाणानामपि प्रतिमाः

स्थाप्यन्ते ।

देवकुलिकः—न खलु, अतिप्रान्तानामेव ।

भरतः—तेन ह्यपृच्छे भवन्तम् ।

देवकुलिकः—तिष्ठ ।

येन प्राणाञ्च राज्यं च स्वीशुल्कार्ये विसर्जिताः ।

इमां दशरथस्य त्वं प्रतिमां किं न पृच्छसे ॥ ८ ॥

भरतः—हा सात ! । (मूर्छितः पतति । पुनः प्रत्यागत्य ।)

हृदयं भव सकामं यत्कृते शङ्कसे त्वं

गृणु पितृनिधनं तद् गच्छ धैर्यं च तावत् ।

स्पृशति तु यदि नीचो मामयं शुल्कशब्द—

स्त्वय्यच भवति सत्यं तत्र देहो विदोष्यः ॥ ९ ॥

आर्य ! ।

देवकुलिकः—आर्येति इक्ष्वाकुकुलालापः । स्वत्वयम् । कश्चि

कैकेयीपुत्रो भरतो भवान् ननु ।

भरतः—अधिकमयकिम् । दशरथपुत्रो भरतोऽस्मि न कैकेय्याः ।

देवकुलिकः—तेन ह्यापृच्छे भयन्तम् ।

भरतः—विष्ट । दोषमभिधीयताम् ।

देवकुलिकः—का गतिः । श्रूयताम् । उपरतस्तत्रभवान् दशरथः

सीतालक्ष्मणसहायस्य रामस्य वनगमनप्रयोजनं न जाने ।

भरतः—कथं कथम्, आर्योऽपि वनं गतः । (द्विगुणं मोहदुपगतः)

देवकुलिकः—कुमार ! समाश्वसिहि समाश्वसिहि ।

भरतः—(समाश्वस्य ।)

अयोध्यामटवीभूतां पित्रा भ्रात्रा च वसर्जिताम् ।

पिशासार्तोऽनुधावामि क्षीणतोयां नदीमिव ॥ १० ॥

आर्य ! विस्तरश्रवणं मे मनसः स्थैर्यमुत्पादयति । तन् सर्वम्

दोषमभिधीयताम् ।

देवकुलिकः—श्रूयतां, तत्रभवता राज्ञाभिपिच्यमाने तत्रभवति

भवतो जनन्याभिहितं किल ।

भरतः—विष्ट ।

तं स्मृत्या शुल्कदोषं भवतु मम सुतो राजेत्यभिहितं
 तद्वैर्येणाश्वसत्या ग्रज सुत ! वनमित्यार्योऽप्यभिहितः ।
 तं दृष्ट्वा बद्धचीरं निधनमसदृशं राजा ननु गतः
 'पात्यन्ते धिक्प्रलापा ननु मयि सदृशाः शेषाः प्रकृतिभिः ॥११॥
 (मोहमुपगतः ।)

(नेपथ्ये)

१ उस्सरह अय्या ! उस्सरह । [उस्सरतायां ! उस्सरत ।]
 देवकुलिकः—(विलोक्य ।) अये,
 काले खल्यागता देव्यः पुत्रे मोहमुपागते ।
 हस्तस्पर्शो हि मानूणामजलस्य जलाञ्जलिः ॥ १२ ॥
 (ततः प्रविशन्ति देव्यः मुमन्त्रध ।)

मुमन्त्रः—इत इतो भवत्यः ।

इदं गृहं तनू प्रतिमानृपस्य नः समुच्छ्रयो यस्य स हर्म्यदुर्लभः ।
 अयन्त्रितैरप्रतिहारिकागतीर्विना प्रणामं पथिकैरुपास्यते ॥ १३ ॥
 (प्रविश्यावलोक्य ।) भवत्यः ! नखलु नखलु भवेष्टव्यम् ।
 अयं हि पतितः कोऽपि ययस्थ इव पार्थिवः ।

देवकुलिकः—

परशकामलं कर्तुं गृह्यतां भरतो ह्ययम् ॥ १४ ॥

(निष्क्रान्तः ।)

देव्यः—(सहस्रांगम्य ।) हा जाद ! भरद ! । [हा जात ! भरत ! ।]

१ भरतः—(किञ्चित् समाश्रय्य ।) आर्य ! ।

मुमन्त्रः—जयतु महा—(इत्यर्पितेः सविषादम् ।) अहो स्वर-
 सादृश्यम् । मन्ये प्रतिमास्यो महागजो व्याहरतीति ।

१ भरतः—अयं मानूणामिदानीं कायस्था ।

देव्यः—जाद ! एसा णो अवत्था । (अकण्ठनमनयन्ति ।) [जात !
एसा नोऽवत्था ।]

१ सुमन्त्रः—भवत्यः ! निगृह्यतामुत्कण्ठा ।

भरतः—(सुमन्त्रं विलोक्य ।) सर्वसमुदाचारसन्निकर्षस्तु मां मूढ
यति । कश्चिन् तात ! सुमन्त्रो भवान् ननु ।

१२ सुमन्त्रः—कुमार ! अथकिम् । सुमन्त्रोऽस्मि ।

अन्वागम्यमानश्चिरजीयदोषैः कृतप्रभावेन विह्वल्यमानः ।

अहं हि तस्मिन् नृपतौ विपन्ने जीवामि शून्यस्य रथस्य मृतः ॥ १५ ॥

१५ भरतः—हा तात ! (उवाच ।) तात ! अभिवादनक्रममुपदेष्टुनि-
च्छामि मातृणाम् ।

सुमन्त्रः—यादृम् । इयं तत्रभवतो रामस्य जननी देवी कौसल्या ।

१८ भरतः—अग्य ! अनपराद्धोऽहमभिवादये ।

कौसल्या—जाद ! निमग्नदायो होहि । [जात ! निःसंतपो भव ।

भरतः—(आत्मगतम् ।) आकृष्ट इयास्म्यनेन । (प्रयाशम् ।) अनु

२१ गृहीतोऽस्मि । ततस्ततः ।

सुमन्त्रः—इयं तत्रभवतो लक्ष्मणस्य जननी देवी सुमित्रा ।

भरतः—अग्य ! लक्ष्मणेनातिमन्थितोऽहमभिवादये ।

२४ सुमित्रा—जाद ! जसोमाई होहि । [जात ! यशोभागी भव ।]

भरतः—अग्य ! इदं प्रयतिष्ये । अनुगृहीतोऽस्मि । ततस्ततः ।

सुमन्त्रः—इयं ते जननी ।

२७ भरतः—(सरोयमुवाच ।) आः पापे !

मम मातुश्च मातुश्च मध्यम्या त्वं न दोषांसे ।

गङ्गायमुनयोर्मध्ये कुनर्दीय प्रवेशिता ॥ १६ ॥

कौसल्या—जाद ! किं मयं किदं । [जात ! किं मया कृतम् ।]

भरतः—किं कुनर्मिनि वदसि ।

वपमयशसा चीरेणार्यो नृपो गृहमृत्युना

प्रततरुदितैः कृत्स्नायोध्या मृगैः सह संक्षमणः ।

दयिततनयाः शोकेनाम्बाः स्नुषाष्वपरिश्रमै-

र्धिमिति वचसा चोमेणात्मा त्वया ननु योजिताः ॥१७॥

कौसल्या-जाद ! सर्वसमुदाआरमञ्जन्थो किं न वन्दसि मादर ।

[जात ! सर्वसमुदाचारमध्यस्थः किं न वन्दसे मातरम् ।]

भरतः-मातरमिति । अम्ब ! त्वमेव मे माता । अप्प्र ! अभिवाद्ये ।

कौसल्या-गहि गहि ! इअं दे जणणी । [गहि गहि । इअं ते जननी ।]

भरतः-आसीन् पुरा । न त्विदानीम् । पश्यन्तु भवती,

त्यक्त्वा स्नेहं शीलसद्गान्तदपै-

पुत्रास्तावन्नवपुषाः क्रियन्ते ।

लोकेऽपूर्वं स्थापयान्येव धर्मं

भर्तृद्रोहादरतु माताप्यमात्रा ॥ १८ ॥

कैकेयी-जाद ! महाराजरस सख्यजण रक्खन्तीए सए वह उणं ।

[जात ! महाराजस्य सख्यवचनं रक्षन्त्या मया तथोक्तम् ।]

भरतः-किमिति किमिति ।

कैकेयी-पुत्तओ मे राजा होदु ति । [पुत्रको मे राजा भवति ।]

भरतः-अथ स इदानीमार्योऽपि भवत्याः कः ।

पितुर्मे नौरसः पुत्रो न क्रमेणाभिपिच्यते ।

दयिता भ्रातरो न स्युः प्रकृतीनां न रोचते ॥ १९ ॥

कैकेयी-जाद ! मुक्खलुद्धा णणु पुच्छिदव्वा । [जान ! मुक्खलुद्धा ननु प्रष्टव्या ।]

भरतः-

वल्कलैर्हृतराज्यश्रीः पशतिः सह भार्यया ।

वनवासं त्वया प्राप्तः शुल्केऽप्येतदुदाहृतम् ॥ २० ॥

कैकेयी—जाद ! देसकाले णिवेदेमि । [जात ! देशकाले निवेदयामि]

भरतः—

अयशसि यदि लोभः कीर्तयित्वा किमम्मान्

किमु नृपफलतर्पः किं नरेन्द्रो न दद्यान् ।

अथ तु नृपतिमातेत्येव शब्दस्तवेश्चो

वदतु भवति ! सत्यं किं तवार्यो न पुत्रः ॥ २१ ॥

कष्टं कृतं भवत्या

त्वया राज्यैषिण्या नृपतिरसुभिर्नैव गणितः

सुतं ज्येष्ठं च त्वं ब्रज वनमिति प्रेषितवती ।

न शीर्षं यद् दृष्ट्वा जनकतनयां वत्सलवती—

महो धात्रा मृष्टं भवति हृदयं वज्रकठिनम् ॥ २२ ॥

सुमित्रः—कुमारं ! एतौ वसिष्ठयामदेवौ सह प्रवृत्तिभिरभिषेकं

पुरश्चल्य भवन्तं प्रत्युद्गतीं विज्ञापयतः ।

गोपहीना यथा गावो विलयं यान्त्यपालिताः ।

एवं नृपतिहीना हि विलयं यान्ति वै प्रजाः ॥ २३ ॥

भरतः—अनुगच्छन्तु मां प्रकृतयः ।

सुमित्रः—अभिषेकं विसृज्य क भवान् यास्यति ।

भरतः—अभिषेकमिति । इहात्र भवत्यर्थे प्रदीयताम् ।

सुमित्रः—क भवान् यास्यति ।

भरतः—

तत्र यास्यामि यत्रासौ वर्तते लक्ष्मणप्रियः ।

नायोध्या तं विनायोध्या सायोध्या यत्र राघवः ॥ २४ ॥

(निष्क्रान्ताः सर्वे ।)

तृतीयोऽङ्कः ।

अथ चतुर्थोऽङ्कः ।

(ततः प्रविशतश्चेष्टया ।)

०१

विजया—हृत्ता नन्दिनिण ! भणेहि भणेहि । अज्ज कोसल्ला-
पुरोगेहि सव्वेहि अन्तेघुरेहि पडिमाणेहं ददंठु गदेहि तहिं किळ
भट्टिदारओ भरदो दिट्ठो । अहं च मन्दभाआ दुवारे ट्टिदा ।
[इला नन्दिनिके ! भण भण । अद्य कौसल्यापुरोगैः सर्वैरन्तःपुरैः
प्रतिमाणेहं ब्रह्म गतैस्तत्र किंल भर्तृदारको भरतो दृष्टः । अहं च मन्द-
भागा द्वारे स्थिता ।]

नन्दिनिका—हृत्ता । दिट्ठो अम्हेहि कोदूहलेण भट्टिदारओ भरदो ।
१ [इला । दृष्टोऽस्माभिः कौतूहलेन भर्तृदारको भरतः ।]

विजया—भट्टिणी कुमारेण किं भणिदा । [भट्टिनी कुमारेण किं
भणिता ।]

२ नन्दिनिका—किं भणिदं । ओळोड्ठुं वि नेच्छदि कुमारो । [किं
भणितम् । अवलोकितुमपि नेच्छति कुमारः ।]

विजया—अहो अवाहिदम् । रज्जुलुद्धाए भट्टिदारअस्स रामस्स
१५ रज्जविभट्ठं करन्तीए अत्तणो वेह्व्व आदिट्ठं । लोओ वि
विणासं गमिओ । निग्घिणा हु भट्टिणी । पापअं किदं । [अहो
भत्याहितम् । राज्यलुब्धया भर्तृदारकस्य रामस्य राज्यविभट्टे कुर्व-
८ त्वात्मनो वैधन्यमादिष्टम् । लोकोऽपि विनाशं गमितः । निर्धूणा खलु
भट्टिनी । पापकं कृतम् ।]

नन्दिनिका—हृत्ता ! सुणाहि । पइदीहि आणीदं अभिसेअं विस-
२१ जिअ रामतवोचणं गदो कुमारो । [इला ! शृणु । प्रकृतिभिरानीत-
मभियेकं विमृज्य रामतवोचनं गतः कुमारः ।]

विजया—(सन्निपादम्) हं । एवं गदो कुमारो । नन्दिनिण ! गहि,

२४ अम्हे भट्टिणि पेस्सामो । [हम् । एवं गतः कुमारः । नन्दिनिके !
एसावो भट्टिनी पदयावः ।]

(निष्क्रान्ते ।)

प्रवेशकः ।

(ततः प्रविशति भरतो रथेन सुमन्त्रः मृतः ।)

भरतः—

स्यगं गते नरपत्नौ मुरुतानुयात्रं
पौराक्षुपातसलिलैरनुगम्यमानः ।
द्रष्टुं प्रचाम्यकृपणेषु तपोवनेषु
रामाभिधानमपरं जगतः शशाङ्कम् ॥ १ ॥

सुमन्त्रः—एष एष आयुष्मान् भरतः,

दैत्येन्द्रमानमधनस्य नृपस्य पुत्रो
यतोपयुक्तपिभवस्य नृपस्य पौत्रः ।
भ्राता पितुः प्रियकरस्य जगत्प्रियस्य
रामस्य रामसदृशेन यथा प्रयाति ॥ २ ॥

भरतः—मोगतात् !

सुमन्त्रः—शुभात्, अयमग्निः ।

। भरतः—क. तत्रमवान् समार्यो रामः । कासी महाराजस्य प्रतिनिधिः ।
क. सन्निदर्शने सारवताम् । कासी प्रत्यादेशो रागदुःखाणां
कैरेल्याः । क. तन् पात्रं यज्ञमः । कासी नरपतेः पुत्रः । कासी
। सन्ध्यामनुग्रहः ।

मम मानुः शिथं कर्तुं येन नृमीर्विमर्जिता ।

तमहं द्रष्टुमिच्छामि द्द्वयं परमं मम ॥ ३ ॥

मुमन्त्रः—कुमार ! एतस्मिन्नाश्रमपदे ।

अत्र रामश्च सीता च लक्ष्मणश्च महायज्ञाः ।

सत्यं शीलं च भक्तिश्च येषु विमहवन् स्थिता ॥ ४ ॥

भरतः—तेन हि म्याप्यतां रथः ।

सूतः—यदाज्ञापयत्यायुष्मान् । (तथा करोति)

भरतः—(रथादवतीर्य ।) सूत ! एकान्ते विश्रामयाश्चान् ।

सूतः—यदाज्ञापयत्यायुष्मान् । (निव्रान्तः ।)

भरतः—भोस्तात ! निवेद्यतां निवेद्यताम् ।

मुमन्त्रः—कुमार ! किमिति निवेद्यते ।

भरतः—राज्यलुब्धायाः कैकेय्याः पुत्रो भरतः प्राप्त इति ।

मुमन्त्रः—कुमार ! अलं गुरुजनापयान्मभिधातुम् ।

भरतः—सुपु, न न्याय्यं परदोषमभिधातुम् । तेन हि उच्यता-

मिक्ष्वाकुबुलन्यङ्गभूतो भरतो दर्शनमभिलपतीति ।

मुमन्त्रः—कुमार ! नाहमेव वक्तुं समर्थः । अथ पुनर्भरतः प्राप्त इति

२ श्रूयाम् ।

भरतः—न न । नाम केवलमभिधीयमानमकृतप्रायश्चित्तमिव मे

प्रतिभाति । किं ब्रह्मज्ञानार्मपि परेण निवेदनं क्रियते । तस्मान्

५ तिष्ठतु तातः । अहमेव निवेदयिष्ये । भो भोः ! निवेद्यतां निवेद्यतां

तत्रभवते पितृवचनपराय राघवाय—

निर्घृणश्च कृत्स्नश्च ग्राहृतः प्रियसाहसः ।

भक्तिमानागतः कश्चिन् कथं तिष्ठतु यात्विति ॥ ५ ॥

(ततः प्रविशति रामः शीतलक्ष्मणाभ्याम् ।)

रामः—(आकृष्य सहायम् ।) सौमित्रे ! किं शृणोषि । अयि विदेह-

३ राजपुत्रि ! त्वमपि शृणोषि ।

कस्यासौ मदशतरः म्वरः पिनुर्मे
 गान्भीर्यान् परिभयनीव मेघनादम् ।
 यः कुर्वन् मम हृदयस्य बन्धुशङ्कां
 सस्तेहः श्रुतिपथमिष्टतः प्रविष्टः ॥ ६ ॥

लक्ष्मणः—आर्य ! समापि त्वस्येव स्वरसंयोगो बन्धुजनबहुमानना-
 यद्वति । एव हि,

घनः शृष्टो धीरः समदट्टपमस्तिग्धमधुरः
 कलः कण्ठे यन्नस्यनुपहतसञ्चाररमसः ।
 यथास्थाने प्राप्य स्फुटकरणनानाक्षरतया
 घतुणौ वर्णानामभयमिव दातुं व्यवसितः ॥ ७ ॥

रामः—सर्वथा नायमयान्धवरय म्वरसंयोगः । हृदयतीव्र मे हृदय-
 यत्स लक्ष्मण ! दृश्यतां तावन् ।

३ लक्ष्मणः—यदाज्ञापयत्यार्यः । (परिक्रामति ।)

भरतः—अये कथं न कश्चिन् प्रतिवचनं प्रपच्छति । किन्तु
 विज्ञातोऽस्मि कैकेय्याः पुत्रो भरतः प्राप्त इति ।

६ लक्ष्मणः—(विद्योत्स्य) अये अयमार्यो रामः । न न । रूपसादृश्यम् ।

मुखमनुपमं त्वार्यस्याभं शशाङ्कमनोहरं
 मम पितृसर्म पीनं वक्षः सुरारिश्चरक्षतम् ।
 श्रुतिपरिवृतस्तेजोराशिर्जगत्त्रियदर्शनो
 नरपतिरयं देवेन्द्रो वा स्वयं मधुसूदनः ॥ ८ ॥

(मुमन्त्र एहा ।) अये तातः ।

३ मुमन्त्रः—अये कुमारो लक्ष्मणः ।

३ भरतः—एवं, गुरुरयम् । आर्य, अभिवाद्ये ।

लक्ष्मणः—एहोहि । आयुष्मान् भव । (मुमन्त्रं वीक्ष्य ।) तात !
 कोऽत्रभवान् ।

६ सुमन्त्रः—कुमार !

रघोश्चतुर्थोऽयमजान् तृतीयः पितुः प्रकाशस्य तव द्वितीयः ।

यस्यानुजस्य स्वकुलस्य केतोस्तस्यानुजोऽयं भरतः कुमारः ॥ ९ ॥

लक्ष्मणः—एहोद्दीक्ष्वाकुकुमार ! स्वस्त्यायुष्मान् भव ।

असुरसमरदक्षैर्वशसंगृष्टचापै—

रनुपमपलवीर्यैः स्वैः कुलैस्तुल्यवीर्यैः ।

रघुरिय स नरेन्द्रो यज्ञविश्रान्तकोशो

भय जगति गुणानां भाजनं भ्राजितानाम् ॥ १० ॥

भरतः—अनुगृहीतोऽस्मि ।

लक्ष्मणः—कुमार ! इह तिष्ठ । त्वदागमनमार्याय निवेदयामि ।

३ भरतः—आर्य ! अचिरमिदानीमभिवादयितुमिच्छामि । शीघ्रं निवेद्यताम् ।

४ लक्ष्मणः—यादम् । (उपेत्य ।) जयत्वार्यः । आर्य !

अयं ते दयितो भ्राता भरतो भ्रातृवत्सलः ।

संक्रान्तं यत्र ते रूपमादर्शं इव तिष्ठति ॥ ११ ॥

रामः—वत्स लक्ष्मण ! किमेव भरतः प्राप्तः ।

लक्ष्मणः—आर्य ! अथ किम् ।

३ रामः—मैथिलि ! भरतावलोकनार्थं विशालीक्रियतां ते चक्षुः ।

सीता—अप्यदत्त ! किं भरतो आअदो । [आर्यपुत्र ! किं भरत भागतः ।]

६ रामः—मैथिलि ! अथ किम् !

अद्य सत्त्वयगच्छामि पित्रा मे दुष्टकरं कृतम् ।

कीदृशस्तनयमेहो भ्रातृमेहोऽयमीदृशः ॥ १२ ॥

लक्ष्मणः—आर्य ! किं प्रविशतु कुमारः ।

रामः—यत्स लक्ष्मण ! इदमपि तावदात्माभिप्रायमनुवर्तयितुमिच्छामि ।

१ गच्छ मत्कृत्य शीघ्रं प्रवेश्यतां कुमारः ।

लक्ष्मणः—यदाज्ञापयत्यायः ।

रामः—अथया तिष्ठ त्वम् ।

इयं स्थयं गच्छतु मानहेतोर्मातृव भावं तनये निवेश्य ।

तुषारपूर्णोत्पलपत्रनेत्रा हर्षास्त्रमामारमिवोत्सृजन्ती ॥ १३ ॥

सीता—जं अय्यठत्तो आगयेदि । (उत्थाय परिक्रम्य भरतमवलोक्य)

हं तद्दो तं घेळं दाणि णिक्कन्तो अय्यठत्तो । णहि णहि । रुवसां

१ दिरसं । [यदायंपुत्र आज्ञापयति । हं ततस्तां वेलामिदानीं निजान्त
आयंपुत्रः । न हि न हि । रूपमादश्यम् ।]

सुमन्त्रः—अये घघूः ।

६ भरतः—अये इयमत्रभवती जनकराजपुत्री ।

! इदं तन् स्त्रीमयं तेजो जातं क्षेत्रोदराद्वलान् ।

जनकस्य नृपेन्द्रस्य तपसः सन्निदर्शनम् ॥ १४ ॥

आर्ये ! अभियादये भरतोऽहमस्मि ।

सीता—(आत्मगतम् ।) णहि रुव्वं एव्व । सरज्जोओ पि सो एव्व

। (प्रकाशम् ।) वच्छ ! चिरं जीव । [वहि रूपमेव । स्वरयोगोऽपि

एव । धम्म ! चिरं जीव ।]

भरतः—अनुगृहीतोऽस्मि ।

१ सीता—एहि वच्छ ! भादुमणोरहं पूरेहि । [एहि वत्स ! आत्मनो
परय ।]

सुमन्त्रः—प्रविशतु कुमारः ।

९ भरतः—तात ! इदानीं किं करिष्यसि ।

सुमन्त्रः—

अहं पञ्चान् प्रवेक्ष्यामि स्वर्गं याते नराधिपे ।

विदितार्थस्य रामस्य ममैतन् पूर्वदर्शनम् ॥ १५ ॥

भरतः—अयमस्तु । (राममुपगम्य) आर्य ! अभिवाद्दे भरतोऽ-
हमस्मि ।

१ रामः—(सहस्रम्) एषोहि, इक्ष्वाकुकुमार ! स्वस्ति, आयुष्मान् भव ।
घनः प्रसारय कयाटपुटप्रमाणमालिङ्ग मां सुविपुलेन भुजद्वयेन ।
उन्नामयाननमिदं शरदिन्दुकस्पं प्रह्लादय व्यसनदग्धमिदं शरीरम् ॥

२ भरतः—अतुगृहीतोऽस्मि ।

सुमन्त्रः—(उषेत् ।) जयत्वायुष्मान् ।

रामः—हा तात !

गत्वा पूर्वं स्वसन्धैरभिमत्तिसमये त्वं समानैर्विमानै—

र्विदयातो यो विमर्दे स म इति बहुशः सामुपागां सुराणाम् ।

स श्रीमांस्यक्त्वेहो दयितमपि पिना कोहवन्तं भयन्तं

स्वर्गस्थः साम्प्रतं किं रमयति पितृभिः स्वर्नरेन्द्रैर्नरेन्द्रैः ॥ १७ ॥

सुमन्त्रः—(सहोक्त्वा ।)

नरपतिनिधनं भयप्रयामं भरतविपादमनाथतां कुलस्य ।

बहुविधमनुभूय दुष्प्रमहां गुण इव बह्वपराद्धमायुषा मे ॥ १८ ॥

भीता—रोदन्तं अग्न्युत्तं पुणो वि रोशवीअदि तादो । [हस्त-
मार्यदुयं पुनरपि रोदयति तातः ।]

३ रामः—मैथिलि ! एष पर्यवस्थापयाम्यात्मानम् । कम ! लक्ष्मण !
आपस्तावन् ।

लक्ष्मणः—येनात्रापयन्त्यार्यः ।

४ भरतः—आर्य ! न रक्तु न्यायम् । मरणेन शुभ्रपयिष्ये । अहमेव
४१

यास्यामि । (कलशं गृहीत्वा निःक्रम्य प्रविश्य ।) इमा आपः । /

रामः—आचम्य । मैथिलि ! विशीर्यते खलु लक्ष्मणस्य व्यापारः ।

१ सीता—अप्यउत्त ! णं एदिणा पि मुस्सुसइदव्वो । [आर्यपुत्र !
मन्वेतेनापि शुश्रूषयितव्यः ।]

रामः—सुपु खस्थिह—लक्ष्मणः शुश्रूषयतु । तत्रस्थो मां भरत

१२ शुश्रूषयतु ।

भरतः—प्रसीदत्वार्यः ।

इह स्थास्यामि देहेन तत्र स्थास्यामि कर्मणा ।

नामैव भवतो राज्यं कृतरक्षं भविष्यति ॥ १९ ॥

रामः—वत्स ! कैकेयीमातः ! मा मवम् ।

पितुर्नियोगाद्दहमागतो वनं

न वत्स ! दर्पान्न भयान्न विभ्रमान् ।

कुलं च नः सत्यधनं ब्रवीमि ते

कथं भवान् नीचपथे प्रवर्तते ॥ २० ॥

सुमन्त्रः—अपेदानीमभिपेकोदकं क तिष्ठतु ।

रामः—यत्र मे मात्राभिहितं, तत्रैव तावन् तिष्ठतु ।

३ भरतः—प्रसीदत्वार्यः । आर्य ! अलमिदानीं व्रणे ग्रहर्तुम् ।

अपि सुगुण ! ममापि त्वत्प्रसूतिः प्रसूतिः

स खलु निमृतधीमांस्ते पिता मे पिता च ।

सुपुरुष ! पुरुषाणां मातृदोषो न दोषो

वरद ! भरतमातुं पश्य तावद् यथावन् ॥ २१ ॥

सीता—अप्यउत्त ! अतिकरुणं मन्तेअद् भरदो । किं दाणिं अप्य
उत्तेण चिन्तीअदि । [आर्यपुत्र ! अतिकरुणं मन्त्रयते भरतः ।]

३ किमिदानीमायपुत्रेण चिन्त्यते ।]

रामः—मैथिलि !

तं चिन्तयामि नृपतिं सुरलोकेष्वतं
 येनायमात्मजविशिष्टगुणो न ह्यष्टः ।
 ईदृग्विधं गुणनिधिं समवाप्य लोके
 धिग् भो ! विधेयं यदि धरं पुरुषोत्तमेषु ॥ २२ ॥

वत्स ! कैकेयीमातः ।

यत्सत्यं परितोषितोऽस्मि भवता निष्कल्मषात्मा भवा-
 म्त्वद्वाक्यस्य वञ्चानुगोऽस्मि भवतः ह्यतिगुणनिर्जितः ।
 किन्धेतन्नृपतेर्यच्चस्तदनुतं कर्तुं न युक्तं त्वया
 किञ्चोत्पाद्य भवद्विधं भवतु ते मिथ्याभिधायी पिता ॥ २३ ॥

भारतः—

पापद् भविष्यसि मयन्नियमायसानं
 तापद् भवेयमिह ते नृप ! पादमूले ।

रामः—

मेवं नृपः स्वमुकृत्तनुयातु मिद्धि
 मे शापितो न परिश्रंसि चेन् स्वराज्यम् ॥ २४ ॥

भारतः—हन्त ! अनुत्तरमभिहितम् । भवतु समयतस्ते राज्यं परि-
 पालयामि ।

३ रामः—वत्स ! कः समयः ।

भारतः—मम हस्ते निक्षिप्तं तत्र राज्यं चतुर्दशवर्षान्ते प्रतिमहीतु-
 मिच्छामि ।

४ रामः—एवमस्तु ।

भारतः—आर्य ! श्रुतम् । आर्य ! श्रुतम् । तातः श्रुतम् ।

मवे-चयमपि श्रोतारः ।

५ भारतः—आर्य ! अन्यमपि धरं हर्तुमिच्छामि ।

रामः—वत्स ! किमिच्छसि । किमहं ददामि । किमहमनुग्रास्यामि ।

त्यस्तथा तां गुरुणा मया च रहितां रम्यामयोध्यां पुरी-

मुताभ्यापि भग्नाभिपेक्षमखिलं मत्तन्निधायागतः ।

रक्षार्थं भरतः पुनर्गुणानिधिस्तत्रैव सम्प्रेषितः

कष्टं भो नृपतेर्धुरं सुमहतीमेकः समुत्कर्षति ॥ १ ॥

(विमृश्य) ईदृशमेवैतन् । यावदिदानीमीदृशशोकयिनोदत्तार्थम-
भ्याषुदुःखिनीं मैथिलीं पश्यामि । तन् कं नु खलु गता वैदेही
३ (परिक्रम्यावलोक्य) अये इमानि खलु प्रत्ययाभिपिक्तानि वृ-
मूलानि अदूरगतां मैथिलीं सूचयन्ति । तथाहि,

भ्रमति सलिलं वृश्चावर्णे मफेजमवस्थितं

तृप्तिपतिता नैने त्रिष्टं पिबन्ति जलं खगाः ।

स्थलमभिपतन्त्यार्द्राः कीटा विले जलपूरिते

नववलयिनो वृक्षा मूले जलक्षयरेदया ॥ २ ॥

(विलोस्य ।) अये इयं वैदेही । भोः ! कष्टम् ।

योऽभ्याः करः श्राम्यति दर्पणेऽपि

स नैति रोदं कलशं वहन्त्याः ।

कष्टं घनं स्त्रीजनसौकुमार्यं

समं लताभिः कठिनीकरोति ॥ ३ ॥

(उपेत्य) मैथिलि ! अपि सपो वर्धते ।

सीता—हं अप्यउत्तो । जेदु अप्यउत्तो । [हम् आर्यपुत्रः । जय

३ स्वार्थपुत्रः ।]

रामः—मैथिलि ! यदि ते नारित घर्मविघ्नः, आस्यताम् ।

सीता—जे अप्यउत्तो आणवेदि । (उपविशति ।) [यदार्थपु-

६ आश्रयति ।]

रामः—मैथिलि ! प्रतिवचनार्थिनीमिव त्वां पश्यामि । किमिदम् ।

सीता—सोअसुण्णहिअअस्स विअ अय्यउत्तस्स मुहराओ । किं
एदं । [शोकशून्यहृदयस्येवार्घ्यपुत्रस्य मुखरागः । किमेतत् ।]

रामः—मैथिलि ! स्थाने खलु कृता चिन्ता ।

कृतान्तशस्याभिदूते शरीरे तथैव चावद्दहृदयव्रणो मे ।

मानाफलाः शोकशराभिघातास्तत्रैव तत्रैव पुनः पतन्ति ॥ ४ ॥

सीता—अयउत्तस्स को विअ सन्दाओ । [आर्घ्यपुत्रस्य क इव
सन्तापः ।]

रामः—अस्तत्रभयतस्तातस्यानुसंबत्सरधाद्विधिः । कल्पविशेषेण
निषपनक्रियामिच्छन्ति पितरः । तत् कथं निर्वर्तयिष्यामीत्येताश्चि-
न्त्यते । अथवा ।

गच्छन्ति तुष्टिं खलु येन केन न एव जानन्ति हि तां दशां मे ।

इच्छामि पूजां च तथापि कर्तुं तातस्य रामस्य च सानुत्साम् ॥ ५ ॥

सीता—अय्यउत्त ! णिव्यत्तइरिसत्ति सद्धं भरदो रिद्धीए, अयत्था-
णुस्सं फल्लोदएण वि अय्यउत्तो । एदं तादस्स बहुमदअरं भवि-
स्सदि । [आर्घ्यपुत्र ! निर्वर्तयिष्यति धादे भरत कइथा, अवस्था-
नुत्सं फल्लोदकेनाप्यार्घ्यपुत्रः । एतत् तातस्य बहुमततरं भविष्यति ।]

रामः—मैथिलि !

फलानि दृष्ट्वा दर्भेषु स्वहस्तरचितानि नः ।

स्मारितौ वनवासं च तावन्तग्रापि रोदिति ॥ ६ ॥

(ततः प्रविशति परित्राजकवेपो रावणः ।)

रावणः—एष भोः !

नियतमनियतात्मा रूपमेतद् गृहीत्वा

खरवधकृतैवं राघवं वञ्चयित्वा ।

स्वरपदपरिहीणां हृद्यधाराभिवाहं

जनकनृपमुतां तां हर्तुकामः प्रयासि ॥ ७ ॥

त्यस्त्वा तां गुरुणा मया च गृहितां रम्यामयोध्यां पुरी-

मुदाग्यापि ममामिपेक्षमयिलं मन्वन्निधावागतः ।

रश्मार्थं भरतः पुनर्गुणनिधिस्तत्रैव सम्प्रेषितः

कष्टं भो नृपतेर्धुरं सुमहतीमेकः समुत्कर्षति ॥ १ ॥

(विमृश्य) ईदृशमेवेतन् । यावदिदानीमीदृशशोकविनोदनार्थमत्र
म्याकुदुम्बिनीं मैथिलीं पश्यामि । तन् क नु खलु गता वैदेही !

३ (परिक्रम्यावलोक्य) अये इमानि खलु प्रत्यगाभिषिक्तानि वृक्ष-
मूलानि अदूरगतां मैथिलीं सूचयन्ति । तथाहि,

भ्रमति सलिलं पृश्नार्यते सपेनमयस्थितं

तृपितपतिता नैते द्विष्टं पिबन्ति जलं रगाः ।

स्थलमभिपतन्त्याद्राः कीटा विले जलपूरिते

नयवलयिनो वृक्षा मूले जलक्षयरेखया ॥ २ ॥

(विलोक्य ।) अये इयं वैदेही । भोः ! कष्टम् ।

योऽस्याः करः श्राम्यति दर्पणेऽपि

स नैति खेदं कलशं वहन्त्याः ।

कष्टं धनं स्त्रीजनसांकुमार्यं

ममं लताभिः कठिनीकरोति ॥ ३ ॥

(उपेत्य) मैथिलि ! अपि तपो वर्धते ।

सीता-हं अध्यउत्तो । जेतु अध्यउत्तो । [हम् आर्यपुत्रः । जय-
३ त्वार्यपुत्रः ।]

रामः-मैथिलि ! यदि ते नास्ति धर्मविघ्नः, आस्यताम् ।

सीता-जं अध्यउत्तो आणवेदि । (उपविशति ।) [यदार्यपुत्र-
६ आज्ञापयति ।]

रामः-मैथिलि ! प्रतिवचनार्थिनीमिव त्वां पश्यामि । किमिदम् !

रामः—मैथिलि !

आपृच्छ पुत्रकृतकान् हरिणान् द्रुमांश्च

विन्ध्यं वनं तव सखीर्दयिता लताश्च ॥

वत्स्यामि तेषु हिमवद्भिरिकाननेषु

दीप्तेरिवौषधिवनैरुपरञ्जितेषु ॥ ११ ॥

सीता—जं अय्यउत्तो आणवेदि । [यदार्थपुत्र आहापयति ।]

रावणः—कौसल्यामातः ! अलमतिमनोरथेन । न ते मानुपैर्दृश्यन्ते ।

रामः—भगवन् ! किं हिमवति प्रतिवसन्ति ।

रावणः—अथ किम् ।

रामः—तेन हि पश्यतु भवान् ।

सौवर्णान् वा मृगांस्तान् मे हिमवान् दर्शयिष्यति ।

भिन्नो मद्वाणवेगेन कौञ्चत्वं वा गमिष्यति ॥ १२ ॥

रावणः—(स्वगतम् ।) अहो असह्यः खल्वस्यायलेपः ।

रामः—(दिशो विलोक्य ।) अथे विद्युन्सम्पात इव दृश्यते ।

रावणः—(प्रकाशम् ।) कौसल्यामातः ! इहस्थमेव भवन्तं पूजयति हिमवान् । एष काञ्चनपार्थः ।

रामः—भगवतो वृद्धिरेषा ।

सीता—दिट्ठिआ अय्यउत्तो बह्दइ । [दिष्टार्थपुत्रो वधेति ।]

रामः—न न,

तावत्स्थितानि भाग्यानि यदि स्वयमिहागनः ।

अर्हत्येष हि पूजायां लक्ष्मणं ब्रूहि मैथिलि ॥ १३ ॥

सीता—अय्यउत्त ! णं तिथअत्तादो उवावत्तमाणं कुळयदि पशु-
गच्छेहिस्ति सन्दिट्ठो सोमिर्त्ती । [आर्यपुत्र ! ननु तीर्थयात्रायां
उपावर्तमानं कुलपतिं प्रत्युद्गच्छेति सन्दिष्टः सीमित्रिः ।]

रामः—तेन हि अहमेव यास्यामि ।

सीता—अय्यउत्त ! अहं किं करिस्सं । [आर्यपुत्र ! अहं किं करिष्यामि ।]

रामः—शुश्रूषयस्व भगवन्तम् ।

सीता—जं अय्यउत्तो आणवेदि । [यदार्यपुत्र आज्ञापयति ।]

१ (निक्रान्तो रामः ।)

रावणः—अये, अयमर्घ्यमादायोपसर्पति राघवः । एष इदानीं पूजामनवेक्ष्य धावन्तं मृगं दृष्ट्वा धनुरारोपयति राघवः ।

अहो धलमहो धीर्यमहो सत्त्वमहो जवः ।

राम इत्यक्षरैरल्पैः स्थाने व्याप्तमिदं जगन् ॥ १४ ॥

एष मृगः । एकप्लुतातिक्रान्तशरविषयो वनगहनं प्रविष्टः ।

सीता—(आत्मगतम् ।) अय्यउत्तविरहिदाए मअं मे एत्थ ळप्पज्जइ ।

३ [आर्यपुत्रविरहिताया अयं मेऽग्रेऽपघते ।]

रावणः—(आत्मगतम् ।)

माययापहृते रामे सीतामेकां सपोवनान् ।

हरामि रुदतीं बालाममन्त्रोक्तमिवाहुतिम् ॥ १५ ॥

सीता—जाव उहजं पविसामि । (गन्तुमीहते ।) [यावदुद्वर्जं प्रविशामि ।]

रावणः—(स्वरूप गृहीत्वा ।) सीते ! तिष्ठ तिष्ठ ।

३ सीता—(सभयम् ।) हं को दाणि अअं । [हं क इदानीमयम् ।]

रावणः—किं न जानीये ।

मुद्धे येन मुराः सदानवगणाः शक्रादयो निर्जिता

दृष्ट्वा शूर्पणखाविरूपकरणं श्रुत्वा हतौ भ्रातरौ ।

दर्पाद् दुर्मतिमप्रमेयबलिनं रामं विलोभ्य नृलैः

स त्वां हर्तुमना विशालनयने ! प्राप्तोऽस्म्यहं रावणः ॥ १६ ॥

सीता—हं ज्ञावणो णाम । (प्रतिष्ठते ।) [हं रावणो नाम ।]

रावणः—आः, रावणस्य चक्षुर्विषयमागता क यास्यासि ।

३ सीता—अव्यउत्त ! परिताआहि परिताआहि । सोमिती ! परिता-
आहि परिताआहि मं । [आर्यपुत्र ! परित्रायस्व परित्रायस्व ।
सौमित्रे ! परित्रायस्व परित्रायस्व माम् ।]

६ रावणः—सीते ! श्रूयतां मत्पराक्रमः ।

भद्रः शक्रः कम्पितो वित्तनाथः कृष्टः सोमो मर्दितः सूर्यपुत्रः ।

धिग् भोः स्वर्गं भीतदैत्यैर्निविष्टं धन्या भूमिर्वर्तते यत्र सीता ॥ १७ ॥

सीता—अव्यउत्त ! परिताआहि परिताआहि । सोमिती !
परिताआहि परिताआहि मं । [आर्यपुत्र ! परित्रायस्व परित्रायस्व ।

३ सौमित्रे ! परित्रायस्व परित्रायस्व माम् ।]

रावणः—

रामं वा शरणमुपेहि लक्ष्मणं वा

स्वर्गस्थं दशरथमेव वा नरेन्द्रम् ।

किं वा स्यान् कुपुरुषसंश्रितैर्यचोभि-

र्न ज्वात्रं मृगशिशवः प्रधर्षयन्ति ॥ १८ ॥

सीता—अव्यउत्त ! परिताआहि परिताआहि । सोमिती !
परिताआहि परिताआहि मं । [आर्यपुत्र ! परित्रायस्व परि-

३ त्रायस्व । सौमित्रे ! परित्रायस्व परित्रायस्व माम् ।]

रावणः—

विलपासि किमिदं विशालनेत्रे

विगणय मां च यथा तवार्यपुत्रम् ।

विपुलबलयुतो ममैष योद्धुं

समुरगणोऽप्यसमर्थ एव रामः ॥ १९ ॥

सीता—(सरोयं) सत्तो सि । [शतोऽसि ।]

रावणः—हृहृह ! अहो पतिव्रतायास्तेजः ।

योऽहमुत्पतितो वेगात्त दग्धः सूर्यरश्मिभिः ।

अस्याः परिमितैर्दग्धः शप्तोऽसीत्येभिरक्षरैः ॥ २० ॥

सीता—अय्यउत्त ! परिक्ताआहि परिक्ताआहि । [आर्यपुत्र !
परित्रायस्व परित्रायस्व ।]

३ रावणः—(सीतां गृहीत्वा ।) भो भो जनस्थानवासिनस्तपस्विनः !
मृण्वन्तु मृण्वन्तु भवन्तः ।

मलादेय दशग्रीवः सीतामादाय गच्छति ।

क्षान्नधर्मे यदि स्निग्धः कुर्याद् रामः पराक्रमम् ॥ २१ ॥

सीता—अय्यउत्त ! परिक्ताआहि परिक्ताआहि । [आर्यपुत्र ! परि-
त्रायस्व परित्रायस्व ।]

३ रावणः—(परिक्रामन् विलोक्य ।) अये स्वपक्षपवनोत्क्षेपक्षुभितयन-
पण्डश्चण्डचञ्चुरभिधावत्येष जटायुः । आः तिष्ठेदानीम् ।

मदभुजाकृष्टनिर्लिशकृत्तपश्चभ्रतन्युतैः ।

हधिरैरार्द्रगात्रं त्वां नयामि यमसादनम् ॥ २२ ॥

(निष्क्रान्ता ।)

पञ्चमोऽङ्कः ।

अथ पष्ठोऽङ्कः ।

(ततः प्रविशतो वृद्धताप्यो ।)

३ उभौ—परित्रायतां परित्रायतां भवन्तः ! ।

प्रथमः—

इयं हि नीलोत्पलदामवर्षसा मृणालशुक्रोज्ज्वलदंष्ट्राहिमिता ।

निशाचरेन्द्रेण निशार्धचारिणा मृगीव सीता परिभूय नीयते ॥ १ ॥

द्वितीयः—गया रज्जु तत्रभवती वैदेही

विचेष्टमानेव भुजङ्गमाङ्गना

विधूयमानेव च पुष्पिता रंता ।

प्रसह्य पापेन दशाननेन सा

तपोवनान् सिद्धिरिवापनीयते ॥ २ ॥

उभौ—परिध्रायतो परिध्रायतां भवन्तः ! ।

प्रथमः—(ऊर्ध्वमङ्गोक्त्य ।) अये वचनसमकाल एव दशरथस्या-

३ नृपयं कर्तुं मयि स्थिते क यास्यसीति रावणमाहूयान्तरिक्षमुत्पतितो जटायुः ।

द्वितीयः—एष रोषादुद्धृत्तनयनः प्रतिनिवृत्तो रावणः ।

६ प्रथमः—एष रावणः ।

द्वितीयः—एष जटायुः ।

उभौ—हन्तैतदन्तरिक्षे प्रवृत्तं युद्धम् ।

९ प्रथमः—कश्यप ! कश्यप ! एष्य ऋष्यादीश्वरस्य सारप्रार्थम् ।

पक्षाभ्यां परिभूय धीर्यविषयं द्वन्द्वं प्रतिव्यूहते

तुण्डाभ्यां मुनिघृष्टतीक्ष्णमचलः संवेष्टनं चेष्टते ।

तीक्ष्णरायसफण्टकैरिष नैर्लभ्यमान्तरं वक्षसो

यस्मापैरिष दार्यमाणविषमान्छैलाच्छिला पाटयते ॥ ३ ॥

द्वितीयः—हन्त संकुद्धेन रावणेनासिना ऋष्यादीश्वरः स वक्षिणां-
सदेशे हतः ।

३ उभौ—हा धिरू ! पतितोऽत्रभवान् जटायुः,

प्रथमः—भोः कष्टम् । एष खलु तत्रभवान् जटायुः,

धृत्वा स्ववीर्यसदृशं परमं प्रयत्नं

क्रीडामयूरमिव शत्रुमचिन्तयित्वा ।

दीप्तं निशाचरपतेरवधूय तेजो

नागेन्द्रमभवन्धृष्टं श्यावसन्नः ॥ ४ ॥

उभौ-स्वर्गोऽयमस्तु ।

प्रथमः-काश्यप ! आगम्यताम् । इमं वृत्तान्तं तत्रभवते राघवाय

३ निवेदयिष्यावः ।

द्वितीयः-ब्राह्मन् । प्रथमः कल्पः ।

(निष्क्रान्तौ ।)

४ विष्कम्भकः ।

(ततः प्रविशति काञ्चुकीयः ।)

काञ्चुकीयः-क इह भोः ! काञ्चनतोरणद्वारमशून्यं कुर्वते ।

(प्रविश्य)

प्रतिहारी-अद्य ! अहं विजया ! किं क्रीजदु । [आर्य ! अहं
विजया । किं क्रियताम् ।]

२ काञ्चुकीयः-विजये ! निवेद्यतां निवेद्यतां भरतकुमाराय—एष खलु
रामदर्शनार्थं जनस्थाने प्रस्थितः प्रतिनिवृत्तस्तत्रभवान् इति ।

प्रतिहारी-अद्य ! अवि किदद्यो तादमुमन्तो आजदो । [आर्य !

५ अपि कृतार्थस्तातमुमन्त्र आगतः ।]

काञ्चुकीयः-भवति ! न जाने ।

हृदयस्थितशोकाग्निशोपिताननमागतम् ।

दृष्ट्वायादुलमासीन्मे मुमन्त्रमधुना मनः ॥ ५ ॥

प्रतिहारी-अद्य ! एदे मुणिअ पय्याउळं विअ मे दिअअं ।

[आर्य ! एतच्छ्रुत्वा पर्यादुलमिव मे हृदयम् ।]

१ काञ्चुकीयः-भवति ! किमिदानीं स्थिता । शीघ्रं निवेद्यताम् ।

प्रतिहारी-अद्य ! इअं निवेदेमि । (निष्क्रान्ता ।) [आर्य ! इयं
निवेदयामि ।]

६ काञ्चुकीयः-(विलोक्य ।) अये ! अयमत्रभवान् भरतकुमारः
मुमन्त्रागमनजनितकुतूहलहृदयधीरवत्कलवसनश्चित्रजटापुञ्जपिञ्ज-
रितोत्तमाङ्ग इत एवाभिवर्तते । य एषः,

प्रख्यातसद्गुणगणः प्रतिपक्षकाल—

स्तिग्मांशुर्वंशतिलकस्त्रिदशेन्द्रकल्पः ।

आज्ञावशादखिलभूपरिरक्षणस्यः

श्रीमानुदारकलभेमसमानयानः ॥ ६ ॥

(ततः प्रविशति भरतः प्रतिहारी च ।)

भरतः—विजये ! एयम्, उपगतस्तत्रभवान् सुमन्त्रः ।

गत्वा ॥ पूर्वमयमार्यनिरीक्षणार्थं

लब्धप्रसादशपथे मयि सन्निवृत्ते ।

दृष्ट्वा किमागत इहात्रभवान् सुमन्त्रो

रामं प्रजानयन्बुद्धिमनोभिरामम् ॥ ७ ॥

काञ्चुकीवः—(उपगम्य ।) जयतु कुमारः ।

भरतः—अथ करिमन् प्रदेशे वर्तते तत्रभवान् सुमन्त्रः ।

३ काञ्चुकीवः—असौ काञ्चनतोरणद्वारे ।

भरतः—तेन हि शीघ्रं प्रवेश्यताम् ।

काञ्चुकीवः—यदाज्ञापयति कुमारः । (निष्क्रान्तः ।)

६ (ततः प्रविशति सुमन्त्रः प्रतिहारी च ।)

सुमन्त्रः—(सशोकम्) कष्टं भोः ! कष्टम् ।

नरपतिनिधनं मवानुभूतं नृपतिसुतव्यसनं मयैव दृष्टम् ।

श्रुत इह स च मैथिलीप्रणाशो गुण इव बहूपराद्धमायुषा मे ॥ ८ ॥

प्रतिहारी—(सुमन्त्रमुद्दिश्य ।) एदु एदु अय्यो । एसो भट्टा । उप-
सप्पदु अय्यो । [एत्वेत्वार्यः । एष भर्ता । उपसर्पत्वार्यः ।]

३ सुमन्त्रः—(उपसृत्य ।) जयतु कुमारः ।

भरतः—तात ! अपि दृष्टस्त्वया लोकाविष्युत्पितृत्वेहः । अपि दृष्टं
द्विधामूतमरुन्धतीचारित्रम् । अपि दृष्टं त्वया निष्कारणावहित-

६ वनवासं सौभ्रात्रम् ।

(सुमन्त्रः सचिन्तस्तिष्ठति ।)

प्रतिहारी-भट्टिदारओ खु अप्यं पुच्छदि । [भर्तृदारकः खल्वार्यं
१ पृच्छति ।]

सुमन्त्रः-भवति किं माम् ।

भरतः-(स्यगतम् ।) अतिमहान् खल्वार्यासः । सन्तापाद् भट्ट-
२ हृदयः । (प्रकाशम् ।) अपि मार्गान् प्रतिनिवृत्तस्तत्रभवान् ।

सुमन्त्रः-कुमार ! त्वन्नियोगाद् रामदर्शनार्थं जनस्थानं प्रस्थितः
कथमहमन्तरा प्रतिनिवृत्तिष्ये ।

१५ भरतः-किन्तुखलु क्रोधेन वा लज्जया वात्मानं न दर्शयन्ति ।

सुमन्त्रः-कुमार !

श्रुतः क्रोधो विनीतानां लज्जा वा कृतचेतसाम् ।

मया दृष्टं तु तच्छून्यं तैर्विहीनं तपोवनम् ॥ ९ ॥

भरतः-अथ क गता इति श्रुताः ।

सुमन्त्रः-अस्ति किल किष्किन्धा नाम वनौकसां निवासः । तत्र

३ गता इति श्रुताः ।

भरतः-हन्त ! अविज्ञातपुरुषविशेषाः खलु वानराः । दुःखिताः

प्रतिवसन्ति ।

R.C.

T.H.

॥ सुमन्त्रः-कुमार ! तिर्यग्योनयोऽप्युपकृतमवगच्छन्ति ।

भरत-तात ! कथमिव ।

सुमन्त्रः-

मुग्धीयो भ्रंशितो राज्याद् भ्रात्रा ज्येष्ठेन बालिना ।

हृत्दारो वसश्रैले तुल्यदुःखेन मोक्षितः ॥ १० ॥

हृत् = hṛt

भरतः-तात ! कथं तुल्यदुःखेन नाम ।

सुमन्त्रः-(आत्मगतम् ।) हन्त सर्वमुक्तमेव मया । (प्रकाशम्) कुमार !

१ न खलु किञ्चिन् । ऐश्वर्यभ्रंशतुल्यता मयाभिप्रेता ।

भरतः—तात ! किं ^{concern} गृहसे । स्वर्गं गतेन महाराजपादमूलेन शापितः
स्याः, यदि सत्यं न ब्रूयाः ।

६ मुमन्त्रः—का गतिः । श्रूयतां,

धैरं मुनिजनरयार्थे रक्षसा महता कृतम् ।

सीता मायामुपाभित्य रावणेन ततो हृता ॥ ११ ॥

भरतः—कथं हृतेति । (मोहमुत्पातः ।)

मुमन्त्रः—समाश्वसिहि समाश्वसिहि ।

१ भरतः—(पुनः समाश्वस्य ।) भोः ! कष्टम् ।

पित्रा च बान्धवजनेन च विप्रयुक्तो

दुःखं महन् समनुभूय वनप्रदेशे ।

भार्यावियोगमुपलभ्य पुनर्ममार्यो

जीमूतचन्द्र इव खे प्रभया वियुक्तः ॥ १२ ॥

भोः ! किमिदानीं करिष्ये । भयतु, दृष्टम् । अनुगच्छतु मां तात ।

मुमन्त्रः—यदाज्ञापयति कुमारः ।

६ (उभौ परिक्रामतः ।)

मुमन्त्रः—कुमार ! न खलु न खलु गन्तव्यम् । देवीनां चतुश्शाल-
मिदम् ।

९ भरतः—अग्रय मे कार्यम् । भोः ! क इह प्रतिहारे ।

(प्रविश्य ।)

प्रतिहारी—जेदु भट्टिदारजो । विजया खु जह । [जयतु भार्य-

१२ दारकः । विजया खल्वहम् ।]

भरतः—विजये ! ममागमनं निवेदयाग्रभयत्ये ।

प्रतिहारी—कदमाण भट्टिणीण णिवेदेमि । [कतमस्यै महिन्दे निवे-

१५ दयामि ।]

भरतः—या मां राजानमिच्छति ।

प्रतिहारी—(आत्मगतम् ।) ह किंणुसु भवे । (प्रकाशम् ।) भट्टा !
 १८ तद् । (निश्चान्ता ।) [हं किन्नुपलु भवेत् । मर्तः ! तथा ।]

(ततः प्रविशति कैकेयी प्रतिहारी च ।)

कैकेयी—विजय ! मं पेक्खिदुं भरदो आअदो । [विजये ! मां
 २१ प्रेक्षितुं भरत आगतः ।]

प्रतिहारी—भट्टिणि ! तद् । भट्टिहारअस्स रामस्स सआसादो
 तादसुमन्तो आअदो । तेण सह भट्टिहारओ भरदो भट्टिणि
 २४ पेक्खिदुं इच्छदि किळ । [भट्टिणि ! तथा । भर्तृदारकस्य रामस्य
 सकाशात् तातसुमन्त्र आगतः । तेन सह भर्तृदारको भरतो भट्टिणी
 प्रेक्षितुमिच्छति किळ ।]

२७ कैकेयी—(स्वगतम् ।) केण नु उग्घादेण मं उवाळम्भिरिसदि भरदो ।
 [केन खलून्दातेन मामुपालप्स्यते भरतः ।]

प्रतिहारी—भट्टिणि ! किं पविसदु भट्टिदारओ । [भट्टिणि ! किं
 ३० प्रविशतु भर्तृदारकः ।]

कैकेयी—गच्छ । पवेसेहि ण । [गच्छ प्रवेशयैनम् ।]
 प्रतिहारी—भट्टिणि ! तद् ! (परिक्रम्योपमृत्य) जेदु भट्टिदारओ ।

३३ पविसदु किळ । [भट्टिणि ! तथा । जयतु भर्तृदारकः । प्रविशतु
 किळ ।]

भरतः—विजये ! किं निवेदितम् ।

३६ प्रतिहारी—आम ।

भरतः—तेन हि प्रविशायः ।

(प्रविशतः ।)

३९ कैकेयी—जाद ! विअआ मन्तेदि—रामस्स सआसादो सुमन्तो
 आअदोत्ति । [जान ! विजया मन्त्रपते—रामस्य सकाशान् सुमन्त्र
 भागत इति ।]

४२ भरतः—अतः परं प्रियं निवेदयाम्यत्रभवत्यै ।

कैकेयी—जाद ! अवि कोसञ्ज्जा मुमिन्ना अ सहावइदब्बा ।

[जात ! अपि कौसल्या मुमिन्ना च शब्दापयितव्ये ।]

४५ भरतः—ने खलु ताभ्यां श्रोतव्यम् ।

कैकेयी—(आत्मगतम् ।) हं किणुहु भवे । (प्रकाशम्) । भणाहि

जाद ! [हं किन्तु खलु भवेत् । भण जात ! ।]

४८ भरतः—श्रूयतां,

यः स्वराज्यं परित्यज्य त्वन्नियोगाद् वनं गतः ।

तस्य भार्या हृता सीता पर्याप्तस्ते मनोरथः ॥ १३ ॥

कैकेयी—हूँ ।

भरतः—

हन्त भोः ! सत्ययुक्तानामिक्ष्याकृणां मनस्विनाम् ।

यधूप्रधर्पणं प्राप्तं प्राप्यात्रभवतीं वधूम् ॥ १४ ॥

कैकेयी—(आत्मगतम् ।) भोदु, दाणि काळो कहेवं । (प्रकाशम् ।)

जाद ! तुषे ण आणासि महाराजस्स सावं । [भवतु, हृदानीं कालः

१ कथयितुम् । जात ! त्वं न जानासि महाराजस्य शापम् ।]

भरतः—किं शप्तो महाराजः ।

कैकेयी—सुमन्त ! आअक्ख वित्थरेण । [सुमन्त्र ! आचइव

६ वित्थरेण ।]

सुमन्त्रः—यदाज्ञापयति भवती । कुमार ! श्रूयताम्—पुरा मृगायां

गतेन महाराजेन कस्मिंश्चिन् सरसि कलशं पूरयमाणो वनगज-

९ बृंहितानुकारिशब्दसमुत्पन्नवनगजशङ्कया शब्दवेधिना शरेण विपन्न-

चक्षुषो महर्षेश्चक्षुर्भूतो मुनितनयो हिसितः ।

भरतः—हिसित इति । शान्तं पापं शान्तं पापम् । ततस्ततः ।

१२ सुमन्त्रः—ततस्तमेवंगतं दृष्ट्वा,

तेनोक्तं रुदितस्यान्ते मुनिना सत्यमाधिना ।

यथाहं भोस्त्वमप्येवं पुत्रशोकाद् विपत्स्यसे ॥ १५ ॥

■ इति ।

भरतः—नन्विदं कष्टं नाम ।

१ कैकेयी—जाद ! तद्गणिमिसं अवराहे मं निविशविअ पुत्तओ रामो वणं पेसिदो, णहु रज्जलोहेण । अपरिहरणीओ महरिसि-सावो पुत्तविप्पयासं विणा ण होइ । [जात ! एतन्निमित्तमपराधे

६ मां निक्षिप्य पुत्रको रामो वनं प्रेषितः, न खलु राज्यलोभेन । अपरि-हरणीयो महर्षिशापः पुत्रविप्रयासं विना न भवति ।]

भरतः—अथ तुल्ये पुत्रविप्रयासे कथमहमरण्यं न प्रेषितः ।

९ कैकेयी—जाद ! मादुल्लुक्के वत्तमाणस्स पइदीहूदो दे विप्पयासो । [जात ! मातुल्लुक्के वर्तमानस्य प्रकृतीभूतस्ते विप्रयासः ।]

भरतः—अथ चतुर्दश वर्षाणि किं कारणमवेक्षितानि ।

१२ कैकेयी—जाद ! चवइस दिअस त्ति वत्तुकामाण पय्याठळहिअआए चवइस वरिसाणि त्ति उत्त । [जात ! चतुर्विंश दिवसा इति वस्तु-कामया पर्याकुलहृदयया चतुर्विंश वर्षाणीत्युक्तम् ।]

१५ भरतः—अस्ति पाण्डित्यं सम्यग् विचारयितुम् । अथ विदितमेतद् गुरुजनस्य ।

सुमन्त्रः—कुमार ! वसिष्ठवामदेवप्रभृतीनामनुमतं विदितं च ।

१८ भरतः—हन्त त्रैलोक्यसाक्षिणः स्वत्वेते । दिष्टयान्तपराद्धात्रभवती । अम्ब ! यद् भ्रातृद्वेहान् समुत्पन्नमन्युना मया दूयितात्रभवती, तन् सर्वं मर्षयितव्यम् । अम्ब ! अभिवादये ।

२१ कैकेयी—जाद ! का णाम मादा पुत्तअस्स अवराहं ण मरिसेदि । उट्टेहि उट्टेहि । को एत्थ दोसो । [जात ! का नाम माता पुत्रक-स्यापराधं न मर्षयति । उत्तिष्ठोत्तिष्ठ । कोऽत्र दोषः ।]

२४ भरतः—अनुगृहीतोऽस्मि । आपृच्छाम्यत्रभवतीम् । अयंवाहमार्यस्य
साहाय्यार्थं कृत्स्नं राजमण्डलमुद्योजयामि । अयमिदानीं,
बेलामिमां मत्तगजान्धकारां करोमि सैन्योपनिवेशनद्वाम् ।
बलंस्तरङ्गिञ्च नयामि तुल्यं ग्लानिं समुद्रं सह रावणेन ॥ १६ ॥
अये शब्द इव । तूष्णीं ह्यायतां शब्दः ।
(प्रविश्य ।)

३ प्रतिहारी—जेटु कुमारो । इयं वृत्तन्तं सुणिअ जेटुभट्टिणी मोहं
गता । [जयमु कुमारः । इमं वृत्तन्तं श्रुत्वा जेटुभट्टिणी मोहं गता ।]
कैकेयी—हं !

६ भरतः—कथं मोहमुपगताम्या ।
कैकेयी—एहि जाद ! अय्यं अस्सामहस्सामो । [एहि ! जात !
आयामाभासयिष्यावः ।]

९ भरतः—यदाज्ञापयत्यम्बा ।
(निष्क्रान्ताः सर्वे ।)
पृष्ठोऽङ्कः ।

अथ सप्तमोऽङ्कः ।

(ततः प्रविशति तापसः ।)

३ तापसः—नन्दिलक ! नन्दिलक !
(प्रविश्य)

नन्दिलकः—अय्य ! अअं मिह । [आर्य ! अवमास्मि ।]

६ तापसः—नन्दिलक ! कुलपतिर्विज्ञापयति—अयं राज्ञः स्वदारापहा-
रिणं प्रैलोक्यविद्रावणं रावणं नाशयिष्या राक्षसगणविहङ्गुं पुण-
गणयिमूपणं विभीषणमभिपिच्य देवदेवर्षिसिद्धविमलचारिणं सः

९ भवती सीतामादाय ऋक्षराक्षसवानरमुखैः परिप्लुतः सम्प्राप्तस्त्र-

तापसीनामभिवन्दनार्थमभ्यन्तरं प्रविष्टा चिरायते खलु मैथिली ।
(विलोक्य ।) अये इयं वैदेही ,

सखीति सीतेति च जानकीति यथावयः स्निग्धतरं मनुपेति ।
तपस्विदारैर्जनकेन्द्रपुत्री सम्भाष्यमाणा समुपैति मन्दम् ॥ ३ ॥

(ततः प्रविशति सीता तापसी च ।)

तापसी—हृळा ! एसो दे कुहुम्बिओ । उवसण्ण णं । ण सक्कं तुमं
३ एआइणि पेक्खिदुं । [हळा ! एए ते कुहुम्बिकः । उपसर्पेणम् । न
शक्यं स्वामेकाकिनीं प्रेक्षितुम् ।]

सीता—ई ! अज्ज वि अघिस्ससणीअं विअ मे पडिभादि । (उपसृत्य ।)
६ जेदु अट्ठउत्तो । [हम् ! अद्याप्यविश्वसनीयमिव मे प्रतिभाति ।
जयस्वार्यपुत्रः ।]

रामः—मैथिलि ! अपि जानासि, पूर्वाधिष्ठानमस्माकं जनस्थानः
९ मासीन् । अप्यत्र ज्ञायन्ते पुत्रकृतका वृक्षाः ।

सीता—जाणामि जाणामि । ओळोइअपत्तआ कळ्ळोअइदव्वा दाणिं
संवुत्ता । [जानामि जानामि । भवत्येकितपत्रका उल्लोकयितव्या
१२ इदानीं संवृत्ताः ।]

रामः—एवमेतन् । निग्रस्थलोत्पादको हि कालः । मैथिलि ! अप्यु-
पलभ्यतेऽस्य सम्पर्णस्याधस्ताच्छुक्लवाससं भरतं दृष्ट्वा परित्रस्तं
१५ मृगयूयमासीन् ।

सीता—अप्यवत्त ! दिदं मु सुमरामि । [आर्यपुत्र ! इदं खलु
स्मरामि ।]

१८ रामः—अयं तु नस्तपसः साक्षिभूतो महाकच्छः । अत्रास्माभिरा-
सीनैस्तावस्य निवपनक्रियां चिन्तयद्भिः काञ्चनपार्श्वो नाम मृगः
दृष्टः ।

१ रामः—अम्बाः ! अभिवाद्ये ।

सर्वाः—जाद ! चिरं जीव । दिष्टिआ वड्डामो अवसिदपडिण्णं =

२ तुमं पुमज्जिणं सह वड्डण पेक्खिअ । [जात ! चिरं जीव । दिष्ट्या
वर्षामहे अवसितप्रतिजे त्वां कुशलिनं सह वप्त्वा प्रेक्ष्य ।]

रामः—अनुगृहीतोऽस्मि ।

३ लक्ष्मणः—अम्बाः ! अभिवाद्ये ।

सर्वाः—जाद ! चिरं जीव । [जात ! चिरं जीव ।]

लक्ष्मणः—अनुगृहीतोऽस्मि ।

४ सीता—अध्या ! वन्दामि । [आर्याः ! वन्दे ।]

सर्वाः—वच्छे ! चिरमङ्गला होहि । [वत्से ! चिरमङ्गला भव ।]

सीता—अनुगृहीदग्निह । [अनुगृहीतास्मि ।]

५ भरतः—आर्य ! अभिवाद्ये भरतोऽहमस्मि ।

रामः—एहोहि वत्स ! इत्यावुपुमार ! स्वरित, आयुष्मान् भव ।

वक्षः प्रसारय कवाटपुटप्रमाण—

मालिङ्ग मां सुविपुलेन भुजद्वयेन ।

उन्नामयाननमिदं शरदिन्दुकल्पं

प्रह्लादय व्यसनदग्धभिदं शरीरम् ॥ ७ ॥

६ भरतः—अनुगृहीतोऽस्मि । आर्ये ! अभिवाद्ये भरतोऽहमस्मि ।

सीता—अध्यउत्तेण चिरसञ्चारी होहि । [आर्यपुत्रेण चिरसञ्चारी

७ भव ।]

भरतः—अनुगृहीतोऽस्मि । आर्य ! अभिवाद्ये ।

लक्ष्मणः—एहोहि वत्स ! दीर्घायुर्भव । परिध्वजस्व गाढम् ।

८ (मालिङ्गति ।)

भरतः—अनुगृहीतोऽस्मि । आर्ये प्रतिगृह्यतां राज्यभारः ।

रामः—वत्स ! कथमिव ।

- १ कैकेयी-जाद ! चिरादिब्रह्मसिद्धो ह्यु एसो मनोरहो । [जात !
चिराभिलषितः स्वस्वेष मनोरथः ।]
(ततः प्रविशति शत्रुघ्नः ।)

१२ शत्रुघ्नः-

विविधैर्व्यसनैः क्लिष्टमङ्घ्रिगुणतेजसम् ।

द्रष्टुं मे त्वरते युद्धा रावणान्तर्करं गुरुम् ॥ ८ ॥

(उपगम्य ।) आर्य ! शत्रुघ्नोऽहमभिवादये ।

रामः-एहोहि वत्स ! स्वस्ति, आयुष्मान् भव ।

१ शत्रुघ्नः-अनुगृहीतोऽस्मि । आर्ये अभिवादये ।

सीता-वच्छ ! चिरं जीव । [वत्स ! चिरं जीव ।]

शत्रुघ्नः-अनुगृहीतोऽस्मि । आर्य ! अभिवादये ।

१ लक्ष्मणः-स्वस्ति, आयुष्मान् भव ।

शत्रुघ्नः-अनुगृहीतोऽस्मि । आर्य ! एतां वसिष्ठवामदेवौ सह

प्रवृत्तिभिरभिषेकं पुरस्कृत्य त्वदर्शनमभिलषतः ।

तीर्थोदकेन मुनिभिः स्वयमाहूतेन

नानानदीनदगतेन तव प्रसादान् ।

इच्छन्ति ते मुनिगणाः प्रयमाभिषेकं

द्रष्टुं मुत्तं सलिलसिक्तमिवारविन्दम् ॥ ९ ॥

कैकेयी-गच्छ जाद ! अभिब्रूसेहि अभिसेअं । [गच्छ जात !

अभिलषाभिषेकम् ।]

१ रामः-यदाज्ञापयत्यम्या । (निःक्रान्तः ।)

(नेत्ये)

जयतु भवान् । जयतु स्वामी । जयतु महाराजः । जयतु देवः ।

१ जयतु भद्रमुखाः । जयन्वार्यः । जयतु रावणान्तर्करः ।

कैकेयी-एदे पुरोहिदा कञ्चुएणो पुत्तअम्स मे विजअपोस वड्ड-

अन्तो आमीहि पूजअन्ति । [णो पुरोहिताः कम्बुकिनः पुत्रकस्य

१ मे विजयघोषं वर्धयन्त आशीर्षिः पूजयन्ति ।]

सुमित्रा-पद्मीओ परिचारखा सज्जणा अ पुत्तअस्स मे विजअं
वट्टअन्ति । [प्रकृतयः परिचास्काः सज्जनाश्च पुत्रकस्य मे विजयं

१२ वर्धयन्ति ।]

(नेपाथे)

मो भो जनस्थानवासिनस्तपस्विनः ! शृण्वन्तु शृण्वन्तु भवन्तः ।

हत्वा रिपुप्रभवमप्रतिमं तमौघं

सूर्योऽन्धकारमिव शौर्यमर्थमयूखैः ।

सीतामघाय्य सकलाशुभवर्जनीयां

रामौ महीं जयति सर्वजनाभिरामः ॥ १० ॥

कैकेयी-अम्महे, पुत्तस्स मे विजअघोसणा वट्टइइ । [अम्महे पुत्रस्य
मे विजयघोषणा वर्धते ।]

३ (ततः प्रविशति कृताग्रिको रामः सपरिवारः ।)

रामः- (विलोक्याकाशे ।) भोस्तात !

स्वर्गेऽपि तुष्टिमुपागच्छ विमुञ्च धैर्यं

कर्म त्वयामिलपितं मयि यन् तदेतत् ।

राजा किलामि भुवि सत्कृतभागवाही

धर्मेण लोकपरिरक्षणमभ्युपेतम् ॥ ११ ॥

भारतः-

अधिगतमृषशब्दं धार्यमाणस्तपत्रं

विकसितकृतमौलिं तीर्थतोयाभिषिक्तम् ।

गुरुमधिगतलीलं बन्धमानं जनौघं—

नवशशिनमिवार्धं पश्यतो मे न रुमिः ॥ १२ ॥

शकुन्तलः- एतदार्याभिषेकेण कुलं मे नष्टकस्मपम् ।

पुनः प्रकाशतां वाति सोमस्येवोदये जगत् ॥ १३ ॥

रामः—यन्त लक्ष्मण ! अधिगतराज्योऽहमस्मि ।

लक्ष्मणः—दिष्टया भवान् वर्धते ।

२ (प्रविश्य)

काम्पुर्जीयः—जयतु महाराजः । एष रत्नं तत्रभवान् विभीषणो
विज्ञापयति, सुग्रीवनीलमैन्दजाभ्ययद्वनूमन्प्रमुखाश्चानुगच्छन्तो

६ विज्ञापयन्ति—दिष्टया भवान् वर्धते इति ।

रामः—सहायानां प्रसादाद् वर्धते इति कथ्यताम् ।

काम्पुर्जीयः—यदाज्ञापयति महाराजः ।

९ किञ्चि—धृष्ट्या नु हि । इदं अच्युदत्तं अञ्जोऽज्ञार्जं पेम्बिरदु
इच्छामि । [धृष्ट्या गच्छस्मि । इममच्युदत्तमयोऽप्यार्जं प्रेक्षितुमिच्छामि ।]

१२ रामः—द्रष्टव्यं भवती । (विलोक्य ।) अये प्रभाभिर्वनमिदमरिक्तं
सूर्येण प्रतिमाति । (विभाव्य ।) आ ज्ञातम् । सम्प्रार्तं पुष्पकं
दिवि रावणस्य विमानम् । कृतसमयमिदं स्मृतमाश्रुपगच्छतीति ।

१५ तन् सर्वं रावणताम् ।

(सर्वं आरोहन्ति ।)

रामः— अद्य यास्यामि पुरीमयोध्यां

मन्वन्धिमिश्रैरनुगम्यमानः ।

लक्ष्मणः— अद्यैव पश्यन्तु य नागराभ्यां

घनं मनश्चमिबोदययम् ॥ १४ ॥

(भरतवाक्यम् ।)

यथा रामञ्च जानस्या कम्पुभिश्च समागताः ।

तथा लक्ष्म्या समायुक्तो राजा भूमिं प्रयास्य नः ॥ १५ ॥

(निःक्रान्तः सर्वे ।)

सप्तमोऽङ्कः ।

प्रतिमानाऽर्थः समस्तम् ।

श्लोकानुक्रमणिका ।

अक्षोभ्यः शोभितः	I.	17	उभयस्यास्ति	V.	9
अङ्गे मे स्मृता	II	18	एतदायांभिः	VII.	13
अत्र रामश्च सीता	IV.	4	एते ते देवतानां	III.	7
अथ स्वदववः	IV.	12	एते भृत्याः स्वानि	II.	13
अथैव यास्यामि	VII.	14	कर्मपथं चिरं	II.	17
अधिगतं मृगं	VII.	12	ह्रमा धावन्तीव	III.	2
अनपत्या वयं	II.	8	कर्णौ स्वरागहनं	I.	8
अनुचरति शशाङ्कं	I.	25	कस्यासौ सदृशः	IV.	6
अन्यास्यमानः	III.	15	कामं दयतः	III.	5
अपि सुगुण तच्चापि	IV.	21	काले गन्धवागता	III.	12
अये ते वृषिणो	IV.	11	कुतः प्रोद्यो	VI.	9
अयं सन्त्येनं	VII.	5	कृतान्तशस्याभिः	V.	4
अयं हि पतितः	III.	14	कृत्वा स्वर्वायं	VI.	4
अयममरपते-	II	21	कर्मप्राप्ते हते	I.	15
अयशामि यदि	III	21	क ते ज्येष्ठो	II.	14
अयाध्यामद्वर्षाः	III.	19	गच्छन्ति तुष्टिं	V.	5
अमुरसमरः	IV.	10	गतो रामः प्रियं	II.	20
अहं पश्चात्	IV.	15	गत्वा तु पूर्वः	VI.	7
अहं हि दुःखः	II.	9	गत्वा पूर्वं स्वः	IV.	17
अहो बलमहो	V.	14	गुरोर्मे पादः	I.	27
आदर्शं वल्कलाः	I.	9	गोपहिना यथा	III.	23
आपृच्छ पुत्रकृतः	V.	11	घनः स्पष्टो धीरः	IV.	7
आरब्धे पट्टे	I	5	चरति पुलिनेषु	I.	2
आशावन्तः	IV.	28	धीरमात्रोत्तरीः	I.	31
इदं गृहं तत्	III.	13	छत्रं मन्वज्जनं	I.	3
इदं तत् क्षीमयं	IV.	14	जय नरवर	VII.	1
इदानीं भूमिः	I	4	तं चिन्तयामि	IV.	22
इयं स्वयं गच्छतु	IV.	13	ते स्मृत्वा मुक्तः	III	11
इयं हि नीलोत्पलः	VI.	1	तत्र यास्यामि	III.	24
इयमेका पृथिव्यां	V.	1	तत्र सङ्ग्रामः	I.	28
इह स्थास्यामि	IV.	19	तदैव पुत्रः	II.	10

विलपमि किमिदं	V.	19	समुदितयल०	VII.	2
विविधैर्ग्यंसनैः	VII.	■	सीताभयः पानु	I.	1
बेलामिमां	VI.	16	सुर्मावो अंशितो	V.	10
चैर मुनिजन०	VI.	11	सुचिरेणापि	IV.	26
शशुभलश्मज०	I.	7	सूयं इय गतो	II.	7
शरीरेऽरिः	I.	12	सावर्णान् वा मृगान्	V.	12
शुल्के विपणितं	I.	15	स्वर्गं गते नर०	IV.	1
शूभ्य प्राप्नो यदि	II.	11	स्वर्गेऽपि तुष्टि०	VII.	11
श्लोकादवचनाद्	I.	16	स्वैर हि पश्यन्तु	I	29
अद्वेय. स्वजनस्य	IV.	27	हरषा रिपुप्रभव०	VII.	10
ध्रुवा तै वनगमने	I.	30	हन्त भोः सख०	VI.	14
सकृन् हृष्टासि	II.	16	हा वरस राम	II.	4
सखीति सीतेति	VII.	3	हृदय भव	III.	9
सत्यमन्ध जित०	II.	6	हृदयस्थित०	VI.	5
सम बाप्तेण	I.	6			

अभिषेकस्य कथावस्तु ।

अथ किष्किन्धा-सुन्दर-युद्धकाण्डगतं रामचरितं सव प्रपञ्चितम्, अन्ते च देवदेवेशरथानुमत्या रामो राज्येऽभिषिक्तः ।

पात्राणि ।

पुरुषाः—

रामाः—दशरथस्य ज्येष्ठः पुत्रः ।

लक्ष्मण —रामानुजः ।

सुग्रीवः—कपीश्वरः ।

नीलः—सुग्रीवविधेयो बानरः ।

विभीषणः—लङ्केश्वरस्य भ्राता ।

याली—किष्किन्धाधिपतिः ।

भरद्वाजः—यालिनृपः ।

रावणः—लङ्केश्वरः ।

हनुमान्—बानरमुख्यः ।

बलाभ्यक्षः—बानरसेनापतिः ।

विशुक्तिद्वः—राक्षसः ।

साहकुर्कः—लङ्केश्वरस्य वार्ताहरः ।

भक्षः

हृन्मित्रः } —लङ्केश्वरस्य पुत्रौ ।

शुक्रसारणी—मायारूपधारिणी राक्षसी ।

दिलमुत्तः—सुग्रीवस्य वार्ताहरः ।

ककुभः—बानरेश्वरस्य भृत्यः ।

काम्पुकीयः—राक्षसेश्वरस्य भृत्यः ।

काम्पुकीयः—बानरेश्वरस्य भृत्यः ।

प्रथमः

द्वितीयः } —विद्याधरः ।

तृतीयः

भक्तिः

वर्णः

स्त्रियः—

मीमा—सामयिकी ।

तात—वामिकी ।

राक्षसः

Errata

Page	Act, verse, line	Incorrect	Correct
349.	iv. 8 ³	विमीरगः	विमीरगः
363.	vi. 11 ¹	प्रभाषाचं	प्रभाषाचं
367.	vi. 26 ⁴	प्रविश्यति	प्रविशति
36 ¹¹ .	vi. 34 ³	भगवान्	भगवान्

॥ श्रीः ॥

भासनाटकचक्रे

अभिषेकनाटकम् ।

(नान्यन्ते तनः प्रविशति सूत्रधारः)

सूत्रधारः—

यो गाधिपुत्रमखविघ्नकराभिहन्ता
युद्धे विराधखरदूषणवीर्यहन्ता ।
दर्पोद्यतोत्थणकबन्धकपीन्द्रहन्ता

पायान् स यो निशिचरेन्द्रकुलाभिहन्ता ॥ १ ॥

एवमार्यमिश्रान् विज्ञापयामि । (परिक्रम्यावलोक्य) अये किष्टुखलु
मयि विज्ञापनव्यग्रे शब्द इव श्रूयते । अह्म ! पश्यामि ।

(नेपथ्ये)

सुग्रीव ! इत इतः ।

(प्रविश्य)

१ पारिषादिकः—भाव !

धुतोनुस्त्वेष समुत्थितो ध्वनिः
प्रवर्तते श्रोत्रविदारणो महान
प्रचण्डवातोद्धतभीमगामिनां

बलाहकानामिव खेऽभिगर्जताम् ॥ २ ॥

सूत्रधारः—मार्प ! किं नावगच्छसि । एष खलु सीतापहरणजनित-
सन्तापस्य रघुकुलप्रदीपस्य सर्वलोकनयनाभिरामस्य रामस्य च,

३ दाराभिर्मर्शेननिर्विपयीकृतस्य सर्वहर्षक्षराजस्य सुविपुलमहाप्रीवस्य
सुप्रीवस्य च परस्परोपकारकृतप्रतिज्ञयोः सर्ववानराधिपतिं हेम-
मालिनं वालिनं हन्तुं समुद्योगः प्रवर्तते । तत एतौ हि,

इदानीं राज्यविभ्रष्टं सुप्रीवं रामलक्ष्मणौ ।

पुनः स्थापयितुं प्राप्ताविन्द्रं हरिहराविव ॥ ३ ॥

(निःक्रान्तौ)

स्थापना ।

३ (ततः प्रविशति रामो, लक्ष्मणसुप्रीवौ, हनुमांश्च ।)

रामः—सुप्रीव ! इत इतः ।

मत्सायकान्निहतभिन्नविकीर्णदेहं

शङ्खे तवाद्य सहसा भुवि पातयामि ।

राजन् ! भयं त्यज ममापि समीपवर्ती

दृष्टस्त्वया च समरे निहतः स वाली ॥ ४ ॥

सुप्रीवः—देव ! अहं स्वत्वार्थस्य प्रसादाद् देवानामपि राज्यमाशङ्के,
किं पुनर्वानराणाम् । पुनः,

मुक्तो देव ! तवाद्य वालिहृदयं भेतुं न मे संशयः

सालान् सप्त महावने हिमगिरेः शृङ्गोपमाश्रूधर ! ।

भित्त्वा वेगवशान् प्रविश्य धरणीं गत्वा च नागालये

भजन् वीर ! पयोनिधौ पुनरयं सम्प्राप्तवान् सायकः ॥ ५ ॥

हनुमान्—

तव नृप ! मुखनिःसृतैर्वचोभि-

र्विगतमया हि वयं विनष्टशोकाः ।

रघुवर ! हरये जयं प्रदातुं

गिरिमभिगच्छ सनीरनीरदाम् ॥ ६ ॥

लक्ष्मणः—आर्य ! सोपहोहतया वनान्तरस्याभितः खलु किष्कि-
न्धया भवितव्यम् ।

३ सुग्रीवः—सम्यगाह कुमारः ।

सम्प्राप्ता हरिवरबाहुसम्प्रगुप्ता

* किष्किन्ध्या तव नृप ! बाहुसम्प्रगुप्ता ।

तिष्ठ त्वे नृप ! करोम्यहं विसंशं —

नादेन, प्रचलमहीधरं नृलोकम् ॥ ७ ॥

रामः—भयतु, गच्छ ।

सुग्रीवः—यदाज्ञापयति देवः । (परिक्रम्य) भोः !

अपराधमनुद्दिश्य परित्यक्तस्त्वया विभो ! ।

युद्धे त्वत्पादशुभ्रूपां सुग्रीवः कर्तुमिच्छति ॥ ८ ॥

(नेपथ्ये)

कथं कथं सुग्रीव इति ।

३ (ततः प्रविशति बाली, गृहीतवस्त्रया तारया सह ।)

बाली—कथं कथं सुग्रीव इति ।

तारे ! विमुञ्च मम वस्त्रमनिन्दिताङ्घ्रि !

प्रत्यस्तवस्त्रनयने ! किमसि प्रवृत्ता ।

* सुग्रीयमन ममरे विनिर्वाण्यमानं

तै पडय द्योणिनपरिष्टुममर्यगाग्रम् ॥ ९ ॥

तारा—पसीअउ पसीअउ महाराओ । अप्पेण कारणेण ण आग-

मिस्सइ सुग्रीओ । ता अमणवमणेण सह सम्मन्तिअ गन्तव्यं ।

३ [प्रसीदतु प्रसीदतु महाराजः । अप्पेण कारणेण नागमिप्पयति सुग्रीवः ।
तद्माणवणेण सह सम्मन्त्य गन्तव्यम् ।]

बाली—आः,

शक्रो वा भवतु गतिः शशाङ्कवम्ब्रे !

शत्रोर्मे निशितपरश्वधः, शिवो वा ।

नालं मामभिमुखमेत्य सम्प्रहर्तुं

विष्णुर्वा विकसितपुण्डरीकनेत्रः ॥ १० ॥

तारा—पसीअठ पसीअठ महाराओ । इमस्स जणस्स अणुमाई
दाव करेउं अरिहेदि महाराओ । [प्रसीदतु प्रसीदतु महाराजः ।
अस्य जनस्थानुग्रहं तावत् कर्तुमर्हति महाराजः ।]

वाली—श्रूयतां मत्पराक्रमः ।

सारे ! मया रत्न पुरामृतमन्थनेऽपि

गत्वा प्रहस्य मुरदानवद्वैत्यसङ्घान् ।

उत्फुल्लनेत्रमुरगेन्द्रमुदमक्ष्य-

माकृष्यमाणमवलोक्य सुविस्मितास्ते ॥ ११ ॥

तारा—पसीअठ पसीअठ महाराओ । [प्रसीदतु प्रसीदतु महाराजः ।]

वाली—आः, मम वशानुवर्तिनी भव । प्रविश त्वमभ्यन्तरम् ।

३ तारा—एसा गच्छामि मन्दभाआ । (निष्क्रान्ता) [यथा गच्छामि
मन्दभागा ।]

वाली—हन्त प्रविष्टा तारा । यावद्दई सुप्रीव भग्नप्रीव करोमि ।

४ (द्रुतमुपगम्य) सुप्रीव ! तिष्ठ तिष्ठ ।

इन्द्रो वा शरणं तेऽस्तु प्रभुर्वा मधुसूदनः ।

मशश्रुण्मथमासाद्य सजीवो नैव यास्यसि ॥ १२ ॥

इत इतः ।

सुप्रीवः—यदाज्ञापयति महाराजः ।

३ (उर्भां नियुद्ध कुस्तः ।)

रामः—एष एष वाली,

सन्दोषश्चष्टमरफनेत्रो

मुष्टिं धृत्वा गाढमुदत्तदर्ष्टः ।

गर्जेन् भीमं वानरो भाति युद्धे

मंवर्त्ताग्निः सन्दिग्धसुर्यैव ॥ १३ ॥

रुद्रमणः—मुग्धीवमपि पश्यत्यार्यः,

विरासितशतपत्ररफनेत्रः

कनकमयाद्गदनद्धर्षाननाहुः ।

हरिश्चरमुपयाति, वानरत्वाद्

गुग्ममभिमूय मतां विहाय वृत्तम् ॥ १४ ॥

वालिना ताडितः पतितः मुग्धीवः ।

द्वुनाम्—दा ! धिक् । (एतन्ममं रामपुराणम्) जयतु देवः । अस्त्यै-

१ पादगथा ।

पलयात वानरेन्द्रस्तु दुर्घटञ्च पतिर्मम ।

अवस्था क्षपर्धक्षय सर्वमार्येण चिन्तयताम् ॥ १५ ॥

रामः—हनुमन् ! अलमलं मन्त्रमेण । एतदनुग्रीयते । (शरं मुक्या)

हन्त पतितो वालो ।

१ रुद्रमणः—एष एष वाली,

हरिश्चरलितगात्रः, श्वान्तसारफनेत्रः

अठिगधिपुनःवाहुः कान्तलोके विविधुः ।

अभिपतति कथमिच्छद् धीरमाह्वयमानः

दारुणपरिबीले क्षान्तयोगो दारिरम् ॥ १६ ॥

वाली—(मोहमुत्तमम्) पुनः शमाश्रय शरे नामरुणानि बाधादिना

रामदुःखम्)

युक्तं भो ! नरपतिधर्ममास्थितेन

युद्धे मां हलयितुमक्रमेण राम ! ।

वीरेण व्यपगतधर्मसंशयेन

लोकानां हलमपनेतुमुद्यतेन ॥ १७ ॥

हन्त भो !

भवता सौम्यरूपेण यशसो भाजनेन च ।

हलेन मां प्रहरता प्रसूढमयशः कृतम् ॥ १८ ॥

भो राघव ! वीरवत्कलधारिणा वेपविपर्यस्तचित्तेन मम भ्रात्रा
सह युद्धस्यप्रस्थाधर्म्यः खलु प्रच्छन्नो वधः ।

रामः—कथमधर्म्यः खलु प्रच्छन्नो वध इति ।

१ बाली—कः संशयः ।

रामः—न खल्वेतत् । पश्य,

वागुराच्छन्नमाश्रित्य मृगाणामिष्यते वधः ।

वध्यत्वाच्च मृगत्वाच्च भवाञ्छन्नेन दण्डितः ॥ १९ ॥

बाली—दण्डय इति मां भवान् मन्यते ।

रामः—कः संशयः ।

२ बाली—केन कारणेन ।

रामः—अगम्यागमनेन ।

बाली—अगम्यागमनेनेति । एषोऽस्माकं धर्मः ।

३ रामः—ननु युक्तं भो !

भवता वानरेन्द्रेण धर्माधर्मौ विजानता ।

आत्मानं भृगुमुद्दिश्य भ्रातृदाराभिर्मर्शनम् ॥ २० ॥

बाली—भ्रातृदाराभिर्मर्शनेन तुल्यदोषयोरहमेव दण्डितो, न सुग्रीवः ।

रामः—दण्डितस्त्वं हि दण्ड्यत्वाद्, अदण्ड्यो नैव दण्ड्यते ।

४ बाली—

सुग्रीवेणाभिमृष्टाभूद् धर्मपत्नी गुरोर्मम ।

तस्मै दाराभिमर्शेन कथं दण्डयोऽस्मि राघव ! ॥ २१ ॥

[रामः—न त्वेव हि कदाचिज्ज्येष्ठस्य यवीयसो दाराभिमर्शनम् ।
 वाली—हन्त अनुत्तरा वयम् । भवता दण्डितत्वाद् विगतपा-
 ३ पोऽहं ननु ।

रामः—एवमस्तु ।

सुग्रीवः—हा धिक् ।

- करिकरसदृशौ गजेन्द्रगामि-

स्तव रिपुशस्त्रपरिक्षताङ्गदौ च ।

अयनितलगतौ समीक्ष्य याहू

हरिवर ! हा पततीव मेऽथ चित्तम् ॥ २२ ॥

[वाली—सुग्रीव ! अलमलं विपादेन । ईदृशो लोरुधर्मः ।

(नेपथ्ये)

३ हा हा महाराजो ।

वाली—सुग्रीव ! संवार्यतां संवार्यतां स्त्रीजनः । एवंगतं नाहंति
 मां द्रष्टुम् ।

४ सुग्रीवः—यदाज्ञापयति महाराजः । हनूमन् ! एवं क्रियताम् ।

हनूमान्—यदाज्ञापयति कुमारः । (निष्क्रान्तः ।)

(ततः प्रविश्यत्यङ्गदो हनूमाथ)

५ हनूमान्—अङ्गद ! इत इतः ।

अङ्गदः—

श्रुत्या कालवर्जं यान्तं हरिमृगगणेश्वरम् ।

समापतितसन्तापः प्रयामि शिथिलक्रमः ॥ २३ ॥

हनूमन् ! कुत्र महाराजः ।

हनुमान्-एष महाराजः,

शरनिर्मिन्नहृदयो विभाति धरणीतले ।

गुह्यशक्तिस्तमाक्रान्तो यथा क्रौञ्चचलोत्तमः ॥ २४ ॥

भक्तः—(उपसृत्य) हा महाराज !

अतिबलमुखशायी पूर्वमासीर्हृदिन्द्रः

क्षितितलपरिवर्तो क्षीणसर्वाङ्गचेष्टः ।

शरवरपरिवीतं व्यक्तमुत्सृज्य देहं

किमभिलषसि वीर स्वर्गमथाभिगन्तुम् ॥ २५ ॥

(इति भूमौ पतितः ।)

बाली-अह्मद ! अलमलं विपादेन । भोः सुग्रीव !

मया कृतं दोषमपास्य युद्धया

त्वया हरीणामधिपेन सम्यक् ।

विमुच्य रोषं परिगृह्य धर्मं

कुलप्रवालं परिगृह्यतां नः ॥ २६ ॥

सुग्रीवः—यदाज्ञापयति महाराजः ।

बाली—भो राघव ! यस्मिन् कस्मिन् आपराधेऽनयोर्वा नरचापलं

१ हन्तुमर्हसि ।

रामः—पादम् ।

बाली—सुग्रीव ! अतिगृह्यतामस्मत्कुलधनं हेममाल्य ।

६ सुग्रीवः—अनुगृहीतोऽस्मि । (प्रतिगृह्णाति ।)

बाली—हनुमन् ! आपन्नावन् ।

हनुमान्—यदाज्ञापयति महाराजः । (निजम् अवित्य) इमा अपावः ।

१ बाली—(आचम्य) परित्यजन्तीव मां प्राणाः । इमा गङ्गाप्रभृतयो

महानद्य एता उर्वश्यादयोऽप्सरसो मामभिगताः । एष महारजः

१ मयापि वन्तुम् ।

हंसप्रयुक्तो वीरवाही विमानः कालेन प्रेषितो मां नेतुमागतः ।
 १२ भवतु । अयमयमागच्छामि । (स्वर्गतः ।)

सर्वे-हा ॥ महाराज !

रामः-हन्त स्वर्गं गतो वाली । सुग्रीव ! क्रियतामस्य संस्कारः ।

१५ सुग्रीवः-यदाज्ञापयति देवः ।

रामः-लक्ष्मण ! सुग्रीवस्याभिप्रेतः कल्प्यताम् ।

लक्ष्मणः-यदाज्ञापयत्यार्यः ।

१८ (निष्क्रान्ताः सर्वे ।)

प्रथमोऽङ्कः ।

अथ द्वितीयोऽङ्कः ।

(ततः प्रविशति ककुभः ।)

१ ककुभः-निष्ठिनप्रायत्यान् कार्यस्याद्दरज्यापृताः सर्वे वानरयूथपाः ।

२ तस्मादहमपि किञ्चिदाद्दरजातं सम्भावयामि । (तथा करोति)

(प्रविश्य)

५ विलमुनः-पेसिओ मिह महाज्जाणु सुग्रीवेण-अय्यरामस्स किदो-
 वआरप्पन्धुवआरणिमिले मज्झामु दिमामु सीताविज्जअणे पेसिआ

६ मज्जे वागरा आअदा । तेसं दस्सिगापहमुहस्स सुमारस्स अह-

७ दम्म पवुत्तिं जाणिअ सिग्गे आअण्टसि । ता कडिणुट्ट गओ

८ सुमारो । (परिक्लम्यान्नो विलोम्भ्य) एसो अय्यरुद्धो । जाव पे

९ पुण्डामि । (उत्पत्य) मुहं अय्यस्स । [प्रेषितोऽस्मि महाराजेन

१२ सुग्रीवेण-आयंरामस्य हृत्प्रेषणकारणमुपकारनिमित्तं मर्षामु दिशामु

सीताविचक्षणे प्रेषिताः सर्वे वानरा जागताः । तेषां दक्षिणापथमुनस्य

कुमारस्याग्रदस्य प्रवृत्तिं ज्ञात्वा शीघ्रमागच्छेति । तत् कृतुं गतः

१५ कुमारः । एष आर्यककुभः । चावदेनं पृच्छामि । सुखमार्यस्य ।]

ककुभः—अये विलमुखः । कुतो भवान् ।

विलमुखः—अय्य ! महाराजस्स सासणेण कुमारं अद्गदं पेक्खिदुं

१८ आअदो म्हि । [आर्य ! महाराजस्य शासनेन कुमारमद्गदं प्रेक्षितु-
मागतोऽसि ।]

ककुभः—अपि कुशली आर्यरामो महाराजश्च । *

२१ विलमुखः—आम् ।

ककुभः—कोऽभिप्रायो महाराजस्य ।

(विलमुखः पेसिओ म्हि इति पूर्ववत् पठति)

२४ ककुभः—किं न जानीपे निष्ठितमर्थं कार्यस्य ।

विलमुखः—किं किम् ।

ककुभः—श्रूयतां,

लब्ध्वा वृत्तान्तं रामपत्न्याः रमेन्द्राद्

आरुह्यागेन्द्रं सद्विपेन्द्रं महेन्द्रम् ।

लङ्कामभ्येतुं वायुपुत्रेण शीघ्रं

वीर्यप्राबल्याद्द्विघृतः सागरोऽथ ॥ १ ॥

तस्मादागच्छ, कुमारपादमूलमेव संश्रयावः ।

(निष्क्रान्तौ ।)

१ विष्कम्भकः ।

(तत् प्रविशति राक्षसीगणपरिबृता सीता ।)

सीता—हृदि अदिधीराः सु म्हि मन्दभाआ । जा अय्यउत्तविरहिदा

६ रक्खसराजमवणं आणीदा अणिट्ठाणि अणरिहाणि जहमणोरुहप्प-
वुत्ताणि बअणाणि साविअमाणा जीवामि मन्दभाआ । आहु

- अय्यउत्तसाअण्णण कइं वि अत्ताणं पय्यवत्थावेमि । किंणुलु
 १ अज पज्जाळिअमाणे कम्मआरणिमण्डले उदअप्पसेओ विअ
 किञ्चि दिअअप्पसादो समुप्पण्णो । किंणुलु मं अन्तरेण पसण्ण-
 दिअओ अय्यउत्तो मवे । [हा विग् अतिधीरा सत्त्वस्मि मन्दभागा ।
 १२ यायंपुत्रविरहिता राक्षसराजमवनमानीतानिष्टान्यनहांणि ययामनोरथ-
 प्रवृत्तानि वृषणानि आन्वमाणा जीयामि मन्दभागा । अधवा धार्य-
 पुत्रनायकप्रत्ययेन कथमप्यात्मानं पर्यवस्थापयामि । किन्तुखल्वद्य
 १५ मन्वात्पमाने कर्मकाराणिमण्डले उदकप्रसेक इव किञ्चिद् हृदयप्रसादः
 समुपपन्नः । किन्तुस्रुतु मामन्धरेण प्रसन्नहृदय आर्यपुत्रो भवेत् ।]

(ततः प्रविशति हनुमान् अङ्गुलीयकहस्तः ।)

- १८ हनुमान्—(लङ्कां प्रविश्य) अहो रावणमवनतस्य विन्यासः ।

कनकरचितचित्रतोरणादृषा

मणिवरविद्रुमशोभितप्रदेशा ।

विमलविश्रुतसञ्चितैर्विमानै-

र्वियति महेन्द्रपुरीव भाति लङ्का ॥ २ ॥

अहोतुल्यलु,

एतां प्राप्य दशमीवो राजलक्ष्मीमनुत्तमाम् ।

| विमार्गेप्रतिपन्नत्वाद् व्यापादयितुमुद्यतः ॥ ३ ॥

(सर्वतो गत्वा) विचरितप्राया मया लङ्का ।

गर्मागारविनिष्कृतेषु बहुशः शालाविमानादिषु

ज्ञानागारनिज्ञाचरेन्द्रभवनप्रासादहर्म्येषु च ।

पानागारनिशान्तदशविधरेष्वाक्रान्तेवानस्यई

सर्वे भोः ! विवितं न चैव नृपतेः पत्नी मया दृश्यते ॥ ४ ॥

अहो व्यर्थो मे परिश्रमः । भवतु, एतद्धर्म्यप्रमारुहावलोकयामि ।

(तथा कृत्वा) अये अयं प्रमदवनराशिः । इमं प्रविश्य परीक्षिष्ये ।

३ (प्रविश्यावलोक्य) अहो प्रमदवनसमृद्धिः । इह हि,

कनकरचितविद्रुमेन्द्रनीलै-

विहृतमहाद्रुमपङ्क्तिचित्रदेशा ।

रुचिरत्तरनगा विमासि शुभ्रा

नभसि सुरेन्द्रविहारभूमिकल्पा ॥ ५ ॥

अपि च,

चित्रप्रसक्तहेमधातुरचिराः कैलाशचट्टा मया

नानावारिचराण्डजैर्विरचिता एष्टा मया दीर्घिकाः ।

१ नित्यं पुष्पफलाढ्यपादपयुता देशाश्च एष्टा मया

१ सर्वे एष्टमिदं हि रावणगृहे सीता न एष्टा मया ॥ ६ ॥

कोनुलस्येतस्मिन् प्रदेशे सप्रभ इव दृश्यते । सत्र तावदवलोकयामि-

(तथा कृत्वा) अये कानुलस्वियम् ।

राक्षसीभिः परिवृता विहृताभिः सुमध्यमा ।

नीलजीमूतमध्यस्था विशुद्धेखेव शोभते ॥ ७ ॥

दीपा,

असितभुजगरुत्पां धारयन्त्येकवर्णी

वरपरिमितमध्या कान्तसंसक्तचिता ।

अनशनरूपा देहा बाष्पसंमिच्छयन्त्रा

सरसिजकमालेयातपे विप्रविद्धा ॥ ८ ॥

अये कथं दीपिकावलोकः । (विलोक्य) अये रावणः ।

मणिविरचितमौलिश्चाहताग्रायताग्रो

मदसलिलव्यामी मत्तमातङ्गलीलः ।

युवतिजननिकाये मात्यसौ राक्षसेक्षो

हरिस्त्रि हरिणीनामन्तरे चेष्टमानः ॥ ९ ॥

किमिदानीं करिष्ये । भवतु, दृष्टम् । एनमशोकमादपमाहृष्ट कोट-
रान्तरितो भूत्वा दृढं वृत्तान्तं ह्यास्वामि । (तथा करोति ।)

३ (ततः प्रविशति रावणः सपत्न्यारः ।)

रावणः—

दिव्यानैः सुरदैत्यदानवचमूविद्रायणं रावणं

युद्धे हृडसुरेभदन्तकुलिसन्ध्यालीढवक्षरस्थलम् ।

सीता मामविचेकिनी न रमते सक्ता च मुग्धेक्षणा

क्षुब्धे क्षत्रियतापमे ध्रुवमहो ह्रस्वस्य विप्रक्रिया ॥ १० ॥

(ऊर्ध्वमवलोक्य) एष एष चन्द्रमाः,

रजतरचितदर्पणप्रकाशः

करनिर्गर्हद्वयं ममामिपीडय ।

उदयति गगने विजृम्भमाणः

कुमुदवनप्रियवान्धवः शशाङ्कः ॥ ११ ॥

(परिक्रम्य) एषा सीता पादपमूलमाश्रित्य ध्यानसंवीतहृदयानशन-

क्षामयदना स्वदेहमिव प्रवेशुकामा सुदृग्दृष्टनोदरी दुर्दिनान्तरीता

३ चन्द्रलेखेव राक्षसीप्राणपरिवृतोपविष्टा । यैषा,

अपास्य भोगान् मां चैव श्रियं च महतीमिमाम् ।

मानुषे न्यक्तहृदया नैव वृत्तयन्वमागता ॥ १२ ॥

इन्मान्-हन्त सुविज्ञातम् ।

इयं सा राजतनया पत्नी रामस्य मैथिली ।

सिंहदर्शनविभ्रम्भा मृगीव परितप्यते ॥ १३ ॥

रावणः—(उपेत्य)

सीते ! त्यज त्वं व्रतमुप्रचर्य
 भजस्व मां भामिनि ! सर्वपात्रैः ।
 अपास्य तं मानुषमद्य भद्रे !
 गतायुषं कामपयान्निवृत्तम् ॥ १४ ॥

सीता—हस्तो खु रावणको, जो वज्रगदसिद्धि वि ण जानादि ।
 [हास्यः खलु रावणः, यो वज्रगतसिद्धिमपि न जानाति ।]
 १ हनुमान्—(उक्त्वाधम्) अहो रावणस्यावलेपः ।

तौ च बाहु नविज्ञाय तच्चापि सुमहद् धनुः ।
 सायकं चापि रामस्य गतायुरिति भाषते ॥ १५ ॥
 न शक्नोमि रोषं धारयितुम् । भवतु, अहमेवार्यरामस्य कार्य-
 साधयामि । अथवा,

यद्यहं रावणं हन्मि कार्यसिद्धिर्भविष्यति ।
 यदि मां प्रहरेद् रक्षो महत् कार्यं विपद्यते ॥ १६ ॥

रावणः—

धरतनु ! तनुगात्रि ! कान्तनेत्रे ।
 सुखलयदामनिभां विमुच्य वेणीम् ।
 षट्पद्ममणिस्तम्भूषिताङ्गं
 दशक्षिरसं भजसा भजस्व देवि ! ॥ १७ ॥

सीता—ई विपरीतो गु घम्भो, जं जीवदि सु अअ पापरकरसो ।
 [ई, विपरीतः खलु घम्भः, यद् जीवति खल्वप्य पापराक्षसः ।]

१ रावणः—ननु देवि ।

सीता—सप्तो सि । [सप्तोऽपि ।]

२ रावणः—हहह, अहो पतिप्रतायास्तेजः ।

देवाः सेन्द्रादयो भग्ना दानवाश्च मया रणे ।

सोऽहं मोहं गतोऽस्म्यद्य सीतायास्त्रिभिर्धरैः ॥ १८ ॥

(नेपथ्ये)

जयतु देवः । जयतु लङ्केधरः । जयतु स्वामी । जयतु महाराजः ।

१ इहा नाहिकाः पूर्णाः । अतिक्रामति स्नानवेला । इत् इतो महाराजः ।

(निष्क्रान्तः सपरिवारो रावणः ।)

हनूमाद्-हन्त निर्गतो रावणः, मुमाश्च राक्षसस्त्रियः ।

१ अयं कालो देवीमुपसर्पितुम् । (कोटरादवध्य) जयत्वविधवा ।

प्रेपितोऽहं नरेन्द्रेण रामेण विदितात्मना ।

त्वद्गतदेहसन्तापविह्वलीकृतचेतसा ॥ १९ ॥

सीता-(आत्मगतम्) कोणुषु अजं, पापरूपसो अप्यउत्तवेरओ

त्ति अत्ताणं ववदिसिअ वाणररूपेण मं वञ्चिदुकामो भवे । भोदु,

१ तुद्विआ भयिस्स । [कोनुखल्लय, वापराक्षम भार्यपुत्रमन्वर्थात्पा-

त्माने व्यपदिश्य वानररूपेण मं वञ्चयितुकामो भवेत् । भवतु,

तूणीका भयिष्यामि ।]

१ हनूमाद्-कथं न प्रत्येति भवती । अल्पमन्यप्रद्वया । भोतुमर्हति

भवती ।

इक्ष्वाकुमुलर्दापेन सन्धाय हरिणा त्वहम् ।

प्रेपितस्त्वद्विचित्यर्थे हनूमान् नाम धानरः ॥ २० ॥

सीता-(आत्मगतम्) ओ वा को वा भोदु । व्यप्यउत्तागाममद्वि-

ताणेण अहं एद्रेण अभिभासिस्स । (प्रकाशम्) भइ ! को वुत्तन्तो

१ अप्यउत्ताम्म । [को वा को वा भवतु । भार्यपुत्रनाममन्वर्थात्तेनाह-

मेतेवाभिभासिये । भइ ! को वृतात्म भार्यपुत्रस्य ।]

हनूमाद्-भवति ! श्रूयताम्,

अनशनपरितप्तं पाण्डु स क्षामवक्त्रं

। तव वरगुणाचिन्तावीतलावण्यलीलम् ।

बहति विगतधैर्यं हीयमानं शरीरं

मनसिजशरदग्धं बाष्पपर्याकुलाक्षम् ॥ २१ ॥

- सीता—(आत्मगतम्) - हृदि वीळिता खुं म्नि मन्दभावा एवं
 सोअन्तं अय्यउत्तं सुणिअ । अय्यउत्तस्स विरहपरिस्समो पि मे
 १ सफळो संघुत्तो त्ति पेक्खामि, जदि खु अअं वाणरो सधं मन्तेदि ।
 अय्यउत्तस्स श्मस्सि जणे अणुकोसं परिस्समं च सुणिअ सुहस्स
 दुक्खस्स अ अन्तरे छोळाअदि थिअ मे हिअअं (प्रकाशम्) भइ ।
 २ कइं तुम्हेहि अय्यउत्तस्स सङ्गमो जांदो । [हा थिअ प्रीडिता
 खल्वस्मि मन्दभावा एवं शोचन्तमार्यपुत्रं ध्रुवा । आर्यपुत्रस्य विरह-
 ३ परिधमोऽपि मे सफळः संवृत्त इति पश्यामि, यदि खल्वप्य वानर-
 ४ सार्य मन्त्रयते । आर्यपुत्रस्यास्मिन् जनेऽनुकोशं परिधमं च ध्रुव-
 सुखस्य दुःखस्य चान्तरे दौलभ्यत इव मे हृदयम् । भद्र ! कथं युग्मा-
 निरार्यपुत्रस्य संगमो जातः ।]
 ५ हनुमान्—भवति ! श्रूयतां ।

हत्या घालिनमाहवे कपिवरं त्वत्कारणादग्रजे

सुप्रीवस्य कृतं नरेन्द्रतनये ! राख्यं हरीणां ततः ।

राज्ञा त्वद्विचयाय चापि हरयः सर्वा दिशः प्रेषिता-

स्तेषामस्म्यहमद्य गृध्रवचनान् त्वां देवि ! सम्प्राप्तवान् ॥ २२ ॥

अपि च, ईदृशमिव ।

- सीता—अहो अजरुणा क्खु इस्सरा एव्वं सोअन्तं अय्यउत्तं क-
 १ अन्तो । [अहो अजरुणाः खल्वीश्वरा एवं शोचन्तमार्यपुत्रं कुर्वन्तः ।]
 हनुमान्—भवति ! मा विपादेन । रामो हि,

प्रगृहीतमहाचापो वृतो वानरसेनया ।

समुद्धर्तुं दशमीं च लङ्कामेवामियास्यति ॥ २३ ॥

सीता—किण्णुमु सिविणो मए दिट्ठो । भद ! अवि सच्चं । ण
आणामि । [किण्णुखलु म्वमो मया दृष्टः । भद्र ! अपि सत्यम् ।

३ म जानामि ।]

हनुमान्—(स्फगतम्) भोः ! कष्टम् ।

एवं गाढं परिज्ञाय भर्तारं भर्तृवन्मला ।

न प्रत्यायति शोकात्तां यथा देहान्तरं गता ॥ २४ ॥

(प्रकाशम्) भवति ! अयमिदानीं,

समुदितवरचापघ्राणपाणि पतिमिह राजमुत्ते ! तवानयामि ।

अथ हि विगतसंज्ञया मयि त्वं नरवरपार्श्वगता विनीतशोका ॥ २५ ॥

सीता—भद ! एवं मे अवस्थे मुणिअ अय्यउत्तो जह सोअपरवमो

ण होइ, तह मे उत्तन्ते भणेहि । [भद्र ! एतां मेऽवस्थां ध्रुवायैषुग्रे ,

३ यथा शोकपरवशो न भवति, तथा मे वृत्तान्तं भण ।]

हनुमान्—यदाज्ञापयति भवती ।

सीता—गच्छ, कथ्यमिदं होतु । [गच्छ कार्यमिदमभवत् ।]

६ हनुमान्—अनुगृहीतोऽस्मि । (परिश्रम्य) कथमिदानीं ममागमनं

रावणाय निवेदयामि । भवतु, दृष्टम् ।

परभृतगणजुष्टं पद्मपण्डाभिगमं

सुरचिरतरुपण्डं तोयशभे त्रिदृष्टम् ।

वज्रपरणधिर्मर्दः वानने पूर्णविन्या

विगलविरवर्षे रात्रमेव करोमि ॥ २६ ॥

(निजान्ता)

द्वितीयोऽङ्कः ।

अथ तृतीयोऽङ्कः ।

(ततः प्रविशति शङ्कुकर्णः)

३ शङ्कुकर्णः—क इह भो ! काञ्चनतोरणद्वारमशून्यं कुरुते ।

(प्रविश्य)

प्रतिहारी—अय्य ! अहं विजया । किं करीअदु । [भार्य ! अहं

६ विजया । किं क्रियताम् ।]

शङ्कुकर्णः—विजये ! निवेद्यतां निवेद्यतां महाराजाय लङ्केश्वराय—
भग्नप्रायाशोकवनिकेति । कुतः,

यस्यां न प्रियमण्डनापि महिषी देवस्य सण्डोदरी

स्नेहाल्लुम्पति पट्टवाग्ध्रं च पुनर्वीजन्ति यस्यां भयान् ।

धीजन्तो मलयानिला अपि करैरस्पृष्ट्वा लज्जामा

सेयं शक्रिपोरशोकवनिका भग्नेति विज्ञाप्यताम् ॥ १ ॥

प्रतिहारी—अय्य ! णिधं भट्टिपादमूले वत्तमाणस्स जणस्स अदिट्ठं
पुरुषो अञ्जं सम्भमो । किं एदं । [भार्य ! त्वयं भर्तृपादमूले

२ वर्तमानस्य जनस्याट्टपूर्वोऽयं संभ्रमः । किमेतद् ।]

शङ्कुकर्णः—भवति ! अतिपाति कार्यमिदम् । शीघ्रं निवेद्यतां
निवेद्यताम् ।

१ प्रतिहारी—अय्य ! इयं णिवेदेमि । (निष्क्रान्ता) [भार्य ! इयं
निवेदयामि ।]

शङ्कुकर्णः—(पुरतो विलोक्य) अये अये महाराजो लङ्केश्वर इत

१ एवाभिवर्तते । य एषः,

अमलकमलसन्निभोऽप्रनेत्रः

चक्रकमयोज्ज्वलदीपिकापुरोगः ।

त्वरितमभिपतत्यसौ सरोषो

युगपरिणामसमुद्यतो यथार्कः ॥ २ ॥

(ततः प्रविशति यथानिर्दिष्टो रावणः ।)

रावणः—

कथं कथं भो नववाक्यवादिञ्चृणोमि शीघ्रं वद केन चाद्य ।

मुमूर्षुणा मुक्तभयेन घृष्टं वनाभिमर्दात् परिधर्षितोऽहम् ॥ ३ ॥

शङ्कुकर्णः—(उपसृत्य) जयतु महाराजः । अविदितागमनेन केनचिद्
वानरेण ससंरम्भमभिमृदिताशोकवनिका ।

१ रावणः—(सायणम्) कथं वानरेणेति । गच्छ, शीघ्रं निगृह्यानय ।

शङ्कुकर्णः—यदाज्ञापयति महाराजः । (निष्क्रान्तः ।)

रावणः—भवतु भवतु ।

युधि जगत्त्रयमीतिकृतोऽपि मे यदि कृतं त्रिदशैरिदमप्रियम् ।

अनुभवन्त्यचिरादमृताशिनः फलमतो निजशाठ्यसमुद्भवम् ॥ ४ ॥

(प्रविश्य)

शङ्कुकर्णः—जयतु महाराजः । महाराज ! महाबलः खलु स

३ वानरः । तेन खलु मृणालवदुत्पादिताः सालवृक्षाः, मुष्टिना भग्नो
दारुपर्वतकः, पाणितलाभ्यामभिमृदितानि रत्नागृहाणि, नादेनैव
विसंक्षीकृताः प्रमदवनपालाः । तस्य ग्रहणसमर्थं बलमाज्ञापयितु-

६ मर्हति महाराजः ।

रावणः—तेन हि किङ्कराणां सहस्रं बलमाज्ञापय वानरग्रहणाय ।

शङ्कुकर्णः—यदाज्ञापयति महाराजः । (निष्क्रम्य प्रविश्य) जयतु

१ महाराजः ।

अस्मदीयैर्महारुशैरस्मदीया महानलाः ।

क्षिप्रमेव हतास्तेन किङ्करा दुमयोधिना ॥ ५ ॥

रावणः—कथं हता इति । तेन हि कुमारमश्रमाज्ञापय वानरग्रहणाय ।

शङ्कुकर्णः—यदाज्ञापयति महाराजः । (निष्क्रान्तः ।)

३ रावणः—(विचिन्त्य)

कुमारो हि कृतास्त्रश्च शूरश्च बलवानपि ।

प्रसह्य चापि गृहीयाद्धन्याद् वा तं वनौकसम् ॥ ६ ॥

(प्रविश्य)

शङ्कुकर्णः—अनन्तरीयं बलमाज्ञापयितुमर्हति महाराजः ।

३ रावणः—किमर्थम् ।

शङ्कुकर्णः—श्रोतुमर्हति महाराजः । कुमारं वानरमभिगच्छन्तं दृष्ट्वा
महाराजेनानाघ्रापिता अप्यनुगताः पञ्च सेनापतयः ।

६ रावणः—ततस्ततः ।

शङ्कुकर्णः—ततस्तानभिद्रुतान् दृष्ट्वा किञ्चिद् भीत इय तोरण-
माश्रित्य काञ्चनपरिघमुद्यम्य निपातित्वास्तेन हरिणा पञ्च सेना-
पतयः ।

रावणः—ततस्ततः ।

शङ्कुकर्णः—ततः कुमारमक्षं

क्रोधान् संरक्तनेत्रं त्वरिततरहयं स्यन्दनं बाहयन्तं

प्रावृट्कालाभ्रकल्पं परमलघुतरं बाणजालान् वमन्तम् ।

तान् बाणान् निर्विघ्नन् कपिरपि सहसा सद्रथे लङ्घयित्वा

कण्ठे सद्गृह्य घृष्टं मुदिततरमुखो मुष्टिना निर्जघान ॥ ७ ॥

रावणः—(सरोपम्) आः, कथं कथं निर्जघानेति ।

तिष्ठ त्वमहमेवैनमासाद्य कपिजन्तुकम् ।

एष मस्मीत्योभ्यम्मज्जोघानलकणैः क्षणान् ॥ ८ ॥

शङ्कुकर्णः—प्रसीदतु प्रसीदतु महाराजः । कुमारमक्षं निहतं श्रुत्वा

क्रोधाविष्टद्वयः कुमारेन्द्रजिह्वाभिगतवांस्तं वनौकसम् ।

३ रावणः—तेन हि गच्छ । भूयो ज्ञायतां वृत्तान्तः ।

शङ्कुर्गणः—यदाज्ञापयति महाराजः । (निजान्तः ।)

रावणः—कुमारो हि कृतास्त्रश्च,

जयदये युधि वीराणां यधो वा विजयोऽथवा ।

तथापि क्षुद्रकर्मदं मेहमप्यनमोज्वरः ॥ ९ ॥

(प्रविश्य)

शङ्कुर्गणः—जयतु महाराजः । जयतु लङ्केश्वरः । जयतु भद्रमुखः ।

संवृत्तं तुमुलं शुद्धं कुमारस्य च तस्य च ।

ततः स वानरः शीघ्रं यद्वः पाशेन माम्प्रतम् ॥ १० ॥

रावणः—कोऽत्र विस्मय इन्द्रजिता शात्रामृगो यद्व इति । कोऽत्र भोः !

(प्रविश्य)

राक्षसः—जयतु महाराजः ।

रावणः—गच्छ विभीषणस्तारदाहूयताम् ।

राक्षसः—यदाज्ञापयति महाराजः । (निजान्तः ।)

रावणः—स्वमपि तावद् वानरमानय ।

शङ्कुर्गणः—यदाज्ञापयति महाराजः । (निजान्तः ।)

रावणः—(विचिन्त्य) भोः ! कष्टम् ।

अचिन्त्या मनसा लङ्का सहितैः मुरदानवैः ।

अभिभूय दशग्रीव प्रविष्टः किल वानरः ॥ ११ ॥

अपि च,

जित्वा प्रेलास्यमाजौ समुत्पन्नमुत्तं यन्मया गर्वितेन

मान्त्वा कैनासमीक्षं स्वगणपरिभृते साकमाह्वय देव्या ।

लक्ष्म्या तस्मान् प्रमार्दं पुनरगमुतया नन्दिनानाहतत्वाद्

दत्तं शत्रं च ताभ्यां यदि वपिविहनिच्छन्ना तन्मम स्यात् ॥ १२ ॥

१. दशग्रीवो मनेज्वरः ।

in guide

(ततः प्रविशति विभीषणः ।)

विभीषणः—(सविमर्शम्) अहोतुल्यं महाराजस्य विपरीता लङ्

३ बुद्धिः संवृत्ता । कुतः,

मयोक्तो मैथिली तस्मै यदुक्तो दीयतामिति ।

॥ मे शृणोति वचनं मुह्यदां शोककारणान् ॥ १३ ॥

(उपेत्य)

जयतु महाराजः ।

१ रावणः—विभीषण ! एहोहि । उपविश ।

विभीषणः—एष एष उपविशामि । (उपविशति)

रावणः—विभीषण ! निर्विण्णमिव त्वां लक्ष्ये {dejected}

६ विभीषणः—निर्वेद एष स्वस्वनुक्तग्राहिणं स्वामिनमुपाश्रितं
मृत्युजनस्य । *S-mo-13 m an 943 wai-13*

रावणः—छिद्यतामेषा कथा । त्वमपि तावद् वानरमानय ।

९ विभीषणः—यदाज्ञापयति महाराजः । (निष्क्रान्तः ।)

(ततः प्रविशति राक्षसैरुद्दीतो हनुमान् ।)

७ सर्वे—आः इत इतः ।

८ हनुमान्—

नैवाहं धर्षिस्तेन नैर्ऋतेन दुरात्मना ।

स्वयं ग्रहणमापन्नो राक्षसेशदिदृक्षया ॥ १४ ॥

(उपगम्य)

मो राजन् ! अपि कुशली भवान् ।

३ रावणः—(सावशम्) विभीषण ! किमस्य तत् कर्म ।

विभीषणः—महाराज ! अनोऽप्यधिकम् ।

रावणः—कथं त्वमवगच्छसि ।

विभीषणः—प्रद्युम्नमर्हति महाराजः कस्त्वमिति ।

रावणः—भो वानर ! कस्त्वम् । केन कारणेन घर्षितोऽस्माकमन्तःपुरं

३ प्रविष्टः ।

हनूमान्—भोः ! श्रूयताम्,

अञ्जनार्यां सगुत्पन्नो मारुतस्यौरसः सुतः ।

प्रेषितो राघवेणाहं हनूमान् नाम वानरः ॥ १५ ॥

विभीषणः—महाराज ! किं श्रुतम् ।

रावणः—किं श्रुतेन ।

४ विभीषणः—हनूमन् ! किमाह तत्रभवान् राघवः ।

हनूमान्—भोः ! श्रूयतां रामशासनम् ।

रावणः—कथं कथं रामशासनमित्याह । आः हन्वतामर्यं वानरः ।

५ विभीषणः—प्रसीदतु प्रसीदतु महाराजः । सर्वापराधेष्ववध्याः खलु
६ दृताः । अथवा रामस्य घचनं श्रुत्वा पश्चाद् यथेष्टे कर्तुमर्हति
महाराजः ।

७ रावणः—भो वानर ! किमाह स मानुषः ।

हनूमान्—भोः ! श्रूयतां,

षष्ठारण्यपेहि शङ्करं वा प्रविश च दुर्गतमं रसातलं वा ।

८ शरवरपरिभिन्नसर्पगात्रं यमसदनं प्रतिपापयाम्यहं त्वाम् ॥ १६ ॥

इति ।

रावणः—ह ह ह ।

दिन्यास्त्रिदशगणा मयाभिभूता

दैत्येन्द्रा मम वशवर्तिनः समस्ताः ।

पौलस्त्योऽप्यपहृतपुष्पकोऽवसन्नो

९ भो ! रामः कथमभियाति मानुषो माम् ॥ १७ ॥

significant *quest*

१ हनूमान्—एवविधेन भवता किमर्थं प्रच्छन्ने तस्य दारापहरणं कृतम् ।
विभीषणः—सम्यगाहं हनूमान् ।

अपास्य मायया रामं त्वया राक्षसपुङ्गव ! ।

मिश्रुवेपं समास्थाय चलेनापहृता हि सा ॥ १८ ॥

रावणः—विभीषण ! किं विपक्षपक्षमवलम्ब्यसे ।

विभीषणः— ।

प्रसीद राजन् ! वचनं हितं मे प्रदीयतां राघवधर्मपत्नी ।

इदं कुले राक्षसपुङ्गवेन त्वया हि नेच्छामि विपद्यमानम् ॥ १९ ॥

रावणः—विभीषण ! अलमलं भवेन ।

कथं लम्बस्तः सिद्धो मृगेण विनिपात्यते ।

गजो वा मुमहान् मत्तः शृगालेन निह्न्यते ॥ २० ॥

हनूमान्—भो रावण ! विपद्यमानभाग्येन भवता किं युक्तं राघवमेव
वक्तुम् । मा तावद् भोः !

नतञ्चरापसद ! रावण ! राघवं तं

वीराप्रगण्यमतुलं त्रिदशेन्द्रकल्पम् ।

प्रक्षीणपुण्य ! भवता भवन्नकनार्थं

यत्तुं किमेवमुचितं गतसार ! नीचैः ॥ २१ ॥

रावणः—कथं कथं नामाभिधत्ते । हन्यतामयं यानरः । अथवा दूत-

वधः कलुषवचनीयः । शङ्कुकर्ण ! लाङ्गूलमादीप्य विमृश्यतामयं
यानरः ।

शङ्कुकर्णः—यदाप्रापयति महाराजः । इव इतः ।

रावणः—अयन्ता एहि तावन् ।

हनूमान्—अयमस्मि ।

रावणः—अभिधीयतां मद्वचनान् स मानुषः ।

अभिभूतो मया राम ! दारापहरणादसि ।

यदि तेऽस्ति धनुःश्याघा दीयतां मे रणो महान् ॥ २२ ॥

हनुमान्—अचिराद् द्रक्ष्यसि,

अभिहतवरचप्रगोपुराट्ठां

रघवरकार्मुकनादनिर्जितस्त्वम् ।

हरिगणपरिपीडितैः समन्तात्

प्रमदघनैरभिसंघृतां स्थलङ्काम् ॥ २३ ॥

रावणः—आः निर्वास्यतामयं वानरः ।

राक्षसाः—इत इतः ।

(राक्षोभिः सह निष्क्रान्तो हनुमान् ।)

विभीषणः—प्रसीदतु प्रसीदतु महाराजः । अस्ति काचिद् विवक्षा

महाराजस्य हितमन्तरेण ।

रावणः—उच्यतां, तच्छ्रेयो वयमपि श्रोतारः ।

विभीषणः—सर्वथा राक्षसकुलस्य विनाशोऽभ्यागत इति मन्ये ।

रावणः—केन कारणेन ।

विभीषणः—महाराजस्य विप्रतिपत्त्या ।

रावणः—का मे विप्रतिपत्तिः ।

विभीषणः—ननु सीतापहरणमेव ।

१२ रावणः—सीतापहरणेन को दोषः स्यात् ।

विभीषणः—अधर्मश्च ।

रावणः—चशब्देन सावशेषमिव ते वचनम् । तद् ब्रूहि ।

१५ विभीषणः—तदेव ननु ।

रावणः—विभीषण ! किं गृहसे । मम खलु प्राणैः शापितः स्याः,

यदि सत्यं न ब्रूयाः ।

१८ विभीषणः—अमर्यं दातुमर्हति महाराजः ।

रावणः—दत्तमभयम् । उच्यता

विभीषणः—बलवद्विग्रहश्च । १७

२१ रावणः—(सरोपम्) कथं कथं बलवद्विग्रहो नाम ।

शत्रुपक्षमुपाश्रित्य मामयं राक्षसाधमः ।

क्रोधमाहारयंस्तीव्रमभीरुभिभाषते ॥ २४

कोऽत्र ।

ममानयेक्ष्य सौभ्रात्रं शत्रुपक्षमुपाश्रितम् ।

नोत्सहे पुरतो द्रष्टुं तस्मादेव निरस्यताम् ॥ २५ ॥

विभीषणः—प्रसीदतु प्रसीदतु महाराजः । अहमेव यास्यामि ।

शासितोऽहं त्वया राजन् ! प्रयामि न च दोषवान् ।

त्यक्त्वा रोपं च कामं च यथा कार्यं तथा कुरु ॥ २६ ॥

(परिक्रम्य) अयमिदानीम्—

अद्यैव तं कमललोचनमुपचापं

रामं हि रावणवधाय कृतप्रतिज्ञम् ।

संश्रित्य संश्रितहितप्रयितं नृदेवं

नष्टं निशाचरकुलं पुनरुद्धरिष्ये ॥ २७ ॥

(निष्क्रान्तः ।)

रावणः—हन्त निर्गतो विभीषणः । यावदहमपि नगररक्षां सम्पा-

३ दयामि । (निष्क्रान्तः ।)

तृतीयोऽङ्कः ।

अभिपेक्षनाटके
Exam is component. -

रमणः-एष एष भगवान् वरुणः

सजलजलधरेन्द्रनीलनीरो विलुलितफेनतरङ्गचारुहारः ।

समधिगतनदीसहस्रबाहुर्हरिरिव भाति सरित्पतिः शयानः ॥३॥

मः-कथं कथं भोः !

रिपुमुद्धर्तुमुद्यन्तं मामयं सक्तसायकम् ।

सजीवमद्य तं कर्तुं निवारयति सागरः ॥ ४ ॥

प्रीतिः-अये विवति

सजलजलदसन्निभप्रकाशः

प्रति

कनकमयामलमूषणोज्ज्वलाङ्गः ।

ने

अभिपतति कुतो नु राश्रसोऽसौ

शालम इवाशु हुताशनं प्रवेष्टुम् ॥ ५ ॥

हनुमाद्-भो भो घानरघीराः ! अप्रमत्ता भवन्तु भवन्तः ।

शैलैर्नमैः सम्प्रति मुष्टियन्धेर्दन्तैर्नलैर्जानुभिरुप्रनादैः ।

रक्षोवधार्थं युधि घानरेन्द्रास्तिष्ठन्तु रक्षन्तु च नो नरेन्द्रम् ॥६॥

रामः-राक्षस इति । हनुमन् ! अलमलं सम्भ्रमेण ।

हनुमाद्-यदाज्ञापयति देवः । - ✓

(ततः प्रविशति विभीषणः ।)

विभीषणः-भोः ! प्राप्तोऽस्मि राघवस्य शिविरसन्निवेशम् ।

(विचिन्त्य) अकृतदूतसम्प्रेषणमविदितागमनममित्रसम्बन्धिने

कथंनुललु मामवगच्छेत् तत्रभवान् राघवः । कुतः,

रुद्धस्य यस्य पुरतः सहितोऽप्यशक्तः

स्थातुं सुरैः सुररिपोर्युधि वज्रपाणिः ।

तस्मानुज रघुपतिः शरणागतं मां

किं वक्ष्यतीति हृदयं परिजाडितं मे ॥ ७ ॥

अथवा,

दृष्टधर्मार्थतत्त्वोऽयं साधुः संश्रितवत्सलः ।

शङ्कनीयः कथं रामो विशुद्धमनसा मया ॥ ८ ॥

(अवोऽवलोक्य) इदं रघुकुलपुत्रस्य स्कन्धावारम् । यावदवत-
रामि । (अपतीर्य) हन्त इह स्थित्वा ममागमनं देवाय निवेदयामि ।

१ हनुमान्—(ऊर्ध्वमवलोक्य) अये कथं तत्रभवान् विभीषणः ।

विभीषणः—अये हनुमान् ! हनुमान् ! ममागमनं देवाय निवेदय ।

हनुमान्—वाढम् । (उपगम्य) जयतु जयतु देवः ।

राजैस्त्वत्कारणादेव भ्रात्रा निर्विपर्ययः ।

विभीषणोऽयं धर्मोत्तम शरणार्थमुपागतः ॥ ९ ॥

रामः—कथं विभीषणः शरणागत इति । वत्स लक्ष्मण ! गच्छ,
सत्कृत्य प्रवेश्यतां विभीषणः ।

१ लक्ष्मणः—यदाज्ञापयत्यार्यः ।

रामः—सुग्रीव घृण्णाममिव त्वां लक्ष्ये ।

सुग्रीवः—देव ! बहुमायाशृङ्खलयोधिनश्च राक्षसाः । तस्मान् सम्प्र-

६ धार्यं प्रवेश्यतां विभीषणः ।

हनुमान्—महाराज ! मा मीवं,

देवे यथा वयं भक्तास्तथा मन्ये विभीषणम् ।

भ्रात्रा विवदमानोऽपि दृष्टः पूर्वं पुरे मया ॥ १० ॥

रामः—यद्येवं, गच्छ, सत्कृत्य प्रवेश्यतां विभीषणः ।

लक्ष्मणः—यदाज्ञापयत्यार्यः । (परिक्रम्य) अये विभीषणः । विभी-

/ १ षण ! अपि कुशली भवान् ।

विभीषणः—अये कुमारो लक्ष्मणः । कुमार ! अद्यकुशली संवृत्तोऽस्मि ।

लक्ष्मणः—विभीषण ! उपसर्पावस्तावदार्यम् ।

६ विभीषणः—यादम् ।

(उपसर्पतः ।)

रुद्रमणः—अयत्वार्यः ।

१ विभीषणः—प्रसीदतु देवः । अयतु देवः ।

रामः—अये विभीषणः । विभीषण ! अपि कुशली भवान् ।

विभीषणः—देव ! अद्य कुशली संवृत्तोऽस्मि ।

भवन्तं पद्मपत्राक्षं शरण्यं शरणागतः ।

अद्यास्मि कुशली राजस्त्वदर्शनविक्रमपः ॥ ११ ॥

८ रामः—अद्यप्रभृति मद्वचनालङ्घ्यो मय ।

विभीषणः—अनुगृहीतोऽस्मि ।

३ रामः—विभीषण ! त्वदागमनादेव सिद्धमस्मत्कार्यम् । सागरतरेण खलुपायो नाधिगम्यते ।

१ विभीषणः—देव ! किमत्रावगन्तव्यम् । यदि मार्गं न ददाति, समुद्रेऽ

६ दिव्यमर्क्षं तावद् विस्त्रष्टुमर्हति देवः ।

रामः—साधु विभीषण ! साधु । भवतु, एवं तावन् करिष्ये ।
(सहस्रोत्तिष्ठन् सरोपम्)

मम शरपरिदग्धतायपङ्कं हतशतमस्त्यविकीर्णभूमिभागम् ।

यदि मम न ददाति मार्गमेनं प्रतिहतवीचिरं करोमि शीघ्रम् ॥ १२ ॥

(ततः प्रविशति वरुणः ।)

वरुणः—(ससम्भ्रमम्)

नारायणस्य नररूपमुपाश्रितस्य

१ कार्यार्थमभ्युपगतस्य कृतापराधः ।

२ देवस्य देवरिपुदेहहरान् प्रतूर्णं

गीतः शराच्छरणमेनमुपाश्रयामि ॥ १३ ॥

(विलोक्य) अये अयं भगवान्,

मानुषं रूपमास्थाय चक्रशङ्खगदाधरः ।

स्वयं कारणभूतः सन् कार्यार्थी सशुभागतः ॥ १४ ॥

नमो भगवते त्रैलोक्यकारणाय नारायणाय ।

लक्ष्मणः—(विलोक्य)अये कानुस्रव्येणः ।

मणिधिरचितमौलिश्चास्ताम्रायताक्षो

न्यबुधलयनीलो मत्तमातङ्गलीलः ।

सलिलनिचयमध्यादधितम्बेष शीघ्र-

मथनतमिव ध्रुवमतेजसा जीवलोकम् ॥ १५ ॥

विभीषणः—देव ! अयं खलु भगवान् वरुणः प्राप्तः ।

रामः—किं वरुणोऽयम् । भगवन् ! वरुण ! नमस्ते ।

१ वरुणः—न मे नमस्कारं कर्तुमर्हति देवेशः । अथवा,

राजपुत्र ! कुतः कोपो, रोषेण किमलं तव ।

कर्तव्यं तावदम्माभिर्बद्धीर्घं नरोत्तम ! ॥ १६ ॥

रामः—लङ्कागमने मार्गं दातुमर्हति भवान् ।

वरुणः—एष मार्गः । प्रयातु भवान् । (अन्तर्हितः ।)

२ रामः—कथमन्तर्हितो भगवान्, वरुणः । विभीषण ! पश्य पश्य

भगवत्प्रमादान्निष्कम्पवीचिमन्तं मलिलाधिपतिम् ।

विभीषणः—देव ! साम्प्रतं द्विधाभूत इव दृश्यते जलनिधिः ।

३ रामः—ह हनूमान् ।

हनूमान्—जयतु देवः ।

रामः—हनूमान् ! गच्छापतः ।

४ हनूमान्—यदाप्रापयति देवः ।

(सर्वे परिश्रामन्ति ।)

रामः—(विलोक्य सविरमयम्) घन्स लक्ष्मण ! वयस्य विभीषण !

अभियेकनाटके
 १११. description in

महाराज सुग्रीव ! सखे हनुमान् ! पश्यन्तु पश्यन्तु भवन्तः ।
 अहो विचित्रता सागरस्य । इह हि

कचित् फेनोद्गारी कचिदपि च मीनाबुलजलः

कचिच्छल्वाकीर्णः कचिदपि च नीलाम्बुदनिभः ।

कचिद् घाँचीमालः कचिदपि च नक्रप्रतिभयः

कचिद् मीमात्स्यः कचिदपि च निष्कम्पसलिलः ॥ १७ ॥

भगवत्प्रसादादतीतः सागरः ।

हनुमान्-देव ! इयमियं लङ्का ।

रामः-(चित्ते पिबोचय) अहो राक्षसनगरस्य श्रीरक्षिगद्व

विपत्स्यते ॥ १८ ॥ description of the

मम शरवरघातपातभङ्गा कपिवरसैन्यतुल्यतादितान्ता ।

सद्विजलगातेषु नाविपन्ना निपतति रावणकर्णधारदोषान् ॥

सुग्रीव ! अस्मिन् सुबेलपर्वते कियतां सेनामिवेशः । (उपविशति)

सुग्रीवः-यदाज्ञापयति देवः । नील ! एवं कियताम् ।

(प्रविश्य)

नीलः-यदाज्ञापयति महाराजः । (निष्कम्प्य प्रविश्य) जघतु देवः ।

प्रमानिवेद्यमानासु सेनासु वृन्दपरिमहेषु परीक्षमाणेषु पुष्कर-

प्रमाण्यान् सुतस्त्रिदध्यविज्ञायमानो ह्यौ वनौकसी गृहीतौ । वयं न

जानीमः कर्तव्यम् । देवस्तस्मान् प्रमाणम् ।

रामः-शीघ्रं प्रवेशयत्वेतौ ।

नीलः-यदाज्ञापयति देवः । (निष्कान्तः)

(ततः प्रविशति नीलो वानरैर्यक्षमाणो वानररूपधारिणो

सम्पुटिकाहस्तो शुक्लारणो च ।)

वानराः-अहो भणय । तुम्हे भणय । [अहो भणने को युवां

भणतम् ।]

उभौ-भट्टा ! अम्हे अय्यकुमुदस्स सेवआ [भर्तः ! आश्वामार्य-
५ कुमुदस्य सेवकौ ।] *runkey chel*

धानराः-भट्टा ! अय्यकुमुदस्स सेवअत्ति अत्ताणं अवदिसन्ति ।
[भर्तः ! आर्यकुमुदस्य सेवकावित्यात्मानमपदिशतः ।]

१८ विभीषणः-(सावधान शुक्रसारणौ विलोक्य)

स्यसैनिकौ न चाप्येतौ न चाप्येतौ वनौकसौ ।

प्रेपितौ रावणेनैतौ राक्षसौ शुक्रसारणौ ॥ १९ ॥

उभौ-(आत्मगतम्) हन्त कुमारेण विज्ञातौ स्वः । (प्रकाशम्)
आर्य ! आवां खलु राक्षसराजस्य विप्रतिपत्त्या विपद्यमानं राक्षस-

३ कुलं दृष्ट्वास्पदमलभमानौ आर्यसंश्रयार्थं यानरूपेण सम्प्राप्तौ ।

रामः-वयस्य ! विभीषण ! कथमिव भवान् मन्यसे ।

विभीषणः-देव !

एतौ हि राक्षसेन्द्रस्य सम्मतौ मन्त्रिणौ नृप ! ।

प्राणान्तिकेऽपि व्यसने लङ्केशं नैव मुञ्चतः ॥ २० ॥

तस्माद् यथाहं दण्डमाज्ञापयतु देवः ।

रामः-विभीषण ! मा मैवम् ।

अनयोः शासनादेव न मे वृद्धिर्भविष्यति ।

क्षयो वा राक्षसेन्द्रस्य तस्मादेतौ विमोचय ॥ २१ ॥

लक्ष्मणः-यदि विमुञ्चेत्, सर्वस्वन्धावारं प्रविश्य परीक्ष्य पुनर्मो-
क्षमाज्ञापयत्वायः । २२-

३ रामः-सम्यगाभिहितं लक्ष्मणेन । नील ! एवं क्रियताम् ।

नीलः-यदाज्ञापयति देवः ।

रामः-अथवा एहि तावत् ।

६ उभौ-इमौ स्वः ।

रामः—अभिधीयतां मद्वचनान् स राक्षसेन्द्रः ।

मम दारापहारेण स्वयद्ग्राहितविग्रहः ।

२) आगतोऽहं न पश्यामि द्रष्टुकामो रणातिथिः ॥ २२ ॥

इति ।

उभौ—यदाज्ञापयति देवः । (निष्क्रान्तौ ।)

३ रामः—विभीषण ! वयमपि तावदानुन्तरीयं बलं परीक्षिष्यामहे ।

विभीषणः—यदाज्ञापयति देवः ।

रामः—(परिक्रम्य विलोक्य) अये अस्तमितो भगवान् दिवाकरः ।

४ सम्प्रति हि,

अस्ताद्रिमस्तकगतः प्रतिसंहतांशुः *descriptive setting sun*

सन्ध्यानुरञ्जितवपुः प्रनिभाति सूर्यः ।

रक्तोज्ज्वलांशुकवृते द्विरदस्य कुम्भे

५) जाम्बूनदेन रचितः पुलको यथैव ॥ २३ ॥

(निष्क्रान्ताः सर्वे ।)

चतुर्योऽङ्कः ।

अथ पञ्चमोऽङ्कः ।

(ततः प्रविशति राक्षसकाञ्चुकीयः)

६ राक्षसकाञ्चुकीयः—क इह भोः ! भ्रवालतोरणद्वारमशन्यं पुरुते ।

(प्रविश्यान्तो राक्षसः)

७ राक्षसः—आर्य ! अयमस्मि । किं क्रियताम् ।

८ काञ्चुकीयः—गच्छ, महाराजस्य शासनाद् विशुज्जिहस्तावदाहूयताम् ।

९ राक्षसः—आर्य ! तथा । (निष्क्रान्तः ।)

९ कान्बुकीयः—अहोतुखलु विपथमानाभ्युदये राक्षसकुले विपन्नसर्व-
साधनस्य निहृतर्यारपुरुषस्य स्वयं च प्राणसंशयं प्राप्तस्येदानीमपि
प्रसन्नत्वं नोपगच्छति महाराजस्य बुद्धिः । को हि नाम,
चलत्तरङ्गाद्वत्भीमवेलमुदीर्णनकाकुलनीलनीरम् ।
समुद्रमाक्रान्तमवेक्ष्य तस्मै दारप्रदानान्न करोति शान्तिम् ॥ १ ॥
अपि, च

प्रहस्तप्रमुखा वीराः कुम्भकर्णपुरस्तराः ।
निहता राघवेणाद्य शक्रजिष्वापि निर्गतः ॥ २ ॥

एवमपि गते,
मदनवशगतो महानयार्थं सचिववचोऽप्यनवेक्ष्य वीरमानी ।
रघुकुलवृषभस्य तस्य देवीं जनकसुतां न ददाति योद्धुकामः ॥ ३ ॥
(प्रविश्य)

विशुजिह्वः—अपि सुरमयस्य ।

१ कान्बुकीयः—विशुजिह्व ! गच्छ, महाराजवचनाद् रामलक्ष्मणयोः
शिरःप्रतिहृतिरानीयताम् ।

विशुजिह्वः—यदाज्ञापयति महाराजः । (निःक्रान्तः ।)

१ कान्बुकीयः—थायद्दहमपि महाराजस्य प्रत्यन्तरीभविष्यामि ।
(निःक्रान्तः ।)

विष्कम्भकः ।

९ (ततः प्रविशति राघवसंगणपरिवृता सीता)

सीता—किष्णुदुःखं व्यथयस्व आगमणेन पट्टादिजस्स हिअअस्म
/ अज आवेओ विअ संवुत्तो । अणिट्ठाणि मिमित्ताणि झ
१२ दिस्मन्ति । एवं वि दाणि (अच्चादिअं ?) हिअअस्स महन्तो ।
अरुभुदओ वट्ठु । सव्वदा इमरा सन्ति करन्तु । [किष्णुनह्वार्य-

पुत्रस्यागमनेन प्रल्हादितस्य हृदयस्याघातेन इव संवृतः । अनिष्टानि
 १५ निमित्तानि च दृश्यन्ते । एवमपीदानीं हृदयस्य महानभ्युदयो वर्धते ।
 सर्वधेश्वराः शान्तिं कुर्वन्तु ।]

(ततः प्रविशति रावणः ।)

१८ रावणः—मा तावद्,

एषा विहाय भवन् मम सम्प्रयाता

नारी नयामलजलोद्भवलप्रहस्ता ।

लङ्का यदा हि समरे वशमामता मे

पौलस्त्यमाशु परिजित्य तदा गृहीता ॥ ४ ॥

भयति ! तिष्ठ तिष्ठ । न खलु न खलु गन्तव्यम् । किं प्रवीषि-
 वत्सृज्य त्वां राममुपगच्छामीति । आः अपथ्यंस ।

बलादेव गृहीतासि तदा वैश्रवणालये ।

बलादेव ग्रहीष्ये त्वां हत्वा राघवमाह्वे ॥ ५ ॥

किमनया । यावद्दमपि सीतां विलोभयिष्ये । (मदनावेशं निरूप्य)
 अहोतुल्यस्वनुलपलना वुमुमधन्यनः । वुनः,

निद्रां मे निशि विश्रमन्ति नयनान्यालोस्य मीताननं

तस्मैश्लेषमुग्राधिनीं तनुनरा याता तनुः पाण्डुताम् ।

सन्तापे रमणीयवस्तुविषये बध्नाति पुच्छेपणा ॥ ६ ॥

कष्टं निर्जितविष्टप्रयभुजो निर्जीयते रावणः ॥ ६ ॥

उभेय)

मीते ! तज्ज त्वमरविन्दपद्माग्रनेत्रे !

चित्तं हि मानुषगतं मम चित्तनाथे ! ।

शङ्केन मेऽग्नौ समरे विनिवान्यमानं

प्रेक्षास्य लज्जगणपुर्णं नव पितृहन्तम् ॥ ७ ॥

सीता-हं मूढो खु मि रावणजो, जो मन्दरं हत्येण तुळयिदुकामो ।

[हं मूढः सखसि रावणकः, यो मन्दरं हस्तेन तुल्यितुकामः ।]

(प्रविश)

one

राक्षसः-जयतु महाराजः ।

एते तयोर्मानुषयोः शिरसी राजपुत्रयोः ।

युधि हत्वा कुमारेण गृहीते त्वप्रियार्थिना ॥ ८ ॥

रावणः-सीते ! पश्य पश्य तयोर्मानुषयोः शिरसी ।

सीता-हा अय्यउत्त ! । (इति मूर्छिता पतति ।) [हा भार्यपुत्र !]

३ रावणः-

सीते ! भावं परित्यज्य मानुषेऽस्मिन् गतायुपि ।

अथैव त्वं विशालाग्निं महतीं श्रियमान्नुहि ॥ ९ ॥

सीता-(प्रत्यभिज्ञाय) हा अय्यउत्त ! परिमलनयकमलसन्निहे,

वदने परिवुत्तणअणे पेक्खन्ती अदिपीरा खु म्हि मन्दभाजा । हा

अय्यउत्त ! गँदर्सिं दुःखसाअरे मं णिक्खिअविअ कहिं गदो सि ।

जाव ण मरामि । किंणुसु अळिअं एदं भवे । भद ! जेण आसिणा

अय्यउत्तस्स असदिसं किदं, तेण मं वि मारेहि । [हा भार्यपुत्र !

परिमलनयकमलसन्निहे वदने परिवुत्तणअणे पदयन्ती अतिपीरा खड्गस्मि

मन्दभाजा । हा भार्यपुत्र ! एतस्मिन् दुःखसागरे मां निक्षिप्य कुत्र

गतोऽमि । पावणं भ्रिये । किंणुलस्वलीकमेतद् भवेत् । भद्र ! येना-

९ सिनार्यपुत्रस्यासदृशं कृतं तेन मामपि मारय ।]

रावणः-

व्यक्तमिन्द्रजिता युद्धे हते तस्मिन् नराधमे ।

लक्ष्मणेन सह भ्रात्रा केन त्वं मोक्षयिष्यसे ॥ १० ॥

(नेपथ्ये)

रामेण रामेण ।

३ सीता-चिरं जीव ।

(प्रविश्य)

राक्षसः—(ससम्भ्रमम्) रामेण रामेण ।

४ रावणः—कथं कथं रामेणेति ।

राक्षसः—प्रसीदतु प्रसीदतु महाराजः । अतिपातिवृत्तान्तनिवेद
त्वरयावस्थान्तरं नावेक्षितम् ।

५ रावणः—ब्रूहि ब्रूहि । किं कृतं मनुजतापसेन ।

राक्षसः—श्रोतुमर्हति महाराजः । तेन खलु,

उदीर्णसत्त्वेन महाबलेन लङ्केश्वरं त्वामभिभूय शीघ्रम् ।

सलक्ष्मणेनाद्य हि राघवेण प्रसह्य युद्धे निहतः सुतस्ते ॥ ११

रावणः—आः दुरात्मन् ! समरभीरो !

देवाः सेन्द्रा जिता येन दैत्याश्चापि पराङ्मुखाः ।

इन्द्रजित् सोऽपि समरे मानुषेण निहन्यते ॥ १२ ॥

राक्षसः—प्रसीदतु प्रसीदतु महाराजः । महाराजपादमूले कुमारस-
न्तरेणानृतं नाभिधीयते ।

रावणः—हा वत्स ! मेघनाद ! । (इति मूर्छितः पतति ।)

राक्षसः—महाराज ! समाश्वसिहि समाश्वसिहि ।

रावणः—(प्रत्यभिजाय)

हा वत्स ! सर्वजगतां ज्वरकुन् ! कृतास्व !

वत्स ! वासेर्वजिदानतवैरिचक्र ! ।

हा वत्स ! नीर ! गुरुवत्सल ! युद्धशौण्ड !

हा वत्स ! मामिह विहाय गतोऽसि कस्मान् ॥ १३ ॥

(इति मोहमुपगतः ।)

राक्षसः—हा धिक् त्रैलोक्यविजयी लङ्केश्वर एतामवस्थां प्रापितो
हृत्केन विधिना । महाराज ! समाश्वसिहि समाश्वसिहि ।

रावणः—(समाश्वस्य) इदानीमनर्थहेतुभूतया सीतया किमनया
त्रैलोक्यविजयविफलया चपलया भिया च । किं भोः कृतान्तहृत्क !
अद्यापि भयविह्वलोऽसि ।

इदानीमपि निःश्वेहो यत्सेनेन्द्रजिता विना ।

कष्टं कठोरहृदयो जीवत्येष दशाननः ॥ १४ ॥

(इति सन्तापान् पतति ।)

राक्षसः—हा भो रजनीचरवीराः ! एवंगते राजन्यन्तःकक्ष्यास्थिता
रक्षिणश्चाप्रमत्ता भवन्तु भवन्तः ।

(नेपथ्ये)

भो भो रजनीचरवीराः ! समरमुखनिरस्तप्रहस्तनिकुम्भकुम्भक-
णैन्द्रजिद्विकलधूलजलधिजनितभयचकितविमुखाः ! चपलपलायन-
मनुचितमधिरतममरममराणि जितवतां भयताम्, अथ च विश्वलोक-
विजयविलयातविशदद्यादुन्नालिनि भर्तर्यत्र स्थितवति लङ्केश्वरे ।

रावणः—(ध्रुत्वा सामर्पम्) गच्छ, भूयो ज्ञायतां वृत्तान्तः ।

राक्षसः—यदाज्ञापयति महाराजः । (निष्क्रम्य प्रविश्य) जयतु महा-
राजः । एष हि रामः ,

धनुषि निहितबाणस्त्यामतिक्रम्य गर्वा-

द्धरिगणपरिवारो हाससम्पुद्गनेत्रः ।

रणशिरसि मुतं ते पातयित्वा तु राज-

भ्रमिपतति हि लङ्कां सन्दिग्धभुर्यधैव ॥ १५ ॥

रावणः—(सदसोत्थाय सरोपम्) कासां कासां । (अस्मिन्पथ्य)

वर्षाभकुम्भातटमेदकठोरघारः

क्रोधोपहारमसिरेष विधास्यति त्वाम् ।

सम्प्रत्यवन्त्यनिमिषा इह मत्करस्यः

क्षुद्र ! क यास्यसि कुलापस ! तिष्ठ तिष्ठ ॥ १६ ॥

राक्षसः—महाराज ! अलमतिसाहसेन ।

सीता—अणिट्टाणि अणरुहाणि अणिमित्ताणि इदानीं करअंतरस
राघणस्स अदरेण मरणं भविस्सिदि । [अणिट्टाण्यनर्हाण्यनिमिषा-
निदानीं कुर्वतो रावणास्याचिरेण मरणं भविष्यति ।]

रावणः—अस्याः कारणेन बहवो भ्रातरः मुक्ताः मुह्यन्त्य मे
निहताः । तस्मादमिप्रविषयमस्या हृदयं भित्त्वा कृष्टान्त्रमालाल-
कृतः खड्गादनिपातेन समनुजयुगलं सकलवानरकुलं व्यसयामि ।
राक्षसः—प्रसीदतु प्रसीदतु महाराजः । अलमलमिदानीमखिलावले-
पमन्तरेणानवरतिपृथाप्रयासेन । अवश्यं च स्त्रीविधौ न कर्तव्यः ।

रावणः—तेन हि स्यन्दनमानय ।

राक्षसः—यदाज्ञापयति महाराजः । (निष्कस्य प्रविश्य) जगत्तु महा-
राजः । इह स्यन्दनम् ।

रावणः—(रथमागच्छ)

समावृत्तं सुरैरेष सीते ! ब्रह्ममि राघवम् ।

मम चापच्युतस्तीक्ष्णैर्बाणैराक्रान्तचेतसम् ॥ १७ ॥

(निष्क्रान्तः उपरिधारे रावणः ।)

सीता—इहसरा ! अत्तणो कुलसदिसेण चारित्तेण जदि अहं अणु-
सरामि अप्यठत्तं, अप्यठत्तस्स विजओ होदु । [इहसराः !
आमनः कुलमन्त्रेण चारित्रेण यद्यहमनुमारागार्थपुत्रम्, आर्षपुत्रस्य
वित्तयो भवतु ।]

(निष्क्रान्ता ।)

पञ्चमोऽङ्कः ।

अथ षष्ठोऽङ्कः ।

(ततः प्रविशन्ति विद्याधरास्त्रयः ।)

३ सर्वे—एते स्मो भो ! एते स्मः ।

प्रथमः—

इक्ष्वाकुवंशविपुलोज्ज्वलदीनकेतोः

द्वितीयः—

रामस्य रावणवधाय कृतोद्यमस्य ।

तृतीयः—

सहस्रामदर्शनपुनूहलवद्धचिताः

सर्वे—

प्राप्ता वयं हिमवतः शिखरान् प्रतूर्णम् ॥ १ ॥

प्रथमः—चित्ररथ ! एते देवदेवैर्षिसिद्धविद्याधरादयो निरन्तरं नमः
कृत्वा स्थिताः । तस्माद् वयमप्येतेषामेतान् रागान् परिहरन्तः

३ स्वैरमेकान्ते स्थित्वा रामरावणयोर्युद्धविशेषं पश्यामः ।

उभौ—यादृम् ।

६ प्रथमः—अहो प्रतिभयदर्शनीया खल्वियं युद्धभूमिः । इह हि,

रजनिचरशरीरनीरकीर्णा कपिवरवीचियुता वरासिन्क्रा ।

उदधिरिव विमाति युद्धभूमी रघुवरचन्द्रशरांशुवृद्धवेगा ॥ २ ॥

द्वितीयः—एवमेतम् ।

एते पादपशैलमग्नशिरसो मुष्टिप्रहारैर्हताः

मुद्धूर्वानरयूथैरतिबलैरस्पृच्छकर्णैर्मुताः ।

कण्ठमाहविहृतुह्ननयैर्दृष्टोष्ठतीक्ष्णैः

शैला वज्रहता इवागु समरे रक्षोगणाः पातिताः ॥ ३ ॥

तृतीयः—एते चापि द्रष्टव्या भवन्त्यां,
 निशितविमलस्वहाः श्लोघविस्फारिताक्षा
 विमलविकृतदंष्ट्रा नीलजीमूतकल्पाः ।
 हरिगणपतिसैन्यं हन्तुकामाः समन्ताद्
 रभसविघृतवक्त्रा राक्षसाः सम्पतन्ति ॥ ४ ॥

प्रथमः—अहोतुल्लु,
 वाणाः पाल्यन्ते राक्षसैर्वानेषु
 द्वितीयः—
 शैला क्षिप्यन्ते वानरैर्नैर्ऋतेषु ।

तृतीयः—
 मुष्टिप्रक्षेपैर्जानुसङ्घट्टनैश्च
 सर्वे—

भीमश्चित्रं भोः ! सम्प्रमर्दः प्रवृत्तः ॥ ५ ॥

प्रथमः—रावणमपि पश्येतां भवन्ती,
 कनकरचितदण्डां शक्तिमुद्दालयन्तं
 विमलविकृतदंष्ट्रं स्यन्दनं बाह्वन्तम् ।
 उदयशिलारिमध्ये पूर्णबिम्बं शशाङ्कं
 ग्रहमिव भगणेशं राममालोक्य रुष्टम् ॥ ६ ॥

द्वितीयः—राममपि पश्येतां भवन्ती ।
 सन्ध्येन चापमवलम्ब्य करेण वीर-
 मन्येन सायकवरं परिवर्तयन्तम् ।
 भूमौ स्थितं रथगतं रिपुभीक्ष्माणं
 श्रेष्ठं यथा गिरिवरं युधि कार्तिकेयम् ॥ ७ ॥

तृतीयः—हृद्दह ।

रावणेन विमुक्त्यं शक्तिः कालान्तकोपमा ।

रामेण स्मयमानेन द्विधा छिन्ना धनुष्मता ॥ ८ ॥

प्रथमः—

शक्तिं निपातितां दृष्ट्वा क्रोधविस्फारितेक्षणः ।

रामं प्रत्येपत्वं धूर्तमभिवर्षति रावणः ॥ ९ ॥

द्वितीयः— अहो रामस्य शोभा ।

एता रावणजीमूताद् वाणधारा विनिस्सृताः ।

विभान्ति राममासाद्य धारिधारा वृषं यथा ॥ १० ॥

तृतीयः— एष एषः ,

कनकरचितचापं तीक्ष्णमुद्यम्य शीघ्रं

रणशिरसि सुघोरं वाणजालं विधून्वन् ।

रथगतमभियान्तं रावणं याति पद्भ्यां

गजपतिमिव मत्तं तीक्ष्णदंष्ट्रो मृगेन्द्रः ॥ ११ ॥

चतुर्थः— अये ज्वलित इव प्रभायायं देशः । किञ्चुरस्त्विदम् ।

प्रथमः— आ युद्धसामान्यजनितशङ्केन महेन्द्रेण प्रेषितो माता ।

धाहितो रथः ।

द्वितीयः— उपस्थितं मातलिं दृष्ट्वा तस्य वचनाद् रथमारुढवान्

रामः ।

तृतीयाः— एष हि ,

मुखरजयदर्पदेशिकेऽग्निम् दितिसुतनाशकरे रथे विभाति ।

रजनिचरविनाशकारुणः संस्त्रिपुरवधाय यथा पुरा कपर्दी ॥ १२ ॥

प्रथमः— अहो महन् प्रवृत्तं युद्धम् ।

शरवरपरिपीतवाणं नरवरनैर्ऋतयोः समीक्ष्य युद्धम्

विरतविविधशम्भपातमेते हरिवरराक्षससैनिसः स्थिताश्च ॥ १३ ॥

द्वितीयः—अहोतुल्लु,

चारीभिरेतौ परिवर्तमानौ रथे स्थितौ घाणगगान् वमन्तौ ।

स्वरदिमजालैर्धरणिं दहन्तौ मूर्याविव द्वौ नभसि भ्रमन्तौ ॥१४॥

नृत्तायः—रावणमपि पश्येतां भवन्तौ ।

शरैर्भूमिवेगैर्हयान् मर्दयित्वा ध्वजं चापि शीघ्रं यलेनामिहत्य ।

महद् घाणवपैः सृजन्तं नदन्तं हसन्तं नृदेवं भृशं भीषयन्तम् ॥१५॥

प्रथमः—एष हि रामः ,

→ स्थानम्भ्रमणवामनीकृततनुः किञ्चिन् समान्नास्य वै

तीक्ष्णे घाणमवेक्ष्य रक्तनयनो मध्याह्नसूर्यप्रभः ।

व्यक्तं मातलिना स्वयं नरपतिर्दत्तास्पदो वीर्यवान्

मुक्तः संहितायान् वराख्यममिषं पैतामहं पार्थिवः ॥ १६ ॥

द्वितीयः—एतदर्ह,

रघुवरभुजवेगविप्रमुक्तं ज्वलनदिवाकरयुक्ततीक्ष्णधारम् ।

रजनिचस्वरं निहत्य सङ्क्षेपे पुनरभिगच्छति राममेव शीघ्रम् ॥१७॥

सर्वे—इन्त निपातितो रावणः ।

प्रथमः—

रावेणं निहतं दृष्ट्वा पुष्पवृष्टिर्निपातिता ।

एता नदन्ति गम्भीरं भेर्यस्त्रिदिवससन्ताम् ॥ १८ ॥

द्वितीयः—भवतु । सिद्धं देवकार्यम् ।

प्रथमः—तदागम्यताम् । वयमपि तावन् सर्वहितं रामे सम्भाव-
यिष्यामः ।

उभौ—वाढम् । प्रथमः कल्पः ।

(निष्क्रान्ताः सर्वे ।)

विष्कम्भकः ।

(ततः प्रविशति रामः ।)

रामः—

इत्या राखमाहयेऽद्य तरसा मृदाणयेगादितं *del*

इत्या चापि विभीषणं शुभमर्तिं लङ्केश्वरं साम्प्रतम् ।

तीर्त्तां चैरमनल्पमस्त्वचरितं दोभ्यां प्रतिज्ञाणम्

लङ्कामभ्युपयामि बन्धुमहितः मीतां समाश्वासितुम् ॥ १९ ॥

(प्रविश्य)

लक्ष्मण—जयत्वार्यं । आर्यं । ग्वा ह्यार्यार्यस्य समीपमुपमर्षति ।

१ राम—यत्स ! लक्ष्मण !

अर्पायाय हि वैदेहा उपिताया रिपुशत्रवे ।

दर्शनात् साम्प्रतं धैर्यं मन्युर्मे वारयिष्यति ॥ २० ॥

लक्ष्मण—यदाज्ञापयत्यार्यं । (निःक्रान्तः ।)

(प्रविश्य)

१ विभीषण—जयतु देव ।

ग्वा हि राजेस्त्वय धर्मपत्नी त्यक्तादृवीर्येण विधूतदुःखा ।

लक्ष्मीं पुरा दैत्यगुल्मगुतेषु त्वय प्रसादात् समुपगृहता मा ॥ २१ ॥

राम—विभीषण ! नम्रैव तावन् तिष्ठतु रजनिचरामर्शजानन्यथा

इक्ष्वाकुगुल्मस्याद्भूता । राजानं दण्डस्थं पितामुरिदं न युक्तं भो

१ लङ्काधिपते ! मा द्रष्टुम् । अपिच, *del*

मज्जमानमकार्येषु पुरुषं रिपयेषु वै ।

निशमयति यो राजन ! म मित्रं रिपुगन्धया ॥ २२ ॥

१ विभीषण—प्रसीदतु देव ।

राम—नार्हन्ति भवान्तं परं पीडयितुम् ।

३

(प्रविश्य)

लक्ष्मणः—जयत्वार्यः । आर्यस्याभिप्रायं श्रुत्वैवाग्निप्रवेशाय प्रसारं
प्रतिपालयत्यार्यः ।

६

रामः—लक्ष्मण ! अस्याः पतिव्रतायाश्छन्दमनुसिषु ।

लक्ष्मणः—यदाज्ञापयत्यार्यः । (परिक्म्य) भोः ! कष्टम् ।

विज्ञाय देव्याः शौचं च श्रुत्वा चार्यस्य ज्ञासन् ।
धर्मलोहान् नरे न्यस्ता बुद्धिर्दोलायते मम ॥ २३ ॥

कोऽत्र ।

(प्रविश्य)

३

हनुमान्—जयतु कुमारः ।

लक्ष्मणः—हनुमन् ! यदि ते शक्तिरस्ति, एवमाज्ञापयत्यार्यः ।

हनुमान्—अत्र किं तर्कयति कुमारः ।

लक्ष्मणः—निष्फलो मम तर्कः । अथवा वृथमार्यस्याभिप्रायमनुव्र-
तारः । गच्छामस्तावन् ।

हनुमान्—यदाज्ञापयति कुमारः ।

(निष्क्रान्ती ।)

(प्रविश्य)

लक्ष्मणः—प्रसीदत्यार्यः ! आर्य ! आश्चर्यमाश्चर्यम् । एषा ह्यार्यः,
विक्रमिष्यति तपप्रदामरुत्पा, ज्वलनमिहाशु विमुक्तजीविताशा ।

अमभिह तव निष्फलं च कृत्वा प्रविशति पद्मवनं यथैव हंसी ॥ २४

रामः—आश्चर्यमाश्चर्यम् । लक्ष्मण ! निवारय निवारय ।

लक्ष्मणः—यदाज्ञापयत्यार्यः ।

(प्रविश्य)

हनुमान्—जयतु देवः ।

एषा कनकमालेय ज्वलनाद् वर्धितप्रभा ।

पायना पावक प्राप्य निर्विकारमुपागता ॥ २५ ॥

राम — (सविस्मयम्) किमिति किमिति ।

लक्ष्मण — अहो, आश्चर्यम् ।

(प्रविश्य)

सुग्रीव — जयतु देव ।

कोनुरस्येष जीवन्तीमाश्रय जनरत्नजाम् ।

प्रणम्यरूप सम्भूतो ज्वलतो हृदयगहनान् ॥ २६ ॥

लक्ष्मण — अये अयमायां पुरस्कृत्येत ग्याभिवर्तते भगवान् रिभावसु ।

राम — अये अय भगवान् हुताशन । उपसर्पामस्तान् ।

(सर्व उपसपन्ति ।)

(ततः प्रविश्यत्यग्निं सीतां गृहीया ।)

भस्मि — तप भगवान् नारायण । जयतु देव ।

राम — भगवन् । नमस्ते ।

भस्मि — न मे नमस्कारं कर्तुमर्हति देवेश ।

इमा गृहीष्य राजेन्द्र । सर्वलोचनमस्तृताम् ।

॥ अपापामक्षता शुद्धा जाननीं पुरुषोत्तम । ॥ २७ ॥

अपिच,

इमा भगवतीं लक्ष्मीं जानीहि जनरत्नजाम् ।

मा भयन्तमनुप्राप्ता मानुषीं तनुमास्थिता ॥ २८ ॥

राम — अगृहीतोऽग्निः ।

जानतापि च वैदेह्या गुचिता भूमकेतन ।

प्रत्ययाय हि लोचनानामेवमेव मया कृतम् ॥ २९ ॥

(नग्ये दिव्यगंधरा गायन्ति ।)

नमो भगवते त्रैलोक्यशरणाय नारायणाय ।

अभिषेकनाटके
८८ in ३२५

ब्रह्मा ते हृदयं जगत्प्रपते ! रुद्रश्च कोपस्तव

नेत्रे चन्द्रदिवाक्रौ सुरपते ! जिह्वां च ते भारती ।

सत्रहोन्द्रमरुद्गणं त्रिभुवनं सृष्टं त्वयैव प्रभो !

सीतेयं जलसम्भवालयरता विष्णुर्भवान् गृह्यताम् ॥ ३० ॥

(पुनर्नेत्र्ये अपरे गायन्ति ।)

ममेयं हि जले घराहवपुषा भूमिस्त्वय्यवोद्धृता

विक्रान्तं भुवनत्रयं सुरपते ! पादघ्नयेग त्वया ।

स्वैरं रूपमुपस्थितेन भवता देव्या यया साम्प्रतं

हृत्वा रावणमाहवे न हि तथा देवाः समाश्वासिताः ॥ ३१ ॥

भग्निः—भद्रमुख ! एते देवदेवर्षिसिद्धविद्याधरगन्धर्वाप्सरोगणाः

म्यविभर्ष्यमयन्तं वर्धयन्ति ।

१ रामः—अनुगृहीतोऽस्मि ।

भग्निः—भद्रमुख ! अभिषेकार्थमित इतो भवान् ।

रामः—यदाज्ञापयति भगवान् ।

६ (निष्क्रान्ती ।)

(नेपथ्ये)

जयतु देवः । जयतु स्वामी । जयतु भद्रमुखः । जयतु महाराजः

जयतु रावणान्तकः । जयत्वायुष्मान् ।

विभीषणः—एष एष महाराजः,

तीर्त्वा प्रतिज्ञार्णवमाहवेऽद्य

ममप्राप्य देवीं च विधूतगणाम् ।

देवैः ममस्तीक्ष्णं कृताभिषेको

विभाति शुभे नमामीव चन्द्रः ॥ ३२ ॥

८ भृगुमणः—अहोतुगन्धर्व्यम्य विष्णुं तेजः ।

यमवर्णशुभेरवासवाद्यैस्त्रिदशगणैरभिसंवृतो विभाति ।

दशरथवचनान् कृताभिषेकस्त्रिदशपतित्वमवाप्य वृत्रहेव ॥ ३३

(ततः प्रविशति कृताभिषेको राम सीतया सह ।)

राम - वरस ! लक्ष्मण !

येनाह कृतमङ्गलप्रतिसरो भद्रासनारोपितो-

अप्यम्नाया प्रियमिच्छता नृपतिना भिन्नाभिषेकः कृतः ।

व्यस्त दैवगतिं गतेन गुरुणा प्रयुक्तः साम्प्रत

तेनैवाद्य पुनः प्रहृष्टमनसा प्राप्ताभिषेकः कृतः ॥ ३४ ॥

भगि - भद्रमुत्त ! एता हि महेन्द्रनियोगाद् भरतशत्रुघ्नपुरसरा

प्रकृतयो भवन्तमुपस्थिता ।

राम - भगवान् ! प्रहृष्टोऽस्मि ।

भगि - इमे महेन्द्रादयोऽमृतभुजो भवन्तमभिवर्धयन्ति ।

राम - अनुगृहीतोऽस्मि ।

भगि - भद्रमुत्त ! किं ते भूय प्रियमुपहरामि ।

राम - यदि मे भगवान् प्रसन्नः, किमतः परमहमिच्छामि !

(भरतवाक्यम् ।)

भवन्त्वरजसो गावः परचक्रः प्रशाम्यतु ।

इमामपि महीं कृत्स्ना राजसिंहः प्रशाम्यतु न ॥ ३५ ॥

(निष्क्रान्ताः सर्वे)

पष्ठोऽङ्कः ।

अभिषेकनाटक समाप्तम् ।

श्लोकानुक्रमणिका ।

अचिन्त्या मनसा	III. 11	एतौ हि राक्षसे	IV. 20
अञ्जनायां समु	III. 15	एवं गार्द पारि	II. 24
अतिथलमुख	I. 25	एषा कनकमा	VI. 25
अथैव त कमल	III. 27	एषा विहाय भव	V. 4
अनयो. शासना	IV. 21	एषा हि राज्ञस्त	VI. 21
अनशनपरि	II. 21	कथं कथं भो ! नव	III. 3
अपराधमनु	I. 8	कथं लम्बमत.	III. 20
अपरायस्य हि वै	VI. 20	कनकराचिनचापं	VI. 11
अपास्य भोगान्	II. 12	कनकराचिनचित्र	II. 2
अपास्य मायया	III. 18	कनकराचिनदण्डं	VI. 6
अभिभूतो मया	III. 22	कनकराचिनविद्रु	II. 5
अभिहतशर	III. 23	करिकरमर्शो	I. 22
अमलकमल	III. 2	कुतोनुगल्येव	I. 2
अयस्य युधि वी	III. 9	कुमारी हि क	III. 6
अमितभुजग	II. 8	कोनुगल्येव जी	VI. 26
अस्ताद्रिमस्तक	IV. 23	कुद्रस्य यस्य पु	IV. 7
अस्मदीर्यमहा	III. 5	क्रीधान मरुत	III. 7
आश्रान्ताः पृथु	IV. 2	कचिन् फेनोद्गारी	IV. 17
इक्ष्वाकुकुल	II. 20	गभांगारविनि	II. 4
इक्ष्वाकुवशवि	VI. 1	घलत्तरङ्गाहन	V. 1
इदानीं राज्यवि	I. 3	चारीभिरेता	VI. 14
इदानीमपि निः	V. 14	चित्रप्रगल्भे	II. 6
इन्द्रो या शरणं	I. 12	जानतापि च	VI. 29
इमां गृह्णात्य	VI. 27	जिह्वा त्रैलोक्य	III. 12
इमां भगवतीं	VI. 28	तव नृप ! मुख	I. 6
इयं मया राजत	II. 13	तारे ! मया गन्तु	I. 12
उद्दीर्घमावेन	V. 11	तारे ! विमुक्त मम	I. 9
एतां प्राप्त्य दश	II. 3	तिष्ठन्ममदमे	III. 8
एता रावण	VI. 10	मीमांसां प्रतिज्ञागं	VI. 32
एते तयोर्मानु	V. 8	ता च बाहू न	II. 15
एते पादप	VI. 3	दिग्भास्य सुरै	II. 10

देव्यास्त्रेखिखदशे	III	17	ममानवेद्य भो	III	25
एधमाधत	IV	8	मया कृत दोष	I	26
देवा सेन्द्रा	V	12	मयोक्तो मथिली	III	13
देवा सेन्द्रादयो	II	18	मानुषं रूपमा	IV	14
देवे यथा वय	IV	10	मुक्ता देव ।	I	5
धनुषि निहित	V	15	यद्यहं रावण	II	16
नक्तधरापसद ।	III	21	यमवरणकुवेर	VI	33
नारायणस्य मर	IV	13	यस्या न प्रिय	III	1
निद्रा मे निशि	V	6 ^b	युक्तं भो । नर	I	17
निशितविमल	VI	4	युधि जगत्त्रय	III	4
नैवाहं धर्षित	III	14	यनाहं कृत —	VI	34
परभृतगण	II	26	यो गाधिपुत्र	I	1
प्रगृहानमहा	II	23	रघुवरभुञ्ज	VI	17
प्रसीद् शान् ।	III	19	रत्नतरावत	II	11
प्रहन्प्रमुखा	V	2	रत्ननिचरशरीर	VI	2
प्रयिताऽहं नरे	II	19	राक्षसीभि परे	II	7
बलपान् धानरे	I	15	रात्रस्वकारणा	IV	9
बलादेव गृही	V	5	रात्रपुत्र । कुत	IV	16
बाणा पात्यन्ते	VI	5	रात्रणे निहतं	VI	18
महा ते हृदयं	VI	30	रात्रणेन विमु	VI	8
भयता धानरे	I	20	रिपुमुद्यतमुद्यतं	IV	4
भयता सौम्य	I	18	रथिरकलित	I	16
भवन्तं पद्मप	IV	11	रत्नावा रिष्ट	IV	1
भवन्तरत्नयो	VI	35	रत्नवा वृक्षान्	II	1
ममेव हि नले	VI	31	वर्ज्यभक्तुम्भतट	V	16
मज्जमानमकार्येषु	VI	22	वरननु । तनुगात्रि ।	II	17
मणिधिरचित	II	9	वरदारणमुपेहि	III	16
मणिधिरचित	IV	15	वागुराच्छ्रमा	I	19
मभ्यायकाञ्जिन	I	4	विरग्नितशन	I	14
मदनयशगतो	V	3	विकमिनशन	VI	24
मम दारापहा	IV	22	विषाव देव्या	VI	23
मम शरपारि	IV	12	व्यक्तमिन्द्रिना	V	10
मम शरवर	IV	18	शाक निपानितो	VI	9

भीमसेनः—धर्मपुत्रस्यानुजः ।

अनुजः—नया

वृहत्तमः—अनुजः ।

अभिमान्युः—भर्तृनम्य पुत्रः ।

उत्तरः—विराट्स्थ पुत्रः ।

घ्नः—विराट्स्थाभिमान्योश्च मारयिः ।

कान्दुसीयः—विराट्स्थ वरिष्ठनः ।

दूतः—नया ।

भट्टः—विराट्स्थ भूष्यः ।

Errata

Page	Act, verse, line	Incorrect	Correct
379.	i 27	निक्षयि	शक्षयि
383	i 38	मार्दवेनेव वाङ्	मार्दवेनेव वाङ्
391.	ii 2	उद्	उद्

॥ श्री० ॥

भासनाटकचक्रे

पञ्चरात्रम्

(नाट्यन्ते ततः प्रविशति सूत्रधारः ।)

सूत्रधारः—

द्रोणः पृथिव्यर्जुनभीमदूतो

यः कर्णधारः शकुनीश्वरस्य ।

१. दुर्योधनो भीष्मयुधिष्ठिरः स

पायाद् तिराहुत्तरगोऽभिमन्युः ॥ १ ॥

(परित्रय) गवमार्थमिश्रान् विज्ञापयामि । अये विष्णुपुत्र मयि
विज्ञापनव्यग्रे शब्द इव श्रूयते । अहम् ! पश्यामि ।

३. (नेपथ्ये)

अहो कुरुराजस्य यज्ञसमृद्धिः ।

सूत्रधार—भवतु, विज्ञातम् ।

सर्वेऽन्तःपुरैः सार्धं प्रीत्या प्राप्तेषु राजसु ।

यज्ञो दुर्योधनस्यैव कुरुराजस्य वर्तते ॥ २ ॥

(निष्क्रान्तः ।)

स्थापना ।

३. (ततः प्रविशन्ति ब्राह्मणाश्च ।)

सर्वे—अहो ! कुरुराजस्य यज्ञसमृद्धिः ।

प्रथम—इह हि,

द्विजोन्विष्टैरग्नैः प्रकुमुमितकाशा इव दिशो

हविर्भूमैः सर्वे हृतबुभुसुमगन्धास्तर्गमाः ।

भृगस्तुल्या व्याघ्रा वधनिभृतसिंहाश्च गिरयो

नृपे दीक्षां प्राप्ते जगदपि समं दीक्षितमिव ॥ ३ ॥

द्वितीयः—सम्यग् भयानाह ।

तृप्तोऽग्निर्हविषामरोत्तममुखं तृप्ता द्विजेन्द्रा घनै-

ः तृप्ताः पक्षिगगाश्च गौगणयुतास्ते वे नराः भर्षदाः ।

इष्टे सम्प्रति सर्वतो जगदिदं गर्जक्ष्वे मदगुणै-

रेवं लोकमुदाहरोह सकलं देवालयं तद्गुणैः ॥ ४ ॥

तृतीयः—इमेऽन्नमयन्तो द्विजातयः,

रतां वेष्टनपट्टमृष्टचरणाः श्लाघ्यप्रभूतभृश

पाद्वन्द्येऽप्यामिवर्धमाननियमाः स्वाप्वायशृङ्गैः ।

विप्रा यान्ति ययः प्ररुपेतिधिला यक्षिन्निपादप्रमाः

शिष्यस्त्वन्धनिवेदिताश्चितकरा जीर्णा गजेन्द्रा इव ॥ ५ ॥

सर्वे—भो भो मागवराः भो भो मागवराः ! अन्वसितेऽप्य-

भृधक्षाले न गन्तु तावदग्निस्त्वष्ट्यो भवद्भिः ।

प्रथम—दा धिग्, दर्शितमेव तावद् ददुचापलम् ।

तृप्ता दीर्घकयूपा वनमयभुजेनामाति यमुषा

धेन्याग्निर्गोष्ठाग्नि द्विज इव तृपन् पापे न माहते ।

मानार्थं तृष्टृष्टा दग्निबुधनया येदी परिवृता

प्राग्वन्न धूम धूमो गज इव नल्लिनीं पुष्पां प्रविशति ॥ ६ ॥

द्वितीयः—एवमेतद्,

अग्निरग्निमयादेश भीर्नैर्निवास्यने द्विजैः ।

बुधे व्युध्वान्नचारित्र्ये क्षातिर्गोभिभयादिव ॥ ७ ॥

तृताय -

शकटी च घृतापूर्णा सिध्यमानापि वारिणा ।
नारीवापरतापत्या बालग्रेहेन दह्यते ॥ ८ ॥

प्रथम - सम्यग् भवानाह ।

एता चक्रधरस्य घर्मशकटीं दग्धुं समभ्युद्यतो
दर्भे शुष्यति नीलशाद्वलतया वह्नि शनैर्धामन ।
घातेनाकुलित शिरापरिगनञ्चकं क्रमेणागतो
नेमीमण्डलमण्डलीकृतवपु सूर्यायते पावक ॥ ९ ॥

द्वितीय - इदमपर पश्य,

वल्मीकमूलाद् दहनेन भीता
स्तकोटरे पञ्च सम भुजङ्गा ।
सम त्रिपत्रस्य नरस्य देहाद्
विनि सृता पञ्च यथेन्द्रियाणि ॥ १० ॥ ०

तृताय - इदमपर पश्येता भवन्तौ,

दह्यमानस्य वृक्षस्य सानिलेन मर्याप्रिता ।
कोटरान्तरदेहस्था खगा प्राणा इवोद्भृता ॥ ११ ॥ ०

प्रथम - एषमेतन्,

शुष्केर्णकेन वृक्षेण धन पुष्पितपादपम् ।
शुल चारित्रहीनेन पुरपणेन दह्यते ॥ १२ ॥

धन सवृक्षभुपगुल्ममेतन्
प्रकाममाहारमिवोपभुज्य । 15
पुशानुसारण हुताशनोऽर्सा
नदीमुपरप्रमुमिवावतीर्ण ॥ १३ ॥

द्वितीयः—अथ तपः ,

गतो वृक्षाद् वृक्षे विनतशुशुकीरेण दहनः

कल्या विदुष्टं पतति परिणामादिव कलम् ।

अर्मा चामे तालो मधुपटलचम्रेण महता

चिरं मूले दग्धः परशुरिव रुद्रस्य पतति ॥ १४ ॥

तृतीयः—हन्त मत्पुरुषोप इव प्रशान्तो भगवान् हुताशनः । ✓

एतदग्नेर्यत् नष्टमिन्धनानां परिश्रयान् ।

दानशक्तिरियार्यस्य विभवानां परिश्रयान् ॥ १५ ॥ ०

प्रथमः—

सुग्माण्डमरणीं दभानुपमुष्टे हुताशनः ।

व्यसनित्वाभ्रः क्षीणः परिच्छदमिवात्मनः ॥ १६ ॥ ०

द्वितीयः—

अवन्तविटपो नदीपलाशः

पवनवशाच्चलितैकपर्णहस्तः ।

दवदहनविपन्नजीविताना—

मुदकमिवैष करोति पादपानाम् ॥ १७ ॥

तृतीयः—तद्गम्यताम् । वयमपि तावदुपसृशामः ।

उभौ—ग्राहम् ।

(सर्वे उपसृश्य)

प्रथमः—अथे अयमत्रभवता कुरुराजो दुर्योधनो भीष्मद्रोणपुरःसरं
सर्वराजमण्डलेनानुगम्यमान इत एवाभिवर्तते । इमे हि,

यज्ञेन भोजय, मर्हो जय विक्रमेण

रोषं परित्यज, मय स्वजने दयावान् ।

इत्येवमागतकथामधुरं ब्रुवन्तः

ब्रुवन्ति पाण्डवपरिग्रहेव पौराः ॥ १८ ॥

तद्भाग्यताम् । वयमपि तावन् कुम्भराजं सम्भावयामः ।

उभौ-ब्राह्म ।

सर्वे-जयतु भवान् जयतु । (निष्क्रान्ताः सर्वे ।)

विष्कम्भकः ।

(तत् प्रविशतो भीष्मद्रोणा ।)

श्रेण.-धर्ममालम्बमानेन दुर्योधनेनाहमेवानुगृहीतो नाम ।

पुतः,

अतीत्य बन्धूनवलङ्घ्य मित्रा-

श्याचार्यमागच्छति शिष्यदोष ।

बालं ह्यपत्यं गुरवे प्रदातु-

नैवापराधोऽस्ति पितुर्न मातुः ॥ १९ ॥

भीष्म-एव दुर्योधनः,

अथाय रूप्यग्रहणान् समुन्मूल्यं

रणप्रियत्वाद्यशो निपीतवान् ।

निपेक्ष्य धर्मं सुकृतस्य भाजनं

स एव रूपेण विरस्य शोभते ॥ २० ॥

(तत् प्रविशति दुर्योधनः कर्णः शत्रुनिधः ।)

दुर्योधनः-

कृतश्रद्धो ह्यात्मा बहति परितोषं गुरजनो

जगद् विश्वस्तं मे निवसति गुणो नष्टमयशः ।

मृतैः प्राप्य स्वर्गो यदि कथयत्येतदनृतं

परोक्षो न स्वर्गो बहुगुणमिद्वैष फलति ॥ २१ ॥

कर्णः—गान्धारीमातः ! न्यायेनागतमर्थमविसृजता न्याय्यमेव
भवता कृतम् । कुतः,

वाणाधीना क्षत्रियाणां समृद्धिः

पुत्रापेक्षी वञ्च्यते सन्निधाता ।

विप्रोत्सङ्गे वित्तमावश्यं सर्वं

राज्ञा देयं चापमात्रं सुतेभ्यः ॥ २२ ॥ ६

शकुनिः—सम्यगाह गङ्गोपस्पर्शनाद् धौतकल्मषाङ्गोऽङ्गराजः ।

कर्णः—

इक्ष्वाकुशर्प्यातिथयातिराम-

मान्धातृनाभाग्नृगाम्बरीषाः ।

एते सक्रोधाः पुरुषाः सराष्ट्रा

तष्ट्राः क्षरीरैः मनुभिर्धरन्ते ॥ २३ ॥

सर्वे—गान्धारीमातः ! यज्ञसमाप्त्वा दिष्टया भवान् यधैते ।

दुर्योधनः—अनुगृहीतोऽरिमं । भो आचार्य ! अभियादये ।

३. द्रोणः—गच्छेहि पुत्र ! अयमक्रमः ।

दुर्योधनः—अथ कः क्रमः ।

द्रोणः—किं न पश्यति भवान्,

देयत मानुष्यभूतमेव तत्त्वक्रमस्यताम् ।

अन्यायाचरणे मन्ये भीष्ममुत्क्रम्य घन्दिषुम् ॥ २४ ॥ १०

भीष्मः—मा मा भवानेवम् । बटुभिः कारणैरपशृणोऽहं भयतः ।

कुतः,

एतद् दि मात्रा जनिवो भवान् स्वये

ममायुर्धं घृतिरपह्वस्तव । २५ :

द्वितो भवान् क्षत्रियवञ्जजा वयं

गुरुर्भवान् शिष्यमहत्तरा वयं ॥ २५ ॥ ४

द्रोण - नोत्सहन्ते महात्मानो ह्यात्मानमपस्तोतुम् । एहि पुत्र !
अभिवात्यस्व माम् ।

३ दुर्योधन - आचार्य ! अभिवादये ।

द्रोण - एहोहि पुत्र ! एवमेवावभृथस्नानेषु रोदमवाप्नुहि ।

दुर्योधन - अनुगृहीतोऽस्मि । पितामह ! अभिवादये ।

६ भीष्म - एहोहि पौत्र ! एवमेव ते बुद्धिप्रज्ञमनं भवतु ।

दुर्योधन - अनुगृहीतोऽस्मि । मातुल ! अभिवादये ।

शकुनि - वत्स !

एवमेव क्रतून् सर्वान् समानीयाप्तदक्षिणान् ।

राजसूये नृपान् जित्वा जरासन्ध इवानय ॥ २६ ॥

द्रोण - अहो ! आशीर्षयनेऽपि शकुनिर्योगं जनयति । अहो !

प्रियविरोधं रत्नस्यैव क्षत्रियकुमार ।

दुर्योधन - ययस्य वर्ण ! गुरुजनप्रणामावसानं क्षत्रियमनुपमुच्यता
वयस्यत्रिभ्रम् ।

वर्ण - गान्धारीमात !

क्रतुप्रतैस्ते तनु गात्रमेतन्

सौदुं बलं त्रिद्व्यसि पीडयानि ।

अन्तमृत्युनामन्त्र्य न धर्षयामि

राजर्षिभीराद् वपनाद् भयं मे ॥ २७ ॥

दुर्योधन - एवमेव ते बुद्धिरस्तु ।

द्रोण - पुत्र दुर्योधन ! एव महेन्द्रप्रियसखो भीष्मको नाम भवन्त

१ समाजयति ।

दुर्योधन - भ्रातृमायाय ! अभिवादये ।

भीष्म - पौत्र दुर्योधन ! एव दक्षिणापथरिषभूतो मृरिभरा

६ नाम भवन्तं सभाजयिष्यति ।

दुर्योधनः—स्वागतमार्याय ।

द्रोणः—पुत्र दुर्योधन ! भवतो यज्ञं सभाजयता वासुभद्रेण ।

९ प्रेषितोऽभिमन्युर्भवन्तं सभाजयति ।

शकुनिः—यत्स दुर्योधन ! एष जरासन्धपुत्रः सहदेवो भवन्तमभिषादयति ।

१२ दुर्योधनः—एहोहि यत्स ! पितृसदृशपराक्रमो भव ।

सर्वे—एतन् सर्वराजमण्डलं भवन्तं सभाजयति ।

दुर्योधनः—अनुगृहीतोऽस्मि । भोः ! किन्तुरल्लु समागते सर्वराज-

१५ मण्डले विराटो नागच्छति ।

शकुनिः—प्रेषितोऽस्य मया दूतः, शङ्के पथि वर्तत इति ।

दुर्योधनः—भो आचार्य ! धर्मे धनुषि चाचार्य ! प्रतिगृह्यतां ।

१८ दक्षिणा ।

द्रोणः—दक्षिणेति । भयतु भयतु । व्यपभ्रयिष्ये तावद्भवन्तम् ।

२१ दुर्योधनः—कथमाचार्योऽपि व्यपभ्रयिष्यते ।

भीष्मः—भोः ! किन्तुरल्लु प्रयोजने, यदा—

पीतः सोमो धान्यदत्तो नियोगा—

च्छत्रच्छाया सेन्यते ग्यातिरस्ति ।

किं तद् द्रव्यं किं फलं को विशेषः—

क्षत्राचार्यो यत्र विप्रो दरिद्रः ॥ २८ ॥

दुर्योधनः—आज्ञापयतु भवान् किमिच्छति । निमनुतिष्ठामि ।

द्रोणः—पुत्र दुर्योधन ! कथयामि ।

दुर्योधनः—किमिदानीं भवता रिचार्यते,

प्राणाधिकोऽस्मि भवता च कृतोपदेश

शूरेषु यामि गणना कृतसाहसोऽस्मि ।

स्वच्छन्दतो वद किमिच्छसि, किं ददानि

हस्ते स्थिता मम गदा भवतश्च सर्वम् ॥ २९ ॥

द्रोण - पुत्र ! ब्रवीमि खलु तावन् । बाष्पयोगस्तु मा बाधते ।

सथे - यथमाचार्योऽपि बाष्पमुत्सृजति ।

३ भीष्म - पौत्र दुर्योधन ! अफलस्ते परिश्रमः ।

दुर्योधन - कोऽत्र ।

(प्रविश्य)

६ भट - जयतु महाराज ।

दुर्योधन - आपस्तान् ।

भट - यदाज्ञापयति महाराज । (निजस्य प्रविश्य) जयतु महा-

९ राज । इमा आपः ।

दुर्योधन - आनय । (फलश शहीषा) भो आचार्य ! अश्रुपातो

च्छिष्टस्यैव त्रियता शौचम् ।

१२ द्रोण - भवतु भवतु । मम कार्यत्रियैव मुरोदकमस्तु ।

दुर्योधन - हा धिगः

यदि विमृशसि पूर्वजिह्मता मे

यदि च समर्थयसे न दास्यतीति ।

शरदातकठिनं प्रयच्छ हस्तं

सरिलमिदं करण प्रतिग्रहाणाम् ॥ ३० ॥

द्रोण - हन्त लघो मे हृदयविश्रामः । पुत्र ! श्रूयता,

येषा गतिः तापि निराश्रयाणां

सैनसैरर्द्धादशभिर्न दृष्टा ।

त्वं पाण्डवानां कुरु संविभाग-

मेवा च शिक्षा मम दक्षिणा च ॥ ३१ ॥

शकुनिः—(सोद्वेगम्) मा तावद् भोः !

उपन्यस्तस्य शिष्यस्य विश्वस्तस्य च गौरवे ।

यदग्रमुत्तमुत्पाद्य युक्त्यं धर्मवञ्चना ॥ ३२ ॥

द्रोणः—कथं धर्मवञ्चनेति । मा तावद् भो गान्धारविषयविस्मिन
शकुने ! । । त्यदनार्यभाषान् सर्वलोकमनार्थमिति मन्यसे । हन्त भोः ।

भ्रातृणां पैतृकं राज्यं दीयतामिति वञ्चना ।

किं वरे, वाचित्तैर्दत्तं यत्कालकारेण तैर्हृतम् ॥ ३३ ॥

मयं—कथं यत्कालकारेण नाम ।

भीष्मः—पौत्रं दुर्योधन ! अवभृथज्ञानमात्रमेव खलु तावन् ।
मित्रमुल्लस्य शत्रोः शकुनेर्वचनं न श्रोतव्यम् । पश्य पौत्र !

यम् पाण्डवा दुपदराजमुतासहायाः

कान्ताररेणुपरुषाः पृथिवीं ध्रमन्ति ।

यन् त्वं च तेषु विमुखस्त्वयि ते च वामा-

स्तन् सूर्यमेव शकुनेः परुषावलेपः ॥ ३४ ॥

दुर्योधनः—भवतु, एवं तावदाचार्य ! पृच्छामि ।

द्रोणः—पुत्र ! कथय ।

दुर्योधनः—

यन् पुरा ते ममामध्ये राज्ये माने च धर्षिताः ।

यत्कालासममर्थस्तैः किं रोषो धारितस्तदा ॥ ३५ ॥

द्रोणः—अत्रेदानीं धर्मचञ्चलेन यज्ञितो गृत्तश्रयः सिर्युधिष्ठिरः प्रष्टव्यः

येन भीमः सभास्तम्भं तुल्यज्ञेयं वारितः ।

पश्येद्भिमन् विमुक्तः स्यान्नास्मान्द्रुनिराक्षिपेत् ॥ ३६ ॥

दुर्योधनः—तेन हि समर्थयितुमिच्छामि ।

द्रोणः—पुत्र ! केन समर्थयितुमिच्छसि ।

भीष्मेण कर्णेन कृपेण केन किं सिन्धुराजेन जयद्रयेन ।

किं द्रौणिनाहो विदुरेण सार्धं पित्रा स्वमात्रा वद पुत्र ! केन ॥४०॥

दुर्योधनः—नहि नहि, मातुलेन ।

द्रोणः—शत्रुनिनां । हन्त विपन्नं कार्यम् ।

३ दुर्योधनः—मातुल ! इतस्तावन् । वयस्य कर्ण ! इतस्तावन् ।

द्रोणः—भयतु, एवं तावन् करिष्ये । धत्स गान्धारराज !

इतस्तावन् ।

६ शत्रुनिः—अयमस्मि ।

द्रोणः—धत्स !

क्रोधप्रायं वयो जीर्णं क्षन्तव्यं बहुचापलम् ।

अस्य रुक्षस्य वचनः परिष्वङ्गः शमीक्रिया ॥ ४१ ॥

भीष्मः—(आत्मगतम्)

एष शिष्यस्य वात्सल्याच्छत्रुर्नि याचते गुरुः ।

एवं सान्त्वीकृतो ह्येष नैव मुञ्चति जिह्वताम् ॥ ४२ ॥

शत्रुनिः—(आत्मगतम्) अहो शठः रत्न्याचार्यः स्वकार्यलोभान्मां सान्त्वयति ।

३ (सर्वे परिश्रम्यापविशन्ति ।)

दुर्योधनः—मातुल ! पाण्डवानां राज्यार्थं प्रति को निधयः ।

शत्रुनिः—न दातव्यमिति मे निधयः ।

६ दुर्योधनः—दातव्यमिति वस्तुमर्हति मातुलः ।

शकुनि — यदि दातव्ये राज्ये किमस्माभिः सह मन्त्रयसे । ननु सर्वमेव प्रदीयताम् ।

१ दुष्योधन — वयस्य अङ्गराज ! भवानिदानीं न किञ्चिद्वाह ।

कर्ण — इदानीं किमभिधास्यामि,

रामेण भुक्ता परिपालिता च

सुभ्रानृता न प्रतिषेधयामि ।

क्षमाश्रमत्ये तु भवान् प्रमाण

सह्यामकालेषु वयः सहाया ॥ ४३ ॥

दुष्योधन — मातुल ! बलवत्प्रत्यभिगोऽनुपजीव्यश्च यश्चित् पुदेनश्चि-

न्त्यताम् । तत्र वसेयुः पाण्डया ।

२ शकुनि — हन्त भो !

शून्यमित्यभिधास्यामि कः पार्थादु बलवत्तर ।

उपरेष्वपि सस्य स्याद् यत्र राजा युधिष्ठिर ॥ ४४ ॥

दुष्योधन — अथेदानीं,

गुरुररतलमध्ये तोयमारजित मे

श्रुतमिह गुरुवृद्धैर्वन् प्रमाणी पृथिव्याम् ।

तदिदमपनयो वा घञ्जना वा यया वा

भवतु नृप ! जलं तन् सत्यमिच्छामि कर्तुम् ॥ ४५ ॥

शकुनि — अनृतयचनान्मोचयितव्यो भवान् ननु ।

दुष्योधन — अयं किम् ।

३ शकुनि — तेन हि इतस्तावन् । (उपगृह्य) भो आचार्य ! इहात्रभवान् पुरुराजो भवन्तं विज्ञापयति ।

द्रोण — यत्नं गांधारराज ! अभिधीयताम् ।

६ शकुनिः—यदि पञ्चरात्रेण पाण्डवानां प्रवृत्तिरुपनेतव्या, राज्यस्यार्थं प्रदास्यति किल । समानयतु भवानिदानीम् ।

द्रोणः—मा तावद् भोः !

ये कर्तुं कामैश्चलनं भवद्भिः

संवत्सरैर्द्वादशभिर्न दृष्टाः ।

ते पञ्चरात्रेण भयोपनेया

। वरं ह्यदत्तं विशदाक्षरेण ॥ ४६ ॥

भीष्मः—पौत्र दुर्योधन ! अच्छलो धर्मः । वयमपि तावद्स्मिन्नर्थे प्रीताः स्मः । पश्य पौत्र !

वर्षेण वा वर्षशतेन तेषां

त्वं पाण्डवानां कुरु संविभागम् ।

तस्मान् प्रतिज्ञः कुरु वीर ! सत्यां

सत्यां प्रतिज्ञा हि सदा कुरुणाम् ॥ ४७ ॥ ३०८

दुर्योधनः—एष एव मे निश्चयः ।

द्रोणः—(आत्मगतम्)

अद्य मे कार्यलोभेन हनूमत्त्वं गता स्पृहा ।

लक्ष्मयित्वाण्वं येन मद्या सीता निवेदिता ॥ ४८ ॥ ७

तन् कुतोनुगन्तु पाण्डवानां प्रवृत्तिरुपनेतव्या ।

(प्रविश्य)

१ भटः—जयतु महाराजः । विराटनगराद् दूतः प्राप्तः ।

मर्वे—दीप्तिं प्रवेदयताम् ।

भटः—यदाज्ञापयथ । (निजान्तः ।)

(प्रविश्य)

दूतः—जयतु महाराजः ।

सर्वे-किमागतो विराटेश्वर ।

- १ भट -विपादेनाहतो नोपगच्छति, यत्तत्सम्बन्धि मन्त्रिकृष्ट कीचकाना
भ्रातृशर्त,

रात्रौ छन्नेन केनापि बाहुभ्यामेव हिंसितम् ।

दृश्यते हि शरीराणामग्नज्जनितो बध ॥ ४९ ॥

इति ।

भीष्म -कथमशस्त्रेणेति । भो आचार्य ! अभ्युपगम्यता पञ्चरात्रम् । २ c

- १ द्रोण -किमर्थम् ।

भीष्म -

- १ भीमसेनस्य लीलेपा सुव्यक्त बाहुगालिन ।

योऽग्निम् भ्रातृशते रोप स तस्मिन् फलितः शते ॥ ५० ॥

द्रोण -कथं भवान् जानाति ।

भीष्म -

कथं पण्डित ! वृक्षेषु भ्रान्तानां बालचापलम् ।

नाभिजातन्ति बलमाना शृङ्गस्थानानि गोरुषा ॥ ५१ ॥ १ -

द्रोण -गोरुषा इति । हन्त सिद्धं कार्यम् । पुत्र दुर्योधन ! अस्तु
पञ्चरात्रम् ।

- १ दुर्योधन -अथ किम् ।

द्रोण -भो भो यज्ञमनुभवितुमागता राजान ! शृण्वन्तु शृण्वन्तु

भयन्त । इदानीं भवान् पुरुराजो दुर्योधन , न, न, भानुलमहित

- १ यदि पाण्डवानां प्रवृत्तिरूपनेतव्या, राज्यस्यार्थं प्रयास्यति किल ।
ननु पुत्र ।

दुर्योधन -अथ किम् ।

- १ द्रोण -एतद् द्विषि सम्प्रधार्यताम् ।

शकुनिः—काले ह्यास्यामि ।

द्रोणः—ननु गाढेय !

१२ भीष्मः—(आत्मगतम्)

आचार्यस्य यदा हर्षो धैर्यमुत्क्रम्य सूचितः ।

शङ्के दुर्योधनेनैव वञ्च्यमानेन वाञ्छितः ॥ ५२ ॥

(प्रकाशम्) पाँत्र दुर्योधन ! अस्ति मम विराटेनाप्रकाशं वैरम्,
अथ भयतो यत्नमनुभवितुमनागत इति । तस्मान् क्रियतां तस्य

३ गोप्रहणम् । ब्राह्मणार्जवबुद्धे !

धर्षिता रथशब्देन रोपमेप्यन्ति पाण्डवाः ।

अस्ति तेषां वृत्तान्तमिष्टं गोप्रहणे स्थितम् ॥ ५३ ॥

(प्रविश्य)

भटः—सज्जाः स्युः रथा बाहाः प्रवेशाभिमुखाय ते ।

दुर्योधनः—

गृभिरेव रथैः शीघ्रं क्रियतां तस्य गोप्रहः ।

गदा यज्ञप्रशान्ता च पुनर्मे करमेप्यति ॥ ५४ ॥

द्रोणः—

तस्मान्मे रथमानयन्तु पुरुषाः,

शकुनिः—हस्ती ममानीयतां,

कर्णः—

भारार्थं भृशमुद्यतारिह हर्षयुक्तो रथः स्थाप्यताम् ।

भीष्मः—

बुद्धिर्मे त्वरते विराटनगरं गन्तुं धनुस्त्वय्यतां

सर्वे—

मुञ्चत्वा चापमिदं विप्रतु भयानाशाविधेया वयम् ॥ ५५ ॥

द्रोण - पुत्र दुर्योधन ! आशा तव युद्धे पराक्रम द्रष्टुमिच्छाम् ।

दुर्योधन - यद्भिरुचितं भवते ।

३ द्रोण - वत्स गान्धारराज ! अस्मिन् गोप्रहणे तव रालु प्रथमस्य ।

शकुनि - रादम् । प्रथमं कल्पम् ।

(निःक्रान्ता सर्वः ।)

प्रथमोऽङ्कः ।

अथ द्वितीयोऽङ्कः ।

(ततः प्रविशति वृद्धगोपालकः)

- १ वृद्धगोपालक - गावो मे अधीनयच्छा होन्तु । अग्निह्वा अ गोव
जुग्मीओ होन्तु । गो छाआ विळागो एक्कच्छत्तप्पुहुवीपनी होदु ।
महाजाअप्प विटाडइश धप्पयद्वणगोप्पदाणनिमित्त इमप्पि णअठो
६ यरणगीहीए आअन्तु गोधण पत्थे च किम्मङ्गळमोदआ गोवदाळआ
दाठिआ अ दाव । एपु उजेष्ठ गच्छिअ अणुभरिप्पम् । (विलास्य)
निष्णुहु एपो वाअपो पुक्कळुस्स आळुहिअ पुस्सपात्ताणिघट्टि
९ अनुण्ड आदिवाहिमुह निप्पळ विटवदि । पन्ती होदु पन्ती होदु
अम्हाण गोधणप्प अ । जाय एपु उजेष्ठ गच्छिअ गोय्माळआणं
दाठिआण दाहळामि । गोमित्तअ । गोमित्तअ । [गावो मेऽहीन
१२ वासा भवन्तु । अविधवाअ गोपयुवतपो भवन्तु । अस्माकं राजा विराट
एक्कएल्लग्रुधिर्वीरपत्तिर्भवतु । महाराजस्य विराटस्य धर्मवर्धनगोप्रदाय
निमित्तमस्यां मगरोपवनवीप्यामायान्तु गोधनं, सव च वृत्तमङ्गलमादका
५ गायदारका दारिकाअ तावन् । एपु ज्यैष्ठ्यं गत्वानुभवियामि । किन्तु
सर्ववप वायस शुष्कवृक्षमारुह्य शुष्कशाखानिघटितानुण्डमादिष्याभिमुख
विश्वं विलपति । शान्तिर्भवतु शान्तिर्भवतु अस्माकं गोधनस्य च ।

१८ बाधयेयु ज्यैष्ठ्यं गवा गोपदारकाणां दारिकाणां व्याहृतमि । गोमित्रक ! गोमित्रक !]

(प्रविश्य)

२१ गोमित्रकः—मातुल ! वन्दामि । [मातुल ! वन्दे ।]

बृहगोपालकः—पन्ती होदु पन्ती होदु अम्हाअं गोघणप्य अ । अळे गोमित्रअ ! महाळाजप्य विळाहण्य वप्पवट्टणगोप्पदाणिमित्तं

२४ इमप्पि णअळोवणवीहीए आअन्तु गोधणं पत्थे च किदमङ्गलमोदका गोवदाळिआ अ । अळे गोमित्रअ ! गोवदाळंआणं दाळिआणं पाहळ । [शान्तिर्भवतु शान्तिर्भवतु भस्माकं गोधनस्य

२७ च । अरे गोमित्रक ! महाराजस्य विरटस्य वर्षवर्धनगोप्रदाननिमित्त-
मस्यो नगरोपवनवीम्यामायान्तु गोधने सर्वे च कृतमङ्गलमोदका
गोपदाका दारिका । अरे गोमित्रक ! गोपदारकाणां दारिकाणां
३० व्याहर ।]

गोमित्रकः—जं मादुळो आणवेदि । गोलमिखणिण ! विदुपिण्ड !
पामिणि ! वपभदत्त ! कुम्भदत्त ! महिपदत्त ! आअच्छह आहच्छह

३३ शिर्गं । [यन्मातुल आज्ञापयति । गोरक्षिणिके ! धृतपिण्ड !
स्वामिनि ! वृषभदत्त ! कुम्भदत्त ! महिपदत्त ! आगच्छतागच्छ
'शीघ्रम् ।]

३६ (वतः प्रविशन्ति सर्वे ।)

सर्वे—मादुळ ! वन्दामो । [मातुल ! वन्दामहे ।]

बृहगोपालकः—पन्ती होदु पन्ती होदु अम्हाणं गोवदाळआणं ।

३९ महाळाअप्य विळाहण्य वप्पवट्टणगोप्पदाणिमित्तं इमप्पि णअळो-
वणवीहीए आअन्तु गोधणं । तत्तअं वेळं गाअन्तो णअन्तो
होम । [शान्तिर्भवतु शान्तिर्भवतु भस्माकं गोपदारकाणां दारिकाणां

व । महाराजस्य विराटस्य वर्षवर्धनगोप्रदाननिमित्तमस्यां नगरोपव-
नर्थाध्यामायासु गोधनम् । तावतीं वेलं गायन्तो नृत्यन्तो भवामः ।]
पर्वे—जं मादुळो आणवेदि । (सर्वे नृत्यन्ति ।) [यन्मातुल भाश-
यति ।]

बृहगोपालकः—हीही पुष्टं णभिदम्, पुष्टु गाइदं । जाव अहं पि
गन्धेमि । [हीही मुष्टु नर्तितं, मुष्टु गीतं, वायदहमपि नृत्यामि ।]
मर्वे—हाहा मादुळ ! अदिमहन्तं लेणुं उप्पदिदो । [हाहा
मातुल ! अतिमहान् रेणुरूपनितः ।]

बृहगोपालकः—ण हु लेणुं णव्व, पंसुदुन्दुभिघोपं उप्पदिदो ।
[न गलु रेणुरेव, सखुदुन्दुभिघोपः उत्पतितः ।]
मर्वे—दिवाचन्दप्पभापणुळजोहायगुण्ठिदो पदमण्डलु पुप्यो
अरिथ अ णरिथ अ । [दिवाचन्द्रप्रभापणुरग्योरावगुण्ठितः
शनमण्डलः सूर्योऽस्ति च नास्ति च ।]

गोमित्रकः—हाहा मादुळ ! म्मे के नि मणुप्या द्दहिपिण्डपण्डरेहि
एभेहि घोडअपअहिअं आनुहिअ पव्वं घोपुं विद्वन्ति चोठा ।
[हाहा मातुल ! एते केऽपि मनुष्या द्दहिपिण्डपाण्डरैराष्ट्रैर्घोटकाश्च
दिकामारुह्य सर्वं घोपं विद्वन्ति चोराः ।]

बृहगोपालकः—हीही परपंपादा उट्टिदा । दारआ ! दाळिआ !
पिणं पव्वणं पविणह । [हीही धारमपाता उत्थिताः । दारकाः !
दारिकाः ! शीघ्रं पव्वणं प्रविशतः ।]
मर्वे—जं मादुळो आणवेदि । (निवान्ताः ।) [यन्मातुल भाशा-
यति ।]

बृहगोपालकः—हाहा चिट्ठह चिट्ठह । पट्टह पट्टह । गट्टह गट्टह । इमं
गुप्तन्तं महाठाअविठाइइण गिण्ठेइइणामो । [हाहा निहत निहत ।]

६६ प्रहरत प्रहरत । गृहीत गृहीत । इमं वृत्तान्तं महाराजविराटाय
निवेदयिष्यामः ।]

(निःक्रान्तः ।)

प्रवेशकः ।

(ततः प्रविशति भटः)

भटः—भांभो* निवेद्यतां निवेद्यतां महाराजाय विराटेश्वराय—एता
१ हि वस्युकर्मप्रच्छन्नबिक्रमैर्धार्तराष्ट्रैर्द्वियन्ते गाव इति । तत्र हि,
मुतैश्च वत्सैर्व्यथितैश्च गोगर्ज-
निरीक्षणप्रस्तमुलैश्च गोवृषैः ।
वृत्तार्तनादाधुलितं समन्ततो
गवां कुलं शोच्यमिहाधुलाधुलम् ॥ १ ॥

इति ।

(नेष्ये)

१ किं धार्तराष्ट्ररिति ।

भटः—आर्य ! अथकिम् ।

(प्रविश्य)

१ वृत्तान्तमुदीयः—सदृशमेतद् भ्रातृजनेष्वपि द्रोहिणाम् । }

मज्जैश्चापिर्वद्धगोधाधुलिश्च

धर्मच्छन्नाः कल्पितस्यन्दनस्थाः ।

वीर्योन्निक्ता युद्धसज्जाः वृत्ताग्रा

राष्ट्रो वैरं गोषु निर्योतयन्ति ॥ २ ॥

जयमेन ! जन्मनःप्रक्रियाव्यापृतस्य महाराजस्य तावदकाल-
निवेदनं मन्युमुत्पादयति । नभमान् पुण्याद्वावसाने निवेदयिष्ये ।

३ भटः—आर्य ! अतिपाति कार्यमिदं, ग्रीत्रं निवेक्षाम् ।

कान्धुकीय—इदं निवेद्यते ।

(ततः प्रविशति राजा ।)

६ राजा—

मा तावद् व्यथिनविकीर्णालवत्मा

गावो मे रथरत्नशङ्कया ह्रियन्ते ।

पीनांसश्चलः सचन्दनार्द्रो

निलग्जो मम च करः कराणि भुङ्क्ते ॥ ३ ॥

जयसेन ! जयसेन !

(प्रविश्य)

१ भट—जयतु जयतु महाराजः ।

राजा—अहं महाराजशब्देन । अवधूतं मे क्षत्रियत्वम् । उच्यते

रणरिक्तर ।

badness should not undervalue

१ भट—तु विस्तरार्हाणि विप्रियाणि । एष समासः,

एकवर्णेषु गात्रेषु गत्रा स्यन्दनरेणुना ।

वशापातेषु दृश्यन्ते नानावर्णविभक्तयः ॥ १

राजा—तेन हि,

धनुरपनय शीघ्रं कल्प्यतां स्यन्दनो मे

मम गतिमनुयातु शृण्वतो यस्य भक्ति

रणाशिरसि गत्रार्थे नास्ति मोघः प्रयत्नो

निधनमपि यत्र स्यान्मोक्षफित्या तु धर्मः ॥ ५ ॥

भट—यदाज्ञापयति महाराजः । (निष्क्रान्तः ।)

राजा—भो ! द्रिष्टुं दुर्घोषनस्य मामन्तरेण वंगम् । आ यत्-

१ मनुभविनुमनात् इति । कथमनुभवामि । वीरकानां त्रिना-

शेन वयमुन्नीतसन्तापाः संतृप्ताः । अथवा परोक्षमपि पाण्डवानां
स्निग्ध इति । सर्वथा योद्धव्यम् । हस्तिनपुरनिवासाच्छीलज्ञो

६ भगवान् दुर्योधनस्य । अथवा,

कामं दुर्योधनस्यैव न दोषमभिधास्यति ।

अर्थित्वाद्परिश्रान्तः पृच्छत्येव हि कार्यवान् ॥ ६ ॥

कोऽत्र ।

(प्रविश्य)

भटः—जयतु महाराजः ।

३ राजा—भगवांस्त्वावदाहूयताम् । (निष्क्रान्तः ।)

(ततः प्रविशति भगवान् ।)

भगवान्—(सर्वतो विद्योक्ष्य) भोः ! किमुलत्विदम् ।

गजेन्द्राः कल्प्यन्ते, तुरगपत्नयो वर्मरचिताः

रथाः सानूकर्षाः, शृतपरिकरा योधपुरुषाः ।

समुद्योगं दृष्ट्वा मयमननुभूतं स्पृशति मां

७ न रात्वात्मन्यग्तं कृतमतिरहं ते तु चपलाः ॥ ७ ॥

राजा—जयतु भगवान् जयतु । विराटो भगवन् ! अभिधादये ।

भगवान्—स्वस्ति ।

३ विराटः—भगवन् ! एतदासनमास्यताम् ।

भगवन्—(उपविश्य) भो राजन् !

उद्योगः प्रस्तुतः कम्माच्छीर्णं सन्तोषमिच्छति ।

पीडयिष्यति सोत्सेकान् पीडितान् मोक्षयिष्यति ॥ ८ ॥

राजा—भगवन् ! शोभदृष्ट्वाश्चमानितोऽस्मि ।

भगवान्—केन कारणेन ।

३ राजा—धार्तराष्ट्रैः ।

भगवन्—(आत्मगतम्) भोः कष्टम्, *but the king!*

एकोदकत्वं खलु नाम लोके मनस्विनां कम्पयते मनांसि ।

वैरप्रियैस्तैर्हि कृतेऽपराधे यत्सत्यमस्माभिरिवापरद्वम् ॥ ९ ।

विराट्.—भगवन् ! किमिदानीं विचार्यते ।

भगवान्—न खलु किञ्चिन् । तेषामुत्सुकः ।

१ राजा—अद्यप्रभृति निष्ठृता भविष्यन्ति । यदि शक्तोऽपि युधिष्ठिरो २
मर्षयति, अहं न मर्षयामि ।

भगवान्—(आत्मगतम्)

अद्येदानीं पर्णशय्या च भूमौ राज्यभ्रंशो द्रौपदीधर्षणं वा ।

वैरान्यत्यं संश्रितानां निवासः सर्वं श्लाघ्यं यत्क्षमा ज्ञायते मे ॥ १० ॥

(प्रविश्य)

भट—जयतु महाराजः ।

१ राजा—अथ किं चेष्टते दुर्योधनः ।

भटः—न खलु दुर्योधन एव, पृथिव्यां राजानं सर्वे प्राप्ताः ।

द्रौगधश्च भीष्मश्च जयद्रथश्च शल्योऽङ्गराजः शकुनिः कृपश्च ।

तेषां रथोत्कम्पचलत्पत्ताकैर्ममा ध्वजैरेव ययं न बाणैः ॥ ११ ॥

राजा—(उत्थाय कृताञ्जलिः) कथं तत्रभवान् गाह्वेयोऽपि प्राप्तः ।

भगवान्—साधु धर्षितेनापि नातिश्रान्तः समुदाचारः । (आत्म-

१ गतम्) भोः,

किमर्थं खलु मम्प्राप्तः कुरूणां गुरुकुलम् ।

शङ्के तीर्णां प्रतिक्षेति स्मारणं क्रियते मम ॥ १२ ॥

(प्रकाशम्)

राजा—कोऽयम् ।

१ (प्रविश्य) ।

भटः—जयतु महाराजः ।

विराटः—सूतस्तावदाह्वयताम् ।

६ भटः—यदाज्ञापयति महाराजः । (निव्रान्तः ।)

(प्रविश्य)

सूतः—जयत्वायुष्मान् ।

१ विराटः—

रथमानय शीघ्रं मे श्वाच्यः प्राप्तो रणातिथिः ।
तोषयिष्ये शरैर्भोष्मं जेष्यामीत्यमनोरथः ॥ १३ ॥

सूतः—यदाज्ञापयत्यायुष्मान् । आयुष्मान् !

रिपूणां सैन्यभेदेषु यस्ते परिचितो रथः ।
(रथचर्यां बहिष्कर्तुं तमास्थायोत्तरो गतः ॥ १४ ॥

विराटः—कथं निर्यातः कुमारः ।

भगवान्—भो राजन् ! संवार्यतां संवार्यतां कुमारः ।

अगणितगुणदोषो युद्धतीक्ष्णश्च बाल्या—

स्रु च दहति न कश्चिन् सन्निहृष्टो रणाग्निः ।

अथच परिहृन्ते धार्तराष्ट्रा न किञ्चि—

अ गन्तु परिभवान् ते युद्धदोषान् प्रयीमि ॥ १५ ॥

राजा—तेन हि शीघ्रमन्यो रथः कल्प्यताम् ।

सूतः—यदाज्ञापयत्यायुष्मान् ।

१ राजा—अथज्ञं गहि गायन् ।

सूतः—आयुष्मान् ! अयमस्मि ।

राजा—

त्यमिदानीं कुमारस्य किं न पादितवान् रथम् ।

अनुज्ञातोऽसि किं तेन न राणां सारथिर्भवान् ॥ १६ ॥

सूत - प्रसीदत्यायुष्मान् । रथ कल्पयित्वा तु सूतसमुदाचारेणो-
पस्थितं रत्नहम् । कुमारेण,

किञ्च तत्परिहासार्थं किञ्च तत्रास्ति कौशलम् ।

मामतिव्रम्य सारथ्ये विनियुक्ता बृहन्नला ॥ १७ ॥

भगवान्-राजन् । अन्मल सम्भ्रमेण ।

यदि स्वचक्रोद्धतरेणुदुर्दिन

रथ समास्थाय गता बृहन्नला ।

परान् क्षणैर्नेमिरघोर्निवारयन्

त्रिनापि वाणान् रथ एव जेष्यति ॥ १८ ॥

राजा-तेन हि शीघ्रमन्यो रथ कल्पयताम् ।

सूत - यवाज्ञापयन्त्यायुष्मान् । (निष्क्रान्त ।)

(प्रविश्य)

भट - भद्रं रत्नं कुमारस्य रथ ।

राजा-कथं भद्रो नाम ।

भट - श्रोतुमर्हति महाराज ।

यहुमि समरामिक्षैराच्छिन्नोऽश्वपथं परै ।

भद्रो बार्हन्लोभेन श्मशानाभिमुखो रथ ॥ १९ ॥

भगवान्-(आत्मगतम्) आ अत्र रत्नं गाण्डीवम् । (प्रकाशम्)

भो राजन् ।

निमित्तं किञ्चिदुत्पन्नं श्मशानाभिमुखे रथे ।

धार्तराष्ट्रा स्थिता यत्र श्मशानं तद् भविष्यति ॥ २० ॥

राजा-भगवन् । अकाले स्वस्थवाक्यं मन्युमुत्पादयति ।

भगवान्-अल मन्युना । कदाचिदनृतं नोत्पूर्वम् ।

राजा-आ अस्त्येतन् । गच्छ भूयो शायता वृत्तान्त ।

१ गहनलोभेन ।

भटः—यदाज्ञापयति महाराजः । (निष्क्रान्तः ।)

राजा—

को नु खल्वेष सहसा कम्पयन्निव मेदिनीम् ।

नदीस्रोत इवाविद्धः क्षणान् संवर्तते ध्वनिः ॥ २१ ॥

शायतां शब्दः ।

(प्रविश्य)

३ भटः—जयतु महाराजः । इमशान्तामुहूर्तविश्रान्ततुरगेण कुमारेण तु-
भगवान्—एष मामनृतवादिनं न कुर्यान् ।

भटः—

elephants

कृता नीला नागाः शरस्रतनिपातेन कपिला

हयो वा योधो वा न वहति न कश्चिच्छरदातम् ।

शरैः रतम्भीभूताः शरपरिकराः स्यन्त्यनवराः

शरैश्छन्ना मार्गाः स्रवति धनुरुष्मां शरनदीम् ॥ २२ ॥

भगवान्—(आत्मगतम्)

एतदक्षयनूणीत्वं येन शक्रस्य स्वाण्डवे ।

याषस्यः पतिता धाराम्स्तावन्तः प्रेषिताः शराः ॥ २३ ॥

राजा—अथ परेऽपि दानीं को वृत्तान्तः ।

भटः—अप्रत्यक्षं हि तत्र मे । प्रवृत्तिपूरुषाः कथयन्ति—

धनुर्घोषं द्रोणस्तदिदमिति बुद्ध्वा प्रतिगतः

ध्वजे वाणं दृष्ट्वा कृतमिति न भीष्मः प्रहरति ।

शरैर्भग्नः कर्णः किमिदमिति चान्ये नृपतयो

मयेऽप्येको बाल्याज मयमभिमन्युर्गणयति ॥ २४ ॥

भगवान्—कथमभिमन्युः प्राप्तः । भो राजन् ।

स्वजे ।

युध्यते यदि सौभद्रस्तेजोप्रिवंशयोर्द्वयो ।

सारथि प्रेप्यनामन्यो विक्रयात्र बृहन्नला ॥ २५ ॥

राजा—मा मा भयान्तेजम् ।

भीष्म ^{परगुह्य} रामशररभिन्नवच द्रोण च मन्त्रायुध

कृत्वा वर्णजयद्रथौ च त्रिमुखौ श्रेपाश्च तास्तान् नृपान् ।

सौभद्र स्वशरर्न धर्षयति किं भीत पितु प्रत्ययान्

ससृष्टोऽपि वयस्यभानमदृश तुल्य वयो रक्षति ॥ २६ ॥

भट—एष रत्न कुमारस्य रथ ,

आलम्बितो भ्रमति धावति तेन मुक्तो ^a

न प्राप्य धर्षयति नेच्छति विप्रकर्तुम्

आसन्नभूमिचपल परिवर्तमानो

योग्योपदेशमिव तस्य रथं करोति ॥ २७ ॥

राजा—गच्छ । भूयो ह्यायता वृत्तान्त ।

भट—यदाज्ञापयति महाराज । (निःक्रम्य प्रविश्य) जयतु महा

१ राज । जयतु विराटेश्वर । प्रिय निवन्द्ये महाराजाय । अवजित
गोप्रहणम् । अपयाता धार्तराष्ट्रा ।

भगवान्—दिष्टया भवान् वर्धते ।

६ राजा—न न । भगवतो वृद्धिरेषा । अथ कुमार इदानीं क ।

भट—दृष्टपरिस्पन्नाना योधपुरुषाणा कर्माणि पुस्तस्मारोपयति
कुमार ।

१ राजा—अहो अगघनीयव्यापार रत्नवर्ध कुमार ।

तादितम्य हि योधस्य अगघनीयेन कर्मणा ।

अकालान्तरिता पूजा नाशयत्येव वेदनाम् ॥ २८ ॥

अथ बृहत्तेजोर्ना क ।

भटः—प्रियनिवेदनार्थमभ्यन्तरं प्रविष्टा ।

३ राजा—बृहन्नला तावदह्वयताम् ।

भटः—यदाज्ञापयति महाराजः ।

(ततः प्रविशति बृहन्नला ।)

४ बृहन्नला—(निरूप्य सविमर्शम्)

✓ गण्डीवेन मुहूर्तमातङ्गणेनासीन् प्रतिस्पर्धितं,
षाणानां परिवर्तनेष्वविशदा मुष्टिर्न मे संहता ।

गोधास्थानगता न चास्ति पटुता स्थाने हर्त सौष्ठवं

अग्नीभावाच्छिथिलीकृतः परिधयादात्मो त्व पञ्चान् स्मृतः ॥ २९ ॥ ✓

मया हि,

अनेन क्षेत्रेण नरेन्द्रमध्ये लज्जायमानेन धनुर्विकृष्टम् ।

यात्रा तु तावच्छरदुर्दिनेषु शीघ्रं निमग्नः कलुषश्च रेणुः ॥ ३० ॥

भोः !

जित्वापि गां विजयमप्युपलभ्य राज्ञो

नैवास्ति मे जयगतो मनसि प्रहर्षः ।

दुःशासनं समरमूर्धनि सन्निगृह्य

✓ यद्वा यदद्य न विराटपुरं प्रविष्टः ॥ ३१ ॥

वत्तराप्तीतिदत्तालङ्कारेणालङ्कृतो श्रीश्लित इवाम्बि राजानं द्रष्टुम् ।

तस्माद् विराटेऽश्वरं पश्यामि । अये ! अयमार्यो युधिष्ठिरः,

सयौवनः श्रेष्ठतपोवने रतो

नरेश्वरो ब्राह्मणवृत्तमाश्रितः ।

विमुक्तराज्योऽप्यभिवाधितः श्रिया

त्रिदण्डधारी न च दण्डधारकः ॥ ३२ ॥

(उपगम्य) भगवन् ! अभिवादये ।

भगवान्—स्वस्ति ।

३ वृहन्नला—जेदु भट्टा । [जयतु भर्ता ।]

राजा—

अकारणं रूपमकारणं कुलं

महत्सु नीचेषु च कर्म शोभते ।

इदं हि रूपं परिमृतपूर्वकं

तदेष भूयो यहुमानमागतम् ॥ ३३ ॥

वृहन्नले ! परिश्रान्तामपि भयर्तो भूयः परिश्रमयिष्ये । उच्यतां
रणविस्तरः ।

३ वृहन्नला—सुगादु भट्टा । [शृणोतु भर्ता ।]

राजा—उज्जितं कर्म । संस्कृतमभिधीयताम् ।

वृहन्नला—धोतुमर्हति महाराज ।

(प्रविश्य)

भट्टः—जयतु महाराज ।

राजा—

अपूर्वं इव ते हर्षो ब्रूहि केनासि विस्मितः ।

भट्टः—

अश्रद्धेयं प्रियं प्राप्तं सीमन्तो महणे मतः ॥ ३४ ॥

वृहन्नला—कथं गुहीतः । (आत्मगतम् ।)

तुलितमलमिदं मयाद्य सैन्यं

परिगणितं च रणेऽद्य मे स दृष्टः ।

सदृश इह तु तेन नास्ति कश्चिन्

क इह मवेन्निहतेषु कीचकेषु ॥ ३५ ॥

भगवान्—वृहन्नले ! किमेतन् ।

बृहन्नला-भगवन् !

न जाने तस्य जेतारं बलवाञ्छितम्तु सः ।

पितृणां भाम्यदोषेण प्राप्नुयादपि धर्षणम् ॥ ३६ ॥

राजा-कथमिदानीं गृहीतः ।

भट्टः—

रथमासाद्य निःशङ्कं बाहुभ्यामग्रापरितः ।

राजा-केन ।

भट्टः—

यः किलैष नरेन्द्रेण विनियुक्तो महानमे ॥ ३७ ॥

बृहन्नला-(अपवार्यं) ण्यमार्यभीमेन परिष्वक्तः, न गृहीतः ।

दूरस्था दर्शनादेव धर्यं सन्तोषमागताः ।

पुत्रल्लेहस्तु निर्विष्टो येन मुच्यक्तकारिणा ॥ ३८ ॥

राजा-तेन सत्कृत्य प्रवेश्यतामभिमन्युः ।

भगवान्-भो राजन् ! वृष्णिपाण्डवनाथस्वाभिमन्योः पूजां भया-

३ विलि लोको ह्यास्यति । तदवधीरणमस्य न्याप्यम् ।

राजा-नाथधीरणमर्हति यादवीपुत्रः । कुतः ;

पुत्रो ह्येष युधिष्ठिरस्य तु धवस्तुत्यं हि नः सूनुता

सम्यन्धो द्रुपदेन नः कुलगतो नम्रा हि तस्माद् भवेत् ।

जामातृत्वंमदूरतोऽपि च भवेन् कन्यापितृत्वं हि नः,

पूजाहोऽप्यतिथिर्भवेन् स्वविभवेरिष्टा हि नः पाण्डवाः ॥ ३९ ॥

भगवान्-एवमेतन् । वक्तव्यं परिहर्तव्यं च ।

राजा-अथ केनायं प्रवेशयितव्यः ।

३ भगवान्-बृहन्नलया प्रवेशयितव्यः ।

राजा-बृहन्नले ! प्रवेश्यतामभिमन्युः ।

रुहचला-यदाज्ञापयति महाराज । (आमगतम्) चिरस्य स
 ६ त्यागोद्भूतोऽथ नियोगो लब्धः ।।

भगवान्-(आत्मगतम्)

अद्येदानीं यातु सन्दर्शनं वा शून्ये दृष्ट्वा गृहमालिङ्गनं वा ।

स्वैर तावद् यातुमुद्गाप्यतां वा मत्प्रत्यक्षं लज्जते ह्येष पुत्रम् ॥४०॥

राजा-पश्यतु भवान् कुमारस्य कर्म ।

नृपा भीष्मदयो भग्ना सौमद्रो ग्रहणं गतः ।

वत्तरेणाद्यं संक्षेपादर्धतः पृथिवी जिता ॥ ४१ ॥

(ततः प्रविशतः भीमसन् ।)

भीमसन् -

आदीपितं जलुगृहे ग्वमुजायमत्ता

मद्वस्तरश्च जन्तनी च मयोपनीता ।

सौमद्रमेकमवतार्यं रथात्तु धारुं

त च श्रमं प्रथममद्य समं हि मन्ये ॥ ४२ ॥

इत इत कुमारः ।

(ततः प्रविशत्यभिमन्युः ।)

अभिमन्यु - भो ! को नु तन्वेषः ,

विशालकप्रास्तनिमाजितोद्ग

स्थिरोन्नतासोरमहान् कटीगृहः ।

इहादृतो येन मुलेभ्यन्त्रितो

बलाधिनेनापि न चामि पीडितः ॥ ४३ ॥

रुहचला-इत इत कुमारः ।

अभिमन्यु -अथे अयमपरं क ,

अयुज्यमानैः प्रमदाविभूषणैः

करेणुशोभाभिरिवापितो गजः ।

रघुश्च धेपेण महानिबोजसा

+ke३ विभात्युमावेपमिवाभितो हरः ॥ ४४ ॥

बृहन्नला—(अपवार्य) इममिहानयता किमिदानीमार्येण कृतम् ।

अवजित इति तावद् दूषितः पूर्वयुद्धे

, दयितमुतवियुक्ता शोचनीया मुभद्रा ।

जित इति पुनरेनं रुप्यते वामुभद्रो

भवतु बहु किमुक्त्या दूषितो हस्तमारः ॥ ४५ ॥

भीमसेनः—अर्जुन !

बृहन्नला—अथकिमथकिमर्जुनपुत्रोऽयम् ।

भीमसेनः—(अपवार्य)

जानाम्येतान् निप्रहादस्य दोषान्

calm ५. कौ वा पुत्रं मर्षयेच्छत्रुहस्ते ।

इष्टापत्त्या किन्तु दुःखे हि मग्ना

पश्यत्येनं द्रौपदीत्याहतोऽयम् ॥ ४६ ॥

बृहन्नला—(अपवार्य) आर्य ! अभिभाषणकौतूहलं मे महत् ।

वाचालयत्वेनमार्यः ।

भीमसेनः—वाढम् । अभिमन्यो !

अभिमन्युः—अभिमन्युर्नाम ।

भीमसेनः—रुप्यत्येव मया । त्वमेवैनमभिभाषय ।

बृहन्नला—अभिमन्यो !

अभिमन्युः—कथं कथम् । अभिमन्युर्नामाहम् । भोः !

नीचैरप्यभिभाष्यन्ते नामाभिः क्षत्रियान्वयाः ।

इहायं समुदाचारो, ग्रहणं परिभूयते ॥ ४७ ॥

वृहन्नला-अभिमन्यो ! सुरमास्ते ते जननी ।

अभिमन्यु -कथं कथम् । जननी नाम ।

किं भवान् धर्मराजो मे भीमसेनो वनञ्जय ।

यन्मा पितृवदात्म्यं स्वीगता प्रच्छसे कथाम् ॥ ४८ ॥

वृहन्नला-अभिमन्यो ! अपि कुशली देवकीपुत्रं केशव ।

अभिमन्यु -कथं तत्रभवन्तमपि नाम्ना । अथकिम्, अथकिम् !

कुशली भवता मसृष्ट ।

(उर्भा परस्परमदलोक्यते ।)

अभिमन्यु -कथमिदानीं मायक्षमिन् मा हस्यते ।

वृहन्नला-न रज्जुं किञ्चित् ।

पार्थ पितरमुद्दिश्य मातुलं च जनार्दनम् ।

तदग्नस्य हृतात्मस्य युक्तो युद्धपराजयः ॥ ४९ ॥

अभिमन्यु -

अलमात्मस्तव वर्तुं नामात्रमुचितं कले ।

हतेषु हि शरान् पश्य नाम नान्यद् भविष्यति ॥ ५० ॥

वृहन्नला-(आभगतम्) सन्ध्याह कुमार ।

मरधतुरगटप्लनागयौधे

शरनिपुणेन न कश्चिदप्यविद्ध ।

अहमपि च परिक्षतो भवेय

यदि न मया परिवर्तितो रथः स्यात् ॥ ५१ ॥

(प्रकाशम्) एवं वाक्यशौण्डीर्यम् । किमर्थं तेन पदातिना गृहीतं ।

अभिमन्यु -

अशस्त्रो मामभिगतास्त्वतांऽग्निं ग्रहणं गतः ।

न्यस्तशस्त्रं हि वो हन्यादजुनं पितरं स्मरन् ॥ ५२ ॥

भीमसेनः—

धन्यः खल्वर्जुनो येन प्रत्यक्षमुभयं श्रुतम् ।

पुत्रस्य च पितुः श्लाघ्यं महामेषु पराक्रमः ॥ ५३ ॥

राजा—त्वर्यतां त्वर्यतामभिमन्युः ।

गृहजला—इत इतः कुमारः । एष महाराजः । उपसर्पतु कुमारः ।

अभिमन्युः—आः कस्य महाराजः ।

गृहजला—न न । ब्राह्मणेन सहास्ते ।

अभिमन्युः—ब्राह्मणेनेति । भगवन् ! अभिवाद्ये ।

भगवान्—एहोहि कस !

शौण्डीयं धृतिविनयं द्यां स्वपक्षे

माधुर्यं धनुषि जयं पराक्रमं च ।

एकस्मिन् पितरि गुणानवाप्नुहि त्वं

क्षेपाणां यदपि च रोचते चतुर्णाम् ॥ ५४ ॥

राजा—एहोहि पुत्र ! कथं न मामभिवादयसि । अहो उत्तिक

खल्वप्यं क्षत्रियकुमारः । अहमस्य दर्पप्रशमनं करोमि । अथ केनार्थं

३ गृहीतः ।

भीमसेनः—महाराज ! मया ।

अभिमन्युः—अशस्त्रेणेत्यभिधीयताम् ।

४ भीमसेनः—शान्तं शान्तं पापम् ।

(महर्जो मे प्रहरणं भुजौ पीनांमुकोमलौ ।

तावाश्रित्य प्रयुध्येयं दुर्वलैर्गृह्यते धनुः ॥ ५५ ॥ ०

अभिमन्युः—मा तावद् भोः !

माहुरक्षोहिणी यस्य निर्व्याजो यस्य विक्रमः ।

किं भवान् मध्यमस्तातस्तस्यैतन् सदृशं वचः ॥ ५६ ॥

भगवान्-पुत्र ! कोऽयं मध्यमो नाम ।

अभिमन्युः-श्रूयताम् । नन्वनुत्तरा वयं ब्राह्मणेभ्यः, साध्वन्यो
१ श्रूयान् ।

राजा-भवतु भवतु । मद्वचनान् पुत्र ! कोऽयं मध्यमो नाम ।

अभिमन्युः-श्रूयताम् । येन,

तुलयित्वा जरासन्धं कण्ठशिर्येन बाहुना ।

असह्यकर्म तन् कृत्वा नीतः कृष्णोऽस्तदर्हताम् ॥ ५७ ॥

राजा-

न ते क्षेपेण रूपायामि रूपायामि भवता रमे ।

किमुत्त्या नापराद्धोऽहं कथं तिष्ठति यात्विति ॥ ५८ ॥

अभिमन्यु - यद्यहमनुग्राह्यः ,

पादयोः समुद्राचारः क्रियतां निप्रहोचितः । निश्चिन्ता

पादुभ्यामाहूतं भीमो पादुभ्यामेव नेप्यति ॥ ५९ ॥

(ततः प्रविशत्युत्तरः ।)

उत्तरः-

मिथ्याप्रशंसा एतन्नाम कष्टा येषां तु मिथ्यावचनेषु भक्तिः ।

अहं हि युद्धाधयमुच्यमानो वाचानुवर्ती हृदयेन नृपे ॥ ६० ॥

(उपमृत्वा) भगवान् ! अभिवादये । *2nd time that speech*

भगवान्-स्वस्ति ।

३ उत्तरः-तान् ! अभिवादये ।

राजा-गच्छेहि पुत्र ! आयुष्मान् भव । पुत्र ! पूजिताः कृतकर्माणो

योधपुरपाः ।

६ उत्तरः-पूजिताः । पूज्यतमस्य क्रियतां पूजा ।

राजा-पुत्र ! कर्म ।

उत्तरः—इहात्रभवते धनञ्जयाय ।

१ राजा—कथं धनञ्जयावेति ।

उत्तरः—अथकिम् । अत्रभवता,

इमजानादनुरादाय नूणी चाश्रयमायके

सुपा भीष्मादयो ममा वयं च परिरक्षिताः ॥ ६१ ॥

वृहन्नला—प्रसीदतु प्रसीदतु महाराजः ।

अयं वाल्यानु सम्भ्रान्तो न वेत्ति प्रहरन्नपि ।

कृत्वा कर्म स्वयं कृत्वा परस्येत्यवगच्छति ॥ ६२ ॥

उत्तरः—व्यपनयतु भवाच्छुद्धाम् । इदमाल्यास्यते,

प्रक्षोष्ठान्तरसङ्गदे गाण्डीवज्याहर्त किणम् ।

यत्तद् द्वादशवपान्ते नैव याति सवर्णताम् ॥ ६३ ॥

वृहन्नला—

एतन्मे पारिहायाणां व्यावर्तनवृत्तं किणम् ।

— सन्निरोधविवर्णत्वाद् गोधास्थानमिहागतम् ॥ ६४ ॥

राजा—पद्मवामस्तावन् ।

वृहन्नला—

रुद्राणावलीढाङ्गो यदाह भारतोऽर्जुनः ।

अन्वयकं भीमसेनोऽयमयं राजा युधिष्ठिरः ॥ ६५ ॥

राजा—ओ धर्मराज ! वृकोदर ! धनञ्जय ! कथं न मां विश्वसिध ।

भवतु भवतु प्राप्तकाले । वृहन्नले ! प्रविश त्वमभ्यन्तरम् ।

३ वृहन्नला—यदाज्ञापयति महाराजः ।

भगवान्—अर्जुन ! नखलु नखलु प्रवेष्टव्यम् । तीर्णप्रतिज्ञा वयम् ।

अर्जुनः—यदाज्ञापयत्यार्यः ।

६ राजा—

६

शूराणां मत्स्यमन्धानां प्रतिज्ञां परिरक्षताम् ।

पाण्डवानां निवासेन कुरु मे नष्टकल्मषम् ॥ ६६ ॥

अभिमन्यु—दह्यात्रभवन्तो मे पितरः । तेन खलु,

न नश्यन्ति मया क्षिप्त्वा हसन्तश्च क्षिपन्ति माम् ।

विष्टया गोघ्नहणं भवन्तः पितरो येन दर्जिताः ॥ ६७ ॥

७ (भामह्येनमुद्दिश्य) भोस्तातः ।

अज्ञानात्तु मया पूर्वं यद् भवान् नाभिजादितः ।

तस्य पुत्रापराधस्य प्रसादं कर्तुमर्हसि ॥ ६८ ॥

भीममेव—गृह्येहि पुत्रः । पितृमदृशपरान्नमो भवः । पुत्रः अभि

वाद्यम्ब पितरम् ।

८ अभिमन्यु—भोस्तातः । अभिवाद्ये ।

भर्तुन—गृह्येहि पुत्रः ।

अयं स शून्यह्लादी पुत्रगात्रसमागमः ।

यत्तद् द्वादशवर्षांते प्रोषितः पुनरागतः ॥ ६९ ॥

पुत्रः अभिवाद्यतां विराटेश्वरः ।

अभिमन्यु—अभिजादये ।

९ राजा—गृह्येहि वत्सः ।

र्याधिष्ठिरं धैर्यमवाप्नुहि त्वं भैमः बलं नैपुणमर्जुनस्य ।

माद्रीसुतान् कान्तिमथाभिरूप्य कीर्तिं च कृष्णस्य जगदिप्रियस्य ॥ ७० ॥

(जामगतम्) उत्तरामन्त्रिर्षस्तु मां यात्रते । किमिदानीं करिष्ये । R

भवतु दृष्टम् । कोऽत्र ।

(प्रविश्य)

१० भट—जयतु महाराजः ।

राजा-आपस्तावन । *particular word of १०. 15*

भटः-यदाज्ञापयति महाराजः । (निष्क्रम्य प्रविश्य) इमा आपः ।

राजा-अर्जुन ! गोप्रदणविजयशुल्कार्थं प्रतिगृह्यतामुत्तरा ।

भगवान्-एतद्वनतं शिरः ।

१ अर्जुनः-कथं चारित्र्यं मे तुल्यति । भो राजन् !

इष्टमन्तःपुरं सर्वं मातृयन् पूजितं मया ।

उत्तरेणा स्वया दत्ता पुत्रार्थे प्रतिगृह्यते ॥ ७१ ॥

भगवान्-एतदुन्नतं शिरः ।

राजा-भवतु पितामहसकाशमुत्तरं प्रेषयामः । धर्मराज ! वृकोदर

३ धनञ्जय ! इत इतो भवन्तः ।

(निष्क्रान्ताः सर्वे ।)

द्वितीयोऽङ्कः ।

अथ तृतीयोऽङ्कः ।

(उतः प्रविशति भटः ।)

१ भटः-भो भोः ! निवेद्यतां निवेद्यतां सर्वक्षत्राचार्यपुरोगाणां क्षा-
याणाम् । एष हि,

अपाङ्ग्य नाशायणचक्रजं भयं

चिरप्रनष्टान् परिभूय बान्धवान् ।

धनुःसहायैः कुरुभिर्न रक्षितो

इतोऽभिमन्युः क्रियतां व्यपत्रपा ॥ १ ॥

इति ।

(उतः प्रविशतो भीष्मद्रोणौ ।)

द्रोणः-भूत ! कथय कथय ।

रणभुव उपनीत केन मे शिष्यपुत्र
क इह मम शरैस्त्वैव तैर्योमुक्ताम् ।

कथय पुरूपसार यावदस्त्र बल वा ५
नरवत इव दूतास्तत्र सम्प्रेषयामि ॥ २ ॥

भाष्य -सूत । कथय कथय ।
भग्नपयानेष्वनभिज्ञोपस्तारण्यभावेन विलम्बमान ।
केनैव हस्तिग्रहणोद्यतेन यूथे प्रयाते कलभो गृहीत ॥
(ततः प्रविशति दुराचन कर्णं चकुनिश्च ।)

दुर्योधन -सूत । कथय कथय । केनापनीतोऽभिमन्यु ।
मोक्षयामि । श्रुतः ,

मम हि पितृभिरस्य प्रस्तुतो ज्ञातिभेद
स्तदिह मम च दोषो वक्तृभिः पातनीयः । ६

अथ च मम न पुत्र पाण्डवानां तु पञ्चान्
सति च कुलविरोधे नापराध्यन्ति बालाः ॥ ४

कण -अतिस्निग्धमनुरूप चाभिहितम् । गान्धारीमात ।

मा तान् स्वजनधिया तु बालभावाद्
व्यापन्नं समरमुखे तत्र प्रियार्थम् । ७

अस्माभिर्न च परिरक्षितोऽभिमन्यु
गृह्यन्ता धनुरपनीय वल्कलानि ॥ ५ ॥

गर्जनि -ब्रह्मनाथ स्रुतु सौभद्र । मुक्त ण्वेति सम्प्रचार्यताम् ।
श्रुतः ,

मुञ्चेत्सुनपुत्र इयवगतो राजा विराट् स्वयं
स्मृत्या चाथ रणाजिरादपगतं मुञ्चन् न दामोदरम्
प्रोषोदूतलान् प्रलम्बमधनाद् भीतेन मुञ्चेत् वा
भीमस्त्वेतमिदानीयेद् वलमहान् हत्वा रिपून्निजितान् ॥ ६ ॥

१ रणपटुरपनीत ।

क्षेत्रः—सूत ! कथय कथय । कैयमिदानीं गृहीतः ।

पर्यस्तोऽस्य रथो हया नु चपलाश्चक्राश्चमा मेदिनी,
तूर्णा क्षीणशरे, त्वमस्य विगुणो, ज्याच्छेदवन्धं धनुः ।

एता दैवदृता भवन्ति रथिनां युद्धाश्रया व्यापदो
वाणैरत्यवकाच्यते रज्जु पौः स्वार्थानां शिखरं सः ॥ ७ ॥

सूतः—आयुष्मन् ! परुषमयो धनुर्वेदः । किमायुष्मता नु ज्ञायते ।

न चापि होषा भवतामिभापिताः

स चापि वाणौघमयो महारथः ।

अलातचक्रप्रतिमस्तु मे रथो

गृहीत व्यापतता पदातिना ॥ ८ ॥

सर्वे—कथं पदातिनेति । अथ कीदृशः स पदातिः ।

सूतः—किमभिधास्यामि रूपं वा पराक्रमं वा ।

भीष्मः—रूपेण स्त्रियः कथ्यन्ते । पराक्रमेण तु पुरुषाः । तन् पराक्रमोऽयं
ऽस्याभिधीयताम् ।

सूतः—आयुष्मन् !

दुर्योधनः—

दिमर्थं म्रूयते कोऽपि भवता गर्विताश्ररैः ।

कथ्यतां नाति मे ग्रामो यत्तेषु पश्वनो जवे ॥ ९ ॥

सूतः—श्रोतुमर्हति महाराजः । तेन रज्जु,

लक्षयित्वा जवेनाश्वान् न्यस्त आपकर्त्तरे वरः ।

प्रगारितः यमीषो निष्कम्पश्च रथः स्थितः ॥ १० ॥

भीष्मः—तेन हि स्वस्यन्तामागुधानि ।

सर्वे—किमर्थम् ।

मीमा --

इतः प्रेम्णे यद्वि वा^१ न या रथो

वृकोदरम्याद्वगत स चिन्त्यताम् ।

पुरा हि तेन द्रुपन्तमजा हरम्

पदातिनैवापजितो जयद्रथ ॥ ११ ॥

श्लोक -- सम्यगाह माक्षेय । वात्स्योपदेशान् प्रभृत्यहं तस्य अयमव-
गच्छामि । इष्वस्त्रशस्त्राणां हि,

कर्णायने तेन शरे विमुक्ते

विकम्पित तस्य शिरो मयोत्तम् ।

गत्वा सदा तेन च वागतुल्य- -- ॥ १२ ॥

सप्रपन्नञ्च स शरो वृक्षत ॥ १२ ॥

शकुनि -- अहो हास्यमभिधानम् ।

नाभयन्यो यत्प्राज्ञोके मर्यामिष्टेषु कथ्यते ।

जगन्नामान् भयन्तं हि सर्वे पश्यन्ति पाण्डवान् ॥ १३ ॥

मीमा -- गान्धारराज ! मर्यामनुमानान् कथ्यते ।

यद्यप्यप्राप्तियं गण प्रयामं जन्ताणि पातानि रथाधिष्ठा ।

द्वायेव दोष्या ममरे प्रयासां हलायुधश्च वृकोदरश्च ॥ १४ ॥

शकुनि -- तर्केनैव यद्यपि भग्नो सहसा मात्स्यप्रिया ।

इत्यनेन च तमप्येव कथयिष्यन्ति कत्तुनम् ॥ १५ ॥

श्लोक -- ओ गान्धारराज ! अत्रापि तावद् भयनं मन्देह ।

निमुञ्चन्त्यापि गणे विहृष्यते

निमुञ्चन्त्यापि गणे विहृष्यते

निमुञ्चन्त्यापि गणे विहृष्यते

वृको मुदुर्मानमिलो निवारः ॥ १६ ॥

१ वृकोदरः ।

भीष्मः—गान्धारीमातः ! विस्पष्टं खलु कथ्यते । ननु जानीते भवान् ।

{ वाणपुङ्खलाक्षरैर्वान्यैर्ग्याजिह्वापरिवर्तिभिः ।

{ विवृष्टं खलु पार्थेन न च भोत्रं प्रयच्छति ॥ १७ ॥ ✓✓

(प्रवित्य)

सूतः—जयत्यायुष्मान् । शान्तिकर्मानुष्ठीयताम् ।

३ भीष्मः—किमर्थम् ।

सूतः—

उचितं ते पुरा कर्तुं ध्वजे वाणप्रघर्षिते ।

अयं हि वाणः कस्यापि पुङ्खले नामाभिधीयते ॥ १८ ॥

भीष्मः—आनय ।

(सूत उपनयति ।)

भीष्मः—(गृहीत्वा निरीक्ष्य) वत्स ! गान्धारराज ! जराशिथिलं मे चक्षुः । वाञ्छ्यतामयं शरः ।

शकुनिः—(गृहीत्वानुवाच्य) अर्जुनस्य । (इति क्षिपति । द्रोणस्य पादयोः पतति ।)

द्रोणः—(शरं गृहीत्वा) गृह्येहि वत्स !

एष शिष्येण मे क्षिप्तो गाङ्गेयं वन्दितुं शरः ।

पादयोः पतितो भूमौ मां क्रमेणाभिवन्दितुम् ॥ १९ ॥

शकुनिः—

यौधः स्यादर्जुनो नाम तेनायं चोद्धितः शरः ।

लिखितं चोत्तरेणापि प्रकाशमुपनीयताम् ॥ २० ॥

दुर्योधनः—

तेषां राज्यप्रदानार्थमनृतं कथ्यते यदि ।

राज्यस्यार्थं प्रदास्यामि यावद् दृष्टे युधिष्ठिरे ॥ २१ ॥

दुर्घोषः—

४ वाहं दत्तं मया राज्यं पाण्डवेभ्यो ययापुरम् ।
मृतेऽपि, हि, नमः सर्वे मत्वे तिष्ठन्ति तिष्ठति ॥ २५ ॥

शौचः—

हन्त सर्वे प्रसन्नाः स्मः प्रहृष्टबुलमहमहाः ।
इमामपि महौ कृत्वा राजर्षिहः प्रशान्तु नः ॥ २६ ॥

(निशान्ताः सर्वे ।)

तृतीयोऽङ्कः ।

अवमित पञ्चरात्रम् ।

जानाम्येतान्	II.	46	पुत्रां क्षेप शुधि	II.	39
जित्वापि गो वि	II.	31	प्रकोष्ठान्तरम्	II.	63
तस्मान्मे रथ	I.	55	प्राणाधिकोऽग्नि	I.	29
तादितस्य हि यो	II.	28	बहुभिर्ममराभि	II.	19
तुल्यिष्वा जरा	II.	57	यादं दत्तं मया	III.	25
तुलितयत्नमि	II.	35	वाणपुत्राक्षरै	III.	17
नृत्तोऽग्निर्द्विषा	I.	4	वाणार्थानां क्षत्रियाणां	I.	22
तेषां राज्यप्रदा	III.	21	बाहुरक्षोहिणी	II.	56
स्वं वक्ष्यसे यदि	I.	39	भक्षापयानेष्व	III.	3
रथमिदानीं कुमारस्य	II.	16	भीमसेनस्य ली	I.	50
दृष्टमानस्य	I.	11	भीष्मेण कर्णेन	I.	40
दूरस्था दर्शना	II.	38	भीष्मं रामशौर	II.	26
द्वयं मानुषी	I	24	भानृणां पैतृकं	I	33
द्रुतेष्व वस्यस्यं	II.	1	मम हि पितृभिर	III.	4
द्रोणः पृथिव्यर्जुन	I.	1	मा तावद् स्वधित	II.	3
द्रोणश्च भीष्मश्च	II	11	मा तावत् स्वजन	III.	5
द्विजोऽर्षिर्दृष्टै.	I.	3	मिथ्याप्रज्ञता	II.	60
धनुस्समय	II.	5	मुञ्चेदर्जुनपुत्र	III.	6
धनुषोप द्रोण	II.	24	यत्नेन भोजय	I.	18
धन्यः खल्वर्जुनो	II.	53	यत् पाण्डवा द्रुप	I.	34
धर्मिता रथश	I.	53	यत् पुरा ते सभा	I.	35
न चापि दोषा	III.	8	यदि विमृशसि	I.	30
न जाने तस्य जे	II.	36	यदि स्वचक्रोद्ध	II.	18
न वै क्षेपेण	II.	58	शुष्यते यदि सा	II.	25
न कृष्यन्ति मया	II.	67	ये दुर्वलाश्च कू	I.	37
नास्त्यन्यो बल	III.	13	येन भीमः सभा	I.	36
निमिने किञ्च	II.	20	येषां गतिः कापि	I	31
नीचरायनिमा	II.	47	ये कर्तुं कामै	I.	46
नृषा भीष्मादयो	II.	41	याधिष्ठिरं धर्म	II.	70
पर्यस्तोऽस्य	III.	7	यौध. स्वादत्तं	III.	20
पादयो समुदा	II.	59	रणमुक् उपनी	III.	2
पार्थ पितरमु	II.	49	रथमानय जी	II.	13
पीत मोमो बाल्य	I	28	रथमासाद्य	II.	37

राजां वेष्टन	I.	5	शून्यामित्यभिधा	I	44
रात्रौ छत्रेन	I	49	शूराणां सत्वम्	II.	66
रामेण भुक्तां	I.	43	शौण्डीयं धृतिवि	II	54
रिपूणां मेघ्य	II.	14	श्मशानाद्दुनुरा	II	61
रुद्रवाणावली	II.	62	सञ्जैश्चापैर्बद्ध	II	2
सदृशयित्वा जवेना	III.	10	सयौवनः श्रेष्ठ	II	32
वर्तं मयूक्ष	I	13	सरथ तुरग	II	51
वयं वयपाश्रित्य	III	14	सर्वैरन्त.पुरे	I.	2
वर्षेण वा वर्षं	I	47	सहजो मे प्रहरणं	II	55
वर्ष्माकमुष्णद्	I.	10	सुभ्राण्डमरणा	I	16
विशालवक्षास्त	II.	43	हन्त सर्वे	III	26
शक्यी च घृता	I.	8	हितमपि पर	I	38
शुष्केण केन	I.	12	हतप्रवेगो यदि	III	11

॥ श्री ॥

भासनाटकचके मध्यमव्यायोगः ।

(नांयते ततः प्रविशति सूत्रधारः ।)

सूत्रधार -

पायास घोऽमुरवधूहृदयावसा
पादो हरे कुबल्यामूलसङ्गनोल ।
य प्राशनस्त्रिभुवननमणे रराज
वैहृयसत्रम इवाम्बरमागरस्य ॥ १ ॥ ✓

एवमार्थमिश्रादिज्ञापयामि । अये किंनु रत्नु मयि प्रज्ञापनव्यमे
शब्द इव भूयते । अङ्ग पश्यामि ।

(नेपथ्ये)

भोस्तात ! कोनु रत्नेष ।

सूत्रधार - भवतु, विज्ञातम् ।

भो शब्दोच्चारणादस्य ब्राह्मणोऽयं न सशयः ।

प्राप्त्यते निविशद्वेन केनचित्प्राप्येतसा ॥ २ ॥

(पुनर्नेपथ्ये)

भोस्तात ! कोनुस्वत्वेप ।

१ सूत्रधार - हन्त हटं विज्ञातं । एष रत्नु पाण्ड्यमध्यमस्यामजो
हिडिम्मारणिमभूतो राक्षसाभिरुत्तैर ब्राह्मणनर्न विनामयति ।
भो कष्टम् । अग्रहि

१ भुवननमणे । २ कष्ट कष्टं रत्नु पन्नामुत्तरिहस्य ब्राह्मणस्य वृत्तात् ।

ध्रान्तः सुतैः परिवृतस्तरणैः सदारैः

वृद्धो द्विजो निशिचरानुचरः स एषः ।

व्याघ्रानुसारचकितो वृषभः सधेनुः

सन्त्रस्तवत्सक इवाकुलतामुपैति ॥ ३ ॥

(निश्रान्ताः ।)

स्थापना ।

१ (ततः प्रविशति सुतत्रयकल्पपरिवृतो ब्राह्मणः पृथतो घटोक्चक्ष ।)

ब्राह्मणः—भोः कोनु खल्वेपः ।

तत्पुणरविकरप्रकीर्णकेशो ध्रुवुटिपुटोज्ज्वलपिङ्गलायताक्षः ।

सतडिदिष घनः सकण्ठमूत्रो युगनिघने प्रतिमावृतिर्हरन् ॥ ४ ॥

प्रथमः—भोस्तात ! कोनु खल्वेपः ।

प्रहयुगलनिभाक्षः पीनविस्तीर्णयक्षाः

कनककपिलकेशाः पीतकेशोयवासाः ।

तिमिरनिवहवर्णः पाण्डुरोद्वृत्तदंष्ट्रो

नव इव जलगर्भो लीयमानेन्दुलेखः ॥ ५ ॥

द्वितीयः—क एष भोः ।

कलभदशनदंष्ट्रो लाङ्गलाकारनासः

परिवरकरवाहुर्नीलजीमूतवर्णः ।

हुतहुतवहदंष्ट्रो यः स्थितो भाति भीम-

क्षिपुर्गुणनिहन्तुः शङ्करम्येव रोषः ॥ ६ ॥

तृतीयः—भोस्तात ! कोनु खल्वयमस्मान्प्रिययति ।

१. धान्तः । २. सरोपः । ३. व्याघ्रानुसारचकितो, व्याघ्रानुसारचकितो ।

वधपातोऽचलेन्द्राणां श्येन सर्वपतत्रिणाम् ।

मृगेन्द्रो मृगसघाना मृत्यु पुरुषविग्रहः ॥ ७ ॥

ब्राह्मणी-अग्न्य को एसो अन्हाअ सन्दावेइ । [आर्य ! क ण्योऽ
स्मात् सन्तापयति ।]

१ घटोक्च - भो ब्राह्मण ! तिष्ठ तिष्ठ ।

किं यामि मद्भयविनाशितधैर्यमारो
यिजस्तदारमुतरक्षणहीनशक्ते । ।

तोदर्याग्यपक्षपवनोद्धसूरोपबहि
तीत्र कल्त्रसहितो भुजगो यथार्तः ॥ ८ ॥

भो ब्राह्मण ! न गन्तव्यं न गन्तव्यम् ।

वृद्ध - ब्राह्मणि ! न भेतव्यम् । पुत्रका न भेतव्यम् । सविमर्श

१ ह्यस्य वाणी ।

घटोक्च - भो ! वष्टम् ।

जानामि सर्वत्र सदा च नाम द्विजोत्तमा पूज्यतमा प्रथिज्याम् ।

अकार्यमेतच्च मयाण कार्यं मातुर्नियोगादपनीयं शङ्काम् ॥ ९ ॥

वृद्ध - ब्राह्मणि ! किं न स्मरसि तत्रभवता जलद्विजेन मुनिनोक्तं -

अनपेतरात्रसमिद्धं धनमप्रमादेन गन्तव्यमिति । तदेवोत्पन्नं भयम् ।

१ ब्राह्मणी - किं दाणि अय्यो मज्झयण्णो निअ दिस्सदि । [कि
मिदानीमार्यो मज्झस्थवर्णं इव दृश्यते ।]

वृद्ध - किं करिष्यामि मन्दभाग्य ।

१ ब्राह्मणी - ण निवोमामो । [ननु विज्जेशाम ।]

प्रथम - भयति कस्य वयं विज्जेशाम ।

प्रथमः—भोऽनात ! भवीमि खनु तावत्किञ्चिन् ।

१ यदः—यद्दि यद्दि न्नीघम् ।

प्रथमः—

मम प्राणैर्गुरुप्राणानिच्छामि परिरक्षितुम् ।

रक्षणार्थं दुर्लभ्यास्य मोक्तुमर्हति मां भवान् ॥ १६ ॥

द्वितीयः—आर्य ! मा मैयम् ।

ज्येष्ठः ज्येष्ठः कुले लोके पितृणां च सुसंमियः ।

ततोऽहमेव यास्यामि गुरुवृत्तिमनुस्मरेन् ॥ १७ ॥

तृतीयः—आर्य ! मा मैयम् ।

ज्येष्ठो भ्राता पितृममः कथितो ब्रह्मवादिभिः ।

ततोऽहं कर्तुमभ्यर्हो गुरुणां प्राणरक्षणम् ॥ १८ ॥

प्रथमः—यत्स ! मा मैयम् ।

आपदं हि पिता प्राप्तो ज्येष्ठपुत्रेण वार्यते ।

ततोऽहमेव यास्यामि गुरुणां प्राणरक्षणम् ॥ १९ ॥

यदः—ज्येष्ठमिष्टतमं न शक्नोमि परित्यक्तुम् ।

माझणी—अहं अप्यो ज्येष्ठमिच्छदि तह अहं पि कणिट्टमिच्छामि ।

[यथायं ज्येष्ठमिच्छति तथाहमपि कनिष्ठमिच्छामि ।]

द्वितीयः—पित्रोरनिष्टः कस्येदानीं प्रियः ।

यदोक्तवः—अहं प्रीतोऽस्मि । क्षीयमाताच्छ ।

द्वितीयः—धन्योऽस्मि यद् गुरुप्राणाः स्वैः प्राणैः परिरक्षिता

! कथुमेहादि महतः कौशलेहस्तु दुर्लभः ॥ २० ॥

यदोक्तवः—अहो स्वजनवान्सात्यमस्य ब्राह्मणवटोः ।

द्वितीयः—भोऽनात ! अभिवादये ।

१ वृद्ध - गच्छेहि पुत्र ।

विनिर्माय गुरुप्राणान् स्वैः प्राणैर्गुणैर्वत्सल ।

अदृष्टात्मदुराणाप ब्रह्मलोभमनाप्रुहि ॥ २१ ॥

दिताय - अनुगृहीतोऽस्मि । अम्ब ! अभिवाद्ये ।

माहर्षी - जाद ! चिर जीव । [जल ! चिरं जीव ।]

२ दिताय - अनुगृहीतोऽस्मि । आर्य ! अभिवाद्ये ।

प्रथम - गच्छेहि यत्न ।

परिष्वजस्य गाढं मा परिष्वक्त शुभैर्गुणैः ।

वीर्या तस्य परिष्वक्ता भविष्यति यमुन्धरा ॥ २२ ॥

दिताय - अनुगृहीतोऽस्मि ।

तृतीय - आर्य ! अभिवाद्ये ।

द्वितीय - स्वस्ति ।

तृतीय - अनुगृहीतोऽस्मि ।

दिताय - भो पुत्र ! किंचिद्वीमि ।

परावस्थ - श्रुति श्रुति शीघ्रम् ।

दिताय - गतस्मिन्त्वनन्तरे जलानाय इय दृश्यते । तत्र मे प्रसूत-

परलाङ्गस्य पित्रामाप्रतीकारं करिष्यामि ।

३ पण्डित - दृष्टव्यवमायिन् । गम्यताम् । अनिवामति मानुरागर-

धान । शीघ्रमागच्छ ।

दिताय - भोम्मात ! त्वं गच्छामि । (निष्पन्न ।)

४ वृद्ध - हा हा परिमुनिता स्मो भो ! परिमुनिता स्म ।

यस्मिन्मम स्यामीन्मनोमो घनपर्यन्त ।

॥ मध्यगमप्रेन मनन्तरानि मे भूताम् ॥ २३ ॥

हा पुत्र ! कथं गत तव ।

तस्मै ! वरुणतानुरूपकान्ते !
नियमपराच्ययनप्रमत्तबुद्धे ! ।

कथमिव गजराजदन्तमग्न-

स्तरुदिव यास्वमि पुष्पितो विनाशम् ॥ २४ ॥

घटोत्कचः—चिरायते खलु प्राज्ञाणवटुः । अतिक्रामति मातुराहा-
कालः । किं नु खलु करिष्ये । भवतु दृष्टम् । भो प्राज्ञाण ! आहूयतां

१ तव पुत्रः ।

वृद्धः—आः अतिराक्षसं खलु ते वचनम् ।

घटोत्कचः—कथं रूप्येति । मर्पयतु भवान्मर्पयतु । अयं मे प्रवृत्ति-

६ दोषः । अथ किं नामा तव पुत्रः ।

वृद्धः—एतदपि न दाक्यं श्रोतुम् ।

घटोत्कचः—युक्तं भोः ! । प्राज्ञाणखुमार ! किं नामा ते भ्राता ।

९ प्रथमः—तपस्वी मध्यमः ।

घटोत्कचः—मध्यम इति सदृशमभ्य । अहमेवाह्वयामि । भो मध्यम !
मध्यम ! शीघ्रमागच्छ ।

१२ (ततः प्रविशति भीममेनः ।)

भीमः—कस्याये ग्वरः ।

खगमन्तविराटे विरानि तारं

द्रुमागहने दृढसंकटे बनेऽग्निम् ।

जनयति च मनोज्वरं न्वरोऽयं

बहुसदृशो हि धनंजयस्वरस्य ॥ २५ ॥

घटोत्कचः—चिरायते खलु प्राज्ञाणवटुः । अतिक्रामति मातुराहा
कालः । किं नु खलु करिष्ये । भवतु दृष्टम् । उच्चैः शब्दापयामि

३ भो मध्यम ! शीघ्रमागच्छ ।

भीम — भो । कोनु सखे तस्मिन्वनान्तरे मम व्यायामवित्रमुत्पाद्य,
मध्यम इति मा शब्दापयति । भवतु पश्यामस्ताम् । (परिक्रम्या-
६ यलाक्य सविस्मय) अहो दर्शनीयोऽयं पुरुष । अयं हि,

सिंहास्य सिंहदंष्ट्रो मधुनिभनयनं त्रिगन्धगम्भीरकण्ठो

रधुध्रु श्येननासो द्विरदपत्तिद्वन्द्वविशिष्टनेत्रः ।

व्यूढोरा वज्रमध्यो गजवृषभगतिलवर्पिनासगाहु

मुदयत्त राक्षसीजो विपुलबलयुतो लोकधीरस्य पुत्रः ॥ २६ ॥

पराङ्मुख — चिरायते सखे ब्राह्मणपुत्र । उच्चैः शब्दापयामि ।

भो भो मध्यम ! क्षीप्रमागच्छ ।

१ भीम — भो । प्राप्नोऽस्मि ।

पराङ्मुख — न सखे ब्राह्मणपुत्र । अहो दर्शनीयोऽयं पुरुष । य
७५ —

सिंहदंष्ट्रति वनस्तान्ममानगाहु

१० मध्ये तनुर्गण्डपद्मविलिप्तपद्मः ।

विष्णुर्भेदेद्विजसिताम्बुजपत्रनेत्रो

नेत्रे ममाहरति वन्धुरिवागतोऽयम् ॥ २७ ॥

भा मध्यम ! त्वां सखे शब्दापयामि ।

भीम — अतः सखे प्राप्नोऽस्मि ।

पराङ्मुख — किं भवानपि मध्यम ।

भीम — न तावदपरः ।

मध्यमोऽहमवध्यानामुत्तिष्ठाना च मध्यम ।

मध्यमोऽहं त्रिंशत् भद्र भ्रातृणामपि मध्यम ॥ २८

पराङ्मुख — भवितव्यम् ।

१ शीघ्रम् । २ विजितम् ।

भीमः—अपिच,

मध्यमः पञ्चभूतानां पार्थिवानां च मध्यमः ।

भये च मध्यमो लोके सर्वकार्येषु मध्यमः ॥ २९ ॥

वृद्धः—

मध्यमास्त्विति संप्रोक्ते नूनं पाण्डवमध्यमः ।

अस्मान्मोक्तुमिहायातो दर्शान्मृत्योरिवोरिथतः ॥ ३० ॥

(प्रविश्य)

मध्यमः—

अरथायाश्चम्य पश्चिन्वां परलोकेषु दुर्लभम् ।

आत्मनैवात्मनो दत्तं पद्मपत्रोज्ज्वलं जलम् ॥ ३१ ॥

(उपगम्य) भोः पुरुष ! प्राप्नोऽस्मि ।

घटीत्कचः—भवानि^१दानि स्वत्वसि मध्यमः । मध्यम ! इत् इतः ।

३ वृद्धः—(भीमसेनमुपगम्य) भो मध्यम ! परित्रायस्य ब्राह्मणकुलम् ।

भीमः—न भेतव्यम् न भेतव्यम् । मध्यमोऽहमभिवादये ।

वृद्धः—वायुरिव दीर्घायुर्भवे ।

४ भीमः—अनुगृहीतोऽस्मि । कुतो भयमार्यस्य ।

वृद्धः—श्रूयताम् । अहं खलु कुरुराजेन युधिष्ठिरेणाधिष्ठितपूर्व

कुरुजाङ्गले^२ वृषप्रामिवास्तव्यो मातरसगोत्रश्च कल्पशाखावृक्ष

५ केशवदासो नाम ब्राह्मणः । तस्य ममोत्तरस्यां दिशि उद्यामकप्राम

वासी मातुलः कौशिकसगोत्रो यज्ञवन्धुर्नामास्ति । तस्य पुत्रोऽप्य

नार्थं सकलत्रोऽस्मि प्रस्थितः ।

१२ भीमः—अरिष्टोऽस्तु पन्थाः । ततस्ततः ।

वृद्धः—ततो मामेव हि—

भीमः—(आत्मगतम्) कथं मातुराज्ञेति । अहो गुरुशुश्रूषुः स्वस्वयं तपस्वी ।

माता किल मनुष्याणां दैवतानां च दैवतम् ।

मातुराज्ञां पुरस्कृत्य वयमेतां दृष्ट्वा गताः ॥ ३७ ॥

(प्रकाशम्) भोः पुरुष ! प्रष्टव्यं खलु तान्दमित्ति ।

घटोत्कचः—ब्रूहि ब्रूहि, शीघ्रम् ।

३ भीमः—हा नाम भवतो माता ।

घटोत्कचः—श्रूयतां, हिडिम्बा नाम राम्रसी,

कौरव्यकुलदापन पाण्डवेन महात्मना ।

। सनाथा या महाभागा पूर्णेन द्यौरिवेन्दुना ॥ ३८ ॥ ०

भीमः—(सहर्षमात्मगतम्) एवं हिडिम्बायाः पुत्रोऽयम् । सद्यो हार्य गर्वः ।

रूपं मत्स्यं बलं चैव फिृभिः सदृशं बहु ।

प्रजासु धीतृकारुण्यं मनश्चैवास्य कीदृशम् ॥ ३९ ॥

(प्रकाशम्) भोः पुरुष ! मुच्यताम् ।

घटोत्कचः—न मुच्यते ।

४ भीमः—भो ब्राह्मण ! गृह्यतां तव पुत्रः । वयमेतमनुगमिष्यामः ।

द्वितीयः—मा मा भवानेशम् ।

त्यक्ताः प्रागेव मे प्राणाः गुरुप्राणेष्वपेशया ।

युवा रूपगुणोपेतो मवांस्तिष्ठतु भूतले ॥ ४० ॥

भीमः—आर्य ! मा मेवम् । क्षत्रियकुलोत्पन्नोऽहम् । पूज्यतमाः खलु ब्राह्मणाः । तस्मान्छरीरेण ब्राह्मणक्षरीरं विनिमातुमिच्छामि ।

५ घटोत्कचः—एवं क्षत्रियोऽयं, तेनास्य दर्पः । भवतु, इममेव इत्थं नेष्यामि । अथ केनार्यं धारितः ।

१. ० रिवात्मना ।

भीम - मया ।

५

१ घटोत्कच - किं त्वया ।

भीम - अथ किम् ।

घटोत्कच - तेन हि भगवानेवागच्छतु ।

१२ भीम - अग्रमतिरेखीर्याज्ञानुगच्छामि । यत्र ते शक्तिरस्ति यत्र
लोकेण मा नय ।

घटोत्कच - किं मा प्रत्यभिजानीते भवान् ।

६

१५ भीम - मत्पुत्र इति जाने ।

घटोत्कच - कथं कथं तत्र पुत्रोऽहम् ।

भीम - कथं नृपति । मर्षयतु भवान् । सर्वो प्रजा क्षत्रियाणां

१८ पुत्रशब्देनाभिधीयन्ते । अत एव मयाभिहितम् ।

घटोत्कच - भीतानामायुधं गृहीतम् ।

भीम -

शपामि मत्पुत्रेण भयं न जाने क्षातुं तच्छामि भयत्सर्मापे ।

रिक्त्वमेतद्वृत्तं मद्र तस्य गुणागुणतः महेश प्रपश्ये ॥ ४१ ॥ ७

घटोत्कच - अप ते भयमुपदिशामि । गृह्यतामायुधम् ।

भीम - आयुधमिति, गृहीतमेतन् ।

१ घटोत्कच - कथमित्र ।

भीम -

बाह्यनखममहेशो रिपूणां निगदे रत ।

अयं तु नृशिरो ब्राह्मरायुधे महज मम ॥ ४२ ॥

घटोत्कच - इदमुपपन्नं पितुर्मे भीममेनम्य ।

भीम - अथ योऽयं भीमो नाम ।

विश्वकर्त्ता शिवः कृष्णः शक्रः शक्तिधरो यमः ।

एतेषु कथ्यतां भद्रं केन ते सदृशः पिता ॥ ४३ ॥

घटोत्कचः—मर्यैः ।

भीमः—धिगनृतमेतन् ।

- ३ घटोत्कचः—कथं कथमनृतमित्याह । श्लिपसि मे गुरुम् । भयत्विमं स्थूलं पृथमुत्पाद्य प्रहरामि । (उत्पाद्य प्रहरति ।) कथमनेनापि न शक्यते हन्तुम् । किं नु खलु करिष्ये । भवतु, दृष्टम् । एतद्विरि-
६ पृथमुत्पाद्य प्रहरामि ।

क्षैलकूटं मयाक्षितं प्राणानाशाय यास्यति ।

भीमः—

रुष्टोऽपि कुञ्जरो बन्धो न व्याघ्रं धर्येद्वने ॥ ४४ ॥

घटोत्कचः—(प्रहृत्य) कथमनेनापि न शक्यते हन्तुम् । किं नु खलु करिष्ये । भवतु दृष्टम् ।

नन्वहं भीमसेनस्य पुत्रः पौत्रो नभस्वतः ।

तिष्ठेदानीं सुमश्रुतो नियुद्धे नास्ति मत्समः ॥ ४५ ॥

(इत्युमां नियुद्ध कुस्तः ।)

घटोत्कचः—(भीमसेन वद्वा)

प्रजसि कथमिह त्वं वीर्यमुद्गृह्य बाह्वो-

र्गज इव दृढपादः पीडितो मद्भुजाभ्याम् । - ६

भीमः—(आत्मगतम्) कथं गृहीतोऽस्म्यनेन । भोः सुबोधन ! वर्धते शत्रुपक्षः । कृतमक्षो भव । (प्रकाशम्) भोः पुरुष ! अवहितो

३ भव ।

घटोत्कचः—अवहितोऽस्मि ।

भीमः—(नियुद्धकथमवधूय)

व्यपनय बलदपं दृष्टसारोऽसि वीर ।

नहि मम परिखेदो विद्यते बाहुयुद्धे ॥ ४१ ॥

- ५ षण्कोच — कथमनेनापि न शस्यते हन्तुम् । किं नु सल्लु करिष्ये ।
भयतु, दृष्टम् । अस्ति मातृप्रसादलब्धो मायापाशः । तेन बध्यं
३ नेष्यामि । कुत सत्याप । भो गिरे ! आपस्तापन् । हन्त नयति ।
(जाचम्य मन्त्रं जाति ।) भो पुण्य !

मायापाशेन बद्धस्त्य विवशोऽनुगमिष्यसि ।

राजसे रज्जुभिर्बद्ध शत्रव्यन श्योत्सये ॥ ४७ ॥

(इति मायया रन्नाति ।)

- भीम — कथं मायापाशेन बद्धोऽस्मि । किमिदानीं करिष्ये । भयतु
३ दृष्टम् । अस्ति मे महेश्वरप्रसादलब्धो मायापाशमोक्षो मन्त्रः ।
तं जपामि । कुत सत्याप । भो ब्राह्मणकुमार ! आनय कमण्डलु
गता आप ।

- ६ वृद्ध — इमा आप ।

(भीम आदाया रम्य मन्त्रं जपत्वा मायामग्नयति ।)

- षट्कोच — अये पतितं पात्रं । किमिदानीं करिष्ये । भयतु, दृष्टम् ।
१ भो पुण्य ! पूर्वममय स्मर ।
भीम — समयमिति । त्वं स्मरामि । गन्त्रापन । (उभौ परित्रासाः ।)
१४ — पुत्ररां किं कुर्मः । अयं गच्छति वृकोदर ।

आत्रम्य रात्रममिमं ज्वलदुष्मरूपं

मुष्टेन बाहुबलवीर्यगुणेन युतम् ।

- १ त्वं प्रयाति जनकैरवधूय दीप्त-

मामातृवर्गमिव गोशुषमभमनीन्म् ॥ ४८ ॥

घटोत्कचः—इह तिष्ठ । त्वदागमनमग्रायै निवेदयामि ।

भीमः—घाटम् । गच्छ ।

घटोत्कचः—(उपसृत्य) अग्न्य ! अयमभिवादये । ^{ambiguous situation} चिराभिलषितो

भवत्या आहारार्थमानीनो मानुषः । ^{Sarcasmic remark} (प्रविश्य)

हिडिम्बा—जाद ! चिरं जीव । [जात ! चिरं जीव ।]

घटोत्कचः—अनुगृहीतोऽस्मि ।

हिडिम्बा—जाद ! कीदृशो मानुसो आणीदो । [जात, कीदृशो]

मानुष आनीतः ।] ^{ambiguity stage effect}

घटोत्कचः—भवति न्यमात्रेण मानुषः । न धीर्येण । ^{point}

हिडिम्बा—किं ब्रूहणो । [किं ब्रूहणः ।]

घटोत्कचः—न ब्राह्मणः ।

हिडिम्बा—आहु धेरो । [भयवा न्यविरः ।]

घटोत्कचः—न वृद्धः ।

हिडिम्बा—किं धाव्यो । [किं बालः ।]

घटोत्कचः—न बालः ।

हिडिम्बा—जइ गव्ये, पेक्खामि दाव ण । (उभो परिक्रामतः ।) [यद्येवं]

पश्यामि तावदेनम् ।]

हिडिम्बा—किं एसो मानुसो आणीदो । [किमेव मानुष आनीतः ।]

घटोत्कचः—अग्न्य ! कोऽयम् ।

हिडिम्बा—उन्मत्तअ दज्जदं सु अम्हाअं । [उन्मत्तक दैवतं खलवस्मा-
कम् ।] ^{puzzling position}

घटोत्कचः—आः कस्य दैवतम् ।

हिडिम्बा—तव अ, मम अ । [तव च, मम च ।]

घटोत्कचः—कः प्रत्ययः ।

हिडिम्बा—अअ पञ्चओ । जेदु अग्यउत्तो । [अय प्रत्यय ।

२७ नयवायपुत्र ।]

भीम —(विलाक्य) का पुनरियम् । अये देवी हिडिम्बा ।

अस्माक भ्रष्टराज्याना भ्रमता गहने वने ।

जातकाम्यया देवि । सत्तापो नाशितस्त्वया ॥ ४९ ॥

हिडिम्बे । किमिदम् ।

हिडिम्बा—(वण) अयउत्त । ईदिस मिअ । [भार्यपुत्र । ईदरामिअ ।]

१ भीम —जात्या राक्षसी न समुत्तचारेण ।

हिडिम्बा—उम्मतअ । अभिवादेहि पिदर । [उम्मतक । अभिवादय पितरम् ।]

१ घटोत्कच —भोस्तात ।

अज्ञानात्तु मया पूर्वं यद्गुह्यान्नाभिवादित ।

अस्य पुत्रापराधस्य प्रसाद कर्तुमर्हामि ॥ ५० ॥

अह स धर्तरापूषनन्वाभिर्पटोक्चोऽभिवादय । पुत्रचापल क्षन्तु मर्हामि ।

१ भीम —अहोहि पुत्र व्यतिश्रमवृत्त क्षान्तमेव

अय म धर्तरापूषनन्वाभि । पुत्रापेक्षीणि खलु पितृहृदयानि । पुत्र, अतिरल्परात्रमो भव ।

१ घटोत्कच —अगुह्यहीतोऽस्मि ।

इद —अय भीमसेनपुत्रोऽयं घटोत्कच ।

भीम —पुत्र । अभिवादयात्रभयन्त केद्रवन्नामम् ।

१ घटोत्कच —भगवन्नभिवादये ।

१ अय अह मुद्रितपुत्रकेषु न हवने । २ कात्तमेव । ३ धर्तरापूषनन्वाभिपुत्राभिनि ।

श्लोकानुक्रमणिका ।

अनुग्रहानु	I	51	पुत्रनक्षत्र	I
अस्माक भ्रष्ट	I.	49	ग्राहण धृत	I
अस्यामाचम्य	I	31	भोश्शब्दाद्या	I.
भजानानु	I	50	भानृणा मम	I.
आक्रम्य राक्षस	I	48	भान्त मुने	I
आपद् हि पिता	I	19	मध्यम पञ्च	I
हृद् हि शून्यं	I	II	मध्यमास्तिवति	I.
कलभदशन	I	6	मध्यमोऽह	I
काञ्चनस्तम्भ	I	42	मम प्राणगुरु	I
किं यामि मद	I	8	माता किल मनुष्याणा	I
कृतकृत्य शरीरे	I	15	मायापाशेन	I
कार्प्यकुल	I	38	मुष्यतामिति	I
स्वगशतविरते	I	25	यथानदीना	I
ग्रहयुगल	I	5	यथार्थिनो द्विज	I
प्रितानामि सर्वत्र	I.	9	यस्मिंश्चक्षुः	I
ज्येष्ठ धेष्ट कुले	I	17	बुद्धिप्रियाश्च	I
ज्येष्ठो भ्राता	I	18	रूप मारव	I
तरण तम्यता	I	24	वज्रपातो	I.
तरण रविकर	I.	4	विनिमाय गुर	I.
रथक्ता प्रागेव	I	40	विश्वकर्ता शिष	I
धन्योऽस्मि यद्	I	20	व्रतमे कथामेह	I
नन्वहं भीम	I	45	शपामि सत्येन	I.
निवृत्तव्यवहारो	I	34	शैलकूट	I
पत्न्या चारित्र	I.	12	सज्जनजलद	I.
परिष्वजस्य गाढ	I.	22	सिंहाकृति कनक	I.
पायात्म चोऽमुर	I.	1	सिंहास्य सिंह	I

दत्तात्रयस्य कथास्तु ।

मर्वेशत्रिषकुलमक्षयकारकस्य कुरुगण्डवयुद्धस्य प्राक् धातृणन पाण्डवाय
दुर्योधनस्यभावां कृत ईश्वरस्य नाशकस्य कथावस्तु ।

पात्राणि ।

शाम्बुकीय — दुर्योधनस्य भर्ता धार्तराज्य ।

दुर्योधन — कौरवमुख्य ।

बातुदध — पाण्डवदत्त धीकृष्ण ।

सुवशान — धीकृष्णस्यायुधवरम् ।

धर्मराज — दुर्योधनस्य पिता ।

Errata

Page	Act verse line	Incorrect	Correct
445	1 12	अशित्वा	अशित्वा
448	1 19 ^a	कुशलिन	पुशलिन

॥ श्रीः ॥

भामनाटकचक्रे

दूतवाक्यम् ।

(नान्यन्ते ततः प्रविशति मूत्रधारः ।)

सूत्रधारः—

पादः पायादुपेन्द्रस्य सर्वलोकोत्सवः स वृ० ।

व्याविष्टो नमुचिर्येन तनुताघ्नकरेण रे ॥ १ ॥

एवमार्यमिश्रान् विज्ञापयामि । अये त्रिभुवतु मयि विज्ञापनक्यमे
जगत् इव श्रूयते । अहम् पश्यामि ।

(नेपथ्ये)

भो भोः प्रतिहाराधिपताः ! महाराजो दुर्योधनः ममाज्ञापयति ।

सूत्रधारः—भवनतु, विज्ञातम् ।

उत्पन्ने घातगोष्ठाणां विरोधे पाण्डुरैः सह ।

मन्त्रशालां रचयति भृत्यो दुर्योधनाज्ञया ॥ २ ॥

(निःश्रान्तः ।)

स्थापना ।

(ततः प्रविशति वाष्पुकीयः)

वाष्पुकीयः—भो भोः प्रतिहाराधिपताः ! महाराजो दुर्योधनः ममा-

ज्ञापयति—असौ सर्वसार्थिकः सह मन्त्रयिनुमिच्छामि । तदा-
ह्यन्तां सर्वे राजान इति । (परिमृश्यान्मोक्य) अये अये महाराजो
दुर्योधन इति एवाभिप्रेतम् । य एव ,

इयामो युवा सितदुबूलकृतोत्तरीयः

मच्छत्रचामखरो रुचिताङ्गरामः ।

श्रीमान् विमूषणमणिद्युतिरञ्जिताङ्गो

नक्षत्रमध्य इव पर्वगतः शशाङ्कः ॥ ३ ॥

(ततः प्रविशति यथानिदिष्टो दुषोधनः ।)

दुषोधनः—उद्धूतरोपमिथ मे हृदयं महर्षे

प्राप्तं रणोत्सयमिमं महसा विचिन्त्य ।

इच्छामि पाण्डुचवले धरणाणाना-

मुत्कृत्तदन्तमुसलानि मुखानि कर्तुम् ॥ ४ ॥

काम्बुकीयः—जयतु महाराजः । महाराजशासनान् समानीतं सर्वः
राजमण्डलम् ।

दुषोधनः—सम्यक् कृतम् । प्रविश त्वमखरोधनम् ।

काम्बुकीयः—यदाज्ञापयति महाराजः । (निव्रान्तः ।)

दुषोधनः—आर्यो वैकर्ण्यर्षदेवो ! उच्यताम्—अस्ति ममैकाग्रशास्त्रा-

हिणीवलसमुदयः । अग्न्य कः सेनापतिर्भवितुमर्हति । किं किमाह-

तुर्भवन्ती—महान् स्वत्ययमर्थः । मन्त्रयित्वा वक्तव्यमिति ।

सदृशमेतन् । तदागम्यतां मन्त्रशालामेव प्रविशामः । आचार्य-

अभिवादये ! प्रविशतु भवान् मन्त्रशालाम् । पितामह ! अभिवा-

दये । प्रविशतु भवान् मन्त्रशालाम् । मातुल ! अभिवादये ।

प्रविशतु भवान् मन्त्रशालाम् । आर्यो वैकर्ण्यर्षदेवो ! प्रविशतां-

भवन्ती । भो भोः सर्वशत्रियाः ! स्वरं प्रविशन्तु भवन्तः । वयस्य !

कर्ण ! प्रविशामस्तावन् ।

(प्रविश्य)

आचार्य ! एतन् कूर्मोमनम्, आस्यताम् । पितामह ! एतन् सिंहा-

सनम्, आस्यताम् । मातुल ! एतन् कूर्मोमनम्, आस्यताम् । आर्यो

वैकर्णवर्षदेवौ ! आसातां भवन्तौ । भो भोः सर्वशत्रियाः !
 न्वैरमासतां भवन्तः । किमिति किमिति महाराजो नाम्ना इति ।
 अहो सेवाधर्मः । नन्वयमहमामे । वयस्य कर्ण ! त्वमप्याम्भ्वः ।
 (उपविश्य) आर्यो वैकर्णवर्षदेवौ ! उच्यताम्—अस्ति ममैकादशा-
 क्षाहिणीरत्नसमुदयः । अस्य कः सेनापतिर्भवितुमर्हतीति ।
 किमाह तु भवन्तौ—अत्र भगवान् गान्धारराजो वदयतीति । भवतु,
 मातुलेनाभिधीयताम् । किमाह मातुलः—अत्र भवति गाङ्गेये, स्थिते
 पौञ्ज्यः सेनापतिर्भवितुमर्हतीति । सम्यगाह मातुल । भवतु
 भवतु, पितामह एव भवतु । वयमप्येतदभिलषामः ।

सेनानिनादपट्टहम्यनगह्नाद-

अप्टानित्वाहृतमहोदधिनाटकलैः ।

गाङ्गेयमूर्ध्नि पतितैरभिषेकतोयैः

साधं पतन्तु हृदयानि नराधिपानाम् ॥ ५ ॥

(प्रविश्य)

कान्धुकीय—जयतु महाराजः । एष रज्जु पाण्डवकन्धापाराद्
 दान्धेनागतः पुरपोत्तमो नारायणः ।

दुर्योधनः—मा तावद् भो वादरायण ! । किं किं कंसभृत्यो दामोदर-
 स्तव पुरपोत्तमः । म गोपालस्तव पुरपोत्तमः । बार्हदधापहतवि-

पयकीर्तिभोगस्तव पुरपोत्तमः । अहो पार्थिवासन्नमाश्रितस्य भृत्य-
 जनस्य समुदाचारः । सगर्भं खल्वस्य वचनम् । आ अपव्युम् ।

कान्धुकीय—प्रसीदतु महाराज । संभ्रमेण समुदाचारो विस्मृतः ।
 (पादयोः पतति ।)

दुर्योधनः—संभ्रम इति । आ मनुप्याणामस्यैव संभ्रमः । वत्तिप्रोत्तिष्ठ ।
 कान्धुकीय—अनुगृहीतोऽस्मि ।

१२ दुर्योधनः—इदानीं प्रसन्नोऽस्मि । क एष दूत, प्रापः ।

कान्तुकीयः—दूतः प्राप्तः केशवः ।

दुर्योधनः—केशव इति । एवमेष्टयम् । अयमेव समुदाचारः । मो
भो राजानः ! दौन्येनागतस्य केशवस्य किं युक्तम् । किमाहुर्भवन्तः—
अर्घ्यप्रदानेन पूजयितव्यः केशव इति । न मे रोचते । प्रहणमभ्यात्र
हितं पश्यामि ।

प्रहणमुपगते तु वामुभत्रे

हृतनयना इव पाण्डवा भवेयुः ।

गतिमतिरहितेषु पाण्डवेषु

क्षितिरखिलापि भवेन्ममासंपत्ता ॥ ६ ॥

अपिच योऽत्र केशवस्य प्रत्युत्थाम्यति, स मया द्वादशसुवर्णभारेण
दण्ड्यः । तदप्रमत्ता भवन्तु भवन्तः । कानुरखलु ममाप्रत्युत्था-

२ नम्योपायः । हन्त, हष्ट उपायः । धात्रोपाय ! आनीयतां स
चित्रपटो ननु, यत्र द्रौपदीकेशाभ्यरावर्णमालिखितम् ।
(अपवार्य) तस्मिन् दृष्टिर्विन्यासं कुर्वन् नोत्थास्यामि केशवस्य ।

६ कान्तुकीयः—यदाज्ञापयति महाराजः । (निष्क्रम्य प्रविश्य) जयतु
महाराजः । अयं स चित्रपटः ।

दुर्योधनः—ममाग्रतः प्रसारय ।

९ कान्तुकीयः—यदाज्ञापयति महाराजः । (प्रसारयति ।)

दुर्योधनः—अहो दर्शनीयोऽयं चित्रपटः । एष दुःशासनो द्रौपदीं
केशवस्ते गृहीतवान् । एषा खलु द्रौपदी,

दुःशासनपरामृष्टा सम्भ्रमोत्फुल्ललोचना ।

राहुवक्त्रान्तरगता चन्द्रलेखेव शोभते ॥ ७ ॥

एष दुरात्मा भीमः सर्वराजसमग्रमवमानितां द्रौपदीं दृष्ट्वा प्रवृद्धामर्षेः
समान्मग्धं तुल्यति । एष युधिष्ठिरः,

दुष्टवर्त्नी गुणद्वेषी गठ रज्जननिर्दयः ।

मुयोधनो हि मा दृष्ट्वा नैव वार्यं करिष्यति ॥ १६ ॥

भा वादरायण । किं प्रवेष्टव्यम् ।

काण्डुकाय - अथकिमथरिम् । प्रवेष्टुमर्हति पद्मनाभ ।

३ वासुदेव - (प्रविश्य) कत्र कथं मा दृष्ट्वा मभ्रान्ता सर्वभ्रमिया ।

अलमल सभ्रमेण । स्वरमामता भवन्त ।

दुयोधन - कथं कथं केशव दृष्ट्वा मभ्रान्ता सर्वभ्रमिया । अल

६ मल सभ्रमेण । स्मरणीय पूर्वमाथायितो ण्ण । नन्वहमात्रा ।

वासुदेव - भो मुयोधन ! किमाम्भे ।

दुयोधन - (गगनात् पतित्वा गमगाश्च) मुन्यश्च प्राप्त गत्र केशव ।

वैसाष्टेन मतिं कृत्वाप्यासीनोऽग्निम ममादित ।

• केशवस्य मभावेन गतिनाऽभ्यागताम् ॥ १७ ॥

अहो वदुमायोऽय दूत । (प्रकणम्) भा दूत ।

माभ्यताम् ।

१ वासुदेव - आचार्ये ! आभ्यताम् । गाद्वयप्रमुखा रायान । स्वर

मामता भवन्त । वयमायुपनिगम । (उपविश्य) अहो ऋषी

याऽपं निप्रवत् । मा तावत् । द्रौपदीरेण शर्षणमत्रानिपिनम् ।

६ अहोतुमट्,

मुयोधनोऽय भ्यनतामान पराशर्म पश्यति वानिशित्याम् ।

[को नाम हाह स्वयमामतामुद्रावेष्टावृण ममामु ॥ १८ ॥

आ अपनीयताम् चित्रम् ।

दुयोधन - वाग्गण । अपनीयता रिच चित्रम् ।

१ काण्डुकाय - यन्तामरति मतामान । (जानयति ।)

दुयोधन - भो दूत ।

धर्मात्मजो वायुमुतश्च भीमो भ्रातारुनो मे त्रिदशेन्द्रसनुः ।

यमौ च तावद्विमुक्तौ विनीतौ सर्वे समृत्याः कुशलोपपन्नाः ॥ १९ ॥

वामुदेवः—सदृशमेतद् गान्धारीपुत्रस्य । अथकिमथकिम् । कुशलिनः सर्वे । भवतो राज्ये शरीरे बाह्याभ्यन्तरे च कुशलमनामयं

३ च पृष्ठा विज्ञापयन्ति युधिष्ठिरादयः पाण्डवाः—

अनुभूतं महद् दुःखं, संपूर्णः ममयः स च ।

अग्न्याकमपि धूम्यं यद् दायार्थं तद् विभज्यताम् ॥ २० ॥

इति ।

दुर्षोधनः—कथं कथं दायार्थमिति ।

यने पितृव्या मृगयाप्रमदतः कृतापराधो मुनिज्ञापमाप्रवान् ।

तदाप्रभृत्येव स दारानिमग्नः परान्मर्जानां पितृतां कथं प्रजेत् ॥ २१ ॥

वामुदेवः—पुराविदं मयन्तं पृच्छामि ।

विचित्रर्षार्यो विषयी विपत्तिं क्षयेण यातः पुनरन्विकायाम् ।

व्यासेन जानो धृतराष्ट्रं गप्य लभेत राज्यं जनकः कथं ते ॥ २२ ॥

मा मा भवान्

अथ परम्पराविरोधविवर्धनेन *marked argument*

शीघ्रं भवेन् कुरुकुलं नृप ! नामशेषम् ।

तन् कर्तुमर्हति भवानपटुष्य गोपं

यन् त्वां युधिष्ठिरमुत्ताः प्रशयाद् ह्वयन्ति ॥ २३ ॥

दुर्षोधनः—भो दूत ! जानाति भगवन् राज्यव्यवहारम् ।

राज्यं नाम नृपान्मर्जः सहेन्दवर्जित्या रिपून् मुग्यते

सहोके न तु याप्यते न तु पुनर्दोनाय वा दीयते ।

वादशा चतुपत्तिन्यमाप्नुमन्निमान् पुर्यन्तु ते मादमं

भवं वा प्रयिञ्जन्तु शान्तमतिभिर्जुष्टे शमादाश्रमम् ॥ २४ ॥

वासुदेवः—भो सुयोधन ! अलं बन्धुजने पश्यमभिधातुम् ।

पुण्यसञ्चयसम्प्राप्तमधिगम्य नृपश्रियम् ।

वञ्चयेद् य मुहूर्द्धनून् न भवेद् विफलप्रभः ॥ २५ ॥

दुषोध्यः—

स्यालं तव गुरोर्भूषं कंसं प्रति न ते दया ।

कथमात्मकमेव स्यान् तेषु नित्यापकारिषु ॥ २६ ॥

वासुदेवः—अलं तन्महोपातां ज्ञानुम् ।

कृत्वा पुत्रवियोगात्तां बहुशो जननीं मम ।

वृद्धं स्वपितरं वद्धा हतोऽयं मृत्युना स्वयम् ॥ २७ ॥

दुषोध्यः—सर्वथा घञ्जितस्तथा कंसः । अस्मात्सन्तवेन । न शौर्य-
मेतन् । पश्य,

जामातृनाहव्यमनाभितप्ते रोषाभिभूते मगधेश्वरेऽय ।

पलायमानस्य भयातुरस्य शौर्यं तदेतन् क गतं तथासीन् ॥ २८ ॥

वासुदेवः—भो सुयोधन ! देशकालस्थानपेक्षितं रज्जु शौर्यं नया-
न्नामिनाम् । इह तिष्ठतु तावदस्मद्वतः परिहासः । स्वकार्य-
मनुष्ठापयताम् ।

कर्तव्यो ध्रातृषु लेहो दिग्मर्तव्या गुणेतराः ।

मन्वधो बन्धुभिः भयान् लोकयोः कर्मयोरपि ॥ २९ ॥

दुषोध्यः—

देनात्मजैर्मनुष्याणां कथं वा बन्धुता भवेत् ।

पिष्टपेषणमेतावन् पर्याप्तं विद्वतां कथा ॥ ३० ॥

वासुदेवः—(आत्मगतम्)

प्रसाद्यमानः माम्नाय न स्वभावं विमुञ्चति ।

इन्त यंक्षोभयाम्येन वचोभिः पश्यामहे ॥ ३१ ॥

bet by registered

bitter

(प्रकाशम्) भोः सुयोधन ! किं न जानीषेऽर्जुनस्य बलपराक्रमम् ।

सुयोधनः—न जाने ।

३ वासुदेवः—भो ! श्रूयतां,

कैरातं वपुराश्रितः पद्मपतियुद्धेन संतोषितो

यत्नेः द्वाण्डवमभूतः सुमहती वृष्टिः शरैश्छादिता ।

वेयेन्द्रातिं करो नियातकयंचा नीताः क्षयं लीलया

नन्वेकेन तदा विराटनगरे भीष्मादयो निर्जिताः ॥ ३२ ॥

अपिच, तथापि प्रत्यक्षमपरं कथयामि ।

ननु त्वं चित्रसेनेन नीयमानो नमस्तलम् ।

विक्रोशन् घोषयात्रायां फल्गुनेनैव मोक्षितः ॥ ३३ ॥

किं बहुता,

दानुमर्हसि मद्वाक्याद् राज्यार्धं भृतंरार्ष्टुज ! ।

अन्यथा मागारान्तां गां हरिष्यन्ति हि पाण्डवाः ॥ ३४ ॥

सुयोधनः—कथं कथम् । हरिष्यन्ति हि पाण्डवाः ।

प्रहरति यदि युद्धे मागतां भीमरूपी

प्रहरति यदि माश्रान् पार्ष्णरूपेण शक्रः ।

परुषवचनदक्ष ! त्वद्वचोभिर्न दास्ये

तृणमपि पितृभुक्ते धीर्यग्रे स्वराज्ये ॥ ३५ ॥

वासुदेवः—भोः बुरुकुलकलहभूत ! अयजोन्मुदध ! वयं किल तृणा-

न्तराभिभाषयाः ।

३ सुयोधनः—भो गोपालक ! तृणान्तराभिभाष्यो भवान् ।

अकप्यां प्रमदां हत्वा हयं गोवृषमेव च ।

मदानपि मुनिर्लज्जो बभूविल्लसि माधुभिः ॥ ३६ ॥ ✓

वामुदव - भो सुयोधन ! ननु अपि माम् । 7 *admission mho*

दुयोधन - आ, अभाष्यस्त्वम् ।

अहमवधृतपाण्डुरानपत्रो द्विजवरहस्तधृताम्बुसित्तमूर्ध्ना ।

अवनतनृपमण्डलानुयात्रे सह कथयामि भवद्विधर्त भाषे ॥ ३७ ॥

वामुदेव - न व्याहरति निल मा सुयोधन । भो ।

१ अपि माम् । यान्यथानि स्नेह । पाक । केकर । पिङ्गल । ।

त्वन्मार्गं कुम्भशोऽयमचिरात्ताममेप्यति ॥ ३८ ॥

भो भो राजान ! गच्छामस्ताम् । *historical*

दुयोधन - कथं यान्यति निल केशव । दुःशासन ! दुर्मर्षण !

३ दुर्मर्ष ! दुर्बुद्धे ! दुष्टेभ्यः । दूतममुनाचारमतिनान्तं केशवो वध्य

ताम् । कथमशक्ता । दुःशासन ! न समर्थं रत्नवासि । *Violence*

परितुरगनिहता कदाहन्ता ११ दृष्ट्वा *conduct*

पशुपकुलनिग्रामादानुनीज्यातभिन ।

हृत्तभुजलवीर्यं पाथिवाना ममक्ष

म्यवचनदृढदण्डो वध्यतामेव शीघ्रम् ॥ ३९ ॥

अयमशक्त । मातुल ! मध्यतामय केशव । कथं पराहमुग्र

पतति । भवतु, अहमेव पादौर्गन्तामि । (उपसर्पति ।)

३ वामुदेव - कथं वदुषामो मा निल सुयोधन । मरतु, सुयोधनस्य ।

सामर्थ्यं पश्यामि । (विश्रम्भमास्थितः ।)

दुयोधन - भो दूत ! *role of humor*

मनसि यन्ममन्ता देवमाया मयमाया

प्रहरसि यदि यो त्वं दुर्निवारं मुरासं ।

हयगजवृषभाणां प्रातना ज्ञानं न्ये

नरपतिगगमध्ये मध्यमे त्वं मया ॥ ४० ॥

आः तिष्ठेदानीम् । कथं न दृष्टः केशवः । अयं केशवः । अहो
हृस्वत्वं केशवस्य । आः तिष्ठेदानीम् । कथं न दृष्टः केशवः ।
अयं केशवः । अहो दीर्घत्वं केशवस्य । कथं न दृष्टः केशवः । अयं
केशवः । सर्वत्र मन्त्रशालायां केशवा भवन्ति । किमिदानीं
करिष्ये । भवतु, दृष्टम् । ओ ओ राजानः ! एकेनैकः केशवो
वध्यताम् । कथं स्वयमेव पार्श्वद्वेष्टाः पतन्ति राजानः । साधु ओ
जम्भक ! साधु ।

मन्त्रार्मुकोदरविनिःसृतशणजालं—

विंदश्चरत्तजगज्जितमर्षगाग्रम् ।

पटयन्तु पाण्डुतनयाः त्रिविगेपनीतं

न्यां शायच्छनयनाः परितःश्वमन्तः ॥ ४१ ॥

(निःश्वानः ॥)

वामुदेषः—भवतु, पाण्डवानां कार्यमहमेव साधयामि ।

२ मुदगीन ! इतन्नायन् ।

(ततः प्रविशति मुदगीनः ।)

मुदगीनः—तय भोः !

श्रुत्वा गिरं भगवतो विपुलप्रमादा-

त्रिर्वापिनोऽस्मि परिवारितोयद्वीपः !

कस्मिन् रज्जु प्रकृपितः कमन्त्रायताश्रः

कस्याग्न मूर्धनि मया प्रविहृम्भितव्यम् ॥ ४२ ॥

पनुयन्तु भगवान् नारायणः ।

अव्यनादिरचिन्यात्मा लोकमंगश्वणोदयः ।

एतद्विज्ञेयगुः धीमान् दिग्दलनिपूतः ॥ ४३ ॥

(विष्णोः) अयं अयं भगवान् इति नृपुंसकं दृष्टममुदाचारोपेक्षा-
मिति । अतः नान्यायः, अतः नान्यायः । भगवानि आनामगद्रे !

४ आपस्तामन् । हन्त खवति । (आचम्योपस्थल) जयतु भगवान् नारायणः । (प्रणमति ।)

३ वामुदेवः—सुदर्शन ! अप्रतिहतपराक्रमो भव ।

सुदर्शनः—अनुगृहीतोऽस्मि ।

वामुदेवः—विष्टया भवान् कर्मकाले प्राप्नः ।

६ सुदर्शनः—कथं कथं कर्मकाल इति । आज्ञापयतु भगवानाज्ञापयतु ।

किं मेरुमन्दरकुलं परिचर्नयामि

संक्षोभयामि मकलं मरालयं वा ।

नक्षत्रयशमयिलं भुवि पानयामि

नाशक्यमस्ति मम देव ! तव प्रसादान् ॥ ४४ ॥

वामुदेवः—भो सुदर्शन ! इतस्तावन् । भोः सुयोधन !

यदि लवणजलं वा कन्दरं वा गिरीणां

महागगनरितं वा पादुमागं प्रयामि ।

मम सुजयलयोग्प्राप्तर्मजानवेग

भधतु चपल ! चरं वाञ्छरं तत्राद्य ॥ ४५ ॥

सुदर्शनः—भो सुयोधन ! तच्छ ! (इति पुनर्विचार्य) प्रसीदतु

प्रसीदतु भगवान् नारायणः ।

सतीभारायनचर्नं कर्तुं जानम्य भूतले ।

अस्मिन्नेव गते देव ! ननु म्याद् विरुद्धः श्रमः ॥ ४६ ॥

वामुदेवः—सुदर्शन ! गोशान् सङ्गृहाचारो नापेक्षितः । गम्यतां म्यनिरयमेव ।

१ सुदर्शनः—यदाज्ञापयति भगवान् नारायणः । कथं कथं गोपाञ्च इति । त्रिचण्णानिमान्त्रिरोक्षो नारायणः सन्वयभवान् । शरणं

वासुदेवः—अये वृद्धराजस्वर इव । भो राजन् ! एष स्थितोऽस्मि ।

६ (ततः प्रविशति घृतराष्ट्रः ।)

घृतराष्ट्रः—कतुखलु भगवान् नारायणः । कतुखलु भगवान्

पाण्डवभेद्यम्बरः । कतुखलु भगवान् विप्रप्रियः । कतुखलु भगवान्

९ देवकीनन्दनः ।

मम पुत्रापराधान् ॥ शङ्कपाणे ! तयाधुना ।

एतन्मे त्रिदशम्यश्च ! पादयोः पतितं शिरः ॥ ५५ ॥

वासुदेवः—हा धिक् ! पतिनोऽवभवान् । वनिष्ठोत्तिष्ठ ।

घृतराष्ट्रः—अनुगृहीनोऽस्मि । भगवन् ! इदमर्घ्यं पाद्यं च प्रति-

१ गृह्णताम् ।

वासुदेवः—सर्वं गृह्णामि । किं ते भूयः प्रियमुपहरामि ।

घृतराष्ट्रः—यदि मे भगवान् प्रसन्नः, किमतःपरमिच्छामि ।

६५ वासुदेवः—गच्छतु भवान् पुनर्दर्शनाय ।

घृतराष्ट्रः—यदाज्ञापयति भगवान् नारायणः । (निःक्रान्तः ।) .

(भरतवाक्यम्)

८ इमां सागरपर्यन्तां हिमवद्विन्ध्यकुण्डलाम् ।

महीमेकातपत्राङ्गी राजार्मिहः प्रशास्तु नः ॥ ५६ ॥

(निःक्रान्ताः सर्वे)

दूतवाक्यं समाप्तम् ।

॥ श्री ॥

भामनाटकचक्रे

दूतघटोत्कचम् ।

(नाट्ये तत् प्रविशति सूत्रधार ।)

सूत्रधार -

नारायणस्त्रिभुवनैरुपरायणो व
पायादुपायशतयुक्तिकर मुराणाम् ।
लोमत्रयाधिरतनाटकनन्त्रस्तु-

प्रस्तावनप्रतिसमापनसूत्रधार ॥ १ ॥

(परिक्रम्य) एवमार्यमिश्रान्विप्रापयामि । अये किं नु ररुतु मयि
विज्ञापनव्यग्रे शङ्क इव श्रूयते । अङ्ग पश्यामि ।

(नेपथ्ये)

भो भो निरुद्यता निनेद्यता तारन् ।

सूत्रधार - भवतु । विज्ञातम् । एष ररुतु सशस्त्रकानीरनिवाहिते^१

जनार्दनमहाये धनञ्जये तदनन्तरमुपगतभीष्मवधामर्पितैर्धार्तराष्ट्रै^२
परिवार्य निरातित कुमारोऽभिमन्यु । तथाहि

यान्त्यर्जुनप्रन्यभियानभीता

यतोऽर्जुनस्ता दिशमीक्षमाणा ।

नराधिपा रयानि निवेशनानि

सौमद्राणाङ्गिननष्टसज्ञा ॥ २ ॥

(निष्क्रान्त ।)

स्थापना ।

(ततः प्रविशति मटः ।)

मटः—भो भोः ! निवेशतां तवत्पुत्रशतश्राध्यबान्धवाय विद्वान-
विस्तारितविनयाचारदीर्घचक्षुषे महाराजाय धृतराष्ट्राय । एष खलु

योधम्यन्दनवाजिचारणवर्धर्विशोभ्य राज्ञां वलं

शालेनार्जुनकर्म येन समरे लीलायतादुदर्शितम् ।

सौभद्रः स रणे नराधिपशतर्वेगागर्भः सर्वशः

खे क्षत्रम्य पितामहस्य सहसैवोत्सङ्गमायेपितः ॥ ३ ॥

(ततः प्रविशति धृतराष्ट्रो गान्धारी दुःशला प्रतिहारी च ।)

धृतराष्ट्रः—कथं नु भोः !

केनैतच्छ्रुतिपथदूषणं कृतं मे

कोऽयं मे प्रियमिति विप्रियं ब्रवीति ।

कोऽस्माकं शिशुवधपातकाङ्क्षितानां

वंशस्य क्षयमवघोपयत्यभीतः ॥ ४ ॥

गान्धारी—महाराज ! अथि सग जाणीअदि केवळं पुत्तसंखअर्का-
रओ कुळविग्रहो भविस्सिदि ति । [महाराज ! भस्ति पुनर्ज्ञापते
१ केवलं पुत्रसंक्षयकारकः कुलविग्रहो भविष्यतीति]

धृतराष्ट्रः—गान्धारि ! श्रायते ।

गान्धारी—महागज कदा ॥ खु । [महाराज कदा नु खलु ।]

६ धृतराष्ट्रः—गान्धारि ! शृणु

अद्यामिमन्युनिघनाञ्जनितप्रकोपः

मामप्यङ्गुलधृतरश्मिरागुणप्रतोदः ।

पार्यः करिष्यति तदुग्रघनुसहायः

शान्तिं गमिष्यति विनाशमवाप्य लोकः ॥ ५ ॥

गान्धारी—हा वच्छ अमिमङ्गो ! ईदिसे वि णाम पुग्गमलअकारप्प

कुलविग्रहे वर्तमाने बालभावनिमज्जह अम्हाणं भगवन्मेण
३ करअतो कहिं दाणिं पोत्तअ । गदोसि । [हा वत्स अभिमन्यो !
इहोऽपि वाम पुरुषक्षयकारके कुलविग्रहे वर्तमाने बालभावनिमज्जेन
मरमाकं भाग्यक्रमेण कुर्वन् कुत्रेदानीं पौरक ! गतोऽसि ।]

६ दु बाला - जेण दाणिं वहुण उत्तराण वेधव्व दाइद, तेण अत्तणो
जुयदिजगस्स वेधव्वमादिट्ठ । [येनेदानीं वध्वै उत्तरायै वैधव्य दत्त,
तेनात्मनो युयुतिजनाय वेधव्यमादिष्टम् ।] १८

९ धृतराष्ट्र - अथ केनैव जयसन्तर्णस्य सेतुगन्ध कृत ।

भट - महाराज ! भया ।

धृतराष्ट्र - को भवान् ।

१२ भट - महाराज ! ननु जयप्राप्तोऽस्मि ।

धृतराष्ट्र - जयप्राप्त ।

केनाभिमन्युर्निहत कस्य जीवितमप्रियम् ।

पञ्चाना पाण्ड्यामीना आत्मा केनेन्धर्माकृत ॥ ६ ॥

भट - महाराज ! बहुभि किञ्च पार्थिवै समागतैर्निहत कुमारोऽ
भिमन्यु । स्यात्तु जयद्रथो निमित्तभूत ।

१ धृतराष्ट्र - हन्त जयद्रथो निमित्तभूत ।

भट - महाराज ! अथ किम् ।

धृतराष्ट्र - हन्त जयद्रथो निहत । । ८

६ (तच्छ्रुत्वा दुःशला रोदिति ।)

धृतराष्ट्र - कैषा रोदिति ।

प्रनीहारा - महाराज ! मट्टिदारिआ दुःशला । [महाराज ! भर्तृ-

९ दारिका दुःशला ।]

धृतराष्ट्र - वन्से अलमर गदितेन । पश्य,

भर्तुस्ते नूनमत्यन्तमवैधव्यं न रोचते ।

येन गाण्डीयिवाणानामात्मा लक्ष्मीकृतः स्वयम् ॥ ७ ॥

दुःशला-तेण हि अणुजागादु मं तादो, अहं वि गमिस्सं यद्वृण
उत्तराण सआसं । [तेन अनुजानानु मां तानः, अहमपि गमिष्यामि

१ वध्वा उत्तरायाः सहायम् ।]

उत्तराष्ट्रः-यत्से किमभिधास्यमि ।

दुःशला-ताड ! एवं च भगिस्सं-अज्जकाळिअ च दे येमगाहणं

६ अहं पि उवधारइस्सामि ति । [मात ! एवं च भगिष्यामि-अघ-
] कालिकं च ते वेपमइणमदमप्युपधारविष्यामीति]

गान्धारी-पुत्तिग ! मा खु मा खु अमंगळं भणाहि । जीयदि खु

९ दे भत्ता ! [पुत्तिके ! मा खु, मा खल्वमंगलं भण । जीवति खलु
ते माता ।]

दुःशला-अम्ब ! कुतो मे एत्तिआणि भाअघेआणि । जो जम्भ

हणसहाअस्स धणजअस्स विष्णिअं करिअ कोहि णाम जीविरिसदि ।

१ [अम्ब ! कुतो मे एतावन्ति भागधेयानि । यो जनार्दनमदायस्य
धनत्रयस्य विप्रियं कृत्वा को हि नाम जीवियति ।]

१ उत्तराष्ट्रः-मत्यमाह सपत्न्यनी दुःशला । कुतः,

कृष्णस्याष्टभुजोपधानरचिते योऽङ्गे विप्रद्वश्चिरं

यो मत्तम्य हलायुधस्य भवति प्रीत्या द्वितीयो भद्रः ।

पार्थानां सुरनुत्थविक्रमवतां स्नेहस्य यो भाजनं

तं हत्वा क इहोपलभ्यति चिरं स्त्रैर्दुष्कृतैर्जोषितम् ॥ ८ ॥

अथवात ! अथ तदवस्थं पुत्रं दृष्ट्वा किं प्रतिपन्नं तेन गाण्डीय-
धन्यता ।

३ भटः-महाराज ! किं बार्जुनममीषे वृत्तमेतन् ।

धृतराष्ट्र - कथमर्जुनोऽपि नात्रासीत् ।

भट्ट - महाराज ! अथ किम् ।

६ धृतराष्ट्र - कथमिदानीं वृत्तमेतत् ।

भट्ट - श्रूयता - सशप्रवृत्तानां निवाहिते^१ जनार्दनसहाये धर्मजये स
बालभावाद्दृष्टोप सप्राममवतीण कुमारोऽभिमन्युः ।

९ धृतराष्ट्र - हन्त युत्तरूपोऽस्य घघ । कोहि सनिहितशार्ङ्गला
गुहा धर्पयितुं शक्त । अथ शेषा पाण्डवा किमनुतिष्ठन्ति ।

भट्ट - महाराज ! श्रूयताम् ।

चिता न तावत्स्वयमस्य देहमारोपयन्त्यर्जुनदर्शनार्थम् ।

तेषां च नामान्युपधारयन्ति यैस्तस्य गात्रे प्रहृतं नरेन्द्र ॥ ९ ॥

धृतराष्ट्र - गान्धारि ! तदागम्यताम् । गङ्गादूलमेव यास्याथ ।

गान्धारी - महाराज ! न तर्हि गाहामो । [महाराज ! ननु तत्र

१ गाहावहः ।]

धृतराष्ट्र - गान्धारि ! शृणु ।

अद्यैव दान्ध्यामि जल हृतेभ्य स्वेनापराधेन तवामलेभ्यः ।

न त्वस्मि शक्त मलिरप्रानि कर्तुं नृपाणां शिखिरोपरोधम् ॥ १० ॥

(ता प्रविशति दुर्योधनो दुःशासनश्चकुनिधः ।)

दुर्योधन - वत्स दुःशशासन !

यातोऽभिमन्युनिधनार् स्थिरता विरोध

प्राप्तो जय प्रचलिता रिपवो निरस्ताः ।

उन्मूलितोऽस्य च मदो मधुसूदनस्य

ए धो मयाद्य सममभ्युद्येन शत्रु ॥ ११ ॥

दुःशशासन - अहो तु खलु

रुद्धाः पाण्डुमुता जयद्रथबलेनाक्रम्य नात्रोर्वलं
सौभद्रे विनिपातिते शरशतश्रेपैर्द्वितीयेऽर्जुने ॥

प्राप्यैव व्यसनानि भीष्मपवनान्दरमाभिरद्याह्वे
तीव्राः शोकशराः कृताः खलु मनस्येषां मुतोत्सादनान् ॥ १६ ॥

शकुनिः—

जयद्रथेनाद्य महत्कृतं रणे नृपैरसंभाषितमात्मपौरुषम् ।

प्रसह्य तेषां यदनेन भंयुगे समं मुतेनाप्रतिमं हतं यशः ॥ १३ ॥

दुर्योधनः—मातुल ! इतस्तावन् । दुःशशासन ! इतस्तावन् । तत्र-
भयन्तं तातमभिवादयिष्यामः ।

१ शकुनिः—वत्स दुर्योधन ! मामैवम् ।

कामं न तस्य रुचितः कुलविप्रहोऽय-

मस्मांश्च गर्हयति स प्रियपाण्ड्यत्वान् ।

युद्धोत्थिनैर्जयमवाप्य हि तुत्स्यरूपं

एवं प्रहृष्टवदनैरभिगन्तुमेनम् ॥ १४ ॥

दुर्योधनः—मातुल ! मा मैवम् । यथा तथा भयतु । तत्रभयन्तं तात-
मभिवादयिष्यामः ।

२ उभी—बाढम् । (परिहामति ।)

दुर्योधनः—तात ! दुर्योधनोऽहमभिवादये ।

दुःशशासनः—तात ! दुःशशासनोऽहमभिवादये ।

६ शकुनिः—शकुनिरहमभिवादये ।

सर्वे—कथमाशीर्वचनं न प्रयुज्यते ।

धृतराष्ट्रः—पुत्र ! कथमाशीर्वचनमिति ।

१. मनास्तेषा । २. शकुनिं हि गन्तुम् ।

सीभद्रे निहते बाले हृदये कृष्णपार्थयो ।

जीविते निरपेक्षाणां कथमाशी प्रयुज्यते ॥ १२ ॥

दुर्योधन — तात । किंकृतोऽयं सध्रम ।

धृतराष्ट्र — किंकृतोऽयं सध्रम इति ।

एका कुलेऽस्मिन्बहुपुत्रनाथे नृध्वा सुता पुत्रगताद्विशिष्टा ।

सा बान्धवानां भयता प्रसादाद् बंधन्यमश्रयमवाप्स्यतीति ॥ ६ ॥

दुर्योधन — तात । किं चात्र जयद्रथस्य ।

धृतराष्ट्र — सेन किल वरनिदग्धेन रुद्धा पाण्डवा ।

३ दुर्योधन — आ तेन रुद्धा । बहुभिः स्वस्वैः ।

धृतराष्ट्र — भो । कष्टम् ।

बहूनां समवेतानामेकस्मिन्निर्घृणात्मनाम् ।

बाले पुत्रे प्रहरता कथं न पतिता भुजा ॥ १७ ॥

दुर्योधन — तात ।

पृष्ठं भीष्मं छर्त्तृत्वा तेषां न पतिता भुजा ।

हृत्पास्माकं पतिष्यन्ति तमबालपराक्रमम् ॥ १८ ॥

धृतराष्ट्र — वत्स । किं भीष्मस्य निपातनमभिमन्योश्च यद्यं सम ।

दुर्योधन — तात । कथं न सम ।

१ धृतराष्ट्र — पुत्र । श्रूयताम्,

स्वच्छन्दमृत्युनिहतो हि भीष्मः स्वेनोपपन्नैः कृतस्मृतुष्टिः ।

अयं तु बालः कुरुवशनाथश्छिन्नोऽर्जुनस्य प्रथमः प्रवालः ॥ १९ ॥

दुःशासन — तात । बालो न बाल इति । अभिमन्युना

धृतराष्ट्र — किं किं दुःशासनो व्याहरति ।

२ दुःशासन — अथ किम् ।

१ कथं । २ रुता मनुष्ट ।

सर्वेषां नः पश्यतां युध्यतां च

७७१ व्याघ्रमोष्णं गृह्य चापं करेण ।

सूर्येणैवाभ्यागतं शुजालैः

सर्वे वाणैरङ्किता भूमिपालाः ॥ २० ॥ -

धृतराष्ट्रः—कष्टं भोः !

वालैर्नैकेन तावद्भोः ! सौमित्रेणैव शो कृतम् ।

पुत्रव्यसनसन्तमः पार्थो वः किं करिष्यति ॥ २१ ॥

दुर्योधनः—किं करिष्यति ।

धृतराष्ट्रः—तत्करिष्यति, यत्सावशेषायुषो द्रक्ष्यसि ।

३ दुर्योधनः—तात ! कस्तावदार्जुनो नाम ।

धृतराष्ट्रः—पुत्र ! अर्जुनसि न जानीषे ।

दुर्योधनः—तात ! न जाने ।

६ धृतराष्ट्रः—तेन हि अहमपि न जाने । किन्तु, अर्जुनस्य बलवीर्यं

बहवः सन्ति । तान् पृच्छ ।

दुर्योधनः—तात ! केऽर्जुनस्य बलवीर्यज्ञा मया प्रष्टव्याः ।

९ धृतराष्ट्रः—पुत्र ! श्रूयताम् ।

शक्रं पृच्छ पुरा निवातकृच्चप्राणोपहारार्चितं

पृच्छास्त्रैः परितोषितं बहुविधैः कैरातरूपं हरम् ।

पृच्छाग्निं भुजगाहुतिप्रगयिनं यस्तर्पितः खाण्डवे

विद्यारक्षितमद्य येन च जितम्बं पृच्छ चित्रांगदम् ॥ २२ ॥

११ दुर्योधनः—यद्येतद्वीर्यमर्जुनस्य किमस्माकं बले न सन्ति प्रतियोद्धा-

रोऽर्जुनस्य ।

१३ धृतराष्ट्रः—पुत्र ! के ते ।

१. व्याघ्रमोष्णं ।

भटः—

तस्यैव व्यवसायतुष्टद्वयैस्तद्विज्जामोत्मादिभि-
 म्नुप्रारब्धैर्जितमित्यवेक्ष्य सहसा नादः प्रहर्षः नृतः ।
 आक्रान्ता गुरुभिर्धराधरवरः संश्रोभितः पार्श्वै-
 र्भूमिभ्रागतसंभ्रमेव युषविस्तम्बिन् क्षणे कम्पिता ॥ २७ ॥

धृतराष्ट्रः—

प्रतिज्ञामारमात्रेण कम्बिनेयं वसुन्धरा ।
 मुख्यकं धनुषि शृष्टे द्रैलोक्यं विचलिष्यति ॥ २८ ॥

दुर्योधनः—जयत्रात ! किमनेन प्रतिज्ञातम् ।

भटः—

येन मे निहतः पुत्रस्तुष्टिं ये च हते गताः ।
 श्वः सूर्वेऽन्तमसम्प्राप्ते निहनिष्यामि नानहम् ॥ २९ ॥

इति ।

दुर्योधनः—प्रतिज्ञाव्याघाते किं प्रायश्चित्तम् ।

१ भटः—चितारोहणं किल गाण्डीवेन सह ।

दुर्योधनः—भानुल ! चितारोहणं चितारोहणम् । वन्स दुश्शासन !
 चितारोहणं चितारोहणम् । वयमपि तावत्प्रतिज्ञाव्याघाते प्रयत्न-

६ मनुतिष्ठामः ।

धृतराष्ट्रः—पुत्र ! किं करिष्यसि ।

दुर्योधनः—ननु सर्वाशौहिणीमन्दोद्देन श्लादयिष्ये जयद्रथे ।

९ अपि च,

द्रोणोपदेशेन यथा तथाहं संयोजये व्यूहमभेदारूपम् ।

खिन्नाशयास्ते सगजाः सयोधा अप्राप्रक्रामा ज्वलन् विशेयुः ॥३०॥

१. प्रयत्नः । २. स्वरमात्रेण ।

धृतराष्ट्र -

अपि प्रविष्टं घरणीमप्यारुढं नमस्यलम् ।

सर्वत्रानुगमिष्यन्ति शरास्ते कृष्णचक्षुषः ॥ ३१ ॥

भट -

मूरमेव नरपातं नित्यमुद्यतशासनम् ।

यः कश्चिन्परो मूयात्र तु जीवेत्स्म तत्क्षणम् ॥ ३२ ॥

(तत् प्रविष्टात् घटोत्कचः ।)

घटोत्कच - अयं भो !

प्रयामि सौमद्रविनाशचोदितं दिदृक्षुरदारिमनार्यचेतसम् ।

विचिन्तयश्चक्रधरस्य शासनं यथा गजेन्द्रोऽङ्कुशशङ्कितो यलिम् ॥ ३३ ॥

(अथा विलोक्य) इदं मस्योपस्थानगृहद्वारम् । यावन्वतरामि ।

(अथतीर्थं) आत्मनैत्रा मानं निवेयिष्ये । भो !

हे हिन्द्रोऽस्मि घटोत्कचो यदुपतेर्गम्य गृहीत्यामसौ

द्रष्टव्योऽत्र मया गुणं स्वचरितैर्नेर्पितं श्रुताम् ।

दुर्योधन -

गच्छेहि प्रविशस्व शत्रुभयनं कीर्तुहलं मे महन्

भूष्टं श्रावय मा जनार्दनवचो दुर्योधनोऽहं स्थितः ॥ ३४ ॥

घटोत्कच - (प्रविश्य) अये अयमत्र भवान् धृतराष्ट्रः । अनार्यशत

स्योपादयिता । अयं ननु ललितगम्भीरावृत्तिविशेषः । आश्चर्यं

३ माश्चर्यम् ।

गृहोऽप्यनाततवलीगुणमहताम्

अस्त्रैरूप इव पुत्रशतस्य भृत्याः ।

१ चा(६)क । २ इदं यावत्स्थानद्वारमुक्तम् । ३ (गृहीतम्)

। इताग । ४ सत्या ।

मन्ये सुखिदिवरक्षणजातशङ्क—

स्वासान्निमीलितमुखोऽन्नभवान हि सृष्टः ॥ ३५ ॥

(उपसृत्य) पितामह ! अभिवादये घटोक्त (इत्यर्थोक्ते) न त
अयमक्रमः । युधिष्ठिरादयश्च मे गुरवो भवन्तमभिवादयन्ति ।

१ पश्चाद्घटोक्तचोऽहमभिवादये ।

धृतराष्ट्रः—एहोहि पुत्र !

न ते^१ प्रियं दुःखमिदं ममापि

यद् भ्रातृनाशाद् व्यथितंस्तवात्मा ।

इत्थं च ते नानुगतोयमर्थो

२ मत्पुत्रदोषात्कृष्णाकृतोऽस्मि ॥ ३६ ॥

घटोक्तच—अहो कल्याणः खल्वन्नभवान् । कल्याणानां प्रसूतिं
पितामहमाह भगवांश्चक्रायुधः ।

३ धृतराष्ट्र—(आसनादुत्थाय ।) किमाज्ञापयति भगवांश्चक्रायुधः ।

घटोक्तचः न न न । आसनस्थेनैव भयता श्रोतव्यो जनार्दनस्य सन्देशः ।

४ धृतराष्ट्रः—यदाज्ञापयति भगवांश्चक्रायुधः । (उपविशति ।)

५ घटोक्तचः—पितामह ! श्रूयताम् । हा वत्स अभिमन्यो ! हा यत्स
कुरुकुलप्रदीप ! हा वत्स यदुकुलप्रवाल ! तव जननीं मातुलं च
मामपि परित्यज्य पितामहं द्रष्टुमाशया म्वर्गमभिगतोऽसि । पिता-

६ मह ! एकपुत्रविनाशादर्जुनस्य तावदीदृशी खल्ववस्था, का पुन-
र्भवतो भविष्यति । ततः क्षिप्रमिदानीमात्मबलाधाने कुरुष्व । यत्
ते पुत्रशोकसमुत्थितोऽग्निर्न दहेत्याणमयं हविर्गिति ।

१. न मे (प्रियादाखमिदं ?) ममापि । २. व्यसितः ।

राजा वा यदि वा राजा बली वा यदि वा बली ।

बहुनात्र किमुक्तेन किमाह भवतां प्रभुः ॥ ४२ ॥

घटोत्कचः—अथ किमथ किम् । प्रभुरेव त्रैलोक्यनाथो भगवांश्च-
क्रायुधः । विशेषतोऽस्माकं प्रभुः । अपि च,

अवसितमवागच्छ क्षत्रियाणां विनाश

नृपशतविनिश्चित्या लाघवं चागन्तु भूमेः ।

न हि तनयविनाशादुद्यतोपान्नामुक्तैः

ममराशिरसि कश्चित्कल्पुनस्यातिभारः ॥ ४३ ॥

शकुनिः—

यदि श्यादाक्यमात्रेण निर्जित्यं वसुधरा ।

याक्ये याक्ये यदि भवेत्सर्वशत्रवधः कृतः ॥ ४४ ॥

घटोत्कचः—प्रबुनिरेष व्याहरति । भोः शकुने !

अध्वान्निमुञ्च शकुने ! कुरु बाणयोग्य—

मष्टापदं समरकर्मणि युक्तेरूपम् ।

न ह्यत्र दारहरणं न च राक्षसेन्द्रं

ॐ प्राणाः पणोऽत्र रतिरूपयलैश्च बाणैः ॥ ४५ ॥

दुषोचनः—भो भोः ! प्रकृति गतः ।

श्लिपामि वदामि रुक्षं, लेपयित्वा प्रमाणे

न च गणयामि किञ्चिद्वाहरन्दीर्घहस्तः ।

यदि रघु तत्र द्रपो सातृश्रोत्ररूपो

वयमपि रघु रौद्राः राक्षसोप्रस्यभावाः ॥ ४६ ॥

घटोत्कचः—जानन्तं जानन्तं पापम् । राक्षसेभ्योऽपि भवन्त एव ब्रूतराः ।

वृत्तः,

न तु जतुगृहे सुप्तान् भ्रातॄन् दहन्ति निशाचरा
 शिरसि न तथा भ्रातु पत्नीं स्पृशन्ति निशाचरा ।
 न च सुतवध सस्ये कर्तुं मरन्ति निशाचरा
 विवृतवपुषोऽप्युप्राचारा धृणा न तु वर्जिता ॥ ४७ ॥

दुषोधन -

दूत रत्न भवान् प्राप्तो न त्व युद्धार्थमागतः ।
 गृहीत्वा गच्छ सन्देश न वय दूतघानका ॥ ४८ ॥
 घटाक्ष - (सरोपम्) किं दूत इति मा प्रधर्षयसि । मा तावद् भो !
 न दूतोऽहम् ।

जल यो व्यवसायेन प्रहरष्व समाहता ।
 व्याच्छेदाद्दुर्बलो नाहमभिमन्युरिह स्थितः ॥ ४९ ॥
 महानेप कैशोरकोऽय मे मनोरथः । अपि च,
 दृष्टोष्टो मुष्टिमुद्यम्य तिष्ठत्येव घटोत्कच ।
 उत्तिष्ठतु पुमान् कश्चिद्विदुर्मिच्छेद्यगालयम् ॥ ५० ॥

(सधं उत्तिष्ठन्ति ।)

धूतराष्ट्र - पात्र घटोत्कच ! मर्षयतु मर्षयतु भवान् । मद्वचनाव-
 १ गन्ता भव ।

घटोत्कच - भवतु भवतु । पितामहस्य वचनाद्दूतोऽहमस्मि ।
 तथापि हि न शक्नोमि रोष धारयितुम् । कः प्रतिसन्देशः ।
 ६ दुषोधन - आ कस्य विज्ञाप्यम् । मद्वचनादेवं मयत्कथं,
 किं स्वर्थं बहु मापसे न रत्न ते पारिष्यसाध्या वयः
 कोपान्नाहंसि किञ्चिदेव वचनं युद्धं यदा दास्यसि ।
 निर्याम्येव निरन्तरं नृपशतच्छत्रावलीभिर्वृतः
 तिष्ठतु त्वं मह पाण्डव प्रतिवचो दास्यामि ते सायकैः ॥ ५१ ॥

१ समागता । २ पाद(बन्ध)साध्या ।

घटोत्कचः—पितामह ! एष गच्छामि ।

घृतराष्ट्रः—पौत्र ! गच्छ, गच्छ ।

३ घटोत्कचः—भो भो राजानः ! श्रूयतां जनार्दनस्य पश्चिमः सन्देशः ।

धर्मं समाचर कुरु स्वजनव्यपेक्षां,

यन्कांक्षितं मनसि सर्वमिहानुविष्ट ।

जात्योपदेश इव पाण्डवरूपधारी

सूर्याद्युभिः सममुपैष्यति यः कृतान्तः ॥ ५२ ॥ इति ।

(निःक्रान्ताः सर्वे ।)

दूतघटोत्कचं नामोत्पृष्टिकाङ्क्षं समाप्तम् ॥

श्लोकानुक्रमणिका ।

अक्षात्रिमुञ्च	I	45	पृथिव्या नासन	I	40
भयाभिमन्यु	I	5	प्रतिनासार	I	28
भयैव दास्यामि	I	10	प्रयामि सौमन्	I	33
भाप प्रविष्ट	I	31	बहुना ममुपेताना	I	17
भर्त्ता वा इयम्	I	49	बालेनकेन	I	21
भवमितमवगच्छ	I	43	भतुस्ते नून	I	7
एवा कुलेऽस्मिन्	I	16	भूमिकंष	I	25
कामं न तस्य	I	14	मुक्ता येन यदा	I	41
किं इयर्थं बहु	I	51	यदि स्यात् वाक्य	I	44
कृष्णस्याष्टभुजा	I	8	यानाऽभिमन्यु	I	11
केनाभिमन्यु	I	6	यान्ययुन	I	2
कनकत	I	4	येन मे निहत	I	29
कुरमेव नरपतिम्	I	32	यौधेयस्वदन	I	3
क्षिपामि वदामि	I	46	राजा वा यदि	I	42
प्रयिता न तावत्	I	9	रुद्रा पाण्डु	I	12
पयश्चेनाद्य	I	13	वृद्ध भीष्मम्	I	18
तस्यैव व्यवसाय	I	27	शूद्रोऽप्यनातन	I	35
त्वया हि यत्	I	24	शत्रे पृष्ठ पुरा	I	22
ददाथा मुष्टि	I	50	नाक्रापनीत	I	23
धूत खलु भवान्	I	48	ममाधम्यव	I	37
दधर्मन्त्रयते	I	38	सर्वेषां न पश्यताम्	I	20
द्राणापदेशेन	I	30	भुष्यन् निहतम्	I	26
धर्मं ममाचार	I	52	सामद्र निहत	I	15
भनु अनुगृहे	I	47	स्वच्छन्दसृष्टु	I	19
न ते प्रियं	I	36	हसामि त्वमहं	I	39
नाशायणस्त्रिमुञ्च	I	1	हर्षिषोऽस्मि	I	34

कर्णभागस्य कथावस्तु ।

यदभऽस्मिन् घातगच्छन्तं क्षत्रियं कर्णस्य कर्तुमुद्यत्त्वात्तन्मुपनिषदम् ।

पात्राणि ।

पुरुषा —

कर्ण — भक्ष्णः कौरवसेनापति ।

क्षत्र्य — दायराज कर्णमूल ।

भग्न

क्षत्र, — ब्राह्मणरूपधारिन् ।

Errata

Page	Act verse, line	Incorrect	Correct
481	1 13	इमेहि	इम हि

॥ श्री ॥

भासनाटकचक्रे

कर्णभारम् ।

१ (ना गते तत् प्रविशति सूत्रधार ।)

सूत्रधार -

नरमृगपतिवर्ष्मालोरेनध्वातनागी

नरदनुचसुंर्ष्वप्रातपाताल्लोक । ३

करजकुलिशपालीभिर्जदस्त्येन्द्रवामा २१५

सुररिपुबलहन्ता श्रीधरोऽस्तु श्रिये य ॥ १ ॥ १

तद्यमार्यमिश्रान्विज्ञापयामि । (परिक्रम्य कर्णं दत्वा ॥) अये रिं नु
त्यदु मयि विज्ञापनक्यमे शब्द इव श्रूयते । अङ्ग । पश्यामि ।

(नपथ्ये)

भो भा ! निवेद्यता निवक्षता महाराजायाङ्गेश्वराय ।

सूत्रधार - भवतु विज्ञातम् ।

समामे तुमुल जाते कर्णाय कलिवाञ्जलि ।

निवेत्यति सभ्रान्तो भृत्यो दुर्योधनात्मया ॥ २ ॥

(निष्क्रान्त ।)

प्रस्तावना ।

(तत् प्रविशति भट ।)

भट - भो भो ! निवेद्यता निवक्षता महाराजायाङ्गेश्वराय यत्काल
उपस्थित इति ।

१ मृगण • इत्यान्तपुन्यकृत्यव्यवने ।

करितुरंगमंयस्थैः पार्थक्यैः पुरस्तात्

मुदितनृपतिसिंहैः सिंहनादः कृतोऽद्य ।

त्वरितमरिनिनादैर्दुस्सहलोक्यैरः

समरमभिगन्तार्थः प्रस्थितो नागकेतुः ॥ ३ ॥

(परिक्रम्य विलोक्य) अये अयमर्गद्वाराजः समरपरिच्छिन्नपरिवृतः
शस्त्रराजेन सह स्वभवनाग्निप्रग्नयेत एवाभिवर्तते । भोः ! किं नु
खलु युद्धोत्सवप्रसुरस्य द्रष्टृपराक्रमस्याभूतपूर्वो हृदयपरितापः ।

एष हि

अत्युपदीप्तिविशदः समरेऽप्रागण्यः

शौर्ये च संप्रति सशोकमुपति धीमान् ।

प्राप्ते निशायसमये घनराशिरुद्धः

सूर्ये स्वभाववहचिमानिव भाति कर्णः ॥ ४ ॥

यो वन्द्यसंपर्षामि । (निष्क्रान्तः ।)

(ततः प्रविशति यथानिर्दिष्टः कर्णः शल्यश्च ।)

१ कर्णः—

मा तौ वन्मम शरमार्गलक्षभूताः

संप्राप्ताः क्षितिपतयः सर्जवशेषाः ।

कर्णं रणशिरसि प्रियं कुरूणां

द्रष्टव्यो यदि स भवेद्धनंजयो मे ॥ ५ ॥

शस्त्रराज ! यत्रासावर्जुनस्तत्रैव चोत्तमां मम रथः ।

शल्यः—चादम् । (चोदयति ।)

३ कर्णः—अहो नु खलु

शस्यः—ततस्ततः ।

कर्मः—ततः भगवन् अविलान्यस्त्राण्युपशिक्षितुमिच्छामीत्युक्त-
वानस्मि ।

शस्यः—ततस्ततः ।

कर्मः—ततः उक्तोऽहं भगवता ब्राह्मणेपूषदेशं करिष्यामि न क्षत्रिया-
णांमिति ।

शस्यः—अस्मि त्वलु भगवतः क्षत्रियर्षयः पूर्ववैरम् । ततस्ततः ।

कर्मः—ततो नाहं क्षत्रिय इत्यस्त्रोपदेशं ग्रहीतुमारब्धं नया ।

शस्यः—ततस्ततः ।

कर्मः—ततः कतिपयकालातिक्रमे कदाचित्कलमूलसमित्कुगकुमुमा-

हरणाय गतवता गुरुणा महानुगतोऽस्मि ।

शस्यः—ततस्ततः ।

कर्मः—ततः स गुरुर्वेनधमणपरिध्रमान्मदङ्गे निद्रावशमुपगतः ।

शस्यः—ततस्ततः ।

कर्मः—ततः

कृते वस्त्रमुनेन नाम वृमिणा दैवान्ममोरुदये

निद्राच्छेदमयादसह्यतं गुरोर्धैर्योत्तदा वेदना ।

वधाय क्षनज्जालुतः स सहसा रोषानलोदीपितो

गुप्यामां च शनाप कालंविफलान्यस्त्राणि ते सन्त्यति ॥१०॥

शस्यः—अहो वस्त्रमभिहितं तत्रमंवता ।

कर्मः—परीक्षामहे मानदस्त्रस्य वृत्तान्तम् । (तथा वृत्त्या) गतान्यस्त्राणि

३ निर्वापार्थात् नश्यन्ते । अपि च ।

१. शस्यः ।

इमे हि दैन्येन निमीलितेक्षणां

सुदुःस्वलन्तो विप्रशाम्बुरङ्गमा ।

गंजाश्च समच्छट्टानगन्धिनो

निवेद्यन्तीत्र रणे निवर्तनम् ॥ ११ ॥

शङ्खदुन्दुभयश्च नि जङ्ग १

शब्द - भो कष्टे किं नु तस्मिन् ।

कर्ण - शत्रुराज ! अलमलं रिपादेन ।

इतोऽपि लभते मयि जित्वा तु लभते यश्च ।

इमे बहुमते लोके नास्ति रिष्कलता रणे ॥ १२ ॥

अपि च

इमे हि युद्धेष्वनिवृत्तिताशा

हृया सुपर्णेन समानवेगा ।

भीमसु काम्योजकुलेषु जाता

रक्षन्ते मा यद्यपि रक्षितव्यम् ॥ १३ ॥

अक्षयोऽस्तु गोप्राज्ञानाम् अक्षयोऽस्तु पतिव्रतानाम् । अभयाऽस्तु
रणेष्वपराद्धमुराणां योधपुराणाम् । अक्षयोऽस्तु मम प्राप्तरालस्य ।

३ ण्य भो प्रसन्नोऽस्मि ।

समरमुत्तममहो पाण्डवानां प्रविश्य

प्रधितगुणगाढं धर्मराजे च वद्म ।

मम शम्भुरयैर्गर्जने पातयिष्या

वनमिव इतसिद्धं सुप्रवेष्टं करोमि ॥ १४ ॥

शत्रुराज ! यावद्रथमारोहान् ।

शब्द - यादम् ।

भो कण ! मुखे विअ, चन्दे विअ, हिमवन्ते विअ, सागळे विअ,
चिट्टु दे जसो । [भो कर्ण ! सूर्य इव, चन्द्र इव हिमवान् इव,
सागर इव तिष्ठतु ते यश ।]
कर्ण—भगवन् ! किं न वक्तव्यं दीर्घायुर्भवेति । अथवा एतदेव
शोभनम् । कुत —

धर्मो हि चरन् पुरपेण साध्यो भुजगजिह्वाचपला नृपश्रिय । ।
तस्मात्प्रजापालनमात्रबुध्या हृत्तेषु देहेषु गुणा धरन्ते ॥ १७ ॥

भगवन्, किमिच्छसि । किमेह ददामि ।

शक्र—महत्तरं भिक्षुरं याचेमि । [महत्तरा भिक्षा याचे ।]

कर्ण—महत्तरा भिक्षा भवते प्रदास्ये । श्रूयन्ता मद्विभवा ।

गुणवदमृतकल्पक्षीरधाराभिषयि

द्विजवर ! रक्षित ते नृपवत्सानुयात्रम् ।

तरुणमधिकमर्थिप्रार्थनीय पवित्रं

विहितवनकण्टकं गोसहस्रं द्यामि ॥ १८ ॥

शक्र—गोसहस्रं त्विमुहूर्तं स्मरं पिबामि । नेच्छामि कर्ण ।

नेच्छामि । [गोसहस्रमिति । मुहूर्तं क्षीरं पिबामि । नेच्छामि कर्ण ।

नेच्छामि ।]

कर्ण—किं नेच्छति भवान् । इमपि श्रूयताम् ।

रत्नितुगसमान साधनं रत्नलक्ष्म्या

सरलनृपतिमान्यं मान्यराम्बो ननातम् ।

मुगुगमनिलवेगं युद्धटणपदान

सपदि बहु महस्रं वानिना से द्यामि ॥ १९ ॥

शक्रः-अस्ति । मुहुत्तञ्च आबुद्धामि । नेच्छामि कर्ण !
 नेच्छामि । [अथ इति । मुहुत्तकमारोहामि । नेच्छामि कर्ण !
 ३ नेच्छामि ।]

कर्णः-किं नेच्छति भगवान् । अन्यदपि श्रूयताम् ।

मदसरितकपोलं पद्मैः सेव्यमानं
 गिरिवरनिचयाभं मेघगम्भीरघोषम् ।

सितनखदशनानां वारणानामनेकं

रिपुसमरविमर्दं वृन्दमेतद्ददामि ॥ २० ॥

शक्रः-गच्छति । मुहुत्तञ्च आबुद्धामि । नेच्छामि कर्ण ! नेच्छामि ।

४ [गच्छति । मुहुत्तकमारोहामि । नेच्छामि कर्ण ! नेच्छामि ।]

५ कर्णः-किं नेच्छति भगवान् । अन्यदपि श्रूयताम् । अपर्याप्तं कतकं
 ददामि ।

शक्रः-गच्छति । नेच्छामि । (किञ्चिद्गन्त्वा) नेच्छामि कर्ण !

६ नेच्छामि । [गच्छति । नेच्छामि । नेच्छामि कर्ण ! नेच्छामि ।]

कर्णः-तेन हि जित्वा पृथिवीं ददामि ।

शक्रः-पृथिवीं किं करिष्यामि । [पृथिवीं किं करिष्यामि ।]

७ कर्णः-तेन हि अग्निष्टोमफलं ददामि ।

शक्रः-अग्निष्टोमफलेन किं करिष्यामि । [अग्निष्टोमफलेन किं करिष्यामि ।]

कर्णः-तेन हि मच्छिरो ददामि ।

८ शक्रः-अविहा अविहा । [अविहा अविहा ।]

कर्णः-न भेतव्यं न भेतव्यम् । प्रसीदन्तु भवान् । अन्यदपि श्रूयताम् ।

अङ्गः सहैव जनितं मम देहं रक्षा

देवामुरैरपि न भेद्यमिदं सहास्रैः ।

देयं तैश्चापि क्वचन सह कुण्डलाभ्या

प्रीत्या मया भगवते रचितं यदि म्यान् ॥ २१ ॥

शक्र — (सहर्षम् ।) देदुः, देदुः । [ददातु, ददातु ।]

कर्ण — (आत्मगतम्) एष गवाम्य काम । किं नु सत्यनेककपट

३ बुद्धे कृष्णशोषाय । सोऽपि भवतु । धिगमुक्तमनुशोचितम् ।

नारिस्ति सशय । (प्रकाशम्) गृह्यताम् ।

शक्य — अङ्गराज ! न दातव्यं न दातव्यम् ।

६ कर्ण — शक्यराज ! अल्पलं यारयितुम् । पश्य

शिक्षा क्षयं गच्छति कार्पण्येण

मुग्धमूला निपतन्ति पादपा ।

जलं जलस्थानगतं च शुष्यति

हुतं च दत्तं च तथैव तिष्ठति ॥ २२ ॥

तस्मान् गृह्यताम् । (निरुपय ददाति ।)

शक्र — (गृहीत्या आत्मगतम्) हन्त गृहीते एते । पूर्वमेवा (हम्) ?

१ जुनविजयार्थं सर्वद्वैषेण समर्थितं तदिदानीं मयानुष्ठितम् । तस्मा

देहमप्यैरावतमारुह्य जुनवर्णयोर्द्वन्द्वयुद्धं पश्यामि । (निष्क्रान्तः ।)

शक्य — भो अङ्गराज ! वञ्चिनः खलु भवान् ।

६ कर्ण — केन ।

शक्य — शत्रेण ।

कर्ण — न खलु । शक्रः खलु मया वञ्चितः । हुतं,

अनेन्यस्ताहुवितापितो द्विजः

किरीटिमान् दानरसधर्मदेन ।

सुराद्विषाम्पातनमर्कशाङ्गुलि

मया कृतार्थं खलु पापनाशन ॥ २३ ॥

१ भगवतो ।

॥ श्रीः ॥

मासनाटकचक्रे

ऊरुभङ्गम् ।

(नान्यन्ते ततः प्रविशति सूत्रधारः ।)

सूत्रधारः—

भीष्मद्रोणतटां जयद्रथजलां गान्धारराजहृदां

कर्णद्रोणिकृपोर्मिनकमकरां दुर्योधनस्रोतसं ।

तीर्णः शशुनदां शरांसिसिकतां येन पृथेनार्जुनः

शत्रूणां तरणेषु वः स भगवानस्तु पृथः वेशवः ॥ १ ॥

एवंमार्थमिश्रान्विहापयामि । अये, किन्तुखलु मयि विहापनञ्चमे

शब्द इव श्रूयते । अहम् ! पश्यामि ।

(नेपथ्ये)

एते स्मो भोः ! एते स्मः ।

सूत्रधारः—भवतु, विज्ञातम् ।

(प्रविश्य)

पारिपाथिकः—भाव कुतो नृ खल्वेते,

स्वर्गार्थमाहवमुखोद्यतगात्रहोमाः ।

नाराचतोमरशतैर्विपरीकृताङ्गाः ।

मत्तद्विपेन्द्रदशनोद्विखितैः शरीरै-

रन्योन्यवीर्यनिकृपाः पुरुषा भ्रमन्ति ॥ २ ॥

सूत्रधारः—मार्प ! किं नावगच्छसि । तनयशतनयनश्च्ये दुर्योधनाव-

शेषे धृतराष्ट्रपक्षे, पाण्डवजनार्दनावशेषे युधिष्ठिरपक्षे, राक्ष्तां शरीर-

समाकीर्णे समन्तपञ्चके,

१. शराग० । २. देहा । ३. नयश्च्ये ।

उ. २८

१

एतेद्रणं हतगजाधनरेन्द्रयौधं
 संकीर्णलेखामिव चित्रपटं प्रविद्धम् ।
 युद्धे युकोदरमुपोधनयोः प्रवृत्ते
 यौधा नरेन्द्रनिधनैरुगृहं प्रविष्टाः ॥ ३ ॥

(निवेन्ती)

स्थापना

(ततः प्रविशति भट्टास्त्रयः ।)
 सर्वे—एते स्मो भो ! मत्ते स्मः ।
 प्रथमः—वैरस्यावतनं बलस्य निकरं मानप्रतिष्ठागृहं
 युद्धेष्वप्सरसां स्वयंवरसभां शौर्यप्रतिष्ठां मृणाम् ।
 राज्ञां पश्चिमकालवीरशयनं प्राणामिहोमकृतं
 संप्राप्ता रणसंज्ञमाश्रमपदं राज्ञां नमःसंक्रमम् ॥ ४ ॥

द्वितीय—सम्यग्भवानाह ।

उपलपिषमा नागेन्द्राणां शरीरधराधरा
 दिशि दिशि कृता गृधावासा हतातिरथा रथाः ।
 अयनिपतयः स्वर्गं प्राप्ता क्रियामरणे रणे
 प्रतिमुग्गमिमे तनत्कृत्वा चिरं निहताहताः ॥ ५ ॥

तृतीय—एवमेतन् ।

कंरिवरकरयूपो बाणविन्यस्तदभौ
 हतगजचयनोद्यो वैरवद्विप्रदीप्तः ।
 ध्वजविततवितानः सिंहादोशमन्त्रः
 पतितपशुमनुष्यः संश्रितो युद्धयज्ञः ॥ ६ ॥

द्वितीयः—इदमपरं पश्येतां भवन्ती । एते,

गृधा मधुकमुकुलान्तुपिङ्गलाग्रा

दैत्येन्द्रकुञ्जरनताद्रुशतीक्ष्णतुण्डाः ।

भान्त्यम्बरे विततलम्बविकीर्णपद्मा

मांसैः प्रवालरचिता इव तालवृन्ताः ॥ ११ ॥

तृतीयः—एषा निरस्तहयनागनरेद्रयौधाः

व्यक्तीकृता दिनकरोप्रकरैः समन्तान् ।

नाराचबुन्तशरतोमरखट्वाकीर्णा

तारागर्ण पतितमुद्गहृत्वीव भूमिः ॥ १२ ॥

प्रथमः—अहो ईदृश्यामप्यवस्थायामविमुक्तशोभा विराजन्ते क्षत्रियाः ।

इह हि,

स्तसोद्वर्तितनेत्रपटपदगणा ताम्रोष्ठपत्रोत्करा

भ्रमेदाश्रितकेसरा स्वमुकुटव्याविद्धसंघर्तिका ।

वीर्यादित्यविबोधिता रणमुखे नाराचनलोन्नता

विष्कम्पा स्थलपद्मिनीव रचिता राज्ञामभीतैर्मुखैः ॥ १३ ॥

द्वितीयः—ईदृशानामपि क्षत्रियाणां मृत्युः प्रभवतीति न शस्यं खलु

विषमस्यैः पुरुषैर्युग्वलाधानं कर्तुम् ।

तृतीयः—मृत्युरेव प्रभवति क्षत्रियाणामिति ।

प्रथमः—कः संशयः ।

द्वितीयः—मा मा भवानेवम् ।

स्पृष्टा खाण्डवधूमराञ्जितगुणं संगमकोत्सादनं

स्वर्गाक्रन्दहरं निवातकवचप्राणोपहारं धनुः ।

पार्थेनास्त्रबलान्महेश्वररणक्षेपावशिष्टैः शरै-

र्दुर्पोत्सिक्तवशा नृपा रणमुखे मृत्योः प्रतिग्राहिताः ॥ १४ ॥

सर्वे—अये शब्दः ।

किं मेघां निनदन्ति वक्षपतनैश्चूर्णीकृताः पर्वता
निर्घातैस्तुमुलस्वनप्रतिमयैः किं दार्यते वा मही ।

किं मुञ्चत्यनिलावधूतचपलमुधोर्मिमालाकुलं
शब्दं मन्दरकन्दरोदरदरीः संहृत्य वा सागरः ॥ १५ ॥

भवतु, पश्यामस्तावत् । (सर्वे परित्रामन्ति ।)

प्रथमः—अये एतत्तल्लु द्रौपदीकेशधर्वणाखमर्पितस्य पाण्डवमध्यमस्य

३ भीमसेनस्य भ्रातृशतवधक्रुद्धस्य महाराजदुर्योधनस्य च द्विपायन-
हलायुधरुष्णाविदुरप्रमुखानां कुरुयदुकुलदैवतानां प्रत्यक्षं प्रवृत्तं

५ गदायुद्धम् ।

६ द्वितीयः—

भीमस्योरसि चारुकांचनाशिलापीने प्रतिस्फालिते

भिन्ने वासवहस्तिहस्तकठिने दुर्योधनांसस्थले ।

अन्योन्यस्य भुजद्वयान्तरतटेध्वासज्यमानायुधे

यस्मिंश्चण्डगदामिघातजनिनः शब्दः समुत्तिष्ठति ॥ १६ ॥

तृतीयः—एष महाराजः,

शैर्षोत्कंपनवल्गुमानमकुटः क्रोधाभिराक्षयनेन

स्थानाक्रामणवामनीकृततनुः प्रत्यग्रहस्तोन्मूय ।

यस्यैषा रिपुशोणितार्द्रकलिला भ्रात्यग्रहस्ते गदा

कैलासस्य गिरेरिवाग्रचिता सोत्का महेन्द्राशनिः ॥ १७ ॥

प्रथमः—एष संप्रहाररुधिरमिच्छाद्गस्तावद्दृश्यतां पाण्डव ।

निर्मित्राप्रललाटवान्तरुधिरो भस्मांमवृट्द्वयः

सान्द्रैर्निर्गलितप्रहाररुधिरैरार्द्राहृतोरन्ध्रः ।

भीमो भाति गदाभिघातरुधिरश्लिन्नावगादप्रणः

शैलो मेरुरिव धातुसलिलासारोपदिग्धोपलः ॥ १८ ॥

द्वितीयः—भीमां गदां क्षिपति, गर्जति बलमानः

१ शीघ्रं भुजं हरति तस्य कृतं भिनत्ति ।

२ चारीं गतिं प्रचरति प्रहरत्यभीक्ष्णं

शिक्षान्वितो नरपतिर्वलवांस्तु भीमः ॥ १९ ॥

तृतीयः—एष वृकोदरः,

१ शिरसि गुरुनिखातस्रस्तरक्तार्द्रगात्रो,

धरणिधरनिर्काशः, संयुगेष्वप्रमेयः ।

२ प्रविशति गिरिराजो मेदिनीं वज्रदग्धः

शिथिल्विस्रुतधातुर्ह्रमकूटो यथाद्रिः ॥ २० ॥

प्रथमः—एष गाढप्रहारशिथिलीकृताङ्गं निपतन्तं भीमसेनं दृष्ट्वा,

एकामाङ्गुलिधारितोन्नतमुखो व्यासः स्थितो विस्मितः

१ द्वितीयः—

दिन्यं याति युधिष्ठिरोऽत्र विदुरो वाष्पाहुलाक्षः स्थितः ।

तृतीयः—

स्पृष्टं गाण्डियमर्जुनेन गगनं कृष्णः समुद्वीक्षते

सर्वे—

शिष्यप्रीततया हलं भ्रमयते रामो रणप्रेक्षकः ॥ २१ ॥

प्रथमः—एष महाराजः,

वीर्यालयो, विविधरत्नविचित्रमौलि-

युक्तोऽभिमानविनयश्रुतिसाहसैश्च ।

यान्ये वदत्युपहसन्न तु भीम ! दीनं
वीरो निहन्ति समरेषु भयं त्यजेति ॥ २२ ॥

द्वितीयः—एष इदानीमपहास्यमानं भीमसेनं दृष्ट्वा स्वमूरुमभिहत्य
कामपि संज्ञां प्रयच्छति जनार्दनः ।

३ तृतीयः—एष संज्ञया समाश्रासितो मारुतिः,

संज्ञत्य भ्रुवुटीर्ललाटयिषे स्वेदं करेणाक्षिपन्
बाहुभ्यां परिगृह्य भीमवदनश्चित्राङ्गदां स्वां गदाम् ।
पुत्रं दीनमुदीक्ष्य सूर्यगतिना लब्ध्वेव दत्तं बलं
गर्जनं सिंहवृन्देक्षणः क्षितितलाद्भूयः समुत्तिष्ठति ॥ २३ ॥

प्रथमः—हन्त पुनः प्रवृत्तं गदायुद्धम् । अनेन हि,

भूमौ पाणितले निघृष्य तरसा बाहू प्रमृज्याधिकं
सन्दष्टोष्ठपुटेन विक्रमरालान् क्रोधाधिकं गर्जता ।
त्यक्त्वा धर्मघृणां विहाय समयं कृष्णस्य संज्ञासमं
गान्धारीतनयस्य पाण्डुतनयेनोर्वोर्निमुक्ता गता ॥ २४ ॥

सर्वे—हा धिक् पतितो महाराजः ।

तृतीयः—एष रथिरपतनद्योतिताङ्गं निपतन्तं कुम्भराजं दृष्ट्वा तमुत्पतितो

३ भगवान् द्वैपायनः । य एष,

मौलासंवृतलोचनेन हलिना नेत्रोपरोधः कृतः
दृष्ट्वा क्रोधनिमीलितं हलधरं दुर्योधनापेक्षया ।
संभ्रान्तैः करपञ्जरान्तरगतो द्वैपायनज्ञापितो

भीमः कृष्णभुजारत्नपितगतिर्निर्गच्छते पाण्डवः ॥ २५ ॥

प्रथमः—अये अयमप्यमर्षोन्मीलितरभसलोचनो भीमसेनापक्रमण-
मुदीभ्रमाजः इत् एवाभिबर्तते भगवान् दृष्ट्वा युधः । य एषः,

unsteady damage

चेलविलुलितमौलिः क्रोधताघ्रायताश्रो

भ्रमरमुखविदग्धां किञ्चिदुत्कृष्य मालाम् ।

धाम्निततनुविलम्बितसुखानुकर्षी

Wade dark क्षितितलमवकीर्णः पारिवेपीव चन्द्रः ॥ २६ ॥
clouded moon.

द्वितीयः—तदागम्यतां ययमपि तावन्महाराजस्य प्रत्यनन्तरीमयामः ।

उभौ—थाहम् । प्रथमः कल्पः ।

(निष्क्रान्ताः ।)

विष्कम्भकः ।

(ततः प्रविशति बलदेवः ।)

बलदेवः—भो भोः पार्थिवाः ! न युक्तमिदम् ।

मम रिपुबलकालं लाङ्गलं लङ्घयित्वा

रणरुतमतिसंधिमां च नावेक्ष्य दर्पान् ।

रणशिरसि गदां तां तेन दुर्योधनोर्वोः

ध्रुवधिनयसमृध्या पातितः पातयित्वा ॥ २७ ॥

भो दुर्योधन ! मुहूर्तं तावदात्मा धार्यताम् ।

सौमोच्छिष्टमुखं महासुरपुरप्राकारकूटाङ्गुलं

कालिन्दीजलदेगिकं रिपुबलप्राणोपहारार्चितम् ।

हस्तोत्क्षिप्तहलं करोमि रुधिरस्वेदाङ्गपङ्कोत्तरं ।

भीमस्योरमि यावदद्य विपुले केदारमार्गाकुलम् ॥ २८ ॥

(नेपथ्ये)

प्रसीदतु प्रसीदतु भगवान् हलायुधः ।

बलदेवः—अये पञ्चमोऽप्यनुगच्छति मां तपस्वी दुर्योधनः । य एषः,

श्रीमान् संयुगचन्दनेन रुधिरैणाद्रानुलिप्तच्छवि-

भूसंसर्पणरेणुपाटलभुजो बालत्रयं ग्राहितः ।

निर्दृष्टेऽमृतमन्थने क्षितिधरांमुक्त सुरै-सामुरै-
राकर्षन्निव भोगमर्णजनले श्रान्तोज्झितो वासुकि ॥ २९ ॥

(ततः प्रविशति मन्मथयुगलो दुर्योधन ।)

दुर्योधन - एष भो ।

भीमेन भित्त्वा समयव्ययस्था गदाभिघातक्षतजर्जरोर ।
भूमौ भुजाभ्यां परिकृष्यमाणं स्व देहमर्धोपरतं वहामि ॥ ३० ॥
प्रसीदतु प्रसीदतु भगवान् हलायुध ।

त्वत्पात्रयोनिपतितं पतितंभूमा-

वेतन्निष्ठं प्रथममद्य विमुञ्च रोषम् ।

जीवन्तु ते कुरुकुलस्य निवासमेघा

धैरं च विमहकथाञ्च ययं च नष्टा ॥ ३१ ॥

बलद्वय - भो दुर्योधन ! मुहूर्तं तावदात्मा धार्यताम् ।

दुर्योधन - किं भवान्करिष्यति ।

३ बलद्वय - भो श्रूयताम्,

आक्षिप्तगङ्गलमुत्सोहिरितैः शरीरै-

निर्दारितासहृदयान्मुमलप्रहारैः ।

दास्यामि सयुगलतान्मरयाध्वनागान्

स्वर्गानुयात्रपुरुषास्मिव पाण्डुपुत्रान् ॥ ३२ ॥

दुर्योधन - मा मा भवानेवम् ।

प्रतिज्ञाप्रमिते भीमे गते भ्रातृशते दिवम् ।

मयि चैव गते राम ! विमह किं करिष्यति ॥ ३३ ॥

बलद्वय - मत्प्रत्यग्रं वद्विनो भवानियुक्तो मे रोष ।

दुर्योधन - याद्विज्ञे इति मा भवान् मन्यते ।

३ बलद्वय - न संशयः ।

दुष्योधनः—हन्त भोः ! दत्तमूल्या इव मे प्राणाः । कुतः

आदीप्तानलदारुणाञ्जतुगृहदुष्यात्मनिर्वाहिणा

युद्धे वैश्रवणालयेऽचलशिलावेगप्रतिस्फालिना ।

भीमेनाद्य हिट्टिवराशसंपतिप्राणप्रतिप्राहिणा

यद्येवं समवैपि मां छलजितं भो राम ! नाहं जितः ॥ ३४ ॥

बलदेवः—भीमसेन इदानीं तव युद्धवञ्चनामुत्पाद्य स्थास्यति ।

दुष्योधनः—किं चाहं भीमसेनेन वञ्चितः ।

१ बलदेवः—अथ केन भवानेवंविधः कृतः ।

दुष्योधनः—श्रूयताम् ,

येनेन्द्रस्य स पारिजातकृतहर्मनेन तुल्यं हृतो

दिव्यं वर्षसहस्रमर्णवजले सुप्रश्नयो लीलया ।

तीव्रां भीमगदां प्रविश्य सहसा निर्व्याजयुद्धप्रिय-

स्तेनाहं जगतः प्रियेण हरिणा मृत्योः प्रतिप्राहितः ॥ ३५ ॥

(नेपथ्ये)

उत्सरह उत्सरह अघ्या ! उत्सरह । [उत्सरतोत्सरतायाः ।

१ उत्सरत ।]

बलदेवः—(विलोक्य) अये अयमप्रभवान् धृतराष्ट्रः गान्धारी च

दुर्जयेनादेशितमार्गोऽन्तःपुरानुबन्धः शोकाभिभूतहृदयश्चाकितगति-

१ रित एवाभिर्वर्तते । य एषः ,

वीर्याकरः सुतशतप्रविमक्तवक्षु-

दर्पोदतः कलत्रयूपविलम्बवाहुः ।

मृष्टो ध्रुवं त्रिदिवरक्षणजातशंक-

दैवैररातिनिमिराञ्जलिताहिताश्वः ॥ ३६ ॥

(ततः प्रविशति धृतराष्ट्रो गान्धारी देव्यौ दुर्जयश्च ।)

धृतराष्ट्रः—पुत्र कासि ।

गान्धारी—पुत्रअ ! कर्हि सि । [पुत्रक ! कासि ।]

देव्यौ—महाराअ ! कर्हि सि । [महाराज ! कासि ।]

धृतराष्ट्रः—भोः ! कष्टम् ।

वञ्चनानिहतं धृत्वा सुतमद्याहवे मम ।

मुखमन्तर्गतास्त्राक्षमन्धमन्धतरं कृतम् ॥ ३७ ॥

गान्धारि ! किं धरसे ।

गान्धारी—जीयाविदग्धि मन्दभाजा । [जीवितास्त्रि मन्दभागा ।]

देव्यौ—महाराअ ! महाराअ ! [महाराज ! महाराज ! ।]

राजा—भोः ! कष्टम् । यन्ममापि स्त्रियो रुदन्ति ।

पूर्वं न जानामि गदाभिघात—

हजामिदानीं तु समर्थयामि ।

यन्मे प्रकाशीकृतमूर्धजानि

रणं प्रविष्टान्यवरोधनानि ॥ ३८ ॥

धृतराष्ट्रः—गान्धारि ! किं दृश्यते दुर्योधननामधेयः कुलमानी ।

गान्धारी—महाराअ ! ण दिस्सदि । [महाराज ! न दृश्यते ।]

धृतराष्ट्रः—कथं न दृश्यते । हन्त भो ! अद्यास्म्यहमन्धो योऽहम

न्वेष्टये काले पुत्रं न पश्यामि ! भोः कृतान्तद्वतक !

रिपुसंभरविमर्दं मानवीर्यप्रदीप्तं

सुतशतमतिधीरं क्षीरमुत्पाद्य मानम् ।

धरणितलविकीर्णं किं स योग्यो न भोक्तुं

सकृदपि धृतराष्ट्रः पुत्रदत्तं निवापम् ॥ ३९ ॥

- गान्धारी—जाद सुयोधन ! देहि मे पडिवअर्ण । पुत्तसदविणास-
दुत्थिदं संमस्सासेहि महाराअं । [जात सुयोधन ! देहि मे प्रति-
३ वचनम् । पुत्रशतविनाशदुःस्थितं समावासाय महारात्रम् ।]
बलदेवः—अये ! इयमत्रभवती गान्धारी ।

या पुत्रपौत्रवदनेष्वकुतूहलाशी
दुर्योधनास्तमितशोकनिपीतधैर्या ।

असुरजस्रमधुना पतिधर्मचिह्न-

माद्रीकृतं नयनबन्धमिदं दधाति ॥ ४० ॥

धृतराष्ट्रः—पुत्र दुर्योधन ! अष्टादशाक्षौहिणीमहाराज ! कासि ।
राजा—अद्यास्मि महाराजः ।

३ धृतराष्ट्रः—एहि पुत्रशतज्येष्ठ ! देहि मे प्रतिवचनम् ।

राजा—ददामि खलु प्रतिवचनम् । अनेन वृत्तान्तेन व्रीलितोऽस्मि ।

धृतराष्ट्रः—एहि पुत्र ! अभिवादयस्व माम् ।

राजा—अयमखमागच्छामि । (उत्थानं कृत्वा पतति) हा धिक् !

अयं मे द्वितीयः प्रहारः । कष्ट भोः ।

हस्तं मे भीमसेनेन गदापातकचग्रहे ।

सममूरुद्वयेनाद्य गुरोः पादाभिवन्दनम् ॥

गान्धारी—एत्थ जादा ! ! [अत्र जाते !]

देव्यौ—अय्ये ! इमा म्हा । [आयें ! इमे स्वः ।]

गान्धारी—अण्णेसह भत्तारं । [अन्वेपेसां भर्तारम् ।]

देव्यौ—गच्छाम मन्दभाआ [गच्छावः मन्दभागे ।]

धृतराष्ट्रः—क एष भो ! मम चस्त्रान्तमाकर्षन् मार्गमादेशयति ।

६ दुर्जय—ताद ! अहं दुल्लओ । [तात ! अहं दुर्जयः ।]

धृतराष्ट्रः—पौत्र दुर्जय ! पितरमन्विच्छ ।

दुर्जयः—ताद ! परिमंसतो अहं । [तात ! परिभ्रान्तः खल्वहम् ।]

१ धृतराष्ट्र—गच्छ, पितुरङ्गे विश्रमस्व ।

दुर्जय—ताद ! अहं गच्छामि । (उपसृत्य) ताद ! वहिं सि [तात !
अहं गच्छामि । तात वासि ।]

२ राजा—अयमप्यागत । भो ! सर्वावस्थाया इदयसनिहित पुत्र-
स्नेहो मा दहति । कुत ,

दुःखानामनभिज्ञो यो ममाङ्गशयनोचित ।

निर्जितं दुर्जयो दृष्ट्वा दिशु मामभिधास्यति ॥ ४२ ॥

दुर्जय—अहं महाराजो भूमीण उवविष्टो । [अहं महाराजो भूम्वा-
मुपविष्ट ।]

३ राजा—पुत्र किमर्थमिहागत ।

दुर्जय—तुयं विरायसि त्ति । [त्वं विरायसीति ।]

राजा—अहो अस्यामवस्थायामपि पुत्रस्नेहो हृदय दहति । —

५ दुर्जय—अहं पि सु दे अङ्गे उवविसामि । (अङ्गमारोहति) [अहं
मपि खलु ते अङ्गे उपविशामि ।]

राजा—(निवार्य) दुर्जय ! दुर्जय ! भो ! कष्टम् ।

इदयप्रीतिजननो यो मे नेत्रोऽसव स्वयम् ।

सोऽयं कालविपर्यासाचन्द्रो बहित्यमागत ॥ ४३ ॥

दुर्जय—अङ्गे उववेसं किण्णिमित्तं सुख वारोसि । [अहं उपवेश
किण्णिमित्तं त्वं वारयसि ।]

३ राजा—

त्यक्त्वा परिचितं पुत्र ! यत्र यत्र त्वयास्यताम् ।

अराप्रभृति नास्तीदं पूर्बमुक्तं तवासनम् ॥ ४४ ॥

दुर्जय—कहिणुहु महाराजो गमिस्सिदि । [इत्र नु खलु महाराजो
गमिष्यति ।]

३ राजा-भ्रातृशतमनुमच्छामि ।

हुजंयः-भै पि तदि णेहि । [मामपि तत्र नय ।]

४ राजा-गच्छ पुत्र ! एवं वृकोदरं ब्रूहि ।

५ हुजंयः-एहि महाराज ! अण्णेसीअसि । [एहि महाराज ! भविवप्यमे ।]

राजा-पुत्र केज ।

६ हुजंयः-अप्याए अप्येण सत्त्वेण अन्तरेण अं । [भायंयापेण सर्वेणान्तःपुरेण च ।]

राजा-गच्छ पुत्र ! नाहमागन्तुं समर्थः ।

७ हुजंयः-अहं तुमे णइस्सं । [अहं एवां नेप्पामि ।]

राजा-बालस्तावदसि पुत्र ! ।

८ हुजंयः-(परिक्रम्य) अप्या ! अजं महाराजो । [भायो ! अयं महाराजः ।]

देव्यौ-हा हा ! महाराजो । [हा हा ! महाराजः ।]

धृतराष्ट्रः-कासौ महाराजः ।

९ गान्धारी-कहिं मे पुत्तजो । [कुत्र मे पुत्रकः ।]

हुजंयः-अजं महाराजो भूमीए उयविट्ठो । [अयं महाराजो भूयामुपविष्टः ।]

१० धृतराष्ट्रः-हन्त भोः ! किमयं महाराजः ।

॥ काञ्चनस्तम्भसमप्रमाणो लोके किलैको वसुधाधिपेन्द्रः ।

कृत्तः स मे भूमिगतस्तपस्वी द्वारेन्द्रकीलार्धसमप्रमाणः ॥४५॥

गान्धारी-जाद सुयोधन ! परिस्संतोसि । [जात सुयोधन ! परि-
श्रान्तोऽसि ।]

११ राजा-भवत्याः खत्वहं पुत्रः ।

धृतराष्ट्रः-केयं भोः ! ।

गान्धारी—महाराज । अहमभीदपुत्रप्रसविणी । [महाराज ।
अहमभीतपुत्रप्रसविणी ।]

राजा—अद्योत्पन्नमिवात्मानमवगच्छामि । भोस्तान् किमिदानीं
वैकुण्ठेन ।

१ धृतराष्ट्र—पुत्र कथमेविद्वबो भविष्यामि ।

यस्य धीर्यमलोत्सिक्त सयुगाध्यवर्णीक्षितम् ।

पूर्वं भ्रातृशत नष्टं स्वयं कस्मिन् हते हतम् ॥ ४६ ॥

(पतति ।)

राजा—हा धिक् । पतितोऽत्रभवान् । तात । समाश्वासयात्र

२ भयतीम् ।

धृतराष्ट्र—पुत्र । किमिति समाश्वासयामि ।

राजा—अपराद्धमुक्तो युधि हत इति । भोस्तात । शोकनिग्रहेण

३ श्रियता ममानुग्रह ।

त्यत्पादमात्रप्रणताममौलिर्ज्वलन्तमप्यग्निमचिन्तयिष्या ।

४ येनैव मानेन सम प्रसूतस्तेनैव मानेन दिवं प्रयामि ॥ ४७ ॥

धृतराष्ट्र—

वृद्धस्य मे जीयितानि स्पृहस्य निमर्गममीलितलोचनस्य ।

भृतिं निगृह्यामनि संप्रवृत्तरत्नीश्रमसमाश्रमति पुत्रशोक ॥ ४८ ॥

बलदप—भो । कष्टम् ।

दुर्योधननिराशस्य नित्यान्तमित्तचक्षुष ।

न शक्नोम्यत्रभवन् कर्तुं मामनिशेनम् ॥ ४९ ॥

राजा—विज्ञापयाम्यत्रमजतीम् ।

गान्धारी—भगादि जाद । [भग जात !]

१ कथं तिष्ठति ।

राजा-नमस्कृत्य वदामि त्वां यदि पुण्यं मया कृतम् ।

अन्यस्यामपि जात्यां मे त्वमेव जननी भव ॥ ५० ॥

गान्धारी-मम मणोरहो नु तु ए भणितो । [मम मनोरथः खलु
त्वया भणितः ।]

३ राजा-मालवि ! त्वमपि शृणु ।

मित्रा मे भुवुटी गदानिपतिर्वैश्यायुद्धकालोत्थितैः-

यैश्चभ्युत्पतितैः प्रहाररुधिरैर्हरावकाशो हतः ।

पश्येमौ प्रणकाञ्चनाद्गधरौपर्याप्तशोभौ भुजौ

भर्ता ते न पराङ्मुखो युधि हतः किं क्षत्रिये ! रोदिषि ॥ ५१ ॥

देवी-यात्रा एसा सहधर्मचारिणी रोदामि । [बाळा एसा सहधर्म-
चारिणी रोदिमि ।]

३ राजा-पौरवि ! त्वमपि शृणु ।

वेदोक्तैर्विविधैर्मखैरभिमतैरिष्टं घृता बान्धवाः

शश्रूणामुपरि स्थितं प्रियशतं न व्यसिताः संश्रिताः ।

मुद्गेऽष्टादशबाहिनी नृपतयः संतापिता निग्रहे

मानं मानिनि ! वीक्ष्य मे न हि रुदन्त्येवंविधानां स्त्रियः ॥ ५२ ॥

पारवी-एककिदम्पवेसणिचआ ण रोदामि । [एकहत्तप्रवेसानिचआ
न रोदिमि ।]

३ राजा-दुर्जय ! त्वमपि शृणु ।

धृतराष्ट्रः-गान्धारि ! किं नु खलु वक्ष्यति ।

गान्धारी-अहं पि तं एव चिन्तेमि । [अहमस्मि तदेव चिन्तयामि ।]

राजा-अहमिव पाण्टवाः शुश्रूषयितव्याः, तत्रभवत्याश्रांवायाः
शुन्त्या निदेशो वर्तयितव्यः । अभिमन्योजननी द्रौपदी चोभे मातृ-
वत्पूजयितव्ये । पश्य पुत्र !

श्राव्यधीरभिमानदीप्तदयो दुर्योधनो मे पिता

तुल्येनाभिमुखं रणे हत इति त्वं शोकमेव त्यज ।

स्पृष्टा चैव युधिष्ठिरस्य विपुलं क्षौमापसत्र्यं भुजं

देयं पाण्डुसुतैस्त्वया मम समं नामावसाने जलम् ॥ ५३ ॥

बलदेव-अहो धैरं पश्चात्तापं मंवृत्तं । अये शब्द इव ।

सत्ताहदुन्दुभिनितादवियोगमूके

विक्षिप्तशपकवज्रज्यजनानपत्रे ।

तस्यैव कार्मुकरवो हतसुसयोधे

विभ्रान्तवायसगणं गगनं करोति ॥ ५४ ॥

(नेपथ्ये)

दुर्योधनेनाततकार्मुकेण यो युद्धयज्ञः महितः प्रविष्टः ।

तमेव भूयः प्रविशामि अन्यमभ्यर्च्युणा वृत्तमिवाश्रमेधम् ॥ ५५ ॥

बलदेव-अये अयं गुरुपुत्रोऽश्वत्थामेव एवाभिर्वर्तते । य एषः,

स्फुटितकमलपत्रस्पष्टविरतीर्णदृष्टी

रुचिरफनकयूपफयायतालम्बवाहः ।

सरभसमयमुर्धं कार्मुकं कर्षमाणः

सदहन इव मेरुः शृङ्खलमेन्द्रचापः ॥ ५६ ॥

(ततः प्रविशत्यश्वत्थामा ।)

अश्वत्थामा-(पृथीतमेव पद्विरा) भो भोः । समरसरम्भोभयवल-

जलधिसङ्गमसमयसमुत्थितशम्भुनृकवृत्तविप्रहां स्तोत्रावशेषश्चासा-

गुरुद्वन्द्वप्राणाः समररङ्गाधिना राजान ! शृण्वन्तु शृण्वन्तु भवन्तः ।

छलत्रलदलितोः कौरवेन्द्रो न चाहं

शिथिलविफलशस्त्रः सुतपुत्रो न चाहम् ।

इह तु विजयभूमौ द्रष्टुमद्योदनाम्नः

सरमसमहमेको द्रोणपुत्रः स्थितोऽस्मि ॥ ५७ ॥

किमनया ममाप्यप्रतिलामविजयः सारथ्या । (परिक्रम्य)

मा तावत् । मयि गुरुनिवपनव्यभे वञ्चिनः किल कुरुकुलतिलक-

१ भूतः कुरुराजः । क एतच्छ्रद्धास्यति । कुतः,

२ (वक्ष्यमाणलयो रयोद्विषगताश्चापद्वितीयैः करै-

३ र्यस्यैकादशावाहिनीनृपतयस्तिष्ठन्ति वाक्योन्मुखाः ।

भीष्मो रामशरावलीढकवचस्तातश्च योद्धा रणे

व्यक्तं निर्जितं एव सोऽप्यतिरथः कालेन दुर्योधनः ॥ ५८ ॥

तन् कन्तु खन्तु गतो गान्धारीपुत्रः । (परिक्रम्यावलोक्य)

अये अयमभिहतगजतुरगनररथप्राकारमध्यगतः समरपयोधिपाराः

१ कुरुराजः । य एषः,

मौलीनिपातचलवेदामयूखजालं-

२ गौत्रैर्गणानिपतनक्षत्रशोणितार्कैः ।

३ भीत्यस्तमस्तकशिलातलमनिविष्टः

मन्थ्यावगाढ इव पश्चिमकालसूर्यः ॥ ५९ ॥

(उत्सृज्य) भोः कुरुराज ! किमिदम् ।

राजा-गुरुपुत्र ! कलमपरितोषस्य ।

१ भक्षयामा-भोः कुरुराज ! मत्कारमूलमात्रं जेषिष्यामि ।

राजा-हि मवान् करिष्यति ।

भक्षयामा-श्रूयताम् ।

युद्धोत्तरं गगद्वृष्टनिविष्टदेहं

स्पष्टाष्टभीमभुजमुत्तशार्ङ्गचक्रम् ।

कृष्णं सपाण्डुतनयं युधि शस्त्रजालैः

सकीर्णलेख्यमिव चित्रपटं क्षिपामि ॥ ६० ॥

राजा—मा मा भवानेवम् ।

गतं धात्र्युरसंगे सकलमभिषिक्तं नृपकुलं

गतः कर्णः स्वर्गं निपतिततनुः शन्तनुमुत ।

गतं भ्रातॄणां मे शतमभिमुखं संयुगमुखे

वयं चैवंभूताः शुरुमुत । धनुर्मुञ्चतु भवान् ॥ ६१ ॥

अश्वत्थामा—भोः गुरुराज ।

संयुगे पाण्डुपुत्रेण गदापातकचप्रहे ।

सममूरुद्वयेनाद्य द्रपोऽपि भवतोऽवृत्त ॥ ६२ ॥

राजा—मा मैवम् । मानशरीरा राजान । मानार्थमेव मया निर्महो
गृहीत । पश्य गुरुपुत्र ।

यत्कृष्टा करनिप्रहाञ्चितपचा शूते तदा श्रोपरी

यद्गालोऽपि हतस्तदा रणमुत्प्रे पुत्रोऽभिमन्युः पुन ।

अक्षव्याजजिता वनं वनमृगैर्यत्पाण्डवाः संश्रिता

नन्वल्पं मयि तैः कृतं विमृश भोः । दर्पाहेतुं दीक्षितः ॥ ६३ ॥

अश्वत्थामा—सर्वथा कृतप्रतिज्ञोऽस्मि ।

भवता चात्मना चैव वीरलोकं शपाम्यहम् ।

निशासमरमुत्पाद्य रणे धक्ष्यामि पाण्डवान् ॥ ६४ ॥

यलदेव—एतद्भविष्यत्युदाहृतं गुरुपुत्रेण ।

अश्वत्थामा—हतायुधोऽत्रभवान् ।

१ धृतराष्ट्र—हन्त । माक्षिमती रज्जु वधना ।

अश्वत्थामा—दुर्जय ! इतस्तावन् ।

पितृवित्रमदायाग्रे राज्ये भुजयन्तार्जिते ।

विनाभिपेकं राजा त्वं विप्रोक्तैर्वचनैर्मव ॥ ६५ ॥

राजा—हन्त ! कृजं मे हृदयानुज्ञातम् । परित्यजन्तीव ते प्रागाः ।
इमेऽत्रभवन्तः शन्तनुप्रभृतयो मे पितृपितामहाः । एतत्कर्णमप्रतः

३ कृत्वा समुत्थितं भ्रातृशतम् । अयमर्प्यरात्रतशिरोविपत्तः कारु-
पशूधरो महेन्द्रकरतलमवलम्ब्य हृद्धोऽभिमायते मामभिमन्युः ।

वर्षश्यावयोऽसरमो मामभिगताः । इमे महार्णवा मूर्तिमन्तः । एता

६ गंगाप्रभृतयो महानदाः । एष सहस्रहंसप्रभुक्तो मां नेतुं वीरघाही
विमानः कालेन प्रेषितः । अयमयमागन्ध्याभि । (स्वर्गं गतः ।)

(यवनिष्कास्तरण करोति ।)

९ धृतराष्ट्रः—

याम्येष सज्जनधनानि तपोवतानि

पुत्रप्रगाशविकलं हि धिगस्तु यज्यम् ।

अश्वत्थामा—

यातोऽद्य मौमिऋवधोद्यतशगपाणिः

(भरतवाक्यम् ।)

बलदेवः—गां पातु नो नरपतिः शमितारिपशूः ॥ ६६ ॥

(निम्नान्ताः सर्वे ।)

उरुभङ्गं नाम नाटकं समाप्तम् ॥

बालचरितस्य कथावस्तु ।

बालचरिते बालस्य श्रीकृष्णस्य जन्मदिनादारभ्य कसहननान्तं सर्वं चरितं प्रतिपाद्य वस्तु ।

पात्राणि ।

पुरषा —

नारद — देवर्षिः ।

वसुदेव — कृष्णस्य जनकः ।

मन्दगोप — वसुदेवस्य मित्रः गोकुलाध्यक्षः ।

उग्रसेन — कसस्य पिता ।

दामोदर
सङ्कर्षण } — भगवन्सौ वसुदेवसुतौ ।

गरुड — विष्णोर्बाहनम् ।

धक
शाङ्गः
शङ्खः
मन्दक } — भगवतः आवुधवर्धनिः ।

राजा — मधुराधीशः कसः ।

पाण्डुर
सुष्टिक } — मलविशोषी कससम्बन्धिनी ।

भट — कसस्य भृत्यो ध्रुवसेननामा ।

काम्पुकीय — कसस्य भृत्यो बालाविनामा ।

शाप — शापाधिदेवता ।

भयं — रक्षिपुरुषः ।

कुण्डोदर
शूल
नील
मनोजय } — काम्पायन्या भृत्याः ।

धृष्टगोपालक — कश्चिद् गपालकः ।

मोः !

क्षीणेषु देवासुरविषहेषु नित्यप्रशान्ते न रमेऽन्तरिक्षे ।

अहं हि चेदाध्ययनान्तोऽपु तन्त्रीश्च वीराणि च घट्टयामि ॥ ४ ॥

अपिच,

भग्निः परा मम पितामहभाषितेषु

सर्पाणि मे बहूमतानि तपोयनानि ।

मर्त्यं प्रवीमि कर्जामहता च वीणा

वीराणि भीमकटिनाः कलदाः प्रिया मे ॥ ५ ॥

तद् भगवन्तं लोकादिमनिधनमश्रयं लोकहितार्थं कंसवधार्थं

वृष्णिबुले प्रसूतं नारायणं द्रष्टुमिहागतोऽस्मि । अये, इयमत्र-

१ भवती देवकी । मायया त्रिशुत्यमुपागतं त्रिलोकेश्वरं प्रगृह्य वसु-

देवेन सह शनः स्वगृहान्निष्क्रामति । यैषा,

लोकानामभयकरं गुहं सुराणां

दैत्यानां निधनकरं रथाह्वपानिम् ।

शोकात्तां शशियदना निशि प्रशान्ता

वाहुभ्यां गिरिमिव मन्दरं वहन्ती ॥ ६ ॥

एष एष भगवान् नारायणः,

अनन्तवीर्यः कमलायताक्षः सुरेन्द्रनाथोऽमुरवीर्यहन्ता ।

त्रिलोककेतुर्जगन्त्र कर्ता मर्ता जनानां पुरुषः पुराणः ॥ ७ ॥

इतैतदुत्पन्नं कलहस्य मूलम् । यावद्दहमपि भगवन्तं नारायणं

प्रेदक्षिणीकृत्य ब्रह्मलोकमेव यास्यामि । नमो भगवते त्रिलोक्य-

२ कारणाय ।

नारायणाय नरलोत्तरायणाय

लोहाननाय कमलामल्लोचनाय ।

रामाय रामविरोचनपाननाय

धाराय वीर्यनिलयाय नमो वराय ॥ ८ ॥

(निप्रान्तः ।)

(ततः प्रविशति गालहस्ता दक्षरी ।)

१ देवकी-हृदि, पुत्तअस्स मे महानुभावत्तण सूअइस्सन्दाणि जन्म-
समअममुम्भूदाणि महाणिमित्ताणि पच्चस्सीवरअन्ती अवि पंस-
हवअणिसमत्तणं चिन्तअन्ती मुट्ठु ण पच्चआमि मन्दभाइणी ।

२ कहिणु गइओ अय्यउत्तो । (परिम्य भयतो विलोक्य) अम्मो, णसो
अय्यउत्तो हरिमविग्गअफुज्जणअणो इहो णय्य आअण्णदि ।
[हा धिक्, पुत्रकम्ब मे महानुभावस्य सूचयिष्यन्ति जन्मममममु-

३ झूतानि महानिमित्तानि प्रायश्चादुर्वैश्विर्कम्पहतकनुशंसस्य चिन्तयन्ती
मुट्ठु न प्रत्येमि मन्दभागिनी । वनु गत भार्यपुत्र । अम्मो, पय भार्य
पुत्रो हर्षयिस्मद्युत्तनयन इत पयाम्पणि ।]

१२ (ततः प्रविशति वसुदेव ।)

वसुदेव- (उविमशंम्) भो ! विष्णुरास्त्वियम् ।

भ्रमति नभासि विगुण्डवतानुखिद्ध-
नैवजन्मदिनैर्मेदिनी मप्रसम्पा ।

इह तु जर्मेति नूनं रक्षणार्थं प्रजाना
मगुरममितिहन्ता विष्णुराशानीर्ग ॥ ९ ॥

(विप्रोत्तर) णया देवकी,

१ रहसि ।

तमसा संवृते लोके मम मार्गमपश्यतः ।

अपक्रमणहेतोस्तु कुमारेण प्रभा कृता ॥ १७ ॥

एष मार्गः । यावदपक्रमामि । अथे इयं भगवती यमुना काल-
धर्पसम्पूर्णा स्थिता । अहो व्यर्थो मे परिश्रमः । किमिदानीं
३ करिष्ये । भवतु, दृष्टम् । - - -

इमां नदीं प्राहमुजङ्गमकुलं

महोर्मिमालां मतस्यापि दुस्तराम् ।

भुजग्वेनाशु गतार्थविश्रुवो

बहामि सिद्धिं यदि दैवतं स्थितम् ॥ १८ ॥

(तथा कृत्वा सविस्मयम्) हन्त द्विधा छिन्नं जलम्, इतः स्थितम्,

इतः प्रधावति । इतो मे भगवत्या मार्गः । यावदपक्रमामि ।

३ (अथतीर्थ) निष्क्रान्तोऽस्मि यमुनायाः । अथे हुङ्कारशब्द इव ॥

धूयते । व्यक्तं घोषसमीपे वर्तते मन्दभास्यः । आ, अत्र च

समीपघोषे मम वयस्यो नन्दगोपः प्रतिवसति । स खलु मया

६ कंसाक्षया निगलितः कञ्जामिहतश्च । यावन् प्रविशामि । अथवा

रात्रौ बसुदेवः प्रविष्ट इति शङ्किता गोपालका भविष्यन्ति ।

तस्मादिह न्यग्रोधपादपस्याधस्तान् प्रभातवेलां रजन्याः प्रतिपाल-

९ यामि । ओ ओ न्यग्रोधदेवताः ! यद्ययं बालो लोकहितार्थं कंस-

वधार्थं वृष्णिकुले प्रसूतश्चेद्, घोषान् कञ्चिदिहागच्छतु । न, न,

मम वयस्यो नन्दगोप एवागच्छतु ।

१२ (इतः प्रविशति दारिकां गृहीत्वा नन्दगोपः ।)

नन्दगोपः—(सदाकम्) दाळिए ! दाळिए ! किं दाणि णो गेहळाण्यि

णळमिअ तद्दो णो उज्झिअ णं गच्छथि । पम्पदि हि महिपपद-

१५ सम्पादपदिपं अहो बळिअं अन्धआळं ।

१. लोकहितार्थः ।

दुर्दिणविण्टुजोहा लती वट्टइ णिमीटिआकाठा ।

पम्पाउटप्पुत्ता णीणिवपणा जहा गोवी ॥ १९ ॥

- अज हि अट्टलत्ते अम्हाण कुडुम्बिणीए जपोदाए पपूदा इअ च
 दाटी तवप्पिणी जादमत्ता एव ओगण्णाणा पवुत्ता । पुवे
 १ अम्हाण घोषण उडदो इन्दयओ णाम उप्पुवो भविप्पदि । ता मा
 खु एअ दुक्ख गोवजणेहि अणुअमाण त्ति मए एकाइणा
 णिगट्ठगुलुचळणेण इम दाट्ठिअ गहिअ णिगट्ठो म्हि । जपोदा
 ६ वि तवप्पिणी णेव जाणादि दाट्ठओ वा दाळिआ वा पपूद त्ति
 मोह गदा । दाळिए । दाळिआ । । [दारिके । दारिके । किमिदानी
 नो गेहलक्ष्म्या न रन्वा तता न उडिअ वा ननु गच्छसि । सप्रति हि
 ९ महिपशतसंपातमट्ठाऽहो यलवानग्धकार ।

दुर्दिनयिनएज्याआ रात्रिर्वर्त्तने निमालिआकारा ।

सप्रावृतप्रसुता गीलनिवसवा यथा गोपा ॥ १९ ॥

- अद्य ह्यर्धरात्रऽस्माक कुटुम्बि-वा वशोदया प्रसूतेय च दारी तपस्विनी
 जातमात्रैवापगतप्राणा सकृत्ता । शोऽस्माक वापस्थोचित इन्द्रयशो
 १ नामोत्सवो भविष्यति । तद् मा सख्येतद् दु ख गोपजनरनुभूयमान
 मिति मयकादिना निगट्ठगुरुचरणेनेमा दारिका गृहित्वा निगताऽस्मि ।
 पशोदापि तपस्विनी नैव जानाति दारवो वा दारिका वा प्रसूत इति
 ६ मोह गता । दारिके । दारिके । ।]
 वसुदेव - को नु तस्वय रात्री परिदेययति । अस्मत्सब्रह्मचारी
 खल्वय तपस्वी ।
 ९ नन्दगोप - किं दाणिं णो गेहट्ठप्पि ॥ लमिअ तदो णो उडिअ ण
 ग-छपि । [किमिदानीं ना गेहलक्ष्म्या न रन्वा तता न उडिअ वा ननु
 गच्छसि ।]

- १२ वसुदेवः—स्वरेण प्रत्यभिजानामि । मम वयस्येन नन्दगोपेन भवि-
तव्यम् । यावच्छब्दापयामि । वयस्य नन्दगोप ! इतस्तावन् ।
नन्दगोपः—(सभयम्) अविहा को दाणि मं पुदपुल्लवेण विअ पळ-
१५ योगेण नन्दगोव ! नन्दगोव ! त्ति मं पदावेदि । किण्णु लक्खशा
वा, आदु पिपापो वा । ईदिपीए पदिभअळअणीए मदळिआ
दाळिआ मम हत्थे । किण्णु कळिप्पं । [अविहा क इदानीं मां
१८ धृतपूर्वेणैव स्वरयोगेन नन्दगोप ! नन्दगोप ! इति मां शब्दयति ।
किन्तु राक्षसो वा, उत पिशाचो वा । ईदृश्यां प्रतिभयरञ्ज्यां नृता
दारिका मम हस्ते । किन्तुपल्लु करिष्यामि ।]
२१ वसुदेवः—वयस्य नन्दगोप ! अलमन्यशङ्कया । इतस्तावन् ।
नन्दगोपः—(कर्णं दत्त्वा । सावधानम्) अम्मो, पळयोगेण भट्टा वपुदेव
त्ति जानामि । जाव उवपपिप्पं । अहव तहि मम किं कर्यं ।
२४ एदिणा कंप्प लज्जो यअणं पुणिअ अक्खद्धो कपाहि ताळिअ
णिअळेहि यद्धो मिह । ता ॥ गमिप्पं । अहव धिक्खु मे गिर्प-
भावं । मम गुणपहणं किदं, दुक्खे दुक्खइ, पुहे पुहिणो होदि,
२७ सहवि पुमळामि लाअपापणेण किदं एकवन्धणं । जाव उवपपिप्पं ।
इयं दाळी । किं कळिप्पं । होदु एयं दाव कळिप्पं । (उपसृत्याव-
लोक्य च । सविरमयम्) पभादा लअणी । एपो भट्टा वपुदेवो
३० दाळअं गळ्ळिअ ठिदो । (उपसृत्य) जेदु भट्टा जेदु । [अम्मो, स्वर-
योगेन भर्ता वसुदेव इति जानामि । यावदुपमास्यामि । अथवा तत्र
मम किं कार्यम् । एतेन कंसस्य राज्ञो वचने श्रुत्वापराद्धः कशाभिस्ताड-
३३ यिवा निगलैर्वद्धोऽस्मि । तत्र गमिष्यामि । अथवा धिक् खलु मे
नृशंसमायम् । मम गुणग्रहणं कृतं, दुःखे दुःखयति, सुखे सुखी
भवति, तथापि स्मरामि राजशासनेन कृतमेकवन्धनम् । यावदुपम-
३६ स्यामि । इयं दारी । किं करिष्यामि । अथवेवं तावत् करिष्यामि ।

प्रभाता रजनी । ण्य भर्ता वसुदेवो दारक गृहीत्वा स्थित । जयतु
भर्ता जयतु ।]

३९ वसुदेव - वयस्य नन्दगोप । अपि भगवतीभ्यो गोभ्य कुशलम् ।

नन्दगोप - आम् भट्टा । कुपळ । [आम् भर्त । कुशलम् ।]

वसुदेव - अथ भवत परिजनस्य कुशलम् ।

४२ नन्दगोप - परिजनमिति । आम् भट्टा । कुपळ । [परिजनमिति ।
आम् भर्त । कुशलम् ।]

वसुदेव - वयस्य । किमिदानीं प्रच्छाद्यते ।

४५ नन्दगोप - भट्टा । णत्थि विद्धि । [भर्त । नास्ति विद्धि ।]

वसुदेव - मम खलु प्राणै ज्ञापित स्याद्, यदि सत्यं न ब्रूयान् ।

नन्दगोप - का गई । पुणादु भट्टा । अज्ज अहुत्ते अम्हाणं कुहु-

४८ म्बिणीण, णद्धि णद्धि, तुम्हाण दार्पण जपोदाण पपूदा इअं च
दाळी तजप्पिणी जादमत्ता एव्व ओमादप्पाणा पवुत्ता । पुणे
अम्हाण घोपय उइदो इन्दयम्भो णाम उप्पसो भविष्यदि । ता मा

५१ मु एद् दुक्ख गोत्रजणेहि अणुत्तमाणे सि मण एवाइणा णिगा
गुहुचरणेण इम दाळिअे गहिअ णिमादो म्हि । जपोदा रि
तजप्पिणी णैय जाणादि दाळओ दाळिआ वा पपूद सि मोहं

५४ गदा । [का गति । भूजंतु भर्ता । अघार्धरात्रःस्माकं कुटुम्बिन्या,
नहि नहि, सुप्ताकं दास्या वसोदया प्रभूतय च दारी तरस्विनी
जातमाश्रियापगतप्राणा संवृता । आऽस्माकं घातस्याचिन इदपश

५७ नामात्मनो भविष्यति । तद् मा खल्वेतद् दुःख गात्रजैरनुभूयमान
मिति भविष्यादिना निगल्यगुरुचरणेनेमां दारिकां गृहीत्वा नि
तोऽस्मि । यथोदारी तपस्विनी नैव जानाति दारको दारिका वा

६० प्रभूत इति माई गता ।]

वसुदेवः—हन्त भोः ! न शक्यं लोकस्याधिष्ठानभूतं कृतान्तं वञ्चयितुम् । वयस्य ! काष्ठभूतं क्लेश्वरं त्यज्यताम् ।

६३ नन्दगोपः—ण पक्कुणोमि । भट्टा ! ण पक्कुणोमि । [न शक्नोमि भर्तः ! न शक्नोमि ।]

वसुदेवः—ईदृशो लोकधर्मः । त्यज्यताम् ।

६४ नन्दगोपः—जे भट्टा आणवेदि । दाळिण ! दाळिण ! (इति रोदिति) [यद् भर्ताज्ञापयति । दारिके ! दारिके !]

वसुदेवः—वयस्य ! अलमलं रुदितेन । उत्तिष्ठोत्तिष्ठ ।

६५ नन्दगोपः—(तथा कृतोपगम्य) जेदु भट्टा । इमिणा दापजणेण किं कर्त्तव्यं । [जयतु भर्ता । अनेन दासजनेन किं कर्त्तव्यम् ।]

वसुदेवः—वयस्य ! ननु त्वमपि जानासि दुरात्मनाः कमेन मम

७२ पद् पुत्रा निधनमुपानीता इति ।

नन्दगोपः—जाणामि भट्टा ! जाणामि । [जानामि भर्तः ! जानामि ।]

वसुदेवः—तन् सप्तमोऽयं दीर्घायुः । नास्ति मम पुत्रेषु भाग्यम् ।

७५ तव भाग्याब्जीवितुं गृह्यताम् ।

नन्दगोपः—भाआमि भट्टा ! भाआमि । जदि कंपो छाया पुणादि-वपुनेवप्य दाळओ णन्दगोवप्य हस्ते णापे निक्खित्तो ति, किं

७८ बहुणा, गर्द णव्व मे पीपं । [विभेमि भर्तः ! विभेमि । यदि कंपो राजा शृणोति—वसुदेवस्य दारको नन्दगोपस्य हस्ते व्याप्तो निक्षिप्त इति, किं बहुना, गतमेव मे शौर्यम् ।]

८१ वसुदेवः—(आत्मगतम्) हन्त विपन्नं कार्यम् । उक्तताः खलु नृशंसाः । तदेवं कथयामि । (प्रकाशम्) वयस्य नन्दगोप !

यद्यस्मि भवनः किञ्चिन्मया पूर्वकृतं भवेत् ।

तस्य प्रत्युपकारस्य कालस्ते समुपागतः ॥ २० ॥

नन्दगोप - किं किं पन्चुवन्तां न्ति । नन्ति कपो वा होदु, कपोप्य
पिदा उगपेणो या होदु । आणेदु मट्टा दाठअ । [किं किं प्रत्यु
३ पमार इति । यदि कमा वा भवतु, कमस्य पितामहेना वा भवतु ।
आनयतु मतां दारकम् ।]

वसुदेव - धयस्य । गृह्यताम् ।

६ नन्दगोप - भट्टा । अचोमिस्सम्भि, मदाठिआ दाठिआ गहीदा ।
मुहुत्तअ पडियाठेदु भट्टा । जाव जमुणाहल गच्छिअ
चोस्स कठेमि । [भर्त । भगोचिताऽस्मि, मृता इतिरा गृह्यता ।]

७ मुहूर्तक प्रतिपालयतु भर्ता, यावद् वसुनात्तल गत्ता क्षाय करोमि ।]
वसुदेव - धयस्य । घोपनासान् प्रहृत्या शुचिरेव भवान् ।

नन्दगोप - तेण हि अम्हाण घोपय वड्ढ पदसुणा चोस्स कठेमि ।

१२ [तेन हस्माक घोपस्याचिम पासुना शोच करामि ।]

वसुदेव - कोऽत्र दोष । श्रियता शोचम् ।

८ नन्दगोप - ज भट्टा आणनेदि । (तथा कुर्वन् सविस्मयम्) अन्ठ
९ ठीअ अच्छठीअ भट्टा । अच्छठीअ । पद्दुणि मगमाणप्य धठणी
भिन्दिअ जुगप्पमाणा पठिठधागा उट्ठिदा । [यद् भन्तापाययति ।
आश्चर्यमाश्चर्यं भर्त । आश्चर्यम् । पासुन् मार्गयतो धरणी भिन्ना युग-

१८ प्रमाणा सलिलधारोत्थिता ।]

वसुदेव - प्रालम्ब्यैव प्रभाव । श्रियता शोचम् ।

नन्दगोप - भट्टा । तह । (तथा वृत्तापस्य) भट्टा । अअम्हि ।

२१ [भर्त । तथा । भर्त । अयमस्मि ।]

वसुदेव - गृह्यताम् ।

नन्दगोप - भट्टा । अदिदुवन्ता मे वाहा मन्दळपदिष वाळअ

२४ गहिदु ण पमत्था । [भर्त । अनिदुर्बली मे वाहू मन्दससस दालक
प्रहीतुं न समर्था ।]

वसुदेवः—वयस्य ! महाबलपराक्रमः खलु भवान् ।

- २७ नन्दगोपः—पुण्ड्र मम बलपञ्चकम् । पन्दाळिअमाणे वपभे
पिङ्गं गह्विअ मोचेमि । पङ्कणिमग्गाणि भण्डपअहआणि आघ-
ट्टआमि । ईदिपो दाणि अहं दाळ्ळअं गह्वितं ण पमत्थो भिह ।
३० [शृणोतु भर्ता मम बलक्रमम् । सन्दारयमाणे-वृषभे शृङ्गं गृहीत्वा
मोक्षयामि । पङ्कनिमग्गाद् भाण्डशकटकान् आघट्टयामि । ईदृश इदानी-
महं दारुणं प्रहीतुं न समर्थोऽस्मि ।]

- ३१ . (ततः प्रविशन्ति पञ्चायुधानि गरुडश्च)

गरुडः—

अहं सुपर्णो गरुडो महाजयः शार्ङ्गायुधस्यास्य रथो ध्वजश्च ।
पुरा हि देवासुरविग्रहेषु ब्रह्मामि भो विष्णुचलेन विष्णुम् ॥ २१ ॥

चक्रः—

चक्रोऽस्मि कृष्णस्य करामशोभी मध्याह्नसूर्यप्रतिमोमतेजाः ।
प्रिविक्रमे चामृतमन्थने च मया हता दानवदैत्यसङ्घाः ॥ २२ ॥

बाणः—

बाह्वोऽग्निं विष्णुमूलप्रसुवृत्तमध्या-
क्षी विमहान् पुरुषवीर्यबलातिदर्पा ।
यस्यार्थमाहवमुत्सेषु मयारिसङ्घाः
प्रभ्रष्टनागरयवाजिनराः प्रभ्रष्टाः ॥ २३ ॥

क्षीमोदकी—

क्षीमोदकी नाम हरेर्गदाहमाज्ञावशान् सर्वरिपून् प्रमथ्य ।
मया हतानां युधि दानवानां प्रकीदितं शोजित्वनिग्रगास्तु ॥ २४ ॥

शङ्खः—

अहं हि शङ्खः क्षीरोदाद् विष्णुना मयमुद्धतः ।
मम शब्देन नश्यन्ति युद्धे ते देवशत्रवः ॥ २५ ॥

नन्दक -

नन्दकोऽह न मे कश्चिन् मद्भामेवपराद्भुत ।
गच्छामि स्मृतमात्रेण विष्णुना प्रभविष्णुना ॥ २६ ॥

चक्र -

चक्रदार्जगदाग्रदुनन्दका दैत्यमर्दना ।
धामुदेवस्य कार्यार्थं प्राप्ता पारिपदा वयम् ॥ २७ ॥

तस्माद्वागम्यताम् । वयमपि मनुष्यलोकमवतीर्णस्य भगवतो
विष्णोर्बालचरितमनुचरितुं गोपालकृपेप्रश्रुता घोषमेवावतरि-

३ प्याम ।

सर्वे—तथास्तु । (विष्णुमुपस्थिता)

धमुदेव—वयस्य । बाल एव नमस्त्यताम् ।

६ नन्दगाव—भट्टा । तह । ठाअदाऊअ । णमो दे णमो दे । ही,
होदु, अत्ताण ण्य अत्ताणं जिञ्चायेहि । अम्हाण गोपजणप्प तुमं
गहिदु को वट्ठपठकमो । [भर्त । तथा । रात्रदारक । नमस्त्य

९ नमस्ते । ही भवतु, आत्मनैवात्मने निर्वाहय । अस्माकं गोपजनस्य
त्वा प्रहातु को दूतपराक्रम ।]

चक्र—नमो भगवते नारायणाय । भगवन् । महाविष्णो ।

७ शर्याण्यकार्याण्यमरामुराणा
त्यया भविष्यन्ति धृनि लोके ।

तस्माज्जनस्यास्य लघुत्वयोगात्

कुरु प्रसाद यदुवशक्तेता । ॥ २८ ॥

धमुदेव—ग्रहाताम् ।

नन्दगाव—अ भट्टा आणवेदि । (गृह्णाति) [यद् भर्ताज्ञापयति ।]

३ धमुदेव—वयस्य । प्रभाता रजनी । प्रतिनियतता भवान् ।

नन्दगाव—अच्छठीअं अच्छठीअं भट्टा । अच्छठीअं । इमे

वन्धणे पडिदे । [आश्चर्यमाश्चर्यं भर्तः ! आश्चर्यम् । इमे वन्धने
६ पतिते ।]

वसुदेवः—सर्वमेतन् कुमारस्य प्रमाद्यः । प्रतिनिवर्ततां भवान् ।

नन्दगोपः—जं भट्टा आणवेदि । [यद् भर्ताज्ञापयति ।]

९ वसुदेवः—अथवा एहि तावन् ।

नन्दगोपः—भट्टा ! अअग्निह । [भर्तः ! अयमस्मि ।]

वसुदेवः—

जाने नित्यं वत्सलं त्वां प्रकृत्या

स्नेहोऽप्यस्मिन्नभ्यर्च्यते रुढभाषः ।

अस्मिन् काले दग्धभूमिपुत्रैर्

न्यभर्तं धीजं रक्षितुं यादवानाप् ॥ २९ ॥

कुमारस्य किं करिष्यति भवान् ।

नन्दगोपः—पुणादु भट्टा । एकपि गेहे गच्छिअ र्त्तारं पित्रइ

१ अण्णपि गेहे गच्छिअ दधिं भक्खइ । अपरपि गेहे गच्छिअ
पायणीं गिळइ । अण्णपि गेहे गच्छिअ पाअपं सुज्जइ । इद-

उत्तपि गेहे गच्छिअ तक्कघटं पळोअदि । किं बहुणा, अम्हाणं

६ घोएए पदी होइ । [श्रुणोतु भर्ता । एकस्मिन् गेहे गत्वा क्षीरं
पियति । अन्यस्मिन् गेहे गत्वा दधिं भक्षयति । अपरस्मिन् गेहे

गत्वा नवनीतं गिलति । अन्यस्मिन् गेहे गत्वा पायसं भुङ्के ।

९ इतरस्मिन् गेहे गत्वा तक्कघटं प्रलोकते । किं बहुणा, अस्माकं घोएए
पनिर्मयति ।]

वसुदेवः—एवमस्तु । प्रतिनिवर्तनां भवान् ।

१२ नन्दगोपः—जं भट्टा आणवेदि । (निःक्रान्तः ।) [यद् भर्ताज्ञापयति ।]

वसुदेवः—ननु निर्गता नन्दगोपः । यावद्दहमपि मधुरामेव
यास्यामि । (परिक्रम्य) रुद्रितशब्द इव श्रूयते । किञ्चुललु कंसभया-

- १५ प्रतिनिवृत्तो नन्दगोषः । (परित्रम्य) अये प्रत्यागतप्राणैर्यं दारिका ।
यात्रदिमां गृहीत्वा देवस्या हस्ते निक्षिप्य दुरात्मानं कंसं वञ्च-
यामि । (गृहीत्वा) अहो गुरुत्वमस्याः । एतदपि कुमारान्
१८ किञ्चिदन्तरं महद् भूतम् । यावदपक्रामामि । अये इयं भगवती
यमुना तदैव स्थिता । यात्रदपक्रामामि । निष्क्रान्तोऽस्मि
यमुनायाः । एतन्नगरद्वारम् । तदैव प्रसुप्तो मधुराया सख्यो जनः ।
२१ यात्रन् प्रविशामि । (प्रविश्य) इदं एतलु दुरात्मनः कंसस्य गृहं
ज्येष्ठाश्रितमियं दृश्यते । इदमस्मदीयं गृहं श्रियारुढमियं दृश्यते ।
यावदहमप्यन्तःपुरं प्रविश्य देवकीं ममागमयामि । ईश्वरा-
२४ श्वस्मि कुर्यन्तु । (निष्क्रान्तः ।)

प्रथमोऽङ्कः ।

अथ द्वितीयोऽङ्कः ।

(ततः प्रविशन्ति चण्डालयुवनयः ।)

- १ मयाः—आअच्छ भट्टा ! आअच्छ । अम्हार्यं कण्ठाणं तुम्ह सह
विवाहो होदु । [भागच्छ भर्तः ! भागच्छ । भस्मार्चं कन्दानां श्वया
सह विवाहां भयनु ।]

६ (ततः प्रविशति राजा ।)

राजा—भोः । मित्रगस्विदम् ।

यन्मेदिनी प्रचलिता पतिनाप्रदम्भ्या

सन्नारनारिय विरर्णमहोर्मिमाला ।

मेदयैः प्रधानगुणसर्मफलनिर्मितं

रि. वाप्रतो व्यमनमभ्युद्यो नु तन्मे ॥ १ ॥

मवां:-आअच्छ भट्टा ! आअच्छ । अम्हाणं कण्णआणं तुए सह
विवाहो होदु । [आगच्छ । भर्तः ! आगच्छ । अस्माकं कन्यकानां
२ त्वया सह विवाहो भवतु ।]

राजा—

यस्मान्न रक्षिपुरुषाः प्रचरन्ति केचिद्
यस्मान्न दीपकधराः प्रमदाश्चरन्ति ।
तस्मादिमा मम गृहं समनुप्रविष्टा
नीलोत्पलाञ्जननिभा भयत्राः श्रुपाक्यः ॥ २ ॥

मवां:-आअच्छ भट्टा ! आअच्छ । अम्हाणं कण्णआणं तुए सह
विवाहो होदु । [आगच्छ भर्तः ! आगच्छ । अस्माकं कन्यकानां
३ त्वया सह विवाहो भवतु ।]

राजा:-अहो सृष्टाः त्वत्प्रेताग्रण्डालयुवतयः—

क्रोधेन नश्यति सदा मम शत्रुपक्षः
सूर्यः शशी हुतवहश्च वशे स्थिता मे ।
योऽहं यमस्य च यमो भयदो भयस्य
तं मापवादवचनैः परिधर्षयन्ति ॥ ३ ॥

मवां:-आअच्छ भट्टा ! आअच्छ । [आगच्छ भर्तः ! आगच्छ ।]

राजा:-आ अपव्यंस । कथं सहसैव नष्टाः । यावदिदानीमभ्य-
४ न्तरमेव प्रविशामि ।

(ततः प्रविशति शापः ।)

शापः:-हं, केदानीं प्रविशामि । इदं सखु मम गृहं संवृतम् ।

५ राजा—

कोऽयं विनिष्पतति गर्भगृहं विगाह्य
उत्थां प्रगृह्य महसाञ्जनराशिवर्णः ।

भीमोम्रदं प्रवदनो हृदिपिङ्गलाक्षः

क्रोधो महेश्वरमुखादिव गां प्रपन्न ॥ ४ ॥

को भवान् ।

शापः—किं न जानीषे माम् । अहं खलु मधुकस्य ऋपेः शापो

३ वज्रबाहुनाम ।

इमशानमभ्यादहमागतोऽस्मि चण्डालवेपेण विस्मयचण्डम् ।

कपालमालातिविचित्रवेपः कंसस्य राज्ञो द्वयं प्रवेष्टुम् ॥ ५ ॥

पद्मः—असम्भाव्यमर्थं प्रार्ययसि ।

सौवर्णरान्ततरकन्दरकुटकुञ्जं

मेहं न कम्पयति यायसपञ्चवातः ।

हास्योऽसि भोः ! समररक्षुभितोर्मिमाल

पातुं य इच्छसि कराञ्जलिना समुद्रम् ॥ ६ ॥

शापः—काले ज्ञास्यसि ।

राजा—हं, कथं महसैव नष्ट । यावदहमपि जयनमुपागम्य नयन-

३ व्याक्षेपं करोमि । (स्वपिति ।)

शापः—अये प्रसुप्तः । अलक्ष्मि ! खलति ! कालराशि ! महानिद्रे !

पिङ्गलाक्षि ! तदागम्यतामभ्यन्तरं प्रविशामः ।

६ सर्वाः—गद्यं होतु । [पद्यं भवतु ।]

(प्रविश्य)

राजप्रीः—न खलु प्रवेष्टव्यम् ।

७ शापः—का भवती ।

प्रीः—किं मां न जानीषे । अहं खल्वस्य लक्ष्मीः ।

शापः—गद्यम् । राजप्री ! अपक्रामतु भवती । इदं खलु मम गृह

८ संवृत्तम् ।

श्रीः—हे,

लङ्घोपमं मम गृहं नविचिन्त्य मूढ !

कम्याश्रयाद् विशमि मामवधूय राज्ञी ।

किं आप्तिनेन बहुना न च शम्यमेतद्

द्रष्टुं प्रवेष्टुमिह तेऽग्न मयाभिरुष्टम् ॥ ७ ॥

शापः—भगवति पद्मालये ! अपक्रामतु किल कर्मक्षरीरान् ।

विष्णुराज्ञापयति ।

१ श्रीः—कथं विष्णुराज्ञापयतीति भोः ! वृष्टम् ।

न चाहं चिरसंवासान् त्यक्तुं शक्नोमि वार्षिकम् ।

श्लघान् गुणसद्भाहो दृढं तस्यैव मामयम् ॥ ८ ॥

भवतु । अनतिप्रमणीया विष्णोराज्ञा । तस्माद्दहमपि विष्णुसकाश-
मेव यास्यामि । (निःक्रान्ता ।)

२ शापः—अपक्रान्ता राजश्रीः । हन्तेक्षानीमिदमस्माकमावासः संयुक्त-
अलक्ष्मि ! सन्धति ! कालरात्रि ! महानिद्रे ! पिङ्गलाक्षि ! अभ्य-
न्तरं प्रविश्य स्वजातिस्मृती व्रीडां क्रियताम् ।

३ सर्वाः—अज्ञप्पहुदि अवर्णादधम्मचारिणो होहि । [भयप्रभृ-
त्यनीतधर्मचारिणो भव ।]

शापः—

परिप्यजामि गाढं त्वां निद्रापथमपरायणम् ।

प्राप्नोमि मुनिद्रापमत्त्वामचिरात्प्राप्तमेप्यामि ॥ ९ ॥

(अन्तर्हितः ।)

(प्रविश्य)

४ प्रतिदारा—जेदु भट्टा । [जयन्तु भर्ता ।]

राजा—ह !

प्रतिहारा-भट्टा ! जसोधरा स्तु अह । [भत । यशोधरा परवहम् ।]

६ राजा-यशोधरे ! किं त्वया मातङ्गीजनप्रवेशो न दृश्यते ।

प्रतिहारी-ह मातङ्गीजनगति । णिच्च भट्टिपाट्मूत्रे वत्तमाणस्स व
जणस्स इह एवेसो दुट्ठहो, किं उग मातङ्गीजनगत्त । [ह

९ मातङ्गीजन इति । नित्य भवृपादमूले वत्तमानस्यैव जनस्येह प्रवेशो
दुट्ठम्, किं पुनर्मातङ्गीजनम् ।]

राजा-किं भ्यग्नो नु मयानुभूत । यशोधरे ! गच्छ । बालाकि

१२ काञ्चुकीय प्रवेक्ष्यताम् ।

प्रतिहारी-ज भट्टा आणयेत्ति । (निवान्ता ।) [यत् भर्ताज्ञापयति ।]
(ततः प्रविशति काञ्चुकाय ।)

१५ काञ्चुकीय - नयतु महाराज ।

राजा-आर्य बालाके ! प्रष्टव्यं सावसरिकपुरोहितौ—अद्य
रात्रा वासोद्दामभूमिवम्पोल्यापाता दैवतप्रतिमाश्च प्रतिभासिता

१८ किमर्थमिति ।

काञ्चुकीय - महाराज ! सावसरिकपुरोहितौ विनापयन्त ।

राजा-किमिति ।

२१ काञ्चुकीय - श्रूयताम् ।

भूत नभस्तलनिवासि नरेन्द्र ! नित्य
कार्यान्तरेण नरलोचमिह प्रपन्नम् ।

आकाशदुन्दुभिर्यै समहीप्रकर्ष्यै

स्तभ्येष जन्मनि विशेषमरो विहार ॥ १० ॥

राजा-

पश्मिन्वाते सप्तैवेन्द्रा कम्पितेय वसुन्धरा ।

ज्ञायता कस्य पुरोऽयं किं वा जन्मप्रयोजनम् ॥ ११ ॥

इति ।

- कान्धुकीयः—यदाज्ञापयति महाराजः । (निश्चयं प्रविश्य) जयतु
 ३ महाराजः । प्रसूतवती किल देवकी ।
 राजा—किं प्रसूतम् ।
 कान्धुकीयः—दारिका प्रसूता ।
 ४ राजा—मा तावन् । एताति महानिमित्तानि दारिकाप्रसूतिमात्रेण
 उत्पद्यन्ते ।
 कान्धुकीयः—प्रसीदतु महाराजः । अनृतं नाभिहितपूर्वं मया । भवतो
 ५ भृत्यवर्गपरिवृत्तायाः धात्र्या हस्ते दृष्टा मा ।
 राजा—अथवा प्राक्ष्णवचनमनृतमपि स्वर्यं पश्यामि । गच्छ,
 वसुदेवस्तावदाहूयताम् ।
 ६ कान्धुकीयः—यदाज्ञापयति महाराजः । (निश्चयः ।)
 राजा—धर्मशीलः सत्यवादी वसुदेवः । अथ तु मम समीपेऽनृतं न
 प्रवीति । भवतु, श्रोष्यामस्तावन् ।
 ७ (ततः प्रविशति वसुदेवः ।)
 वसुदेवः—
 पण्णां सुतानां समुपेत्य नाशं बहन्निदं शौरकृशं शरीरम् ।
 आहूयमानोऽकस्मिन्नेन राज्ञा गच्छाम्यहं भृत्य इयास्वतन्द्रः ॥ १० ॥
 भोः ! एवंविधा लोककृत्तिः ।
 स्मरतापि मयं राजा मयं न स्मरतापि वा ।
 उभाभ्यामपि गन्तव्यो भयादप्यभयादपि ॥ ११ ॥
 (उपसृत्य) शौरसेनीमातः ! आस्यते ।
 राजा—यादवीमातः ! आस्यताम् ।
 ८ वसुदेवः—ब्राह्म । (उपविश्य) शौरसेनीमातः ! किमर्थं वयमाहूता ।
 राजा—यादवीमातः ! प्रसूतवती किल देवकी ।
 वसुदेवः—अथकिम्, प्रसूतवती ।

६ राजा—किं प्रसूतम् ।

वसुदेव —(आगतम्) मयापि नामानृतं वक्तव्यं भविष्यति ।
अथवा कुमाररक्षणार्थमनृतमपि सत्यं पश्यामि । किमिदानीं

१ करिष्ये । भवतु, दृष्टम् । (प्रकाशम्) दारिका प्रसूता तया ।

राजा—दारिका वा कुमारो वा हन्तव्यः सर्वथा मया ।

दैवः पुरुषकारेण वञ्चयिष्याम्यहं ध्रुवम् ॥ १४ ॥

(प्रविश्य)

प्रतिहारा—जेदु भट्टा । अम्हाअ भट्टिणी विण्णवेदि—दारिकास्ति

५ गालेस्ति अ करीअदु किळ-महाराण्ण अणुक्कोसो । [जयतु भर्ता ।
भस्माकं भट्टिणीं विज्ञापयति—दारिकेति गालेति च क्रियतां किं महा
राजेनानुकाशः ।]

६ वसुदेव —शौरसेनीमात । क्रियता तपस्यिन्या देवक्या धाम्यम् ।
दारिकासु स्त्रीणामधिकतरं स्नेहो भवति ।
राजा—किं भवान् स्मरति समयम् ।

मधूकस्य ऋषेः शापं श्रुत्वा मे समयस्तदा ।

देवक्या धारितान् गर्भान् दास्यामीति त्वया कृतं ॥ १५ ॥

वसुदेव —समय इति । त्वं न व्याहरामि ।

प्रतिहारी—भट्टा । किं त्ति अम्हाअ भट्टिणीण पिण्णेदिअय्य । [भर्ता ।

५ किमिदं भस्माकं भट्टिण्ये निवेदयितव्यम् ।]

राजा—यशोधरे । उच्यता देवक्या—न युक्तमिदानीं निर्धन्धमभि
धातुम् । अन्यन् प्रियतरं करिष्यामीति ।

६ प्रतिहारी—अ भट्टा आणवेदि । [यद् भर्ताज्ञापयति ।]

राजा—यशोधरे । एवं क्रियताम् ।

प्रतिहारा—सुहं पविसदु किळ भट्टा । [सुखं प्रविशतु किं भर्ता ।]

५ वसुदेव —विविक्तमिच्छता मयापि नाम परापत्यं निधनमुपनेतव्यं
भवति । विन्मुखलु कुमारमेतानीयं प्रयच्छामि । अथवा,

दारिकेयं मृता पूर्वं पुनश्च समुत्थिता ।

अस्य बालस्य माहात्म्यार्त्तना वधमवाप्सवति ॥ १६ ॥

यावदहमपि देवर्षौ समाश्रामयामि । (नित्रान्तः ।)

राजा—यशोधरे ! प्रवेक्ष्यतां सा दारिका ।

१ प्रतिहारी—जे भट्टा आणवेदि । (नित्रान्ता)

(ततः प्रविशति दारिका गृहीत्वा धार्त्री रक्षिपुरगाव ।)

मधे—सणिअं सणिअं अय्या । इदं मज्झमदुवाळं । पधिसदु

६ अय्या । [क्षणैः क्षणैरायां । इदं मध्यमद्वारम् । प्रविशत्यायां ।]

धार्त्री—(प्रविश्य) जेदु भट्टा । इअं दारिआ अम्हेहि चिरप्पहुदि रस्सिदा । [जयतु भर्ता । इयं दारिकास्माभिश्चिरान् प्रभृति रक्षिता ।]

९ राजा—अहो राजदर्शनीयेयं दारिका । मयापि नाम र्क्षावधः कर्तव्यो भवति ।

धार्त्री—सणिअं सणिअं भट्टा ! । [क्षणैः क्षणैः भर्तः । ।]

१२ राजा—इयं कंसजिला । यायन् साहसमनुष्ठास्यामि ।

अयं हि सप्तमो गर्भः ऋषिशापश्लोरेषितः ।

अस्मिन् नाशं गते गर्भे मम ज्ञान्तिर्भविष्यति ॥ १७ ॥

(गृहीत्वा प्रहृत्य) अये,

एकांशः पतितो भूमावेकांशो दिवमुन्नतः ।

सां निहन्तुमिहोद्भूतः कैः शस्त्रसमुज्ज्वलैः ॥ १८ ॥

अये इयमिदानीं

तीक्ष्णार्थं शूलमालम्ब्य रौद्रवेपेण जृम्भते ।

विनाशकाले सम्प्राप्ते कालरात्रिरिवोत्थिता ॥ १९ ॥

(ततः प्रविशति कार्यायनी सपरिवारा ।)

कार्यायनी—

मुष्मं निमुष्मं महिषं च हत्वा कृत्वासुरांस्तान् हतशत्रुपक्षान् ।

अहं प्रमृता वसुदेववंशे कार्यायनी कंसकुलक्षयाय ॥ २० ॥

पुण्डरीक —

पुण्डरीकरोऽहमजितो रणचण्डर्म्मा
 देव्या प्रसूतिजनितोऽप्रमहानिनाद ।
 शीघ्रं प्रयामि गगनादचूर्णो विद्याला
 ह्माब्जिघामुरमुरानतिवीर्यदर्पणम् ॥ २१ ॥

शूल —

शूलोऽस्मि भूतमिह भूमितले प्रपन्नो
 देव्या प्रसादजनितोऽजलचाक्षुषेय ।
 कस्य निहत्य समरे परिकर्षयामि
 तं पादप जलनिधेरित्वा कान्तिकेय ॥ २२ ॥

वीर —

अहं हि नील कल्हस्य कर्ता सङ्ग्रामशरो नपराङ्मुखश्च ।
 निःशक्तिं कस्य युधि दुषिणीतं वीर्यं यथा शक्तिरारं प्रवृष्टम् ॥ २३ ॥

मनोजय —

मनोजयो माततनुस्यत्रेगो देव्यास्तु कार्यार्थमिहोपयत ।
 करोमि सङ्ग्रामशिरसु देव्यान् वद्विर्नलानां नित्यं यथैव ॥ २४ ॥
 कार्यायना-पुण्डरीक । शङ्कर । महानील । मनोजय । तत्रागम्य
 ताम् । भगवतो विप्रोवाच चरितमनुभविषु गोपालस्येव प्रवृत्ता
 पापमेवायतनित्याम् ।
 मध-यज्ञाज्ञापयति भगवती । (निजान्ता मपरिवारा कार्यायनी ।)
 रागा-अये प्रभाना रत्ननी

अतः प्रविश्य शान्त्यर्थं शान्तिरमोचिन्त गृहम् ।
 करोमि त्रिपुला शान्तिं मम शान्तिर्भविष्यति ॥ २५ ॥

(निजान्ता मर ।)

द्वितीयोऽङ्कः ।

अथ तृतीयोऽङ्कः ।

(ततः प्रविशति वृद्धगोपालकः ।)

- ३ वृद्धगोपालकः—भो मेघदिण्ण ! कसु, वपमदिण्ण ! कसु, कुम्भदिण्ण !
 कसु, घोपदिण्ण ! कसु पकाळेथ पकाळेथ गोधणं । एतेण्ये वुन्दा-
 थणे पकामं पाणीअं पादूणं हुम्भारवं करन्तो आअन्तु गोधणं ।
- ६ एषो गोयज्जहादो णिकमिअ परिघट्टिअयम्मीअमूळो भुज्जहेहि
 कुवण्णेहि तीळुप्पळाशमेहि पिंणळमोहि विअ वपभो पोभदि ।
 अण्णो वि एषो वपभो उपिदप्पपारिअपुच्छो निडुम्बि-
 ९ अजाणू पपीव धवळ्ळो अग्गविपाणेहि महीं उव्वहन्तो
 विअ पोभदि । जाव दाणि दामअं पदावआमि । अळे दामअ !
 मअयदीणं पुयळे ओदाळिअ पहवच्छाणं तुवं पि आअच्छ ।
- १२ [भो मेघदत्त ! खलु, वृषभदत्त ! खलु, कुम्भदत्त ! खलु घोपदत्त !
 खलु, प्रकालयत प्रकालयत गोधनम् । एतस्मिन् वृन्दावने प्रकामं
 पानीयं पीत्वा हुम्भारवं कुर्वन्दायानि गोधनम् । एष गोम्रजान् (१)
- १५ निष्क्रम्य परिघटितवत्मीकमूलो भुज्जहेः कुवणैः शीलोत्पलदामभिः
 शृङ्गलस्रिख वृषभः शोभते । अम्बोऽप्येष वृषभ उच्छ्रितप्रमा-
 रितपुच्छो निडुम्बितजानुः शशीव धवलाङ्गोऽग्नविपाणाभ्या महीमुग्धि-
- १८ इलिव शोभते । यावदिदानीं दामकं शब्दयामि । अरे दामक ! भग-
 वतीः मुख्यलोऽवतार्य महवरसास्त्वमप्यागच्छ ।]

(ततः प्रविशति दामकः ।)

- २१ दामकः—अहो महन्तं तिगजाळं पामिणो जन्दगोवप्य । पुदजण-
 णदिणादो आळहिअ अहिअदळं आपणन्दुब्बुदं वहुइ । मोदु, इह
 चिट्ठु गोधणं, जाव मादुळं उवपप्पियं । (उपसृत्य)
- २४ मादुळ ! वन्दामि । [अहो महन् नृणजाळं म्चामिन्नो जन्दगोपस्य ।

मुतजननदिनादारम्याधिकतरमानन्दाद्भुतं वर्धते । भवतु, इह तिष्ठतु
गोधनं, यावन्मातुलमुपसप्स्यामि । मातुल ! वन्दे ।]

२७ वृद्धगोपालकः—पन्ती होदु पन्ती होदु अम्हाणं गोधणय्य अ ।
[शान्तिर्भवतु शान्तिर्भवत्तस्माकं गोधनस्य च ।]

दामकः—मादुळ ! जदप्पहुदि नन्दगोवपुत्ते पपूर्दं, तदप्पहुदि अम्हाणं
२८ गोधणं घडिजअरोअं पंनुत्तं । ॥ (१) पञ्चाणं गोयज्जाणं पीदी
यवुइ । अण्णं च, खाटे खाटे मूळानि, फळाणि गुम्हे गुम्हे ।
मधु केसिअं दुग्घदि कर्त्तारं सत्तअं णव्व विदं । [मातुल ! यदा-

२९ प्रभृति नन्दगोवपुत्रः प्रसूतः, तदाप्रभृद्यस्माकं गोधनं घडितरोगं संवृ-
त्तम् । ननु सर्वेषां गोपज्जाना प्रीतिर्वर्धते, अन्यत्थ, खाते खाते मूलाणि,
फलानि गुम्हे गुम्हे । मधु कियद् बुद्धते क्षीरं तावद् एव पृतम् ।]

३० वृद्धगोपालकः—अण्णं च इदं अञ्छळिअं । दपरत्तप्पपूर्दे नन्दगोव-
पुत्ते पूतणा णाम दाणवी विपपम्पूरिदत्थणा नन्दगोवीणं रुवं
गळ्ळिअ आअदा । तदो ताण दाळ्ळअं गळ्ळिअ तण्य मुहे त्थणं

३१ पक्खित्तं । तदो तं विजाणिअ पुविदा पाडिदा चम्मवपेपा
दाणवी भविअ तत्तो णव्व मुदा । तदो मापमत्ते नन्दगोवपुत्ते
पअडो णाम दाणवो पअडवेपे गळ्ळिअ आअदो । तं पि जाणिअ

३२ एरुपादप्पहारेण चुण्णीकिदो पो वि दाणवो भविअ तत्तो णव्व
मुदो । तदो मापपरिपुत्ते नन्दगोवपुत्ते एकप्पि गोहे गच्छिअ खीरं
पिवइ, अण्णप्पि गोहे गच्छिअ दधिं भस्सरइ, एकप्पि गोहे

३३ गच्छिअ णवणीदं गिळदि, अण्णप्पि गोहे गच्छिअ पाअसं
मुञ्जइ, अपरप्पि गोहे गच्छिअ तफघटं पळोअदि । तदो
छुट्ठादि गोवज्जुवदीहि नन्दगोवीणं उच्चं । तदो छुट्ठाए नन्द-

३४ गोवीणं दामं गळ्ळिअ तण्य मज्जे वन्धिअ पेवं उट्ठहळे
धज्जे । तदो तं पि उट्ठहळं आघट्टअन्तं पेक्खिअ जमठज्जुणे

- नाम दाणवे णिक्खित्तं । ततो दुवे एकीभूदे । तेपे अन्तज्जेग
 ५१ गच्छन्तेण नन्दगोवकुलेण आपट्टअन्तेण धमूळविट्ठं चुण्णीविदे
 ते वि दाणवे भविअ तत्तो एव्व मुदे । ततो गोवज्जेहि उत्त-
 मद्दायलपलकमो अज्जप्पहुदि भट्टिदामोदलो नाम होदु त्ति । ततो
 ५४ आहायणप्पहायणमत्ते नन्दगोवकुत्ते पळंथो नाम दाणयो नन्द-
 गोववेसं गहिअ आअदो । ततो पट्टळिपणं कण्ठे णिक्खियिअ
 गच्छन्तं तं विजाणिअ भट्टिणा पट्टळिपणेण तप्प दाणवप्प पीपे
 ५७ मुट्ठिप्पहारो किंशो । तेण प्पहारेण उक्खित्तचक्खू पो वि दाणयो
 भविअ तत्तो एव्व मुदो । गोवज्जेहि परिवुदो ताळहळाणि गहिदुं
 ताळपणं गदो । तहिं ताळवणे धेणुओ नाम दाणयो गद्दभवेसं
 ६० गहिअ आअदो । ततो सं पि जाणिअ भट्टिदामोदलेण तप्प
 धामपादं गहिअ उक्खियिअ पादिटाणि ताळफळाणि । पो वि
 दाणयो भविअ तत्तो एव्व मुदो । ततो केसी नाम दाणयो
 ६३ तुळङ्गवेसं गहिअ आअदो । ततो तं पि जाणिअ भट्टिदामो-
 दलेण तप्प मुदे फोप्परो दिण्णो । ततो तेण दुवी (?)
 , पादिदो तुळङ्गो । पो वि दाणयो भविअ तत्तो एव्व मुदो ।
 ६६ एदाणि अण्णाणि (अ) कम्माणि किंटाणि भट्टिदामोदलेण ।
 [अण्यस्वेदमाश्चर्यम् । दशरात्रप्रसूते नन्दगोपपुत्रे पूतना नाम दानवी
 विषमम्पूरितस्तना नन्दगोण्या रूपे गृहीत्वागता । ततस्तया दारकं
 १९ गृहीत्वा तस्य मुखे स्तनः प्रक्षिप्तः । ततस्तां विज्ञाय सुप्ता पानिता
 मापि दानवी भूत्वा तत एव मृता । ततो माममात्रे नन्दगोपपुत्रे शब्दो
 नाम दानवः शकटवेपं गृहीत्वागनः । तमपि श्वादैकपादप्रहारेण चूर्णी-
 ७२ कृतः सोऽपि दानवो भूत्वा तत एव मृतः । ततो मासपरिवृत्तो
 नन्दगोपपुत्र एकस्मिन् गेहे गत्वा क्षीरं पिबति, अन्यस्मिन् गेहे
 गत्वा दधि मक्षति, एकस्मिन् गेहे गत्वा नवनीतं गिरति, अन्य-

- ७५ स्मिन् गोहे गत्रा पायस मुष्टे अपरस्मिन् गोहे गत्रा तत्रच
प्रलोकते । ततो रथाभिगापयुवनिभिर्नन्दगोप्ये उन्नम् । तता रथ्या
नन्दगोप्या दाम गृहीत्रा तस्य मध्ये बद्धा शेषमुल्लखले बद्धम् ।
- ७८ ततस्तत्रायुल्लखलमाघट्टयत् प्रेक्ष्य यमलार्जुनयोर्नाम दानवयानिर्क्षिप्तम् ।
ततो द्वाद्येकीभूता । तयोरन्तरेण गच्छता नन्दगोपपुत्रणाघट्टयता समुल-
खिप्प चूर्णाकृतो तावपि दानवो भूया तत एव मृता । ततो
- ८१ गापनैरक्त—सहायलपराशमोऽधगभृति भर्तृशमादरो नाम भरत
इति । तत आघातनप्रधावनमात्रे नन्दगोपपुत्रे प्रलम्बा नाम दानवा
नन्दगोपत्रय गृहा प्रागत । तत सकृपण कण्ठ निमिष्य गच्छन्त त
- ८४ विनाप भर्ता सकर्षणेन तस्य दानवस्य शीपे मुष्टिप्रहार कृत । तेन
प्रहारेणाक्षिप्तचक्षु माऽपि जानवो भूया तत एव मृत । गापन
परितुनस्तालफलानि गृहीतु तालवन गत । तत्र तालवन धनुः नाम
- ८७ दानवो गदभयेन गृहाप्रागत । ततस्तमपि ज्ञात्रा भर्तृशमादरेण
तस्य ग्रामपाद् गृहीत्राभिष्य पानितानि तालफलानि । माऽपि दानवा
भूया तत एव मृत । तत कैशी नाम दानव तुरङ्गवप गृहीत्रा
- ९० गत । ततस्तमपि ज्ञात्रा भर्तृशमोदरेण तस्य मुक्ते कूर्परा दत्त ।
ततस्तत द्विधा पानितम्बुरा । मोऽपि दानवा भूया तत एव मृत ।
गताभ्यन्वानि (च) कर्माणि कृतानि भर्तृशमोदरेण ।]
- ९३ शमक—मादुः । पश्य तत्र चिद्रुदु । अग्न भट्टिशमोत्रो इमप्यि
तुन्नात्रणे गोत्रज्जग्राहि पद् हत्त्रीपअ नाम पक्षीत्रिदु आज
मृष्टि । [मानुः । सर्वं तावत् निष्टु । अथ भर्तृशमोत्रोऽस्मिन्
- ९६ वृन्दावने गापकयज्ञाभि सह हर्षागक नाम प्रदीदितुमागच्छति ।]
वृद्धगोपालक—तेण हि पचेहि गोत्रजणेहि पद् भट्टिशमोत्रोऽप्य
हत्त्रीपअ पेररमृष्ट । [तत हि सर्वगापजनं सह भर्तृशमात्रस्य
- १० हर्षागकं पदयाम]

दामकः—जं मादुळो आपवेदि । [वद मानुल आजापयति ।]

(निःक्रान्ता ।)

प्रवेशकः ।

(प्रविश्य)

बृद्धगोपालकः—

अणुदिअमत्ते पुटये पणमह पव्यादळेण पीपेण ।

णिधं जगमादुणं गोणाणं अमिदपुण्णाणं ॥ १ ॥

अहो अम्हाणं पक्कगणं पमिद्धी । आहोयपज्जाओ पडहरूपवेसाओ
वाहळिदुं गच्छामो । अम्हाजं गोवकण्णाआओ ! घोपपुन्दळि !

३ वणमाळे ! चन्दळेहे ! मिअक्खिर ! आअच्छह आअच्छह णिधं ।

[अनुदितमात्रे मूर्धे प्रणमन सर्वादरेण शर्पेण ।

निधं जगमादुणां गवाममृतपूणोनाम् ॥ १ ॥

अहो अस्माकं पक्कणानां मसुद्धिः । आहोयपज्जाः पडहरूपवेसा म्पादुळो

गच्छामः । अस्माकं गोपकन्यकाः ! घोपमुग्घरि ! वनमाळे ! चन्दरेले !

३ मृगाक्षि ! भागच्छतागच्छत शीघ्रम् ।]

(ततः प्रविशन्ति सर्वाः ।)

सर्वाः—मादुळ ! वन्दामो । [मानुल ! वन्दामहे ।]

१ बृद्धगोपालकः—दाळिआ ! एपो भद्दा दामोदळो गोक्खीरपण्डरेण

भट्ठिणा पडुळ्ळिपणेण सह गोवाळएहि अ परिवुदो गुहाणिक्खित्ता

पिहो विअ इदो एव्व आअच्छदि । [दारिकाः ! एष भर्ता दामो-

१ दर, गोक्षीरपाण्डरेण भर्ता सङ्कर्षणेन सह गोपालकैश्च परिवृतः गुहा-

निक्षिप्तः मिह इवेत एवागच्छति ।]

(ततः प्रविशति गोपजनपरिवृतो दामोदरः सङ्कर्षणध ।)

१२ दामोदरः—(सविस्मयम्) अहो प्रहृत्या रमणीयानां गोपकन्यकानां
वेषप्रहणविशेषः ।

गता प्रफुल्लमलोत्पलवस्त्रनेत्रा
 गोपाङ्गना कनकचम्पकपुष्पगौरा ।
 नानाविरागवसना मधुरप्रलापा
 व्रीडन्ति वन्यकुसुमाकुलकेशहस्ता ॥ २ ॥

सङ्कषण - एते गोपनारका समागता ।

रक्तैर्येसु वडिष्ठिमै प्रमुदिता केचिन्नदन्त स्थिता
 केचिन् पङ्कजपत्रनेत्रवदना व्रीडन्ति नानाविधम् ।
 घोपे जागरिमा (?) गुरुप्रमुदिता हुम्भारजन्दाकुले
 वृन्दारण्यगते समप्रमुदिता गायन्ति केचिन् स्थिता ॥ ३ ॥

बृद्धगोपालक - आम् भट्टा ! पञ्चा पण्डा आअदा । [आम् भर्त !
 सर्वे सज्जदा भागता ।]

१ दामक - जेदु भट्टा । [नयतु भर्ता ।]

सङ्कषण - दामक ! सर्वे गोपनारका समागता ।

दामक - आम् भट्टा ! पञ्चे पण्डा आअदा । [आम् भर्त ! सर्वे

२ सज्जदा भागता ।]

दामोदर - घोपमुन्दरि ! वनमाले ! वन्दरखे ! मृगाक्षि ! घोपवा
 मस्यानुरूपोऽयं हलीमकनृत्तबन्ध उपयुज्यताम् ।

३ सर्वा - ज भट्टा आणवेदि । [वद् भर्ता नपयति ।]

सङ्कषण - दामक ! मेघनाद ! वागन्तामातोद्यानि ।

उभौ - भट्टा ! सह । [भर्त ! तथा ।]

४ बृद्धगोपालक - भट्टा ! तुम्हे हट्टीमर्त परिलिन्ति । अहं एव
 किं करोमि । [भर्त ! वृयं हलीमकं भर्ताह्य । अहमत्र किं कर्तामि ।]

दामोदर - प्रेक्षते भवान् तनु ।

५ बृद्धगोपालक - भट्टा ! सह । [भर्त ! तथा ।]

(सर्वे गत्यन्ति ।)

१८ वृद्धगोपालकः—ही ही पुट्टु ईदं । पुट्टु वाडदं । पुट्टु गण्डिदं । जाय
अहं वि गच्छेमि । परिस्सन्तो सु अहं । [ही ही सुट्टु गीतम् ।
सुट्टु वादितम् । सुट्टु नर्तितम् । यावदहमपि मृषामि । परिभ्रान्तः
स्यावहम् ।] (प्रविश्य)

२१ गोपालकः—हा हा भट्टा अवक्कमदु इमादो देमादो । [हा हा भर्ता
भपञ्जामरक्कमाद् देशाद् ।]

दामोदरः—दामक ! किमपि सम्भ्रान्तः ।

२४ गोपालकः—एषो अत्तिट्टुवपभो नाम दानवो पिण्डीकिट्टणिग्घादन्यो
भूमितलं सुरपुटेहि त्तिहन्तो, जण्य घोपो मेघरवात्ति पट्टिदो
जादो । [एषोऽरिष्टवृषभो नाम दानवः पिण्डीकृतनिघातारूपो भूमितलं

२७ सुरपुटेलिम्बन्, यस्य घोपो मेघरव इति शङ्कितो जातः ।]

दामोदरः—एधं, प्राप्तोऽरिष्टर्षभः । इमा नो गोपदरिका दारकां
गृहीत्वात्तन् पर्यतन्निग्रमाम्हा दुरात्मनो मम च युद्धविशेषं पश्य

३० त्वार्यः । अहमस्य दर्पप्रशमनं करोमि ।

(सङ्घर्षणमूर्तः सह निज्रान्तः ।)

दामोदरः—एष एष दुरात्मारिष्टर्षभः ।

कृत्वा सुरैर्भूमितलं प्रभिन्नं शृङ्गैश्च कूलानि ममाक्षिपंश्च ।

भयार्तगोपैः प्रसमीक्ष्यमाणो नदन् समाधावति गोवृषेन्द्रः ॥४॥

(ततः प्रविशत्यरिष्टर्षभः ।)

अरिष्टर्षभः—एष भोः ।

शृङ्गाप्रसोदिकिरणः स्वमिवालिखंश्च

अत्रोर्वचार्थमुपगम्य वृषस्य रूपम् ।

वृन्दावने सललितं प्रतिगर्जमान-

माक्रम्य दन्तमहमयं सुखं चरामि ॥ ५ ॥

दुह्यारक्षे देन ममेह घोषे स्त्रयन्ति गर्भा वनिताजनस्य ।

सुराप्रपातौर्लिखितार्धचन्द्रा प्रकम्पते सद्रुममनना भू ॥ ६ ॥

कनुरल्लु गतो नन्दगोपपुत्र । भो नन्दगोपपुत्र । कासि ।

शमोदर - भो गोवृषाधम । इत इत । त्वं स्थितोऽस्मि ।

१ भरिष्पभ - (शृङ्गा) अहां,

सारवान् रत्नय वालो यो मा दृष्ट्वा महारत्नम् ।

उग्ररूप महानाद नैव भीतो न विस्मित ॥ ७ ॥

शमोदर

किमेतद् भो । भय नाम भयतोऽद्य मया श्रुतम् ।

भीतानामभय दातु समुत्पन्नो महीतले ॥ ८ ॥

भरिष्पभ - भो । बालस्त्यम् । अत रत्न भय न जानामि ।

शमोदर - भो गोवृषाधम । किं बाल इति मा प्रधर्षयसि ।

किं दृष्ट्वा कृष्णसर्पेण घालेन न निहन्यते ।

घालेन हि पुरा प्रीञ्ज भ्रन्देन निधन गत ॥ ९ ॥

भरिष्पभ ।

अपीव शृणु मूर्ख । त्वं पठिनोपलभस्त्रय ।

किं न पट्यमात्रेण शैलो वस्त्रेण पानित ॥ १० ॥

भरिष्पभ - भो नन्दगोपपुत्र । किं व्यग्रमितम् ।

शमोदर - त्वं निधनमुपनेतुम् ।

२ भरिष्पभ - ममर्धो भयान ।

शमोदर - व ममय ।

भरिष्पभ - नेन हि गृह्णता म्यनानिमत्ता प्रवृत्तम् ।

३ शमोदर - प्रदृश्यमिति । ह भो ।

गिरितटवटिनांसायेव बाहू मर्मती

प्रहरणमपरं तु त्वादृशां दुर्धलानाम् ।

अथ मम भुजदण्डः पीडयमानश्च शीघ्रं

यदि न पतमि भूर्मा नाग्नि दामोदरोऽहम् ॥ ११ ॥

भरिष्ठर्मः—सेन हि प्रवर्ततां युद्धम् ।

दामोदरः—भो गोवृषाधम ! यदि ते क्षतिरस्ति, मां पार्श्वेन केन

३ स्थितं स्थानान् कम्पय ।

भरिष्ठर्मः—कोऽत्र संशयः । (तथा कर्तुं चेष्टयित्वा मूर्छितः पतति ।)

दामोदरः—भो गोवृष ! समाश्रसिद्धिं समाश्रसिद्धि । अनेन वीर्येण

६ भवान् गर्विनः ।

भरिष्ठर्मः—(आश्चर्य, आत्मगतम्) अहो दुष्प्रसङ्गोऽयं बालः ।

रुद्रो धार्यं भवेच्छत्रो विष्णुर्वापि स्वयं भवेन् ।

अमिथ्या खलु मे तर्कः स एव पुरयोत्तमः ॥ १२ ॥

आ,

यत्र यत्र धरं जातामन्त्रं तत्र त्रिलोकभृन् ।

दानवानां वधार्थाय वर्तते मधुसूदनः ॥ १३ ॥

भवतु । विष्णुना हतस्याप्यश्रयो लोको मे भविष्यति । तस्माद् पुष्टं करिष्यामि । (प्रकाशम्) भो नन्दगोपपुत्र ! पुनरपि जातो मे दर्पः ।

३ दामोदरः—हम् । तिष्ठ तिष्ठेदानीम् ।

किं गर्जसे भुजगतो मम गोवृषेन्द्र !

✓ पातप्रवृद्ध इव वार्षिकमालमेघः ।

एहि क्षिपामि घरणीतलमभ्युपेहि

वज्राहतमन्त इवाश्रुनपर्वतस्य ॥ १४ ॥

(तथा कृत्वा) एष एष दुरात्मार्षिर्षभः,
 विमृतरुधिरधाराङ्घ्रिभ्रनासास्यनेत्रं
 चलितककुदवालः प्रस्फुरत्पादकर्णः ।
 निपतति विगतात्मा भूतले वस्त्रभिन्नो
 गिरिरिष शिखराग्रैर्गोवृषो दानवेन्द्रः ॥ १५ ॥

(प्रविश्य)

वामकः—जेदु भट्टा । एषो भट्टा पङ्कजिपणो पञ्चदादो जमुणाहले
 १ कालिओ नाम महाणाओ उट्टिदो ति पुणिअ तं पडिगओ ।
 याल्लेहि याल्लेहि भट्टा । पङ्कजिपणं । [जयतु भर्ता । यय भर्ता
 संकर्षणं पर्वताद् यमुनादूदे कालियो नाम महानाग उत्थित इति
 १ ध्रुवा तं प्रतिगतः । धारय धारय भर्ता । संकर्षणम् ।]

वामोदर.—कालियो नाम मयापि श्रूयते सदर्पः पन्नगपतिः । भव-
 त्वहमस्य दर्पप्रशमनं करोमि ।

गोप्राक्षणादयस्तेन मुजृष्यन्ते किल प्रजाः ।

अद्यप्रभृति शान्तात्मा निष्प्रभः स भविष्यति ॥ १६ ॥

(निष्क्रान्ती ।)

तृतीयोऽङ्कः ।

अथ चतुर्थोऽङ्कः ।

(ततः प्रविशति दामोदरः ।)

दामोदरः—

एता मत्तचक्षोरशायनयनाः प्रोद्धिन्नकम्पस्तनाः

कान्ताः प्रस्फुरिताधरोष्ठहचयो विस्मस्तकेशम्रजः ।

सम्भ्रान्ता गलितोत्तरीयवसनास्त्रासकुलन्याहता-

न्मृता मामनुयान्ति पन्नगपतिं हृष्टैव गोपाङ्गनाः ॥ १ ॥

(ततः प्रविशन्ति गोपकन्यकाः ।)

मर्षाः—माखु माखु भट्टा ! एदं जळासअं पविसिदुं । एसो खु

३ दुट्टमहोरअकुळावासो । [माखु माखु भर्त ! एत जलाशयं
प्रवेष्टुम् । एष ग्लु दुट्टमहोरगकुलावासः ।]

दामोदरः—न खलु न खलु विपादः कार्यः । पश्यन्तु भयत्यः ।

निष्पक्षिज्यलमूथं भयचक्षितकश्चिन्नातविप्रेक्षिताम्भो-

गम्भोरं स्निग्धनारं हृदमुदधिनिभं क्षोभयन् सम्प्रविश्य ।

गोपीभिः शङ्किताभिः प्रियहितवचनैः पेक्षलैर्वार्यमाणः

कालिन्दीवासरक्तं भुजगमनिबलं कालियं धर्यामि ॥ २ ॥

मर्षाः—भट्टा ! पइळिपण ! वाळेहि वाळेहि भट्टिदामोदरम् ।

[भर्तः ! संरक्षण ! वारय वारय भर्तृदामोदरम् ।]

३ (प्रविश्य)

मङ्गलः—अलमलं भयविपादाभ्याम् । दशितोऽनुरागः । पश्यन्तु
भयत्यः ।

विप्रेक्षितामिवाभिर्यन्मुखान् प्रोद्वेताभिः

कपिशिनमशिवामिध्वज्वालं दिशानाम् ।

सरससममियान्तं वृष्णमालदय शङ्कुं

नमयति शिरसान्तर्मण्डलं चण्डनागः ॥ ३ ॥

३ (तनः प्रविशति कालिय गृहीत्वा दामोदरः ।)

दामोदरः—एष भोः !

निर्भत्स्य कालियमहं परिविप्फुरन्तं

मूर्धाञ्चितकचरणश्चलवाहुकेतुः ।

भोगे विपोस्यणकणस्य महोरगस्य

हस्तीसकं सललितं रुचिरं वहामि ॥ ६ ॥

सर्वाः—अच्छलीअं भट्टा ! अच्छलीअं । काळिअस्स पञ्च फणाणि

अकमन्तो हत्तलीपअं पकीळदि । [आश्चर्यं भर्ता ! आश्चर्यम् ।

कालियस्य पञ्च फणानाकामन् हस्तीसकं प्रकीरति ।]

दामोदरः—यावद्दहमपि पुष्पाण्यपचिनोमि ।

कालियः—आः, ,

लोकालोकमहीधरेण भुषनाभोगं यथा मन्दरं

मूलं शर्वधनुर्गुणेन फणिना यद्वच्च यावोनिधौ ।

स्थूलाखण्डलहस्तिहस्तकठिनो भोगेन संवेष्टितं

त्वामेव त्रिदशाधिवासमधुना सम्प्रेषयामि क्षणान् ॥ ७ ॥

वृद्धगोपालकः—हा हा भट्टा ! । एसो भट्टिदामोदळो पुष्पाणुकारेहि

पदेहि आआरयन्तं विअ जमुणाहळं महानाअं पादेण परिघट्ट-

अन्तो पुष्पाणि अवट्टणोदि । (अवतीर्य) पाहु भट्टा ! पाहु ।

फट्टोदि फट्टोदि । अहं त्रि पहाओ होमि । अहो भाआमि

भट्टा ! भाआमि । जाव इमं युत्तन्तं णन्टगोवण्य णिवेदेमि ।

६ (निष्क्रान्तः ।) [हा हा भर्ता ! एष भर्तृदामोदरः पुष्पानुकाराभ्यां पदा-

भ्यामाकारवन्तमिव यमुनाहृद् महानाभं पातेन परिघट्टयन् पुष्पाण्य-

पचिनोति । साधु भर्ता ! साधु । कालिय फाल्गव्य । अहमपि सहायो

भवामि । भट्टो विभेमि भर्ता ! विभेमि । यावदिमं घृत्तान्तं मन्द-

गोपाय निवेदयामि ।]

दामोदर—

विध्यस्तमीनमकराद् यमुनाद्वदन्ताद्
 दर्पोन्मयेण महता दृढमुन्मसन्ताम् ।
 आशीरिषि कलुषमायतवृत्तभोग
 मेघ प्रसह्य सहसा भुवि विक्षिपामि ॥ ८ ॥

कालिय —एष भो ।

रोपेण धूमायति यस्य देहस्तेनैव दाहं पृथिवी प्रयाति ।

१ श्वालावलीभिः प्रदहामि सोऽहं रक्षन्तु लोकाः समरुद्रणास्त्वाम् ॥ ९ ॥

दामोदर —कालिय । यदि ते शक्तिरस्ति, दहता ममैको भुज ।

कालिय —हहह

चतुःसागरपर्यन्ताः सप्तपुलपर्यन्ताम् ।

२ दहेयं पृथिवीं दृष्ट्वा किं भुज न दहामि ते ॥ १० ॥

हं, तिष्ठेदानीम् । एष त्वा भस्मीकरोमि । (विषामि मुञ्चति ।)

दामोदर —हन्त दक्षित ते वीर्यम् ।

१ कालिय —प्रसीदतु प्रसीदतु भगवान् नारायण ।

दामोदर —अनेन वीर्येण भवान् गर्वितः ।

कालिय —प्रसीदतु भगवान् ।

गोवर्धनोद्धरणप्रतिमप्रभाव

वाहुं मुरेश । तव मन्दरतुल्यसारम् ।

का शक्तिरस्ति मम दग्धुमिमं सुवीर्यं

यं संप्रित्वास्त्रिमुबनेभर । सर्वलोका ॥ ११ ॥

भगवान् ' अज्ञानादतिशान्तवान्, शान्तपुर शरणागतोऽस्मि ।

दामोदर —कालिय । विमर्शमिदानीं यमुनाहूदं प्रविशेऽस्मि ।

३ कालियः—भगवतो वरवाहनाद् गरुडाद् भीतोऽहमिह प्रविष्टोऽस्मि ।
तदिच्छामि गरुडादभयं भगवत्प्रसादान् ।

वामोदरः—भवतु भवतु ।

मम पादेन नागेन्द्र ! चिह्नितं तव मूर्धनि ।

मुपर्ण एव हृष्टेदमभयं ते प्रदारयति ॥ १२ ॥

कालियः—अनुगृहीतोऽस्मि ।

वामोदरः—प्रविशतु भवान् ।

४ कालियः—यदाज्ञापयति भगवान् नारायणः ।

वामोदरः—अथवा गृहि तावन् ।

कालियः—भगवन् ! अयमस्मि ।

५ वामोदरः—अस्मभ्युति गोब्राह्मणपुरोगासु सर्वप्रजाम्बप्रसादः कर्तव्यः ।

कालियः—भगवन् ! मद्विषदुपितमिदं जलम् । तदिदानीमेव विपं
संहरत्य यमुनाह्नाग्निष्कामामि ।

वामोदरः—प्रतिनिवर्ततां भवान् ।

कालियः—यदाज्ञापयति भगवान् नारायणः । (स्वरितजनां निष्कान् ।)

वामोदरः—यावद्दहमपि ह्नाद् गृहीतानि पुष्पाणि गोपकन्यकाभ्यः

२ प्रयच्छामि ।

मर्वाः—ममो भद्रा अम्हाणी हिअआणन्दं करन्तो अक्खदसरीरो
इतो एव आअच्छदि । जेदु भद्रा । [एव मर्तास्माकं हृदयानन्दं]

५ कुर्वन् अक्षतसरीर इव एवागच्छति । जयतु भर्ता ।]

सङ्कर्षणः—दिष्ट्वा गोब्राह्मणहितं कृतम् ।

वामोदरः—गृह्यन्तां पुष्पाणि ।

मर्वाः—भद्रा ! पदाणि मुणिमद्देहि अणवद्दपुष्पाणि पुष्पाणि पञ्चा-
८ मिट्टाणि चन्दादिशकिरणेहि अपरिमदिदाणि । माआमो भद्रा ! !

[भर्त । ण्तानि मुनिमद्भैरवचितपूर्वाणि पुण्याणि परामृष्टानि चन्द्रा
दियस्त्रिरणेरपरिमादितानि । विभिमो भर्त । ।]

२१ दामोदर - पूर्वै नष्टभया त्रिस्तस्तपस्विन्य । न भेतव्य न
भेतव्यम् । इदानीं खलु मत्वरम्पर्शनान् सौम्यभावमुपगतानि
गृह्यन्ताम् ।

२४ मर्वा - ज भट्टा आणयेदि । [यद् भर्तात्तापयति ।]
(प्रविश्य)

भट्ट - भो गोपाल ! क गतो नन्दगोपपुत्र ।

२७ गोपाल - ण्यो भट्टा काट्टिअ णाम महाणाअ परिपीडिअ गोत्र
कण्णआहि परिवुडो ट्ठिओ । [ण्य भर्ता कालिय नाम महानाग
परिपीड्य नागकन्यकाभि परिरुत स्थित ।]

३० भट्ट - (उपगत्य) भो नन्दगोपपुत्र ! अनुगतार्थनामधेयस्य महा-
राजस्योपसेनस्य पुत्र कसरराजो भयन्तमाज्ञापयति ।

३१ दामोदर - कथमाज्ञापयतीति ।

३२ भट्ट - मधुराया धनुर्महो नाम महोत्सवो भविष्यति । तमनुभविष्य
मपरिजनाभ्या भयङ्कराभ्यामागन्तव्यमिति ।

दामोदर - आर्य ! अयं ननु देवहस्यकालः ।

३६ मङ्कण - जीत्रमिदानीं गमिष्याम ।

दामोदर - वाटम् । प्रथमं कल्प । ण्य भो !

प्रभ्रष्टस्त्रिमकुट परिकीर्णैरेव

विन्टितहारपतिताङ्गलम्बसूत्रम् ।

आकृत्य कमलमणं दृढं निहन्मि

नागं मृगेन्द्र इव पूर्वज्ञानलेपम् ॥ १३ ॥

(निजान्ता मव ।)

चतुर्थोऽङ्कः ।

अथ पञ्चमोऽङ्कः ।

(ततः प्रविशति राजा ।)

३ राजा—

श्रुत्वा व्रजे विपुलविघ्नमधीर्यसत्त्वं
दामोदरं सह घलेन समाचरन्तम् ।
आदिश्य कार्मुकमहं तमिहोपनीय
मलेन रङ्गगनमद्य तु घातयामि ॥ १ ॥

ध्रुवसेन ! ध्रुवमेन ।

(प्रविश्य)

१ भटः—जयतु महाराजः ।

राजा—ध्रुवसेन ! किमागतो नन्दगोपपुत्रः ।

भटः—श्रोतुमर्हति महाराजः—प्रविशन्नेव दामोदरः ससङ्कर्षणो

६ गोपजनपरिवृत्तो रजकेभ्यो वस्त्राभ्याच्छिद्य गृहीतवानिति श्रुत्वा
महामात्रेणोत्पलापीडो नाम गन्धहस्तां सङ्चोदितस्तमभिघात-
यितुम् । ततः,

तमापतन्तं सहसा समीक्ष्य समीतगोपालकवृन्दमध्ये ।

बालो घलेनाद्रिनिभं गजेन्द्रं दन्तं समाकृष्य जघान घ्नीघ्रम् ॥ २ ॥

राजा—कथं जघानेति । गच्छ । भूयो क्षायतां धृत्तान्तः ।

भटः—यदाज्ञापयति महाराजः । (निष्क्रम्य प्रविश्य) जयतु

३ महाराजः । एष इदानीं नन्दगोपपुत्र उत्सवाधिकारोच्छ्रितध्वजप-
ताक्रमसक्तमात्यदामालङ्कृतमुत्थापितागुरुधूपसमाकुलं राजमहा-
पथं प्रविश्य राजकुलद्वारे गन्धसमुद्रावसक्तहस्तां मदनिकां नाम
६ कुट्टिकां दृष्ट्वा तस्या हस्ताद् गन्धमादाय स्वगात्रमनुरिप्य
तेनैव हस्तेन कुट्टजस्यानुमार्जनेन विगतकुञ्जभावां तां कृत्वा

मालाकारापणेभ्यः पुष्पाण्याहृत्यात्रस्थः धनुःशालाभिमुखो गतः ।

१ राजा-विन्नुखलु तेन व्यग्रसितम् । तेन हि शीघ्रं गच्छ । भूयो
क्षायता वृत्तान्तः ।

भट्ट-यदाज्ञापयति महाराजः । (निष्क्रम्य प्रविश्य) जयतु महाराजः ।

१२ धनुःशालारक्षकेण सिंहवलेन वार्यमाणस्तः कर्गमूले प्रहृत्य हत्वा
धनुःसमादाय द्विरण्डं कृत्वा साम्प्रतमुपस्थानाभिमुखो गतः ।
स हि,

आपीडयामासिखिर्वर्धेविचित्रवेप

धीताम्बरः सजलतोयकरागिर्यर्णः ।

अभ्येति रोपपरिवृत्तविशालनेत्रो

रामेण सार्धमिह मृत्युरिवायतीर्णः ॥ ३ ॥

✓

राजा-सारेगमिष मे हृदयम् । गच्छ, यथानिर्दिष्टं चाणूरमुष्टिर्का-
-प्रवेशय, वृष्णिपुमाराणां सन्नाहमाज्ञापय ।

३ भट्ट-यदाज्ञापयति महाराजः । (निष्क्रान्तः ।)

राजा-यात्रद्वयमपि प्रासादमागच्छ चाणूरमुष्टिर्योर्युद्धं पश्यामि ।
(आगत्य) मधुरिके ! निघाञ्जना द्वारम् ।

६ प्रतिहारी-ज भट्ट आणवेदि । [यद् भर्ताज्ञापयति ।]

(राजा प्रविश्यापविगतिः ।)

(ततः प्रविशतश्चाणूरमुष्टिर्का ।)

१. चाणूर -

गसो गिह जुद्धसज्जो मत्तो हृत्थीय दण्डसम्पुण्णो ।

भञ्जेमि अञ्जं बालं दामोदरं लगमज्जग्मि ॥ ४ ॥

[एतेऽस्मि युद्धसज्जो मत्ता हृत्थीय दण्डसम्पुण्णः ।

मनज्जग्मं बालं दामोदरं रजमध्यः ॥]

मुष्टिकः—

लोकमयमुष्टिहस्त्यो नामेण अ मुष्टिओं छुष्टि ।
पादेमि अज्ज न्नामं गिळिवळ्ळूटं जहा वज्जो ॥ ५ ॥

[लोकमयमुष्टिहस्त्यो नाम्ना च मुष्टिको रष्टः ।

एतन्नामस्य च रश्मि गिरिवरहृदं यथा वज्रः ॥]

भट.—एष महाराजः । उपसर्पेणां भवन्तौ ।

उभौ—(उपेय) जेदु भट्टा । [अवतु भर्ता ।]

१ राजा—चाणूरमुष्टिका ! सर्वप्रयत्नेन युवाभ्यामानृण्यं कर्तव्यम् ।

उभौ—सुगाढु भट्टा । अष्टिदकरणमन्धावन्धाणहारं हि जुट्ठाविमेमेहि
सिद्धिं गच्छामो । ई पेम्पुडु भट्टा । [धृणोतु भर्ता ।]

६ (भट्टिदी) करणमन्धावन्धाप्रहारैर्बुद्धविभैः सिद्धिं गच्छामः । ।
पश्यतु भर्ता ।]

राजा—बाढमेवं क्रियताम् । ध्रुवसेन ! प्रवेशयेतां गोपदारका ।

१ भटः—यद्वाज्ञापयति महाराजः । (निष्क्रान्तः ।)

(ततः प्रविशतो दामोदरसङ्कर्षणा ध्रुवसेनेन सह ।)

दामोदरः—आर्य !

मर्त्येषु जन्म विफलं मम तानि घोषे

कर्माणि पाण नगरे धृतये न तावत् ।

१ यावन्न कंसहतकं युधि पातयित्वा

जन्मान्तरामुरमहं परिकल्पयामि ॥ ६ ॥

सङ्कर्षणः—

प्रविश्य रङ्गं कृतलोहमुष्टिं तं मुष्टिना मुष्टिरुमद्य रुष्टम् ।

हत्वा चरिष्याम्यनिलप्रचण्डः प्रन्धममन्धोद्मिवान्तरिक्षे ॥ ७ ॥

भट.—एष महाराजः । उपसर्पेणां भवन्तौ ।

सङ्कर्षणः—

त्वामग मुष्टिक ! यमाय निवेदयामि ।

६ (सपे निमुद्र कुर्वन्ति ।)

दामोदरः—(चाणूरं निहत्य)

भस्मास्थिरेष निहतो

सङ्कर्षणः—

निहतो मयापि

दामोदरः—

कंतामुरं च यमलोकमहं नयामि ॥ १० ॥

(प्रासादमादध कस्तुरिणि निगूढ पातयित्वा) तप तप दुरात्मा कं

निस्तीर्णलोहितमुखः परिवृत्तनेत्रो

भस्मांसकण्ठरटिजानुकरोरुजडधः ।

विच्छिन्नहारपतिताङ्गदलम्बसूत्रो

वस्त्रप्रभमशिरसरः पतितो यथाङ्गिः ॥ ११ ॥

(नेपथ्ये)

हा हा महाराज ।

३

(पुनर्नेपथ्ये)

भो भो वृणियोधाः ! अनातृप्तिशिवकहदिकपृथुकसोमदत्ताङ्गूर-
प्रमुखा ! अयं खलु भर्तृपिण्डनिष्क्रयस्य-कालः । शीघ्रमागच्छन्तु

६ भवन्तः ।

दामोदरः—आर्य ! संवार्यतां मैत्र्यम् ।

सङ्कर्षणः—अयमयं धारयामि ।

दृढतुरगप्रथेमध्रान्तयोधोप्रनादं

विलसदमलखट्वाप्रासशक्त्वृष्टिकुन्तम् ।

भटः—यदाज्ञापयन्त्यार्यपुत्रः । (निब्रान्तः ।)

१८ वसुदेवः—अये,

नदन्ति मुग्धनृपाणि वृष्टिः पतति बौमुमी ।

वंमान्तकस्य पूजार्थं प्रायो देवाः समागताः ॥ १४ ॥

(नेप्थ्ये)

श्रीमानिमां कनकचित्रिनहर्भ्यगान्

विभर्तीणं राजभयनापन्नगोपुगट्टाम् ।

पायान् मदस्य मधुरां कमलायताञ्ज-

खलोऽयजिन भुरधरस्त्रिदशेन्द्रनाथः ॥ १५ ॥

वसुदेवः—भो भो मधुरावासिनः ! शृण्वन्तु शृण्वन्तु भवन्तः ।

अस्य खलु दैत्येन्द्रपुराणलोत्पादनपटोः सर्वभूत्रपराह्मुत्सावलोकितो

३ वसुदेवसम्भवस्य वसुदेवस्य प्रसादान् पुनराधिगतस्यस्योप्रमेनस्य
शामनमिदानीमवधुष्यते ।

सर्वे—प्रतिष्ठितमिदानीं वृष्णिराज्यम् ।

६ वसुदेवः—प्रवेद्यतां महाराजः ।

भटः—यदाज्ञापयन्त्यार्यपुत्रः । (निब्रान्तः ।)

(ततः प्रविशत्युप्रसेनः ।)

९ उप्रमेनः—

चिरोपरोधसम्प्राप्तः कुशो मे केशिसूदनान् ।

अपनीतः स्वर्वीर्येण यथा विष्णोः शतक्र(तु? तो): ॥ १६ ॥

भगवत्प्रसादाद् व्यसनार्णवादुत्तारितोऽस्मि ।

(ततः प्रविशति नारदः ।)

नारदः—कंसे प्रमथिते विष्णोः पूजार्थं देवशासनान् ।

सगन्धर्वाप्सरोभिश्च देवलैकादिहागतः ॥ १७ ॥

दामोदर -अये देवर्षिर्नारदः । देवर्षे । स्वागतम् । इदमर्घ्यं पाद्यं च ।
नारद -सर्वं गृह्णामि । गन्धर्वाप्सरसो गायन्ति ।

नारायण । नमस्तेऽस्तु प्रणमन्ति च देवता ।

अनेनासुरनाशेन मही च परिरक्षिता ॥ १८ ॥

दामोदर -देवर्षे । परितुष्टोऽस्मि । किं ते भूय प्रियमुपहरामि ।
नारद -

प्रहृष्टो यदि मे विष्णु सफलो मे परिश्रम ।

गमिष्ये विबुधायास महं मयं सुरोत्तमै ॥ १९ ॥

दामोदर -गच्छतु भवान् पुनर्दर्शनाय ।

नारद -यथाज्ञापयति भगवान् नारायण । (निष्क्रान्तः ।)
(भक्तवाक्यम्)

इमा सागरपर्यन्ता हिमरदिभ्यनुण्डलाम् ।

महामैवातपत्राद्वा राजमिह प्रशाम्नु न ॥ २० ॥

(निष्क्रान्ता सर्वे)

पञ्चमोऽङ्कः ।

अवसितं बालचरितम् ॥

श्लोकानुक्रमणी ।

अगणितपारि	I.	10	क्षीणेषु देवासुर	I	4
अणुदिभ्रम	III.	1	गिरितटकठि	III.	11
अतः प्रविश्य	II.	25	गोमाह्वनाद	III.	16
अनन्तवार्ध		7	गोवर्धनोद्ध	IV.	11
अपीदं श्रुणु	III	10	चक्रशार्ङ्गगदा	I.	27
अप्रकाशा इव		16	चक्रोऽस्मि कृष्ण	I.	22
अभिनयकम	V.	9	चनुस्मागरप	IV.	10
अयं हि नर	II.	17	चिरोपरोध	V.	16
अहं गगन	I.	3	जाने मियं व	I.	29
अहं सुपर्ण	I	21	ज्येष्ठोऽयं मम	V.	13
अहं हि नील.	II	23	तमसा मवृते	I.	17
आर्षादिदाम	V.	3	तमापमन्तं	V.	2
हमां नदी प्रा	I.	18	सीक्षणां गूल	II.	19
हमां सागर	V	20	दामोदरोऽयं	IV.	3
एकांशपतिमो	II.	18	दारिका वा कु	II.	14
पूता प्रकुल	III.	2	दारिकेव मृता	II	16
पूना मत्तचक्रो	IV.	1	दुरिणविणह	I	19
पूयो मिह गुह	V.	4	दुततुरगारये	V.	12
कस्मिन्नाते न	II.	11	न चाहं चिरम	II.	8
केने प्रमथिते	V.	17	मदन्ति मुरत्	V.	14
धार्याण्यकार्या	I	28	मन्दकोऽहं न मे	I.	26
किं गर्जसे भुज	III.	14	नारायण ! नमस्ते	V.	18
किं दष्टः कृष्ण	III.	9	नारायणाव	I.	8
किं द्रष्टव्यः श	I	11	निर्भेत्स्य कालि	IV.	6
किमेतद् भो		8	निष्पक्षित्याल	IV.	2
कुण्डोदरोऽहम्	II	21	पतयसीं पुण्य	I.	2
कृत्वा खरभू	III	4	परिचरामि गाढं	II	9
कोऽयं विनिष्प	II	4	प्रथममुत्तविना	I.	14
कौमोदकी ना	L	24	प्रभष्टन्नमकु	IV.	13
कोधेन नश्य	II.	3	प्रविश्य रङ्गं कृत	V.	7

ग्रहणो यदि मे	V	19	विषदहनशि	IV	3
मातोऽसि तिष्ठ	V	10	विस्तुरुधिर	III	15
भक्ति परा मम	I	5	विस्तीर्णलाहि	V	11
भूतं नभस्तल	II	10	शङ्खक्षीरवपु	I	1
भ्रमति नभसि	I	9	शङ्खोऽहमसि	I	25
मधूदम्प कपे	II	15	शङ्खोऽस्मि वि	I	23
मना नवो मारत	II	24	शृलाऽसि भूत	II	22
मम पादेन ना	IV	12	शृङ्गाप्रकोटि	III	5
मयैषु जन्म रि	V	6	श्मशानमध्या	II	5
यत्र यत्र यय	III	13	श्रीमान् मदा	V	8
यद्यस्मि भवत	I	20	श्रीमानिमां वन	V	15
यन्मदिनी प्रथ	II	1	ध्रुवा मजि विपु	V	1
यस्मात्त रक्षि	II	2	यष्णा मुनाता	II	12
रत्नैर्मुनिदि	III	3	स्मरयान् स्तर	III	7
रत्ना पायं भ	III	12	सिततराभुष	IV	4
रादेन भूमायति	IV	9	शुभे निमुम्भे	II	20
शुभायमे मम	II	7	शायणकान्ततर	II	6
शिल्पिर्नाथ त	I	15	स्मरयपि भय	II	13
शाकानामभ	I	6	दुद्धरशब्दन	III	9
शाकालाश्म	IV	7	हृदयेनह तथा	I	13
विध्यन्मानम	IV	8	छाहमयमुहि	V	5
विध्यमन्दर	I	12			

APPENDIX A

Metrical Analysis

(Stanzas marked with an asterisk are in Prakṛta)

अनुष्टुप् (श्लोक)

पञ्चमः पद्यः सर्वत्र सप्तमे द्विचतुर्थयोः ।

गुरोः पद्ये च पादानां चतुर्णां स्यादनुष्टुभिः ॥

SHALANA I 2 7, 10, 15 IV 6 8, 9, 10, V 6, 7, 8, 9,
10, 11 VI 3 6, 7, 9, 11, 12, 13, 14, 16, 17, 18 19 PRATIJAN
I 1, 2, 7, 9 10, 15 17, II 5 7, 10, 11, 13, III 3, 7-9,
IV 8 10, 14 15, 17, 19-21, 23-25 ANIMĀRAKA I 4,
II 4, 10 IV 7, 14, V 3, VI 3, 6 8, 12-14, 17, 22
CĪRĪDATTA I 7 19, 22, 24, 25, 27, 28, III 12, 14-17, 19
IV 2, 3, 5, 7 PRATIMĀ I 4, 6, 9-13, 15-17, 19-21, 23, 24,
26 28, 31, II 3, 5, 6, 8-12, 15-18, 20, III 4-6, 8, 10, 12,
14, 16, 19, 20, 23 24, IV 3-5, 11, 12, 14, 15, 19, 26, 28, V
6, 8, 9, 12 15, 20-22, VI 5, 9-11, 13-15, VII 5, 8, 13, 15,
ABHISHEKA I 3, 8, 12, 15, 18-21, 23, 24; II 3, 7, 12, 13, 15,
16, 18-20, 23, 24, III 5, 6, 8 11, 13 15, 18, 20, 22, 24-26,
IV 4, 8-11, 14, 16, 19-22, V 2, 5, 8-10, 12, 14, 17, VI
8 10, 19, 20, 22, 23, 25-29, 35 PANCARĪTRAM I 2, 7, 8,
11, 12, 15, 16, 24, 26, 32, 33, 35, 36, 41, 42, 44, 48 54, II
4, 6, 8, 12-14, 16, 17, 19-21, 23, 25, 29, 34, 36 38, 41, 47-50,
52, 53, 55-59, 61-69, 71, III 9, 10, 13, 15, 17-21, 23-26
VADHYAMĀNĀYOGA I 2 7, 12-23, 29-31, 33-40, 42-45,
47, 49-51 DĪSTĀNĪKĀN I 1, 2, 7, 8, 16, 17, 20, 25-27,
29-31, 33, 34, 36, 38, 43, 46, 50, 55, 56 DĪSTĀNĪKĀN
I 6, 7, 15, 17, 19, 21, 24 26 28, 29, 31, 32, 37-40, 42, 44,
48 50 KĀRṆABHĪRĀM I 2, 7, 12, 25 CĪRĪBHĀNĀM I
33, 37, 41-44, 46, 49, 50, 62, 64, 65 BĪLĀKĀRĪTRAM I 3,
11-13, 15-17, 20, 25 27; II 8, 9, 11, 13 19, 25, III 7-10,
12, 13, 16; IV 10, 12, V 14, 16 20

इन्द्रवज्रा

म्यादिन्द्रवज्रा यदि तौ जगौ गः ।

AVIMĀRAKA . III. 6 ; IV. 2 ; VI. 2, 15, 16. PRATIMĀ : I. 29 ; IV. 25 ; VII. 14. PAŚCARĀTRAM : I. 1, 23, 31, 40, 47 ; II. 11, 70 ; III. 3. DĪTAGHATOTKACAM : I. 10, 16, 30. BĀLACARITAM : IV. 5, 9.

उपेन्द्रवज्रा

उपेन्द्रवज्रा जतजाम्बतो गौ ।

SVAPNA : V. 13. AVIMĀRAKA : I. 9. CĀRUDATTA : I 10* (Pāda a has one syllable in excess). ABHISEKA : I 26 ; III. 3, 19 ; V. 11. PAŚCARĀTRAM . I. 13. MADHYAMAYĀYOGA . I. 52.

उपजाति

म्यादिन्द्रवज्रा यदि तौ जगौ ग ।

उपेन्द्रवज्रा जतजाम्बतो गौ ॥ (इत्यनयोः उपजातिः ।)

SVAPNA : V. 5. PRATIŚĪĀ : I. 5, 12, II 1 ; IV. 2. AVIMĀRAKA . I. 3, 10, II. 8, 9, 12 ; III 18, IV. 6, 15, 16, 17, 21 ; V. 1, 3 ; VI. 5, 10, 20, 21. CĀRUDATTA . I. 4, 12,* 23* ; III 3, 7, IV. 1. PRATIMĀ : I 1 ; III. 15 ; IV. 9, 13 ; V 3, 4, 5 ; VI 16 ; VII 3. ABHISEKA . II 14 ; IV. 6 ; V. 1 ; VI 14, 21, 32. PAŚCARĀTRAM . I. 10, 19, 27, 43, 46 ; II. 9, 30, 60 ; III 12, 14. MADHYAMAYĀYOGA . I. 9, 41. DĪTAVĀKYAM . I. 9, 18, 19, 22, 28, 52, 53. DĪTAGHATOTKACAM . I. 2, 9, 19, 36. KARNABHĀRAM . I. 13, 17—(Pāda b is a वेदास्य). ŪRUBHANGAM . I 30, 38, 45, 47, 48, 55. BĀLACARITAM . I. 2, 4, 7, 21 (Pāda a is a वेदास्य), 22, 24, 28 ; II. 5, 12, 20, 23, 24 ; III. 4, 6 IV. 4, V. 2, 7.

शालिनी

मासौ गौ चेच्छालिनी वेद लोके ।

SVAPNA . I. 13 ; IV 6 ; VI 10 ; PRATIŚĪĀ : I. 13, 18 ; II. 14 ; IV. 11. AVIMĀRAKA . I. 7 ; III 5. CĀRUDATTA : III 9. PRATIMĀ . II. 13 ; III. 18 ; V. 17. ABHISEKA : I. 13.

PANCARĀTRAM I 22, 28, II 2, 10, 40, 46 .. DĪTĀGHĀṬOT-
KACAM I 20 : BĀLACARITAM I 29

द्रुतविलम्बित

द्रुतविलम्बितमाह नमो भरो ।

ABHISEKA III 4

पुष्पिताम्रा

अयुजि नयुगरेफनो ययारो युजि च नजौ जरगाश्च पुष्पिताम्रा ।

ŚRAPNA I 5 VI 1 PRATIJÑĀ II 12, IV 5, 9
AṢṢMARAKA II 11 III 4 9, 11, 13 IV 12, 20, V 4,
VI 4 9, 18 CARUDATTA I 16, 20 PRATIMA II 21,
IV 18 V 19 VI 8 ABHISEKA I 6 14, 22, II 2, 5 11,
17, 25 III 2 16, 23 IV 3, 5, 12, 18, V 3 VI 2 12, 13, 17,
24 33 PANCARĀTRAM I 17 30, II 35 51 MADHYAMA
VĀYOGA I 4 24, 25 DĪTAVAKYAM I 6, 37

भुजगप्रयात

भुजगप्रयातं चतुर्भिर्यकैः ।

ABHISEKA VI 15

वशाश्च

जर्ता तु वशाश्चमुदीरित जर्तौ ।

PRATIJÑĀ III 2, IV 18, 22 AṢṢMARAKA IV. 23
CARUDATTA I 3 15* 26 III 4 PRATIMA III 13, IV 20,
VI 1 2 ABHISEKA I 2 PANCARĀTRAM I 20, 25 II 1,
18, 32 33 43, 44, III 1, 8, 11, 16 MADHYAMAVĀYOGA
I 10 DĪTAVAKYAM I 21 DĪTĀGHĀṬOTKACAM I 13, 33
KARNABHĪRAM I 8, 11, 22 (Pāda a is इन्द्रवर्णा), 23
ORUBHĀNGAM I 8 BĀLACARITAM I 18

वैभवेष्टी

वैभवेष्टिता वैभवेष्टी समौ यौ ।

ŚRAPNA I 9. PRATIJÑĀ I 3, II 8 ABHISEKA
II 1, VI 5.

प्रहर्षिणी

श्वशाभिमतजराः प्रहर्षिणीयम् ।

AVIMĀRAKA . I 8, IV 3 CĀRUDATTA : IV. 6. PRATIMĀ :
I 30 ; IV 6 ; V. 18. ABHIṢEKA : I. 7, 10, 17 ; III. 17
PAÑCARĀTRAM : II. 3, 54 ; III 5 DĪTAGHATOTKACAM : I. 4,
KARṢABHĪRAM . I 5 BĀLACARITAM I. 6 ; V. 13

घसन्तेनिलका

जेवा घसन्तेनिलका मधजा जगां य. ।

ŚYAPNA . I 4, 6, 11 ; IV. 2 ; V. 1-3 ; VI. 2, 4, 5, 15
PRATIJÑĀ I. 4, 6 . II 2, 9, III 4 ; IV 4, 6, 7. AVIMĀRAKA
I 2, 6, 11 ; II. 1, 2, 7, 13 ; III 1, 7, 8, 10, 12, 15-17,
19 ; IV 1, 5, 8, 13, 18, 22, V. 2, 7 ; VI. 1, 11, 19
CĀRUDATTA I. 2, 5, 8*, 9, 11, 18 ; III. 1, 2, 5, 10, 18 ;
IV 4 PRATIMĀ : I 7, 8, 22 ; II. 2, 4 ; IV. 1, 2, 16, 22, 24 ; V.
10, 11, VI 4, 6, 7, 12 ; VII. 4, 6, 7, 9-11. ABHIṢEKA . I. 1, 4,
9, 11 ; III 21, 27, IV 7, 13, 23 ; V. 4, 7, 13, 16 ; VI 1, 7
PAÑCARĀTRAM I 18, 29, 34, 37, 39 ; II. 27, 31, 42, III 22
MĀDHYAMAIYĀYOGA . I 1, 3, 8, 11, 27, 48. DĪTAVĀKYAM :
I 3-5, 11-14, 23, 41, 42, 44, 49, 54. DĪTAGHATOTKACAM I.
1, 5, 11, 14, 23, 35, 45, 52 KARṢABHĪRAM : I. 4, II, 9, 16,
21, 24. ŪRUBHANGAM : I 2, 3, 7, 9, 11, 12, 19, 22, 31, 32,
36, 40, 54, 59, III, 66 BĀLACARITAM : I. 5, 8, 23 ; II 1-4,
6, 7, 10, 21, 22 ; III 2, 5, 14 ; IV. 6, 8, 11, 13 ; V. 1, 3, 6, 8,
10, 11, 15

मालिनी

नमययदुनेय मालिनी भोगिलोके ।

PRATIJÑĀ : I. 11, 14, II. 3 ; IV. 3, 13. AVIMĀRAKA : II. 5.
III. 2 ; IV. 9. CĀRUDATTA . I. 13, 14, 17, 29. PRATIMĀ -
I 14, 25, III. 9, 21 . IV 10, 20 ; V. 7 ; VII. 1, 2, 12. ABHI-
ṢEKA : I 16, 25 ; II 8, 9, 21, 26 ; IV. 15 ; V 15 ; VI. 4, 6, 11
PAÑCARĀTRAM : I 38, 45 ; II. 5, 15, 45, III 2, 4. MĀDHYAMA-

YĀGYA I 5, 6, 32, 46 DĪTAVĀKYAM I 10, 35, 39,
40 45, 47, 48 DĪTAGHATOTKACAM I. 43, 46 KARNA-
BHĀRAM I 1, 3, 14, 18-20 ŪRUBHANGAM I. 6, 20, 26, 27,
39, 56, 57 BĀLACARITAM I. 9, 10, III. 11, 15, IV 3, V 12

पृथ्वी

जम्भो जम्बयला वसुप्रहयनिश्च पृथ्वी गुर ।

AVIMĀRAKA II 6

हरिणी

नसमरन्वला ग पृथ्वेर्द्वैर्हयर्हरिणा मता ।

SVAPNA VI 8 PRATIMĀ I 18, III 17 IV. 8 V 2.
DĪTAGHATOTKACA I 47 ŪRUBHANGAM I 5, 10

शिवरिणी

रमे रद्वैच्छिन्ना यमनम्भला ग शिवरिणी ।

SVAPNA I 14, 16 PRATIMĀ II 4 AVIMĀRAKA
I 5, II 3, III 14 PRATIMĀ II. 14 III 1, 2, 22 IV 7
ABHISEKA IV 17. PANCARĀTRAM I 3, 14, 21, II 7 22,
24 ŪRUBHANGAM I 61

शार्दूलविश्रीष्टित

मूयाश्चर्येदि स मजा मततगा शार्दूलविश्रीष्टितम् ।

SVAPNA I. 3 8, 12, IV 1, V 4, 12 PRATIMĀ I 8,
III 5, 6, IV. 12, 16 AVIMĀRAKA III 3, 20, IV. 4 10 11,
CĀRL DATTA I 6, III 6 8, 11, 13 PRATIMĀ I 3, 5, II 2,
19, IV 23, 27, V 1, 16, VI 3 ABHISEKA I 5; II 4,
6, 10 22, III 1, IV 1, 2, V 6, VI 3 16 19, 30 31, 34
PANCARĀTRAM I 4, 5, 9, 55, II 26, 29, 39, III 6, 7
MĀDHYAMAYĀGYA I 26 DĪTAVĀKYAM I 24, 32
DĪTAGHATOTKACAM I 3, 8, 12, 22, 27, 34, 41, 51
KARNABHĀRAM I 10 15. ŪRUBHANGAM I 1, 4, 13-18,
21, 23-25, 28, 29, 34, 35, 51-53, 58, 63 BĀLACARITAM I 1;
III 3, IV 1, 7.

सुवदना

तेषां सप्तशतद्विभिर्मरभनययुता म्लौ ग. सुवदना ।

PRATIMĀ . III. 7, 11. PAÑCARĀTRAM : I 6. DĪTAVĀKYAM I 15

स्रग्धरा

अभ्येयानां त्रयेण त्रिसुनियतियुता स्रग्धरा कर्तितेयम् ।

AVIMĀRAKA . I. 1, 12, IV. 19 PRATIMĀ : IV. 17.
AŚHISEKA . III 7, 12 DĪTAVĀKYAM . I. 51. BĀLACARITAM :
IV. 2

मेघमाला (सङ्कृतिभेदः)

PRATIMĀ III 3

दण्डक (चण्डवृष्टिः २न । ७२)

AVIMĀRAKA . V. 6.

वैतालिय

पञ्चविंशेऽष्टौ समे कलात्मनाश्च समे न्युनिरंतरा ।
न समात्र पराश्रिता कला वैतालीयेऽन्ते रल्ल गुर ॥

PRATIJÑĀ . III. 1*.

आर्या

यस्या पादे प्रथमे षाडश भागान्मथा तृतीयेऽपि ।
अष्टादश द्वितीये चतुर्थेके पंचदश आर्या ॥

ŚĀPNA I. 1; IV. 3, 4 PRATIJÑĀ IV. 1*. CĀRU-
DĀTTA : I. 1*, 21. PRATIMĀ I 2, II 7. BĀLACARITAM :
I 19*, III 1*; V 4*.

उपगीति

आर्योत्तरार्धतुल्ये प्रथमार्धमपि प्रयुक्तं चेत् ।
कामिनि तामुपगीतिं प्रतिभाषन्ते महाकवय ॥

BĀLACARITAM : V. 5*

	Svapna	Pra Yaṅg	Avimarsaka	Cārudatta	Pratima	Abhiseka	Pancaratraṃ	M Vyayoga	Dutavakyam	Duta ghaṭ	Karpabharam	Crubhanga	Balasrita	Total
Sloka	26	29	15	17	75	68	6	34	22	22	4	12	3	437
Indravajra			5		3		8			3			2	21
Upendravajra	1		1	1		4	1	1						9
Upajāt	1	4	1	6	9	6	10	2		4	2	6	1	91
Sālin	3	4	2	1	3	1	6			1			1	22
Drutav lamb ta						1								1
Puṣhp tagra	2	3	11	2	4	22	4	3	2				2	55
Bhujingaprayata						1								1
Vandastha		3	1	4	4	1	12	1	1	2	4	1	1	30
śaśvadevī	1	2				2								5
rahasa nī			2	1	3	4	3			1	1		2	17
śaśantat lakṣa	11	8	2	12	22	15	9	6	13	8	6	16	26	199
Mālinī		5	3	4	10	11		4		2	6		6	2
Iṅgthi			1											1
Har n	1				4					1		2		8
śaśhar nī		1	1		5	1	6						1	19
Sardula	6	5	1	1	9	1	9	1	2	8	2	21	4	97
Suvadanī					2	1	1		1					4
Śrāgadhara				3		1	2		1				1	8
Meghamālā					1	1								1
Idandaka				1										1
Va tāliya			1						1					1
Ārya		3	1			2							3	11
Upajāt													1	1
Total	5	66	9	5	15	154	162	57	46	52	25	66	103	1097

APPENDIX B

List of irregular Constructions and Solecisms

Irregular Sandhi

स्मराम्यद्यस्त्याधिपतेः सुतायाः । P. 39

हृत्वा रिपुप्रभवमप्रतिमं तमौघम् । P. 316

कोऽयं विनिष्यति गर्भेगृह विगाह्य' उत्स्कां प्रगृह्य । P. 526

१. ए निमगिधना दृश्यते । श्लोकार्थे च भौहता नित्या ।

Use of Parasm. for Ātm

आपृच्छामि भवन्तां । P. 11

माधुजनहस्तगतंवा मोक्षकचिठ्यति । P. 12

दृष्टिर्न नृष्यति परिष्वज्जतीव मरुत्तम् । P. 143

पुत्रं विनेव च परिष्वजति मरुत्तः । P. 171

गार्हं परिष्वज मरुत्तं । P. 175

आपृच्छ पुत्रकृतकान् दृष्टिगान् द्रुमांश्च । P. 298

आपृच्छामि भवन्तनीम् । P. 310

नं हृत्वा क इहोपलप्स्यति बिं स्वेदुं हृत्वेर्जीवितम् । P. 462

परिष्वजामि गार्हं त्वाम् । P. 528

रंयेन धृमायति बन्ध वेहः । P. 553

Use of Ātm. for Parasm

अपरिचयात् न मिश्रयते मे मनसि । P. 3

काले काले द्रिष्टते कल्पते च । P. 50

ईदमामान्याद् अद्वयते वर्धते वा । P. 58

कथमग्निराग्निर्न द्रव्यते सं शोचन्द्रः

कथमग्निराग्निर्न द्रव्यते मिश्रवाक्यः । P. 67

कृशमिमिलयमाणो । P. 154

यदि विमुञ्चे दृश्यते भवान् । P. 165

शीघ्रमग्निः कान्तिः परिम्लायते । P. 198

Anomalous Formations

अद्यापि गन्धेन ॥ संश्रयेन्ते । P. 130

ताने धनुर्नमयि । P. 261

धमेण शुधूपयिष्ये^१ । P. 289

सुस्मृसद्दव्यो^१ P. 290

सुष्ठु खन्निवह लक्ष्मणः शुधूपयतु । तत्रस्थो मां भरतः शुधूपयतु^१ । P. 290

शुधूपयस्व^१ भगवन्तम् । P. 299

न प्रत्यापति^१ शोकार्ता । P. 337

विजयविरुपाक्षार्थिशद्व्याहृष्टालिनि^१ । P. 359

लङ्कामभ्युपयामि वन्धुमहितः सीतां समाभ्वासितुम्^१ । P. 365

अहमेवैनं मोक्षयामि^१ । P. 411

अक्षान् क्षिपन् स्वकितवम्^१ । P. 445

वृषदराजसुतां रुदन्तीम्^१ । P. 445

ध्यायामोष्णं गृह्य चोषं करेण । P. 466

अहमिष पाण्डवाः शुधूपयितव्याः^१ । P. 504

घोषे जागरिमा^{११} । P. 539

१. संश्रयेन्ते इति प्रामादिकं रूपम् । “संश्रियन्ते” इति ॥ युक्तम् ।
२. अयम् स्थाने ‘नमय’ इति वा ‘नमतु’ इति वा पठितुं योग्यम् ।
३. ‘माधुस्मृदशा सनः’ (I 3. 57) इति सूत्रेण सन्नन्तात् आत्मनेपदं विहितम् । अत्र तु स्वार्थे णिच् प्रयोगः अवैधः । ४. ‘प्रत्येति’ इत्यर्थे “प्रत्यापति” रूपं भिन्न्यम् । प्रत्याहपूर्वस्वायते रूपमेतदिति समाधेयम् । अयत्तेरात्मनेपदं च न कृतम् । ५. ‘विशति’ इत्यस्य स्थाने ‘विगद’-इति रूपं प्रामादिकम् । ६. अत्र णिज्जलोपः प्रामादिकः । ७. “मोक्षे” “मुमुक्षे” इति शास्त्रीयं रूपम् । स्वार्थे णिजविहितः । ८. ‘सकितवम्’ इत्यपेक्षितं माति । ‘स कितवः’ इति पाठः सूचितः । ९. इह “नुम्” अशास्त्रीयः । १०. क वास्थाने त्यक्पूर्वः अशास्त्रीयश्च । ११. अत्र जागरशब्दान् एमनिचः प्रयोगः भिन्नः ।

— Kālidāsa in Mālavikāgnimitra Act I.

- (४) “ अणेण मम भादा हृदो, अणेण मम पिदा, अणेण मम सुदो ”

From Pratiṣṭhā seems to be referred to in

हृतोऽनेन मम आता मम पुत्रः पिता मम ।

मानुलो भागिभेयश्च रुपा संरब्धचेनसः ॥ ४४ ॥

Vide Kāvya-lankāra of Bhāmah, chapter IV, verses 40-47

- (५) सूत्रधारकृतारम्भेनादकैर्नुहुभूमिकैः ।

सपताकैर्यशो लेभे भासो देवकुलरिच ॥

— हर्षचरितम् ।

- (६) लिप्यतोव तमोऽङ्गरानि वर्पतीचाञ्जनं नमः ।

अमरपुष्पसेवेव दृष्टिर्निष्कलतां गता ॥

From Bālacarita and Cārudatta cited by Dandin in Kāvyaadarśa II 226

- (७) “ यो भर्तृविण्डस्य कृते न सुधेन् ”

From Pratiṣṭhā cited by Vāmana in Kāvya-lankāra, Adhikarana V, Adhyāya II.

- (८) यामा बलिर्भवति मद्गृहदेहलीतां

हृमैश्च सारमणैश्च विलुप्तपूर्वः ।

तास्वेव पूत्रबलिरुदयश्चाङ्कुरामु

बीजाञ्जलिः पतति कीटमुष्मावलीढः ॥

Cited by Vāmana in his Kāvya-lankāra, Adhikarana-V.

- (९) शरच्छसाङ्गारैरेण वाताविद्धेन मामिनि ।

काशपुण्यलवेनेदं साधुपातं सुखं मम ॥

From Svapna. cited by Vāmana in Adhikarana IV Adhyāya III.

- (१०) मामग्निं जलणमिते कन्तीदिवे अ जस्म रहुभारे ।

सौवन्धवे अ बन्धमि हरियन्दे अ आणन्दो ॥

गठद्वयो-वैदग्ध्यवर्णनम्

(11) महाकविना भासेनापि स्वग्रन्थ उक्तः—

प्रेतायुगं तद्धि न मैथिली सा

रामस्य रागपट्वी मृदु चास्य चेत् ।

लब्ध्वा जनस्य यदि रावणस्य काय

प्रोक्तस्य नक्ष तिलशो न विनृसिगामी ॥

अभिनवभारती— P 320 Comm on नाट्यशास्त्र

(Gaekwad's Oriental Series)

(12) मन्थितपद्मकपाट नयनद्वारं स्वरूपतटनेन (?)।

उद्धाट्य सा प्रविष्टा हृदयमृत् मे मृपतनूजा ॥

Abhinavagupta's comm on ध्वन्यालोक.

(13) " वचिन् श्रीज्ञा यथा स्वप्नवामवदभायाम् "

From Abhinavabhārati

also- तत्र एव विजयोर्वशीयश्चप्रवासवदत्ता (ले) नाटकमिति व्यवहरन्ति ।

Abhinavabhārati, Page 17, Gaekwad's Oriental Series XXXVI

(14) The following stanza from वाय्यादर्श II 290 is also given by Bhojadeva —

‘ मृतेति प्रत्य सगन्तुं यथा मे मरणं मतम् ।

सैवावन्ती मया लब्धा कथमत्रैव जग्मनि ॥

अत्र व्यापिर्न विभावानुभावस्य भिचारिमयोगाद्रमनिष्पत्तिरिति रतिरेव शृङ्गाररूपेण निरूप्यते । अत्रावन्त्या वामवदभाया भाग्यनविभावभूतायाः सदाशादुत्पत्तो कालेश्वरस्य रतिस्थापिमावः, तस्या पुनर्तीव्रनादिभिरुत्पन्न-विभावेन्द्रीप्यमानो मृतेत्यादिना वागारम्भानुभावेनानुमोद्यमानैर्द्वैपैरुतिप्रभृ-तिभिः गुणार्गवैर्यभिचारिभिः शृङ्गार्यमानः कथमात्र मभोगः शङ्का-शक्त्या जग्मने ॥

—सरस्वतीकण्ठभारतम् ।

वज्रमो परिच्छेदः ।

(Kāvyamālā No. 94 P. 595)

(१५) शकार कि प्रार्थनया प्राचरेणामिषेण वा ।

अकार्यं व्रजे मे ब्रूहि किमभीष्टं करोमि ते ॥

—सरस्वतीकण्ठाभरणे पञ्चमपरिच्छेदे ४११

the dislocated elements of which are found in मृच्छकटिक.
It is, however, probable that Bhoja may have versified the
prose of the मृच्छकटिक.

(१६) स्वप्नवासवदत्ते पद्मावतीमस्वस्थां द्रष्टुं राजा समुद्रगृहकं गतः ।
पद्मावतीरहितं च तद्वलोक्य सस्या एव क्षयने मुद्राय । वासवदत्तां च स्वप्न-
वदम्बमे दृष्ट्वा । स्वप्नायमानञ्च वासवदत्तामावभाषे । स्वप्नशब्देन वेह ह्यापो
वा स्वप्नदर्शने वा स्वप्नाचितं वा विवक्षितम् ।

—from शृङ्गारप्रकाश of भोजदेव.

(१७) प्रशास्तरसभूयिष्ठ प्रशान्ते नाम नाटकम् ।

न्यायो न्यासममुद्भेदो धीजोनिर्वीजदर्शनम् ॥

सतोनुद्दिप्तहारः प्रशान्ते पञ्च संधयः ।

स्वप्नवासवदत्तास्यमुद्राहरणमत्र तु ॥

आच्छिद्य भृगाद्वयमनादेवी भागविकाकरे ।

न्यस्ता यतस्ततो न्यायो मुखमन्धिरयं भवेत् ॥

स्यासस्य च प्रतिमुखं समुद्भेद उदाहृतः ।

पद्मावत्या मुखं वीक्ष्य विशेषकविभूषितम् ॥

जीवत्यावन्तिकेयेतज्ज्ञातं भूमिभुजा यथा ॥

ठाकणितेन मीद्रेण धीजोनिर्वाप्तं कीर्तनम् ।

एहि वामवदन्तेति क्व यासीत्यादि दृश्यते ॥

महावस्थितयोरेकप्रस्थान्यस्य गच्छेत्तन्म ॥

दर्शनस्पर्शनाल्लापरेतस्यान् बीजदर्शनम् ॥

धिरप्रमुक्तः कामो मे धीनवा प्रतिबोधितः ।

तां तु देवीं न पश्यामि यस्या धोषवती प्रिया ॥

किं ते भूयः प्रियं कार्त्तमिति वामत्र नोच्यते ।

तदनुद्दिष्टमहाप्रियादुर्भरतादयः ॥

—भाष्यप्रकाश of शाङ्गानन्द

(16) स्वदेशमात्मसात्कर्तुम् उदयनस्य पद्मावतीपरिणयोऽर्थशृङ्गार स्वप्न वामवदत्ते, नृतीयमनस्यैव वासवदत्तापणिय कामशृङ्गारः ।

—अमरकोशटीकामवस्वे सर्वानन्दविरचिते । P 147

(17) “कृण मङ्गोचने” पुरादिर्दीर्घादिरिति धातुप्रदीप । तथा च ‘कृण यादुयुग’मिति भासकवि ।

टीकासर्वस्वे । P 305

(18) यथा स्वप्नवासवदत्ते । नेपथ्ये सूत्रधार उत्तमाराणा क्षुब्धा पठति । भये कथं तपोचनेऽप्युत्तमाराणा । (विलोक्य) कथं मन्त्री यौगन्धरायणो वस्म-
राजस्य राज्यप्रत्यानयनं कर्तुं काम पद्मावतीयज्ञेनोत्सार्यते ।

—नाटकलक्षणरत्नकोश of सागरनन्दिन ।

(19) शृङ्गाराश्च त्रय । धर्मशृङ्गार । कामशृङ्गार । अर्थशृङ्गार । तत्राद्यौ यथा । लामकायनाङ्गे मन्द्यस्या माक्ष्णमोचनादि । स्वदेशमात्म सात्कर्तुं उदयनस्य पद्मावतीपरिणय अर्थशृङ्गार । कामशृङ्गारः तस्यैव वासव दत्तापणिय ।

—नाटकलक्षणरत्नकोश । P 117

(20) वाग्विद्वान्तां पुण्याणि सौम्यं चद्र शिलालम् ।
नूनं काचिदिहासीना मा दृष्टया सहसा मता (गता ?) ॥
नाट्यदर्शन of रामचन्द्र and गुणचन्द्र

(21) यथा चारुदत्त —
शुक्लद्रुमगतो रीति आश्रित्यामुन्मन्थित
कथयावनिमित्तं म वाससा जानपण्डित ॥

—नाटकलक्षणरत्नकोश । P 41

(22) A reference to the story of Asmāraka —
शौनरुमिव च भुमती कुमारमविमारकं कुम्भीव ।
अहंति वीर्तिमतीय कान्ति वन्याणवमाणम् ॥

—वैमुदीमहोत्सव II 15 and \ 9

(23) चारुदत्ते पुन सूत्रधारस्यापि प्राकृतम्

—नाटकलक्षणरत्नकोश

Cited in Ind Hist Quarterly 1929, 726

APPENDIX D

Stanzas attributed to Bhāsa in the Anthologies,
but not found in the existing texts

- 1 दग्धे मनोभवतरौ बालाकुचकुम्भमभृतैरमृतैः ।
त्रिवलीघृतालबाला जाता रोमायली वल्ली ॥

सदुक्तिदर्शनामृते

- 2 पेया सुरा प्रियनमामुखमीक्षणीयं
प्राज्ञः नमभावललितो विकटश्च पेपः ।
येनेदमीदृशमदृश्यत मोक्षयत्नं
दीर्घायुरस्तु भगवान् स पिनारूपाणिः ॥

- 3 तीक्ष्णं रविस्तपति नीच इयाचिरादयः
दृष्टं मरुत्यजति मित्रमिवाकृतज्ञः ।
तोयं प्रसीदति मुनेरिव चित्तमन्तः
कामी हरिद्र इव शोपमुपैति पट्टः ॥

शाङ्गधरपद्धती

- 4 बाला च सा विदितपञ्चशरप्रपञ्चा
तन्वी च सा स्तनमरोपचिताङ्गयष्टिः ।
लज्जां समुद्धति सा सुरतावसाने
हा कापि सा किमिव किं कथयामि तस्याः ॥

सुभाषितसम्बन्धम्

- 5 कपाले मार्जारः पय इति कर्णहृदि शशिन-
स्तरुच्छिद्रप्रोतान्विसमिति करी संकलयति ।
रतान्ते तल्पस्थान् हरति यनिवाप्यंशुकमिति
प्रमामत्तश्चन्द्रो जगदिदमहो विप्रवयति ॥

शाङ्गधरपद्धती

- 6 कठिणहृदये मुञ्च क्रोध मुलप्रविधातक
 लिखति दिवस यात यात यम किल मानिनि ।
 वयसि तरुणे नेतृशुक चले च समागमे
 भवति कलहो यावत्तावद्वर सुमगे रतम् ॥

मुमापितावस्थाम्

- 7 कृतकदृतरैर्मयामरचैस्त्वयाम्भ्यतिवञ्चिता
 निभृतनिभृतं कार्यालापैर्मयाप्युपलक्षितम् ।
 भवतु त्रिदित जेष्ठाहं ते वया किमु रिदितसे
 द्यहमसहना त्व नि तेह समेन सम गतम् ॥

मुमापितावस्थाम्

- 8 विरहिण्यनितावन्त्रापम्य त्रिभर्ति निशापति-
 तंलितविभरस्याक्षेयात् शुतिर्ममृणा रवे ।
 अभिनववधूरोपम्वद्गु करीपतनूतपा-
 दमरलजनाक्षेपनूरस्तुपारसमीरण ॥

शानुक्तिवशामृत

- 9 पदवि पिनुषै सिन्धोरन्त कथंचिदुपार्जितं
 तद्वि सफलं पादलोका मुदेषु विलोक्यते ।
 सुस्तुमनस भामामोदे दृष्टी च कपोलयो-
 रमृतमधरे विर्यभूते विषे च विलोचने ॥

शुतिमुनावस्थाम्

- 10 दु गार्ते मयि दु रिता भवति या हृष्टे प्रहृष्टा तथा
 हीनं दंग्यमुपैति रोषस्ये पायं वयो भारने ।
 बालं घेति वया करोति निपुणा ममेभ्यसे रजयति
 मायो मन्त्रिष्वर मया परिजन सैवा वदुष गता ॥

शुक्तिवशामृत

- 11 प्रत्यासन्नविवाहमङ्गलविधौ देवार्चनयप्रया
दृष्ट्वाग्ने परिणेतुरेव लिखितां गङ्गाधरस्याकृतिम् ।
उन्मादस्मितरोमलज्जितरसैर्गौर्या कथंचिच्चिरा-
द्रुद्धः स्त्रीवचनात्प्रिये विनिहितः पुष्पाञ्जलिः पातु यः ॥
सदुक्तिकर्णामृते
- 12 अस्या ललाटे रचिता सखीभि-
र्विभाव्यते चन्दनपत्रलेखा ।
आपाण्डुरक्षामकपोलभित्ता-
वनङ्गवाणजगपट्टिकेव ॥
दयिताबाहुपाशस्य कुतोऽयमपरो विधिः ।
जीवयत्यर्पितः कण्ठे मारयत्यपवर्जितः ॥
शाङ्गधरपञ्चतो

APPENDIX E Select Glossary

- अट्टालः (पृ. १४१)-प्राकारानुपरि-
तममुत्तत स्थानम् ।
अतिपाति (काव्यं) (पृ. ३३४)-
त्रिलम्बाम्बुम् ।
अधिकरण (पृ. ५४)-माष्टी.
अद्धमणमिलावदृष्टिं (पृ. २२)-
अर्धमनःशीलपट्टकैः ।
अनभिवादकः (पृ. ११६)-प्रतिकृष्ट
वाक् ।
अनिविष्टः (कलत्रं) (पृ. ११५)-
अविवाहितः ।
अनूजिता (पृ. ६०)-अमहनी ।
अन्तलिख्यवासो (पृ. १४५)-अम्ना-
रीयवातः, परिधानयज्ञम् ।
अपनयः (पृ. ५४)-अपनयनम् ।
अभ्यवपनुकामः (पृ. ९)-रक्षां परि-
त्राणे वा चिकीर्षुः ।
अयः (वासद्वायः) (पृ. ५९)-
शुभाचलः विधिः ।
अत्रजिदि (पृ. १२)-अपचिन्ति,
निष्कथम् ।
अवतीर्णम् (पृ. १)-अवतारः ।

- भस्वारोहणीयम् (पृ. ६०)-तुरङ्ग-
मादिवलम् ।
- भ्रममायुक्त (पृ १०२)-असम्यक्
शिक्षित ।
- भादतो (पृ ९७)-आधीकृत ।
- भाधारय (वृत्तान्त) (पृ ६९)-
ईप्सु स्थापय, विरमय ।
- भापक्ष (पृ ६६)-विपद्गतम् ।
- आर्यपुत्र (पृ ४४)-काम्बुक्रीवेन
भटेन वा प्रयुक्तोऽयं राज्ञ आभरण-
शब्दोऽप्यर्थः ।
- भावर्तयति (विद्या) (पृ १५४)-
चिन्तयति ।
- भामस (पृ ४४३)-अन्तिक,
निर्गटम् ।
- उग्रादो (पृ. २५६)-उडात,
कायोपक्रम ।
- उपक्राश. (पृ १५)-निम्डा ।
- उल्लालिभ (पृ १९४)-उल्लारय,
उपप्लव्य ।
- पकायनस्थ (पृ ६४)-अगतिक ।
- भोवद्विभो (पृ ५९)-भौपस्थितिक
उपस्थिति सम्पत्पावस्थानं नित्यं
महन्ति स । अन्तिकचर ।
- कण्डिलं (पृ ८७)-सुरायुजम् ।
- कण्डिलमुण्डिगिणी (पृ ९४)-कण्डि-
लश्रीण्डिकी कण्डिला-मत्ता मद्य
विम्रयिणी ।
- कपिशिर्पिकम् (पृ १४१)-प्राकारा-
ग्रम् ।
- कर्कटकरज्जु (पृ १४१)-मदशकयुक्ता
रज्जु ।
- कर्मकार (पृ. ३३१)-लौहकार ।
- कवोदमन्दाणभ (पृ २७३)-कपोत-
सन्दानक, रुपातनीडम् ।
- करधूलिका (पृ ८१)-निशाहिमजल,
अवश्यायसलिलम् ।
- काकली (पृ २२८)-सन्धुरपाद-
कश्चोरसाधनविशेष ।
- काक्ष (पृ. ४४५)-कटाक्ष ।
- काल्य (पृ २२८) प्रयूष ।
- केरुर (पृ. ४५१)-वलिर, नेत्र-
वियुक्त ।
- कौतुरक्रिया (पृ १०६)-मन्त्रलकर्म ।
- क्षुपा (पृ १७७)-क्षुद्रवृक्षा ।
- क्षुरप्रमाला (पृ ९७)-अर्धचन्द्रमाला ।
- गण्डभेद (पृ १२१)-गण्डिभेदश्च ?
प्रतिभेदक, कुम्भीलक ।
- गृष्टि (पृ १७१)-महत्प्रसूता गी ।
- घोडभ (पृ ३९२)-घोटक, अश्व ।
- चाङ्गेरिका (पृ १४६)-चाङ्गेरी वात-
पित्तहरा काचिदोषधि ।
- जम्भक (पृ १७१, ४५२)-मायावी ।
- डिण्डिक (पृ. ८२)-विहृतकेपमाणो
याचक ।
- तपं (पृ. २८२)-नृणां ।

- त्रिवर्णा (दशा) (पृ. १०)-
त्रिरूपा ।
- खरता (पृ. ११५)-खरा ।
- दुर्गुणितम् (पृ. १२२)-दुरभ्यस्तम् ।
- दूतसंपातः (पृ. ५)-दूतसंप्रेषणम् ।
- देशिकः (राजधर्मस्य) (पृ. ५)-
उपदेष्टा ।
- मन्दिपटहः (पृ. २५०)-भानन्द-
सूचकः मङ्गलपटहः ।
- नवयोगा (पृ. ४६)-नवतन्त्रीभिः
प्रतियोजिता ।
- निर्विष्टः (१८१)-कृतदासपरिग्रहः ।
- निशाग्नम् (पृ. ३३१)-मन्दिरं,
गृहम् ।
- निष्ठाजिता (पृ. ८०)-नेमनयुक्ता,
द्विधाविषयजनयुक्ता ।
- नैत्यकम् (पृ. २७६)-नैत्यकर्म ।
- न्यूनम् (पृ. ६०, २८५)-अवधम्,
दोष ।
- पक्वम् (पृ. ३९१)-आभीरशायरा-
टीर्णा निवासस्थानम् ।
- पञ्चन्तवासी (पृ. ६२)-प्रत्यन्तवासी,
अनार्यदेशवासी ।
- परिणीविन (पृ. ७३)-स्थूलित,
परिवृंहित ।
- परिष्फन्दो (पृ. २२१)-परिस्पन्दः,
पराक्रमः, ऊर्जित कर्म ।
- परिवेष्टामि (पृ. २३६)-परिवर्त-
यामि, ग्रथयामि ।
- परिस्पन्दः (पृ. ३९९)-पराक्रमः ।
- पिअकवाणिअं (पृ. २५३)-प्रियाण्या-
निकं, प्रियवार्ता ।
- पुष्परथः (पृ. २५०)-क्रीडारथः ।
- प्रक्षेपभूमिः (पृ. १६०)-निषिद्धा-
भूमिः ।
- प्रतिस्पन्दः (पृ. १२२)-प्रतिमा
- प्रतिसरा (पृ. ५८)-हस्तधार्य रक्षा
सूत्रम् ।
- प्रतीश्रः (पृ. ७३)-प्रतीक्षमाणः
- प्रतीहारः (अदेशकालः प्रतीहारस्य)
(पृ. ४५)-प्रवेशद्वारम् ।
- प्रतोली (पृ. १४१)-अभ्यन्तरमार्गः
- भृङ्गारः (पृ. १०५)-स्वर्णरश्मि-
पात्रविशेषः ।
- मगमदभणीण् (पृ. ६१)-मार्गं
मदभ्या, मार्गं शृगममूहः तन्म-
यति इति मार्गमदनी, मया ।
- मरुप्रपातः (पृ. १५२)-पर्वतपत-
स्थानं, भृङ्गार्दि प्राणत्यागार्थम्
- यवनिका (पृ. ५४)-सुम्नारुद्ध-
वस्त्र, अवगुण्ठनम् ।
- योगः (पृ. १२६)-प्यानस
संगमश्च ।
- रज्ज्विद्यभट्ट (पृ. २८३) राज्यविभ्र-
रान्यभवाः ।

पुत्र (पृ १९२)-ऊण्डित,
उभित ।

शिवस्मभजणो (पृ १९१)-वरि
वस्यकपन वतानुष्टापको
धामिष्ठ ।

णभार (पृ १३५)-वर्णिकार ।
रस्थ (पृ २७९)-वयमि पूर्व
स्थित । युता ।

ण्डा (पृ १९२)-वरण्ड तृण
मन्त्रय ।

माणित्र (पृ २०) वातशाणितम्
तभोभजनितधिकार ।

गदा (पृ २००) विमार्गा ।

गारक्षित (पृ ४६६)-विद्याधर ।

गानी (पृ ८१, ३५५)-वीर
भ्रातृमान मन्यते म ।

लिभा (पृ ७५) वेतालिकी

वागादिवादनवृत्ति स्त्री ।

प्राध्वना (पृ ६)-प्रार्थना ।

व्याख्येय (पृ १५४)-चित्तविक्षोभ
चित्तभ्रम ।

शिर स्थानानि (पृ २६४)-प्रधाना
वसथानि ।

गृह्णाटकम् (पृ १४०)-चतुष्पथम् ।

समाहिद (पृ २५)-समाहित,
सुस्तिष्ठम् ।

मवर्तामि (पृ ३२५)-प्रलयामि ।

सानूक्या (पृ ३९४)-रथस्य अधो
धरणदाक अनुकर्पावय, तद्युक्ता ।

सावित्र (पृ ६०) सावगम् ।

सुमणावण्णाअ (पृ २१)-सुमनो
वणक पुष्पलेपनादि ।

ध्रुतिविदोपणार्थं (पृ ८) ध्रुतीना
विशेषपरिचयार्थम् ।

स्वापस्नेहता (पृ २२८)-वृथलता
बाहुल्यप्रयुक्त स्निग्धावम् ।

हम्मसार (पृ ४०४) हस्तदल,
बाहुबलम् ।